

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Філологічний факультет

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

**ВИПУСК XVII
Частина 1**

Київ,
Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012

УДК 808.1(082)
ББК 81.41я43
С481

С 481 СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК. (Збірник наукових праць). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч.1. – 424 с.

Відповідальний редактор:	канд. філол. наук, доцент <i>Н. В. Кондратенко</i>
Заступник відповідального редактора:	канд. філол. наук, доцент <i>Н. В. Кутуза</i>
Відповідальний секретар:	канд. філол. наук, доцент <i>О. А. Войцева</i>
Члени редколегії:	<i>Бондар О. І.</i> , д-р філол. наук, професор <i>Г. Ю. Касім</i> , канд. філол. наук, доцент <i>Іщенко Д. С.</i> , канд. філол. наук, професор <i>Карпенко О. Ю.</i> , д-р філол. наук, професор <i>Ковалевська Т. Ю.</i> , д-р філол. наук, професор <i>Колесник В. О.</i> , д-р філол. наук, професор <i>Кондратенко Н. В.</i> , канд. філол. наук, доцент <i>Кутуза Н. В.</i> , канд. філол. наук, доцент <i>Петрова Л. О.</i> , д-р філол. наук, професор <i>Пейчева О. М.</i> , канд. філол. наук, доцент <i>Таранець В. Г.</i> , д-р філол. наук, професор <i>Яковлева О. В.</i> , канд. філол. наук, доцент

Рекомендувала до друку Вчена рада філологічного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
протокол № 1 від 11 вересня 2012 р.

У збірнику містяться статті, які охоплюють широке коло проблем сучасної та історичної філологічної славістики, палеославістики, питання теорії, методики викладання слов'янських мов, слов'янської діалектології, літератури та культури слов'ян.

Статті збірника відображають погляди їхніх авторів, що не завжди є стандартними, пропонують нові шляхи вирішення актуальних проблем слов'янського мовознавства.

Для викладачів вищих і середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

ЗМІСТ

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ І ТЕКСТУ. ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЕВОГО ВПЛИВУ. СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

<i>Акімова Н. В.</i> Психолінгвістичний підхід до визначення тексту	8
<i>Бондаренко Я. О.</i> Психологічна гра як засіб мовленнєвого впливу: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі американського телесеріалу «Мислити як злочинець»)	13
<i>Городиська В. В.</i> Семантика неспецифічної лексики в політичній та комерційній рекламі.	18
<i>Гранева І. Ю.</i> Манипулятивний потенціал употреблення местоимения «мы» в речевой практике современного российского общества.	23
<i>Грицина С. В.</i> Сильові домінанти українського ранньобарокового панегірика.	27
<i>Ковалевська Т. Ю.</i> Сугестія у сфері лінгвістичної проблематики.	32
<i>Кутуза Н. В.</i> Сугестивність рекламної мімікрії.	38
<i>Рудик І. М.</i> Семантико-синтаксичні засоби формування ідеологем (на матеріалі промови Д. Кемерона)	45
<i>Тараненко К. В.</i> Дослідження прагматичного значення дієслівних антонімів української мови (психосемантичний підхід).....	48

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ. ПОЛІТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

<i>Зеніна А. В.</i> Банківська термінологія як динамічна система (на матеріалі спеціальних словників).	54
<i>Колесников А. О.</i> Етномовний чинник як складник класифікації українських говірок мижріччя Дністра і Дунаю.....	59
<i>Кононенко М. О.</i> Вербалізація концепту МАТИ (МАМА) в навчальних текстах підручників з української мови.....	70
<i>Нестеренко Д. Ю.</i> Фонетичний і графічний аспекти освоєння відонімних дериватів-англіцизмів у складі української мови та в мовленні	79

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ЕТНОЛІНГВІСТИКА. ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Алексашіна Т. О. Семантика порівняльних фразеологічних одиниць із компонентом «назва квітки»: зіставний аспект (на матеріалі української, англійської та французької мов).....	85
Бондаренко Т. Г., Діброва С. М. Інтолерантне ставлення до аудиторії ЗМІ (на матеріалі фактури кримських видань).....	90
Бордуляк І. В. Лінгвокультурний образ неформала у творах Любка Дереша та Світлани Повалаяєвої.....	95
Бублейник Л. В. До проблеми поетичного перекладу (мовні взаємовідношення в просторі української та російської поезії)	100
Великорода Ю. М. Інтерпретація трансформованих прецедентних феноменів	106
Гимер Н. О. Роль міжкультурної правової комунікації у системі органів внутрішніх справ.	111
Грабовий П. М. Лінгвокультурна специфіка функціонування лексики італійського походження в американському варіанті англійської мови.	116
Дехтярьова О. В. Діалектні фразеологізми в художніх текстах як джерело лінгвокультурологічних студій.....	121
Дронякіна Н. В. Етнокультурні словесно-поетичні образи в афро-американській поезії.....	126
Дягілева Ж. А. Синонімічні відношення лексем зі значенням FREUNDSCHAFT у німецькій мові.....	131
Іваненко Ю. В. Експресивний потенціал авторських антропоетонімів у циклі повістей «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюїса	137
Каламбет Я. І. Методика лінгвоконцептологічного вивчення прецедентних феноменів Артурівського дискурсу.....	141
Корольова В. В. Типологія й функціонування прецедентних імен у сучасному поетичному тексті.	145
Котвицька В. А. Про форми, причини та результати змін значень слів (на матеріалі запозичень з англійської в сучасній німецькій мові).....	150
Коцюба З. Г. Побутові уявлення про слово в пареміях слов'янських, германських і романських мов.	155
Ладика О. В. Вербалізація національно-культурного компонента семантичної структури концепту AMERICAN DREAM.....	160
Лихошерстова М. Ю. Особливості функціонування темпоральної лексики у структурі мікрополя майбутнього часу (на матеріалі сучасних арабської та української мов).....	165

Мацюк З. С. Матеріали до фразеологічного словника Західного Полісся	170
Мішкур В. Г. Компаративна фреймова структура паремій з анімалістичним компонентом	176
Ніколенко А. Г. Мовна особистість у новому культурному просторі.....	181
Охріменко В. О. Фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом у сучасних корейській та українській мовах.	186
Охріменко М. А. Фразеосемантичне мікрополе «зацікавленість» на матеріалі перської і української мов)	191
Птуха В. А. Антропоцентричні моделі артефактних номінацій одягу в англійській та українській мовах.....	196
Сазанович Л. В. Персонажі американської англосовітової фольклорної балади та їх стереотипізовані портрети.....	203
Слюніна О. В. Поняття архетипного концепту крізь призму лінгвопоетики.....	208
Судук І. І. Асоціативний потенціал концептів ДОБРО і ЗЛО у народів Азії і Африки.	215
Шацька Г. М. Асимілятивні моделі топонімів у німецькомовних островах Галичини	219
Шевченко А. С. Поняттєвий компонент семантичної структури концепту INIQUIDAD / БЕЗЗАКОННЯ.....	224

ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Анютина А. А. Проблема взаємосвязи структуры и семантики объектных словосочетаний	229
Гайдис Х. М. Протоколи судових засідань як об'єкт лінгвістичної експертизи. Створення лінгвістичного точного протоколу судового засідання	233
Горіна Ж. Д. Лінгводидактичні перспективи українського словникарства.....	238
Зайцева О. В. Комп'ютерна програма «GLOSSA» – засіб систематизації та аналізу стильово-стилістичних помилок	244
Куликова В. Г. Граматичні особливості перекладу французьких юридичних текстів: прагматичний аспект.....	249
Купріянов Є. В. Фрейм-сценарій як засіб семантизації технічних термінів на позначення процесів (на прикладі гідротурбінної лексики)	255

Кучерява О. А. Асоціативні завдання в системі лінгвокультурологічної підготовки студента філологічного факультету	260
Ласка І. В. Філософія перекладу Антуана Леметра	266
Легостаєва О. М. Префіксація термінів медико-правової термінології	271
Лук'яненко С. С. Афіксоподібні форманти як складник теоретико-методологічної бази лекційного курсу «Вступ до мовознавства» (радянський період)	276
Мороз О. В. Українські фахові видання з мовознавства: тематика й кількісний аналіз публікацій	286
Пристаї С. М. Способи та особливості перекладу політичного сленгу	290
Сахро А. С. Текстовий складник креслень як особливий елемент науково-технічного перекладу	295
Сердюк А. М. Функціонування ахроматичних кольорів <i>BLANC / NOIR</i> у картині світу Бернара Вербера (на матеріалі роману «L'Empire des anges»)	300
Сімкова І. О. Сучасні підходи до формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей	305
Стегніцька Л. В. Варіативність транскодування та трансформацій англійських медичних термінів-епонімів мовою-реципієнтів	309
Струганець Л. В. Курс «Культура мови» на філологічному факультеті педагогічного вишу (особливості викладання за кредитно-трансферною системою)	314
Ткачівська М. Р. Етномовний компонент українських реалій у німецькомовному перекладі роману Ю. Андруховича «Дванадцять обручів»	320
Ткачівський В. В. Переклад антропонімів у творі Вольфганга Шивельбуша «Смаки раю»	325
Швець Г. Д. Система роботи над художнім текстом в іноземній аудиторії (на матеріалі оповідання Лесі Українки «Чашка»)	330
Шипнівська О. О. Представлення словотвірної моделі в знаннеорієнтованій системі машинного перекладу	336
Штангурська І. Ю. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою	342

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, РЕКЛАМНИХ ТА PR-ТЕКСТІВ

Борзенко С. Г., Бабаєва Л. В., Цьох Л. Й. Роль концептуальної метафори у створенні текстів засобів масової інформації	348
Кійко Ю. Є. <i>NOMINA PROPRIA</i> в німецькому й українському інформаційних зовнішньополітичних дискурсах	353
Кратива Ю. В. Прецедентные тексты в публицистическом дискурсе (на материале украинско-, русско- и англоязычных коротких журнальных статей)	359
Крижанівська Г. Т. Структура, семантика і прагматика текстів жанру «інтерв'ю-монолог» (на матеріалі сучасних англомовних жіночих журналів)	363
Назаренко О. М. Діалогічна взаємодія в мас-медійному інтерв'ю	371
Перепелица М. С. Трансформация в языке современных СМИ как проявление культуры постмодернизма	376
Романченко А. П. Індивідуально-авторська інтерпретація фразеологічних одиниць у засобах масової інформації	380
Рязанцева Д. В. Рекламний текст: аксіологічна функція прикметників у фокусі прагмалінгвістики	386
Семенюк Т. П. Феномен зображення в системі невербального оформлення письмових повідомлень	391
Станко Д. В. Внутрішньомовне та позамовне вираження емоційності в сучасному англомовному політичному дискурсі	396
Трифонов Р. А. Роль метафори у вербалізації концепту <i>ГЛАМУР</i>	402
Чорненький Я. Я., Білець О. В., Берко А. М. Рекламний текст: мовно-графічні особливості укладання та оформлення	410
Щепка О. А. Прагматичні функції компаративних конструкцій у рекламних текстах.	415

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ І ТЕКСТУ. ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЕВОГО ВПЛИВУ. СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'23

Н. В. Акімова

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕКСТУ

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення поняття «текст». Проаналізовано популярні тлумачення терміна, узагальнено специфіку вузького й широкого трактування цього поняття. Подано психолінгвістичну характеристику тексту.

Ключові слова: текст, психолінгвістика, інформативність, компресивність, відносність значення, варіативність.

Одним із ключових об'єктів лінгвістичних досліджень є текст. Вивчення тексту в межах різних наукових парадигм значно поглибило традиційні уявлення щодо цього явища, його суті та ознак. Узагальнюючи результати останніх публікацій, можна стверджувати, що сформувалося нове розуміння тексту. Певною мірою цьому сприяли розвиток і популяризація віртуальної комунікації, де «людина – це текст» [7]. Отже, проаналізувати сучасні дефініції тексту та визначити особливості психолінгвістичного трактування тексту і є метою цієї наукової розвідки.

Сьогоднішній підхід до вивчення тексту значно відрізняється від принципів, сформульованих ученими ХХ ст. У цілому виділяють три тенденції дослідження: «граматика тексту» (коли методи «граматики речення» переносять на аналіз тексту), «семантики тексту» (коли намагаються визначити закономірності «глибинних», змістових відношень у тексті) та текст як елемент комунікації [26, с. 50-53]. Проте загальна стратегія сучасної лінгвістики тексту полягає в переході від вивчення структури до комунікативного аналізу [23, с. 31].

Проблема дослідження тексту ускладнюється неоднозначністю розуміння цього терміна [19, с. 62; 26, с. 61]. Наразі час існує більше 300 визначень.

До вузького розуміння тексту можна віднести визначення В. П. Беляніна, І. Р. Гальперіна, З. Я. Тураєвої, які текстом вважають послідовність мовних / мовленнєвих засобів (знаків), що мають ознаки зв'язності, цілісності та емотивності [3, с. 109; 6, с. 45; 25, с. 11]. Класичною є дефініція Ю. М. Лотмана, в якій підкреслено такі риси тексту, як вираженість, відмежованість, структурність [14, с. 37]. Вузького тлумачення дотримуються сучасні словники [18, с. 791]. Окремі вчені наголошують на комунікативній функції тексту [8, с. 16; 15, с. 133; 26, с. 154].

Перехідною від вузького до широкого тлумачення може слугувати дефініція А. Т. Орлова: «Текст можна визначити як особливу комунікативну одиницю, організовану послідовність речень, у яких відповідно до цільової настанови автора розкривається зміст теми або ідеї шляхом лінійного розгортання її з тематичного ядра» [19, с. 63].

До широкого розуміння тексту належать такі трактування, як, наприклад, наступне: «Текст як знакова структура є процесом взаємодії цієї структури з читачем (реципієнтом)» [24, с. 136]. Д. С. Алієва, В. А. Маслова, Ю. А. Сорокін розглядають текст як набір певних сигналів [1, с. 21; 16, с. 87; 24, с. 6]. Цікаве розуміння тексту пропонує М. М. Бахтін: «Якщо розуміти текст широко – як всякий зв'язний знаковий комплекс, то людина в її людській специфіці завжди виражає себе (говорить), тобто створює текст (хоч би і потенційний)» [2, с. 1-4]; «Кожне слово (кожен знак) тексту виводить за його межі. Будь-яке розуміння є співвідношенням цього тексту з іншими текстами» [13, с. 18]. У широкому розумінні текстом вважають усю інформацію, яку ми отримуємо через органи чуття, зважаючи на це, ніщо не існує поза текстом [20, с. 6]. Таким чином, широка дефініція виводить це поняття за межі лінгвістики, представляючи його об'єктом вивчення низки гуманітарних і філософських наук.

У тлумаченнях, представлених у працях психолінгвістичного спрямування, увага переноситься з переліку ознак на роль інтерпретатора. Таким чином, текст визначають як «послідовність знаків, структурно закріплену, яка має те або інше значення залежно від «моделі читача», яку «заховав» автор, і від тієї знакової системи, в якій «відкриває» цю послідовність читач» [8, с. 20]. Ю. В. Дорофєєв розглядає текст як «продукт процесу говоріння, створений з метою впливати на адресата, що має індивідуально-авторський зміст і структуру, здатну передати цей зміст» [9, с. 168]. На думку О. О. Залевської, текст створюється і сприймається людиною, без якої існує лише «тіло тексту», а воно поза взаємодією з людиною залишається звуковим шумом або ланцюжком певних фігур, що не стають знаками до того, доки не з'явиться хтось, здатний приписати їм значення, – означити [11, с. 64]. Отже, текст – це не просто мовний код, що слугує посередником між автором і читачем. Специфіка тексту, як справедливо зазначає В. Т. Садченко, полягає в його можливості накопичувати навколо себе інформаційне поле, розширювати смисли, текст здатний «упорядковувати» довкілля, тобто впливати на світогляд автора й читача. Інформаційне поле, створене текстом, складається з власне текстової інформації, збудженої в інтелекті безпосередньо під впливом сукупності мовних засобів, що утворюють такий текст, і апперцепції (минулого досвіду, запасу знань, рівня інтелекту й культури, загального змісту духовного життя людини), а також психічного стану людини в момент сприйняття [22, с. 16].

Враховуючи засади психолінгвістики, О. І. Новіков виокремлює статичний і динамічний стани тексту. Перший з них відповідає тексту, що розглядають як певний результат, продукт розумово-мовленнєвої діяльності. Другий (динамічний) стан – це текст у процесі його породження, сприйняття і розуміння [17, с. 214]. Класична характеристика тексту доповнюється психолінгвістичними ознаками інформативності та компресивності, текст сам по собі не має смислової структури, вона є приналежністю не тексту, а смислової сфери особистості, яка сприймає й осмислює текст [там само].

З позицій психолінгвістики, особливе значення мають ті характеристики тексту, що визначають специфіку його сприйняття та розуміння. Класична модель розуміння (автор кодує інформацію, реципієнт розшифровує) ускладнюється з урахуванням доробку сучасних учених, зокрема О. О. Залевської, яка виділяє п'ять компонентів: автор – авторська проекція – тіло тексту – реципієнт – проекція тексту реципієнта [10, с. 253] і звертає увагу на співвідношення проекцій. За допомогою тексту реалізуються три компоненти цієї моделі: авторська проекція (смісл, який вкладає в текст продуцент), проекція реципієнта (смісл, який виділив з тексту адресат) та текст (всі абстрактні узагальнені значення слів, що складають текст). О. О. Залевська орієнтується на співвідношення проекцій, отже, передбачає неповний збіг смислів продуцента й реципієнта. Розбіжність цих смислів є передумовою варіативності, властивості тексту.

Г. І. Ісенбаєва виокремлює у процесі інтерпретації три типи тексту: зустрічний, гіпер- і вторинний. «Зустрічний текст виявляє себе в позначенні породжуваних продуктів, ним ми відповідаємо на питання: що це таке? який він? які його властивості? тощо. Гіпертекст виявляє себе в єдиній структурі змішаного уявлення, пояснення і пред'явлення вироблюваного знання. Вторинний текст виявляє себе в іншому форматі: це строгий, логічний, «документальний», точний текст, в термінах якого проводиться власне доказове пред'явлення «чистого» продукту розуміння початкового тексту, який будується суб'єктом на кінцевій стадії пізнання об'єкта «ситуація» і коли факти лінгвістичної дійсності використовуються як аргументи побудованого вивідного знання» [12, с. 29]. Аналіз поглядів Г. І. Ісенбаєвої дозволяє диференціювати три типи тексту, що відповідають трьом стадіям розуміння (первинне ознайомлення, пояснення, висновки). Отже, смисли, вкладені в текст продуцентом, проходять кілька трансформацій у свідомості реципієнта, з яких перша й частково друга зумовлені власне текстом, а кінцевий результат розуміння залежить, зокрема й від інших чинників. Важливу роль у процесі інтерпретації тексту відіграють механізми сприйняття, що здебільшого представлені в психолінгвістичній літературі трьома формами: апперцепцією (залежність сприйняття від минулого досвіду), еквівалентними замінами (спрощення) та імовірнісним прогнозуванням (передбачення майбутнього, засноване на імовірнісній структурі минулого досвіду та інформації про наявну ситуацію) [4, с. 223-225; 10, с. 184].

Загалом у процесі розуміння тексту можна виділити кілька етапів. На початковому етапі важливу роль відіграють поверхневе та глибинне значення, а також асоціативні зв'язки. Другий, інтерпретаційний, етап реалізується шляхом побудови первинної та вторинної проекції тексту, тут важливі перцептивні механізми і ступінь емоційної ідентифікації з автором (більш-менш адекватне сприйняття реципієнтом домінантної емоції автора, виявленої через мовні структури тексту, і породження у відповідь емоції схожої модальності [5, с. 62; 21, с. 107; 4, с. 227]).

Отже, в традиційному розумінні текст – це послідовність мовних знаків, що мають ознаки зв'язності, цілісності, емотивності й у сукупності характеризуються вираженістю, відмежованістю та структурністю. В останні роки спостерігається кілька тенденцій розширення значення терміна «текст»: у найширшому розумінні ніщо не існує поза текстом, навіть людина – це текст. Цікавий підхід до визначення

тексту запропоновано у психолінгвістичній літературі, де виокремлено такі властивості тексту, як інформативність, компресивність, відносність значення, варіативність, а також диференційовано смисл та значення тексту. Такий підхід дозволяє поглибити класичні методи аналізу тексту і по-новому дослідити прагматичний потенціал текстів.

У перспективі заплановано розробити метод аналізу тексту з урахуванням здобутків сучасної психолінгвістики.

Література

1. Алиева Д. С. К проблеме разграничения понятий «дискурс» и «текст» в современной лингвистике / Д. С. Алиева // Мова і культура. Серія «Філологія». – 2002. – Т. II / 1. – Вип. 4. – С. 19–23.
2. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа [Электронный ресурс] / М. М. Бахтин // Библиотека Гумер – культурология. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/Baht_PrT.php.
3. Белянин В. П. Психолінгвістика : [учебник] / В. П. Белянин. – М. : Флинта, 2003. – 232 с.
4. Белянин В. П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : [монография] / В. П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.
5. Бутакова Л. О. Интерпретация художественного текста : поэтика «с человеческим лицом», «усредненным» сознанием или поэтика без «лица» и «сознания»? в рамках когнитивной поэтики / Л. О. Бутакова // Вопросы психолінгвістики. – 2004. – № 1. – С. 57–63.
6. Гальперин И. Р. Ретроспекция и проспекция в тексте / И. Р. Гальперин // Филологические науки. – 1980. – № 5. – С. 44–52.
7. Горошко Е. И. Гендер и блогика Интернета (психолінгвістический анализ) [Электронный ресурс] / Е. И. Горошко. – Режим доступа : <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=75>.
8. Гуменюк Т. К. Постмодернизм как транскультурный феномен. Эстетический анализ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 09.00.08 «Естетика» / Т. К. Гуменюк. – К., 2002. – 30 с.
9. Дорофеев Ю. В. Воздействие как инвариантная функция текста / Ю. В. Дорофеев // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 110. – Т. I. – С. 166–168.
10. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 382 с.
11. Залевская А. А. Некоторые проблемы теории понимания текста / А. А. Залевская // Вопросы языкознания. – 2002. – № 3. – С. 62–73.
12. Ісенбаєва Г. И. Методология порождения вторичного текста : когнитивный аспект : автореф. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г. И. Ісенбаєва. – Уфа, 2010. – 38 с.
13. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – К. : Орианы, 2000. – 448 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЕВОГО ВПЛИВУ: КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

(на матеріалі американського телесеріалу «Мислити як злочинець»)

У статті проаналізовано психологічну гру як засіб мовленнєвого впливу в сучасних американських кінотекстах. Досліджено механізм психологічної гри та його концептуальне підґрунтя. Виокремлено комунікативно-прагматичні засоби реалізації психологічної гри в дискурсі. Зазначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: психологічна гра, мовленнєвий вплив, кінотексти.

Однією з актуальних проблем для сучасної лінгвістики є проблема мовленнєвого впливу [див., напр., 1; 2; 3; 4]. Розв'язання цієї проблеми передбачає, з одного боку, розробку оптимальної стратегії впливу в конкретній комунікативній ситуації, а з іншого – нейтралізацію або принаймні мінімізацію негативного впливу як одного з виявів конфліктної комунікативної стратегії. Врахування обох цих площин мовленнєвого впливу можливо за умови застосування комплексного комунікативно-когнітивного підходу. Крім того, складна природа мовленнєвого впливу зумовлює міждисциплінарність присвячених йому досліджень, перетин лінгвістики й психології, лінгвістики й конфліктології, лінгвістики й медіології і т. ін. [див., напр., 1; 3].

Матеріалом окремих досліджень мовленнєвого впливу слугують різноманітні тексти від політичних [3] до наукових, медіа- та художніх [1; 2]. Цікавим матеріалом для аналізу цієї проблеми є також кінотексти певної тематики, зокрема, відомий американський телесеріал «Мислити як злочинець», присвячений роботі спеціального підрозділу ФБР, який складається з досвідчених профайлерів. Хоч головним фокусом цього телесеріалу є когнітивна діяльність профайлерів, скерована на пошук злочинця через розробку його детального психологічного портрета – профілю, специфіка роботи агентів ФБР зумовлює також застосування мовленнєвого впливу на злочинця, а інколи й нейтралізацію мовленнєвого впливу з боку останнього.

Аналіз сучасних американських кінотекстів показує, що найчастіше мовленнєвий вплив як свідомо стратегія реалізується або через застосування вербальних провокацій або через застосування психологічної гри. У першому випадку проміжною метою суб'єкта впливу є роздратування адресата, введення його в негативний емоційний стан, у другому – створення позитивної емоційної атмосфери з акцентом на довірі. Об'єднує ці два ззовні протилежні способи реалізації мовленнєвого впливу той факт, що обидва вони ґрунтуються на своєрідному блокуванні нормальної когнітивної діяльності об'єкта впливу.

Оскільки механізм застосування вербальних провокацій уже був викладений нами в інших публікаціях, метою цієї статті є аналіз механізму психологічної гри як засобу мовленнєвого впливу в комунікативно-когнітивному ракурсі. Ілюстративним матеріалом статті слугувала одна серія згаданого вище телесеріалу, чия сюжетне напруження обумовлене саме розгорнутою психологічною грою, суб'єктом якої

14. Лурия А. Р. Основные проблемы нейролингвистики / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 253 с.

15. Максимов С. С. Коммуникативный тип текста как фактор, що визначає «поведінку» перекладача / С. С. Максимов // Вісник СумДУ. – Серія Філологічні науки. – 2003. – № 4 (50). – С. 128–135.

16. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.

17. Нестерова Н. М. Психоллингвистика текста, или есть ли смысл в тексте? / Н. М. Нестерова // Вопросы психоллингвистики. – 2009. – № 9. – С. 213–219.

18. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1987. – 750 с.

19. Орлов А. Т. Структурно-смысловые типы газетных текстов / А. Т. Орлов // Русский язык в школе. – 1990. – № 2. – С. 62–67.

20. Потятиник Б. В. Экология ноосферы / Б. В. Потятиник. – Львів : Світ, 1997. – 142 с.

21. Романов Д. А. Психоллингвистическое обоснование эмоциональной идентификации / Д. А. Романов // Вопросы языкознания. – 2005. – № 1. – С. 98–107.

22. Садченко В. Т. Вторичный семиозис в художественном тексте : автореф. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Т. Садченко. – Владивосток, 2009. – 38 с.

23. Семенюк О. А. Язык эпохи и языковая личность в сатирическо-юмористическом тексте : дисс. докт. филол. наук : 10.02.02, 10.02.01 / О. А. Семенюк. – Кировоград, 2002. – 518 с.

24. Сорокин Ю. А. Психоллингвистические аспекты изучения текста / Ю. А. Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 168 с.

25. Тураева З. Я. Лингвистика текста и категория модальности / З. Я. Тураева // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 105–114.

26. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2003. – 336 с.

Akimova N. V. The psycholinguistic approach to determination of text

In the article modern approaches to determination of the concept «text» are examined. Popular interpretations of the termin «text» are analysed, the specificity of narrow and wide interpretation is generalized. Psycholinguistic description of the text is given.

Keywords: text, psycholinguistics, informational content, kompressiveness, relativity of value, variability.

Акимова Н. В. Психоллингвистический подход к определению текста

В статье рассматриваются современные подходы к определению понятия «текст». Проанализированы популярные толкования термина, обобщена специфика узкой и широкой трактовки этого понятия. Представлена психоллингвистическая характеристика текста.

Ключевые слова: текст, психоллингвистика, информативность, компрессивность, относительность значения, вариативность.

виступають два агенти ФБР, а об'єктом – злочинець, що захопив їх у заручники. Психологічна гра є в цьому випадку єдиним засобом впливу на злочинця з метою порятунку заручників і запобігання людських жертв. Формально психологічна гра реалізується в аналізованому кінотексті протягом одної безперервної розмови, але фактично вона складається з трьох етапів. У форматі кінотексту ця розмова подається шматками задля підсилення сюжетного напруження, а у форматі цієї статті вона аналізуватиметься фрагментами, що представляють окремі етапи психологічної гри.

Слід зауважити, що в аналізованому матеріалі психологічна гра базується на вмілому оперуванні профілем злочинця, а саме на підігруванні його слабкостям і гіпертрофованому *его*. При цьому профайлер фільтрує й переакцентує наявну інформацію з метою викликати інтерес адресата й задовольнити його потребу у визнанні:

- You. Take your partner's gun. Put it on the counter.
- He is not armed. See for yourself.
- Hands on your heads. Get up, Keith. Put these on. Now put one on yourself. Now step back. Back up. Back up! Back up!
- Get down on the ground. Have a seat. What kind of an FBI agent doesn't carry a gun?
- I am a profiler.
- Profiler? Think you can figure me out?
- We did. That's how we found you.
- Shut up. Reed.
- No, don't shut up. Tell me what you think you know about me.
- Go ahead, gene. Let's tell him. Tell him. But remember – get it wrong and he's gonna kill you.
- Ok. You are the boss. You tell me. Who am I? What's my plan?
- We know you shot eleven people in brought daylight and left us nothing. You executed a cop in front of the FBI and got away clean and I know your plan is to go down in a hail of bullets.
- What else do you know?
- I know you are the smartest guy in every room you've ever been in and you know that everyone knows it. People feel threatened by you and try to sabotage you every chance they get. You are not a bad person. You helped save all of your victims afterwards. First guy wasn't your fault – if the EMTs had been there on time he would've lived.
- Took these guys thirteen minutes. Thirteen! (Criminal, 1/6).

У наведеному вище фрагменті керівник спецпідрозділу ФБР Аарон Хочнер вміло починає гру через імітацію протиставлення між собою і своїм молодшим підлеглим Спенсером Рідом, створюючи таким чином атмосферу довіри між собою і злочинцем. Удаване протиставлення реалізується через грубий імператив *Shut up*, *Reed* і саркастично-поблажливе звертання *gene*. Оскільки Хочнер підкреслює свій керівний статус, злочинець автоматично переключає свою увагу на нього й переадресовує наказ Хочнера Ріду самому Хочнеру – *Ok. You are the boss. You tell me. Who am I? What's my plan?* У відповідь Хочнер вміло комбінує реальні факти й елементи спотвореної Я-концепції злочинця. При цьому нібито нейтральний перелік злочинів

останнього – *We know you shot eleven people in brought daylight and left us nothing. You executed a cop in front of the FBI and got away clean* через підкреслення безсилля ФБР перетворюється на приховані лестощі. Далі лестощі стають відкритими: *I know you are the smartest guy in every room you've ever been in and you know that everyone knows it*. Ядром цього улесливого висловлювання є позитивно-оцінний концепт РОЗУМ (гіпербола *the smartest guy in every room you've ever been in*). Нарешті Хочнер виправдовує злочинця, перекладаючи провину на інших через контрастне використання негативно-оцінних концептів ЗАГРОЗА (лексема *threatened*) та САБОТАЖ (лексема *sabotage*) й позитивно-оцінного концепту ПОРЯТУНОК (лексема *save*), а також заперечень *not a bad person, wasn't your fault – People feel threatened by you and try to sabotage you every chance they get. You are not a bad person. You helped save all of your victims afterwards. First guy wasn't your fault – if the EMTs had been there on time he would've lived.*

Інтерес злочинця до власної персони змушує його забути свій намір переконатися, що у Спенсера Ріда немає зброї. Слід підкреслити, що Рід розуміє характер психологічної гри Хочнера і вміло підіграє йому, прикидаючись наївним, відірваним від життя ботаніком.

Коли злочинець частково втрачає пильність, Хочнер переходить до наступного етапу психологічної гри, протиставляючи себе й решту агентів ФБР і таким чином нібито стаючи на бік злочинця:

- You want to barricade the door.
- What?
- Let me and the kid do it. Let them see that you have two FBI agents in here doing your bidding.
- You're right. Let you give them a signal.
- What signal? They knew you were in here, they knew you were armed. What can I tell them?
- Seems like a profiler trick. New negotiation tactic. Now the barricade's a good idea though. Now why would you want to help me?
- I don't.
- You said they knew I was in here.
- I said they know you were in here.
- No. That's not what you said.
- Why does it matter?
- It matters because your partner wants to help me even though he doesn't know it. Go ahead, Boss Man. Tell him why. If you lie or leave anything out – (імітує звук поспіли губами)
- They knew he was in here. They knew he was armed and dangerous and they knew that he was gonna fight to the last round. And they sent me and an unarmed kid who can't shoot his way out of a wet paper bag.
- They set you up.
- Exactly. And they are probably laughing about it right now.
- That's why you want to help me.

- I wouldn't say I want to help you but when they come in here to get revenge for the cop you killed you're going to go down fighting and in the crossfire a lot of us are gonna die. They sent me in here and I figure why make it easy for him.

(Criminal, 1/6).

На цьому етапі Хочнер вміло підводить злочинця до вигідної для себе інтерпретації ситуації через удавану обмовку – нібито випадкове використання минулої часової форми дієслова замість теперішньої – *They knew you were in here, they knew you were armed*. Таким чином він надає злочинцю можливість примірити роль профайлера й черговий раз відчувати свою перевагу над оточенням. Спочатку Хочнер заперечує припущення злочинця, але потім розіграє вимушене зізнання – *I wouldn't say I want to help you but when they come in here to get revenge for the cop you killed you're going to go down fighting and in the crossfire a lot of us are gonna die. They sent me in here and I figure why make it easy for him*. Багаторазове повторення займенника *they* слугує засобом протиставлення між Хочнером й іншими агентами ФБР. Мета цього протиставлення – зменшити психологічну відстань між Хочнером і злочинцем, продемонструвати спільну або схожу мотивацію вчинків.

Нарешті, на фінальному етапі психологічної гри Хочнер відверто підкреслює свою схожість зі злочинцем:

- You know why they took away boy genius's gun?

- Why?

- He failed his qualification. Twice a year I've got to listen to him whining about requalifying so I tutor him and he fails again.

- You think you get it rough? These people have done nothing but undermine me since I got here.

- Put him next to the barricade. That way when they blast their way in here both of our problems are solved. That's what you think of ruining a cop's career.

- You are one sick dude.

- How do you think I found you?

- Can I ask you a favor?

- You can ask.

- Figure the chances of my getting out of here alive are pretty slim.

- So?

- I want to kick the snot out of this kid. He's made my life miserable for three lousy years.

- Knock yourself out.

- [...] It's not that hard. A Dalmatian could do it! Let go. Let go!

- Feel better?

- I think he got the message.

- What's that? (Criminal, 1/6).

У наведеному вище фрагменті Хочнер вдається до скарги *He failed his qualification. Twice a year I've got to listen to him whining about requalifying so I tutor him and he fails again*. У свою чергу, злочинець скаржиться у відповідь, демонструючи таким чином розуміння емоцій Хочнера, – *You think you get it rough? These people have done nothing but undermine me since I got here*. Спільним концептуальним під-

ґрунтам скарг виступає концепт НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ (модальне дієслово *to have got*, ідіоматичний вираз *to get it rough*, лексема *undermine*). Далі Хочнер підкреслює свою схожість з адресатом через займенники *both* та *our* – *That way when they blast their way in here both of our problems are solved*. Коли дещо здивований такою поведінкою злочинець коментує її через оцінний конструкт *one sick dude*, Хочнер ще раз підкреслює свою схожість з адресатом – *How do you think I found you?* Варто підкреслити, що в контексті цієї розмови в нормі негативно-оцінна лексема *sick* переосмислюється як позитивно-оцінна. Тепер рівень довіри адресата дозволяє Хочнеру попросити про послугу – *Can I ask you a favor?* Оскільки предмет послуги – провчити підлеглого – здається злочинцеві цілком невинним, він дозволяє Хочнеру покарати Ріда фізично і в процесі цього удавано жорстокого покарання Рід вихоплює надійно схований пістолет і вбиває злочинця, закінчуючи гру.

Таким чином, в аналізованому матеріалі психологічна гра реалізується через вміле використання психологічного профілю злочинця, а також емпатії. Як і вербальні провокації, психологічна гра з адресатом базується на використанні його слабких місць, характерних особливостей його *ego*, але якщо вербальні провокації є своєрідним натисканням на больові точки адресата, то психологічна гра є їхнім своєрідним погладжуванням через відкриті й приховані лестоці. У подальших дослідженнях планується розглянути інші типи психологічної гри як засобу мовленнєвого впливу, а також детальніше проаналізувати зв'язок емпатії і вербальної поведінки.

Література

1. Ляницька Л. Л. Англomовний сугестивний дискурс : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. / Л. Л. Ляницька. – Х., 2006. – 20 с.
2. Різун В. В. Лінгвістика впливу : [монографія] / Різун В. В., Непийвода Н. Ф., Корнєєв В. М. – К. : Київський університет, 2005. – 148 с.
3. Романов А. А. Языковая сугestia в предвыборной коммуникации / А. А. Романов, И. Ю. Черепанова. – Тверь : ГЕРС и до., 1998. – 204 с.
4. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 252 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Criminal Minds. Season 1, Episode 6. = (Criminal, 1/6).

Bondarenko Ia. O. Psychological game as a means of verbal influence: communicative and cognitive aspects (a study of the American TV series "Criminal Minds")

The article deals with psychological game as a means of verbal influence in modern American movie texts. The mechanism of psychological game and its conceptual background are analysed. Communicative and pragmatic means of psychological game discourse realization are singled out. The prospects of further research are specified.

Key words: psychological game, verbal influence, movie texts.

Бондаренко Я. А. Психологическая игра как средство речевого воздействия: коммуникативно-когнитивный аспект (на материале американского телесериала «Мыслить как преступник»)

В статье анализируется психологическая игра как средство речевого воздействия в современных американских кинотекстах. Исследуется механизм психологической игры и его концептуальное основание. Выделяются коммуникативно-прагматические средства реализации психологической игры в дискурсе. Определяются перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: психологическая игра, речевое воздействие, кинотексты.

УДК 811.161.2:659

В. В. Городиська

СЕМАНТИКА НЕСПЕЦИФИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЛІТИЧНІЙ ТА КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ

У статті на базі теорії нейролінгвістичного програмування виокремлено характерні лінгвальні маркери, застосування яких максималізує впливовий ефект слоганів політичної й комерційної реклами. Здійснено порівняльний аналіз їхньої семантики.

Ключові слова: вплив, політична реклама, комерційна реклама, слоган, нейролінгвістичне програмування, неспецифічна лексика, семантика.

Явище мовленнєвого впливу як «мовленнєва дія адресанта, керована цільовою установкою мовленнєвого спілкування, спрямована на зміну поведінки, психологічних станів, мислення адресата, оцінки ним певного явища і т. ін.» [13, с. 430] сьогодні перебуває в центрі уваги багатьох зарубіжних (Х. Алдер, Р. Бендлер, Д. Гріндер, М. Еріксон, С. Кара-Мурза, Г. Клаус, Л. Мурзін, Б. Поршнев, Г. Франк, Г. Чуба, І. Черепанова та ін.) та вітчизняних (Н. Бардіна, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Г. Почепцов, В. Різун, О. Селіванова, О. Семенюк, С. Форманова та ін.) учених, оскільки доведено, що «будь-яке спілкування – це мовленнєвий вплив» [8, с. 256], де «будь-який мовець впливає» [12, с. 155]. Насамперед це стосується сугестивно маркованих дискурсів, до яких щонайперше уналежують рекламний (Т. Гулак, В. Зірка, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, О. Олексюк, Н. Паршук, Г. Подшивайлова та ін.) та політичний (А. Баранов, Р. Блакар, Е. Тарасов, Н. Кондратенко, Н. Кутуза, Д. Ольшанський, О. Семенюк, І. Черепанова, О. Шейгал та ін.). Дослідники вважають впливову домінанту об'єднуючим стрижнем цих рекламних дискурсів і підкреслюють, що «функціональна специфіка рекламної жанрової «родини», її родова відмінність від інших «родин» у галузі науки чи художньої творчості – це настанова на оперативну дієву реакцію реципієнтів, їх підведення до необхідного рекламного кроку: покупки, голосування за певного кандидата, вибору конкретного видовища чи бажаного акту благочинності» [15, с. 10], тобто мета таких дискурсів полягає у «програмуванні людей на виконання певних дій» [1, с. 588]. Водночас лінгвісти кажуть і про специфіку рекламного й політичного дискурсу. Так, відзначають, що рекламний дискурс

«є засобом соціального регулювання і впливу на різні соціальні групи, пропонуючи той перебіг думок і той стиль життя, що цінуються саме тепер і відбивають розвиток культури» [7, с. 200–201], тим самим увиразнюючи тимчасовий, нестабільний, залежний від моди характер рекламованої продукції. Політичний же дискурс вважають таким, де «продуктом стає людина... або певна соціальна філософія, а не товар чи послуга» [10, с. 128], тобто політична реклама як концентр політичного дискурсу «спрямована на найбільш високі щаблі ієрархії потреб людини, перш за все – це право на свободу самовираження та волевиявлення..., моральні та духовні цінності» [14, с. 67–68]. Зазначена фундаментальна відмінність політичної й комерційної реклами насамперед відбивається в лінгвальному конструюванні власне рекламного повідомлення і його слогану насамперед як невід'ємного дискурсивного компонента, в семантичному наповненні використовуваних лексичних одиниць, яке, на думку Т. Ковалевської [4], містить найпотужніший впливовий потенціал. Порівняльний аналіз значеннєвої специфіки таких лексем уможливить з'ясування характерних особливостей конструювання відповідних дискурсивних сегментів комунікативного простору сьогодення, а також поглибить розуміння декодувальних процесів таких дискурсів, що визначає загальну актуальність статті. Увиразне наукову доцільність таких студій теза про те, що «ідентифікація й аналіз мовних сенсibiлізаційних ефектів рекламного інформаційного впливу, вкорінених у глибинні колективно-особистісні психоструктури, становлять одне з найактуальніших завдань у колі сучасних гуманітарних досліджень, орієнтованих не лише на усвідомлення архітектоніки загальних психонетичних властивостей мови, а й на конструювання адекватних контекстів [5, с. 89].

Наведене визначає мету нашої статті, яка полягає в з'ясуванні семантичних відмінностей сугестивно маркованих лексем, наявних у слоганах комерційної та політичної реклами. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: виокремити сугестивно марковані лексеми; пояснити їхню семантичну специфіку з огляду на особливості комерційної та політичної реклами; розкрити впливовий потенціал зафіксованих мовних одиниць. Враховуючи складність останнього завдання, застосовуємо метод Мілтон-модельної ідентифікації (нейролінгвістичне програмування), ефективність якого в цьому аспекті доведено в низці наукових робіт (див. дисертаційні праці Т. Ковалевської, С. Бронікової, А. Ковалевської, А. Кисельової, О. Олексюк, О. Петренко, Ю. Станкевич та ін.). Також використовуємо описовий метод для лінгвістичної кваліфікації виокремлених елементів; метод кількісного аналізу для виявлення динаміки аналізованих одиниць; елементи компонентного аналізу для з'ясування їхньої семантичної специфіки. Об'єктом дослідження, отже, є слогани політичної й комерційної реклами, предметом – семантичне наповнення і сугестивний потенціал неспецифічних іменників у зазначених текстах. Фактичним матеріалом стали понад 50 слоганів комерційної реклами, зафіксованої на національних телеканалах протягом 2010–2012 рр., а також понад 50 слоганів політичної реклами, зафіксованої на національних телеканалах та зовнішній рекламі в м. Одесі та м. Миколаєві протягом 2009–2012 рр. Проаналізовано близько 1000 лексем, з яких безпосереднім предметом аналізу стало майже 200 одиниць (неспецифічні іменники).

Політичний дискурс витлумачують як «конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта... та політичного об'єкта» [6, с. 12]. У цих межах вчені найчастіше зосереджуються на аналізі політичної реклами, оскільки саме вона виконує чи не найголовнішу функцію політичної комунікації в цілому, яка полягає у здійсненні впливу на електорат, це «сукупність теорій і методів, якими можуть користуватися політичні організації та органи влади з подвійною метою: заявити свої завдання та програми й вплинути на поведінку громадян» [9, с. 21]. На особливу увагу в конструкції політичної реклами, як і будь-якого рекламного жанру, заслуговує слоган, оскільки саме він, «виконуючи регулятивну функцію в різних її аспектах...», є безпосереднім інструментом політичної боротьби та посідає провідне місце в політичній комунікації» [16, с. 256], він містить «титультні ідеї, у відповідності з якими політична особа обіцяє будувати свою політичну діяльність. Мета їхнього продукування – привабити виборця (електорат), привернути увагу громадськості саме до того, хто їх проголошує» [2]. Політичному рекламному слогану «як лінгвокультурному тексту малого обсягу властива наявність одного тематичного фокусу – в ньому стверджується одна ідея, висловлюється одне політичне судження» [16, с. 260], яка, за нашими спостереженнями, концентрується не лише в ергонімному компоненті, а й в низці інших елементів, серед яких перше місце посідають так звані неспецифічні іменники. У нейролінгвістичному програмуванні в межах Мілтон-моделі як методу системного виокремлення сугестивних текстових елементів неспецифічну лексику (до неї уналежнюють переважно іменники і дієслова – детальніше див. [4]) дефінують як «номени з генералізованим референтним індексом, впливовий ефект яких детерміновано дією упущення як одного з універсальних трансформаційних процесів, співвідносних з ефектом сенсорної розгалуженості, семантичної недискретності, що корелює з недомінантним обробленням інформації» [4, с. 223]. Крім того, зазначено, що неспецифічні іменники «виступають у двох семантичних різновидах – одні вимагають контекстуального уточнення, інші – знань щодо їхнього суб'єктивного наповнення, пов'язаного з потенційною варіабельністю архісемного вектора» [4, с. 155], що зумовлено їхньою семантикою. Ми зосереджуємося на аналізі іменникової лексики другого типу через її частотні характеристики й виокремлюємо такі відповідні константи, як *стабільність, правда, майбутнє, свобода, справедливість, воля: Через стабільність до процвітання; Стабільна гривня, збереження заощаджень; Стабільність та благополуччя; Правда сильніше; Правда, закон, віра; Сила правди і добра; Зміни майбутнє; Голосуй за майбутнє!; Піклуймося про майбутнє!; Свобода обирати владу. Ми здобули!; Свободу не спинити!; Справедливість є, за неї варто боротися; Здобули волю, здобудемо долю!* Семантика цих лексем виявляє зв'язок з вищими рівнями мотиваційної психоструктури особистості й найчастіше експлікує лексико-семантичну групу морально-етичних цінностей людини. Додамо, що наявний на сьогодні аналіз неспецифічних іменників політичної реклами [14] обмежується хронологією 2006, 2007 та 2009-2010 років, проте виявлена в цих межах динаміка дає підстави твердити про семантичну оригінальність і нестабільність загальної картини їхнього вживання. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність подальших спостережень (ми обов'язково залучатимемо до аналізу політичну рекла-

му наступної виборчої кампанії 2012 р.), які дадуть змогу з'ясувати як інваріантні, так і варіативні сегменти добору та функціонування таких лексем, а отже, і загальні тенденції розвитку процесів політичного рекламування.

Комерційна реклама залежно від типу рекламованого товару містить широку семантичну амплітуду іменникової лексики, яка може бути пов'язаною з його смаковими характеристиками («*Сієста*». *Найхрумкіший смак*), візуальними ознаками («*Чистота – чисто «Тайд»*»), діяльнісними перспективами («*Прийми рішення – купи «Твікс»*») тощо. Проте однією зі стрижневих груп іменників, що об'єднує чи не всі рекламні пропозиції, виступають складники лексико-семантичної групи на позначення гедоністичних відчуттів, що найчастіше стосуються власне вітальних потреб особистості, естетичних вражень або ж максимального полюсу позитивних емоцій. Це в цілому активує чуттєву базу особистості і справляє потужний сугестивний ефект, оскільки «сутність навіювання полягає у впливі на почуття людини, а через них – на її волю та розум... Змісту, який засвоївся завдяки механізмам впливу, надалі притаманний нав'язливий характер: він складно піддається осмисленню та корекції, становлячи сукупність «впливових настанов» [3, с. 455]. О. Олексюк, досліджуючи нейролінгвальні маркери рекламного впливу, «визначає актуальність емоційного компонента рекламних повідомлень та виявляє безпосередню емоційну маркованість зафіксованих мовних сугестогенів, які здійснюють потужну сигнальну та регуляторну функції і виступають своєрідним редуктором раціонального сприйняття» [11, с. 143]. Спираючись на певні моменти проведеного дослідницького аналізу, до таких уналежнюємо насамперед лексеми *насолота, задоволення, радість, краса: Кава «Nescafe fort». Аромат справжньої насолоди; «Корона» створена для насолоди; «Herbal Essences» – поринь у насолоду з головою!; «Наш сік» – задоволення для всіх!; Задоволення починається з очікування. «Честерфілд»; Вільний рух задоволення – «Даніссімо»; «Черный жемчуг» – наука про красу; «Нівея». Краса – це чарівність; «Грін мама» дарує красу; «Мері Кей». Подаруйте собі радість.*

Отже, проведений аналіз засвідчує різнополюсну семантику неспецифічних іменників у політичній рекламі, де вони фіксують загальнолюдські та морально-етичні цінності, та комерційній рекламі, де такі лексеми маркують вітальні та чуттєві потреби особистості. У подальшій роботі ми маємо на меті поглибити відповідні аспекти й висвітлити семантичні пріоритети не лише окремих рекламних жанрів, а й загального контексту рекламного конструювання, що може прислужитися в подальшій розробці теорії мовленнєвого впливу. Крім того, результати таких досліджень можуть стати в нагоді й у лексикографічній практиці укладання словника мовних сугестогенів, який, на нашу думку, повинен мати характер ідеографічного (семантичного), оскільки в такому випадку увиразнюватимуться семантичні інваріанти маркерів мовленнєвого впливу. Наведене визначає актуальність аналізованої проблематики й окреслює перспективи подальших досліджень обраного напрямку.

Література

1. Буков П. Психологические эффекты в рекламе / П. Буков, Г. Сарган // Психология и психоанализ рекламы. Личностно-ориентированный подход. – Самара : БАХРАХ-М, 2001. – С. 588–594.

2. Дробина Д. Політичні гасла. Думки з приводу політичної агітації [Электронный ресурс] / Д. Дробина. — Режим доступа : http://marko-ta-rko.io.ua/s101388/darina_drobina_politichni_gasla.

3. Зазыкин В. Г. Психология рекламы / В. Г. Зазыкин // Психология и психоанализ рекламы : Личностно-ориентированный подход : [хрестоматия / ред. Д. Я. Райгородский]. — Самара : Бахрах-М, 2007. — С. 448–469.

4. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія / Т. Ю. Ковалевська. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — Одеса : Астропринт, 2006. — 324 с.

5. Ковалевська Т. Ю. Нейролінгвістичні маркери рекламного впливу / Т. Ю. Ковалевська // Світ соціальних комунікацій : наук. журнал. — К., 2011. — Т. 2. — С. 89–91.

6. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. — Одеса : Чорномор'я, 2007. — 156 с.

7. Куликова Е. В. Языковая специфика рекламного дискурса / Е. В. Куликова // Филология. Искусствоведение : Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2008. — № 4. — С. 197–205.

8. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1999. — 287 с.

9. Линдон Д. Избирательные кампании : подготовка, организация, проведение / Д. Линдон. — М. : РАГС, 1995. — 470 с.

10. Музыкант В. Л. Реклама: международный опыт и российские традиции / В. Л. Музыкант. — М. : Право и Закон, 1996. — 220 с.

11. Олексюк О. М. Лексико-семантичні доміанти сугестивного дискурсу реклами : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01 — укр. мова / О. М. Олексюк. — Одеса, 2012. — 228 с.

12. Поршнев Б. Ф. Контрсуггестия и история / Б. Ф. Поршнев // История и психология; [под ред. Б. Ф. Поршнева, Л. И. Анциферовой]. — М. : Наука, 1971. — С. 153–169.

13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К-Ю, 2010. — 844 с.

14. Станкевич Ю. В. Мовні сугестогени в текстах політичної реклами : дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.01 — укр. мова / Ю. В. Станкевич. — Одеса, 2011. — 232 с.

15. Ученова В. В. Реклама: палитра жанров / В. В. Ученова, С. А. Шомова, Т. Э. Гринберг, К. В. Конаныхин. — М. : РИП-холдинг, 2001. — 100 с.

16. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. — М. : Гнозис, 2004. — 325 с.

Gorodiskaya V. The semantics of non-specific vocabulary in politicheskoy and commercial advertising.

In this paper based on the theory of neurolinguistic programming, the characteristic lingual markers, use of which has the effect of maksimaliziruet suggestive slogans of the political and commercial advertising. A comparative analyte their semantics.

Key words: influence, political advertising, commercial advertising, slogan, neurolingvysticheskoe programming, non-specific vocabulary, semantics.

Городиская В. В. Семантика неспецифической лексики в политической и коммерческой рекламе.

В статье на базе теории нейролингвистического программирования определены характерные лингвальные маркеры, использование которых максимализирует суггестивный эффект слоганов политической и коммерческой рекламы. Проведен сопоставительный анализ их семантики.

Ключевые слова: влияние, политическая реклама, коммерческая реклама, слоган, нейролингвистическое программирование, неспецифическая лексика, семантика.

УДК 811.161.1

И. Ю. Гранева

МАНИПУЛЯТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ УПОТРЕБЛЕНИЯ МЕСТОИМЕНИЯ «МЫ» В РЕЧЕВОЙ ПРАКТИКЕ СОВРЕМЕННОГО РОССИЙСКОГО ОБЩЕСТВА

Местоимение «мы» рассматривается в русле актуальной для современной лингвистики проблемы языкового манипулирования сознанием. Анализируется роль местоимения «мы» в организации манипулятивного дискурса.

Ключевые слова: местоимение «мы», языковое манипулирование, манипулятивный дискурс, мы-изложение.

Проблемы языкового манипулирования сознанием в современной лингвистике являются одними из наиболее актуальных. Это связано с интересом ученых именно к лингвистическим механизмам языковой манипуляции, в том числе — к манипулятивному потенциалу разных уровней языковой системы.

В настоящей работе мы рассмотрим манипулятивный потенциал некоторых единиц грамматической системы языка, а именно — сферы личных местоимений. Предметом изучения является особая роль местоимения МЫ в организации русского национально-специфичного манипулятивного дискурса.

Языковое манипулирование в аспекте теории речевых актов можно рассматривать как разновидность «некооперативного поведения» (нарушения принципа кооперации речевого общения), которое возникает в результате намеренно некорректного обращения говорящего с языком с целью повлиять на мировосприятие, систему ценностей и поведение адресата.

В современной лингвистической прагматике и теории коммуникации возникает понятие «манипулятивной коммуникации», разновидностями которой являются реклама, массовая информация, деловое общение и пропаганда. Манипулятивную

коммуникацию отличает «обязательное применение речевых приемов скрытого воздействия. Последнее требование обусловлено пафосом манипулятивной коммуникации: самое существенное отличие манипуляции от убеждения заключается в том, что получатель целенаправленно лишается возможности объективно оценить содержание сообщения» [5, с. 93–94].

Лингвистический аспект манипулятивной коммуникации находит свое воплощение в проблеме так называемой «лингвистической демагогии» («языковой демагогии»), которая в отечественном языкознании была впервые затронута в одноименной работе Т. М. Николаевой [6]. «Лингвистическая демагогия» выражается в наборе приемов, которые используются говорящим для создания у адресата «особой псевдообъективной действительности», для навязывания ему определенной системы ценностей и, в конечном счете, для влияния на его поведение в нужном для говорящего направлении. Эти приемы затрагивают все уровни и все сферы языка – референциальный, логический (концептуальный), собственно семантический, оценочный и др.

В нашей работе мы хотим проанализировать единицы морфологического уровня, которые обычно находятся на периферии исследовательского внимания (в отличие, например, от единиц лексики или синтаксиса – см. о последних работы П. Серю [7]). Нас интересует манипулятивный потенциал сферы языкового дейксиса – в частности, местоимения МЫ. Местоимение МЫ, с его богатыми возможностями в сфере концептуализации и оценочной интерпретации действительности, имеет давние традиции использования в разных видах так называемой «манипулятивной коммуникации», что в свою очередь связано с его вхождением в разнообразные приемы «языковой демагогии».

Например, первичное референтное употребление инклюзивного МЫ наблюдается в приеме «**навязывания пресуппозиции**», когда суждение, которое в норме нуждается в доказательстве, в высказывании говорящего подается как само собой разумеющееся в «пресуппозиции». С языковой точки зрения, это осуществляется путем постановки данного суждения в сегмент придаточного предложения (в этой позиции высказывание полагается истинным «по умолчанию»).

Ср., например, в «Национальном корпусе русского языка»: – *Мы с вами на своем опыте знаем, что часто нам приходится платить за медицинскую помощь дополнительно* (Анастасия Нарышкина. 1 апреля российских пенсионеров начнут лечить по-новому // «Известия», 2003.02.21 – НКРЯ). С коммуникативной точки зрения здесь осуществляется насильственное включение адресата в круг людей, разделяющих некое мнение, которое сам адресат, может быть, и не разделяет.

Участие *мы* в языковой манипуляции предполагает осознанное говорящим обыгрывание в контексте, сталкивание разных типов референции МЫ, что, например, видно из следующего старого анекдота: *Генеральный Секретарь ЦК КПСС выступает с речью: / – Через двадцать лет мы будем жить при коммунизме! / Реплика из зала: – А мы?*

В работе Т. В. Булыгиной и А. Д. Шмелева этот прием называется «игра на референциальной неоднозначности» и трактуется как средство «языковой демагогии» [1, с. 574]. Так, в речи говорящего *мы* предполагает «мы с вами» (инклюзивное),

а адресат нарочито воспринимает его как эксклюзивное «мы с моими товарищами по ЦК КПСС», благо контекст не дает прямого указания на инклюзивность или эксклюзивность понимания данного употребления. Кстати, отметим, что сама возможность обыгрывания двух основных разновидностей первичного употребления *мы* является доказательством реальности их существования в системе языка и в языковом сознании говорящих.

Данное манипулятивное употребление *мы* вполне коррелирует с крайне активным *мы* из прошлого, «советского дискурса» – *мы* коллективных собраний, проработок, социалистических обязательств и пр. Отметим, что включение адресата в сферу ценностей говорящего при таком употреблении МЫ происходит как бы в качестве само собой разумеющегося факта, в пресуппозиции, облигаторно («не спросив адресата»), что также делает такое *мы* явно «демагогическим».

Существуют особые типы речи, которые целиком и полностью подчинены задачам языкового манипулирования и последовательно используют целую систему средств манипулятивной коммуникации. Такие разновидности речи мы называем **манипулятивным дискурсом**, понимая здесь под дискурсом «исторически и идеологически обусловленную языковую практику». Примером такого манипулятивного дискурса в истории является так называемый «новояз» [3], «тоталитарный язык» [2], или «язык тоталитарного общества» [4].

В число манипулятивных стратегий этого типа дискурса входит стратегия, которая получила название «**мы-изложения**»: «Например, синтаксис советской эпохи характеризуется высокой активностью предложений без прямого обозначения действующего лица-субъекта: *Кому-то это выгодно; Есть мнение; Выдвигаются в качестве основных принципы диалектики* и др. В нем развивается принцип *Мы-изложения* (*Мы идем дорогой партии..., Нас не запугать...*), которое призвано скрывать личную ответственность за высказывание, принимая вид общего правила, непоколебимой истины, в отличие от *мы-научного*, выполняющего функцию общего правила, факта» [4, с. 50].

Мы-изложение является одним из средств намеренного устранения субъекта в пользу неопределенно-безличного изложения точки зрения на события. Это комплекс приемов синтаксической организации речи, который, наряду с языковыми средствами безличности, использует замену Я говорящего на *мы*.

Так, например, в докладе М. С. Горбачева говорится: *Сегодня мы обращаемся к Октябрьским дням, которые потрясли мир, ищем и находим в них и прочную духовную опору, и поучительные уроки* (М. С. Горбачев, Октябрь и перестройка: революция продолжается – НКРЯ). Здесь МЫ – это все, кто разделяет официальную точку зрения, это прежде всего *партия*, да и весь *советский народ*, которые в то время часто, по мнению П. Серю [7], выступают контекстуальными синонимами к *мы*.

Эффект *мы-изложения* усиливается за счет постановки конструкции с *мы* в контекст модальности долженствования: *Нам предстоит продолжить и приумножить дело первопроходцев революции и социализма. И мы непременно добьемся этого своим трудом, творчески используя опыт поколений, прокладывавших дорогу Октября до нас и для нас!* (М. С. Горбачев, Октябрь и перестройка: революция продолжается – НКРЯ).

Мы-изложение структурирует весь дискурс, композиционно оформляя его за счет параллелизма синтаксических конструкций, единоначалия разных абзацев. Текст доклада начинается и заканчивается такими конструкциями, т.е. мы-изложение является в нем ведущим композиционным приемом.

Однако рассмотренная стратегия мы-изложения не ушла в прошлое вместе с «тоталитарным языком» Советской эпохи. Она регулярно воспроизводится и в современных разновидностях политического и рекламного дискурса: *В иницированном Мальцевым послании есть такие слова: «Мы считаем, что Вы как Президент Российской Федерации должны назначать на должность глав администраций во всех субъектах Российской Федерации и освобождать их от должности»* (Александр Крутов. Ванька Жуков против Конституции России // «Богатей» (Саратов), 2003.11.20 – НКРЯ)]. Вся конструкция фразы в духе МЫ-изложения носит явно манипулятивный характер, скрывая за употреблением МЫ личную ответственность говорящего за свое высказывание и придавая его речи авторитетность за счет приобщения к некой сверхличностной ценности («не я, а мы все так считаем»).

В целом манипулятивное использование мы эксплуатирует важную общечеловеческую идею кооперативности, представление о фундаментальной общности людей в целом и о важных для человека объединениях людей по национальному, родовому, семейному и другому признаку, что делает это использование крайне эффективным и вместе с тем довольно неэтичным средством языковой демагогии.

Есть все основания предполагать, что рассмотренные приемы использования «демагогического» МЫ в основном вытекают из общекоммуникативных универсалий, т.е. «работают» и в других языках, в иноязычных речевых практиках. Однако можно считать национально-специфичной особенностью именно русской речевой практики, во-первых, частотность обращения к некоторым приемам, в частности, приемам МЫ-изложения, в «некооперативных» целях общения, а, во-вторых, чрезмерное злоупотребление так называемым «объединяющим» МЫ, которое зачастую нарушает «личную сферу» говорящего, так называемое «privacy», что в других лингвокультурах (например, в англосаксонской, по мнению А. Вежбицкой) расценивается как неприемлемая речевая стратегия.

Литература

1. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 576 с.
2. Вежбицка А. Антитоталитарный язык в Польше : механизмы языковой самообороны / А. Вежбицка // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 107–125.
3. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского периода / Е. А. Земская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 3–31.
4. Купина Н. А. Лингвистические проблемы толерантности / Н. А. Купина, О. А. Михайлова // Толерантность в современной цивилизации : [сб. научн. трудов]. – Екатеринбург : Изд-во Уральского уни-та, 2001. – С. 50–69.
5. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация / Е. В. Медведева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 280 с.

6. Николаева Т. М. Лингвистическая демагогия / Т. М. Николаева // Прагматика и проблемы интенциональности : [коллективная монография]. – М. : Языки русской культуры, 1988. – С. 154–165

7. Серю П. Анализ дискурса во французской школе. Дискурс и интердискурс / П. Серю // Семиотика: Антология ; [сост. Ю. С. Степанов]. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 549–562.

8. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия : [учебн. пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 136 с.

Graneva I. Yu. *The manipulative potentiality of the usage of the pronoun «my» («we») in speech of speech of the modern Russian society*

The pronoun «my» («we») is considered in aspect of actual for the modern linguistics problem of language manipulation with consciousness. The work investigates a role of the Russian pronoun «my» («we») in the organization of «manipulative discourse».

Keywords: pronoun we, language manipulation, manipulative discourse, we-narrative.

Гранева І. Ю. Манипулятивний потенціал вживання займенника «ми» в мовленнєвій практиці сучасного російського суспільства

Займенник «ми» розглянуто в аспекті актуальної для сучасної лінгвістики проблеми мовного маніпулювання свідомістю. Проаналізовано роль займенника «ми» в організації маніпулятивного дискурсу.

Ключові слова: займенник «ми», мовне маніпулювання, маніпулятивний дискурс, ми-виклад.

УДК 811.161.2'01'42'141

С. В. Грицина

СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ УКРАЇНСЬКОГО РАННЬОБАРОКОВОГО ПАНЕГІРИКА

Статтю присвячено висвітленню найпоказовіших особливостей ранньобарокового панегіричного жанру, зумовлених соціокультурними та внутрішньомовними чинниками.

Ключові слова: раннє бароко, панегірик, стильові домінанти, староукраїнська літературна мова першої половини XVII ст.

Період бароко – суперечливий і неоднозначний в історії світової культури як із погляду характерних для барокової естетики «поеднань непокєднуваного», так і вивчення цієї культурно-історичної епохи. Одними з найперших досліджень бароко є мистецтвознавчі праці західноєвропейських дослідників Г. Вельфліна [1] та К. Гурліта. Першим дослідником, який виявив феномен українського бароко,

був Д. Чижевський [10]; цей напрям дослідження продовжували Д. Наливайко [4], Л. Ушкалов [9], А. Макаров [3], І. Ісиченко [2] та ін. Функціонально-стильовий аспект вивчення староукраїнської літературної мови, представлений у працях В. Русанівського, В. Німчука, В. Передіренка [7; 5; 6] та ін., становить основу для лінгвопоетичних студій українського бароко.

Раннє бароко неодноразово було предметом дослідження мистецтвознавців, істориків літератури, культурологів, лінгвістів, проте праць, присвячених дослідженню українського мовного бароко, зокрема ранньобарокових панегіриків, недостатньо, що й зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є визначення стильових домінант українського ранньобарокового панегірика кінця XVI – початку XVII ст.

Для реалізації визначеної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати лінгвопоетичні особливості барокового тексту, виявити специфіку панегіриків періоду раннього бароко.

Об'єкт дослідження – процес творення ранньобарокового тексту в староукраїнській літературній мові; предмет – визначення стильових домінант українського ранньобарокового панегірика, зумовлених соціокультурними та внутрішньомовними чинниками.

Батьківщиною бароко вважають Італію, де його риси з'являються вже в середині XVI ст. Зокрема, Г. Вельфлін моментом зрілості нового стилю в Європі вважає 1580 рік. [1, с. 4]. Барокові риси в українських текстах простежуються вже наприкінці XVI ст. Одним із поштовхів до формування ранньобарокових текстів на українських землях стала Берестейська унія 1596 р., що спричинила появу полемічних творів і запозичення західного досвіду українськими книжниками.

Прикметно, що, з'явившись на українських землях в останні десятиліття XVI ст., бароковий текст повноправно функціонує впродовж наступних двох століть, а отже, це доводить істотність його впливу на культурну історію українського народу і підтверджує лінгвістичну перспективу вивчення українського мовного бароко.

Відомо, що бароко – стиль, який прагнув до естетичних проявів не лише на рівні форми, але й у змістовому плані. Естетика барокової форми виявлялась в курйозності, орнаментальності та різноманітних оздобленнях, що безпосередньо поєднувались зі змістом. «Поєднання непок'єднуваного» досягалося тонкою грою вторинних смислів, багатоманітністю використання різних стилістичних фігур і тропів, якими були переповнені барокові тексти. Художні засоби увиразнювали зміст, декорували канву тексту. Відображенням ранньобарокової свідомості автора є процес творення староукраїнського тексту, помережаного церковнослов'янізмами, полонізмами, грецизмами, нові поєднання яких поповнювали барокову неологію.

На нашу думку, аналіз барокових текстів із позицій лінгвопоетики акцентує увагу на естетизації барокового тексту, що увиразнюється у специфічному для цієї культурно-історичної епохи використанні різних фігур і тропів, символів та образів, які в індивідуально-авторській інтерпретації набувають нових барокових значень, відображаючи символічне сприйняття світу ранньобароковою особистістю. Варто також наголосити на прийомі поєднання античних і християнських образів, духовного і світського елементів, що є прикладом ранньобарокових антиномій.

На основі оригінальних стародруків і видань староукраїнських текстів кінця XVI – першої половини XVII ст., зокрема «Всезбірки передмов до українських стародруків» Ф. Титова [8], збірки української поезії цього періоду, упорядкованого В. П. Колосовою та В. І. Крекотнем та ін., окреслюємо корпус текстів панегіричного жанру, які належать до ранньобарокових. Серед найперших панегіриків, написаних староукраїнською мовою, – «Просфонима» 1591 року, присвячена львівським братством митрополиту Михайлу Рогозі; панегірик 1618 року – «Візерунок цнот о. Єлисея Плетенецького», написаний Олександром Митурою. Змістовим наповненням відрізняється від попередніх помертний панегірик «Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного» Касіяна Саковича (1622 р.). Розквіт раннього бароко репрезентований панегіриками 30-х років XVII ст., присвячених Петру Могилі: «Імнологія» 1630 р., «Євхаристиріон» Софронія Почаського 1632 р. та «Євфонія» 1633 р.

Структурна канва панегіриків неоднорідна, оскільки становить поєднання багатьох віршів, кожен з яких часто має окрему назву та іншого автора в загальних межах панегірика, що не порушує зміст і структуру тексту, поєднаних спільною тематикою.

Прагнучи до декоративності форми та оздоблення змісту, автори вдаються до прийому поширення назви тексту, що містить коротку анотацію, де зазначаються ім'я та статус особи, якій присвячений панегірик, автор (чи колектив авторів), дата та місце друку (найчастіше – це Лаврська друкарня).

Зважаючи на статус грецької мови на помежів'ї століть, цілком зрозумілим є наявність у назвах панегіриків грецьких слів з поясненням їх староукраїнською мовою: «ΠΡΟΣΦΩΝΙΜΑ (привіт)» (Просф., 137), «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ альбо вдячність» (Євх., 239).

Утвердження жанру панегірика, метою якого є возвеличення особи, вказує на тяглість ренесансного антропоцентризму, який не абсолютизується, зважаючи на церковно-християнський контекст доби.

За польською традицією обов'язковим елементом першої частини панегірика є графічне зображення герба особи, якій присвячено панегірик, а також вірш на герб визначного роду. Окрім герба, до декоративних елементів панегіриків відносимо також різноманітні малюнки та орнаменти на тему панегірика, що уособлюють прагнення ранньобарокових текстів до наочності.

Характерною домінантою панегіриків кінця XVI – початку XVII ст. є вихваляння чеснот оспівуваних осіб, наголошуючи на їх набожності та вірності християнській церкві, поряд з якими возвеличуються мирські заслуги, що є відображенням ранньобарокової дихотомії «церковне – світське». Так, автор «Просфоними» звертається до Михайла Рогози, використовуючи метафору та протиставлення: *Правда и человеколюбіє твой воз справует, а справедливость браздами шафует; Возлюбил еси, отче, справедливость святую, маши в ненависти безбожность проклятую* (Просф., 139). Возвеличуючи фундатора Києво-Могилянського колегіуму, Софроній Почаський використовує риторичне звертання: *Фундаторе цих наук, отче превелебний!* (Євх., 245). В оспівуванні чеснот автори нерідко використовують гіперболу, як от Олександр Митура, характеризуючи о. Єлисея Плетенецького: *Цноты*

твою, о отче, всему світу явны (Віз.Цн., 226); Же ніким не погордиш, всіх в ласце ховаєш, с каждым пенке рад живєш, и теж в любви маєш (Віз.Цн., 227).

Одним з панегіриків, що відображають дихотомію «фізичне – духовне» є «Просфонима»: *Прагнула тя душа наша, прагнули тя и кости мои* (Просф., 139). Для характеристики Петра Могили автор «Євхаристиріона» поєднує образи міфічного титана та отця церкви: *Пречеснійший наш отче, Прометейом званий* (Євх., 244), що є прикладом ранньобарокової дихотомії «античне – християнське».

Поряд із возвеличенням особи, якій присвячений панегірик, обов'язковим у текстах є возвеличення Бога, часто підкреслене епітетом «всесильний»: *О божє, который нѣ маєш ничего ровного собѣ, ... всесильный божє* (Просф., 141).

Органічним є вплетення у текст панегірика цитат зі Святого Письма («Матвей глава 5, зачало 11. Тако да просвітїтся свѣт ваш пред челоуѣки, яко да видят ваша добраа дѣла, и прославят отца вашего иже на небесех» (Віз.Цн., 223); «И не бранїте, – рече Христос, – прїходити дѣтем не бранїте, но благочинїю коснутися их ко мнѣ прїводїте» (Просф., 144), притч (*А чему ж ся не боїш? Бо єст фундованый на камени, не нїску: от бога презряный* (Віз.Цн., 224), постійно наголюючи на стійкості у вірі та побожності возвеличуваних осіб.

Уже на початку епохи бароко з'являється нове трактування концепту смерті, що особливо актуалізується в погребальних панегіриках. Так, Касіян Сакович у «Віршах на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного» наголошує на швидкоплинності життя людини: *А умирати в кождый час будьте готовы* (Вір., 337); *По прожснѣ фрасует ся всяк живый челоуѣк, Поневаж короткій єсть его на свѣтѣ вѣк* (Вір., 326). Разом із цим у тексті присутній мотив марності земного фізичного життя (*Богатство, мудрость, слава, сила – все преходитъ, Ничого ся тривалого въ мѣрѣ не находитъ* (Вір., 326) та необхідності підготовки душі для життя вічного.

Середньовічний компонент присутній в есхатологічних мотивах, що зокрема наявні в «Просфонимі»: *Антіхристов приход близько чуйте, Протїву вѣпросѣ отвѣтити готуйте* (Просф., 144).

Ранньобарокові автори часто додають афористично-дидактичні вкраплення в панегіричні тексти: *Быстрость, – мовить бог, – гамуйте, а пильно ся присмотруйте* (Просф., 141), авторські афоризми зустрічаємо і в «Євхаристиріоні»: *Бо слава, високо літаючи, високо сідаєт* (Євх., 241); *Хто не глупий, заж не тот, що не мовить слова?* (Євх., 243).

У панегіриках періоду раннього бароко вже зустрічаємо популярний і надалі образ саду та споріднені образи коріння, квітів, дерев: *Корень злости нѣвѣріє, Из него же вси звїріє Єретиков израстають* (Імн., 363). Також досить частотним є образ води, що дублюється в образах моря, річки, джерела: *Иже от пересохшаго источника жажьды устудитися* (Просф., 142), *Збыт быстропрудный бѣг свѣй будет справовати по морю необешлом* (Віз.Цн., 224).

Отже, раннє бароко, що охоплює часові межі кінця XVI – першої половини XVII ст., увібрало в себе деякі особливості попередніх епох, зокрема середньовіччя та ренесансу, доповнивши їх новими оригінальними рисами стилю. Стильовими домінантами українського ранньобарокового панегірика є наскрізна символічність тексту, що вказує на особливість культурно-історичного сприйняття світу; прагнен-

ня до естетизації формозмісту, що відображає орнаментальність і функціональну специфіку панегіриків, увиразнену стилістичними фігурами та тропами, найчастотнішими з яких є метафора, гіпербола та оксюморон; афористичність, що межує з дидактизмом; антропоцентричність, що повністю відповідає жанрові панегірика, яка, проте поступається духовному елементові; вербалізована присутність дихотомій («фізичне – духовне», «античне – християнське», «церковне – світське», «земне – небесне»).

Список умовних скорочень назв джерел

- Віз.Цн. – «Візерунок цнот Єлісея Плетенецького» О. Митури // Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Креченко. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 223–227.
- Вір. – «Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного» К. Саковича // Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Креченко. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 322–338.
- Євх. – «Євхаристиріон» С. Почаського // Українська література XVII ст. / За ред. О. В. Мишанича. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 239–256.
- Імн. – «Імнологія» П. Беринди, Т. Земки та ін. // Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Креченко. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 359–366.
- Просф. – «Просфонима» Анонім // Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Креченко. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 137–144.

Література

1. Вельфлін Г. Ренесанс і бароко / Г. Вельфлін. – СПб., 1913. – 164 с.
2. Ісиченко Ігор, Архiepіскоп. Історія української літератури : епоха Бароко (XVII – XVIII ст.): [навч. пос. для студентів вищих навч. закладів] / Архiepіскоп Ігор Ісиченко. – Львів : Святогорець, 2011. – 568 с.
3. Макаров А. Світло українського бароко / А. Макаров. – К. : Мистецтво, 1994. – 288 с.
4. Наливайко Д. Українське бароко / Д. Наливайко. – К. : Акта, 2004. – Т. I. – 632 с.; Т. II. – 411 с.
5. Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV—XVII ст. / В. Німчук. – К. : Наукова думка, 1985. – 223 с.
6. Передрієнко В. А. Теоретичні проблеми вивчення системи живої української мови другої половини XVII – XVIII століть / В. А. Передрієнко // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика. – К. : Київський університет, 2001. – Вип. 2. – С. 46–55.
7. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : [підручник] / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк. – 392 с.
8. Титов Ф. І. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI – XVIII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків / Ф. І. Титов. – К. : Друкарня Української Академії Наук, 1924. – 546 с.

9. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко / Л. Ушкалов. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 284 с.

10. Чижевський Д. Українське літературне бароко : Вибр. праці з давньої л-ри / Д. Чижевський. – К. : Обереги, 2003. – 576 с.

Grytsyna S. V. Style dominants of the Ukrainian early baroque panegyric

The article is devoted to the most notable features of the early baroque panegyric genre, caused by socio-cultural and intralingual factors.

Key words: early baroque, panegyric, style dominants, the old-Ukrainian language of the first half of the XVII century.

Грицина С. В. Стилевые доминанты украинского раннебароккового панегирика

Статья посвящена анализу показательных особенностей раннебароккового панегирического жанра, обусловленных социокультурными и внутриязыковыми факторами.

Ключевые слова: раннее барокко, панегирик, стилевые доминанты, староукраинский литературный язык первой половины XVII века.

УДК 81'234

Т. Ю. Ковалевська

СУГЕСТІЯ У СФЕРІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Статтю присвячено оглядовому аналізу сучасних наукових напрямів, сфокусованих на вивчення мовленнєвого впливу. Акцентовано на актуальності новітньої парадигми нейролінгвістичного програмування, у межах якої реконструкція феномену сугесії має комплексний характер.

Ключові слова: мовленнєвий вплив, нейролінгвістичне програмування, сугестивна лінгвістика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістика, теорія мовної комунікації.

У межах сучасних мовознавчих студій дослідники все частіше звертаються не лише до класичної теоретичної проблематики, а й до опрацювання новітніх наукових напрямів, пов'язаних з вирішенням нагальних практичних завдань гуманітарної сфери, серед яких на особливу увагу заслуговує з'ясування глибинної природи впливових феноменів як іманентних складників комунікативного простору (Р. Блакар, О. Брудний, Г. Гончаров, Є. Доценко, В. Карасик, Р. Лакофф, Г. Франке, І. Черепанова та ін.). Погляди вчених також збігаються у визнанні комплексної природи впливу, що виявляється в синтезі вербальних і невербальних компонентів як актуалізаторів відповідного психологічного і нейрофізіологічного субстрату, максимально акти-

вованого в загальносеміотичному контексті комунікативної сугестивності. Так, Й. Стернін до актуальних складників мовленнєвого впливу (ми переконані, що вчений має на увазі комунікативний вплив) уналежнює візуальні характеристики сугестора, а також власне вербальні і структурні показники дискурсивних практик [6]. Т. Чмут та Г. Чайка до необхідних складників впливу зараховують психоментальні ознаки сугестора [8]. Визначальним у феномені впливу є й урахування психоментальної специфіки адресної аудиторії (див. праці В. Гостева), що спирається на положення про опосередкований інтегральний характер психічного віддзеркалення реальності, де психічний образ розглядається як своєрідна «призма», що опосередковує зовнішні впливи у процесі регуляції діяльності. У свою чергу, зовнішні впливи, формуючи відповідні образи (світ образів) й індивідуальні системи значень, змінюють інтегральний образ реальності, що дає підстави казати про психоментальну реальність особистості як таку, що може полегшувати чи ускладнювати маніпулювання її свідомістю. Узагальнюючи, припускаємо, що фундаментальними складниками впливу можна вважати 1) властивості сугестора (високий соціальний статус та рейтинг, інтелектуальна та характерологічна перевершеність), 2) характеристики сугерента, 3) відношення між сугестором та сугерентом, які ґрунтуються на довірі до того / тих, хто здійснює вплив, 4) спосіб конструювання повідомлення, тобто, власне мовний рівень дискурсу у проекції на специфіку його інформаційного подання (зокрема анулюючі, фінгуючі та індефінітизуючі перетворення). Наведене, на думку О. Селіванової, акцентує на тому, що загальна теорія впливу «є міждисциплінарною галуззю, складовою якої є теорія мовленнєвого впливу, яка також має чимало дотичних моментів із когнітологією, соціологією, психологією, логікою, конфліктологією, дискурсологією» [5, с. 430].

Зауважимо, що феномен мовленнєвого впливу здавна привертав увагу дослідників, але систематизоване вивчення цього явища як домінанти комунікативної сугесії розпочалося лише у другій чверті минулого століття й зацікавило таких відомих учених, як С. Бернштейн, М. Рубакін, Л. Якубинський, а згодом висвітлювалось у працях Р. Блакара, Д. Болінжера, Дж. Клеппера, П. Лазарфельда, Г. Ласвелла, Дж. Олпорта та ін. На сьогодні мовленнєвий вплив вивчають у низці наукових напрямів, що свідчить про актуальність зазначеної проблематики й необхідність її подальшого опрацювання, тим більше з огляду на стан теорії й практики мовленнєвого впливу у вітчизняній лінгвістиці, де він лише починає активно розроблятися (див. праці Н. Кутузи, В. Різуна, О. Селіванової, О. Семенюка, С. Форманової та ін.). Наведене визначає загальну мету пропонованої розвідки, яка полягає в узагальненні вже наявного в науці теоретичного і практичного доробку дослідження мовленнєвого впливу, його об'єктивного аналізу, що зокрема передбачає висвітлення актуальних мовознавчих напрямів, ідентифікацію опрацьованих і лакунарних зон наукової кваліфікації та окреслення перспективних шляхів аналітичної реконструкції мовленнєвого впливу.

До основних наукових напрямів, почасти чи в цілому орієнтованих на дослідження мовленнєвого впливу, насамперед уналежнюємо прагмалінгвістику, психолінгвістику, комунікативну лінгвістику, теорію мовної комунікації, сугестивну лінгвістику і нейролінгвістичне програмування (НЛП).

Прагмалінгвістика, започаткована працями Ч. Пірса, Ч. Моріса, Дж. Серля,

Дж. Остіна, вивчає функціонування мовних знаків у комунікативних процесах в обов'язковому зв'язку з особливостями суб'єкта й об'єкта мовлення та ситуацією. Зауважимо, що вивчення впливового аспекту в межах цієї науки завдячує розробкам Ч. Пірса та Л. Блумфілда, які розглядали поведінку адресата як певний результат мовленнєвих й невербальних впливових стратегій адресанта. В цьому ж аспекті Дж. Остін та Дж. Серль співвіднесли ілюкутивні акти з поняттям мовленнєвого впливу, що підтримують і сучасні фахівці, які «поступово прийшли до її (мови – Т. К.) розуміння як найважливішої категорії не лише осягнення світу (семантика), а й практичного впливу на інших людей (власне прагматика)» [1, с. 100]. В цьому аспекті мовленнєвий вплив найчастіше вивчають у межах мікропрагматики, яка найчастіше зосереджується на семантиці й прагматиці так званих дискурсивних слів, низки граматичних маркерів тощо. Додамо, що амплітуда таких показників може значно розширитися завдяки зверненню до теорії НЛП, де на сьогодні закладено основи системного підходу до виокремлення мовних сугестогенів на лексико-семантичному й граматичному рівнях. Проте відзначимо позитивний внесок прагмалінгвістики в дослідження мовленнєвого впливу, оскільки вважаємо, що саме ідеї цієї науки привернули увагу вчених до аналізованого явища, яке, на жаль, з розвитком прагмалінгвістики залишилося на периферії її завдань.

Психолінгвістичні аспекти дослідження впливу представлено в працях В. Беяніна, О. Кубрякової, О. Леонтьєва, Л. Сахарного, Д. Слобіна, Ю. Сорокіна, Є. Тарасова та інших учених, які, вивчаючи процеси породження, сприйняття й формування мовлення, відзначали, що «ще недостатньо відомо, як слова впливають на людей ...» [2, с. 209-210]. До характерних мовних маркерів впливу в межах цієї науки найчастіше уналежують фонетичні, просодичні й ритмо-мелодійні елементи, сенсові варіативність і взагалі відзначають потужний впливовий потенціал лексико-семантичної системи, значеннєвих інтерпретацій. В. Беянін зауважує, що, працюючи із семантикою слова, психолінгвістика «розрізняє об'єктивну й суб'єктивну семантику. Перша є семантичною системою значень мови, друга уявляється як асоціативна система, наявна у свідомості індивідуума» [2, с. 129], що має велике значення для процесів здійснення впливу, оскільки уможливорює експериментальну експлікацію внутрішніх базових уявлень адресата, штучна активація яких (через текстове конструювання й моделювання дискурсивних практик) употужнює сугестивний ефект. В цьому аспекті на особливу увагу заслуговують експериментальні методи психолінгвістики, насамперед – асоціативний експеримент, застосування якого дало змогу представникам Одеського національного університету імені І. І. Мечникова укласти «Асоціативний словник української рекламної лексики» (автори – Т. Ковалевська, Г. Сологуб, О. Ставченко) та «Короткий асоціативний словник рекламних слоганів» (автори – Н. Кутуза, Т. Ковалевська), які не мають аналогів в Україні й становлять безперечний внесок у розвиток теорії мовленнєвого впливу, оскільки уможливають фіксацію пріоритетних груп апелативної та ономастичної лексики у процесах сприйняття (в даних випадках – сприйняття рекламних повідомлень), сприяють виявленню загальних ментальних орієнтирів у декодувальних процесах ретіальної та міжіндивідуальної комунікації, що, у свою чергу, може прислужитися моделюванню коректних сугестивно маркованих дискурсів та адекватних гармонійних контекстів. Проте у межах

психолінгвістики дослідження мовленнєвого впливу також не набуло поширення і залишається маргінальним предметом аналізу, що унеможливорює отримання цілісного й об'єктивного уявлення про глибинну природу й закономірності цього феномену.

На ґрунті досягнень прагма- й психолінгвістики виокремилася й галузь комунікативної лінгвістики, де основним об'єктом виступає вербальна комунікація як «цілеспрямована лінгвопсихоментальна діяльність адресанта й адресата у процесі інформаційного обміну та впливу на співрозмовника (адресата) за допомогою знаків природної мови» [5, с. 264]. Це, у свою чергу, акцентує на врахуванні сугестивних факторів спілкування, аналізованого у межах цієї науки в широкій рівневій амплітуді – від загальних дискурсивних характеристик (атмосфера, тональність, реєстр) до специфіки мовленнєвих жанрів і конкретики мовленнєвих актів. Представники цього напряму (Ф. Бацевич, О. Кравченко, М. Макаров, І. Сусов та ін.) відзначають, що «спілкування людей – це ... насамперед, спеціально організований вплив на учасника по комунікації з метою зміни його зовнішньої поведінки та / або внутрішнього світу» [1, с. 138], формуючи в такий спосіб й одне із завдань цієї науки, орієнтоване на дослідження засобів мовленнєвого впливу. Проте методологічної бази аналізу конкретних мовленнєвих сугестогенів, критеріїв ідентифікації їхнього впливового потенціалу, системного підходу до визначення сугестивної природи вербальних маркерів у межах цієї дисципліни ще не випрацьовано, хоч вона вже має вагомий здобутки в багатьох інших питаннях (основи гармонійної комунікації, типологія мовленнєвих девіацій та ін.). На нашу думку, прислужитись у поглибленні відповідних аспектів знов-таки може теорія НЛП, де доведено, що певні лінгвістичні показники, які у побутовій комунікації спричиняють девіантний фон, у межах впливових інтеракцій здійснюють зворотний комунікативний ефект, максималізуючи загальну сугестивність повідомлення.

З основними ідеями комунікативної лінгвістики перетинається й теорія мовної комунікації, зокрема скерована на з'ясування способів і засобів комунікативного впливу. Проте запропонована в цій науці типологія мовленнєвого впливу викликає певні зауваження, оскільки використовує не зовсім коректні критерії його ідентифікації. Так, за характером мовленнєвого впливу тут розрізняють а) соціальний, який практично отожднюється з етикетними формулами і майже нічого спільного з поняттям впливу як такого не має; б) волевиявлення як директивні мовленнєві акти, хоч визнанням на сьогодні є факт доволі низької ефективності імперативної комунікації; в) емоційно-оцінний вплив, який взагалі вважається субстратом сугестії, оскільки будь-який сугестоген «апелює до емоцій і почуттів, викликає асоціативні образи, що полегшують сприйняття інформації» [3]; г) інформування, що відповідає семантиці репрезентативних мовленнєвих актів і також має замало спільного з поняттям впливу; ґ) аргументація, яка, на думку О. В. Яшенкової, «певною мірою співвідноситься з інформуванням, проте є впливовішою на звичайні повідомлення і судження, оскільки можна передбачати елемент навіювання (сугестії)» [9, с. 145]. Тут ми взагалі стикаємося з нерозрізненням понять сугестії, впливу, навіювання та інших операційних категорій цієї теорії. Також маємо й практично повну відсутність будь-яких критеріїв ідентифікації більшого чи меншого ступеня виявлення впливу, що в цілому зредуковує об'єктивність виокремлених різновидів. Крім того, уналеж-

нення аргументації як різновиду переконування до систематики впливових ефектів вважаємо недоцільним, оскільки їхні механізми «вмикають» різні процеси нейрофізіологічної інформаційної обробки (відповідно ліво- та правопівкульна активація) і спираються на різні комунікативні настанови (відповідно інтеракційна емпатія, кооперативне спілкування та – імплікована експансія адресантних програм), що обґрунтовує різноекторну ідентифікацію цих процесів. Базу переконування становить логічне подання інформації, що забезпечує її свідоме декодування (див. праці С. Головина, Д. Ольшанського, Д. Панкратова та ін.), навіювання ж (сугестія) спирається на некритичне, емоційне декодування інформації [4, с. 4]. Також дозволимо собі не погодитися з тим, що «Найвищою формою мовленнєвого впливу вважають кооперативно спрямоване спілкування, що характеризується відкритістю прийомів впливу» [9, с. 145], оскільки на сьогодні доведено, що вплив має ірраціональну й найчастіше латентну природу. Отже, як бачимо, дослідження мовленнєвого впливу у межах теорії мовної комунікації викликає виявлення коло суперечливих питань, що вимагає якнайретельнішого опрацювання цієї проблеми.

Найпотужнішими ж галузями дослідження мовленнєвого й комунікативного впливу вважаємо сугестивну лінгвістику й нейролінгвістичне програмування (НЛП). Сугестивна лінгвістика найширше представлена розробками Б. Мурзіна та І. Черепанової, які апіорі визнають сугестивними всі елементи мовної системи. Проте у межах цієї галузі найрозробленішим є лише фонетичний рівень мовних експлікацій попри максимальну потужність лексико-семантичного та граматичного, проаналізованих у НЛП, що в цілому визначає допоміжний характер цієї науки в колі відповідних студій. Додамо, що у межах наукової теми «Дослідження сугестії: механізми, джерела, захист», розроблюваної в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, видано колективну монографію «Реклама та PR у масово-інформаційному просторі» із цієї проблематики, яка, сподіваємося, зробить певний внесок у подальшу розробку сугестивної лінгвістики.

Предметом дослідження НЛП є когнітивні структури людини, пов'язані зі специфічними процесами діакритизації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових конструктів у полікомунікативних дискурсах. Об'єктом аналізу виступають поведінкові комплекси особистості, які реконструюють через використання різноманітних стратегій, у межах яких поєднано психолінгвістичні, філософські, інформаційно-кібернетичні та нейрофізіологічні аспекти. Ці стратегії скеровані зокнайперше на оптимізацію комунікативних процесів і ґрунтуються на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі та ідентифікації складників внутрішнього світу людини й умінні конструювати позитивні моделі поведінки. Крім того, НЛП сьогодні – це засіб ефективного впливу «на мислення, емоції та поведінку окремих людей, груп, мас...» [7, с. 54], що увиразнює потужні можливості цієї науки, вимагаючи її якнайдетальнішого подальшого опрацювання й розвитку. Проте у вітчизняному мовознавстві НЛП лише починає привертати до себе увагу фахівців попри визнання його теоретичної обґрунтованості та практично необмеженого прикладного застосування в широких колах закордонних учених (див. праці Р. Бендлера, Д. Гріндера, Р. Ділтса, С. Ковальова, О. Котлячкова, Дж. О'Коннора, Ф. Перлза, К. Роджерса, В. Сатіра, Дж. Сеймора та

ін.). За допомогою методик НЛП виокремлено основні лінгвістичні комплекси, які спричиняють змінене сприйняття внаслідок активованої сугестивності. До них належать елементи всіх рівнів мови, що засвідчує її наскрізний впливовий характер. Об'єднувальним стрижнем таких номенів і сигнатур насамперед є семантичне наповнення, яке може змінювати впливову активність залежно від сенсової етимології, контекстуального варіювання та мети прогнозованого використання. У НЛП впливові аспекти комунікації аналізуються за допомогою т. зв. Мілтон-моделі та зокрема предикатних технологій, де останні пов'язані з вербальним оформленням індивідуальної / колективної провідної (первинної) репрезентативної системи (модальності), скерованої на інтернальне або екстерналізоване сприйняття та діакритизацію довкілля. Встановлено, що модальнісне забарвлення лексики визначається через наявність у її архісемному конусі репрезентативної маркованості.

Отже, застосування й подальше розроблення НЛП для широкої амплітуди комунікативних комплексів, з одного боку, уможливило їхню усвідомлену емпатизацію завдяки об'єктивному визначенню стрижневих психоментальних настанов співрозмовника / співрозмовників через адекватне декодування мовленнєвих, нейрофізіологічних та аналогових репрезентантів, і з іншого, – оптимізує запрограмовану результативність інтеракцій. Відзначимо, що в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова на ґрунті методологічної бази НЛП захищено низку дисертаційних робіт (С. Бронікова, А. Кисельова, А. Ковалевська, О. Олексюк, О. Петренко, Ю. Станкевич), результати яких, сподіваємося, прислужаться у поглибленні теорії мовленнєвого й комунікативного впливу.

Наведене дає підстави твердити, що парадигма НЛП та почасти сугестивної лінгвістики є потужним складником у дослідженнях мовленнєвого впливу, що максимально увиразнює перспективність подальшого якнайретельнішого опрацювання зазначених наукових напрямів.

Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика : [учебник] / В. П. Белянин. – 4-е изд. – М. : Флинта : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 232 с.
3. Болтаева С. В. Ритмическая организация сугестивного текста [Электронный ресурс] / С. В. Болтаева. – Режим доступа : <http://aboutyourself.ru/artic-les/organizaciya-teksta-vnushayushhego-ili-suggestivnogoxaraktera.html>.
4. Варшавский К. М. Гипносуггестивная терапия (Лечение внушением в гипнозе) / К. М. Варшавский. – Л. : Медицина, 1973. – 192 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К-Ю, 2010. – 844 с.
6. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Кварта, 2001. – 252 с.
7. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : [навч. посіб.] / [В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроугов] ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – [2-ге вид.]. – К. : ВІПОЛ, 2011. – 248 с.

8. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : [навч. посіб.] / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – [4-те вид., стер.]. – К. : Вікар, 2004. – 223 с.

9. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О. В. Яшенкова. – К. : Академія, 2010. – 312 с.

Kovalevska T.Y. Suggestion in linguistic agenda sphere

The article is devoted to review analysis of the modern scientific trends directed at examining the speech influence. The author accentuates the currency of the brand new neurolinguistic programming paradigm, in the network of which the suggestion phenomenon's reconstruction has a complex nature.

Key words: speech influence, neurolinguistic programming, suggestive linguistics, psycholinguistics, pragmalinguistics, communicative linguistics, linguistic communication theory.

Ковалевская Т. Ю. Суггестия в сфере лингвистической проблематики

Статья посвящена обобщенному анализу современных научных направлений, ориентированных на изучение речевого влияния. Акцентировано на актуальности новейшей парадигмы нейролингвистического программирования, где реконструкция феномена суггестии имеет комплексный характер.

Ключевые слова: речевое влияние, нейролингвистическое программирование, суггестивная лингвистика, психолингвистика, прагматическая лингвистика, теория речевой коммуникации.

УДК 81'42:070:659.1.013

Н. В. Кутуза

СУГЕСТИВНІСТЬ РЕКЛАМНОЇ МІМІКРІЇ

У статті розглянуто явище мімікрії комерційної реклами під соціальною, доведено сугестивний потенціал такої технології на прикладі реклами «Київстару». Також виявлено низку інших сугестивних прийомів, які значно підвищують впливовість рекламного повідомлення.

Ключові слова: комерційна реклама, мімікрія, соціальна реклама, сугестія.

Комерційна реклама послуговується різноманітними засобами привертання уваги реципієнта, який через надмір такої інформації практично не сприймає, «відштовхує» її. На цьому наголошує і Є. Медведєва, підкреслюючи, що повторюваність і чисельність отримуваних споживачкою аудиторією рекламних текстів загнали цю індустрію в «глухий кут»: у певний момент свідомість адресата настільки перекантажується, що для сприйняття нової інформації (будь-якої, не лише рекламної) потрібні все потужніші й різноманітніші зовнішні подразники. Проте максимі-

зоване використання таких подразників призводить до психологічної агресивності реклами [див. 8, с. 246], що, на нашу думку, зумовлює зворотний ефект сприйняття, оскільки людина прагне уникати негативу, зовнішнього тиску. В такому випадку краще спрацюють засоби «м'якого» впливу, зокрема мімікрія певного виду реклами під інший, витлумачувана як «пристосовництво, здатність залежно від обставин змінювати свої погляди, поведінку тощо» [13, с. 360]. Найчастіше інші види реклами мімікують під соціальну, оскільки саме вона сприймається аудиторією найтолерантніше, бо не відзначається гіпертрофованою «нав'язливістю», надмірною частотністю порівняно з іншими видами реклами й не має на меті отримання певної вигоди, прибутку.

Явище мімікрії під соціальну рекламу вже привертало увагу вчених, почасти в межах відповідних політичних (А. Біденко, Т. Костильова, Л. Дмитрієва, С. Марочкіна, Г. Ніколайшвілі, Д. Рождественська) та комерційних (О. Берьозкіна, Г. Ніколайшвілі, Л. Рюмшина та ін.) контекстів. Проте ґрунтовних узагальнювальних праць, які розкривають потужний впливовий потенціал рекламної мімікрії, на сьогодні практично немає, що зумовлює актуальність цієї проблематики насамперед в аспекті ідентифікації та коректного синтезу рекламних сугестогенів. Крім того, актуальність увиразнюється зверненням до аналізу мімікрії, виявленої у площині комерційної реклами, яка через свою жанрову специфіку найчастіше вдається до прихованого використання цієї технології.

Метою статті є розкриття сугестивного потенціалу рекламної мімікрії, що передбачає необхідність вирішення низки таких завдань: розглянути специфіку соціальної та комерційної реклами, їхніх цілей та завдань, використовуваних мотивів, виявити характерні елементи соціальної реклами, які застосовує комерційна реклама для сугестивного впливу, виокремити супроводжувальні засоби рекламного впливу, пояснити їхній сугестивний потенціал.

Об'єктом аналізу стали тексти комерційної реклами, предметом – мімікрія комерційної реклами під соціальну як сугестивна технологія. Матеріалом слугувала серія рекламних роликів мобільного зв'язку «Київстар» під загальною назвою «Поділись любов'ю до України», що транслювалась восени-взимку 2011 року українськими телеканалами.

Для досягнення мети в роботі застосовано методи аналізу та синтезу, які дали змогу виокремити складники досліджуваного явища та синтезувати їх у єдиний комплекс; завдяки описовому методу пояснено особливості механізмів рекламного навіювання; використання компонентного й кількісного аналізу уможливило виявлення лінгвальних особливостей та частотної динаміки зафіксованих показників.

Кожний вид реклами має спільні та специфічні риси. Основна відмінність соціальної реклами від комерційної полягає в їхніх цілях та завданнях, де кінцевим результатом комерційної реклами є формування психологічних настанов індивідуального споживання – купівельної поведінки; соціальна ж реклама формує настанови, що визначають суспільну поведінку індивідуума [11, с. 139]. Отже, основна мета соціальної реклами – не просування / продаж товару (як комерційної), а формування та пропаганда вищих духовних і моральних цінностей [див. 14, с. 199]. Проте, як стверджують учені, «за маскою соціальної реклами може приховуватися інший тип

реклами, тому споживачам слід бути уважними, щоб не попастись "на гачок" рекламодавців, які інколи під видом соціальної реклами намагаються приховати комерційну чи політичну рекламу» [9].

Л. Рюмшина зазначає, що комерційна реклама, текст якої безпосередньо не рекламує товар / послугу (вказівка на них часто подається лише наприкінці повідомлення), а експлуатує вагомості дати та події в житті суспільства, соціальні традиції й норми, загальнолюдські цінності, може сприйматися як соціальна [див. 12, с. 96] і тим самим «створює деякий емоційний фон, формує відповідне емоційне й розумове (мисленнєве) налаштування (ставлення) тощо» [див. 10], оптимізуючи сугестивні ефекти. Ми також переконані в тому, що форма подання комерційної реклами під виглядом соціальної може привернути мимовільну увагу реципієнта через «нешаблонність» подання інформації, завдяки чому відбувається виникнення / активізація післядовільної уваги, яка згодом переростає в інтерес, а подальша може перетворитися на мету певної дії (пор. із формулою AIDA [11, с. 63]). Проте хочемо відзначити й некоректність таких рекламних повідомлень, оскільки згідно із Законом «Про рекламу» рекламний текст має містити один або декілька компонентів бренду і / або рекламні реквізити [див. 15, с. 27], тобто споживач має бути попереджений про скерованість інформації і чітко визначати її характер. Зауважимо, що вчені наголошують на необхідності чіткішого законодавчого врегулювання змістового наповнення реклами [див. 9], зокрема обов'язкової наявності певних констант рекламного тексту, які надаватимуть змогу реципієнтові однозначно кваліфікувати вид рекламного повідомлення, унеможливаючи недобросовісне й неетичне використання соціальної реклами, її елементів, мотивів та ін. Крім того, додамо, що в законодавстві багатьох країн існує норма про заборону розташування в соціальній рекламі звернень із фірмовими знаками (товарний знак, логотип тощо) комерційних структур. Це пов'язано з наявними випадками мімікрування комерційної реклами під соціальною (наприклад, з метою отримання певних пільг, забезпечення більшої довіри з боку цільової аудиторії тощо) [11, с. 140]. В Законі України «Про рекламу» також відзначено, що соціальна реклама «не повинна містити посилань на конкретний товар та / або його виробника, на рекламодавця (за винятком випадків, коли рекламодавцем є громадська організація), на об'єкти права інтелектуальної власності, що належать виробнику товару або рекламодавцю соціальної реклами» [3, с. 171]. Наведене узв'язане з маніпулятивним характером мімікрії комерційної реклами під соціальною.

Отже, комерційна реклама має пропонувати послуги / товари, називаючи їхні переваги, товарні знаки / ергоніми, що, у свою чергу, чітко визначає її комерційну мету. Текст реклами, який спочатку жодним чином не декларує своєї скерованості, позбавлений (умисно) вищезгаданих ознак, і лише у фінальній частині подає комерційну пропозицію з указівкою на безпосередні товарні знаки / ергоніми, вважаємо таким, що мімікрує під інший вид реклами й маніпулює реципієнтом. Яскравим прикладом такого явища може слугувати серія телевізійних рекламних роликів мобільного зв'язку компанії «Київстар» з провідним слоганом «Поділись любов'ю до України». Компанія «Київстар» стала ініціатором проекту, який було названо соціальним, а рекламну кампанію – інформаційною (відзначимо, що інформаційною може бути реклама соціального характеру). В межах проекту було створено Інтер-

нет-портал iloveyouukraine.com.ua («Я люблю Україну»), де демонстрували красиві, визначні пам'ятки України, а також надавали змогу громадянам України безкоштовно розмістити на сайті такі світлини, хоч дійсно безкоштовно це могли зробити лише абоненти «Київстару».

Аналізовані рекламні звернення компанії мобільного зв'язку «Київстар» (три рекламних ролики) як візуально, так і на рівні тексту мають однакові початок і завершення, лише середину повідомлення змінено. Апелюючи до почуття національної гідності, гордості за рідний край, народний артист України Б. Ступка (головний герой роликів) розповідає про Україну як найкращу державу:

(1 рекламний текст): *Мені пощастило. Я бачив світ. Я бачив величну Амазонку, але подих у мене перехоплює від спокійної величності Дніпра. Я торкався каменів Стоунхенджу та нічого не відчував, лише скелі Димерджі відповідали на мій дотик теплом кримського сонця. Розкіш Версаль вразила мене, та мені більше до вподоби затишна краса палацу в Масандрі. Я бачив ще багато чого. Але я люблю Україну! І вірю – Ви її теж любите!* В кінці голос за кадром закликає: *Поділіться любов'ю до України. Заходьте на iloveyouukraine.com.ua. Київстар. З думкою про вас.*

(2 рекламний текст): *Мені пощастило. Я бачив світ. Я бачив величну Амазонку, але подих у мене перехоплює від спокійної величності Дніпра. Мені було цікаво у Великому каньйоні, та я був просто приголомшений, побачивши базальтові стовпи Рівненщини. Мене охоплювали теплі води Карибського моря, та лише Синевір наповнює мене енергією вічної молодості. Я бачив ще багато чого. Але я люблю Україну! І вірю – Ви її теж любите!* Голос за кадром знов закликає: *Поділіться любов'ю до України. Заходьте на iloveyouukraine.com.ua. Київстар. З думкою про вас.*

(3 рекламний текст): *Мені пощастило. Я бачив світ. Я бачив величну Амазонку, але подих у мене перехоплює від спокійної величності Дніпра. Я спускався у найкрасивіші печери Америки, та вони не зачаровують так, як галерея казок у Мармуровій печері. Я був у лондонському Тауері, але справжню міць я відчуваю у суворих вежах Луцького замку. Я бачив ще багато чого. Але я люблю Україну! І вірю – Ви її теж любите!* Голос за кадром резюмує: *Поділіться любов'ю до України. Заходьте на iloveyouukraine.com.ua. Київстар. З думкою про вас.*

Наведені тексти актуалізують патріотичні почуття, гордість, любов до рідного краю, тобто комплекс соціальних мотивів, що апріорі уналежнює цю рекламу до соціальної, проте в кінці звернення з'являється ергонім (назва компанії) і вже відомий рекламний слоган компанії, які відразу нівелюють соціальну потенційність повідомлення, чітко ідентифікуючи його комерційний характер. Таким чином, маніпулюючи духовними цінностями й відчуттями патріотизму, реклама мобільного зв'язку «Київстар» за пропозиціями висловити любов до України приховує свою комерційну мету, що дає підстави кваліфікувати такого роду рекламну мімікрію як потужну сугестивну технологію.

Окрім явища мімікрії під соціальну рекламу, аналізовані тексти містять низку інших впливових засобів, серед яких найяскравішими є 1) аргумент до авторитету (чи наслідування); 2) опозиція «ми» / «вони» (чи «свій» / «чужий»); 3) ефект зараження; 4) персеверація.

Так, аргумент до авторитету сугестора відіграє велику роль у рекламних повідомленнях, де авторитетами можуть бути «зірки» шоу-бізнесу, експерти та спеціалісти в певній професійній сфері, власне бренди, які набули суспільного визнання, апеляції до відомих наукових досягнень, атрибути успіху й соціального статусу тощо [див. 16, с. 143–152]. Головним героєм аналізованих рекламних роликів є відомий народний артист Б. Ступка, який «начитує» майже весь текст, окрім слогану та назви компанії. Судження такого авторитету майже не піддаються критиці, а його знання, досвід і рекомендації засвоюються беззаперечно [16, с. 143]. В такому випадку можна говорити про явище наслідування, витлумачуване як вид психологічного впливу, що виявляється у слідуванні будь-якому прикладу чи зразку, у прагненні бути схожим на когось [2, с. 53]. Враховуючи ж ставлення українського суспільства до творчих досягнень Б. Ступки, реципієнт може сприйняти його заклики та рекомендації без будь-якої критичної оцінки, як певну інструкцію до дії, що максималізує сугестивну дію повідомлення.

В аналізованому рекламному повідомленні використовується антитеза «ми» – «вони» (чи «свій» / «чужий»), яка реалізується на рівні всього тексту, виступаючи композиційним стрижнем його побудови [7, с. 82]. Такі антонімічні пари не закріплені в системі мови, а побудовані на прагматичних опозиціях [4, с. 122], що виникають у рекламному контексті. В аналізованих роликах ці полюси не мають взаємовиключного характеру й відповідної оцінної кваліфікації («вони» – погані, «ми» – хороші), а зосереджуються на доволі коректній демонстрації «їхньої» позитивності, але водночас на тому, що «ми» – ще позитивніші, наприклад: *Я бачив величну Амазонку, але подих у мене перехоплює від спокійної величності Дніпра* та ін.

Зараження – це один із видів психологічного впливу на особистість чи групу людей, що регулює інтеграцію групових відношень та думок, де головною психологічною характеристикою є «домінування у групі або більшості членів групи того ж емоційного стану, яке зумовлює схожість емоційного реагування та поведінки у зовсім різних людей» [2, с. 52]. Основною умовою дії психологічного зараження є власне емоційне ствердження (заклик), його багаторазове повторення (гасла, слогани, заклики) й масові дії або їхнє зображення [2, с. 53]. Емоційно забарвлений заклик практично завжди викликає відповідну реакцію реципієнта [5, с. 65] і через свій персеверативний характер набуває ознак стереотипу – загальноприйнятого, стандартного твердження, яке не вимагає доказовості. Т. Ковалевська наголошує і на неусвідомленому характері функціонування власне стереотипів, «оскільки їм властива нероздільність знаку та референта (тобто взаємозв'язок між цим явищем і аналітичною роботою думки відсутній), що зумовлює неможливість та й непотрібність його усвідомлення» [6, с. 15]. В аналізованому рекламному тексті заклики, окрім позитивного емоційного заряду, містять потужні соціальні мотиви, що в цілому уяскравлює його впливовий ефект, підкріплений прикінцевою позицією в тексті: *Але я люблю Україну! І вірю – Ви її теж любите! Поділіться любов'ю до України! Заходьте на iloveyouukraine.com.ua.*

Найдієвішим засобом підвищення сугестивності мовлення визнано **персеверацію** [1, с. 444], тобто багаторазове повторення, що перегукується із серійним поданням однакових повідомлень у межах декількох засобів масової інформації або того

самого бренду / ергоніма / товарного знака – в межах одного рекламного повідомлення. Аналізовані ролики «Київстару» багаторазово транслювалися по багатьох телеканалах, причому початок і кінець цих роликів також має повторюваний характер, що максималізує персеверативний ефект рекламного повідомлення.

Отже, мімікрія комерційної реклами під соціальну дає змогу впливати на реципієнта, оскільки позитивна асоціативність актуалізованих соціальних мотивів у такому випадку автоматично переноситься на рекламований товар / послугу / компанію. Основною критеріальною ознакою такої мімікрії є прихована комерційна природа рекламної пропозиції, експлуатація загальнолюдських і національних цінностей, що дає підстави кваліфікувати цю технологію як маніпулятивну. Як правило, рекламна мімікрія виступає в комплексі з іншими сугестивними засобами, серед яких виокремлюємо аргумент до авторитету, опозицію «свій» / «чужий» чи «ми» / «вони», ефект зараження, персеверацію, що значно підвищує сугестивність рекламного повідомлення. Наведене акцентує на необхідності подальшого вивчення феномену рекламного впливу, насамперед його маніпулятивних технологій.

Література

1. Горин С. А. НЛП: Техники рассыпью / С. А. Горин. – М. : КСП+, 2001. – 576 с.
2. Зазыкин В. Г. Психология рекламы и рекламной деятельности : [монография] / В. Г. Зазыкин, Е. В. Зазыкина, А. П. Мельников. – М. : ИНТЕЛБУК ; ЭЛИТ, 2009. – 224 с.
3. Закон України «Про рекламу» // Інформаційне законодавство України (Станом на 1 вересня 2008 року) / [за ред. Т. Шевченка, Т. Олексіюк ; упоряд. Т. Бондаренко]. – К., 2008. – С. 166–183.
4. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью» / О. С. Иссерс. – М. : Флинта ; Наука, 2009. – 224 с.
5. Кармин А. С. Психология рекламы / А. С. Кармин. – СПб. : ДНК, 2004. – 512 с. – (Психология и культура).
6. Ковалевська Т. Ю. Специфіка рекламного та політичного дискурсу / Т. Ю. Ковалевська // Реклама та PR у масовоінформаційному просторі : монографія / [Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза та ін. ; відп. ред. Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кутуза]. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 11–20.
7. Копнина Г. А. Речевое манипулирование : [учеб. пособ.] / Г. А. Копнина. – М. : Флинта, 2008. – 176 с.
8. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация / Е. В. Медведева. – Изд. 2-е, испр. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
9. Меделяева О. С. Соціальна реклама та соціальний контекст маніпуляційного впливу в рекламі [Електронний ресурс] / О. С. Меделяева, О. І. Савка. – Режим доступу : [http : // www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66721.doc.htm](http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66721.doc.htm)
10. Рождественская Д. Социальная реклама как средство политического PR [Электронный ресурс] / Д. Рождественская. – Режим доступа : [http : // www.socreklama.ru/sr_article.php?arti_id=50](http://www.socreklama.ru/sr_article.php?arti_id=50)

11. Ромат Е. В. Реклама : [учеб. для вузов] / Е. В. Ромат. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с. : ил. – (Серия «Учебник для вузов»).
12. Рюмина Л. И. Манипулятивные приёмы в рекламе : учеб. пособ. / Л. И. Рюмина. – М. : МарТ ; Ростов н/Д : МарТ, 2004. – 240 с. – (Серия «Журналистика и реклама»).
13. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкаранута. – К. : наукова думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
14. Социальная реклама / [Л. М. Дмитриева, Ю. С. Бернадская, Т. А. Костылева, С. С. Марочкина, Н. В. Ткаченко] ; под ред. И. Л. Дмитриевой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 271 с.
15. Фещенко Л. Г. Структура рекламного текста : учеб.-практ. пособ. / Л. Г. Фещенко. – СПб. : Петербургский институт печати, 2003. – 232 с.
16. Ценёв В. В. Психология рекламы. Реклама, НЛП и 25 кадр / В. В. Ценёв. – СПб. : Речь, 2007. – 224 с.

N. V. Kuzuza. The suggestiveness of advertisement mimicry

In the article the phenomenon of mimicry of commercial advertisement is considered under social, the suggestive potential of such technology is well-proven on the example of advertisement of «Kyivstar». A row is also educed other suggestive receptions that promote influentialness of advertisement report considerably.

Keywords: commercial advertisement, mimicry, social advertisement, suggestion.

Н. В. Кузуза. Сuggestивность рекламной мимикрии

В статье рассмотрено явление мимикрии коммерческой рекламы под социальную, доказан suggestивный потенциал такой технологии на примере рекламы «Киевстар». Также выявлен ряд других suggestивных приемов, которые значительно повышают воздействие рекламного сообщения.

Ключевые слова: коммерческая реклама, мимикрия, социальная реклама, suggestия.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГЕМ (на матеріалі промови Д. Кемерона)

У статті розглянуто механізми перетворення мовної одиниці на ідеологему, які функціонують на семантико-синтаксичному рівні. Основними з таких механізмів є вживання дієслова як безактантного та введення до структури речення абстрактного псевдо-актанта.

Ключові слова: ідеологема, дієслово, актант.

Предметом нашої статті є ідеологема, вивчення характеристик якої становить актуальний напрям сучасної лінгвістики. Формування ідеологеми, під якою розуміємо мовну одиницю, яка повідомляє колективному адресату деяке історично сформоване знання про оточуючий світ, а також формує ставлення адресата до дійсності, може відбуватися на трьох рівнях: семантичному, формальному й прагматичному.

На семантичному рівні мови виокремлюємо низку засобів, використання яких дозволяє мовцю формувати ідеологему. За результатами нашого попереднього дослідження до таких лексико-семантичних засобів належать: ефект семантичного підсилення, підміна об'єктивної модальності суб'єктивною, а також застосування вищого ступеня порівняння прикметника або прислівника з метою зміни семантичної структури мовленнєвої конструкції [2]. В усіх перелічених прийомах має місце свідомо зміна денотативного чи конотативного значення лексичної одиниці, результатом чого є формування ідеологеми.

Метою ж представленої роботи є виокремлення формальних засобів утворення ідеологеми. Матеріалом дослідження є промова прем'єр-міністра Великобританії Д. Кемерона, виголошена 15 серпня 2011 року як відповідь на хвилю заворушень і мародерств у різних містах Англії з 6 по 10 серпня 2011 року [4]. Крім того, для аналізу словникових дефініцій та компонентного аналізу мовних одиниць використано тлумачний словник сучасної англійської мови Oxford Advanced Learner's Dictionary [6].

Отже, на формальному, чи семантико-синтаксичному (за А. О. Мірошніченком), рівні спостерігаємо спроби сформувати ідеологему через створення напруги між планом граматичного вираження й планом комунікативного змісту речення [1].

Згідно спроби опису синтаксису в межах структурного підходу до вивчення мови, зробленої французьким дослідником Люсьєном Теньєром (1893–1954), автором фундаментальних праць із загальної теорії синтаксису, центром будь-якого речення є дієслово. Речення, за Л. Теньєром, є «маленькою драмою», в центрі якої знаходиться дія, виражена дієсловом. Залежними від дієслова є актанти (підмети й додатки) й сірконстанти (обставини). Дієслова, відповідно до цієї теорії, можуть мати різну валентність – бути одно-, дво-, трьох- чи безактантними [3].

Таким чином, одним із механізмів створення ідеологем на формальному рівні є зміна валентності дієслова. По-перше, поширеним у політичній комунікації є вживання дієслова як безактантного, тобто випущення суб'єкта дії за допомогою

застосування пасивного стану дієслова. Норман Ферклау розглядає такий прийом як ідеологічно мотивоване затемнення агентивності, причинності й відповідальності («ideologically motivated obfuscation of agency, causality and responsibility») [5, с. 103], оскільки в реченні не визначено винуватця, причину проблеми. Саме на такому прийомі побудовано наступний приклад з промови Д. Кемерона:

It is exactly the same with health and safety – where regulations have often been twisted out of all recognition into a culture where the words 'health and safety' are lazily trotted out to justify all sorts of actions and regulations that damage our social fabric.

У наведеному прикладі мовець ухиляється від зазначення суб'єкта, на якому лежить відповідальність за виконання дії, вираженої дієсловом-присудком. Однак цілком зрозуміло, що відповідальними за розробку й дотримання законів, законів у галузі охорони здоров'я і безпеки, зокрема, є, відповідно, парламент і уряд (очолюваний самим мовцем).

По-друге, як доводить аналіз політичних текстів, іншим проявом зміни валентності дієслова є підміна суб'єкта через введення до структури речення абстрактного псевдо-актанта, як у наступних прикладах:

1. *For years we've had a police force suffocated by bureaucracy, officers spending the majority of their time filling in forms and stuck behind desks.*

2. *For years we've had a system that encourages the worst in people – that incites laziness, that excuses bad behaviour, that erodes self-discipline, that discourages hard work...*

... *above all that drains responsibility away from people.*

3. *Last December I asked Emma Harrison to develop a plan to help get these families on track. It became clear to me earlier this year that – as can so often happen – those plans were being held back by bureaucracy. ... Now that the riots have happened I will make sure that we clear away the red tape and the bureaucratic wrangling, and put rocket boosters under this programme...*

4. *We need a sense of social responsibility at the heart of every community. Yet the truth is that for too long the big bossy bureaucratic state has drained it away. It's usurped local leadership with its endless Whitehall diktats. It's frustrated local organisers with its rules and regulations. And it's denied local people any real kind of say over what goes on where they live. Is it any wonder that many people don't feel they have a stake in their community? This has got to change. And we're already taking steps to change it.*

5. *The truth is, the interpretation of human rights legislation has exerted a chilling effect on public sector organisations, leading them to act in ways that fly in the face of common sense, offend our sense of right and wrong, and undermine responsibility.*

В усіх наведених прикладах функціонує невизначено-абстрактний актант (*bureaucracy, the big bossy bureaucratic state, a system, interpretation*), на якому, як стверджує мовець, лежить провина за неефективну роботу поліції (приклад 1), відсутність ефективної співпраці з проблемними сім'ями (приклад 3), незадовільний рівень місцевого самоуправління й особистої відповідальності за добробут громади (приклад 4), неефективну роботу громадських організацій (приклад 5), а також за асоціальну поведінку, недисциплінованість і небажання працювати з боку окремих громадян (приклад 2). Якщо залучити до аналізу наведених уривків контекст усієї

промови Д. Кемерона, то стає зрозумілим, що це і є майже повний список розглянутих у ній проблем, адже підзаголовками (й, відповідно, основними темами) промови є: *Why this happened, Politicians and behaviour, Broken society agenda, Security fightback, Families and parenting, Schools, Respect for community, Responsibility and welfare, Human rights and health and safety, National Citizen Service*. Іншими словами, мовець покладає відповідальність за більшість існуючих у державі проблем на невизначено-абстрактного актанта «бюрократична система», а не на уряд країни.

На нашу думку, така підміна суб'єкта дозволяє Д. Кемерону застосувати вигідне для себе протиставлення *the (bad bureaucratic) state vs the (good) us*, про що свідчить поява актанта *we* в прикладах 4 і 5:

... *we're already taking steps to change it.*

Поняття, які таким чином протиставляє мовець, – це не «ми» й «вони» (оскільки в такому випадку йому слід було б ідентифікувати «ворога»), а «ми» й «воно». «Воно» набуває різних облич (*system, interpretation, bureaucracy*), але незмінно є продуктом діяльності уряду. Така підміна понять виконує подвійну функцію: по-перше, не просто знімає з уряду відповідальність, а навіть перетворює його на жертву – системи, бюрократичної тяганини, обставин. Експліцитне підтвердження цієї думки знаходимо в тезі:

People aren't the architects of their own problems, they are victims of circumstance.

По-друге, протиставлення «ми» vs «воно» дає змогу уряду сигналізувати свою єдність з народом і «закріпити» її перед лицем спільного (але не визначеного) ворога:

There is no 'them' and 'us' – there is us. We are all in this together, and we will mend our broken society – together.

Таким чином, на формальному рівні мови існує низка засобів, використання яких дозволяє мовцю перетворювати мовні одиниці на ідеологеми. До таких семантико-синтаксичних засобів відносимо вживання дієслова як безактантного, а також введення до структури речення абстрактного псевдо-актанта. Обидва зазначені прийоми базуються на зміні валентності дієслова з метою зміни семантичної структури мовленнєвої конструкції. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі засобів формування ідеологеми на прагматичному рівні.

Література

1. Мирошніченко А. А. Толкование речи. Основы лингво-идеологического анализа / А. А. Мирошніченко. – Ростов-на-Дону : Город N, 1995. – 112 с.
2. Рудик І. М. Лексико-семантичні засоби формування ідеологем (на матеріалі промови Д. Кемерона) / І. М. Рудик // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации. – Симферополь : Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2012. – Том 25 (64). – № 1. – С. 400-405.
3. Словарь филолога. Теньер Люсьен [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovarfilologa.ru/191/>
4. Cameron D. Speech on the fightback after the riots [Electronic resource] / D. Cameron. – 15 August 2011. – <http://www.number10.gov.uk/news/pms-speech-on-the-fightback-after-the-riots/>

5. Fairclough N. Language and Power. – Harlow, England : Pearson Education Limited, 2001. – 226 p.

6. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Oxford University Press, 2011. – <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Rudyk I. M. Semantic-syntactical means of forming ideologemes (based on D. Cameron's speech)

The article singles out the mechanisms of converting a language unit into ideologeme at the semantic-syntactical level. Dominant among them are treating the verb as non-actant, and introducing an abstract pseudo-actant into the sentence structure.

Key words: ideologeme, verb, actant.

Рудик И. Н. Семантико-синтаксические средства формирования идеологем (на материале речи Д. Кэмерона)

В статье установлены механизмы преобразования языковой единицы в идеологему, функционирующие на семантико-синтаксическом уровне. Основными из таких механизмов являются употребление глагола как безактантного, и введение в структуру предложения абстрактного псевдо-актанта.

Ключевые слова: идеологема, глагол, актант.

УДК 811.161.2'373.422

К. В. Тараненко

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ДІЕСЛІВНИХ АНТОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (психосемантичний підхід)

Проаналізовано прийоми та методи дослідження прагматичного значення лексичних одиниць у межах психосемантичного підходу. Застосовано на практиці методи семантичного диференціала та побудови семантичного простору для дослідження прагматичного значення дієслівних антонімів української мови.

Ключові слова: психосемантичний підхід, семантичний диференціал, семантичний простір, прагматичне значення, антонім.

Сучасні тенденції розвитку лінгвістики з її підвищеним інтересом до вивчення прагматичного аспекту функціонування мовних одиниць зумовлюють пошуки нової методології дослідження. Лінгвістична прагматика постає як сфера знань із нечітко окресленим проблемним полем, несформованими повністю методами, методиками й прийомами дослідження. Психосемантичний підхід до аналізу прагматики мовних одиниць дозволить розширити науковий інструментарій прагмалінгвістики та

наблизити її до впорядкованої й стандартизованої галузі мовознавства. У свою чергу, антонімія як універсальна лінгвістична категорія дає широкі можливості для пошуку нової прагмалінгвістичної методології дослідження мовних одиниць у межах психосемантичного підходу.

Вагомий внесок у розробку питань методології дослідження суб'єктивного чинника в мові та мовленні зробили Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, А. Вежицька, Дж. Мей, Ю. Степанов, І. Сусов та ін. Психосемантичні методи вивчення прагматичного значення розробляли Л. Виготський, Ч. Осгуд, В. Петренко, А. Шмельов. Ч. Осгуд зазначав: "Той вид значення, який ми збираємося вимірювати, – це ті стани, які сліднують за сприйняттям символу-подразника і обов'язково передують осмисленим операціям із символами" [1, с. 7]. Тобто під прагматичним значенням дослідники розуміють поведінкову реакцію на слово, яка умовно-рефлекторно пов'язана із загальною реакцією на об'єкт, позначений цим словом, тобто психологічне значення ідентифікується з репрезентативними процесами [4, с. 6].

Українські лінгвісти, які працюють над проблемами вивчення прагматичного значення, ще не послуговувалися у своїх дослідженнях методами психосемантики. Тому метою нашого дослідження є застосування психосемантичних методів вивчення прагматичного значення мовних одиниць на матеріалі дієслівних антонімів української мови.

До завдань психосемантики входить реконструкція індивідуальної системи значень, через призму якої відбувається сприйняття суб'єктом світу, інших людей, самого себе, а також вивчення її генезису, будови й функціонування. Психосемантичний підхід до дослідження антонімів реалізує парадигму суб'єктивного підходу до його розуміння. Змістовна інтерпретація структур (факторів), що виділяються, вимагає побачити світ "очима досліджуваного", відчуті його способи осмислення світу. Індивідуальна система значень, яка реконструюється в межах суб'єктивного семантичного простору, є своєрідною орієнтовною основою такого емпатійного процесу, дає йому смислові опори.

Серед психосемантичних методів показовим для антонімії є метод семантичного диференціала – метод побудови індивідуальних або групових семантичних просторів. Координатами об'єкта в семантичному просторі служать його оцінки за рядом біполярних градуєваних (трьох-, п'яти-, семибальних) оцінних шкал, протилежні полюси яких задані за допомогою вербальних антонімів. За допомогою цього методу досліджується емоційно-особистісне ставлення мовця до комунікативної одиниці.

Досліджування здійснювалося у чотирьох групах курсантів першого та четвертого курсів Академії митної служби України у м. Дніпропетровськ. Загальна кількість досліджуваних склала 96 осіб віком від 17 до 22 років. Такий вибір досліджуваних був зроблений передусім з метою врахування соціального статусу груп, а також рівня мовної компетентності. Кожному були надані інструкції та пояснення щодо правильної роботи з бланками, у яких потрібно зазначити власну оцінку антонімів за запропонованими критеріями.

Основним фактором у дослідженні прагматичного значення став традиційний фактор «оцінка», представлений 12 шкалами. Перелічимо ці шкали, вказуючи на-

вантаження кожної шкали за цим фактором:

- приємний / неприємний – 0,74;
- світлий / темний – 0,61;
- красивий / потворний – 0,54;
- жорстокий / добрий – 0,60;
- теплий / холодний – 0,76;
- чистий / брудний – 0,66;
- грубий / ніжний – 0,52;
- нещасний / щасливий – 0,67;
- песимістичний / оптимістичний – 0,77;
- корисний / даремний – 0,67;
- веселий / сумний – 0,81;
- яскравий / тьмяний – 0,50.

При оцінці антонімів полярними за цим фактором виявилися дієслова *прокидатися* – *засинати*, *ридати* – *сміятися*. Майже однаковий показник оцінки отримали антоніми *давати* – *брати*. Одна частина досліджуваних наблизилася до позитивного полюсу слово *брати*, а *давати*, навпаки, оцінила негативно. Інша ж частина наблизилася лексемі *давати* до позитивних показників, що в підсумку дало приблизно однакову навантаженість за цим фактором. Таку суб'єктивність в оцінці антонімічної пари *давати* – *брати* спостерігаємо через те, що ці слова у сполученні з багатьма іменниками, переважно дієслівного походження, означають дію, зміст якої визначається значенням відповідного іменника, наприклад: *Або дайте раду своїм учням, або вам буде давати раду райком партії* [3, с. 47]; *Можже, краще ніколи не брати той навки заданій і незмінний за жодних умов ритм: два кроки вліво, два вправ*» [3, с. 105].

Другим фактором виявився фактор «активність», який складається з 4 шкал, причому в 3 з них цей фактор виявився домінуючим:

- пасивний / активний – 0,84;
- швидкий / повільний – 0,56;
- тихий / гучний – 0,37;
- пристрастний / байдужий – 0,51.

При оцінці антонімів полярними за цим фактором виявилися дієслова *чистити* – *бруднити*, *карати* – *милувати*, *поважати* – *зневажати*. Антоніми на позначення протилежної дії *допомагати* – *шкодити* не демонструють протилежності за шкалами фактору активності. Дієслівний антонім на позначення процесу завдання шкоди має нижчий показник активності, ніж у антоніма *допомагати*. Пояснення такому розподілу показників активності знаходимо в тому, що дієслово *допомагати* зазвичай вживається поруч з іншими дієсловами, оскільки допомогу надають у якійсь іншій дії: *А хто вагається – тому ми допоможемо прозріти* [3, с. 87]. Або: *Ми йому допомогли полетіти униз самому* [3, с. 122]. Антонім *шкодити*, навпаки, не вимагає наявності поруч іншого дієслова: *Тобі не пошкодить ні начиння в хату, ні вберя* [3, с. 54].

Підсумковим етапом дослідження стала побудова на основі отриманих статистичних даних семантичного простору дієслівних антонімів української мови. По-

будова семантичних просторів реалізує два завдання: координатні осі, які утворюють каркас семантичного простору, виступають операційним аналогом категорійної структури індивідуальної свідомості; розміщення ж в семантичному просторі аналізованих лексичних одиниць дозволяє реконструювати семантико-прагматичний склад слів як одиниць індивідуальної свідомості [6, с. 159]. У випадку, коли об'єднання ознак опису в фактори відбувається за їхніми прагматичними характеристиками, розміщення лексичних одиниць у такому просторі відображає їх прагматичне значення, у яких відображення та ставлення злиті, тобто значення, особистісні смисли і чуттєва тканина яких містяться в неподільній єдності. Такі простори характеризують особистісні комунікативні смисли індивіда й можуть бути застосовані для дослідження прагматичних особливостей лексичних одиниць, а отже, і для формування метамови лінгвістичної прагматики.

Прикладом побудови простого семантичного простору є проведене дослідження, у якому на основі семантичного диференціалу та багатовимірного шкалювання будувалася матриця суб'єктивного ставлення мовців до протилежних дій (антонімів-дієслів). Нами було виділено наступну картину диференціації антонімів у двовимірному просторі (Рис. 1.):

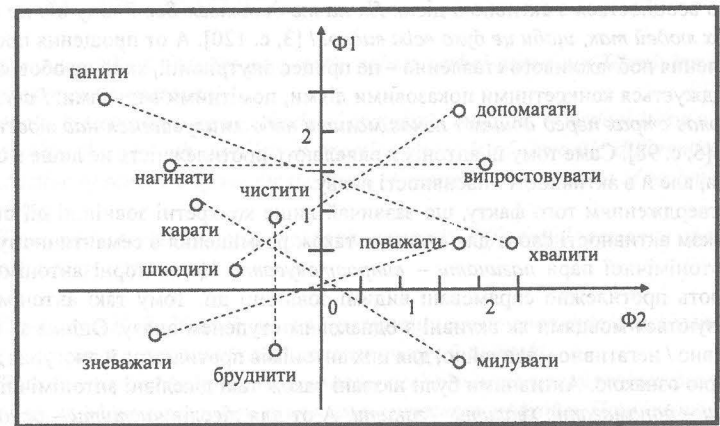

Рис. 1. Фрагмент двовимірного семантичного простору дієслівних антонімів. Ф1 – активність; Ф2 – оцінка.

Абсолютними антонімами із симетричною протилежністю за всіма «активність / пасивність», «позитивно / негативно» є однокореневі антоніми *зневажати* – *поважати*. Вони мають однаковий показник за цими шкалами, а різняться лише знаком (+/-). У зв'язку з цим висловимо припущення, що такі антоніми не мають додаткових семантичних відтінків, оскільки ядро значення знаходиться у спільному для обох слів корені. Що ж до прагматичних особливостей значення легко помітити, що слово *поважати* вживається у мовленні набагато частіше. Це викликано тим,

що семантика слова *повага* відображає скоріше позитивні інтенції мовця, асоціюючись з приємним та позитивним. Префікси *з-* та *не-* не здатні повністю анулювати позитивне значення, тому у конкретних ситуаціях спілкування частіше зустрічаємо заперечну частку *не*. Антонім *зневажати* вживається мовцями з лексичним значенням «нехтувати чимось, не виявляючи належної уваги до чого-небудь, не надаючи значення чомусь» у сполученні з неістотами, наприклад: *Зневажили мої перестороги, адже я точно казав час, коли Шимкович вибирався на лови* [5, с. 134].

Схожу симетричну протилежність у семантичному полі демонструють антоніми *карати* – *милувати*. На осі «позитивно / негативно» вони рівновіддалені від нульової позначки. На осі «активність / пасивність» теж розташовані майже симетрично. Показовим є те, що антоніми на позначення дії мають різне розуміння ступеня вияву дії. До слова *карати* мовці дібрали характеристику «активність», а *милувати* – «пасивність». У тлумаченні значень знаходимо підтвердження цього факту. Для пояснення семантики слова *карати* використовуються динамічні дієслова, які характеризують активну дію: завдавати кари, накладати кару. У тлумаченні слова *милувати* знаходимо пасивну дію: прощати провину, виявляти поблажливе ставлення до кого-небудь. Оскільки завдання чи накладання кари – це дія, яку можемо спостерігати, це процес з конкретними видимими вчинками, то й у свідомості мовця це слово асоціюється з активною дією: *Як на те дивиться Бог і чому він не карає недобрих людей так, щоби це було всім видно?!* [3, с. 120]. А от прощення провини чи виявлення поблажливого ставлення – це процес внутрішній, який не обов'язково супроводжується конкретними показовими діями, помітними вчинками: *І слуга божий здолав страх перед дощем і почав молити небо змилюватися над людськими гріхами* [5, с. 98]. Саме тому ці антоніми виявляють протилежність не лише в оцінці мовцями, але й в активності / пасивності вияву.

Підтвердженням того факту, що зазвичай лише конкретні зовнішні дії стають показником активності слова для мовця, є також розміщення в семантичному просторі антонімічної пари *нагинати* – *випростовувати*. Це векторні антоніми, які позначають протилежно спрямовані видимі зовнішні дії. Тому такі антоніми характеризуються мовцями як активні з однаковим ступенем вияву. Оцінка за віссю «позитивно / негативно», звичайно, для цих антонімів протилежна й виступає диференційною ознакою. Активними були названі також такі дієслівні антонімічні пари *шкодити* – *допомагати*, *хвалити* – *ганити*. А от для дієслів *чистити* – *бруднити* диференційною ознакою стала не шкала оцінки, а саме шкала активності. Активним вважається антонім *чистити* й у мовленні частіше зустрічається у поєднанні з іншими дієсловами, наприклад: *Іван труби почистить, пошліфує, зварить у кузні оградку – лобо буде прийти на цвинтар* [3, с. 72]. Антонім *бруднити* зазвичай використовується з невідомим суб'єктом дії або навіть із постфіксом *-ся*: *Стара обвела поглядом кімнату: сірі стіни з давніми шпалерами, подекуди вони обірвалися і забруднилися, сіра небілена стеля...* [5, с. 197].

Отже, такий прагматичний аналіз вихідних значень психосемантичною мовою категорій-факторів, які є координатними вісями простору, уможливило якісний аналіз – зіставлення різних смислів в єдиній системі. Це дало нам змогу охарактеризувати суб'єктивні ставлення певної групи мовців до членів антонімічних пар;

з'ясувати той факт, що антоніми об'єднуються в пари за різними ознаками для кожного окремого мовця у певній ситуації. З іншого боку, кількісні величини, які характеризують кожний прагматичний смисл у формі навантаження (ваги) значення за кожним виділеним фактором, дозволяють кількісно оцінити ступінь прагматичної подібності / відмінності аналізованих смислів. Перспективним бачимо перевірку цієї методики дослідження на матеріалі антонімічних пар інших частин мови.

Література

1. Osgood Ch. Dimensionality of the semantic space for communication Via facial expressions // Scand. J. of psychology. – № 1. – 1966. – р. 7-11.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Матіос М. Солодка Даруса / М. Матіос. – К. : Піраміда. – 2006. – 187 с.
4. Петренко В. Ф. Основы психосемантики / В. Ф. Петренко. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с.
5. Шевчук В. Дім на горі / В. Шевчук. – К. : АБАБАГАЛАМАГА. – 2011. – 560 с.
6. Шмелев А. Г. Психологическая обусловленность индивидуальных различий в понимании значения слова / А. Г. Шмелев // Исследование проблем речевого общения. – М., 1979. – С. 157–177.

Taranenko K. V. Studies pragmatic values verbal antonyms Ukrainian language (psychosemantic approach)

Analysis techniques and methods of pragmatic meaning of lexical items within psychosemantical approach. Applied in practice methods of semantic differential and the construction of semantic space for the study of pragmatic importance of verbal antonyms Ukrainian.

Keywords: *psychosemantic approach, semantic differential, semantic space, pragmatic meaning, opposite.*

Тараненко К. В. Исследования прагматического значения глагольных антонимов украинского языка (психосемантический подход)

Проанализированы приемы и методы исследования прагматического значения лексических единиц в рамках психосемантического подхода. Применены на практике методы семантического дифференциала и построения семантического пространства для исследования прагматического значения глагольных антонимов украинского языка.

Ключевые слова: *психосемантический подход, семантический дифференциал, семантическое пространство, прагматическое значение, антоним.*

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ. ПОЛІТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'373.46(038)

А. В. Зеніна

БАНКІВСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА (на матеріалі спеціальних словників)

Визначено ознаки банківської термінології як динамічної системи. Досліджено її склад з погляду походження й характер змін е семантичній структурі термінів-англіцизмів.

Ключові слова: банківська термінологія, динамічна система, запозичення, семантичні зміни, словник.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття позначився виділенням у лексичному фонді української мови банківської термінології. Її кількісно-якісний склад щоразу збільшується під впливом дії низки активних процесів. У цьому аспекті термінологія банківської справи репрезентує як систему мови загалом, так і систему понять відповідної сфери діяльності зокрема. Саме тому виникає потреба вивчення тих внутрішньосистемних зрушень, що підтримують її статус як динамічної категорії. Цим пояснюємо актуальність розробки обраної теми.

На поглиблений огляд заслуговує висвітлення окресленої проблематики в лінгвістиці останніх років. Однією з перших у вітчизняному мовознавстві наукових праць, що подає комплексний аналіз змін в українській літературній мові протягом ХХ ст., стало дослідження Л. В. Струганець [8]. Велика група студій присвячена аналізу динаміки словотвірної норми на базі слів загального вжитку (Є. А. Карпіловська, Л. І. Плотникова), а також на матеріалі лексикографічних праць різного типу (Т. А. Коць, В. А. Тимкова).

Динаміка мови виявляє себе не лише в поповненні вокабуляру новими одиницями та їх дериваційному потенціалі, а й у варіюванні семантичної структури вже наявних слів, адже слід пам'ятати, що «мовна поведінка слова визначається його значенням, а значення мінливе, рухоме» [5, с. 13]. Тому додатково можна виділити дослідження, у яких здійснено семантичний опис лексики у вигляді динамічної моделі (Я. В. Битківська, О. В. Деменчук, О. В. Падучева). Термінологічний пласт української мови у цьому аспекті є малодослідженим, особливо це стосується лексики банківської справи.

Метою статті є встановлення ознак банківської термінології як динамічної системи на підставі аналізу сучасних словників банківської лексики. Досягненню по-

ставленої мети передувало розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати сутність поняття «динамічна система» у прикладній площині банківської термінології; 2) розмежувати погляди вчених на термінологічні запозичення; 3) проаналізувати банківську лексику з погляду походження, простеживши появу в ній запозичень-англіцизмів; 4) дослідити характер змін у семантичній структурі банківських термінів.

До мови як складного об'єкта лінгвістичного дослідження, отже, і до термінологічного пласта словника, логічним видається застосування системного підходу. Він допомагає розглянути її в цілісності, де кожний елемент пов'язаний із подібними собі, зумовлений ними.

Відомо, що мовознавча наука використовує два нетотожні поняття для визначення сукупності галузевих термінів, тому залежно від характеру такої сукупності диференціюють термінологію як *стихийно* побудовану множинність термінів і терміносистему – *свідомо* сконструйовану на теоретичному підґрунті цілісність [4, с. 107]. Тобто наріжним і концептуально глибшим наразі є поняття терміносистеми. Термінологія ще не є системним утворенням.

В інших дослідженнях наголошено, що термінологія – це іманентно системне об'єднання елементів, складене стихійно і, головне, штучно [9, с. 8]. Ми підтримуємо такий погляд, засвідчуючи тим самим системний характер банківської термінології.

Отже, базовими загальнонауковими поняттями, якими слід оперувати при розгляді термінології банківської справи, є такі – лад (ієрархія мовних терміноелементів); організація (структура, схема взаємовідношень між елементами системи); цілісність; телеологія; входження в систему вищого гатунку; змінюваність; відкритість [2; 10].

З'ясування сутності двох останніх ознак, які загалом відбивають динамічний аспект української мови, має для нас першочергове значення. Вони протиставлені статичності, або незмінності, словника, але саме у своїй єдності забезпечують його існування. «У кожний певний момент мова функціонує за рахунок тимчасової (динамічної) рівноваги, що встановлюється між тенденціями до збереження її правил такими, якими вони були досі, і тенденціями до змін, що накреслюють її майбутні правила» [7, с. 322].

Разом із тим виникає питання, наскільки поняття динаміки адаптоване до термінології банківської справи, і якими є його конститутивні вияви. Важливо, що її формальне вираження характеризується зовнішньою зумовленістю. За нашими спостереженнями вдалим способом інтеграції до світової наукової спільноти є залучення нових запозичених банківських термінів.

Сучасна лінгвістика пропонує кілька підходів до потрактування термінологічних запозичень. В. П. Даниленко диференціює два лексико-генетичні різновиди термінів: запозичення – готові лексичні одиниці (міжмовні / міжсистемні) й створені за словотвірною моделлю (на греко-латинській, тобто інтернаціональній, основі / за наявними в мові-реципієнті моделями). Ці типи представлені як джерела формування термінології [3, с. 22].

Інші вчені із подібним значенням використовують лексему «термінотворчість» як сукупність шляхів утворення термінів [6, с. 173; 9, с. 192], серед яких, крім за-

позичень, виділено транстермінологізацію; термінотворення (на греко-латинській базі); калькування; аббревіацію.

Отже, критично викладені аспекти проблеми дозволяють проаналізувати банківську лексику з погляду її походження. З цією метою за основу огляду взято найбільш повний на сьогодні спеціальний словник банківських термінів «Словник банківських термінів; Банківська справа: термінологічний словник» (2000), укладачами якого є колектив авторів під керівництвом А. Г. Загороднього. Весь обсяг вилучених термінологічних запозичень (526 слів) засвідчує «співіснування різних підсистем» — мовних пластів, виокремлених на основі фонетичних, граматичних, морфемних особливостей [1, с. 144]. Очевидно, що термінологія банківської справи має глибоке історичне коріння. Значний прошарок запозичених термінів із класичних мов (163 лексеми) репрезентує греко-латинську підсистему, інтернаціональність якої вже відзначалася, оскільки відомо, що зародки фінансово-кредитних відносин були помічені ще за часів Античності: *бонус, іпотека, реверсія, фоліо, цедент* і под.

«Менші, часткові підсистеми» у складі термінології банківської справи сконструйовані за рахунок національних мов і, що дуже важливо, поступово втрачають цей статус частковості. Навпаки, їх питома вага помітно зростає, наближаючись до класичного базису: німецька мова (21) — *біржа, декорт, індосамент, рента*; італійська (52) — *альпарі, інкасо, камбіо, карат, ретрата*; французька (66) — *коносамент, маржа, муар, фонд*. Принцип відбору мови, яка пропонує свої ресурси для запозичення, продиктований її місцем і значенням на мовній карті світу, а також ступенем розвиненості банківської галузі в країні. Такою мовою є англійська як фахова мова сьогодення. Тому й запозичень-англіцизмів нами було зафіксовано найбільше (148 одиниць): *бонд, драфт, інвойс, рест, роялті, селенг, тикер* тощо, і їх кількість постійно зростає.

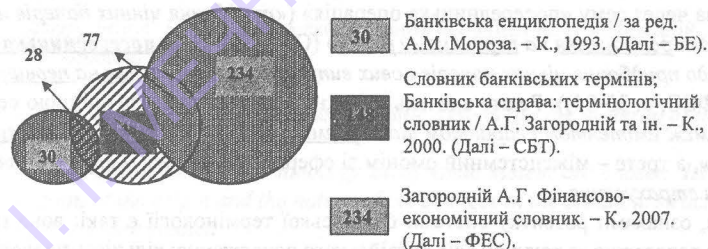
Первинна гіпотеза про те, що входження англіцизмів до української банківської термінології позначене позитивною динамікою, підтвердилася після проведення порівняльного аналізу реєстрів трьох етапних термінологічних лексикографічних праць. Кожна з них репрезентує стан розвитку лексико-семантичної системи банківської справи на певному часовому відрізку. Послідовна зміна кількох таких «хронологічних зрізів» експлікує комплекс мовних кількісно-якісних трансформацій і заміщень [7, с. 332]. Л. В. Струганець також використовує подібний термін, але тут під «хронологічним (синхронним) зрізом» маються на увазі обрані для характеристики словники [8, с. 10].

«Банківська енциклопедія» (1993), порівняно з попереднім лексикографічним досвідом, орієнтована на розкриття змісту базових фінансово-кредитних категорій і операцій, виражених через відповідний понятійний апарат в умовах зародження ринкових відносин в незалежній Україні. Кількість термінів-англіцизмів у ній незначна і становить 30 одиниць: *банкноти, дебет, інжиніринг, рентинг* тощо.

Інші два словники: «Словник банківських термінів» (2000) (див. вище) і «Фінансово-економічний словник», автор А. Г. Загородній (2007) відображають авторську концепцію формування термінології банківської справи. Стрімкий розвиток банківського сектору в ХХІ ст. став потужним стимулом для продукування нових термінів і значень. Порівняно з виданням 1993 р. у «Словнику банківських термінів» фіксу-

ємо вже 70 термінів-англіцизмів: *аутрайт, бонд, колар, нетинг, світч, форвард* і под. Цей показник зріс більше ніж вдвічі за даними «Фінансово-економічного словника», з якого вилучено вже 157 нових слів (*дилінг, екслоу, пул, ралі, стредл, тригер, чойс* тощо) при загальній кількості запозичень з англійської у ньому 234 одиниці.

Спільні лексико-семантичні множини у складі опрацьованих словників (див. ділянки перетину на діаграмі) дають підстави зробити висновки про типи видозмін в семантичній структурі термінів (28 і 77 пар для порівняння).

Конститутивною формою зрушень у семантиці банківських термінів на матеріалі першої пари словників (БЕ / СБТ) є виникнення похідних значень від первинного як доказ вираженого потенціалу до семантичної деривації. Послідовного вияву здобув процес розширення семантичної структури слова внаслідок збільшення кількості значень до двох і більше ($1 \rightarrow 2$; $1 \rightarrow 3$ / 4; $3 \rightarrow 7$), причому перші між собою повністю збігаються: *банкноти* (с. 23 / 72), *дебітор* (с. 76 / 38), *маклер* (с. 173 / 341), *онколь* (с. 202 / 352). Дослідниця О. В. Падушева наголошує, що регулярна багатозначність спостерігається лише тоді, коли значення пов'язані системними, тобто повторюваними відношеннями, що виникають між словом і його словотвірним дериватом [5, с. 147]. У випадку терміна *дивіденд*, що розвинув два значення (БЕ, с. 82; СБТ, с. 147), архісема першого набула в похідному статусу диференційної: (1) *частина прибутку, яка щорічно розподіляється серед акціонерів на сплату процентів за банківськими кредитами*; (2) *доходи, отримуване оподаткування за корпоративними правами у вигляді частини прибутку юридичної особи, включаючи доходи*.

Семантичні зміни у словах з однаковою кількістю значень пов'язані із поглибленням тлумачення (уточнення, конкретизація) за рахунок привнесення диференційних сем: *демпінг (валютний)* (с. 48 / 141), *інжиніринг* (с. 119 / 210). Напр.: *дебет* — «ліва сторона рахунку бухгалтерського обліку, використовується для відображення господарських операцій» (БЕ, с. 76); «ліва сторона рахунку бухгалтерського обліку, яку використовують для відображення господарських операцій *методом подвійного запису*» (СБТ, с. 137) (спосіб здійснення).

У результаті порівняння лексичних баз СБТ (2000) і ФЕС (2007) хоча й зафіксовано ряд термінів, які залишилися моносемічними: *інвойс* (с. 204 / 477); *кеш* (с. 241 / 207) і под., була помічена цілком закономірна тенденція до розширення семантичної структури максимально актуалізованих на сьогодні банківських термінів до трьох

утворень (2 → 3): *гудвіл* (с. 136 / 99); *стенд-бай* (с. 503 / 457). Взаємовпливи значень терміна *дисконтер* реалізовані завдяки внутрішній архісемній єдності, що окреслює суб'єкта відповідної операції – від юридичної особи (1) «*фірма, що здійснює операції купівлі-продажу скарбничих чи звичайних векселів*» до фізичної (2) «*банківський службовець, який виконує операції з обліку векселів*» і (3) «*особа, яка розмінює гроші*» (ФЕС, с. 124).

У випадку першого значення слова *андерайтинг* у препозицію виділилася родова назва через сему «посередницька операція» («*придбання цінних паперів нових випусків для розміщення на первинному ринку*» (СБТ, с. 50) → «*посередницька операція щодо придбання цінних паперів нових випусків для розміщення на первинному ринку*» (ФЕС, с. 33-34)). Решта значень тотожні і поєднані диференційною семою «*договір між емітентом і гарантом щодо розміщення цінних паперів на первинному ринку*», а третє – міжсистемний омонім зі сфери страхування – «*процес узяття ризику на страхування*».

Отже, ознаками розвитку системи банківської термінології є такі: вона поповнюється переважно за рахунок слів англійського походження; кількість неологізмів зростає на кожному наступному хронологічному зрізі їх фіксації; зміни в семантичній структурі банківських термінів пов'язані зі збільшенням кількості значень; у випадку, якщо термін залишається моносемічним, його тлумачення поглиблюється. Перспективою подальших студій є виділення етапів формування української банківської термінології.

Література

1. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / В. В. Акуленко. – Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. – 208 с.
2. Берталианфи Л. фон. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л. фон Берталианфи // Системные исследования: ежегодник. – М. : Наука, 1969. – С. 30–54.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение : предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – Изд. 3-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
5. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры ; А. Кошелев, 2004. – 607 с. – (Studia philological).
6. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М. : Наука, 1986. – С. 163–198.
7. Семчинский С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : ОКО, 1996. – 416 с.
8. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Л. В. Струганець. – К., 2002. – 36 с.
9. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 248 с.

10. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. А. Циткина. – Львов : Вища школа, 1988. – 157 с.

Список лексикографічних праць

1. Банківська енциклопедія / за ред. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 329 с.
2. Словник банківських термінів; Банківська справа : термінологічний словник / А. Г. Загородній, О. М. Сліпущко, Г. Л. Вознюк, Т. Р. Смовженко. – К. : Аконті, 2000. – 605 с.
3. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1071 с.

Zenina A. Banking Terminology as Dynamic System (on the Material of the Special Dictionaries)

The signs of the banking terminology as dynamic system are chosen. Its structure from the point of the origin and the nature of the changes in the semantic structure of the term-anglicisms are studied.

Keywords: banking terminology, borrowing, dictionary, dynamic system, semantic changes.

Зенина А. Банковская терминология как динамическая система (на материале специальных словарей)

Выделены признаки банковской терминологии как динамической системы. Исследован её состав с точки зрения происхождения и характера изменений в семантической структуре терминов-англицизмов.

Ключевые слова: банковская терминология, динамическая система, заимствования, семантические изменения, словарь.

УДК 811.161.2'282.2

А. О. Колесников

ЕТНОМОВНИЙ ЧИННИК ЯК СКЛАДНИК КЛАСИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ

У статті обґрунтовується необхідність урахування впливу етномовної ситуації упродовж історичного розвитку українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю при створенні їхньої типології.

Ключові слова: говірка, ареал, етномовна ситуація, полімовність.

Мета статті полягає у тому, щоб виявити ознаки українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю (далі – МДД), які мають бути покладені в основу їхньої класифікації, з'ясувати роль етномовного чинника в ній.

МДД як ареал з лінгвістичного погляду становить собою певну цілість. Він характеризується передусім полілінгвальною – це найстрокатіший у етномовному відношенні регіон України, про що свідчать і наочно демонструють, зокрема, й результати етнографічних досліджень [12]. За таких обставин національні мови тут розвиваються упродовж понад 200 років. Крім спільної історії єдності регіону підтримують географічні чинники – обмеженість Дністром і Дністровським лиманом на півночі, Дунаєм і кордоном Румунією – на півдні, Чорним морем – на сході та кордоном з Молдовою – на заході. Є навіть твердження, що вже у XIX ст. тут склалася специфічна поліетнічна спільність – «бессарабці» [19, с. 145]. До того ж, існує думка, що саме цей регіон раніше мав назву «Бессарабія» [11], а вже згодом вона поширилася на територію сучасної Молдови та Хотинщини – межиріччя Пруту і Дністра. Територія МДД співвідноситься й з топонімом «Буджак». Таким чином, спостерігаємо певну окремість (відмінність від інших регіонів) та водночас внутрішню єдність МДД.

Хоча «територія південно-західного Причорномор'я є одним з районів найбільш ранніх поселень східнослов'янських племен» [7, с. 5], історія склалася так, що українські говірки МДД, котрі побутують тут зараз, почали формуватися у кінці XVIII – на початку XIX ст. (більшість – на заході XIX ст. – «...після підписання Бухарестського договору (1812 р.), за яким Бессарабія була приєднана до Росії» [6, с. 132]) як новожитні. Говіркам інших мов, що функціонують у регіоні, також властивий переселенський характер і приблизно такий же час формування. Новожитні говірки потенційно характеризує полідіалектність, яка й знаходить вияв у МДД. Наприклад, болгарські говірки представлені різними підтипами трьох типів говорів (північно-східного, балканського, східнофракійського) [14], румунські – трьома типами говірок (перехідними говорами з «мунтянськими» рисами, перехідними говорами з рисами «центрального» румунського говорів, змішаними говорами з ознаками першого і другого типів) [23], гагаузькі говірки – двома типами говорів (чадирлунзько-комратським і вулканештським) [20], а російські – південними говорами, що тяжіють до курсько-орловської діалектної групи [22], а також говором старообрядців-липован [13]. Полідіалектність притаманна й українським говіркам МДД, у яких з різною мірою локалізації й концентрації знаходимо риси усіх трьох наріч (південно-східного, південно-західного і північного).

Усі переселенські говірки МДД об'єднує також те, що вони були або є відірваними різною мірою від ареалів їх первинного поширення та функціонують / функціонували тут у ситуації бі- чи полілінгвізму. Так, щодо українських говірок відзначалося, що вони тривалий час розвивалися у відриві від основних осередків української мови й культури. Наприклад, В. П. Дроздовський писав: «Ці говірки формувалися в минулому і розвиваються тепер за специфічних умов – умов міждіалектного змішування в обставинах тісних, тривалих і дружніх економічних стосунків їхніх носіїв з носіями російських, молдавських і болгарських говірок, за умов відриву (протягом приблизно 1825 – 1944 рр.) від українського народу і його культурно-політичного життя» [6, с. 132].

Одже, МДД – цілісний багатомовний і багатодіалектний континуум, а українські говірки є його найважливішими складниками, до того ж за кількістю носіїв

вони переважають над говірками інших мов – згідно зі свідченнями перепису населення 2001 року разом з мешканцями міст етнічні українці становлять понад 40 % (близько 40.2 %) населення Буджаку [3].

Уважаємо, що українські говірки мають специфіку, їх актуально і важливіше досліджувати саме в межах МДД, а не як складники ареалу Одещини [17; 21] чи як говірки Бессарабського Примор'я [8], нижньої правобережної Наддністрянщини [16], наддунайські чи придунайські [10; 18]. Незважаючи на те, що територіально українські говірки МДД, звичайно, відносяться до Одещини, розгляд їх у складі Одеської області швидше відображає сучасний адміністративний поділ, ніж єдність у плані діалектного членування (оскільки українські говірки Одещини мають різну історію (серед них є старожитні й новожитні), різну віднесеність до одиниць діалектного членування, зокрема наріч). За такого розгляду, на нашу думку, відбувається не виправдане розширення ареалу дослідження говірок. Спільність історії, розвитку в умовах полілінгвізму – ознаки, що притаманні саме говіркам МДД, а не всієї Одещини. За розгляду аналізованих говірок у складі мікроареалів, таких, як Бессарабське Примор'я, Подунав'я, інколи спостерігаємо розірвання, штучний поділ цілісного континууму, бо однотипні в плані переселенського характеру, часу, особливостей переселення, місця, звідки переселилися діалектоносії, та інших параметрів історичного розвитку, в плані сучасної співвіднесеності з одиницями діалектного членування говірки опиняються в складі різних ареалів. Отже, українські говірки найбільш природно розглядати в межах ареалу МДД, хоча, звичайно, це ніяк не знижує цінності вже проведених досліджень їх у складі відзначених територій.

Класифікація українських говірок МДД – складне питання. Труднощі його впливають вже з проблемності класифікації усіх переселенських говірок. Відомо, що південно-східне наріччя, яке складається переважно з переселенських говірок, поділяється на середньонаддніпрянський, слобожанський та степовий говори. В останньому у свою чергу умовно виділяються південнобессарабські говірки [8; 2; 9 та ін.] – українські говірки МДД [5]. Вони кваліфікуються і як західностепові [4], наддунайські (подунайські, придунайські) [10; 18], говірки Бессарабського Примор'я [8] та нижньої правобережної Наддністрянщини [16]. Кожен термін має своє обґрунтування й подекуди доцільність. Так, термін «південнобессарабські говірки», з одного боку, адекватно відображає ареал їх поширення (Південна Бессарабія), але з іншого, не корелює з назвами вищих одиниць усталеного діалектного членування (немає бессарабських говірок, є степові), натомість термін «західностепові» зберігає таку кореляцію. Крім того, тут міститься натяк на те, що в цих говірках є вплив південно-західного наріччя. Перевага розгляду українських говірок МДД у складі південно-східного наріччя, що впливає зокрема з терміна «західностепові», полягає тільки в переселенському характері говірок. Тобто вони не можуть бути віднесені до південно-західного наріччя, з яким територіально й генетично пов'язані, оскільки вважається, що майже всі південно-західні та північні говірки – старожитні. Що ж до інших назв, то вони стосуються не всього ареалу МДД і пов'язані з його штучним поділом (так, наприклад, наддунайські говірки – це передусім говірки населених пунктів Ізмайльського та Кілійського р-нів, термін «говірки Бессарабського Примор'я» стосується переважно сучасних Татарбунарського, Білгород-Дністров-

ського та Саратського р-нів), окрім терміна «подунайські (придунайські) говірки», що може використовуватися до всіх говірок МДД, бо інколи весь ареал МДД називають Подунав'ям (Придунав'ям) чи Південною Бессарабією.

Учені, які досліджували українські говірки МДД, намагаючись розв'язати проблему їх класифікації, зокрема співвіднести з класифікацією українських діалектів на інших територіях їх поширення [8; 18], як правило, відзначали те, що вони не становлять суцільного діалектного масиву, але у процесі їх аналізу недостатньо уваги приділяли цьому факту, застосовуючи таку ж методику дослідження, як і на території поширення старожитніх говірок. Це наочно демонструють висновки окремих робіт попередників. Так, і А. М. Мукан, і В. П. Дроздовський відзначають, що досліджувані говірки переважно збігаються з українською літературною мовою, і в них переважають риси південно-східної групи діалектів [8; 18]. А. М. Мукан зауважує, що українські наддунайські говірки «...можна віднести до перехідних від південно-східних до південно-західних на південно-східній діалектній основі» [18, с. 60]. В. П. Дроздовський відзначає, що «на підставі аналізу сукупності діалектних рис специфічні обстежені говірки слід віднести до південнобессарабських в межах степових говорів південно-східного діалекту» [8, с. 452], а також, що вони «посідають специфічне місце серед степових говорів південно-східного діалекту...» і «...їх умовно можна назвати південнобессарабськими. Найближче вони знаходяться до говірок придунайських і придністровських» [7, с. 26]. І тільки В. П. Логвин у праці, де описувала 4 говірки, зробила висновок, що лише говірки сіл Старої Царичанки, Монашів і Черкес Білгород-Дністровського р-ну є перехідними «...від південно-східних до південно-західних на південно-східній діалектній основі» [16, с. 43], а говірку с. Ройлянки Саратського р-ну «...слід розглядати як належну до південно-західної групи говорів» [16, с. 43], хоча В. П. Дроздовський, дослідивши цю ж говірку (й одностипні), подібних висновків не зробив. Останнє настановує на думку про доцільність диференційованого підходу до говірок МДД у зв'язку з їх мозаїчністю, та необхідність поговіркового опису, окремої уваги до кожної говірки як комунікативної системи. Адже дослідник, об'єктом вивчення якого є 4 говірки, має можливість приділити більше уваги окремій говірці, ніж той, що розглядає відразу 37 чи 25 [6; 8].

Загальне враження від висновків деяких попередників, що говірки МДД становлять суцільний діалектний масив, попри констатацію протилежного, можна пояснити й тим, що вони не ставили собі за мету класифікувати саме говірки, створити типологію, варіативний портрет говірок, а визначали мету, що стосується класифікації, яка полягала в тому, щоб в цілому схарактеризувати говірки в їх співвіднесеності з говорами української мови, на зразок: «...співставити особливості досліджуваних говірок з даними інших українських говорів, насамперед матірних; ...визначити місце українських говірок Південної Бессарабії серед інших українських говорів» [8, с. 2].

Уважаємо, що українські говірки ареалу МДД, ураховуючи їх специфіку, яка полягає насамперед у тому, що вони переселенські і функціонують у полілінгвальному та полідіалектному середовищі, потребують модифікованої методики дослідження, відмінної від тієї, що застосовується для опису матірних старожитніх говірок.

У МДД є переселенські українські говірки різного часу та хвиль заселення і дозаселення (одні з перших українських переселенців з'явилися тут у кінці XVIII – на початку XIX ст. завдяки формуванню і розпаду козацьких об'єднань, зокрема Задунайської Січі (1775-1828), Дунайського та Чорноморського козацьких військ; остання хвиля була в 40-60-х роках XX ст.). В. П. Дроздовський зазначав, що формування цих говірок не завершено, а «з 1944 р. спостерігається наплив поселенців у колишні німецькі колонії» [6, с. 133]. Українці переселялися з різних місць – територій поширення усіх трьох наріч. Переселення людей було в одних випадках компактне, в других – дисперсне; хаотичне або цілеспрямоване; добровільне чи примусове; іноді відкрите і вільне, а подекуди – люди тікали й переховувалися, їх переслідувала та розшукувала влада (останнє стосується насамперед дозаселення). Так, відзначалося: «Нелегальні втікачі, які рятувалися від кріпаччини, рекрутчини, переслідувань та ін., переховуючись під чужими іменами і прізвищами, окремих сіл здебільшого не засновували, а дозаселявали ті, що вже існували» [6, с. 133]. Усе це також вплинуло на мовний ландшафт цього ареалу.

У зв'язку з полімовністю / полідіалектністю слід відзначити мозаїчність українських переселенських говірок МДД. Вони не становлять суцільного ні діалектного, ні мовного масиву. Те, що є в одній говірці, не обов'язково є в іншій, сусідній, навіть за умови їх схожості, що, в принципі, для старожитніх говірок, які розвиваються на споконвічній території, у такій мірі не притаманно. Навіть територіально близько контактуючі говірки в МДД можуть суттєво відрізнитися, мати іноді протилежні риси, діалектну основу в різних наріччях, чого практично не буває на території поширення старожитніх говірок. В ареалі МДД можуть контактувати (і це є типовим) такі говірки й діалекти, які на старожитніх територіях не контактують – територіально віддалені. Це ж стосується і мов.

Варто зауважити також, що носіями діалектних різновидів мови можуть бути й групи (субетнічні, етнографічні) в межах етносу, наприклад, райки (райки солоні, райляни) [15; 8, с. 75, с. 33] як представники буджацького українства, більшість яких компактно проживає тут у с. Ройлянка Саратського р-ну, а також у селах Молдовому Саратського р-ну і Ройлянці Татарбунарського р-ну: *ра'йота ми* (с. Ройлянка Саратського р-ну). Як субетнічні групи українців можуть бути інтерпретовані також *козаки* (с. Білолісся (Акмангіт) Татарбунарського р-ну та ін.) [15], *пойдуни* – вихідці з Чернігівщини [6, с. 133] (с. Ярославка Саратського р-ну).

Усвідомлення впливу на розвиток українських говірок полілінгвального й полідіалектного середовища потребує урахування таких параметрів, як кількість контактуючих мов (діалектів), сила їхнього впливу / взаємовпливу, напрям впливу, часова характеристика (тривалість) впливу. Сила впливу значною мірою залежить від відстані між контактуючими говірками / мовами (вони можуть контактувати в різних і різною мірою віддалених селах, а можуть і в межах одного села). Сила впливу також залежить від державного статусу контактуючої мови. Зокрема літературні мови російська, румунська, українська змінювали потужність впливу на говірки МДД у різні періоди їх розвитку залежно від свого статусу (державного / офіційного).

Так, вплив державної російської мови для однієї частини говірок МДД мав 4 хвили і характеризує період їх розвитку 1) з 1812 р. до 1856 р. – після приєднання

Бессарабії до Росії після російсько-турецької війни 1806-1812 рр. до завершення Кримської (Східної) війни 1853-1856 рр., у результаті якої від Росії повністю відійшов Ізмаїльський повіт та частина Аккерманського та Кагульського; 2) з 1878 р. до 1918 р. – після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. до 1918 р.; 3) з 1940 р. до 1941 р.; 4) з 1944 р. по 1991 р. Для іншої частини говірок – мав 3 хвили, і перша хвиля впливу тривала на 21 рік довше – безперервно з 1812 р. до 1918 р.

Уплив румунської мови відповідно мав 3 хвили для одних говірок – з 1857 р. до 1878 р. – перша; з 1918 р. по 1940 р. – друга; з 1941 р. по 1944 р. – третя, і 2 хвили для інших: з 1918 р. по 1940 р. – перша; з 1941 р. по 1944 р. – друга.

Основний вплив української літературної мови через її державний статус припадає на період з 1991 р., хоча він (щоправда, звичайно, менш потужний) спостерігався й за радянських часів: «за радянської доби в районах південнобессарабських говірок розширилася сфера вжитку української мови» [6, с. 132] і їх розвиток «... останнім часом піддається помітному впливу української літературної мови» [7, с. 26]. У зв'язку з цим не можна не відзначити міру утиску інших мов, пов'язану з функціонуванням певної мови як державної, насильницький характер русифікації, румунізації. Силу впливу останньої оцінити однозначно важко – з одного боку, утиск інших мов сприяв посиленню позицій румунської мови, а з іншого, прищеплював людям нелюбов до неї. Діалектні тексти й досі дають чимало свідчень того, як румуни забороняли уживання інших мов, крім румунської, і жорстоко карали за невиконання цієї заборони. Наприклад: *до ч'єтир'ї класа р'умин нау'чили // уч'ител' у'сїх 'чисто пере'бїц'ї л'їн'єйко'їу // е / по двац'ї:ат' н'ат' на до'лон'ї / на до'лон'ї л'їн'єйко'їу от //* (с. Шевченкове Кілійського р-ну); *а 'били / шоб гово'рит' о'це / по р'умин'с'к'ї // ну йак / йак нї 'можеш / от / кри'чит' о'це // а йа нї 'можу ска'зат' / бо нї 'зна'ю / а в'їн бїє // та куди / 'били 'ужи'с'били // за 'вуха / і 'дуже 'били //* (с. Не-рушай Татарбунарського р-ну). Попри неоднозначність насильницької румунізації для оцінки сили впливу румунської мови, з більшою ймовірністю можна говорити про послаблення у цей період впливу російської мови.

Підкреслимо, що у МДД та чи інша розмовна недіалектна мова, якщо вона функціонує як мова міжнаціонального спілкування, може по-різному впливати на говірки. Так, відомо, що навіть тепер за умов існування однієї державної мови – української, російська продовжує функціонувати як мова міжнаціонального спілкування, залишаючи за собою певний вплив на деякі говірки МДД.

Слід зважати й на те, що іншомовного впливу говірки могли зазнати й до того, як вони почали розвиватися на території МДД. Так, зокрема, говірки райків зазнали впливу молдавської (румунської) мови ще за доби їх старожитнього функціонування. Розвиток цих говірок на новожитній території посилив частку румунізмів у них. Про це яскраво свідчить наявність у мовленні діалектоносіїв старшого покоління цілих мікротекстів румунською з підсумковим коментарем: *ну / ви розу'м'їєте*.

Переселенський характер українських говірок МДД, їх мозаїчність, невеликий час функціонування в ареалі з пізнішими дозаселеннями, зумовив активність діалектотворчих процесів. І хоча частину новостворених діалектів визначають як таку, що загальмована у своєму розвитку [2, с. 11], у цих говірках діалектотворчі процеси активно тривають, тут, завдяки міждіалектній інтерференції, в одній

комунікативній системі взаємодіють такі діалектні риси, які не взаємодіють на території поширення старожитніх говірок. Учені в таких переселенських говірках відзначають посилення, пришвидшення, специфічну дію таких процесів, як, з одного боку, варіантність (урізноманітнення) – наявність багатьох специфічних варіантів, з іншого, – уніфікація (уодноманітнення) – усунення варіантів; активізацію різних видів аналогії, взаємодії граєм; специфічний вияв гіперичних явищ тощо [1; 5; 8]. Ареал МДД у цьому відношенні – це своєрідна лабораторія, в якій вже створено умови для моделювання і прогнозування розвитку української національної мови. Процеси, пов'язані з міждіалектною взаємодією, які відбуваються тут, загалом бігаються з тими, що є на всій території поширення української мови, але тут вони діють з більшою силою і швидкістю, що дає можливість змодельовувати вектори змін і спрогнозувати тенденції розвитку загальнонародної української мови. На наш погляд, таке прогнозування можливе і стосовно міжмовної взаємодії.

Для класифікації українських говірок МДД найбільш актуальними видаються такі параметри: час заселення, компактність / дисперсність переселення, діалектна основа новожитніх говірок, полімовність, вплив літературних мов упродовж історичного розвитку, зв'язок з субетнічними групами. Розглянемо їх детальніше.

В цілому погоджуємося з Л. І. Баранниковою, яка поділяє критерії класифікації переселенських говірок на екстралінгвістичні й лінгвістичні та відносить час переселення до екстралінгвістичних чинників, що, на її думку, характеризуються більшим розмаїттям і «...чинять на формування говірок більший вплив, ніж той, який відзначається на споконвічних територіях» [1, с. 22]. Безперечно, такі параметри як час переселення носіїв говірки, характер переселення, характер відношень з навколишнім населенням – фактори екстралінгвістичні [1], але ми не абсолютизуємо лінгвістичних / екстралінгвістичних параметрів класифікації, тому що розглядаємо їх у проекції на власне лінгвістичний фактор – час і специфіку функціонування говірки в нових умовах (зміни в українській говірці, що розвивається в нових умовах довший час, будуть значніші).

Отже, за ознакою «час заселення основного населення» серед українських говірок МДД можна виділити дві протиставлювані групи: 1) говірки старої формації, які почали утворюватися в основному на початку XIX століття; 2) говірки нової формації – 40-60-ті роки XX ст.

За компактністю / дисперсністю переселення у проекції на власне лінгвістичний фактор можна протиставити історично «монодіалектні» і «полідіалектні» новожитні говірки. Так, наприклад, компактим було переселення мешканців таких сіл Саратського р-ну, як Плахтіївка, Ройлянка, Ярославка. Очевидно, ці говірки піддалися меншому впливу інших діалектів української мови (а іноді й інших мов) і більшою мірою зберегли ознаки матірніх говірок, зазнали меншої модифікації. Говірки з відносною компактністю заселення (не переселення), основу перших мешканців яких склали козаки, тяжіють до «полідіалектних» – з непрозорою, змішаною діалектною основою і більшою кількістю іншомовних впливів, оскільки, по-перше, їх носіями були на 100 % не моноетнічні козацькі формування, по-друге, кількість діалектоносіїв активніше збільшувалася за рахунок втікачів від панщини, рекрутчини з різних місцевостей України і представників інших національностей. Говірки з

дисперсністю переселення та численними дозаселеннями є полідіалектними з прихованою діалектною основою і становлять, можливо, більшість українських говірок МДД. До того ж, дослідники наддунайських говірок відзначали: «Немає точних і більш-менш детальних відомостей з історії заселення тих українських сіл на Дунаї, в яких збирався матеріал» але, «враховуючи ті історичні умови, при яких заселялась Бессарабія, безперечним залишається той факт, що кожне з цих сіл заселювалося вихідцями з різних місцевостей. Великій групі втікачів пробратися непомітно було важко, а тому селяни тікали поодинокі або невеликими групами. Отже, ціле село не могло заселитися вихідцями з однієї території» [10, с. 17]. А. М. Мукан також зауважувала, що «...українське населення придунайських сіл і міст за своїм походженням змішане, що серед нього є вихідці з різних місцевостей України – з південно-східних, західних, частково північних районів тощо» [18, с. 15]. На її думку, «сама відсутність офіційних документальних даних про походження перших поселенців кожного окремого населеного пункту...» є «...теж в якійсь мірі свідченням того, що ці села засновані й далі дозаселялись вихідцями не з однієї, а з різних місцевостей України. До того ж це були в основному втікачі – кріпаки, різні бурлаки, які змушені були приховувати своє походження, боячись викриття і повернення до панів» [18, с. 16].

Віднесення говірок до «монодіалектних» можна вважати умовним, тому що вони просто характеризуються меншою полідіалектністю порівняно з іншими, в них можна й дотепер досить чітко визначити діалектну основу. Зокрема, В. П. Дроздовський відзначав, що в с. Плахтіївці Саратовського р-ну (південно-східна основа) один з центральних кутків заселений райками (представниками південно-західного наріччя – А. К.) [8, с. 33; 6, с. 151]. Навіть у «монодіалектних» селах поширені міждіалектні і міжмовні контакти, є дуже багато змішаних шлюбів (з болгарами, молдованами, росіянами та мешканцями інших українських сіл). Проте все одно – діалектна основа зберігається і діалектоносії за мовою (*по акценту*), чітко відрізняють своїх односельців, а іноді й мешканців деяких навколишніх українських сіл.

Критерій співвіднесеності з діалектною основою актуальний для всіх говірок, але найбільш чітко він класифікує «монодіалектні» говірки населених пунктів, характер переселення яких є компактным. Отже, за цією ознакою з-поміж українських говірок МДД гіпотетично виділяємо: 1) говірки з південно-східною діалектною основою (більшість говірок старої формації); 2) говірки з південно-західною діалектною основою (наприклад, говірки сіл Ройлянки, Молдоваго Саратовського р-ну, Ройлянки Татарбунарського р-ну, Петрівки Тарутинського р-ну); 3) говірки з північною діалектною основою (найбільш чітко в цьому плані виділяється говірка с. Ярославка Саратовського р-ну). Слід зауважити, що говірки з південно-східною діалектною основою є переважно «полідіалектними» зі значною частиною південно-західних рис. Умовно «монодіалектною» з південно-східною діалектною основою можна назвати говірку с. Плахтіївка Саратовського р-ну.

Критерій полімовності полягає в урахуванні кількості контактуючих мов, відстані між говірками різних мов, характеру мовних контактів, мовної ситуації у регіоні та в кожному населеному пункті (сучасної та упродовж історичного розвитку). Але треба розрізняти полімовність, пов'язану з міжмовними контактами на діалек-

тному рівні й таку, що є наслідком впливу офіційної мови чи мови міжнаціонального спілкування.

Так, якщо взяти до уваги міжмовні контакти на діалектному рівні, то урахування відстані між українськими говірками й говірками інших мов дає можливість диференціювати українські говірки МДД, що контактують з говірками інших мов у межах одного населеного пункту і за його межами.

За впливом говірок інших мов за межами населеного пункту українські говірки можна поділити на такі різновиди: 1) говірки, які перебувають в оточенні українських говірок (властиво українським говіркам Білгород-Дністровського р-ну); 2) говірки, які знаходяться в оточенні говірок інших мов – російських, болгарських, гагаузьких, молдавських у різних варіаціях (властиво українським говіркам, наприклад, Арцизького р-ну).

За впливом говірок інших мов у межах одного населеного пункту українські говірки можна поділити на такі різновиди: 1) говірки одномовних населених пунктів (с. Шевченкове Кілійського р-ну); 2) говірки дво-/багатомовних населених пунктів – українсько-молдавських (с. Кам'янське Арцизького р-ну), українсько-російських (м. Вилкове Кілійського р-ну), болгарсько-українських (с. Каланчак Ізмайльського р-ну) тощо. Зауважимо, що під полімовністю населених пунктів на діалектному рівні маємо на увазі лише наявність відповідних міжмовних контактів у них, а не обов'язковий полілінгвізм їх діалектоносіїв. З іншого боку, для полімовного регіону МДД одномовність окремих населених пунктів визначається порівняно з іншими і не заперечує того, що діалектоносії одномовного населеного пункту можуть бути полілінгвами.

Щодо критерію впливу державної, офіційної мови чи мови міжнаціонального спілкування, впливу літературної мови упродовж історичного розвитку на певну мову, то українські говірки МДД у цьому плані розвивалися у приблизно однакових умовах, що їх і об'єднує. Проте є одна відмінність між ними, досі не врахована мовознавцями, – частина південнобессарабських говірок знаходилася під впливом румунської мови менше, ніж подунайські та деякі причорноморські. А зі збільшенням такого впливу румунської мови зменшувався вплив російської і навпаки. Таким чином, можна розмежувати говірки сіл, які після Кримської (Східної) війни 1853–1856 рр. залишилися за Росією, і говірки тих сіл, які відійшли до Молдавії, а згодом Румунії, і перебували під впливом привілейованого статусу румунської мови з 1857 р. по 1878 р. На останні говірки (наприклад, наддунайські) російська мова у привілейованому статусі впливала 132 роки, румунська – 46 років, українська – 20 років. Говірки сіл, які після Східної війни 1853–1856 рр. залишилися за Росією, відчували вплив привілейованого статусу російської мови 153 роки, румунської – 25 років, української – 20 років.

При характеристиці говірок МДД недостатньо, на нашу думку, враховано історичний аспект – мінливість етномовної ситуації, поступова і раптова зміна національного складу населених пунктів, контакт деяких українських говірок з говірками німецької мови. Діалектні тексти свідчать, що в окремих селах, що були німецькими колоніями, є реалії та лексеми на їх позначення, яких немає в інших українських населених пунктах, зокрема там й досі готують німецькі страви, наприклад *штрудл* і.

Зв'язок з субетнічними групами всередині етносу (райки, козаки, пойдуні) також може виступати критерієм для поділу українських говірок МДД. Варто звертати увагу й на те, як мовці характеризують свою етнічну й мовну належність у різних селах. Зустрічаються такі варіанти щодо етнічної належності: *українці*, *рус'я*, *хакли*; щодо мовної: *українська*, *русська*, *хакля* та ін. Характерно, що райки, яких називають ще й русинами, інколи відокремлюючи від української нації, чітко характеризують свою національну й мовну належність як українську.

Таким чином, опис функціонування української діалектної мови у складному строкатому полімовному континуумі МДД потребує перш за все детального аналізу етномовної ситуації. Матерні українські говірки, потрапивши у ареал МДД і упродовж різних періодів свого розвитку піддані впливу інших діалектних мов (російської, румунської, болгарської тощо) й діалектів загальнонародної мови, а також різних державних мов створили своєрідну етномовну ситуацію, змінилися і постали у своєму сучасному вигляді. Кожна українська говірка МДД відчула такий вплив специфічно, але в багатьох рисах він був спільним, чим і пояснюється, з одного боку, єдність ареалу, а з іншого, – різноманітність його діалектного масиву.

Отже, українські говірки МДД як складники цілісного багатомовного й багатодіалектного континууму потребують урахування при їх класифікації серед інших важливих взаємопов'язаних параметрів етномовного чинника як провідного.

Література

1. Баранникова Л. И. Говоры территорий позднего заселения и проблема их классификации / Л. И. Баранникова // Вопросы языкознания. – 1975. – № 2. – С. 22–31.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
3. Всеукраїнський перепис населення 2011 / Результати / Основні підсумки / Національний склад населення / Одеська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/odesa/>.
4. Гриценко П. Е. Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западнестепных говоров : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / П. Е. Гриценко. – К., 1980. – 27 с.
5. Гриценко П. Ю. Межириччя Дністра і Дунаю у світлі лінгвістичної географії (стан і пріоритети) / П. Ю. Гриценко // Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 3–16.
6. Дроздовський В. П. Південнобессарабські українські говірки / В. П. Дроздовський // Праці Х республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 132–155.
7. Дроздовський В. П. Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. П. Дроздовский. – К., 1962. – 27 с.
8. Дроздовський В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів

- Одеської області) : дис. ... канд. філол. наук / Д. В. Петрович. – Одеса, 1962. – 210 с.
9. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – [2-ге вид., перероб.] – К. : Радянська школа, 1966. – 307 с.
10. Заворотна Т. П. Лексика українських наддунайських говірок : дис. ... канд. філол. наук / Т. П. Заворотна. – Ужгород, 1967. – 333 с.
11. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в. : этнические и социально-демографические процессы / В. С. Зеленчук. – Кишинев : Штиинца, 1979. – 287 с.
12. Карта сучасного етнічного складу населення Української СРСР / [уклад. під заг. кер. проф. К. Г. Гуслистого ; авт. оригінал В. І. Наулка]. – М., 1966.
13. Касаткин Л. Л. Диалект липован – русских старообрядцев Нижнего Подунавья / Л. Л. Касатки, Р. Ф. Касаткина, Т. Б. Юмсунова // Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2004. – Вип. 17. – С. 77–84.
14. Колесник В. О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система : [монографія] / В. О. Колесник. – Одеса : Астропринт, 2003. – 231 с.
15. Кушнір В. «Козаки» і «райки» як субетнічні групи українського населення Буджака (до постановки проблеми) / В. Кушнір, О. Пригарін // Четвертий міжнародний конгрес українців : Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Південь України. Одеса. – Одеса : АстроПринт, 1999. – С. 55–60.
16. Логвин В. П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В. П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 33–43.
17. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. До IV Міжнародного з'їзду славистів / А. А. Москаленко. – Одеса : Вид-во Одеського пед. ун-ту, 1958. – 78 с.
18. Мука А. М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості : дис. ... канд. філол. наук / А. М. Мука. – Глухів, 1960. – 291 с.
19. Південна Бессарабія (кінець XVIII – XIX ст.) : [навч.-метод. посіб.] / [Л. Ф. Циганенко, О. М. Лебеденко, А. В. Дизанова та ін.]; за ред. Л. Ф. Циганенко. – Ізмаїл : СМІЛ, 2011. – 216 с.
20. Покровская Л. А. Современный гагаузский язык : [курс лекций] / Л. А. Покровская. – Комрат, 1997. – 189 с.
21. Словник українських говорів Одещини / гол. ред. О. І. Бондар. – Одеса, 2011. – 223 с.
22. Словарь русских говоров Одесщины : В 2-х т. – Т. 1 : А–О. / отв. ред. Ю. А. Карпенко, Сусуму Уемура. – Одеса : Астропринт, 2000. – 376 с.
23. Kiseolar P. Caracteriaza lingvistică a graiurilor românești din regiunea Odesa. Profil general / P. Kiseolar // Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2006. – Вип. 21. – С. 46–49.

Kolesnykov A. A. Ethnic and lingual situation as a part of the classification of the Ukrainian dialects spread in the area between the Danube and the Dniester rivers

The author proves that the classification of the Ukrainian dialects spread in the area between the Danube and the Dniester rivers needs to be taken into account the influence of ethnic and lingual situation during their historical development.

Key words: dialect, area, ethnic and lingual situation, mult-lingual.

Колесников А. А. Этноязыковая ситуация как составляющая классификации украинских говоров междуречья Днестра и Дуная

В статье обосновывается необходимость учета влияния этноязыковой ситуации в течении исторического развития украинских говоров междуречья Днестра и Дуная при создании их типологии.

Ключевые слова: говор, ареал, этноязыковая ситуация, полиязычность.

УДК 81 42: 811.161.2

М. О. Кононенко

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ МАТИ (МАМА) В НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано вербалізацію і семантичне наповнення концепту МАТИ(МАМА) в навчальних текстах, виявлено значущі структурні складники та з'ясовано культурно-національну специфіку концепту.

Ключові слова: концепт, структура концепту, концептуальна картина світу, соціокультурна інформація, навчальний текст.

Важливою ознакою сучасної лінгвістики є тенденція до взаємозв'язку мови та культури: мовної свідомості та лінгвокультурного простору. Саме тому чинні шкільні програми з української мови передбачають, крім опанування основних мовних і мовленнєвих відомостей, засвоєння позамовної інформації, необхідної для формування картини цілісного сприйняття світу. На значущість використання соціокультурних відомостей у навчально-виховному процесі наголошують Н. Ф. Баландіна, Н. М. Голуб, Ж. Д. Горіна, Т. Донченко, В. Ф. Дороз, С. Я. Ермоленко, С. Караман, О. М. Горошкіна, Г. Р. Корицька та інші дослідники.

Упровадження соціокультурного підходу змінює зміст і структуру підручників з української мови: істотно збагачується зміст навчання за рахунок роботи з позалінгвальною інформацією. Робота з мовним і культурологічним матеріалом здійснюється за допомогою вправ, що складаються на основі текстів, які при цілеспрямованому відборі є джерелом формування концептуальної картини світу.

Відомо, що термін *концепт* у сучасному мовознавстві не має однозначного тлумачення. Ми поділяємо думку В. А. Маслової, яка розуміє концепт як «семантичне утворення, відзначене лінгвокультурною специфікою, що тим чи іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури» [11, с. 28]. В.А.Маслова відносить до ключових

концептів культури «зумовлені нею ядерні (базові) одиниці картини світу, які мають екзистенціальну значущість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти в цілому» [12, с. 51]. Саме до таких базових концептів загальнолюдської культури належать концепти *МАТИ*, *МАТЕРИНСТВО*, які мають прадавню міфологічну основу і входять до ядра будь-якої національної концептосфери [20, с. 256–258].

В українській когнітивістиці концепт *МАТИ* досліджувався з різних позицій низкою дослідників: М. Марусяк вивчала лексико-семантичну структуру концепту *МАТИ* в епістолярії В. Стефаника [9, с. 196–200], У.Б.Марчук зосередив увагу на особливостях функціонування концепту *МАТИ (МАМА)* в індоєвропейському лінгвокультурному просторі, дослідивши фрейм-структури концепту в свідомості представників романо-германської та слов'янської лінгвокультур [10, с. 213–217]. Дослідження Є. І. Гороть [5, с. 323–327], С. А. Хименка [20, с. 256–258] обґрунтовують зміст і структуру концепту *МАТЕРИНСТВО*. Н. В. Бондар визначила культурно-національну специфіку ознак власне української жінки [2, с. 92–95]. Д. Добрусинець досліджувала етнолінгвістичний аспект назв спорідненості по прямій лінії першого ступеня – батько, *мати*, син, дочка [6, с. 81–91].

Актуальність цієї розвідки полягає в тому, що концепт *МАТИ (МАМА)* не був предметом вивчення як базовий концепт української національної культури, поданий в навчальних текстах підручників. Крім того, його усвідомлення учнями має прагматичний складник, оскільки входить у зміст соціокультурної змістової лінії програми з української мови.

Об'єктом спостереження обрано навчальні тексти шкільних підручників з української мови для 5–9 класів авторів С. Я. Ермоленко, В. Т. Сичової предметом – вербалізацію концепту *МАТИ (МАМА)* в навчальних текстах (170 прикладів з навчальних текстів).

Метою розвідки є з'ясування структури концепту *МАТИ (МАМА)* в підручниках з української мови для 5–9 класів. Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання: 1) виявити значущі структурні складники концепту *МАТИ (МАМА)* та їх вербалізацію в навчальних текстах; 2) з'ясувати культурно-національну специфіку концепту.

Спершу визначимо зміст аналізованого нами концепту за словниками. За даними етимологічного словника, слово *мати* походить від спільнослов'янського кореня індоєвропейського характеру: рос. “мать”, укр. “мати”, білор. “маці”, болг. “мати”, пол. “matka”, лат. “matyna”, алб. “motre”, вірм. “mair”. Усі форми зводяться до індоєвропейського *mater*, яке утворилося від кореня *ma- за допомогою суфікса -ter- (зі значенням *усередині*). Слово *мама* утворене суфіксальним способом від дитячого лепетання *ма*. Укр., рос., білор. “мама”, болг. “мама”, сербохорв. “мама”, словен. “māma”, чеськ. “māma”, словц. “mama”, польск. “mama” [19, с. 583].

У тлумачному словнику представлено значення обох слів *мати* і *мама*:

Мати – 1. Жінка стосовно дитини, яку вона народила. // Жінка, що має або мала дитину. * Образно. * У порівн. // *перен. як прикладка. перен.* Про що-небудь дуже близьке, рідне. ** *мати-одиначка* – жінка, яка народила дитину (дітей) поза офіційним шлюбом і виховує її (їх) без чоловіка. *Божя* (Господня, Пречиста) *мати, ред.*

– Богородиця, мати Христа. Крий (не дай), мати Божжа! – вигук, яким виражають застереження, побоювання. Мати Божжа! – вигук, яким виражають здивування, захоплення, переляк і т.ін. 2. Самиця стосовно своїх малят. [3, с. 514]. Мама – ласкаве називання матері й звертання до неї [3, с. 508]. У розмовній мові як стилістично маркований синонім слова *мати* частіше вживається *мама* [15, с. 224; 13, с. 339].

Значення слів *МАТИ* і *МАМА*, наведені у словниках, є семантично й культурно значущими і систематично репрезентуються в аналізованих підручниках, причому спостерігаємо їхню динаміку: у підручнику для 5 класу – 23 приклади; для 6 класу – 17; для 7 класу – 39; для 8 класу – 55, для 9 класу – 40.

У навчальних текстах трапляються такі синоніми аналізованого слова *МАТИ*: *матір*, *ненька*, *неня*. До слова *МАМА* вживається більша кількість демінутивів: *мamusя*, *матуся*, *мамочка*, *мamusенька*, *матінка*, *мamusенька*, *мamusик*, *мамия*. Найменування *МАТИ* та його похідні часто використовуються у звертаннях.

Існують різні підходи до визначення структурних складників *концепту*. Так, Ю. С. Степанов виокремлює в структурі концепту три компоненти: активний шар, пасивний шар і внутрішню форму [16, с. 42–67]. На думку С. Г. Воркачова, концепт складається з поняттєвого, образного, значеннєвого складників [4, с. 64–72]. В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін розрізняють у структурі концепту образно-перцептивний та поняттєвий компоненти і ціннісну складову [7, с. 75–79].

Хоча внутрішня організація концепту не може трактуватися як жорстка структура, більшість дослідників виділяють такі складники *концепту*: образ, певне інформаційно-поняттєве ядро і деякі додаткові ознаки. На думку З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, варіанти побудови концептів, запропонованих більшістю авторів, можна подати трихотомічно: інформаційно, образно та інтерпретаційно [14, с. 104–115]. Для побудови структури концепту *МАТИ* (*МАМА*) в навчальних текстах використаємо підхід З. Д. Попової та Й. А. Стерніна як найбільш узагальнений.

Проаналізуємо спочатку вираження *інформаційного складника*, який включає мінімум когнітивних ознак, що визначають основні диференційні риси концептуалізованого предмета чи явища. Слід зазначити, що інформаційний зміст концепту близький до словникової дефініції – це ознаки, які диференціюють денотат концепту і виключають випадкові, необов’язкові, оцінні риси. Інформаційний складник концепту *МАТИ* (*МАМА*) утворюється в навчальних текстах ознаками, що характеризують сутність і диференційні компоненти досліджуваного концепту:

1. *Жінка стосовно дитини, яку вона народила: “МАТИ сина породила...”* (Народна мудрість) [25, с. 65]. *Божжа (Господня, Пречиста) мати: “А ще за християнською традицією Неопалима Кутина уособлює БОГОМАТИР, що народила Ісуса Христа”* (Із Бабусиної скрині) [25, с. 5].

2. *Самиця стосовно своїх малят: “Сліпе щеня і те до МАТЕРІ лізе”* (Народна мудрість) [21, с. 13]. *“Ласкаве телятко дві МАТКИ ссе”* (Народна мудрість) [21, с. 141].

Усього когнітивних ознак *інформаційного складника* концепту *МАТИ* (*МАМА*) у навчальних текстах віднайдено 14, що складає 8,2 відсотка.

Образ у структурі концепту складається з перцептивних ознак, які відображуються в свідомості носія мови за допомогою органів чуття та когнітивних ознак, що формуються метафоричним осмисленням відповідного предмета чи явища. **Образ-**

ний складник у структурі концепту *МАТИ* (*МАМА*) включає наступні **перцептивні** (зорові, звукові, нюхові тактильні) ознаки: зоровий образ: *“З першої миті життя схилиються над нами обличчя МАТЕРІВ”* (За О. Сазоненком) [21, с. 55]; звуковий образ: *“Коли народжується дитина, вона вітає наш світ криком і плачем. Це її мова. Маля чує голос МАМИ. МАМИНА мова – теж звуки”* (Авторський навчальний текст) [21, с. 84]; нюховий образ: *“Ви прийшли зі школи і ще біля порога відчули запах смачного МАМИНОГО або бабусиноного борщу”* (Авторський навчальний текст) [21, с. 127]; тактильний образ: *“Найбільш інтимно, з повною довірою ставиться вона до своєї МАТЕРІ. Має значення також спосіб годування дитини”* (За матеріалами Інтернету) [25, с. 19].

Наявність **когнітивних ознак** (метафоричних і метонімічних характеристик концепту) спостерігаємо в навчальних текстах за допомогою таких прикладів: *“Несучи додому МАТЕРИНЕ серце, спіткнувся, і МАТЕРИНЕ серце промовило: “Тобі не боляче, синку!...”* (Навчальний текст) [25, с. 245]; *“Раннім туманом у МАМИ коси, як дим, зацвіли”* (Д. Луценко), [24, с. 105]; *“Колихалась колиска, смерекова літала колиска, немовля колисалось, колихався МАТЕРИН снів”* (В. Герасим’юк) [25, с. 167]. **Образний складник** концепту *МАМА* об’єднує 28 ознак, що складає 16,4 відсотка.

Інтерпретаційне поле концепту – це найменш структурована, але найбільш наповнена частина концепту *МАТИ* (*МАМА*). Вона, за аналізом навчальних текстів, містить 128 ознак (75,4 відсотки), які в різних аспектах інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, що включає: оцінний (21), прагматичний (72), регулятивний (14), соціокультурний (21) складники.

Оцінний складник об’єднує наступні концептуальні ознаки: **мама – найвища цінність**: *“Дорога моя сива голубонько МАТИ”* (О. Довженко) [24, с. 16]; *“МАМО! Рідна! Голос дай! До тебе рвуся”* (П. Тичина) [24, с. 187]; **мама – доброта, лагідність**: *“Чую лагідне, родинне: “МАМО”, “ясочко”, “татусь”* (Навчальний текст) [24, с. 52]; **мама – щастя**: *“Найпрекрасніша МАТИ – щаслива, найсолодші – кохані вуста, найчистіша душа – незрадлива, найскладніша – людина проста”* (В. Симоненко) [25, с. 159]; **мама – совість, справедливість**: *“Любить людей мене навчила МАТИ”* (В. Симоненко) [25, с. 13]; **мама – врода**: *“Високу, чорні коси на голові – короною...”* (За Б. Левіним) [22, с. 237].; **мама – розум, інтелект**: *“Я з дитинства знаю, що МАМА не випустить із рук жодного рядка, якщо вона непевна хоч у якомусь слові, римі, композиції”* (О. Пахльовська) [24, с. 229]; *“МАТИ Лесі, письменниці Олена Пчілка, готувала дочку до самовідданої літературної праці”* (Авторський навчальний текст) [23, с. 84].

До прагматичного складника належать концептуальні ознаки, що стосуються кола діяльності *МАМИ*, її функцій і ролей. І. І. Карелова називає цей фрагмент концепту так: *“МАМА як суб’єкт дії, найчастіше, стосовно дитини”* [8, с. 8]. Саме для цієї групи характерною ознакою є вживання звертань, яких у навчальних текстах налічуємо 35. Проаналізуємо прагматичний складник більш детально: **мама – діти**: *“Поклала МАТИ коло хати маленьких діточок своїх, сама заснула коло їх”* (Т. Шевченко) [25, с. 161]; **мама – родинне коло, дім**: *“Василькові згадалась ясна батькова хата. Батько та дві сестрички сидять за столом, МАТИ подає вечерю”* (За Ю. Коцюбинським) [21, с. 87]. *“Рід – одне чи кілька поколінь, які походять від одного*

предка: мій рід по МАМИНІЙ лінії, твій рід по батьковій лінії” (Авторський навчальний текст) [24, с. 13]; **мама – турбота:** “Реально вчаться син або дочка. Тобто вони ходять до школи, роблять уроки, але хто турбується, щоб вони не проспали, щоб вчасно прийшли на урок, щоб виконали домашні завдання? Звичайно, МАМА” (За С. Соловейчиком) [23, с. 223]; “Рідна МАТИ моя, ти ночей не доспала, ти водила мене у поля край села” (А. Малишко) [25, с. 183]; **мама – навчання:** “МАМА намагається якомога раніше навчити Наталочку читати. Бабуся – лічити, виконувати арифметичні дії. І ось написали слово: “МА-МА” (Авторський навчальний текст) [21, с. 80]; “МАТИ Ігоря Сікорського вводила його в чудовий світ мистецтва” (Авторський навчальний текст) [22, с. 103]; **мама – виховання:** “Якби одного дня МАМА не нагадала Сергійкові про його “домашній обов’язок”, він і не подумав би піти в магазин. Робота ходити в магазин – Сергійкова, а турбота про Сергійкову роботу – МАМИНА” (За С. Соловейчиком) [23, с. 223]; **мама – працьовитість:** “Прийде МАМА надвечір з поля та: “Побіжу на город, може, хоч трохи сіянки сплю” (За С. Павленком) [23, с. 237]; **мама – берегиня життя на Землі:** “Начебто весь світ постійно потребував уваги й роботи МАТЕРИНІХ рук” (Є. Гуцало) [24, с. 157].

Регулятивний складник об’єднує ознаки, які стосуються моральних цінностей і норм у сфері, яка покривається концептом МАТИ(МАМА). Проаналізуємо регулятивний фрагмент детальніше: **мама – дитинство, в яке повернутися не можна:** “МАТЕРИНСЬКІ недоспані ночі, колискової ніжності свята і, як промінь в розплющені очі, днів дитячих пора золота” (Р. Братунь) [23, с. 87]; “Дивись: вертають з полону меблів ялини в ліс... і ми вертаєм... у вічну казку... до МАТЕРІВ” (Б. Олійник) [25, с. 253]; **мама – любов і повага дітей:** “Любити людство легше, ніж зробити добро рідній МАТЕРІ” (Г. Сковорода) [23, с. 72]; “Я домагався, щоб у кожної дитини в серці найраднішим, найдорожчим, найсвятішим були МАТИ і БАТЬКО, БРАТИ, СЕСТРИ, ДРУЗІ” (В. Сухомлинський) [23, с. 88]; “Ти можеш бути генієм, героєм, але що ти за людина, судять по тому, як ти розмовляєш з МАТИР’Ю” (За Д. Черденченком) [23, с. 88]; **мама – допомога від дітей:** “...Прийде МАМА надвечір з поля та: “Юрку, ти не бачив, хто прополов сіянку?” (За С. Павленком) [23, с. 237]; **мама – квіти:** “У ту мить хлопчина давав МАТЕРІ букетик польових волошок і маків, які він нарвав дорогою десь на межі” (За С. Павленком) [25, с. 62].

Соціально-культурний складник вербалізує когнітивні ознаки, які відображують зв’язок концепту МАМА з побутом і культурою народу: **мама – Батьківщина:** “Батьківщиною ми називаємо Україну тому, що в ній жили наші батьки, діди, а МАТИР’Ю – тому, що вона годує нас своїм хлібом, зігріває сонцем, втішає красою природи” (Авторський навчальний текст) [21, с. 99]. “Любов до Батьківщини починається з любові до МАТЕРІ. А людина починається зі ставлення до МАТЕРІ” (Ю. Яковлев) [23, с. 85]; **мама – народні звичаї, традиції:** “Перший віночок плела дівчині МАТИ в три роки” (О. Кириченко) [21, с. 119]; “Сорочку МАТИ вишила мені червоними і чорними нитками” (Д. Павличко) [24, с. 21]; **мама – мова:** “Мово наша рідна, барвінкова, як тебе, мов МАТИР, не любить” (Г. Будняк) [24, с. 51]; “Пропахла любистком та м’ятою мова моя. Вінком чорнобрюців уквітчана мова моя. В ній шепіт діброви, закоханий спів солов’я і та колискова, що МАТИ співала моя” (С.

Жук) [24, с. 94]; “Рідна моя мова – МАТЕРИНСЬКЕ слово” (В. Дзюба) [24, с. 96]. До складу соціально-культурного складника логічно включити також **паремії:** “МАТЕРИНА молитва із дна моря виймає” (Народна мудрість) [24, с. 20]; “МАТИР сина породила, а син – МАТИР” (Народна мудрість) [25, с. 65]; “Немає ближчої рідні, ніж МАТИ й батько” (Народна мудрість) [23, с. 63]; “Хто БАТЬКА-МАТИР зневажає, той добра не має” (Народна мудрість) [23, с. 72].

Для більш детальної інтерпретації культурно-національної специфіки концепту МАМА виконаємо параметризацію аналізованого концепту за ознаками, запропонованими Н. І. Бондар [2, с. 50–58].

Природно-фізичні: У навчальних текстах немає поширеного опису зовнішності МАМИ, проте, окремі деталі, що вживаються в контексті, створюють образ типової величавої краси українки в молодості: “Високу, чорні коси на голові – короною, рукава сорочки широкі, і руки в них здаються зовсім маленькими, як у сусідської Оксани” (За Б. Левіним) [22, с. 237]; а також гідної, красивої старості: “Ніжно цілую Ваші РУКИ КРАСИВІ...” (О. Довженко) [24, с. 17]; “Чомусь я часто, коли не щодня, згадую про Сосницю і про Вас усіх, особливо про батька і про вас, моя рідна старенька МАМО” (О. Довженко) [24, с. 17]; “Дорога моя сива голубонько МАТИ” (О. Довженко) [24, с. 16].

Фізіологічні: Стрижневою у навчальних текстах є думка про покликання матері народжувати і виховувати дітей: “МАТИ завжди із своєю дитиною...” (Авторський навчальний текст) [25, с. 209].

Психологічні: До характерних психологічних ознак української жінки належать: інтелект, чуттєве сприйняття оточуючого світу, релігійність, вміння любити, доброта, совість, справедливість; а також деякі негативні риси: невірноваженість, вихвалання дітьми, багатослів’я:

інтелект: МАМА є не лише інтелектуально розвиненою, а й проявляє мудрість у виховних моментах з дитиною: “А МАТИ знайшла вдома величезний том казок, виданий ще минулого століття. Посадивши дівчинку на коліна, вона з любов’ю гортала книжку” (За А. Натомб) [25, с. 7]; “Відпочивай з дороги, сину, та будем вчитись розмовляти” (В. Скомаровський) [24, с. 187].

чуттєве сприйняття навколишнього світу: “Природа МАТЕРІ взагалі більш чуттєва, добросердечна, любовна. У такій атмосфері виростає дитина, переймаючи від МАТЕРІ її чуттєвість, лагідність, ніжність” (За матеріалами Інтернету) [25, с. 219]; “Живуть там, довкола МАМИНОЇ і батькової хати, і вітри, і птахи, і сонце, і земля твоя, і твій рід, і твої перші кроки. Більшість людей носить це в серці повік. І якщо є щось святе на землі, то це перш за все МАМА і батько. І батькова хата. І МАМИНЕ слово. І стежки, по яких вона ходила і вчила ходити й тебе. Стежки, поля і дороги” (О. Сизоненко) [24, с. 14].

релігійність: “МАТЕРИНА молитва із дна моря виймає” (Народна мудрість) [24, с. 20]; “Велике спасибі ...за Ваші щедрі МАТЕРИНСЬКІ молитви” (О. Довженко) [24, с. 16]; “І ось відчиняється ворота, МАТИ хреститься і щось проказує, коні рушають – ми їдемо” (О. Довженко) [24, с. 181].

вміння любити: “На калині МАТИ буде колисати, потім буде ждати сина із доріг” (Ф. Малицький) [23, с. 52]; “Я знаю: МАМА любить мене, бо завжди зна-

ходить час, щоб усього мене навчити” (З книги “П’ять мов любові у підлітків”) [25, с. 187].

доброта: “Образ такої люблячої, доброї МАТЕРІ залишається в підсвідомості на все життя” (За матеріалами Інтернету) [25, с. 219].

совість, справедливість: “З моральних уроків, що їй дала мені МАТИ, я пам’ятаю, крім постійної вимоги казати правду, одне надвечір’я, коли МАТИ якось незвично скликала нас до однієї кімнати і проникливим голосом сказала: “Слухайте: до нас привезуть дівчинку, яка буде в нас жити” (В. Фігнер) [24, с. 229].

У текстах вимальовується образ не ідеалізованої, а звичайної людини, тому ще більш близької і зрозумілої дітям. Їй притаманні деякі негативні риси:

неврівноваженість: “Ніколи не кажіть МАМІ, що її дітям не допомагає”. “Коли МАМА сердиться на тата, не давайте їй розчісувати вас” (Навчальний текст) [23, с. 63].

необ’єктивне сприйняття дитини, вихваляння нею: “Вихваля свого синочка МАТИ на всі боки: “У студії при театрі вчиться вже два роки” (П. Глазовий) [22, с. 49]; “Моя струнка й висока, як тополя. На конкурсах краси найперша “міс” (І. Сухарева) [23, с. 142].

багатослів’я: “Я на десять хвилин піду до сусідки, а ти через кожні тридцять хвилин мішай борці” (Авторський навчальний текст) [22, с. 205].

Соціально-статусні: У навчальних текстах образ МАТЕРІ співвідноситься з найвищими соціальними цінностями: Батьківщиною: “Любов до Батьківщини починається з любові до МАТЕРІ. А людина починається зі ставлення до МАТЕРІ” (Ю. Яковлев) [23, с. 85]; мовою: “Бережімо і плекаймо мову так, як МАТИ береже дитя” (В. Григоренко) [24, с. 112]; життям на Землі: “Символ життя, святості, любові, вічності – все це МАМА. Слово “МАМА” утворилося з перших складів дитячої мови: МА-МА” (Авторський навчальний текст) [21, с. 13].

Рольові: Особливості ментальності українців відображаються у традиційно- побутовій системі, а саме ціннісному ставленні до сім’ї. Специфічною ознакою української сім’ї є те, що в ній домінує жінка, дружина, мати, яка є зберігає рід, виховує дітей. Підтвердження цьому в навчальних текстах є більш виражена частотність вживання концепту МАТИ, ніж БАТЬКО: “У родинному вихованні дітей головну роль (якщо не виняток) відіграє МАТИ” (За матеріалами Інтернету) [25, с. 219].

Отже, аналіз структури концепту МАТИ (МАМА) за трьома базовими структурними компонентами: інформаційним, образним та інтерпретаційним показав, що у текстах шкільних підручників розглянутий концепт є одним із найбільш значущих. Інтерпретаційний його фрагмент складає 75,4%, образний – 16,4%, інформаційний – 8,2%. Культурно-національна специфіка концепту розкривається в навчальних текстах за такими параметрами: природно-фізичними, фізіологічними, психологічними, соціально-статусними, рольовими. Тексти підручників дібрані цілеспрямовано, послідовно, з урахуванням вікових особливостей дітей і мають значний потенціал щодо формування концептуальної картини світу в учнів.

Перспективою використання результатів дослідження є побудова дидактичної моделі формування соціокультурної компетенції учнів засобами підручника, яка включатиме асоціативний експеримент для діагностики рівня сформованості ключових

концептів культури, до яких належить концепт МАТИ (МАМА), розробку змісту (добір текстів), методів і засобів проведення експерименту та інтерпретацію його результатів.

Література

1. Баландіна Н. Ф. Береза і калина в сучасній мовній свідомості (за матеріалами вільного асоціативного експерименту) / Н. Ф. Баландіна // Мовознавство. – 2011. – № 5. – С. 50–58.
2. Бондар Н. В. Ментальні атрибути концепту “ЖІНКА” у текстовому просторі Г. Тютюнника / Н. В. Бондар // Лінгвістичні студії : 36. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Вип. 24. – С. 92–95.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. – 1440.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. 2001. – № 1. – С. 64–72.
5. Гороть Є. І. Лингвокультурный концепт МАТЕРИНСТВО: до постановки проблеми / Є. І. Гороть, А. Д. Алієва // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі українки. – Розділ ІУ. Когнітивна лінгвістика : актуалізація концептів. – 2009. – № 5. – С. 323–327.
6. Добрусинець Д. Етнолінгвістичний аспект назв спорідненості / Д. Добрусинець // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Вип. 2. – С. 81–91.
7. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред И. А. Стернина. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та. – 2001. – С. 75–79.
8. Карелова И. И. Национальная концептосфера и идиоконцептосфера (на материале произведений Л. Е. Улицкой) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / И. И. Карелова. – Волгоград, 2009. – 25 с.
9. Марусяк М. Структура концепту „МАТИ” в епістолярії В. Стефаника / М. Марусяк // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : [зб. наук. пр.]. – Випуск 428–429: Слов’янська філологія / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Рута, 2008. – С. 196–200.
10. Марчук У. Б. Особливості функціонування концепту „МАТИ (МАМА)” в індоєвропейському культурному просторі / У. Б. Марчук // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 39. Філологічні науки. – Житомир, 2008. – С. 213–217.
11. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М. : Флинта, Наука, 2007. – 296 с.
12. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр „Академия”, 2001. – 208 с.
13. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 22-е изд. – М. : Рус. яз., 1990 – 921 с.

ФОНЕТИЧНИЙ І ГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ ОСВОЄННЯ ВІДОНІМНИХ ДЕРИВАТИВ-АНГЛІЦИЗМІВ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА В МОВЛЕННІ

У статті розглянуто питання освоєння на фонетичному та графічному рівні відонімних дериватів-англіцизмів. Було здійснено спробу визначити основні способи графічної та фонетичної передачі відонімних-англіцизмів та дослідити варіативність відонімних утворень у фонетико-графічній системі української мови.

Ключові слова: онім, дериват, транслітерація, транскрипція, наближення, фонема, апелятив.

В українську мову, як і в інші слов'янські мови, останнім часом потрапляє все більше й більше англіцизмів. Особливо це стосується різних терміносистем, де для номінування різних понять використовується саме англomовна лексика. Але, окрім терміносистем, номінативні одиниці-англіцизми проникають в інші сфери мови та в мовлення.

Проникнення іншомовних елементів в українську мову й мовлення – це складний процес, який являє собою не просто перехід уже готових одиниць до мови-реципієнта, а багатоступеневе освоєння запозичених одиниць на різних рівнях мови. Відтворення ономастичних запозичень та їхніх похідних графічними засобами мови-реципієнта є досить складною проблемою і має свою специфіку порівняно із запозиченнями-апелятивами.

У сучасній українській мові проблемою адаптації іншомовних запозичень займалися багато мовознавців, таких, як Ю. Жлуктенко, С. Федорець, Л. Архипенко, О. Муромцева та ін. Велику увагу приділено вивченню фонетико-графічної адаптації запозичень, зокрема англomовного походження. Так, серед науковців, які вивчали відтворення запозичених власних назв та їх похідних з точки зору фонологічного пристосування, можна згадати А. Гудманяна, І. Бойчука, Л. Сосніну. Але незважаючи на певні досягнення у сфері вивчення англіцизмів на фонетичному й графічному рівнях, мовознавчих студій, присвячених дослідженню адаптації саме онімів та їх дериватів у фонетико-графічній системі української мови та мовлення, майже немає. Потрібно також зауважити, що особливо цікавими для вивчення є відонімні похідні – і ті, що стали невід'ємною частиною українського лексичного складу, і ті, що залишилися тимчасовими елементами мовлення. З погляду їх фонетико-графічної адаптації, цікавим для дослідження є той факт, що на відповідному рівні освоєння спостерігається достатньо висока варіативність передачі англomовних онімів та їх дериватів в українській мові й мовленні. З огляду на вищезазначене й зважаючи на поширеність відонімних утворень-англіцизмів в українській мові та мовленні, вважаємо тему обраного дослідження актуальною.

За мету роботи ставимо вивчення ступеня адаптації відонімних утворень (ВУ) англomовного походження та варіативності їхньої передачі у фонетико-графічній системі української мови.

14. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : [учебн. изд.] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 315 с.

15. Словарь русского языка : В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистических исследований; под ред. А. П. Евгеньевой. – 4-е изд. – М. : Рус.яз., Полиграфресурсы, 1999. – С. 224.

16. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2004. – С. 42–67.

17. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

18. Українська мова 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Ірпін, 2005. – 176 с.

19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4-х т. : [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева] / под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд., стереотип. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986. – Т.1. – 671 с.

20. Хименко С. А. Особливості моделювання концептуального поля актанта – матері як інформаційного ядра концепту “МАТЕРИНСТВО” / С. А. Хименко // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2004. – Вип. 17. – С. 256–258.

Джерела

21. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2005. – 240 с.

22. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2011. – 296 с.

23. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2007. – 295 с.

24. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2008. – 314 с.

25. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2009. – 304 с.

Kononenko M. The verbalization of the concept MOTHER(MAMA) in the educational texts of textbooks of Ukrainian language

In this article the verbalization and the semantic content of the concept MOTHER(MAMA) in the educational texts, there were manifested meaningful structural parts and there was defined the national-cultural specifics of the concept.

Key words: a concept, a structural concept, a conceptual picture of the world, a sociocultural information, an educational text.

Kononenko M. A. Вербализация концепта МАТЬ(МАМА) в учебных текстах учебников по украинскому языку

В статье проанализирована вербализация и семантическое наполнение концепта МАТЬ (МАМА) в учебных текстах, выявлены значимые структурные составляющие и выяснена культурно-национальная специфика концепта.

Ключевые слова: концепт, структура концепта, концептуальная картина мира, социокультурная информация, учебный текст.

Метою роботи зумовлені такі завдання, як аналіз наявних студій з дослідження фонетико-графічної адаптації англійських запозичень, визначення основних способів графічної та фонетичної передачі відонімів-англіцизмів та дослідження варіативності ВУ у фонетико-графічній системі української мови.

Адаптація онімів та, зокрема, відонімних утворень насамперед супроводжується варіативністю у їхньому фонетичному оформленні в мові-реципієнті. Так, Л. Сосніна говорить, що, оскільки звукова система мови є первинною, а письмова вторинною, при запозиченні імені логічно керуватися принципом досягнення фонетичної близькості до оригіналу [7, с. 5]. Більшість запозичених відонімних дериватів підкорюється традиційним правилам передачі запозичуваних одиниць в українській мові. Серед найчастіше застосовуваних способів передачі виділяють транскрипцію та транслітерацію з метою повного або часткового пристосування англійської вимови, графіки та орфографії до української.

Але оскільки фонологічні системи англійської та української мов мають багато відмінностей, то дуже часто знаходимо невідповідності на фонологічному рівні запозичених відонімних одиниць в українській мові. Саме тому деяким лексемам, запозиченим з англійської мови, властиві певні хитання у вимові та написанні, особливо на початковому етапі їх функціонування в мові-реципієнті: в основі одних варіантів лежить прагнення носіїв мови-одержувача читати запозичене слово відповідно до правил рідної орфографії; інші варіанти з'являються внаслідок певної звукової трансформації – імітації іншомовної вимови з використанням звуків рідної мови [6, с. 57]. О. Павленко також наголошує на тому, що основним чинником модифікації фіксації інонімів є неадекватність фонетичних систем української мови й лінгвальної системи, що виступає джерелом запозичення іноніма, а також неможливість дібрати необхідний графемний еквівалент для запозичення на письмі [5, с. 84].

Зважаючи на труднощі та неоднозначність у вимові й написанні ВУ в українській мові та мовленні, система їх передачі в мові-реципієнті потребує комплексного дослідження фонетично-графічної структури відонімів. Ю. Фернос пише, що англо-українські графічні відповідники характеризуються як стабільністю, так і тенденцією до варіативності. Протягом усієї історії запозичення власних назв українською мовою ці відповідники склалися у мікросистему, тенденції якої діють і на сучасному етапі розвитку мови [8]. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави говорити про те, що українська мова має достатні фонологічні ресурси для передачі англійських відонімних утворень. Так, англійські графеми B, D, L, M, F, R, P, T, S дістали позначення Б, Д, Л, М, Н, Ф, Р, П, Т, С відповідно, тому їх відтворення не викликає суперечок у мовознавців. Наприклад, *бруцельоз* ← *Bruce*, *дальтонізм* ← *Dalton*, *манчестер* ← *Manchester*, *вікторіанство* ← *Victoria*, *гербалейф* ← *Herbalife*, *ловелас* ← *Lovelace*, *баскервіль* ← *Baskerville*, *шевіот* ← *Cheviot*, *плімутрок* ← *Plymouth Rock*.

Але разом з тим не всі англійські фонеми знаходять відповідні субститути, через це для передачі деяких англійських фонем застосовують принцип наближення (апроксимації). Так, через те, що не всі англійські фонеми знаходять відповідні субститути, значні труднощі виникають при передачі таких англійських фонем, як [θ], наприклад, *Withering* – *вітеріум* – *візеріум*, [h]: *Hampshire* – *хемпшир* – *гемпшир*,

та [w]: *Womegeit* – *вомегейт* – *Wategate*, які, як бачимо з прикладів, в українській мові позначаються по-різному.

Ю. Фернос зазначає, що існує цілий ряд графем без стабільних відповідників, з варіантним позначенням. Авторка пояснює це тим, що одну й ту ж графему можна передавати як власне графемою, так і співвідносно з нею фонемою. Не можемо з цим погодитися, оскільки спостерігаємо таку ж варіативність серед запозичених відонімних дериватів: *Gilbert* – *гілберт* – *джілберт*. І. Бойчук акцентує увагу на питанні, якою базою передачі користується українська мова для відтворення онімів та їх похідних. Науковець припускає, що в силі залишається попередня середньовікова база на основі латинської мови, в якій тепер, однак, переважає не німецький або французький вплив, а вплив англійської мови [1, с. 8]. Питання вибору бази передачі дійсно є актуальним, оскільки дійсно українська мова характеризується наявністю варіантів передачі відонімних апелятивів зокрема в тих випадках, коли основа для творення апелятива від оніма графічно збігається у декількох мовах. Так, поряд із апелятивами *гілберт* та *джілберт* функціонує варіант *Жільбер* у вислові *синдром Жільбера*, який теж має графічну основу *Gilbert*. Але оскільки в назву хвороби лягло ім'я французького лікаря і базою передачі є французька мова, то бачимо, що використаним способом передачі оніма є транскрипція, на відміну від варіантів *гілберт* та *джілберт*, де перший апелятив було транслітеровано, а у другому транслітерація поєдналася з транскрипцією, зважаючи на те, що базою передачі у даному випадку є англійська мова.

Наявність фонетико-графічної варіативності ВУ-англіцизмів в українській мові та мовленні також спричинена відсутністю фіксованих норм вимови онімів та їх похідних у самій англійській мові, оскільки англійська мова є дуже різноманітною у різних частинах світу. Так, класичним її зразком вважають британський варіант. Як зазначає А. Гудманян, кирилична транскрипція англійських власних назв у більшості випадків орієнтована на південноанглійський тип вимови [4, с. 83]. Але, як відомо, цей варіант вимови не є досить поширеним, бо поряд із класичним варіантом мови та вимови спостерігаємо американський варіант, австралійський, новозеландський та інші. Автор пояснює таку диференційованість консерватизмом англійської орфографії, історичний розвиток якої призвів до її суттєвого розходження у вимові. Інколи, зазначає А. Гудманян, варіативність у перекладі онімних одиниць пояснюється суб'єктивністю перекладача при відтворенні оніма чи його деривата [3, с. 45]. Так, прикладом цього чинника є дериват *sandwich*, який утворився у процесі деоніматизації прізвища англійського графа Sandwich, який віддавав перевагу бутербродам з двох шматків хліба та прошарком масла. Р. Гіляревський та Б. Старостін у своєму довіднику «Иностранные имена и названия в русском тексте» стверджують, що передача англійського а [æ] через російський а має досить довгу традицію. Автори вважають, що оскільки у російській мові немає фонем [æ], доказом на користь передачі а [æ] → а є збереження графічного вигляду імені [2, с. 25]. А оскільки у фонетичній системі української мови також немає фонем [æ], то можна припустити, що цей принцип передачі є актуальним і для української мови. Однак, багато перекладачів відтворюють це запозичення у варіанті *сендвіч*, посилаючись на також давню традицію передачі англійського а [æ] через українське е, навіть у

позиції після приголосних. Цей принцип останнім часом набуває все більшої сили та є домінантним. Так, бачимо появу нових дериватів в українській мові, складовою частиною яких став апелятив *сендвіч*: *сендвіч-панелі*, *сендвіч-димохід*. Також прикладами відтворення у двох варіантах англійського *a* є відомі одиниці *макінтош* / *мекінтош*, *гампшир* / *гемпшир*.

Певні труднощі при графіко-фонетичній передачі викликає також фонема *|w|*, яка позначається літерою *w*. За давньою традицією прийнято передавати дану фонему через українську літеру *в*: *веллінгтонський*, *вашингтонський*, *Вілсон* та інші оніми і їх похідні. Але з іншого боку при передачі важливе значення має диференціація англійських літер *v* та *w*. Через це останнім часом спостерігається сильна тенденція до передачі *w* українською *у*. Так, ілюстрацією цього факту є відомі утворення *уотергейтський скандал*, яке утворилося від назви готелю Watergate, що став словотворчою базою у формі суфіксоїда *-гейт* для інших дериватів. Отже бачимо, що в більшості випадків ця власна назва та її деривати передається українською літерою *у*: «Вони [політичні конкуренти] були викриті й арештовані, виник «уотергейтський скандал» [http://buklib.net/component/] або «Уотергейтський скандал» підірвав престиж республіканців і на президентських виборах 1976 р.» [http://readbookz.com/book/167/5155.html]. Але подекуди в деяких джерелах зберігся варіант передачі *w* у даному онімі та його дериватах через українське *в*: «Стеження за Ющенком: український вотергейт, якого не буде», такий заголовок своєї статті дала газета «Українська правда» [http://www.pravda.com.ua/news/2004/08/10/3001760/]. Очевидно, це можна пояснити не типовістю для української мови нагромадження кількох голосних, оскільки це спричиняє порушення норм милозвучності, прикладом чого є відомі *бравнінг*: «Але пронизує тіла та сама лють, міцна і чиста, замість шабель рука взяла холодний бравнінг комуніста», – пише у своїх рядках Микола Бажан [http://ukrevcult.livejournal.com/12590.html].

Цікавим прикладом передачі англійського *w* в українській мові вважаємо ВУ *вранглер(и)*, основою виникнення якого стала назва американської фірми Wrangler, що виготовляє джинси. За фонетичними правилами англійської мови *w*, що стоїть на початку слова перед *г*, не вимовляється, як, наприклад, у англійському прізвищі Wright, тому правильним методом передачі цієї назви була б транскрипція *ренглер* (або *ранглер* за більш застарілою традицією). Але до українського мовлення потрапляє варіант повної транслітерації, який не відповідає жодному з правил: «Я готовий віддати 25 баків за натуральні вранглери чи дізеля» [http://forum.ck.ua/viewtopic.php?p=2356983]. На нашу думку, це явище можна пояснити необізнаністю та недостатнім рівнем грамотності широкого загалу.

Іншим прикладом позамовного чинника, що вплинув на появу варіативної передачі відоміних утворень є дериват *левайси* (*levіsi*), що утворився також від назви фірми Levi's, що також виготовляє джинси. Досить часто за радянських часів в українському мовленні фігурував варіант *левайси*, який порушував англійське правило читання літери *i* в англійській мові, яка читається як дифтонг [ai] лише у відкритих складах. Та за допомогою такої неправильної вимови носії мови-реципієнта здійснили спробу передати іншомовний стиль звучання даної власної назви, що згодом перейшла до класу апелятивів зі значенням «джинси». У сучасному мовленні поряд

із правильним варіантом *левіс* за традицією продовжує вживатись варіант *левайси*: «На цьому спекулюють доморошені фірмачі, котрі виготовляють “вранглери” і “левайси” на “Малій Арнаутській”» [http://www2.kreschatic.kiev.ua/?id=2384&page=6] та «Проте ті самі класичні левайси або вранглери пасують під піджак, туфлі та навіть галстук» [http://forum.te.ua/showthread.php?t=98679&page=2].

Таким чином, фонетичне та графічне освоєння відоміних англіцизмів відбувається за загальним принципом освоєння англословних запозичень і пристосування їх до фонетично-графічної системи української мови. Однак, освоєння саме відоміних утворень позначене певними особливостями, які полягають у наявності різних варіантів відтворення їх в українській мові та мовленні. Ця варіативність обумовлюється як інтралінгвальними, так й екстралінгвальними чинниками. Так, до внутрішньомовних чинників належить відсутність певних фонем у мові-реципієнта та дія норм милозвучності української мови. А до позамовних чинників належить суб'єктивність перекладача, неграмотність та необізнаність носіїв мови-реципієнта та тенденція до імітування іншомовної вимови засобами конотованої фонетичної та графічної передачі. Трапляються також випадки, коли фонетико-графічні норми допускають наявність декількох варіантів передачі того чи іншого ВУ, пояснюючи це тим, що один з варіантів більш близький до вимови даного утворення у мові-донорі, а інший варіант, зумовлений консерватизмом графічної системи англійської мови, відбиває графічне оформлення відоміного деривата. Отже, роблячи висновок, слід сказати, що проблема передачі відоміних утворень-англіцизмів в українській мові є досить складною, оскільки у деяких випадках поєднуються декілька способів відтворення, а також відхилення від загальних норм.

Література

1. Бойчук І. В. Адаптація французьких онімів в українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 / І. В. Бойчук. – Донецьк, 2002. – 20 с.
2. Гиляревский Р. С. Иностранные имена и названия в русском тексте : справочник / Н. С. Гиляревский, Б. А. Старостин. – М. : Международные отношения, 1969. – 214 с.
3. Гудманян А. Г. Відтворення ономастичних запозичень / А. Г. Гудманян // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія романо-германської філології. – Ужгород, 1994. – Вип. 1. – С. 43–47.
4. Гудманян А. Г. Реалізація англійської фонем [h] і [x] графічними засобами української мови (на матеріалі власних назв) / А. Г. Гудманян // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : [зб. наук. праць]. – Ужгород, 2000. – Вип. 2. – С. 83–88.
5. Павленко О. А. Варіативність графемно-фонетичної інтерпретації екзотизмів на українському лінгвальному ґрунті / О. А. Павленко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 84–87.
6. Сергеева Г. А. Англословні запозичення в українській правничій термінології : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. А. Сергеева. – Х., 2002. – 250 с.

УДК 81'44 (811.161.2+811.111+ 811.133.1)

Т. О. Алексахіна

СЕМАНТИКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ
КОМПОНЕНТОМ «НАЗВА КВІТКИ»: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ
(на матеріалі української, англійської та французької мов)

Стаття присвячена дослідженню семантичних відношень стійких порівнянь із компонентом «назва квітки». На матеріалі української, англійської і французької мов виявлено універсальні та етноспецифічні риси у семантиці порівняльних фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологізм, порівняльна фразеологічна одиниця, стійке порівняння, квітка, флоролексема.

У світлі сьогоденної антропоорієнтованої лінгвістики дослідження порівнянь не втрачає своєї актуальності, адже у процесі пізнання та інтерпретації навколишнього світу людина порівнює його об'єкти і явища, зіставляючи їх між собою за певними ознаками. Вивченням порівняльних фразеологічних одиниць (далі – ПФО) займалось досить багато науковців, зокрема М. Алефіренко, А. Найда, Л. Лисенко, Г. Ісіна, К. Нагаєва та ін. На сьогодні залишається відкритим питання зіставного дослідження семантики фразеологізмів, зокрема, стійких порівнянь на матеріалі мов слов'янської, германської та романської груп.

Актуальність нашої статті зумовлена потребою в контрастивному аналізі порівняльних фразеологічних одиниць на матеріалі різносистемних мов – української, англійської та французької. Порівняльні звороти дають можливість дослідити як універсалії культур європейських народів, так і специфіку кожної з них. Ці фразеологічні одиниці служать для образного опису ознак об'єктивного світу. Референтами таких ознак є, як правило, ті об'єкти довкілля, що притаманні ландшафту, у якому проживають носії тієї чи іншої мови. У цьому руслі нам видається цілком слушною думка О. Левченко: «Дослідження стійких порівнянь, які унаочнюють приписування атрибутів, свідчить, що існує декілька прототипних референтів для певної ознаки» [2, с. 709]. В той же час, один і той же образ може виражати декілька ознак.

Виходячи із цього, ми поставили перед собою мету: дослідити типологію значень фразеологічних порівнянь. Реалізація цієї мети ставить перед нами наступні завдання: 1) виявити коло референтів, що виражають певні ознаки у структурі стійких порівнянь; 2) встановити типологію цих ознак; 3) визначити універсальні та етноспецифічні риси семантики стійких порівняльних зворотів; 4) виявити засоби вираження значення фразеологічних порівнянь у досліджуваних мовах.

7. Сосніна Л. В. Адаптація англійської онімної лексики в російській мові другої половини XX початку XXI : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : 10.02.02 / Л. В. Сосніна. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

8. Фернос Ю. І. Складні випадки відтворення англійських онімів в перекладах : [матеріали інтернет-конференції] ; [Електронний ресурс] / Ю. Фернос // Соціум. Наука. Культура, Філологічні науки – 2012. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-filol-nauk-fernos-yui-skladni-vipadki-vidtvorennya-angliyskih-onimiv-v-perkladah/>.

Nesterenko D. Yu. *Phonetic and Graphic Aspects of Adaptation of English Onomastic Derivatives in the Ukrainian Language and Speech*

The problems of adaptation of English onomastic derivatives at the phonetic and graphic level are examined. The works by modern scientists covering the issues of phonetic and graphic adaptation of English borrowings are analysed. The attempt was made to define the main ways of phonographic realization of English onomastic derivatives by means of phonetic and graphic system of the Ukrainian language.

Key words: onim, derivative, transliteration, transcription, approximation, phoneme, common noun.

Нестеренко Д. Ю. *Фонетический и графический аспекты освоения отонимных дериватов-англицизмов в составе украинского языка и в речи*

В статье рассматриваются вопросы освоения на фонетическом и графическом уровне отонимных дериватов-англицизмов. Была произведена попытка определить основные способы графической и фонетической передачи отониматов-англицизмов и исследовать вариативность отонимных образований в фонетико-графической системе украинского языка.

Ключевые слова: оним, дериват, транслитерация, транскрипция, аппроксимация, фонема, апеллатив.

Об'єктом нашого дослідження виступають ПФО із компонентом «квітка» в українській, англійській і французькій мовах.

Предмет дослідження – засоби образного позначення референтом «назва квітки» у структурі стійких порівняльних зворотів.

У нашій розвідці під компонентом «квітка» ми вважаємо не тільки частину рослини, що виростає на кінці стебла або гілки, але й саму квітучу трав'янисту рослину, тобто так, як це вже сформовано у свідомості європейців.

Навність усталеного кола еквівалентних між собою за значенням референтів для певної ознаки є основою для виокремлення груп фразеологічних порівнянь із схожими значеннями. Отримані в результаті дослідження дані показують, що найвагоміша частка стійких порівнянь має значення, що стосуються лексико-семантичної групи «людина».

Врода. У цій групі нами зафіксовані порівняння лише в українській та англійській мовах. Предметом порівняння є дівоча / юнацька краса, яка ототожнюється із квіткою. Спільним для двох мов компонентом порівняльного звороту є *Rosa*: укр. *гарна, наче розжа*; англ. *fair as a rose*. Специфічними компонентами для української мови є гіпероніми (*гарна, як квітка гайова; гарна, як квітка в полі*) та *Paraver* (*гарна дівка, як маківка; гарний, як мак городній; дівки в хоріводі – наче маків цвіт на городі; як мак у полі*). Щодо англійської мови, то для неї притаманним є компонент *Lilium*: *fair as a lily*.

Колір обличчя. Найвагомішою є група порівнянь, що мають значення «червоний (від хвилювання, сорому тощо) колір обличчя». Універсальним компонентом для усіх досліджуваних нами мов є *Paraver*: укр. *почервоніє, як мак*; англ. *turn red as a poppy*; фр. *rouge comme un coquelicot*. В українській та англійській мовах зафіксовано спільний компонент *Rosa*: укр. *червона, як розжа*; англ. *as red as a rose*. Специфічним для французької мови є вживання у структурі порівняння *Raeonia*: *kte rouge comme comme une pivoine; rouge comme une pivoine*.

Спорадичними є фразеологічні порівняння на позначення білого кольору обличчя та синього кольору очей. Компонентами цих порівняльних зворотів є відповідно *Lilium* та *Centaurea*: фр. *blanc comme un lis*; укр. *очі сині, як волошки в житі*.

Вік. У цій групі ПФО виокремлюються дві підгрупи: 1) молодість, гарне самопочуття; 2) плінність часу, скороминучість молодості. Перша з них актуалізується метафорами. В українській мові – це грамінальне дієслово «цвісти» та іменник «цвіт». Компонентом порівняння в усіх зафіксованих нами випадках є *Paraver*: *цвісти, як мак; цвіте, як маківка; як мак цвіте; мов маків цвіт*. В англійській та французькій – метафоричні епітети-кореляти *fresh / frais*. Щодо, флоролексеми, то вона є однаковою – *Rosa*. Пор.: англ. *fresh as a rose*; фр. *kte frais comme une rose; frais comme une rose; fraoche comme une rose*.

Крім того, для англійської мови є характерним вживання гіпероніма як компоненту (*fresh as a flower; fresh as flowers in may*) та *Bellis* (*fresh as a daisy; to be fresh as daisy*).

Щодо другої підгрупи, то вона зафіксована нами лише в українській мові. Компонентом порівняльного звороту в усіх випадках є *Paraver*: *дівочий вік – як маків*

цвіт; пішов мій вік, як маків цвіт; сей світ – як маків цвіт: вдень цвіте, а вночі опаде; цей світ – як маків цвіт.

Стан людини. У цій групі кількість стійких порівнянь є спорадичною. Виявлена в українській мові ПФО має значення: «міцний сон» із компонентом *Paraver*: *як після маківки*. Французьке порівняння має у своїй структурі порівняльний зворот із компонентом *Calendula*; його значення «жовтизна обличчя (від хвороби)»: *jaune comme (un) souci*.

Характер людини. Ця група фразеологічних порівнянь є характерною лише для англійської та французької мов. Варто відзначити універсальний для них порівняльний зворот із компонентом *Lilium*. Пор.: англ. *pure as a lily*; фр. *pur comme un lis*. Крім того, у французькій мові виявлено стійке порівняння із компонентом *Viola*: *timide comme une violette*. У цих випадках слова-кореляти, що вказують ознаку порівняння, є метафорами. Усі наведені нами приклади мають значення «сором'язливість, боязкість, невинність».

Інтелект. У цій групі зафіксовано лише одне фразеологічне порівняння, яке має значення «нерозумна людина»: *голівочка – як маківочка, хоч витруси та викинь*.

Соціальні відношення. Цю групу фразеологічних порівнянь вирізняє яскраво виражена специфіка: збіги у семантиці зафіксовано нами лише в українській та французькій мовах. Недоречні вчинки у стосунках між людьми виражено порівняннями із компонентом *Paraver* в українській мові: *вискочити як голій з маку; вискочити як козак Кузьма з маку*. Значення недоречності у французькій ПФО виражено вживанням у порівняльному звороті гіпероніма: *arriver comme une fleur*. Крім того, у французькій мові нами зафіксовано порівняння із значенням «недбалість, безвідповідальність». Компонентами порівняльних зворотів є гіперонім та *Rosa*. Пор.: *s'amener [arriver] comme une fleur; s'en moquer comme un chien d'une botte de roses; s'en soucier comme un chien d'une botte de roses*.

Стосунки між людьми у соціальних групах. У групі із такою семантикою нами зафіксовано стійкі порівняння в українській мові і лише одне в англійській. Компонентами порівняльних зворотів є гіпероніми-кореляти «квітка/ flower» та *Paraver* і *Rosa* в українській мові. Пор.: укр. *яке дерево, такі й його квіти, який батько, такі й його діти; діти – як квіти: поливай, то ростимуть* (виховання дітей); *чужі жінки – як маківки, а моя – як опуда; за добрим мужем жінка як ружа; дівчина – як квіточка: з нею рай, а чужої молодиці не займай* (подружні стосунки); *комусь – як повітка, а мені – як квітка; людям як повітка, а мені як квітка* (кохання); англ. *as welcome as flowers in May* (доброзичливе ставлення).

Із значенням «соціальний статус людини (бідність)» нами виявлено лише одне порівняння із компонентом *Paraver* в українській мові: *такий бідний, як мак на четверо*.

Крім вже вищезгаданої ЛСГ «Людина» нами встановлені ще порівняння, що репрезентують інші групи – «Кількість» та «Погода», але вони є спорадичними і специфічними лише для української мови. Усі ці ПФО мають компонент *Paraver*. Пор.: *як за гриш маку; мала женихів, як маку* (багато); *як мак на четверо* (мало); *тиха погода, хоч мак сій; тиша, хоч мак сій*.

Отримані дані дослідження представлено нами в таблиці № 1.

Як видно, повний збіг у виборі компоненту «назва квітка» зафіксовано лише в одному випадку: це – Papaver, який вживається у порівнянні на позначення червоного кольору обличчя. Встановлено наступні часткові збіги у різних мовах: українська й англійська: Rosa – позначення краси та червоного кольору обличчя; англійська та французька: Rosa – позначення молодості; Lilium – позначення сором'язливості.

Щодо позначення однією й тією флоролексею різних ознак, то ця тенденція є найяскравішою в українській мові: назва квітки Papaver втілює значення «зовнішність (краса, колір обличчя)», «вік (молодість, плинність часу)», «стан (сон)», «низький інтелект», «соціальні відношення (недоречні вчинки, подружні стосунки, бідність); Rosa – «зовнішність (краса, колір обличчя)», «соціальні відношення (подружні стосунки)»; гіперонім – «зовнішність (краса)», «соціальні відношення (виховання дітей, подружні стосунки, кохання).

Таблиця № 1

**Типологія назв квіток як референтів,
що виражають ознаки у структурі фразеологічних порівнянь**

№	Значення	Укр. мова	Англ. мова	Фр. мова
1.	Людина			
1.1	Зовнішність			
1.1.1	Краса	гіперонім, Papaver, Rosa	Lilium, Rosa	-
1.1.2	Колір обличчя	Papaver, Rosa		
1.1.2.1	червоний	Papaver, Rosa	Papaver, Rosa	Papaver, Paeonia
1.1.2.2	білий	-	-	Lilium
1.1.3	Колір очей	Centaurea		
1.1.3.1	синій	Centaurea	-	-
1.2	Вік	Papaver		
1.2.1	молодість	Papaver	гіперонім, Bellis, Rosa	Rosa
1.2.2	плинність часу	Papaver	-	-
1.3	Стан	Papaver		
1.3.1	Хвороба	-	-	Calendula
1.3.2	Сон	Papaver	-	-
1.4	Характер	-		
1.4.1	сором'язливість	-	Lilium	Lilium, Viola
1.5	Інтелект	Papaver		
1.5.1	низький	Papaver	-	-
1.6	Соціальні відношення			
1.6.1	Недоречність	Papaver	-	гіперонім
1.6.2	Безвідповідальність	-	-	гіперонім, Rosa
1.6.3	Стосунки між людьми			
1.6.3.1	виховання дітей	гіперонім	-	-
1.6.3.2	подружні стосунки	гіперонім, Papaver, Rosa	-	-
1.6.3.3	кохання	гіперонім	-	-
1.6.3.4	доброзичливість	-	гіперонім	-
1.6.4	Соціальний статус			
1.6.4.1	бідність	Papaver	-	-
2.	Кількість			
2.1	велика	Papaver	-	-
2.2	невелика	Papaver	-	-
3.	Погода	Papaver		
3.1	тиха	Papaver	-	-

В англійській мові Rosa позначає «зовнішність (краса, колір обличчя)», «вік (молодість)»; гіперонім – «вік (молодість)», «соціальні відношення (доброзичливість); Lilium – «зовнішність (краса)», «характер (сором'язливість)».

У французькій мові коло однакових флоролексем на позначення різних ознак є таким, як і в англійській, але спостерігаються розбіжності між цими мовами. Пор.: Rosa – «вік (молодість)», «соціальні відношення (безвідповідальність); гіперонім – «соціальні відношення (нероречність, безвідповідальність); Lilium – «зовнішність (колір обличчя)», «характер (сором'язливість)».

Щодо семантики порівняльних фразеологічних одиниць, то повний збіг зафіксовано лише у двох випадках: «червоний колір обличчя» і «молодість».

Універсальними референтами, що виражають ознаки у структурі фразеологічних порівнянь, є гіперонім, Rosa та Papaver. Специфічними референтами є Centaurea (в українській мові), Bellis (в англійській мові). Найяскравіша тенденція у специфіці вибору таких референтів простежується у французькій мові, де нами зафіксовано три флоролексеми: Calendula, Paeonia, Viola.

Перспективою наших подальших розвідок ми вважаємо зіставне дослідження семантики різнотипних фразеологічних одиниць, включаючи ідіоми та паремії.

Література

1. Алефіренко М. Ф. Від порівняння до нового значення слова / М. Ф. Алефіренко // Культура слова. – 1977. – Вип. 13. – С. 87–92.
2. Левченко О. Специфіка прототипних уявлень / О. Левченко // Ucrainica III Souiasna ukrainistika. Problemy jazyka, literatury a kultury. – 2 iast – Olomouc, 2008. – С. 705–709.
3. Лисенко Л. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов) / Л. Лисенко // Наукові записки. – Випуск 89 (3). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 90–96.

Aleksakhina T. The semantics of comparative idioms with the component «the name of a flower»: a comparative aspect which is based on Ukrainian, English and French)

The article is devoted to the semantic relations of stable comparison with the component «the name of a flower.» It is found universal ethnospecific characteristics in the semantics of comparative idioms on the material of the Ukrainian, English and French.

Key words: idiom, comparative phraseological unit, stable compared, the name of a flower, florolexeme.

Алексахина Т. А. Семантика сравнительных фразеологических единиц с компонентом «название цветка»: сопоставительный аспект (на материале украинского, английского и французского языков)

Статья посвящена исследованию семантических отношений устойчивых сравнений с компонентом «название цветка». На материале украинского, английского и французского языков обнаружены универсальные и этноспецифические черты в семантике сравнительных фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологизм, сравнительная фразеологическая единица, устойчивое сравнение, название цветка, флоролексема.

УДК 811.161.2'27 :070

Т. Г. Бондаренко, С. М. Діброва

ІНТОЛЕРАНТНЕ СТАВЛЕННЯ ДО АУДИТОРІЇ ЗМІ (на матеріалі мовної фактури кримських видань)

У статті проаналізовано явище інтолерантного ставлення медіа до споживачів інформаційної продукції, з'ясовано сутність базових термінів, схарактеризовано випадки «мови ворожнечі», запропоновано шляхи лінгвальної нейтралізації словесного екстремізму.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, аудиторія ЗМІ, мова ворожнечі, вербальний екстремізм.

Сучасний масово-комунікаційний простір передбачає паритетну взаємодію двох суб'єктів – комуніканта й комуніката, або журналіста та аудиторії. Серед медійних трендів на особливу увагу заслуговує зміна моделі поведінки аудиторії, що тяжіє до формату глобальної співпраці. За таких умов для ЗМІ важливо обрати ефективну стратегію, що запобігала б міграції споживачів, уможлиблювала б розширення їхнього сегменту, оптимізувала якість контенту.

Важливою передумовою правильного вибору такої стратегії є позитивна комунікативна тональність продуктованих текстів, якої досягають через добір толерантних суджень, уникаючи словесного екстремізму. Натомість інтолерантні висловлювання, на нашу думку, не лише свідчать про порушення фахових, зокрема етичних, стандартів, а й звужують аудиторію, претендуючи на мононаціональну, релігійну та іншу елітарність.

Проблеми толерантного / інтолерантного наповнення текстів особливо гостро постають на етнополітичному тлі Автономної Республіки Крим, де, згідно з даними Головного управління статистики АРК, проживають представники 125 етносів. Законодавство України (див., наприклад, Конституцію України; Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», Закон «Про національні меншини», «Концепцію державної етнонаціональної політики України», Етичний кодекс українського журналіста та ін.) чітко регламентує демократичні цінності, консолідацію української нації, збереження та примноження етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності етнічних спільнот. Попри це ЗМІ, які мають відіграти особливу роль, навпаки, нерідко вдаються до негативної етнічної конотації, орієнтують аудиторію на сприйняття представників певної нації через стереотип, моделюючи екстремістську поведінку споживача, продукують текст, основним маркером якого є мовна агресія.

Бінарна опозиція «толерантність – інтолерантність» функціонує в різних наукових парадигмах, набуваючи специфічного, дисциплінарно вмотивованого, наповнення: у педагогічній, філософській, соціологічній, психологічній, політологічній та інших сферах. У руслі порушеної проблеми особливий інтерес становить трактування цього складного феномену в лінгвістиці та журналістиці, що мають спільний об'єкт дослідження – текст. Так, сутність феномену мовної толерантності й суміжних понять обґрунтовано в студіях С. Авраменко, Ф. Бацевича, Н. Гуйванюк та ін. Проблеми мовної толерантності, зокрема й у контексті дотримання лінгвальних норм, вивчали українські науковці С. Ермоленко, Л. Масенко, О. Пономарів, О. Сербенська. Екстремістський медійний дискурс поставав предметом вивчення в студіях вітчизняних і російських дослідників: Ю. Джибладзе, Й. Дзялошинського, О. Євтушенко, В. Салимовського, А. Севорт'яна, Л. Ермакової, Л. Єніної, О. Сухомлин, А. Шаргородської та ін. Заслужують на увагу практичні студії для журналістів, як-от підготовлений Інститутом масової інформації за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні посібник «Як уникати мови ворожнечі» [9], а також видання Харківської правозахисної групи, присвячене проблемам расизму і ксенофобії [6].

Попри низку розвідок, присвячених порушеній проблемі, питання інтолерантного ставлення до аудиторії ЗМІ набуває особливої актуальності у зв'язку з внутрішніми трансформаціями в медіа, зміною взаємин між ЗМІ та аудиторією, упродовженням глобальної ідеї мультикультуралізму, потребою вивчення шляхів лінгвальної нейтралізації мовної агресії. Актуальність теми дослідження засвідчують також результати моніторингу нетолерантних висловлювань у медіа, що проводять різні організації за сприяння міжнародних фондів. Так, заслуговує на увагу аналітичний звіт, підготовлений Євпаторійським центром регіонального розвитку на підставі кількомісячного аналізу матеріалів 29 кримських видань, де підсумовано, що найпоширенішим засобом реалізації «мови ворожнечі» є анекдот, який висміює представників тієї чи тієї національності [5].

Мета статті – шляхом моніторингу виявити інтолерантні тексти, схарактеризувати випадки «мови ворожнечі», запропонувати шляхи лінгвальної нейтралізації словесного екстремізму. Об'єктом дослідження обрані інтолерантні тексти, предмет вивчення становлять схарактеризовані за низкою критеріїв конструкції, що демонструють наявність мовної ворожнечі.

Для емпіричного дослідження дібрано фактичний матеріал шляхом аналізу суспільно-політичної газети «Крымское время» («КВ»), Української просвітницької громадсько-політичної та літературної газети «Кримська світлиця» («КС»), щотижневої кримської газети «Крымский телеграф» («КТ») щодо їхньої відповідності журналістським стандартам в аспекті толерантного ставлення до інформаційного споживача шляхом уникнення «мови ворожнечі».

Осмислюючи феномен мовної толерантності / інтолерантності, учені оперують низкою термінів: словесна агресія, інвективна лексика, гіпероцінні вислови, конфліктне мовлення, комунікативні табу, вербальний екстремізм, мова ворожнечі та ін. У руслі аналізованої проблеми варто окреслити сутність основних термінів, необхідних для з'ясування природи досліджуваного явища. Як зазначено вище, зміс-

тове наповнення ключових понять «толерантність» та «інтолерантність» описано в різних галузях. Нам імпонує широке тлумачення, запропоноване Й. Дзялошинським. Учений вважає толерантність (від лат. *tolerans* (*tolerantis*) – терплячий) характеристикою будь-яких соціальних структур – окремої людини, соціальної групи, суспільного інституту або суспільства в цілому, що фіксує специфічну орієнтацію на розв'язання конфліктних ситуацій, які виникають у ході взаємодії з іншими соціальними структурами. Крім того, толерантність – це й специфічна технологія взаємодії людей, яка забезпечує досягнення мети через урівноваження інтересів, переконання сторін у необхідності пошуку компромісу [4, с. 102].

На противагу терпимості існує явище інтолерантного ставлення. За висловом Ф. Бацевича, «інтолерантність міжкультурна (лат. *in-* – префікс заперечення + *tolerantia* – терпимість) – відсутність терпимості, нерозуміння або несприйняття відмінностей у комунікативній поведінці іншого учасника (учасників) міжкультурної комунікації, викликаних їхньою приналежністю до іншої культури» [1, с. 70].

Свідченням інтолерантного ставлення є мова ворожнечі (з англ. *hate speech*). Дослідники Ю. Джибладзе та А. Севортьян стверджують, що мова ворожнечі – це «негативна, оцінна лексика стосовно етнічності, віросповідання, статі, світогляду та інших особистісних чи групових особливостей» [3, с. 5]. На думку Й. Дзялошинського, мова ворожнечі – метафоричний еквівалент поняття «мовна агресія», під яким розуміють специфічну форму поведінки, що вмотивована агресивним станом мовця [4]. Дещо вужче це поняття тлумачить Ф. Бацевич: «Мовна агресія (лат. *aggressio* – напад) – насильницьке нав'язування етносу нерідної мови як засобу комунікації, освіти, науки, культури тощо» [1, с. 14].

Пропоноване дослідження виконано в межах моніторингу друкованих періодичних видань Автономної Республіки Крим на виявлення фактів мови ворожнечі, що донині реалізують у межах програми «У-Медіа» Інтерньюз Нетворк. Залежно від мети та завдань, за основу моніторингу обирають різні критерії. Згідно з умовами дослідження, до категорії «мова ворожнечі» були зараховані лінгвальні конструкції, схарактеризовані нижче та продемонстровані прикладами.

1. Створення негативного образу етнічної або релігійної групи, зокрема через висміювання мови: «...украинский язык постоянно трансформировался, придумывались новые слова – такие как, например, «спалахуйка» (зажигалка) или «залупівка» (бабочка)» («КТ»). – 22.06.12. – С. 12); «Кроме того, медицинский язык сам по себе специфический, что уж говорить о медицинском украинском!» («КТ»). – 22.06.12. – С. 12). Ксенофобські вислови стосовно іноземців поширилися під час проведення в Україні ЄВРО-2012: «Ну так вот, где-нибудь под Мелитополем кого-нибудь из этих самых фанов, бритоголового, в татуировках, извиняюсь за выражение, тошнит» («КВ»). – 15.03.12. – С. 2).

2. Виправдання історичних випадків насильства й дискримінації, їх спотворення або спростування загальноновизнаних фактів. Нерідко такі мовні конструкції цитують із виступів політичних діячів. Наприклад, дослівне відтворення думки П. Симоненка про кримських татар: «Именно они вспарывали животы беременным женщинам» («КВ»). – 24.05.12. – С. 4).

3. Згадування етнічної або релігійної групи, її представників у принизливому чи в образливому контексті. Наприклад: «Бандеровцы обожают жанр доноса» («КВ»). – 11.02.12. – С. 1); «В Україні живуть не тільки бандерівці, а й так зване «рускоязычное население» («КС»). – 16.03.12. – С. 3).

4. Цитування ксенофобських висловів без коментування журналістами або експертами, що особливо поширене в газеті «Кримська світлиця». Видання опубліковує уривки художніх творів, що свідчать про складні взаємини між українцями та росіянами, не пропонуючи історичних пояснень. Яскравим прикладом застосування такого прийому слугує діалог між героями нової книги Настки Ковалівни: «Гаварі па-человечески! Ти чєво? Бандеровка што лі?» («КС»). – 08.06.12. – С. 4). У цьому ж руслі цитують посадовців, політиків та інших відомих осіб: «(Дратує) те, що багато міністрів починають звертатися до нас українською мовою... Знову пішло листування (українською), знову починаємо відкатуватися назад», – сказав спікер Кримського парламенту Володимир Константинов журналістам...» («КС»). – 10.02.12. – С. 2); «Поки кіно в Сімферополі ми не дивитимемося російською мовою, нічого доброго не буде» («КС»). – 10.02.12. – С. 2).

5. Звинувачення групи в спробах захоплення влади або в територіальній експансії. Відверте расистське ставлення до українців демонструє стаття «Язык твой – враг мой!»: «...украинизация на полуострове давно вышла за рамки дозволенного даже действующими нормативными актами и нарушает конституционные права граждан. Для усыпления бдительности сторонники украинофильства среди власть имущих медленно и поэтапно продвигали законопроекты, запрещающие использование русского языка в стране» («КТ»). – 22.06.12. – С. 12).

6. Міркування про непропорційну перевагу етнічної або релігійної групи в матеріальному достатку, представництві у владних структурах, пресі та ін.: «Все лучшее – депортированным. Именно так заведено у нас в Крыму. При чем самое лучшее – исключительно крымским татарам» («КТ»). – 15.06.12. – С. 10).

7. Некоректні жарти на національну тему, анекдоти, що формують негативне стереотипне ставлення до представників того чи того етносу. Так, у більшості зафіксованих анекдотів (як-от: «Сара целый вечер нудно играет на виолончели. Абрам, не выдержав: «Ну ладно, прекрати, куплю я тебе это платье» («КВ»). – 07.06.12. – С. 23)) висміюють ментальні особливості євреїв, їхні стосунки в родині, традиції, специфіку мислення та мовлення. Зафіксовано також випадки іронічної алузії на національну належність особи: «В Тернопольской области мужчина попал в больницу после нападения петуха «А не говорил ли мужик по-русски?» («КВ»). – 26.05.12. – С. 2).

За результатами моніторингу, в аналізованих виданнях не зафіксовано відвертих закликів до насильства й дискримінації, закликів не допустити утвердження в регіоні мігрантів, які належать до певної етнічної або релігійної групи, що теж демонструють наявність мови ворожнечі. Фактичний матеріал дає змогу підсумувати, що найчастіше журналісти аналізованих видань демонструють інтолерантне ставлення до таких об'єктів, як представники національності або нація в цілому.

Для уникнення інтолерантного ставлення варто розробляти стратегії, що нейтралізують мовну агресію. Доцільно, на наш погляд, послуговуватися такою стилістичною фігурою, як евфемізм. Термін означає «нависмислу заміну знака певного по-

няття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різних, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів, зумовлену соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними й естетичними чинниками» [7, с. 135]. Згідно з етично-лінгвальними стандартами, пропонуємо замінювати низку некоректних висловів на нейтральні: замість *нелегали* – *мігранти без документів*, замість *цигани* – *роми*, замість *інваліди* – *люди з особливими потребами* тощо. Не варто переносити негативні характеристики окремої особи, яка належить до певної національної меншини, на всіх представників. Крім того, доцільно запровадити єдиний стиль представлення інформації щодо етнічного походження правопорушників – «громадянин України» та «не громадянин України»; звертатися по консультацію до фахівців – громадських експертів, істориків, філософів.

Окреслюючи перспективи подальших досліджень, зауважимо, що інтолерантне лінгвальне ставлення до споживача інформаційної продукції може виявлятися не лише за національною ознакою, а й за релігійними, соціальними, гендерними параметрами, а також на підставі сексуальної орієнтації. Науково рентабельним є вивчення негативного графічного матеріалу (специфічних шрифтів, колажів, карикатур та інших зображень), що теж можуть містити потенційну загрозу толерантності. У глобалізаційних умовах становлення цивілізованого суспільства ЗМІ мають утверджувати не ксенофобські настрої, а мультикультурність, що передбачає промоцію національної та культурної різноманітності, зокрема й шляхом продукування толерантних текстів.

Література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Гуйванюк Н. Мовна толерантність як соціолінгвістична категорія / Н. Гуйванюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2006. – Вип. 38. – Ч. II. – С. 37–46.
3. Джибладзе Ю. Язык вражды в обществе, политике и СМИ : материалы конференции / Ю. Джибладзе, А. Севортян. – М., 2005. – 68 с.
4. Дзялошинский И. Кому выгодно тиражирование нетерпимости / И. Дзялошинский // Язык мой... Проблема этнической и религиозной нетерпимости в российских СМИ / сост. А. М. Верховский. – М. : РОО «Центр «Панорама», 2002. – С. 100–114. – (Научное издание).
5. Кримські ЗМІ. Мова ворожнечі. – Євпаторія, 2011. – 29 с. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/news/recent/10939/>.
6. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність та вигадки / Харківська правозахисна група ; художн.-оформлювач Б. Є. Захаров. – Харків : Права людини, 2009. – 192 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Сухомлин О. Ю. Толерантність як орієнтир професійної діяльності журналіста в українській пресі мультикультурного суспільства : автореф. дис. ... канд. наук

із соц. комунікацій : 27.00.04 / О. Ю. Сухомлин ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 17 с.

9. Як уникати мови ворожнечі / Ін-т масової інформації ; голов. ред. В. Сюмар. – К. : [Ін-т масової інформації], 2008. – 78 с.

Bondarenko T., Dibrova S. The intolerant attitude to the audience of the media (on the linguistic texture of Crimean editions)

The article analyzed the phenomenon of the intolerant attitude to the media consumers of information products, determined the essence of basic terms, characterized cases of «hate speech» and proposed the ways of lingual neutralization of the verbal extremism.

Key words: tolerance, intolerance, the audience of media, hate speech, verbal extremism.

Бондаренко Т. Г., Диброва С. М. Интолерантное отношение к аудитории СМИ (на материале языковой фактуры крымских изданий)

В статье проанализировано интолерантное отношение медиа к потребителям информационной продукции, определена сущность базовых терминов, охарактеризованы примеры «языка вражды», предложены пути лингвальной нейтрализации словесного экстремизма.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, аудитория СМИ, язык вражды, вербальный экстремизм.

УДК 811.161.2

І. Б. Бордуляк

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ОБРАЗ НЕФОРМАЛА У ТВОРАХ ЛЮБКА ДЕРЕША ТА СВІТЛАНИ ПОВАЛЯЄВОЇ

У статті розглянуто особливості лінгвокультурного типуажу як реалізації мовної особистості в межах української лінгвокультури та здійснено аналіз лінгвокультурних типажів представників молодіжних субкультур на матеріалі творів Любка Дереша та Світлани Пováляєвої.

Ключові слова: лінгвокультура, лінгвокультурний типаж, мовна особистість, лінгвокультурологічний аналіз.

Вивчення взаємовідношення мови і культури, відображення культури в мові, мови як скарбниці культури, мовленнєвого відображення етнічної поведінки є актуальним напрямом сучасних лінгвістичних студій [9, с. 4].

У центрі уваги лінгвокультурології знаходяться концепти й мовна особистість, а нашу увагу привернув лінгвокультурний типаж – узагальнений образ представ-

ника певної соціальної групи в межах конкретної культури або творчості певного автора, якому притаманні специфічні характеристики вербальної та невербальної поведінки та ціннісна орієнтація [8, с. 78]. Найважливішими ознаками певного лінгвокультурного типу є: типовість певної особистості, значення цієї особистості для культури, наявність ціннісної складової в концепті, який позначає таку особистість, можливість її опису за допомогою спеціальних прийомів соціолінгвістичного й лінгвокультурологічного аналізу [7, с. 191].

Дослідженням лінгвокультурних типажів активно займається В. Карасик, який описав типажі «російського інтелігента», «російського купця», «російського чиновника», «американського супермена», «англійського дивака» [див. 7]. Аналізом лінгвокультурних типажів віртуального дискурсу «хакер», «програміст», «чайник», «ламер», «системний адміністратор», «модератор», «геймер», «флудер» і «спамер» тощо займається О. Лутовінова [див. 10]. Лінгвокультурні типажі Росії і Франції XIX ст. («гусар», «козак», «декабрист», «світський москвич» – «світський парижанин», «буржуа», «гризетка», «французький модник») досліджувала О. Дмитрієва [див. 6]. Є. Санченко досліджує «елітарну мовну особистість з діалектним субстратом» [див. 12].

Оскільки тема «субкультури» в Україні тривалий час була табуована, лінгвокультурний образ «неформала» на матеріалі української мови ще не ставав об'єктом спеціального дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз лінгвокультурного образу «неформала» у творах «Архе», «Трохи пітьми», «Поклоніння ящірці», «Культ» Л. Дереша та «Замість крові», «Екзгумація міста» та «Небо кухня мертвих» С. Поваляєвої. Здійснена спроба виокремити у цих творах групи неформальних молодіжних об'єднань, розробити схему опису лінгвокультурних особистостей і встановити специфіку представлення цих типажів. Проведений аналіз дав змогу виокремити субкультури хіпі, панків, синтетиків, РУН-вірівців, растаманів, скінхедів, гопників, реперів, кислотників, необітників, позитив-параліпсичістів та ін.

При формуванні класифікації опису ми спирались на дослідження В. Карасика [див. 7], О. Дмитрієвої [див. 6], О. Лутовінової [див. 10], Л. Селіверстової [див. 13], Л. Васильєвої [див. 1] та ін. На підставі праць цих учених вироблено схему аналізу лінгвокультурного типу «неформал», що містить такі категорії: номінації представників, зовнішній вигляд, зовнішня атрибутика, філософський світогляд, уподобання, характерна поведінка, риси характеру, погані звички, мова спілкування (сленг). Виокремлення цих складників пов'язано з тим, що вони найяскравіше характеризують неформалів і тому допомагають чітко визначити, до якої субкультури належить та чи інша людина. Отже, за допомогою виробленої схеми можна описати лінгвокультурний типаж представника певної молодіжної субкультури.

Найяскравіше у проаналізованих творах представлений типаж «хіпі», на позначення якого використовуються такі номінації: *gini*, *неформали*, *піпли*, *старі хіпуни*, *добрі-добрі хіпі*, *хіпуни*, *хіпі*, *патлатий*, *хіпابلуди*, *хіпарь*, а також зменшено-пестливі форми *хіпусьо*, *хіпасі*. Найчастіше з-поміж цих номінацій зустрічається лексема *хіпі* (варіант – *gini*), наприклад: «Настя! Дивися, які ми *xini*!» [2, с. 111] або «Бердянськ для *gini* — просто рай у цьому сенсі» [11, с. 43]. У С. Поваляєвої на позначення загальної назви представників цієї групи використано також словформи

неформали та *піпли*. Остання назва походить від англійського *people*, що означає «люди»; так самоідентифікують себе самі хіпі.

Зовнішній вигляд – це одна з головних концептуальних ознак неформалів. За зовнішністю можна візуально зрозуміти, до якої субкультури належить людина. У проаналізованих творах для хіпі є типовим такий опис зовнішності: волосся – довге й масне, лице – добре і спокійне, босонігість, у хлопців – щетина тощо. Довге волосся, на позначення якого вживається сленгізм *хаєр*, ідентифікує усіх персонажів проаналізованих творів, які належать до цієї субкультури. Прикметними із цього погляду є міркування С. Поваляєвої, які вона вкладає в уста своїх героїв-неформалів: «Ми схожі навіть зовні, всіх нас «тонких, дзвінких» *gini* уніфікує *хаєр* — зі спини навіть не розбереш статі...» [11, с. 64]. Окрім того, характерною рисою хлопців-хіпі є щетина або борода: «Зараз він розмовляє з двома хіпі – високими бородатими легіями з аурами на голові» [5, с. 62]. Загалом, для хіпі характерними є неохайність та недотримання елементарних норм гігієни. С. Поваляєва так описує ці риси: «Немиті тиждень ноги, шия. Немитий *хаєр*» [11, с. 75]. У зовнішньому образі хіпі слід відзначити таку особливість, як їхню звичку ходити босоніж. Це ілюструє цитата із твору «Замість крові»: «Дайшика не хвилюють босі гіпушки, це не його парафія, дякувати Богові...» [11, с. 180].

Зовнішня атрибутика представлена головним чином описом одягу та аксесуарів, які носять хіпі. Прикметними рисами є стереотипи: строкаті кольори, велика кількість різноманітних аксесуарів у вигляді кольорових ниток, фінічок тощо. Наприклад, С. Поваляєва так описує хіпі: «Звідтам повільно висовується голомоза бошка, змірює усіх нас – босих, обвішаних фінками, подертих, строкатих, волохатих, – важким боксерським поглядом» [11, с. 229]. Представники цієї субкультури носять потерті, подерті, старі, джинсові речі: «Це був Кобра власною персоною, і ніхто інший, тому що ніхто інший не носив би таких пошматованих джинсів, такої засмальцьованої, такої старої джинсової куртки, такого довгого, такого масного волосся, як Кобра» [3, с. 137]. Дуже цікавим елементом зовнішньої атрибутики у хіпі є так звані аури: «Зараз він розмовляє з двома хіпі – високими бородатими легіями з аурами на голові» [5, с. 62].

Важливу роль у житті хіпі, як і будь-якого іншого об'єднання, відіграє їхній світогляд, який виділяє їх з-поміж інших людей. Із аналізу творів Л. Дереша та С. Поваляєвої з'ясовуємо, що головними світоглядними рисами представників субкультури хіпі є ексцентричність, спокій, блаженство, байдужість до оточення, апатія. Наприклад, у творі «Культ» Л. Дереша для хіпі є характерним «летальний ген божє-вілля, потяг до усамітнення, небажання комусь відкриватися» [3, с. 194]. Такими, зокрема, є Банзай і Дарця. У творі «Трохи пітьми» хіпі описані «залюбованими в американських індіанців», у їхньому світогляді панує «спокій, блаженство» [5, с. 12], які можуть перерости навіть у *пофігізм*, *байдужість*. Це збігається із загальними, встановленими у суспільстві уявленнями про даних неформалів. Тож, слід відзначити полярні світоглядні риси у філософії хіпі.

Важливим складником лінгвокультурного образу неформала є представлення їхніх уподобань, до яких слід віднести музику, кіно, літературу. Хіпі у творах проаналізованих авторів слухають музику «дику, повільну й трансову, максимально

авангардово-абстрактну» [4, с. 29]. Окрім того, їх приваблює рок-музика, зокрема такі групи та виконавці, як «Nirvana», Том Вейтс, «The Doors», Дженіс Джоплін та ін. Щодо фільмів, то хіпі надають перевагу «американському андеграундному кіно» [11, с. 136]. Літературні уподобання хіпі, як і музичні, характеризують їхній внутрішній світ. Представники цієї субкультури, переважно віддають перевагу модерній та постмодерній літературі. Свідченням цього є поетичні уподобання героя роману «Культ» Банзая: Антонич, Рембо, із сучасників – Покальчук, Андрухович [3, с. 129]. Інша представниця субкультури хіпі – Джанніс – читає «вірші Моррісона англійською» [11, с. 60], а з прози Клода Фарера «Курці опіуму» [11, с. 65]. Ксюха читає Борхеса [11, с. 152], а Бухгалтер «Лугосад», «Пропалу грамоту», «Бу-Ба-Бу» та Вінграновського [11, с. 32].

За спостереженням С. Поваляєвої, хіпі притаманна дивна, інколи неадекватна, безглузда та навіть кримінальна поведінка. Такі самі висновки робить Л. Дереш. У його творі «Трохи п'їтьми» читаємо, що хіпі Йостеку притаманна «дивна (якась розбовтана) поведінка» [5, с. 241]. Часто хіпі займаються крадіжками. Причому роблять це з різною метою. Наприклад, цуплять одяг через низьку власну матеріальну спроможність. А інколи крадуть заради забави або з хуліганських міркувань. Про персонажа-хіпі Міська із твору «Поклоніння ящірці» можна зробити висновок, що він забіяка: «Забувши, що в нас іде далі за планом, я копнув ногою під дих, поваливши того на солому» [4, с. 160]. Взагалі, хіпі не лякає думка оточуючих, вони роблять те, що хочуть, і їхня поведінка, як пише С. Поваляєва, дуже часто «висаджує пересічну свідомість» [11, с. 253].

У випадку із неформалами важко сказати, чи певна риса характеру притаманна персонажу як звичайній людині, чи вона вказує на приналежність його до певної субкультури. Наприклад, про Гладкого Хіппі є вказівка, що він істерик: «Він тяжко схлипував, що свідчило про завершення істерики» [4, с. 45]. Хіпі у творі також схарактеризовані як підозрілі суб'єкти [11, с. 122]. Їм притаманні такі риси характеру, як космополітизм [11, с. 239]; непогамовність: «Непогамовані дивимося по теліку без звуку якесь кіно зі Джеймсом Бондом» [11, с. 193]. У романі «Архе» вказано на таку позитивну рису характеру хіпі, як доброта: «Та ж ми, вуйку, хіпі! Ми ж такі добрі!» [2, с. 112]. Хіпі можуть бути і психічно хворими людьми. С. Поваляєва твердить, що серед них трапляються шизоїдальні типи. Мабуть, ці проблеми зі здоров'ям є наслідком вживання наркотиків: «Колесо – досить дивний, як на ті утوپічні часи, напів кримінальний, напів шизоїдальний тип маргінала» [11, с. 27].

Невід'ємним складником образу представника субкультури хіпі є схильність до шкідливих звичок (алкоголізм, куріння, наркоманія). Про схильність до вживання алкоголю свідчить, наприклад, така цитата з твору: «Всі згадували ту п'ятику, але, зрозуміло, що кожен про своє» [11, с. 20]. Часто спиртне для хіпі це ще й порятунк від холоду, особливо зимою. Стосовно опису залежності хіпі від наркотиків, то у проаналізованих творах використано таку специфічну сленгову лексику: недоштриканий баян (тобто, шприц), хеш, безмазова дичка (наркотики), конопляний кумар, ганджа, на п'яточку, тощо. Один із героїв Л. Дереша сам виготовляє наркотики: «Він намагався синтезувати LSD-25 із певного виду спорині – пліснявого грибка» [2, с. 11].

Дуже яскраво і колоритно представлена мова хіпі у романі «Замість крові». У своєму лексиконі на позначення таких понять, як «добре», «кінець», «хлопець», «безкоштовний», персонаж Ева використовує сленгізми круто, ніштяк, чувак, халлявий: «Але був такий ніштяк, що я тобі, чувак, навіть співчуваю: ти багато втратив, навіть у порівнянні з халлявим червоним фосфором!» [11, с. 16]. Дред замість звичайних лексем люди, квартира, дівчина вживає слова піпли, флет, герличка. Наприклад: «Але спочатку про той дарницький трешовий флет – знову-таки, зі слів Фа, та ще – набагато пізніше, уривчасто, несуттєво... - Колеса й Нати, й ще герлички...» [11, с. 22]. На позначення місця зустрічі хіпі він вживає номінацію толока, а по відношенню до звичайного населення цивілі: «На толоці зовнішність не має такої важливої ролі, як у вас, цивілів...» [11, с. 12]. Є у мовленні хіпі також і лайка. Наприклад, персонаж Йостек із твору «Трохи п'їтьми» вживає лайливу номінацію козел: «Цей козел вивів бідного Германа на щирі розмову» [5, с. 241]. Загалом такий вид сленгу збігається з мовленням представників інших неформальних груп.

Підсумовуючи, зауважимо, що лінгвокультурний типаж «хіпі» є своєрідним впізнаваним образом людини, головними характерними рисами якого є неординарний зовнішній вигляд, прикметна атрибутика, сповідування свободи у всіх сферах життя, байдужість до всього, що відбувається в суспільстві, залежність від шкідливих звичок і специфічна мова спілкування.

Література

1. Васильєва Л. А. Лингвокультурный типаж «британский премьер-министр» (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. А. Васильева. – Нижний Новгород, 2010. – 19 с.
2. Дереш Л. Архе / Л. Дереш. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. – 319 с.
3. Дереш Л. Культ / Л. Дереш. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2006. – 239 с.
4. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Л. Дереш. – Харків : Фоліо, 2009. – 189 с.
5. Дереш Л. Трохи п'їтьми, або На краю світу / Л. Дереш. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 288 с.
6. Дмитриева О. А. Лингвокультурные типы России и Франции 19 века : автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание» / О. А. Дмитриева. – Волгоград, 2007. – 52 с.
7. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М. : Гнозис. – 2009. – 406 с.
8. Каратеева Г. М. Текстовый концепт подорож у французькій прозі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05 / Г. М. Каратеева. – К., 2008. – 298 с.
9. Кулинич М. А. Лингвокультурология юмора (на материале англ. языка) : [монографія] / М. А. Кулинич. – Самара : Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – 179 с.
10. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса / О. В. Лутовинова. – Вологод : Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – 477 с.

11. Поваляєва С. Замість крові. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 255 с.

12. Санченко Є. М. Лінгвокультурний типаж «елітарна мовна особистість з діалектним субстратом» / Є. М. Санченко // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – № 8 (205), 2010. – С. 80 – 85.

13. Селиверстова Л. П. Лингвокультурный типаж «звезда Голливуда»: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Л. П. Селиверстова. – Волгоград, 2007. – 19 с.

Bordulyak I. Lingvocultural image Neformals in the works of Lyubko Deresh and Svetlana Povalyaeva

The article describes the features of members of language and cultural community within Ukrainian discourse society and carried out an analysis of representative types of youth subcultures based on the material of texts written by Lyubko Deresh and Svetlana Povalyaeva.

Key words: linguistic culture, member of language and cultural community, linguistic person, linguocultural analysis.

Бордуляк И. Б. Лингвокультурный образ неформала в произведениях Любка Дереша и Светланы Поваляевой

В статье рассмотрены особенности лингвокультурного типажа как реализации языковой личности в пределах украинской лингвокультуры и осуществлен анализ лингвокультурных типажей представителей молодежных субкультур на материале произведений Любка Дереша и Светланы Поваляевой.

Ключевые слова: лингвокультура, лингвокультурный типаж, языковая личность, лингвокультурологический анализ.

УДК 81'225/4(0,75)

Л. В. Бублейник

ДО ПРОБЛЕМИ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

(мовні взаємовідношення в просторі української та російської поезії)

Розглянуто україномовні версії вибраних віршів Б. Пастернака та О. Твардовського, здійснені С. Зінчуком, і віршів Ліни Костенко в перекладі В. Артюха. Проаналізовано ознаки, що свідчать про адекватність перекладів та засоби трансформації мови першотвору.

Ключові слова: буквализм, компаративний зворот, метафора, стильова структура, трансформація.

Теоретичні підвалини художнього перекладу, закладені в працях М. Рильського [7], були різнобічно розвинені в українській школі перекладознавства та підтвер-

джені практикою перекладачів – О. Кундзіча [5], В. Коптілова [3], А. Содомори [8; 9] та ін. Проте, незважаючи на значний обсяг літератури з проблеми, актуальною залишається потреба подальших розвідок у цій галузі, зокрема на рівні текстових співвідношень оригінальних та перекладних версій творів.

Мета статті – проаналізувати лексичні, синтаксичні, образні засоби передавання елементів стильової структури російських та українських поетичних творів відповідно українською та російською мовами. Для аналізу обрано вірші класиків російської та української літератури – «Ева» Б. Пастернака [6, с. 76], «Я знаю, нікакоїм моєї вини...» О. Твардовського [10, с. 177] у перекладах С. Зінчука [2, с. 5] та Ліни Костенко [4] у перекладах В. Артюха [1, с. 15]. Ці твори різняться за своєю тематикою та належать поетам з яскраво індивідуальною стилістичною манерою та своєрідним художньо-філософським світосприйняттям, що не може не ускладнити роботу перекладача.

Аналізовані переклади виконані з високим мистецьким тактом і свідчать про глибоке проникнення в ідейно-художній зміст першотвору. При цьому перекладачам удалося вирішити ще одне складне завдання – максимально наблизити тексти до українського та російського читачів, зробити їх органічною частиною культури іншої країни, уникнувши рис вторинності, які могли б бути зумовлені механічним наслідуванням оригіналу. Характерно, що деякі строфи цих перекладів майже буквально передають мовну тканину оригіналу, не порушуючи при цьому стильових співвідношень. Зазначимо, що в даному разі означення ‘буквально’ не має нічого спільного з терміном ‘буквалізм’ – поняттям, за яким у спеціальній літературі закріпилися негативні оцінки:

Б. Пастернак	Переклад С. Зінчука
Пять-шесть купальниц в лозняке Выходят на берег без шума И выжимают на песке Свои купальные костюмы. Ты <...> Как будто не шутя во сне Из моего ребра возникла.	П'ять-шість купальниць в лозняку На берег вибрались без шуму, Щоб викрутити на піску Свої купальницькі костюми. Немов у сні не жартома Ти виникла з ребра могого.
А. Твардовский	Переклад
...и не о том же речь, Что я их мог, но не сумел сберечь <...>	... не йдеться, що я міг Уберегти їх, тільки не вберіг <...>
Ліна Костенко	Переклад В. Артюха
Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причайлись <...>	Слова чудовищні, когда они молчат, когда они внезапно притаились <...>
[с. 138]	

Можна припустити, що близькість української та російської мов – їхньої структури та картин світу, створених ними, – полегшили перекладачам досягнення їхньої мети. Проте близька спорідненість мов не означає легкості перекладу, відсутності в ньому «підводних каменів»: близькість тут може виявитися лише позірною, приховуючи функціональні розходження, більш або менш значні. І хоч такі розбіжності

Через міжмовну семантико-стилістичну асиметрію авторів перекладу, щоб забезпечити його адекватність, часто доводиться вдаватися до різного роду трансформацій, особливо складних у мові поезії. Такі трансформації спостерігаються й у аналізованих перекладах.

Модифікації відбуваються й у структурі образних засобів перекладу, що не позначається негативно на його якості, оскільки повністю зберігається зміст оригіналу та його стильові настанови. Подібні перебудови здійснюються завдяки при-

Випадки стилістичної асиметрії у кореляціях образних одиниць в оригіналі та перекладі є поодинокими, і подібні незначні зміщення не зменшують художньої вартісності україномовної версії пастернаківського вірша. Так, стилістичне її підвищення, що відбувається у С. Зінчука завдяки поетичному порівнянню *жінки з піснею з циклу неземного* (в оригіналі нейтральне – *строчка из другого цикла*), нейтралізується в цілому тексті іноді напівжартівливим, напівсерйозним тоном. Щодо перекладу із О. Твардовського, то введення підвищеної образної перифрастичної номінації *пагілля юнече* замість прямої назви в оригіналі – *моложе* – є відхиленням від мовно-стилістичної тканини твору без жодної метафори, який вражає граничною простотою опису важкого внутрішнього переживання героя. Через це у перекладі неспіввідносні метафоричні засоби, нехай і поодинокі, не можуть не сприяти читачем, котрий порівнює обидва тексти, як щось певною мірою чужорідне.

Зміна синтаксичної конструкції в цьому разі – через елімінацію дієслів – при

Загалом мовна тканина перекладу пастернаківського вірша відповідає оригіналові – ліричний наратив будується ніби легко, напівжартівливо й лише на завершенні в ньому викристалізовується справжня напруга чуття. У перекладі збережено зміст та структуру опорних метафор, що визначають образну систему оригіналу, зокрема головні пункти тематичної сітки тексту та його асоціативного поля, сформованого конотаціями лексем *Ева* – *искуситель* – *змея* – *ребро*, з якого народилася жінка.

Лакунарність часто спостерігається при зміщенні діакронних планів. Так, в українській мові є безеквівалентним російське застаріле *мужеский*, яке перекладач змушений опустити, хоч воно у вірші Б. Пастернака відіграє важливу роль яскравої стильової барви. виразно виділяючись на загальному тлі.

тенко; не може існувати еквівалентів також і для авторських оказіоналізмів:

Ліна Костенко	Переклад В. Артюха
<i>Уже душа не знала, де цей берег, уже втомилась від усіх кормиг.</i> [с. 44]	<i>Уже душа не знала, где тот берег, душа устала от житейской тьмы.</i>
<i>спини мене спини і схамени ще поки можу думати востаннє</i> [с. 301]	<i>Останови дай оправдать вину Пока еще владею я словами</i>

Зауважимо, що менше змістових та стильових утрат спостерігається тоді, коли йдеться про пошук можливих відповідників для експресивної лексики, яка відрізняється недостатньо чітким предметно-логічним значення: у її перекладі центр ваги переноситься на емоційні семи, і тим самим межі парадигми перекладацьких еквівалентів, за умови нейтралізації точних змістових відповідників, розширюються. Можливість широкого вибору існує в угрупованнях розмовної та діалектної лексики, з перехресними взаємовідношеннями між їх компонентами. Тому треба визнати адекватним використання, наприклад, розмовного російського *передрыга* на місці діалектного *тарапата* у Ліни Костенко, пор.: *І раптом, – Боже! – після того чаду // і тарапати, рівної нулю, // – я чую дощ* [с. 44] – *Внезапно, – Боже! – после ига чада // и передрыг, они равны нулю, – // я слышу дождь.*

У поетичних перекладах виявляється і контекстуальна безеквівалентність, що відзначається навіть при наявності еквівалентності системної. Так, російське *все же*, із значенням поступки, певного обмеження, що закінчує собою вірш О. Твардовського, перебуваючи тим самим в ударній позиції (*...Речь не о том, но все же, все же, все же...*), має в українській мові низку варіантних, повних відповідників, близьких за фономорфологічним складом: *все ж, все ж таки, все-таки* – та синонімічний *проте*. Але в перекладі процитованого рядка жоден з них не може замінити виділене, тричі вжите російське слово через розходження в кількості складів або ж у місці наголосу. Ця перешкода на шляху перекладача, нехай і чисто формальна, спричиняє естетичну неадекватність створеної ним версії: *Не в тому річ. // Однак, однак, однак...* Втрати тим більш суттєві, що вони стосуються ключового рядка у вірші О. Твардовського, рядка, який формується особливо акцентованим опорним словом, яке хоч і є з огляду на граматичну свою природу службовим, неповнозначним, але містить, завдяки еліпсису, «змовчанню», величезну глибину підтексту.

Окремим питанням стилістичного аналізу поетичних перекладів є розгляд адекватності їхніх версифікаційних структур; ритмічну асиметрію в яких може спричинити трансформація тексту. Пор.: *Напиться голоса твоего <...>* [Ліна Костенко, с. 271] – *Из голоса напиться твоего <...>* [Переклад В. Артюха].

Загалом перекладачам удалося досягти органічності та природності звучання своїх версій у просторі іншої поетичної культури, адекватно передати емоційний настрій оригіналу.

Належно оцінюючи розглянуті переклади, зокрема рівновагу «чужого» й «свого» в них, треба зважити на слушну думку А. Содомори про співвідношення перекладу й переспіву: «Мистецтво перекладу: бути іншим, залишаючись собою. Відсоток особистісного (себе), власне, й кладе межу між перекладом і переспівом (наслідуванням)» [8, с. 97].

Подальші дослідження проблеми поетичних перекладів з близькосторідних мов – зокрема перекладів українсько-російських і російсько-українських – передбачають значні напрацювання в аналізі конкретних текстових співвідношень оригінальних та перекладних версій. Збагачений корпус лінгвостилістичних студій дасть матеріал для поглиблення теорії перекладознавства. У перспективі перекладознавчі роботи у цій галузі забезпечать також лінгводидактичний аспект, особливо важливий у сучасній мовній ситуації в Україні.

Література

1. Артюх В. Идти за временем, как за плугом... / В. Артюх // Литературная газета. – 2010. – 24-30 марта. – С. 15.
2. Зінчук С. Десять моїх улюблених віршів / С. Зінчук // Літературна Україна. – 2006. – 27 квітня. – С. 5.
3. Контілов В. Теорія і практика перекладу / В. Контілов. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
4. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 560 с.
5. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч. – К.: Дніпро, 1973. – 264 с.
6. Пастернак Б. Собр. соч.: в 5 т. / Б. Пастернак. – Т. 2. Стихотворения 1931-1959; Переводы / редкол.: А. Вознесенский и др.; сост. и коммент. Е. Пастернак и К. Поливанова. – М.: Художественная литература, 1989. – 703 с.
7. Рильський М. Проблеми художнього перекладу // М. Рильський. Мистецтво перекладу [статті, виступи, нотатки]. – К.: Радянський письменник, 1975. – С. 25-92.
8. Содомора А. Перелітне, почуте, побачене, подумане / А. Содомора // Дзвін. – 2011. – № 11-12. – С. 90-97.
9. Содомора А. Студії одного вірша / А. Содомора. – Львів: Літопис, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 364 с.
10. Твардовський А. Т. Собр. соч.: в 6 т. – Т. 3. Стихотворения (1946-1970). Поэмы. За далью – даль. Теркин на том свете / примеч. А. Туркова и Р. Романовой. – М.: Художественная литература, 1978. – 431 с.

Bubleynyk L. On the issue of poetic translation (language correlations in the domain of Ukrainian and Russian poetry)

The paper deals with Ukrainian language versions of the selected poems by B. Pasternak and O. Tvardovsky translated by S. Zinchuk and poems by Lina Kostenko translated by V. Artiukh. The features testifying to translation adequacy and transformation means are analyzed.

Key words: literalism, comparative expression, metaphor, stylistic structure, transformation.

Бублейник Л. В. К проблеме поэтического перевода (языковые взаимоотношения в пространстве украинской и русской поэзии)

Рассмотрены украиноязычные версии стихотворений Б. Пастернака и А. Твардовского, созданные С. Зинчуком, и стихотворений Лины Костенко в пере-

воде В. Артюха. Проанализированы признаки, свидетельствующие про адекватность переводов и средства трансформации языка первоисточника.

Ключевые слова: буквализм, компаративный оборот, метафора, стилевая структура, трансформация.

УДК 81'373.47:811.111

Ю. М. Великорода

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРАНСФОРМОВАНИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ

У статті розглянуто особливості інтерпретації трансформованих прецедентних феноменів з теоретичних засад теорії релевантності. Проаналізовано інтерпретаційний ланцюжок висловлень із прецедентними феноменами через ад гок концепти до імпліцитних передумов та висновків.

Ключові слова: прецедентний феномен, теорія релевантності, імпліцитна передумова, ад гок концепт, імпліцитний висновок.

З часу введення терміна «прецедентний текст» Ю. Карауловим у 1987 році [2] текстова прецедентність стала предметом аналізу численних лінгвістичних розвідок у різних дискурсах. Серед типів прецедентних феноменів особливе місце займають трансформовані прецедентні висловлювання (далі ПВ), які піддаються певним змінам, однак, незважаючи на ці зміни, оригінальне ПВ легко впізнається та відновлюється [1, с. 199-200]. З огляду на це важливим є з'ясування інтерпретаційного механізму, який задіюється реципієнтом для адекватної інтерпретації трансформованих прецедентних феноменів (далі ПФ) у висловленнях. У нашій розвідці для аналізу процесу інтерпретації трансформованих ПФ застосовуватимемо підхід теорії релевантності Д. Спербера та Д. Уілсона.

Метою статті є аналіз висловлень із трансформованими ПВ в американських друкованих медіа. Завданнями статті є визначення інтерпретаційного механізму реципієнта та з'ясування інференційного ланцюжка, задіяного при трактуванні таких ПФ.

Згідно з теорією релевантності людське мислення еволюціонувало в напрямі збільшення ефективності і зараз перебуває на такому етапі, коли увага та когнітивні ресурси схилиються до автоматичного спрямування до переробки інформації, яка видається на цей час релевантною [5, с. 29]. Теорія релевантності намагається пояснити, яким чином мовці беруть до уваги імпліцитні інференції, адже згідно з цією теорією мовці шукатимуть значення у будь-якій комунікативній ситуації, і лише знайшовши пояснення, яке задовольняє їх очікування релевантності, припинять інтерпретувати висловлення [3, с. 272]. Розуміння тексту відбувається наступним чином: ціллю є досягнення інтерпретації значення адресанта, яке задовольняє презумпцію оптимальної релевантності. Для цього адресат повинен збагатити декодоване значення речення на експліцитному рівні та доповнити його на імпліцитному

рівні [7, с. 409]. При формуванні загального значення висловлення адресату у випадку метафоричних чи інших небуквальних висловлювань доводиться вдаватися до розширення чи звуження концептів, які перебувають поза межами лінгвально закодованих денотатів. У таких випадках спостерігається формування ад гок концептів (ad hoc concepts), які активізуються у свідомості адресата та спрямовують його до релевантної інтерпретації [4, с. 91]. На думку Д. Уілсона та Р. Карстона, в експліцитному змісті, який одержується із взаємного пристосовування з контекстом і когнітивними ефектами, як правило, відбувається не лише усування двозначностей та віднесеність до денотата, а й модифікація одного чи більше закодованих концептів [7, с. 410].

Для аналізу інференційних етапів, які відбуваються при інтерпретації повідомлень з трансформованими ПФ, скористаємось схемою аналізу, запропонованою Д. Спербером та Д. Уілсоном для аналізу метафори, гіперболи, іронії та інших стилістичних засобів [4; 6], у якій дослідники показують, як відбувається інтерпретація повідомлення аж до загальної інтерпретації висловлення, яка б задовольнила очікування релевантності адресата.

Вживання біблійних ПФ дозволяє авторам створити значну кількість імплікатур про об'єкт статті, оскільки навіть суттєво трансформовані ПВ біблійного походження залишають сильний зв'язок зі своїм джерелом, а отже і з оригінальним контекстом їх використання. Наприклад, у підзаголовку до статті «Creation Myths» про біологічні експерименти зі створення штучного життя використано біблійне ПВ «In the beginning, Craig Venter 'created life' in a lab. Cue the eternal clash of science and ethics» (Time, July 5, 2010). У цьому прикладі використані ПФ «in the beginning» та «created life» апелюють до прецедентного тексту Біблії, а саме книги Буття ("In the beginning God created the heaven and the earth", Genesis 1:1), крім того сам прецедентний текст «Genesis» згадується у статті. Така форма підзаголовка дозволяє автору створити певні припущення про об'єкт статті ще до прочитання її (аналіз процесу інтерпретації наведено у таблиці 1):

Таблиця 1

(a) Автор статті написав: «In the beginning Craig Venter 'created life' in a lab»	Декодування висловлення автора
(b) Висловлення автора є оптимально релевантним для адресата	Очікування, що створюються визнанням висловлення автора як комунікативного акту
(c) Висловлення автора досягає релевантності тим, що стосується інтересів читача	Очікування, спричинене (b), оскільки читач зацікавився саме цією статтею як реакцією на нещодавню подію створення синтетичного ДНК
(d) Крейг Вентер 'створив життя' у лабораторії	Припущення, яке активізується текстом статті та вживанням слів «'created life'». Попередньо сприймається як імпліцитна передумова (1) висловлення автора
(e) In the beginning (через глибинний зміст, закріплений за ПФ) є висловлюванням із Біблії, яке вживається у контексті створення світу	Припущення, яке активізується як використанням ПФ, так і фоновими знаннями адресата. Попередньо сприймається як імпліцитна передумова (2) висловлення автора

(f) 'created life' (через глибокий зміст, закріплений за ПВ) є чітко фіксованою дескрипцією прецедентної ситуації створення світу/життя Богом	Припущення, яке активізується вживанням чітко фіксованої дескрипції прецедентної ситуації та фоновими знаннями адресата. Попередньо сприймається як імпліцитна передумова (3) висловлення автора
(g) К.Вентер 'CREATED LIFE'* у лабораторії (де ад гок концепт 'CREATED LIFE'* є значенням, на яке вказує вживання слів «created» та «life», та які дозволяють імплікацію (h))	Опис розширеної інтерпретації експліцитного змісту висловлення, декодованого із (a), яке разом із (d) та (f) імплікуватимуть (h). Інтерпретація, що сприймається як експліцитне значення автора
(h) Крейг Вентер створив життя у лабораторії	Одержано з (d), (f) та (g), та задовольняє очікування релевантності у (b) та (c). Сприймається як перший однозначний імпліцитний висновок (1) висловлення
(i) Крейг Вентер займається речами, які може робити лише Бог, що є неетичним	Одержано з (e) та (f), та задовольняє очікування релевантності у (b) та (c). Сприймається як другий можливий імпліцитний висновок (2) висловлення
(j) Крейг Вентер займається речами, які може робити Бог, що свідчить про значні можливості сучасної науки	Одержано з (e) та (f), та задовольняє очікування релевантності у (b) та (c). Сприймається як другий можливий імпліцитний висновок (3) висловлення
(k) Крейг Вентер створив життя у лабораторії, що є суперечливим та значним науковим досягненням	Загальна інтерпретація висловлення автора (експліцитний зміст (g) та імплікатура (h) та конфліктуючі імплікатури (i) та (j)), яка спаде на думку адресатові для того, щоб задовольнити його очікування релевантності (b). Сприймається як значення адресанта

Як видно із аналізу, наміром автора було створити двозначність у інтерпретації підзаголовка. Адресати, залежно від своїх поглядів, обиратимуть серед двох можливих імпліцитних висновків (i) та (j) або ж братимуть їх обох до уваги, що призведе, на нашу думку, до преференційного прочитання висловлення та до висновку про конфлікт між етикою та наукою (на що автор експліцитно вказує у другому реченні підзаголовку). На нашу думку, така двозначність створюється авторами медіатекстів свідомо, і ПФ завдяки значній кількості закріплених за ними асоціацій та атрибутів можуть призвести до виникнення декількох імплікатур і є одним із засобів створення двозначності.

Назви статей через свою домінуючу позицію дозволяють авторам використовувати суттєво трансформовані ПВ, сподіваючись, що адресат їх трактуватиме як релевантні якщо не одразу, то після прочитання змісту статті через процес зворотної інференції. Для прикладу проаналізуємо назву статті про розкриття ФБР російських шпигунів у Вашингтоні у червні 2010 року:

Le Carrü d Away (Time, July 12, 2010)

У назві статті використано два ПФ: прецедентне ім'я відомого британського автора шпигунських романів «John le Carrü» та прецедентне висловлювання тогочасного російського прем'єра Володимира Путіна «carried away», яке широко цитувалося в медіа як його реакція на арешти десятків шпигунів («Your police got carried

away, putting people in jail»). Форма ПФ (співзвучність прізвища «Сарті» та дієслова «carry») дозволила автору з'єднати їх у назві статті. Для точнішого описання предмету статті автор у підзаголовку вводить тему: «*After a decade-long operation, the FBI rolls up a ring of singularly incompetent Russian secret agents. What on earth was Moscow thinking?*» (аналіз інтерпретаційного процесу наведено у таблиці 2)

Таблиця 2

(a) Автор статті написав: « <i>Le Carrü d Away</i> »	Декодування висловлення автора
(b) Висловлення автора є оптимально релевантним для адресата	Очікування, які створюються визнанням висловлення автора як комунікативного акту
(c) Висловлення автора досягає релевантності тим, що стосується інтересів читача	Очікування, спричинене (b), оскільки читач зацікавився саме цією статтею як реакцією на нещодавню подію, контекст підсилюється ілюстраціями на шпигунську тематику
(d) « <i>Le Carrü d Away</i> » стосується російських шпигунів, заарештованих у США	Припущення, яке активізується контекстом, текстом статті, підзаголовком та ілюстраціями, вміщеними під статтею, а також імпліцитними передумовами (e) та (f). Попередньо сприймається як імпліцитна передумова (1) висловлення автора
(e) <i>Le Carrü</i> (через диференційні ознаки, закріплені за прецедентним іменем) є автором жанру шпигунських романів	Припущення, яке активізується як використанням прецедентного імені, так і фоновими знаннями адресата. Попередньо сприймається як імпліцитна передумова (2) висловлення автора
(f) « <i>carried away</i> » (через глибокий зміст, закріплений за прецедентним висловлюванням) є цитатою російського прем'єра, вжитою у контексті цієї події стосовно американської поліції	Припущення, яке активізується використанням трансформованого прецедентного висловлювання. Попередньо сприймається як імпліцитна передумова (3) висловлення автора
(g) Російські шпигуни були LE-CARRÛ'D-AWAY* (де ад гок концепт LE-CARRÛ'D-AWAY* є значенням, на яке вказують ПФ (e) та (f), та яке дозволяє імплікувати (h))	Опис розширеної інтерпретації експліцитного змісту висловлення, декодованого із (a), яке разом із (d), (e) та (f) імплікуватимуть (h). Інтерпретація, яка сприймається як експліцитне значення автора
(h) Російських шпигунів «занесло»	Одержано з (d), (e), (f) та (g) та задовольняє очікування релевантності у (b) та (c). Сприймається як імпліцитний висновок висловлення

Із цього прикладу видно, що процес інтерпретації, згідно з теорією релевантності, відбувається не послідовно, а миттєво, імпліцитні припущення викликають імпліцитні висновки взаємно, інтерпретація відбувається через процес спонтанних зворотних інференцій для досягнення адекватного розуміння експліцитного висловлення автора [6, с. 244-245], наприклад, припущення (d) викликається через припущення (e) та (f). Однією із причин такого вибору заголовку є створення комічного фону спілкування, експресивного ефекту задля приваблення уваги читача до статті

із незвичною назвою. На думку Д. Спербера та Д. Уілсона, у таких випадках доцільно говорити радше про «поетичний ефект», ніж комунікативний, і чим більшою є свобода інтерпретації, тим більш вірогідним є досягнення релевантності через гаму слабких імплікатур, тобто через поетичні ефекти [4, с. 102-103].

Таким чином використання ПФ потребує від адресата у процесі інтерпретації створення імпліцитних передумов на основі його фонового знання про ПФ, які дозволяють сформулювати імпліцитні висновки та загальну інтерпретацію висловлення автора. Використання ПФ може породжувати значну кількість слабких імплікатур, які беруть участь у процесі інтерпретації, та заохочує певну свободу інтерпретації, однак при цьому існує преференційне прочитання тексту, задумане автором. Згідно з теорією релевантності інтерпретація висловлень із трансформованими ПФ відбувається не послідовно, а миттєво (on-line), коли імпліцитні припущення викликають імпліцитні висновки взаємно, інтерпретація відбувається через процес спонтанних зворотних інференцій для досягнення адекватного розуміння висловлення. Перспективами подальших розвідок є дослідження інтерпретації нетрансформованих прецедентних висловлювань та прецедентних імен, а також аналіз когнітивних процесів інтерпретації ПФ з позиції теорії концептуальної інтеграції (блендингу) та зміщення фреймів (frame shifting) Ш. Коулсона.

Література

1. Гудков Д. Б. Прецедентные феномены в языковом сознании и межкультурной коммуникации : дисс. на соискание учен. степ. докт. филол. наук : 10.02.19 / Д. Б. Гудков. – М., 1999. – 400 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
3. Sperber D. Relevance : Communication and cognition / Dan Sperber, Deirdre Wilson. – Oxford : Blackwell, 1995. – 326 p.
4. Sperber D. A deflationary account of metaphor / Dan Sperber, Deirdre Wilson // The handbook of metaphor. – Cambridge : CPU, 2008. – P. 84-105.
5. Vega Moreno R. Creativity and convention : the pragmatics of everyday figurative speech / Rosa E. Vega Moreno. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. – 250 p.
6. Wilson D. Truthfulness and relevance / Deirdre Wilson, Dan Sperber // UCL working papers in linguistics. Volume 12. – London, 2000. – P. 215-254.
7. Wilson D. Metaphor, relevance and the 'emergent property' issue / Deirdre Wilson, Robyn Carston // Mind and language. Volume 21, Issue 3. – London : Blackwell, 2006. – P. 404-433.

Velykoroda Y. Interpretation of Transformed Precedent-Related Phenomena

The article deals with characteristics of precedent-related phenomena interpretation in relevance theoretic terms. The interpretative chain of utterances with precedent-related phenomena is analyzed through ad hoc concepts to implicit premises and conclusions.

Key words: precedent-related phenomenon, relevance theory, implicit premise, ad hoc concept, implicit conclusion.

Великорода Ю. М. Интерпретация трансформированных прецедентных феноменов

В статье рассматриваются особенности интерпретации трансформированных прецедентных феноменов из теоретических оснований теории релевантности. Анализируется интерпретационная цепь высказываний с прецедентными феноменами через ад хок концепты к имплицитным предпосылкам и выводам.

Ключевые слова: прецедентный феномен, теория релевантности, имплицитная предпосылка, ад хок концепт, имплицитный вывод.

УДК 811.161.2'373.46

Н. О. Гимер

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СИСТЕМІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті проаналізовано поняття міжкультурної правової комунікації, охарактеризовано основні її принципи та особливості, що впливають на формування комунікативної компетенції працівників органів внутрішніх справ. Безпосереднє знання цих особливостей міжкультурної комунікації у спілкуванні допоможе уникнути багатьох непорозумінь, що породжуються при взаємодії представників органів внутрішніх справ із пересічними громадянами.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна правова комунікація, правова комунікативна компетенція, принципи комунікації.

Необхідність у спілкуванні є однією з найважливіших соціальних потреб, яка з розвитком особистості розширюється й поглиблюється за формою та змістом. Мета розвідки – проаналізувати поняття міжкультурної комунікації та її вплив на формування комунікативної компетенції людини, зокрема працівників внутрішніх справ. Знання принципів та особливостей міжкультурної правової комунікації та безпосереднє застосування їх у спілкуванні з навколишніми допоможе уникнути багатьох непорозумінь, що породжуються при взаємодії представників влади з пересічними громадянами.

Проблема порозуміння (як і розуміння взагалі) у правовій міжкультурній парадигмі постає через призму проблем «інтерпретації та осмислення результатів духовної діяльності людей різних культур і різних епох, їхньої взаємодії і взаємозбагачення». Дослідники [7] кваліфікують «розуміння» як «категорію культури, що виражає цілісно-смыслову сторону людського буття, духовну спільність життя людей, історичний зв'язок поколінь і епох». «Розуміння» вчені трактують як «мудрість людського розуму», що походить із осмислення сутності людської культури, утверджує цілісність людського світосприйняття, що долає обмеженість тих чи інших форм пізнання. При цьому акцент дослідників робиться на єдності світосприйняття,

цілісності світу [7, с. 346–347], а також на складових компонентах згаданого світо-сприйняття, як і сприйняття один одного.

Правова міжкультурна комунікація – це така форма професійної взаємодії із суб'єктами, яка спрямована на ініціювання у комунікаторів правової інтеракції чи блокування протиправних діянь, а також спрямована на пошуки шляхів компромісу під час діалогу / полілогу, встановлення справедливості та рівноправності [4, с. 83].

Мовні компоненти комунікації характеризуються такими особливостями:

Спеціалізація мови. Комунікуючи, використовуючи мовлення, людина застосовує первинні органи (язик, голосові зв'язки тощо) з метою створення повідомлень, природа яких є семіотичною, у своїй основі символічною.

Продуктивність (креативність) мови. Пов'язана з динамічністю мовної системи, її здатністю до розвитку і створення нових засобів комунікації. Це різноманітні елементи, категорії і механізми слово- і формотворення, трансформації повідомлень різних типів, механізми задіяння імпліцитних (формально не виражених) смислів тощо.

Недовговічність мови як комунікативного коду. Зумовлена передусім специфікою усного мовлення, яке триває стільки, скільки говорить певна особа. Письмо, друк та інші системи зберігання мовних знаків можуть значно продовжити в часі життя мовлення. Розвиток сучасних комунікативних технологій суттєво продовжує існування мовлення в часі й просторі.

Довільність знаків мовного коду. Пов'язана із загальною знаковою природою мови, яка оперує квазі-об'єктами (несправжніми, вторинними об'єктами). Знаки мови є довільними стосовно тих об'єктів реального і віртуального світів, які за ними стоять [4, с. 83].

Принципи міжкультурної комунікації – найзагальніші правила ведення кооперативної міжкультурної комунікації. До них зараховують принципи культурно-мовної неупередженості, терпимості, доброї волі, лояльного ставлення до культури і мови співбесідника та ін. [5, с. 81–84].

У житті людини найважливіша роль належить міжособистісній міжкультурній комунікації. Міжособистісна правова міжкультурна комунікація має, як правило, свою специфіку, продиктовану офіційно-діловим стилем, вербальною та невербальною компетенцією правника, правовим дискурсом, що виникає на широкому тлі міждержавних взаємин, міжособистісних зв'язків і т. ін.

Міжособистісна (інтерперсональна) комунікація характеризується кількісною ознакою (наявність 2–3-х осіб) та якісною (вона відбувається лише тоді, коли комуніканти сприймають один одного як особистості).

Міжнародно-правова відповідальність передбачає юридичний обов'язок вступати у комунікативні зв'язки із суб'єктом-правопорушником, ліквідовувати наслідки шкоди, завданої іншому суб'єктові міжнародного права у результаті скоєного правопорушення чи вчиненого злочину. Комунікативними правовими методами регулюються колізії, вирішення яких має життєво важливе значення для всієї міжнародної спільноти. Практична бездіяльність, як і ненормативна міжкультурна комунікація, руйнує систему міжкультурних і міжнародних відносин [2, с. 214].

Історія міжнародних відносин свідчить про постійне практичне застосування і вдосконалення комунікативних прийомів досягнення згоди, компромісу, консенсу-

су. Однак правові норми міжкультурної комунікації як інституту до цього часу не кодифіковані. Як правило, і практика міждержавних перемовин ґрунтується на застосуванні правових норм, усталених на базі прецедентів і судових рішень [1, с. 98].

Деякі норми загального характеру, які регулюють питання взаємин, відповідальності, закріплені в міжнародних договорах, підтверджені резолюціями ООН та інших міжнародних організацій.

Комунікативні дії правників спрямовані на забезпечення поважання права іноземних громадян, надання їм допомоги в разі потреби, справедливого поведіння з ними, на здійснення кожним свого законного права самозахисту.

Для міжособистісної комунікації властиві такі риси:

– неповторність взаємодії в межах комунікативного акту (полягає в тому, що мовленнєва інтеракція не має аналогів серед інших типів особистісних зв'язків людей у суспільстві);

– незамінність іншими типами зв'язків між людьми;

– взаємозалежність учасників міжособистісної комунікації (інколи є обтяжливою, але завжди неповторною і незамінною для конкретної людини та суспільства загалом);

– взаємне з'ясування особистісних стосунків (виявляється в тому, що люди почуватися комфортніше, якщо мають можливість поділитися думками, почуттями, враженнями тощо);

– пошук спільної вигоди (виникає в якісних міжособистісних аспектах самого процесу спілкування, в якому особистості самостверджуються, вдосконалюючи себе і впливаючи на світогляд інших учасників комунікації);

– взаємні психологічні орієнтації («відшліфовування» учасниками міжособистісної комунікації своєї психологічної поведінки, психічного стану тощо; черпання психологічної енергії з різних за тривалістю взаємозв'язків);

– наявність спільних знань (особистості спроможні комунікувати лише в тому випадку, коли спираються на спільні знання про світ, самих себе в ньому);

– особистісні засади комунікації (на відміну від усталених типів «безособистісної» комунікації, в основі якої – наперед визначені соціальні «ролі» учасників (правоохоронець – потерпілий; суддя – підсудний тощо), інтерперсональне спілкування ґрунтується на врахуванні вироблених особистісних засад, які можуть не відповідати формальним соціальним законам і правилам).

Хоча правова міжкультурна комунікація є процесом унормованого вітчизняними та міжнародними правами й обов'язками взаємозв'язку (невербального і вербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот і, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, вона не захищена від комунікативних невдач. Інтеракція характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються в межах однієї своєї культури [6, с. 67].

Одним із найважливіших чинників правової міжкультурної комунікації є усвідомлення взаємної «культурної чужинності» її учасників. Як зазначає Ф. Бацевич, міжкультурна комунікація – це особливий тип культури, який характеризується

взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнародної згоди у всіх сферах спілкування [4, с. 83]. Це і накладає відбиток на сутність правової міжкультурної комунікації, в основі якої – толерування Інакшості із додержанням прав і свобод людини і громадянина.

Специфіка правової міжкультурної комунікації яскраво виявляється під час проведення масових заходів. Це явище загальнолюдське, сформоване на ґрунті притаманних мовцям етнічних особливостей, національної своєрідності і правових традицій взаємодії різних культур.

Така специфіка зумовлена ментальністю різних народів, їхньою правовою культурою, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку і навіть природно-кліматичними умовами [3, с. 17].

Динамічна потреба в ефективному спрямуванні й організації міжкультурних, міжнародних взаємовідносин під час масових заходів (чемпіонат із футболу) – це надважлива частина успіху правової професійної діяльності, яка передбачає перш за все взаємини із громадянами. Оскільки працівникам силових структур доводиться мати справу із протиправними діяннями, проблемними взаємостосунками, за яких конфлікт загострюється, наростає, то потреба і можливості врегулювання протистояння знаходяться насамперед у площині комунікативної професійної діяльності правоохоронців. Як правило, комунікативний конфлікт потрібно або оперативнo розв'язати, або припинити, знайшовши компроміс. Для цього постає перша і незмінна умова – встановити комунікативний правовий взаємозв'язок або з ватажком, або з групою учасників чи вболівальників, що спрямований як на з'ясування обставин конфлікту, так і на зниження протистояння, напруги.

Отже, кожне повідомлення в комунікації має свою конкретну форму втілення (усну, писемну, з використанням різноманітних немовних знаків тощо), яка значною мірою залежить від того, як це повідомлення буде надсилатись автором (адресантом), тобто від конкретних каналів комунікації, від спільної і відмінної семантики близькословних слів, значення багатозначних іншомовних лексем. Для ефективного виконання службових завдань з охорони громадського порядку під час проведення міжнародних спортивно-масових заходів силами охорони правопорядку необхідні знання основ міжкультурної комунікації, психології поведінки особистості в натовпі, методів психологічного впливу на громадян для попередження та припинення порушень громадського порядку. Правова міжкультурна комунікація сприяє досягненню поставленої мети без застосування сили, тиску, вимог чи шантажу лише тоді, коли вона фахово і стратегічно спрямована та юридично виважена.

Література

1. Авидон И. Тренінги ведення переговорів : матеріали для підготовки и проведення / И. Авидон, О. Гончукова. – СПб. : Речь, 2008. – 192 с.
2. Актуальні питання охорони громадського порядку під час проведення міжнародних спортивно-масових заходів : [матеріали міжн. наук.-практ. конф.]. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. – 276 с.
3. Аракелов Ю. С. Профессиональная этика юриста : ответы на экзаменационные

билеты / Ю. С. Аракелов, Б. К. Джегутанов, В. С. Олейников. – СПб. : Питер, 2006. – 128 с.

4. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

5. Емельянов Ю. Н. Обучение общению в учебно-тренировочных группах / Ю. Н. Емельянов // Психологический журнал. – 1987. – Т. 8. – № 2. – С. 81–87.

6. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 276 с.

7. Спэнгл М. Переговоры. Решение проблем в разном контексте : [пер. с англ.] / М. Спэнгл, М. Айзенхарт. – Х. : Гуманитарный Центр, 2009. – 592 с.

Gymer N. O. The role of intercultural juridical communication in the system of internal affairs authorities

In the article it was analyzed the notion of intercultural juridical communication, it was also characterized its basic principles and peculiarities, which affects the forming of communicative competence of internal affairs authorities' officials. Direct knowing of these peculiarities of intercultural communication in communicating will help to avoid a lot of misunderstandings, which arise in course of interaction of internal affairs authorities' representatives with regular citizens.

Key words: communication, intercultural juridical communication, juridical communicative competence, principles of communication.

Гимер Н. О. Роль межкультурной правовой коммуникации в системе органов внутренних дел

В статье проанализировано понятие межкультурной коммуникации, охарактеризовано главные ее принципы и особенности, которые влияют на формирование коммуникативной компетенции работников органов внутренних дел. Знание особенностей межкультурной коммуникации в общении поможет не допустить непонимания между органами внутренних дел и гражданами.

Ключевые слова: коммуникация, правовая межкультурная коммуникация, правовая коммуникативная компетенция, принципы коммуникации.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКИ ІТАЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто лінгвокультурологічні аспекти функціонування лексики італійського походження в американському варіанті англійської мови. Увагу приділено тим лексичним одиницям, які мають національно-культурне забарвлення.

Ключові слова: запозичення, лінгвокультурологія, італійська мова, англійська мова.

Сучасна лінгвістична парадигма передбачає вирішення таких питань, як процеси категоризації довкілля лінгвальними засобами, відображення національно специфічних реалій засобами тієї чи іншої національної мови, причини та характер мовної взаємодії. Водночас вивчення лексичного запозичення як одного зі способів розвитку та збагачення словникового складу мови за рахунок іншомовного лексичного матеріалу постає одним із актуальних мовознавчих завдань.

Питання збагачення словникового складу англійської мови за рахунок іншомовних запозичень стали об'єктом дослідження таких лінгвістів, як А. М. Ельдаров, Ю. А. Зацний, А. В. Янков та ін. Однак у сучасній українській германістиці не маємо праць, присвячених лінгвокультурологічному вивченню лексики італійського походження у складі англійської мови. Зважаючи на вищесказане, інтерес становлять національно марковані одиниці італійського походження, котрі внаслідок тих чи тих контактів увійшли до складу англійської мови.

Мета статті полягає у виявленні лінгвокультурних особливостей функціонування національно маркованої лексики італійського походження в лексико-семантичній системі сучасної англійської мови, зокрема її американського варіанта.

Як відомо, процес безпосереднього запозичення лексики італійського походження до англійської мови розпочався порівняно пізно. Вхідження нових для англійської лінгвокультури слів було пов'язано із зростаючою роллю італійської культури та мистецтва у світі.

Італійські запозичення в англійській мові – слова та словосполучення, котрі проникли безпосередньо з італійської мови, за результатами дослідження А. Ельдарова, займають значне місце за своєю кількістю (близько 600 одиниць: 573 слова та 25 словосполучення) [1, с. 2]. Результати вибірки зі словників сучасної англійської мови свідчать про те, що кількість запозичень з італійської мови значно більша. Однак, значна частина означених номінативних одиниць зустрічається лише епізодично в дискурсі, пов'язаному з культурно-специфічними реаліями, та не утвердилася в англомовному комунікативному просторі.

Частина лексичних та фразеологічних одиниць асимільована та не містить у своєму значенні національно-маркованого компонента, наприклад, *umbrella* «парасоль» від італійського *ombrella*, зменшене від *ombra* «тінь» [4]. Зважаючи на тему

дослідження, для аналізу було обрано мовні одиниці, що мають виражений національно маркований елемент у своєму лексичному значенні, таким елементом може бути поняття належності до італійської лінгвокультури або збереження граматико-семантичних характеристик, які вказують на італійське походження тієї чи тієї лексичної одиниці. Щодо параметрів визначення національно-мовного компонента мовної одиниці, такими вважаємо критерії: 1) асимільованості (слова чи вирази зберігають італійськомовне фонетичне оформлення, граматичні особливості словозміни та ін.); 2) історично-культурної референції (семантика пов'язана з тими чи тими культурно-історичними подіями з життя Італії); 3) етнокультурної референції (семантика мовної одиниці пов'язана з італійською етнокультурною та традиціями).

Як зазначає В. В. Жайворонок, тривале функціонування запозичених одиниць у мові сприяє нарощуванню в їхніх значеннях етно- та соціокультурних нашарувань, що дає підстави вважати їх константами культури або культурними концептами [1, с. 180]. Так, запозичена в XVII ст. лексема *opera*, яка в італійській мові мала початкове значення «праця, твір», традиційно використовується в англійській (та інших мовах) для номінації «п'єси, драматичного твору, в якому всі репліки співають» [5]. Проте, увійшовши до складу лексико-семантичної системи англійської мови, слово зумовило виникнення нових номінативних одиниць, стало основою для утворення таких композитів, пов'язаних з театральним та музичним мистецтвом, як *opera-house* «оперний театр»; *opera-glasses* «театральний бінокль»; *opera artist* «оперний артист»; *opera recital* «опера в концертному виконанні», *rock opera* «рок-опера»; *opera hat* «складний циліндр для театру»; *grand opera* «опера серйозної тематики, в якій використовується лише спів-лібрето»; *number opera* «опера, в якій арії та інші складові частини чітко розділені між собою» [5].

У результаті асиміляції лексема увійшла до складу виразів, які описують буденну свідомість, номінують реалії дійсності, не пов'язані з музичним мистецтвом чи італійською лінгвокультурою: *opera cloak* «вечірня мантия»; *opera pumps* «відкриті жіночі черевика на високих підборах»; *opera window* «мале бокове скло в автомобілі» [5].

Будучи італійським за своїм походженням, у різних словосполученнях з іншомовними одиницями лексема *opera* набуває етноконотації, яка вказує на референцію до італійської, а також і до інших лінгвокультур. Так, наприклад, вираз *opera buffa* має значення «комедійна опера, зазвичай італійською, яка зображує буденні події» [5], таким чином, семантика виразу вказує на його національно-культурне забарвлення, оскільки сам твір повинен виконуватися італійською мовою. Натомість вираз *opéra bouffe* має подібне значення, проте його семантика вказує на належність до французького музичного мистецтва. Можемо навести й інші подібні випадки, коли лексема було запозичено з італійської до іншої мови, а потім, ставши частиною окремого сталого виразу, що позначає специфічне поняття для культури-референта, вона почала функціонувати в англійській у складі виразу, що вказує на належність до тієї чи тієї лінгвокультури: *opéra comique* «комічна опера, зазвичай французькою, яка разом зі співом містить діалоги» [5]; *Peking opera* «стилізована форма китайської опери, яка бере початок у XVIII ст., у ній поєднано мову, спів, міміку, акробатичні елементи під музичний акомпанемент» [5].

Увійшовши до номінативного простору англійської мови лексема стала частиною національно-специфічних концептів американської лінгвокультури. Так, в американському варіанті англійської мови функціонує словосполучення *horse opera* «розмовна назва роману, вистави або кінофільму про ковбоїв у жанрі «вестерн», в якому часто містяться елементи любовної інтриги» [5]. Експлікація значення відбувається за допомогою американського концепту *WESTERN*, що свідчить про входження іншомовної лексичної одиниці до складу національно-культурного концепту тієї лінгвокультури, до якої вона була запозичена. Подібні утворення на основі лексеми *opera* стосуються реалій сучасної масової поп-культури, які внаслідок «американізації» сучасного світу, насамперед його європейського культурного ареалу, набули статусу інтернаціоналізмів, наприклад, *soap opera* «мильна опера, багатосерійний кінофільм, серіал (утворення словосполучення базується на тому факті, що значну кількість перших серіалів такого гатунку фінансували компанії з виробництва миючих засобів)» [5]; *space opera* «науково-фантастичний фільм або радіовистава, зазвичай посередньої якості, в яких події відбуваються в космосі» [5].

Запозичення італійських слів в американський варіант англійської мови відбувалося, звичайно, унаслідок контактів з італійськомовною діаспорою США. Контактуючи з іншими представниками американської полікультури, іммігранти з Італії «транслявали» свої культурні цінності та традиції, таким чином, унаслідок запозичення в процесі міжкультурної комунікації, американський варіант англійської мови збагатився рядом номінативних одиниць, пов'язаних з італійською культурою. Основна причина цього полягає в тому, що іншомовні соціокультурні та національні концепти набувають вагомого значення не лише для тієї чи тієї етнотрупи, але й стають важливими для представників інших етноспільнот.

Прикладом такого процесу може бути концепт *MAFIA*. Відомо, що лексема *mafia* в сучасній англійській мові насамперед стосується організованого злочинного угруповання з Сицилії або США. В сучасному вжитку термін може стосуватися місцевої організованої злочинної групи, яка складається з американців італійського походження, потужного кримінального синдикату того чи того міста в США, сукупності таких угруповань у США або Сицилії [5]. Концептуальне значення лексеми пов'язане з історією італійської діаспори в США. Як відомо, архетип американського гангстера італійського походження базувався на реальних подіях, пов'язаних з такими іменами, як Аль Капоне, Лучіо Лучіано та інших. Так, оксфордський словник містить інформацію про різню на день Св. Валентина – *the shooting on February 14, 1929, of seven members of the rival «Bugsy» Moran's gang by some of Al Capone's men disguised as policemen* [5].

Оскільки лексема *mafia* має яскраво виражений концептуальний характер, став надбанням американської лінгвокультури. З часом відбулась романтизація архетипу гангстера, що було зумовлено його популяризацією завдяки таким творам американського письменника італійського походження Маріо П'юзо, як «The Godfather» (Хрещений батько), «Omerta» (Омерта) та ін. Після того, як твори письменника стали бестселерами, американський кінематограф зняв декілька фільмів за мотивами його творів, що зумовило подальшу «архетипізацію» образу гангстера італійського походження, зокрема завдяки таким кінотріткам, як «The Godfather» (1972), «The

Godfather, Part II» (1974), режисером яких був також американець італійського походження Франсіс Форд Кополла [4, с. 34].

Концепт *MAFIA* семантично пов'язаний з іншими лексемами італійського походження, зокрема *capo* «a slang term for an underboss in a mafia organization» [6, с. 44], *omerta* «a code of silence about criminal activity and a refusal to give evidence to the police» [6, с. 184], *vendetta* «A blood feud in which a murdered person's relatives take vengeance on the killer or the killer's family» [6, с. 257].

Розглядаючи концепт *MAFIA*, варто говорити про його багатоплановість та про те, що він наділений різним концептуально-культурним змістом навіть у межах самого американського лінгвосоціуму. Так, для представників італійськомовної діаспори в США його семантика буде ширшою, а для інших членів лівгвоспільноти концепт набуває узагальнювального значення, поступово втрачаючи свою спеціалізацію. Водночас громадські організації, які відстоюють права американців італійського походження виступають проти стереотипу італійця, як представника кримінального співтовариства: *Polish and other ethnic jokes may have been ended, or driven underground, but the Italian Mafia stereotype continued, especially in the movies, even if Mafia movies are now usually set in the past. Still, Italian-American defense organizations have not been very effective, perhaps because not enough third generation Italian-Americans took offense at the depiction of Sicilian immigrants and their criminal children who have been the major characters in these films, or did not suffer sufficiently from anti-Italian discrimination* [3].

Популяризація терміну *mafia* зумовила розширення його семантики, сьогодні все частіше лексему використовують стосовно інших організованих злочинних угруповань, проте сема національної належності ще входить до структури значення слова, наприклад, *Russian mafia, Mexican mafia, Jewish mafia*. Сучасний англомовний дискурс містить чимало прикладів такого використання: *Oh, lovely. The yakuza. Japanese mafia. That was about the very last thing I needed* [3]. Особливо високою частотністю в американському варіанті англійської мови відзначається словосполучення *Mexican mafia* у зв'язку з криміналізацією мексиканського населення: *The Mexican mafia is a hyper violent organization run from behind prison walls. Now its effects are felt in all corners of the United States where street gang violence terrorizes communities and leaves a bloody wake* [3].

Іншими поширеними одиницями італійського походження насамперед в американському варіанті англійської мови стали лексеми, що номінують національно-специфічні страви, зокрема, *cappuccino, espresso, lasagna, mozzarella, pasta, pizza, ravioli, spaghetti, spumante* (різновид італійського ігристого вина), *zabaglione* (різновид італійського десерту) [6]. Особливо значного поширення окремі лексеми набули й в англійській мові, так, за свідченням корпусу американського варіанту англійської мови слова *pasta* та *pizza* входять до 5000 найуживаніших слів англійської мови США [3]. Зрозуміло, що ставши надбанням американської полікультури, означені лексеми увійшли до складу багатьох європейських мов.

Таким чином, лексико-фразеологічні одиниці італійського походження становлять вагомий пласт словникового складу сучасної англійської мови. Основні процеси активізації входження лексико-семантичних одиниць італійського походження

відбувалися внаслідок популяризації італійської культури у світі, зростання її ваги в загальнокультурному доробку людства. Зважаючи на процеси глобалізації та американізації сучасного світу поповнення лексичного складу сучасної англійської мови відбувається за рахунок іншомовних одиниць, зокрема італійських, за посередництва та під впливом американського варіанта англійської мови.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні лінгвокультурної специфіки функціонування іншомовних запозичень у національних варіантах англійської мови.

Література

1. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.

2. Эльдаров А. М. Итальянские заимствования в современном английском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. М. Эльдаров ; Ленинградский государственный университет имени А. С. Пушкина. – Ленинград, 1984. – 18 с.

3. Corpus of contemporary American English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.byu.edu/coca>.

4. Gardaphe F. L. From wise guys to wise men: the gangster and Italian American masculinities / Fred L. Gardaphe New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2006. – 266 p.

5. Oxford Dictionary of English, 2nd Edition [Электронный ресурс] / ed. John Simpson. – USA : Oxford University Press, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги: Intel Pentium; 512 Mb RAM ; Windows XP, Vista, 7. – Назва з титул. екрану.

6. Varchaver M. The Browsers Dictionary of Foreign Words and Phrases / M. Varchaver, F.L. Moore. – New York : John Wiley & Sons, Inc., 2009. – 280 p.

Grabovyi P. M. Lingvocultural specificity of Italian origin lexemes' functioning in contemporary American English.

The article reveals some aspects of Italian loanwords' functioning in the Contemporary English language from the point of view of language and culture nexus. The attention is paid to nationally marked lexemes.

Keywords: loanword, lingvoculturology, the Italian Language, The English Language.

Грабовай П. Н. Лингвокультурная специфика функционирования лексики итальянского происхождения в американском варианте английского языка

В статье рассмотрены лингвокультурные аспекты функционирования лексики итальянского происхождения в американском варианте английского языка. Внимание уделено тем лексическим единицам, которые имеют национально-культурную окраску.

Ключевые слова: заимствование, лингвокультурология, итальянский язык, английский язык.

ДИАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

У статті на матеріалі художніх текстів Л. Мартовича, В. Стефаника, Г. Хоткевича, М. Черемшину описано лінгвокультурологічну специфіку діалектних фразеологічних одиниць, проаналізовано їх національно-культурні компоненти.

Ключові слова: фразеологізм, діалектна фразеологічна одиниця, художній текст, лінгвокультурологія, культурно-національна конотація.

Сучасний світ характеризується намаганням народів «визначити власне обличчя, глибше пізнати національний дух, менталітет, культуру, мову» [6, с. 33]. Осторонь цих процесів не залишається лінгвістика, тому наприкінці ХХ століття в науці про фразеологію з'явився новий підхід у розумінні значення фразеологічних одиниць (ФО) в житті спільноти. Як закономірність серед дослідників сприймається той факт, що останні роки позначені зростанням зацікавленості проблематикою взаємодії таких двох феноменів життєдіяльності людини, якими є мова й культура; до того ж, перша виступає одним з проявів другої. Лінгвокультурологічний підхід у фразеології будується на тому положенні, що культура втілює свій ціннісний зміст у мові як найбільш універсальному засобі визначення світу; мова сприяє збереженню і трансляції загального запасу культурних цінностей. Тому в лінгвокультурології загальновизнаною є думка про те, що саме фразеологічний склад мови найбільш яскраво відбиває риси народного світобачення.

Питання лінгвокультурної специфіки мовних одиниць, зокрема їх актуалізації у фразеології, знайшли відображення в працях М. Ф. Алефіренка, В. В. Жайворонка, М. Л. Ковшової, В. А. Маслової, В. М. Мокієнка, О. О. Селіванової, В. М. Телія, В. Д. Ужченка та ін.

Актуальним залишається вивчення діалектної фразеології, оскільки вона є «засобом відображення в мові національної специфіки, носієм елементів, що у значній різноманітності і повноті характеризують етнічну картину світу» [5, с. 52]. Діалект – це той складник національної мови, у якому чи не в первозданному вигляді збереглися психологічні та культурні особливості певного етнічного угруповання, в усій повноті виражається дух нації, що, власне, і є її самобутністю. Саме цим, напевне, можна пояснити тенденцію в усьому світі до пошанування діалектів, і, відповідно, посилюється інтерес мовознавців до проблем, пов'язаних з діалектами: «У розмовній мові народу є те, що живе тепер, те, що відмирає (реліктові риси), і те, що народжується, виявлене більшою або меншою мірою» [3, с. 4]. Основне завдання лінгвокультурологічного напряму дослідження діалектної фразеології – виявити способи та засоби відтворення «мови» культури в змісті діалектних фразеологічних одиниць (далі ДФО). За словами В. Телії, фразеологія – це «дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [8, с. 9].

Мета статті – описати лінгвокультурологічну специфіку ДФО в художніх текстах. Джерелом дослідження послугували твори Л. Мартовича, В. Стефаніка, Г. Хоткевича, М. Черемшини.

Художній текст як образна модель світу є невичерпним джерелом інформації про культурно-історичний досвід народу, конденсатом культурної пам'яті (традиції), яка відклалася у свідомості народу. Пізнання культурної історії народу через мову художньої літератури досить продуктивне, оскільки в кожному питомому народному слові закладено образ, який своїм корінням часто сягає народної міфології. За О. Потебнею, образ слова – це його знак, символ, звідки постає уявлення, внутрішня форма [2, с. 84].

У народній мові черпали красу і силу слова кращі українські письменники. Саме в ній відбито характер народу, спосіб його мислення, його релігійні й міфологічні уявлення, народні звичаї та традиції, які склалися протягом багатьох століть і освячені віками. У народних звичаях тісно поєднано староукраїнську дохристиянську та християнську культури. Легше всього зрозуміти та пояснити культурний аспект тих ДФО, у значенні яких велику роль відіграє денотативний аспект. Сюди можна віднести ДФО, компонентами яких є назви предметів національної культури: *присів гайдука* (гайдук – народний танець; присядка в танці [1, с. 43]), *аркана пішла* (аркан – гуцульський чоловічий танець [1, с. 18]). Український народ протягом століть створював самобутню культуру, яка відбиває його багатогранне життя. Одним із найцінніших скарбів є танцювальне мистецтво. У побутових танцях відображаються істотні риси українського народу: волеюлюбність, героїзм, завзяття, винахідливість, дотепність тощо: *Аді, видите, їмостечки, я діправди чуюся легким, але однако траба би мені ще зо три скрипці та й з десять флюяр, аби я присів гайдука на підлозі* (Черемш., с. 200); *Іноді чоловік ще такий легкий, що й аркана пішов би* (Черемш., с. 200).

Щодо традицій, звичаїв, обрядів та ритуалів, то вони у своїй першооснові належали до релігійно-магічних явищ, оскільки люди вірили, що за їх допомогою можна отримати бажаний результат. Скажімо, щоб досягнути поставленої мети, люди просили за це в Бога за допомогою молитов: *Стали бадіки хреститися та дякувати госпідкові, що полегшив їм їх неволю, зіслав їм надію, як веселичку на небі* (Черемш., с. 154); *– Молися за мене, най мене бог хоронит, най мене направит на ліпший розум, бо тьм печу у вогні, як пацюка, бо меш три дні попів за своїм богацтвом згорати* (Стеф., с. 133).

За звичаями розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому. У давнину широко побутували різні народні повір'я і пов'язані з ними звичаї, шептання-примовляння, угадування, віщування, ворожіння... Таке своєрідне втілення світовідчуття і світосприймання наших предків у рухи і дії, сповнені чарами первинної народної поезії, пісні, сміху, природного гумору, дотепу, жартів, служило зміцненню взаємин між людьми, виробленню своєрідного тлумачення зв'язку людини з природою. З поховальними обрядовими діями пов'язана ДФО *сходиться на грушку* (грушка – ігри при небіжчикові (переважно молоді [1, с. 49]): *Легіні і дівчата сходилися на "грушку" / Укліякали коло тіла, відшпінтували молитви, а потому борзо смуток скидали і в хоромях гралися жмурка...* (Черемш., с. 65). Отже,

«з правіку давнього ховаються гуцульськими присілками давні звичаї справляти веселі ігри та забави біля померлого... Бо ж за померлими годиться плакати, жаліти, добрі вчинки згадувати, а тут все навпаки. Найбільші сміхотворці й дотепники влаштовують ігри-забави, щоб веселість царила в хаті прощання, щоб небіжчик легко й весело ступав "у потойбічне життя" до своїх предків...» [4, с. 241-242].

Формування фразеологічного фонду кожної мови безпосередньо залежить від обставин історичного, культурного соціального розвитку суспільства, від особливостей матеріально-побутового та духовно-звичаєвого життя народу. Переважне число діалектних фразеологізмів, засвідчених письменниками, становить їх виразну територіальну ознаку та вказує на реалії життя народу, принаймні для вказаного часу, оскільки ці ДФО вживаються рідко або й зовсім не вживаються, наприклад: *ходити льонтом* «Тинятися без діла» [1, с. 116]: *Сім неділь без одної ходить уже малий Юра Приймаків льонтом, і ніхто його не питає, чи їв він, чи спав, чи має сорочечку* (Черемш., с. 70).

Фразеологізми формувалися як віддзеркалення повсякденних побутових турбот, соціальних взаємовідносин людей. До таких можна віднести наступні ДФО: *бути в супрязі, тримати сервеус, їти / піти (пускати, викликати) на бубен (бубень), їти в дат, їти на симбрілю (цимбрілю)* та ін.

ДФО *бути в супрязі* пов'язана з важким життям народу, з необхідністю виживати за таких умов, коли треба були певним чином працювати на землі, здобуваючи собі їжу. Під час таких робіт виявлялися найкращі риси людини: доброзичливість по відношенню до сусідів, чесність. Це була своєрідна перевірка людини на порядність, взаєморозуміння. *Супряга* – супряж, спільна робота однокінних селян своїми кіньми. ДФО *бути у супрязі* «Бути у спілці при виконанні сільськогосподарських робіт» [7, с. 533]: *– Усе знаю, бо я з її дедом у супрязі був / Шістнадцять рік я був з її дедом у супрязі, щороку я те поле орав, але сварні ніякої не було* (Март., с. 62-63).

ДФО *їти / піти (пускати, викликати) на бубен (бубень)* означає те, що під час продажу речей з торгів били в бубон, щоб скликати покупців. Подана ДФО пов'язана з тривожними хвилинами в житті людей. Удари в бубон сповіщали селянина про біду, про те, що він залишається без майна, а найголовніше – без землі та свійських тварин, що майже співпадало із загибеллю людини, оскільки одвічна мрія селянина – мати власний наділ, власне поле. Душа українця хліборобська, тому споконвіку він працює на землі. Лишитися без землі означало для селянина втратити сенс життя. У гуцулів спостерігається особливе ставлення до землі та свійських тварин, бо «весь добуток гуцула в маржині. Без неї гуцул ніщо, з нею – все» (Хотк.-2, с. 31): *Заліз у банок, рат не поповнив; та не пішло все господарство на бубен / Пішло* (Март., с. 35); *Спит на приспі та крізь сон гукає: аді, аді, вже ліцїтуют, вже б'ють печьїтки, вже на бубень викликають* (Стеф., с. 81).

Побутові проблеми з життя селян письменники трактують у зв'язку з соціальними обставинами, які зумовили те чи інше явище. Люди часто були змушені продавати землю, оскільки були неспроможні віддати борги, можливо тому виникла ДФО *пустити на ліцїтацію* (ліцїтація – аукціон) «Виставити майно на продаж» [7, с. 263]: *Він не платить далі, а я хочу пустити ґрунт на ліцїтацію* (Март., с. 33).

Письменники в своїй творчості відобразили соціальне й національне гноблення, безправ'я і темноту селянства, що страждало й віками мріяло про землю, тугу за кращим життям, надію на краще майбутнє: *Вони двигали на собі необтесаний і тяжкий ярм мужицького багатства, котре ніколи не дає ані спокою, ані радості ніякої* (Стеф., с. 124) – пор.: *тягти ярмо* «1. Працювати на когось; 2. Важко, безрадісно жити» [9, с. 907]; – *Ви хочете всі наші діти, що в школах вчуться, зогноїти по криміналах, аби потім мужиків запряги в ярм* (Стеф., с. 244) – пор.: *запрягти в ярмо* «Поневоли, примусити працювати на себе» [9, с. 316]. Наведені ДФО відтворюють об'єктивну картину тогочасного життя.

ДФО вражають безпосередністю життєвих картин, похмурістю і безпросвітністю селянської дійсності, коли дівчата змушені *іти на цимбрилю (симбрилю)* до розпусних панів: *До пана йду на цимбрилю, то будете мати що їсти!* – говорила вона, радіючи (Черемш., с. 103), де *симбрила (цимбрила)* – служба у когось, наймитування [1, с. 170]. Часто ці дівчата-покритки, зганьблені панами, поверталися до рідного села: *Я, дьдику, тільки знала, що-сми на симбрилю у місто пішла, що-сми слухала та й вас годувала / То я до вас прийшла у гості* (Черемш., с. 103).

Зауважимо, що не всі ДФО можуть стати носіями національно-культурної інформації. Найбільший інтерес становлять такі ДФО, національна культура в котрих відбивається через зв'язок з культурно-національними конотаціями, еталонами, символами, стереотипами. Багато ДФО пов'язано з міфологемами та архетипами. Наприклад, у широкому плані кожна українська ФО, що містить позначення *сім* та похідні від нього, так чи інакше опосередкована уявленнями про міфологізований характер числа. Цифра *сім* – символічне святе число Всесвіту, що відіграє велику роль у народній та релігійній символіці народів усього світу. Значення числа *сім* у світосприйманні нашого народу фігурує в компонентному складі ДФО та передає узагальнене значення останньої, верхньої межі відліку: *Паничі сердилися на дідову заблудливість, а дід впеvняв їх, що і вони будуть забувати, коли сьомий хрест переступлять, – а відбираючи ключ, завйокав на сиві коні і від їхав* (Черемш., с. 194); *А я му кажу, що не хочу, бо дедю маю злобного – ме на мені шкіру до сім раз ізтегати* (Хотк.-2, с. 65); *Та з мене мій сім шкур ізпустил, ек му не принесу ціврових* (Хотк.-1, с. 60); *То до сегого коліна буде їх так душити, а як семе коліно мине та й нема моці вже / То кара, люде, сему кістку аж карати* (Стеф., с. 150).

Отже, українська мова відзначається багатством і яскравістю ДФО, що надають їй глибоко оригінального національного характеру. Це й знайшло своє відображення у творах Л. Мартовича, В. Стефаніка, Г. Хоткевича, М. Черемшини.

Вивчення української діалектної фразеології на основі мови художніх творів дає багатий матеріал для опису національної картини світу через особливості сприйняття і закріплення у мові надбань суспільства, традицій, звичаїв та відтворення їх за допомогою пам'яті. Процес розуміння й оцінювання ДФО як мовних знаків національної культури – це шлях до пізнання менталітету народу, духовної культури.

Література

1. Гуцульські говірки: Короткий словник / НАН України. Інститут українознавства імені І. Крип'якевича ; [уклад. Г. Гузар, Я. Закревська та ін.]. – Львів, 1997. – 230 с.
2. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика : нариси / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Радянська школа, 1966. – 347 с.
4. Зеленчук М. Похоронні звичаї та обряди на Гуцульщині : ігри та забави при померлому / М. Зеленчук // Діалектологічні студії. – Львів, 2003. – С. 241–247.
5. Кононенко В. Етнологічні засади вивчення української мови / В. Кононенко // Українська мова в освіті : [зб. матеріалів Всеукр. наук. конф.]. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 43–56.
6. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
7. Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н. В. Гуїванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
8. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 284 с.
9. Фразеологічний словник української мови : [у 2-х кн.] / [упоряд. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

Джерела

- Март. – Лесь Мартович Твори / Лесь Мартович. – К. : Дніпро, 1976. – 428 с.
- Стеф. – Стефанік В. Повне збір. творів : у 3-х т. / Василь Стефанік. – К., 1949. – Т. 1. – 377 с.
- Хотк.-1 – Хоткевич Г. Довбуш : [повість] / Гнат Хоткевич. – К. : Дніпро, 2004. – 392 с.
- Хотк.-2 – Хоткевич Г. Камінна душа : [повість] / Гнат Хоткевич. – К. : Дніпро, 1981. – 295 с.
- Черемш. – Черемшина М. Твори в двох томах / Марко Черемшина. – К. : Наук. думка, 1974. – Т. 1. – 336 с.

Dekhtyareva E. V. Dialect phraseological units in literary texts as a source of lingvocultural researches

Lingvocultural peculiarities of dialect phraseological units in literary texts by L. Martovich, V. Stefanyk, G. Khotkevich, M. Cheremshyn are described in this article. Their national and cultural components are analyzed as well.

Key words: phraseologies, dialect phraseological unit, literary text, lingvoculturology, cultural and national connotation.

Дехтярева Е. В. Диалектные фразеологизмы в художественных текстах как источник лингвокультурологических исследований

В статье на материале художественных текстов Л. Мартовича, В. Стефаника, Г. Хоткевича, М. Черемшины описывается лингвокультурологическая специфика диалектных фразеологических единиц, анализируются их национально-культурные компоненты.

Ключевые слова: фразеологизм, диалектная фразеологическая единица, художественный текст, лингвокультурология, культурно-национальная коннотация.

УДК 811.111'42:165.194(73)

Н. В. Дронякіна

ЕТНОКУЛЬТУРНІ СЛОВЕСНО-ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ В АФРО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті висвітлено лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти дослідження етнокультурної картини світу в афро-американській поезії, що розкривається у різновиді етнокультурних словесно-поетичних образів.

Ключові слова: етнокультурний словесно-поетичний образ, етнокультурна картина світу, лінгвокультурема, етнокультурний смисл, концептуальні імплікації.

Дослідження мови як культурного коду нації, що зберігає скарби національної культури, стає пріоритетним серед кола питань загальнофілологічного характеру (М. Ф. Алефіренко, В. В. Воробйов, О. П. Воробйова, І. О. Голубовська, В. І. Карасик, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов, Н. В. Слухай, В. М. Телія та ін. [1; 5; 6; 7; 9; 10; 16; 17; 18]). Розкриття способів актуалізації міфопоетичних ресурсів мовної системи в поетичному мовленні дозволяє висвітлити особливості етнокультурних уявлень про світ, що заповнюють певний шар етнокультурної картини світу, зокрема афро-американської спільноти.

Аналітичний огляд наукового доробку з проблеми етнокультурної картини світу засвідчує, що її досліджено в онтологічному, комунікативно-функціональному і когнітивно-дискурсивному вимірах. Так, у річці семантико-структурного підходу онтологічного напрямку виокремлено коло етнокультурних концептів різних лінгвокультурних спільнот [7], окреслено систему міфопоетичних і культурних значень у слов'янській культурі [5; 10; 18], визначено структуру етнокультурних концептів, розроблено методику їх вилучення [4; 9; 13]. З позицій лінгвосоціотичного підходу комунікативно-функціонального напрямку на основі передконцептуального аналізу слов'янських художніх текстів виокремлено коло етноконцептів східних слов'ян [16], з'ясовано регулятивно-сугестивну функцію етноміфопоетичних смислів у сучасних телевізійних текстах [15], виявлено складники етнічного передконцепту та їх роль у формуванні індивідуально-авторської картини світу [12], з'ясовано складники архетипного символу «світове дерево» [8]. В аспекті когнітивно-дискурсивної парадигми на основі методики лінгвокогнітивного та поетико-когнітивного

аналізу виявлені типи й види словесно-поетичних образів та лінгвокогнітивні операції їхнього формування [3; 11]. На основі когнітивно-прагматичного підходу та лінгвокогнітивного аналізу виявлено засоби вербалізації інтендованих імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі, когнітивно-прагматичні характеристики дискурсивної імплікації [2], розроблено методику вилучення імплікатів і визначено лінгвокогнітивні механізми їх формування в американському поетичному просторі [14].

Попри те, що етнокультурні смисли вивчалися в індивідуально-авторській, міфопоетичній, концептуальній картинах світу слов'янських, англійських, американських, німецьких художніх текстів, етнокультурна картина світу афро-американської поезії не отримала достатнього висвітлення з позицій нової антропоцентричної парадигми лінгвістики.

Актуальність дослідження зумовлена його відповідністю загальному спрямуванню робіт з когнітивної лінгвістики на виявлення креативних механізмів формування художніх образів, пояснення специфіки ідіостиля поета, а також значущістю афро-американської поезії для мультинаціональної американської культури. Відсутність робіт з вивчення афро-американської поезії в лінгвокогнітивному та лінгвокультурологічному ракурсі посилює актуальність обраної теми. Особливого значення набуває вивчення етнокультурної картини світу в афро-американських віршованих текстах у плані розкриття глибинних механізмів формування етнокультурних словесно-поетичних образів, визначення їхнього концептуального підґрунтя, етнокультурної специфіки.

Етнокультурну картину світу в афро-американській поезії розуміємо як частину загальної американської культури. В ній висвітлена міфопоетична картина світу етносу. Етнокультурна картина світу віддзеркалена в семантиці мовних одиниць крізь систему значень та асоціацій слова з особливими культурно-специфічними значеннями, що відбивають як образ життя, так і образ мислення. Етнокультурна специфіка в семантиці мовних одиниць є результатом впливу позамовних чинників – культурно-історичних особливостей розвитку народу [1], афро-американського етносу зокрема.

У руслі лінгвокогнітивної та лінгвокультурологічної парадигми на основі творчого опрацювання положень когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики і лінгвокультурології **етнокультурна картина світу** в афро-американській поезії тлумачимо як лінгвокультурний когнітивний конструкт, що інкорпорує сукупність образів, вірувань, уявлень темношкірого етносу про навколишню дійсність, про своє місце та роль у світі.

Етнокультурну картину світу афро-американської поезії досліджено через аналіз образного простору, що розкривається в етнокультурних словесно-поетичних образах. **Етнокультурний словесно-поетичний образ** визначено як лінгвокогнітивний та лінгвокультурний спосіб організації змісту віршованого тексту, в якому маніфестовані міфопоетичні уявлення етносу про світ.

Особливість етнокультурної картини світу в афро-американській поезії полягає у тому, що не дивлячись на адаптацію, асиміляцію в американській культурі, колективне позасвідоме укорінене у свідомості афро-американської спільноти. Воно

безсвідомо, автоматично проявляється у поєднанні етнокультурної і національної картини світу, яка є спільною для американського соціуму. Унаслідок нашарування універсальної й етноспецифічної картин світу в основі афро-американського глибинного образу лежить переплетення різних уявлень етносу.

У результаті комплексного аналізу типів і видів етнокультурних словесно-поетичних образів виявлено, що вони актуалізують образний і валоративний шари етноконцептів ЛЮДИНА, РАБСТВО, СВОБОДА, БОГ, БАТЬКІВЩИНА, ДІМ. Названі концепти вважаємо етнокультурними, оскільки їх образно-асоціативний шар містить етнокультурну інформацію. У концепції дослідження особливу значущість становлять ті словесно-поетичні образи, котрі містять етнокультурні смисли, активовані міфологемами та етнокультурними як згорнутим знанням етносу про світ.

Образний простір афро-американської поезії є упорядкованою сукупністю різних типів і видів словесних поетичних образів. Критерієм розмежування типів етнокультурних словесно-поетичних образів слугують різні знання етносу про світ, що опредметнені в семантичному просторі віршованого тексту. Спираючись на типологію словесно-поетичних образів Л. І. Белехової [3, с. 285–378], етнокультурні словесно-поетичні образи поділяються на архетипні (старі), стереотипні та параболічні (нові). Отже, розглянемо декілька прикладів етнокультурних словесно-поетичних образів в афро-американській поезії.

Рівноправність темношкірого етносу із білим народом в американській державі виражена в етнокультурному словесно-поетичному образі *"Now / milkweed and blackberries are keepers of the cornfield"* (Komunyaka NV, 59). Фітонім *milkweed* є метафорою білої людини, оскільки морфема *milk* має одним зі своїх значень саме білий. У свою чергу, фітонім *blackberries* є метафорою темношкірої людини, завдяки колоративному компоненту *black*. Відтак, лексична одиниця *cornfield* виступає параболічним образом США, мультинаціональною країною як поле, величезний простір, на якому росте безліч різних трав.

Негативні конотації чорного кольору передані у словесно-поетичному образі *"Jessie's black / And her way will be black, and / jerkier even than mine"* (Brooks SP, 85). У наведеному прикладі лексична одиниця *black* є словесним образом-символом нещастя, горя, печалі, невдачі як результат переосмислення африканського архетипного образу-символу *вдачі, злагоди*, у зв'язку із набутим культурно-історичним досвідом темношкірого етносу на території США. Темний колір набув негативного значення, оскільки люди з темною шкірою зазнавали знущання, катування з боку білої раси. Тому життя темношкірої людини сповнене стражданнями, випробуваннями (*her way will be black*).

Сильний характер темношкірого етносу сформувався у результаті його багатостолітньої боротьби, жертвності. Так, в етнокультурному словесно-поетичному образі *"Not that success, for him, is sure, infallible. / But never has he been afraid to reach. / His lesions are legion. / But reaching is his rule"* (Brooks SP, 55) гіпербола *his lesions are legion* (легіон поразок) виражає ціліспрямованість, активну боротьбу етносу за свободу, свої права. Номінативна одиниця *reaching is his rule* є лінгвокультурною, що виражає принцип вирішення поставленого завдання, досягнення мети та маніфестує етнокультурні смисли *витривалості, терпіння, наполегливості*. Ви-

тривалість темношкірого етносу обумовлена тяжкою долею та історією його життя на іншому континенті, шлях до якого був непростим: *"atlantic is a sea of bones, my bones, my elegant afrikans connecting whydah and new york. / a bridge of ivory. / seabed they call it"* (Clifton ESEAA, 154). Лексичні одиниці *whydah, new york* є африканським та американським топонімами. У наведеному прикладі ми побачили лінгвокультурному *atlantic is a sea of bones*, яка змальовує криваві історичні події у житті темношкірого народу. Перевезення рабів здійснювалося у жахливих умовах, перенавантажених рабами кораблях. Оскільки шлях від Африки до США був довгим, це неминуче вело до загибелі африканців, а їхні тіла викидали за борт. Номінативні одиниці *a bridge of ivory; seabed* виражають цінність темношкірої людини як товару подібно до бивнів слонів.

Гноблення та неповага до темношкірої людини в США є загальновідомим. Так, в етнокультурному словесно-поетичному образі *"spat-out purchased kisses"* (Brooks SP, 15) прикметник *spat-out* виражає презирство, обурення, ненависть по відношенню до темношкірого етносу, а дієприкметник *purchased* означає *куплений за гроші*. Враховуючи значення кожного компонента прикладу, вважаємо, що у наведеному вище словесно-поетичному образі виражене лицемірство американського суспільства.

У словесно-поетичному образі *"animals come in all colors. dark meat will roast as fast especially in as whi-te meat the unitedstates of america's new self-cleaning ovens"* (Madhubuti ESEAA, 203–204) США осмислюється як мікрохвильова піч, що самоочищується (*the unitedstates of america's new self-cleaning ovens*), тобто здатної до позбавлення себе від всього непотрібного, некорисного та до самовідновлення як організм будь-якої живої істоти. Метафора *animals come in all colors* виражає мультинаціоналізм США, що постійно поширюється. Лексичні одиниці *dark meat* та *whi-te meat* є метафорами темношкірого народу та білого відповідно. Номінативна одиниця *dark meat will roast as fast especially in as whi-te meat the unitedstates of america's new self-cleaning ovens* виражає фізичну ідентичність представників рас, що ворогують, але не соціальну рівність у суспільстві.

В етнокультурному словесно-поетичному образі *"these fatherless whites come to consciousness with a history of the gun"* (Harper ESEAA, 178–179) номінативна одиниця *fatherless whites* параболічно виражає походження білошкірих американців як нації, країни без етнічних коренів на цій землі, що, у свою чергу, розгортає знання про історію США. Метонімію *fatherless whites* вжито для позначення нації *завойовників, інтервентів, імігрантів*, які витиснули місцеве населення та утворили свою мультинаціональну країну, що виражено номінативною одиницею *with a history of the gun*.

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аналіз етнокультурних словесно-поетичних образів в афро-американській поезії окреслив коло етнокультурних смислів: *витривалість, (не)рівність, пристосованість, жертвність, самовідданість, непохитність, ворожість, гноблення, печаль, невдача, лицемірство*.

Подальшу перспективу наукового пошуку вбачаємо у виявленні культурологічних особливостей словесних образів-символів, лінгвокогнітивних механізмів їхнього формування в афро-американських віршованих текстах, що сприятиме окресленню культурно-ціннісної картини світу в афро-американській поезії.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. — М. : Academia, 2002. — 394 с.
2. Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Р. Безугла. — К., 2009. — 28 с.
3. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії : лінгвокогнітивний аспект : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.04 / Л. І. Белехова. — К., 2002. — 516 с.
4. Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. — М., 2003. — Вып. 24. — С. 5–12.
5. Воробьёв В. В. Лингвокультурология : [монография] / В. В. Воробьёв. — М. : Изд-во РУДН, 2008. — 336 с.
6. Воробьёва О. П. Семантическое пространство художественного текста: интерпретация мира или мир интерпретаций? / О. П. Воробьёва // Категоризация мира : пространство и время : материалы науч. конф. — М. : Диалог-МГУ, 1997. — С. 39–40.
7. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : [монография] / И. А. Голубовская. — К. : Киевский университет, 2002. — 293 с.
8. Єлісова М. О. Універсальний символ «Світове Дерево» та його мовно-образні парадигми в художніх текстах Бориса Пастернака : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Германські мови» / М. О. Єлісова. — К., 2006. — 20 с.
9. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. — М. : Гнозис, 2005. — 352 с.
10. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. — М. : Академия, 2001. — 208 с.
11. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз : дис. на здобуття наук. ступ. докт. філол. наук : 10.02.04 / В. Г. Ніконова. — К. : КНЛУ, 2008. — 558 с.
12. Петриченко О. А. Етнокультурна настановність образів першоеlementів буття в художній мові М. Гумільова та В. Хлебнікова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / О. А. Петриченко. — Київ, 2004. — 20 с.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
14. Проценко О. О. Імплікативний простір американської поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. О. Проценко. — Х., 2010. — 20 с.
15. Самусенко О. М. Міфопоетичні джерела сугестії в російських телевізійних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / О. М. Самусенко. — К., 2004. — 20 с.
16. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н. В. Слухай. — К. : Київський університет, 2005. — 167 с.
17. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 248 с.

18. Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект / В. Н. Телия. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

- Brooks SP — Brooks G. Selected Poems / G. Brooks. — N.Y. : Harper Perennial, 1963. — 127 p.
- ESEAA — Every Shut Eye Ain't Asleep: An Anthology of Poetry by African Americans Since 1945 / ed. by : Michael S. Harper and Anthony Walton. — Boston : Little, Brown and Company, 1994. — 327 p.
- Komunyakaa NV — Komunyakaa Y. Neon Vernacular: New and Selected Poems / Y. Komunyakaa. — Hanover : University Press of New England, 1993. — 178 p.

Dronyakina N. V. Ethnocultural verbal poetic images in African American poetry.

This article focuses on revealing linguistic cognitive and cultural properties of the ethnocultural picture of the world in the African American poetry. The ethnocultural picture of the world is represented in ethnocultural verbal poetic images.

Key words: ethnocultural verbal poetic image, ethnocultural picture of the world, linguocultureme, etnocultural sense, conceptual implications.

Дронякина Н. В. Этнокультурные словесно-поэтические образы в афро-американской поэзии.

В статье рассмотрены лингвокогнитивный и лингвокультурный аспекты исследования этнокультурной картины мира в афро-американской поэзии, которая раскрывается в разновидности этнокультурных словесно-поэтических образов.

Ключевые слова: этнокультурный словесно-поэтический образ, этнокультурная картина мира, лингвокультурема, этнокультурный смысл, концептуальные импликации.

УДК 811.112'373.421

Ж. А. Дягілева

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЛЕКСЕМ ІЗ ЗНАЧЕННЯМ FREUNDSCHAFT В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті описано синоніми як номінанти концепту FREUNDSCHAFT в німецькій мові. Розглянуто інтегральні й диференційні ознаки лексем із значенням Freundschaft. Визначено групи синонімів відповідно до значеннєвих компонентів концепту FREUNDSCHAFT.

Ключові слова: синонімічні відношення, лексема, інтегральні й диференційні ознаки.

Проблема синонімії була в центрі структурно-системних досліджень, що спрямовані на виділення чітких критеріїв синонімічності. Оскільки й досі немає однозначної дефініції лексичного значення, то неможливо було дати відповідь на питання про те, які лексеми є синонімічними і яке слово вважати домінантою в синонімічному ряді. До того ж синонімія не розглядалась як ментально-мовна категорія [1, с. 145]. У світлі нової лінгвокультурної парадигми стало можливим через явище синонімії розкрити особливості світосприйняття певного народу, а, отже, довести існування зв'язку між мовою і культурою.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики тлумачення синонімів пов'язано з визначенням семантичних ознак концепту – базової одиниці лінгвокультурології, оскільки значення можна вважати інваріантом синонімічного перефразування [2, с. 171].

Слідом за Д. М. Шмельовим під синонімами розуміємо слова, що належать одній частині мови, але мають тотожні й відмінні елементи у значенні. Останні протиставлено за такими семантичними ознаками, що в певних контекстах видаються несуттєвими [3, с. 196]. Кількість спільних елементів у різних рядах слів неоднакова, тому можна стверджувати, що слова мають різний ступінь синонімічності [4, с. 218].

Завдання дослідження – виявити синонімічний ряд лексем *Freundschaft*, *Freund* і уточнити значення номінантів концепту *Freundschaft* шляхом їхнього зіставлення з синонімами, які позначають «наволододружні» стосунки, тобто схожі на дружні.

Обираючи польовий принцип організації лексики, потрібно визначити критерії систематизації словникового корпусу. Популярним серед німецьких лексикографів [5; 6] є критерій тематичного об'єднання лексем у мікрополя. Тоді лексичні одиниці одного мікрополя автоматично повинні стати синонімами. Розглянемо тематичні групи, до яких належить слово *Freundschaft*:

- *Freundschaft*: *Brüderlichkeit*, *Brüderschaft*, *Einigkeit*, *Freundschaft*;
- *Eintracht*: *Bund*, *Clique*, *Einheitsfront*, *Familienglück*, *Freundschaft*;
- *Friede*: *Eintracht*, *Entspannung*, *Freundschaft*, *Friede*, *Partnerschaft*, *Ruhe*;
- *Gastlichkeit*: *Geselligkeit*, *festlicher Empfang*, *Freundschaft*, *Gastfreundschaft*, *Herzlichkeit* [6, с. 284].

У кожній тематичній групі поряд із синонімами *Freundschaft* – *Kameradschaft*, *Freundschaft* – *Partnerschaft* і ін. зазначено лексеми, які важко назвати синонімами (*Friede*, *Ruhe*) без розгляду відповідного контексту, у якому можливо було б визначити характер їхнього зв'язку. Такі ж нез'ясовані зв'язки спостерігаємо в тематичних групах, до яких належить лексема *Freund*:

- *Zwei*: *Amtsbruder*, *Anhänger*, *Begleiter*, *Betreuer*, *Ehepartner*, *Freund*;
- *Hilfe*: *Bruder*, *Freund*, *Genosse*, *Geselle*, *Kollege*, *Kommilitone*, *Mitkämpfer*;
- *Liebe*: *Freund*, *Günner*, *Schatz*;
- *Freundschaft*: *Begleiter*, *Busenfreund*, *Freund*, *Parteifreund* [6, с. 284].

Для уніфікованого розгляду ЛО із значенням *Freundschaft* проблематичним видається аналіз синонімічних рядів *Freundschaft* і *Freund*, застосовуючи дані словника Dornseiff, тому що, окрім власне тематичної групи *Freundschaft*, аналізовані лексеми належать іншим групам. Дискусійною видається доцільність розділення понять *Hilfe* і *Freundschaft*, адже в свідомості більшості німців *Freundschaft* без допомоги не мислиться.

Вважаємо тематичний підхід у систематизації лексики, попри всі зауваження, принципово новим порівняно із традиційними словниками синонімів, які подають синонімічні ряди досить хаотично.

Із семантикою *Gemeinsamkeit* (спільність) пов'язаний синонімічний ряд лексем *Kamerad* – *Kommilitone* – *Kumpen*, які позначають людину, залучену до певної спільної діяльності, на базі чого виникають приязні стосунки. З розвитком і урізноманітненням суспільної діяльності виникла потреба у вербальному вираженні «наволододружних» стосунків:

1. *Kameradschaft* – *Kamerad* – запозичення від лат. *camera* (кімната) – «камерне товариство, товариш, супутник». Простежуємо етимологічний зв'язок із фр. *camerade* – «товариш, супутник». Саме це слово було запозичене в XVI столітті в німецьку мову, що, у свою чергу, походить від ісп. *camarada*. Історично поява названої ЛО була зумовлена виникненням на той час різних товариств – груп людей, які збиралися в приміщеннях зі спільною метою.

Диференційні ознаки лексем *Freundschaft* і *Kameradschaft* криються, на наш погляд, у принциповій різниці соціально-психологічних факторів, на базі яких виникають ці стосунки, а також очікувань від них. Товаришування передбачає однаковий соціальний статус, умови життя і роботи, чого не вимагає *Freundschaft* [7, с. 108]. Крім того, лексема *Kameradschaft* не має у своєму складі ЛСВ *Liebesbeziehung* (любовні стосунки). До середини XX століття слово *Kameradschaft* широко використовували на позначення різних груп: *Klassenkameradschaft*, *Sportkameradschaft*, *Vereinskameradschaft*. Особливого статусу набуває товаришування серед військових, де *Kameradschaft* означає, передусім, обов'язок кожного військового допомагати своїм товаришам за будь-яких умов – навіть, якщо це загрожує його життю. В цьому випадку лексема *Kameradschaft* не має спільної семантики з особистими близькими дружніми стосунками, а позначає службовий обов'язок. У таких стосунках основну увагу приділяють зовнішнім обставинам перебування в спільноті, тоді як значення ЛО *Freundschaft* ґрунтується на інтересі до особистості іншого, потребі розкрити йому свою душу. Попри всі зазначені розбіжності, інтегральна сема *Gesamtheit* (сукупність) доводить належність аналізованих вище лексем до одного ЛСП *Freundschaft* і тим самим не виключає можливості їх перетину в певних ситуаціях: *Schulfreund* = *Schulkamerad* [5, с. 535]. Отже, друг може бути товаришем і навпаки, якщо формальна спільність співвідноситься з неформальною. Наприклад, двоє разом навчаються (*Schulkamerade*) і мають спільні погляди, що зумовлює їхнє постійне спілкування (*Schulfreunde*).

2. *Kumpen* – *Kumpen* – приятель, товариш (із негативним відтінком), співучасник. Іменник (свн. *kumpen*, *kumpen*) запозичено із фр. *compain* (товариш), який, у свою чергу, походить від лат. *companio* (супутник). Останній утворений від лат. *cum* (разом із) і лат. *panis* (хліб). Отже, слово *Kumpen* – спочатку означало людину, із якою ділять хліб [6, с. 528]. ЛО *Kumpen* позначає стосунки, що виникають на ґрунті спільних захоплень, смаків, хобі. *Kamerad* і *Kumpen* протиставляються як члени формальних (навчальні заклади, професійні союзи, соціальні групи) і неформальних (компанії, клуби, молодіжні угруповання) об'єднань. Відповідно, лексеми *Kamerad* і *Kumpen* не можуть вживатися без викривлення змісту в одному кон-

тексті. Якщо *Freundschaft* розглядається як духовна спільнота, то функціонування *Kameradschaft* і *Kumpaneі* зумовлюють зовнішні обставини. Проаналізовані статті тлумачних словників засвідчують, що лексеми *Kumpan*, *Kumpaneі* хоч і належать ЛСП *Freundschaft*, проте вони мають стилістично знижене забарвлення й позначають асоціальні стосунки.

Визначені в процесі дослідження диференційні й спільні семи аналізованих синонімів дають підстави зробити такі висновки:

1. Якщо лексеми *Kameradschaft* і *Kumpaneі* передбачають поверхневі стосунки й отримання загальної інформації про іншого, то *Freundschaft* вимагає розкриття почуттів іншому, інтенсивність спілкування не є показова [7, с. 109].

2. Значення ЛО *Freundschaft* ґрунтується на любові, розумінні, відданості конкретній людині. Відданість теж одна з якостей *Kameradschaft*, однак мова йде про ідеали, цілі, установки, що характеризують всю спільноту [7, с. 107]. *Kumpaneі* – це стосунки, за яких ніхто нічим не зобов'язаний.

3. Готовність допомагати – ключова ознака для дружніх стосунків (*Freundschaft*), джерелом є внутрішні інтенції, тоді як у товариських стосунках (*Kameradschaft*) – це дотримання вимог колективного устрою. Приятелі (*Kumpane*) ж зовсім не зобов'язані допомагати один одному [7, с. 107].

4. Дружні стосунки (*Freundschaft*) вважають найбільш стійкими й близькими. Оскільки вони передбачають входження в приватну сферу партнера, має пройти певний час поки стосунки стануть дружніми. Товариські стосунки (*Kameradschaft*) – нестійкі й залежать від зовнішніх обставин: розпад колективу може призвести до втрати цих стосунків, проте існування певних норм і зобов'язань не виключає можливості їхнього відновлення. *Kumpaneі* передбачає наявність певної дистанції між учасниками таких взаємин, це обумовлює швидке їх встановлення і різну тривалість [7, с. 108].

Отже, до значеннєвого компонента *Freundschaftsbeziehungen* аналізованого ЛСП відносимо два аналізовані вище синоніми й такі лексеми:

1) *Kommilitone* – одногрупник, однокурсник. Слово зі студентського сленгу, яке було запозичене в XVI столітті з лат. *com-militio* (соратник) утворене від лат. *miles* (солдат). Хоч перший німецький університет у місті Хайдельберг був заснований ще в XIV столітті, загальнодоступною освіта стала значно пізніше. Тоді й виникла потреба позначити неформальні, дружні стосунки між тими, хто навчався. Проте на відміну від викладених вище слів цього синонімічного ряду, лексема *Kommilitone* не утворює збірної категорії, адже в такій дифузній субкультурі важко говорити про сталі неформальні об'єднання одногрупників або однокурсників. Зазначено, що навіть викладачі можуть називати студентів *Kommilitone*, що свідчить про невелику дистанцію між суб'єктами навчального процесу в Німеччині. Інтегральною семою в значенні аналізованого слова й лексеми *Kamerad* є *gemeinsame Lebensumstände* (спільні життєві обставини). Це дає підстави говорити про гіперо-гіпонімічний зв'язок між аналізованими лексичними одиницями.

2) *Gefährte* – супутник, соратник, пов'язаний з іншою людиною долею або прихильний до неї [8, с. 184]: *die letzten, die Bewährten/ der Jahre, die Gefährten/ du liebest sie* (Benn). У поданому вище контексті *Gefährte* вживається в переносному

значенні, проте існує й пряме значення: *побратим* – людина, з якою можна потоваришувати під час спільної тривалої подорожі [8, с. 184].

3) *Kumpel* (товариш по роботі, гірник) походить від розмовної форми *kumpe*. Воно утворене в XX столітті за допомогою зменшувального суфікса *-ei*, яке спочатку виникло у вестфальському гірничому регіоні, а згодом поширилося у військовій лексиці: *Kumpel* – *Kompagnon* – *Kompanie* [8, с. 393]. На сучасному етапі функціонування ЛО *Kumpel* широко використовується в мовленні серед молоді зі значенням *приятель*, стосунки з яким не передбачають близькості, довіри й допомоги.

Значеннєвий компонент *Gleichheit* об'єднує такі синоніми:

1) *Genossenschaft* – *Genosse*. Якщо спочатку лексема *Genosse* позначала суб'єктів товариських стосунків або спільної комерційної діяльності на правах певної рівності, то згодом представники різних політичних партій, які декларували соціальну рівність, обрали *Genosse/ Genossenschaft* центральними словами на позначення міжособистісних стосунків.

2) Вислів *mit jemandem Bruderschaft trinken* доводить наявність в ЛО *Bruderschaft* семи *Gleichheit* (рівність), адже йдеться про традицію разом випити й перейти в спілкуванні на «ти», зблизитися й стати на один рівень спілкування.

Тлумачні словники визначають подані синоніми із значенням *тісна дружба на ґрунті спільних інтересів*, проте енциклопедичний словник розширює рамки, трактує *Bruderschaft* як чоловіче об'єднання, у межах якого один одного називають братами й мають спільні інтереси.

На сучасному етапі розвитку суспільства братства як соціальні об'єднання не надто поширені, як і ЛО *Bruder* у значенні *друг*, хоч цю лексему можна віднести також і до іншого значеннєвого компоненту *Verwandschaft*. До цієї групи належать лексичні одиниці *Gevatter* (кум), *Blutsbruder* (побратим), *Bruderherz* (дружок), *Herzensbruder* (дорогий друг) [8, с. 248].

Синонімічність аналізованих лексем щодо прямих номінантів концепту *Freundschaft* пояснюється історичними умовами отождолення товариств (воєнних) і родинних стосунків, адже в обох випадках принципово була невибірковість, рівність, обов'язковість надання допомоги й підтримки і, звичайно, патріархат. Образ братських зв'язків засвідчує розгортання дружніх стосунків у вигляді прототипічного чоловічого союзу рівних [9, с. 39].

Інтегральною ознакою для всіх синонімів визначаємо *Verbundenheit*, диференційними ознаками (виділені зі словникових дефініцій) поля є такі: *Freund* – *Neigung*, *Vertrauen*; *Kamerad* – *gemeinsame Lebensumstände*; *Kumpan* – *lustiger Zeitvertreib*; *Kommilitone* – *Studium an der Hochschule*; *Gefährte* – *ständige Anwesenheit*; *Bruder* – *dieselben Interessen*; *Liebhaber* – *Vorliebe*.

Проаналізувавши синоніми ЛСП *Freundschaft*, підтверджуємо наявність центральної ланки *Freund* – *Kamerad* – *Kumpan* (*Kumpel*), якій притаманне спільне інваріантне значення: взаємні стосунки на ґрунті доброго знайомства двох і більше осіб, які передбачають неформальне спілкування або діяльність і певну підтримку. Непрямі номінанти концепту *Freundschaft*, що утворюють синонімічний ряд, актуалізують додаткові семи: *gemeinsame Lebensumstände* (спільні життєві обставини), *eine ständige Anwesenheit* (постійна присутність), *dieselben Interessen* (однакові ін-

тереси), *ein lustiger Zeitvertreib* (веселе проведення часу). Перспективним вважаємо подальше дослідження синонімічних відношень лексем із значенням *Freundschaft* у творах німецьких авторів з метою вивчення контекстуальної синонімії як індивідуальної категоризації картини світу.

Література

1. Шумилова А. А. Лексическая синонимия : традиционное и когнитивное видение проблемы / А. А. Шумилова // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2009. – № 22 (160). – С. 144–148.
2. Кронгауз М. А. Семантика / Кронгауз М. А. – М. : Академия, 2005. – 356 с.
3. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д. Н. Шмелев. – М. : УРСС, 2003. – 224 с.
4. Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 2009. – Т. 1. – 567 с.
5. Dornseiff. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / [herausgegeben von Walter der Gryuter] – Berlin / NY, 2004. – S. 535.
6. Schemann. Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag, 1992. – S.284, 528. ???Почему здесь???
7. Арапова О. А. Концепт дружба : системный и функционально-когнитивный анализ : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / О. А. Арапова. – Уфа, 2004. – 230 с.
8. Немецко-русский словарь синонимов / [под ред. Г. Шмидта]. – М. : Фирма НИК, 1998. – 704 с.
9. Кон И. С. Дружба : этико-психологический очерк / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1989. – 346 с.

Dyagilyeva Zh. A. Synonymic relations of lexemes with the meaning Freundschaft in the German language

The article describes the synonyms as nominees of the concept FREUNDSCHAFT in the German language. The integrative and differential attributes of the lexemes with the meaning Freundschaft in the German language are considered. The groups of the synonyms in conformity with semantic components of the concept FREUNDSCHAFT are indicated.

Key words: synonymy relationships, token, yntehralnye and Differential indication.

Дягилева Ж. А. Синонимические отношения лексем со значением Freundschaft в немецком языке

В данной статье описываются синонимы как номинанты концепта FREUNDSCHAFT в немецком языке. Рассматриваются интегральные и дифференцированные признаки лексем со значением Freundschaft. Определяются группы синонимов в соответствии со смысловыми компонентами концепта FREUNDSCHAFT.

Ключевые слова: синонимические отношения, лексема, интегральные и дифференциальные признаки.

ЭКСПРЕСИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АВТОРСКИХ АНТРОПОЕТОНИМОВ У ЦИКЛА ПОВЕСТЕЙ «THE CHRONICLES OF NARNIA» К. С. ЛЬЮИСА

Статтю присвячено дослідженню експресивних можливостей найбільш яскравих авторських антропоетонімів у фентезійному циклі К. С. Льюїса «The Chronicles of Narnia». Проаналізовано їх структурно-семантичні риси та стилістичне забарвлення, розкрито співвідношення між персонажем і його антропоетонімним іменуванням.

Ключові слова: антропоетонім, ідіостиль, авторські новоутворення, пропріальна лексика.

Наукове опрацювання особливостей онімотворчості окремих письменників є доволі динамічним у сучасній українській лінгвістиці. Зростання зацікавлення до авторської пропріальної лексики пояснюється тим, що вибір онімів, їх використання та внутрішня форма стають характеризуючими, навіть стрижневими елементами творчості письменника, будь-які іменні новації можна вважати яскравою ознакою його ідіостилу. Структура власної назви, її варіативність і характер дають підстави говорити про індивідуальний онімний стиль автора та особливості його онімної творчості. Саме власні назви є вагомим елементом авторських стилістичних засобів, що дають змогу об'єктивно оцінити авторське бачення тексту, персонажів, дійсності, його мовну картину світу та ідейно-смысловий рівень твору.

Сучасні розвідки у вказаному напрямі представлені цікавими працями таких вітчизняних лінгвістів, як М. Р. Мельник з її дослідженням оніматворчості Ліни Костенко [3], І. І. Ільченко [2], О. Д. Петренко [4], Е. Босвої [1], предметом розгляду яких стали пропріальні одиниці як елементи авторського ідіолекту та ідіостилу. Однак, серед численних онімних одиниць на рівні художнього твору чи не найбільш промовистими є власне авторські новоутворення, що, цілком очевидно, заслуговують на глибокий аналіз і тлумачення, проте ця лінгвістична проблема безпідставно опинилася на периферії наукових досліджень. Саме недостатнє вивчення виражальних можливостей авторських онімних новоутворень і зумовлює актуальність нашого дослідження. Об'єктом аналізу було обрано антропоетоніми відомого британського письменника К. С. Льюїса з циклу творів «Хроніки Нарнії». Метою нашої розвідки є розгляд функціональних, структурних, експресивних і стилістичних особливостей авторських власних назв цього класу.

Група антропоетонімів широко представлена у фентезійному циклі повістей К. С. Льюїса. Пропріальні одиниці є вагомим елементом авторських стилістичних засобів, усі власні назви майстерно вплетені в сюжетну канву творів, їх конотативний потенціал увірадно іменований ними художні образи, а всі семантичні нюанси цих назв влучно характеризують персонажів впродовж розгортання сюжету.

Варто зауважити, що онімастичний простір циклу «The Chronicles of Narnia» спирається на оніми узвичаєного типу, однак письменник не обмежується реальною

онімією, він власноруч витворює потрібні йому власні назви, виділяє їм певні завдання у створенні образів і через них посилює вагомість всіх персонажів у творі. К. С. Льюїс ретельно добирає іменування для кожного з них, виражає кожну надану їм характеристику, ілюструючи тим самим свою уяву, спостережливість, культурний багаж та широту кола власних інтересів.

Основу авторських новоутворень антропоетонімного типу матеріалу нашого дослідження складають оказіональні багатоконпонентні найменування, що можна представити декількома моделями: *name+surname*, *title+name*, *title+name+distinctive characteristic*. Звична для читачів модель *name+surname* використовується для іменування персонажів реального світу з додатковою експресивною інформацією у другому компоненті. Два інші структурні типи автор застосовує, обираючи імена також для людей, але вже представників уявного, неземного світу-країни Нарнії з власними володарями та відважними героями.

Одним з-поміж часто вживаних антропоетонімів, утворених за першою моделлю, є **Eustace Scrubb**, який К. С. Льюїс обирає для одного з основних персонажів повістей. Уже з перших сторінок «*The Voyage of the Dawn Treader*» письменник дає зрозуміти, що за людина цей *Eustace*: *There was a boy called Eustace Clarence Scrubb, and he almost deserved it* [5, с. 425], оскільки дане ім'я має значення «непомітна особа» та «впиватись в чийсь тіло». Автор ніби ненавмисно, але насправді, цілеспрямовано, зазначає про це на початку твору, тим самим, формуючи у читача далеко не безпідставне відчуття антипатії до цієї особи. Розбещений, нахабний хлопчина, який увесь час усім незадоволений, вередує та намагається нашкодити іншим, недарма в ході розгортання подій отримує прізвисько **Sulky**: *Tacks, bring out Sulky. Thus Eustace was produced, and sulky he certainly looked* [5, с. 452], від англ. *sulk* – to be silent or bad-tempered because one is annoyed or upset [7, с. 1196]. Не дивлячись на те, що наприкінці повісті цей персонаж переглядає свою поведінку та власні цінності, автор не наділяє його в подальшому більш позитивними іменуваннями.

За подібною моделлю утворено й двокомпонентний поетонім **Digory Kirk**. Можна припустити, що прототипом для даної номінації та даного образу слугує викладач К.С.Льюїса Керкпатрік, оскільки існують відомості, що така особа справді існувала, її курс письменник прослухав, та й форма прізвища *kirk* не є вельми характерною для англійських іменувань, що свідчить про власне авторське новоутворення. Контекстне вживання антропоетоніма *Digory* з даної моделі часто вказує на ще маленького хлопчика, якого манять пригоди та переповнює цікавість до всього таємничого: «*I suppose we ought to have a look at it then*», – *said Digory* [5, с. 13], «*Shall we go and try it now?*» – *said Digory* [5, с. 14], ... *for Digory was the sort of person who wants to know everything* [5, с. 29]. Однак, вже в більш пізніх повістях персонаж дорослішає, перед нами постає мудрий професор з величезним багажем знань та досвіду, відтак змінюються як ономастична модель, так і конотативна сема. Жодного разу ми вже не спостерігали іменної номінації, автор замінює її на більш промовисті форми **Professor Kirke** та **Professor**. Внутрішньохарактеристичний потенціал даних пропріальних одиниць підсилюється Льюїсом і на рівні ідентифікаторів, що наділяють персонаж позитивними рисами: ... *and when he grew up he became the famous Professor Kirke* [5, с. 29]. *And the Professor, who was a very remarkable man, didn't tell*

them not to be silly or not to tell lies, but believed the whole story [5, с. 196].

Схожий принцип іменотворення письменник використовує і для імен **Lord Argoz**, **Lord Mavramorn**, **Lord Bern**, що підпадають під модель *title+name* та дають нам соціальну характеристику персонажів. Проте основною особливістю цих іменувань є завуальована конотативна інформація, яка міститься у другому компоненті поетонімів. Так, ім'я **Bern** походить від *berne/beorn*, що значить «воїн», «герой» [6], вміло підібране автором на позначення одного з відважних визволителів Нарнії від деспотичного короля Міраза: «*Steer straight down this channel, captain*», – *said Bern, «and then round to Avra where my own estates are. But first run up the King's banner, hang out all the shields, and send as many men to the fighting top as you can* [5, с. 445]. Інформаційно-характеризуючу функцію вбачаємо і в імені **Mavramorn**: від лат. *Maurus* «inhabitant of Mauritania» та грец. *Mauros* – «black» [6], що містить вказівку на походження та прикмети носія цього іменування. Що стосується імені **Argoz**, то воно актуалізує контекстуальне значення, відповідає лейтмотиву повісті і належить одному з лордів-мореходів (*argoz* – *swift, a ship sailing on an adventurous voyage* [8, с. 154]). Як бачимо, зазначені авторські оказіональні антропоетоніми стають своєрідним способом індивідуалізації персонажів.

Структурна модель *title+name+distinctive characteristic* не є широко представленною в досліджуваних творах, однак зустрічаються поодинокі випадки використання назв, на зразок, **Queen Susan the Gentle**, **King Edmund the Just**, **King Nain of Archenland** і т.п. Авторські антропоетоніми такого типу відіграють важливу роль на ідейному та образотворчому рівнях творів, оскільки реципієнт отримує напрочуд виразову одиницю, що допомагає дешифрувати авторський образ: *Edmund was a graver and quieter man than Peter, and great in council and judgement. He was called King Edmund the Just* [5, с. 194].

Варто звернути увагу й на чоловічі імена **Sopespian**, **Caspian**, **Revilian** та **Octesian**, структурною особливістю яких є використання суфікса *-ian*, що є своєрідним маркером авторських поетонімних новоутворень Льюїса. Можемо припустити, що автор звертається до такого типу іменотворення з метою надання додаткових відомостей про місце проживання, належність до певного етносу, роду, оскільки саме суфікс *-ian* (from, related to, or like) є типовим в англійській мові при творенні назв представників національностей, етнічних груп та вказівки на приналежність до них.

У випадку з іменами **Ilsebeth**, **Ardeeb**, **Kidrash**, **Arsheesh**, **Lasaraleen**, **Ahoshta**, **Rishti**, можна з впевненістю говорити про застосування функції ілюзії, позаяк вони дають відчуття чогось східного, арабського, фонетично відтворюючи особливості імен, притаманних мовам цих країв. Підтвердження цьому знаходимо у додаткових ідентифікуючих елементах у тексті: *His face was dark... because all the people of Calormen are like that* [5, с. 206], *And they do say that Calormen is hundreds and thousands of miles away, right at the world's end, across a great sea of sand* [5, с. 284]. Автор тим самим підтримує ілюзію реальності вигаданої країни та надає важливі для розуміння твору читачем відомості про певний образ та його спосіб життя.

Проведене дослідження засвідчує стилістично-виражальні можливості авторських антропоетонімів, при їх розгляді повсякчас відчувається майстерність і глибинність Льюїса-філолога та Льюїса-літератора. Антропоетонастичне забез-

печення цього циклу вражає своїм розмаїттям та поетичністю, чарує яскравими прикладами авторського новаторства та змістовою вагомістю.

Література

1. Боева Е. В. Онімний простір у художньому світовідтворенні Григорія Сковороди / Е. В. Боева // Записки з ономастики. — Одеса : Астропринт, 2008. — Вип. 11. — С. 72–81.
2. Ільченко І. І. Ономатворчість як складник ідіостилу П. Загребельного (за романом «Диво») / І. І. Ільченко // Вісник Запорізького національного університету. — Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. — № 2. — С. 117–122.
3. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М. Р. Мельник. — Одеса, 1999. — 18 с.
4. Петренко О. Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О. Д. Петренко. — Одеса, 2006. — 17 с.
5. Lewis C. S. The Chronicles of Narnia / Lewis C. S. — London : Harper Collins Publishers, 2010. — 768 p.
6. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.etymonline.com>.
7. Oxford Advanced Learners Dictionary. — Oxford : OUP, 200. — 1430 p.
8. Sammon M. C. A Guide Through Narnia / Sammon M. C. — Wheaton : Harold Shaw Publishers, 1979. — 164 p.

Ivanenko Y. V. Expressive potential of the author's anthroponyms in the series «The Chronicles of Narnia» by C. S. Lewis

The article in question investigates the expressiveness of the author's anthroponyms in the fantasy series «The Chronicles of Narnia» by C. S. Lewis. Their structural and semantic peculiarities and stylistic colouring were analysed and great attention has been paid to the correlation between character and its anthroponymic naming.

Key words: anthroponym, individual style, authors' neologisms, proper lexis.

Иваненко Ю. В. Экспрессивный потенциал авторских антропонимов в цикле повестей «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюиса

Статья посвящена исследованию выразительных возможностей наиболее ярких авторских антропонимов в фэнтезийном цикле К. С. Льюиса «The Chronicles of Narnia». Проанализированы их структурно-семантические особенности и стилистическая окраска, раскрыто соотношение персонажа и его антропонимического именованья.

Ключевые слова: антропоним, идиостиль, авторские новообразования, проприальная лексика.

МЕТОДИКА ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ АРТУРІВСЬКОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто тріадичну структуру прецедентних феноменів, пропонується методика дослідження артурівських прецедентних імен та артефактів з врахуванням особливостей понятійної, образно-оцінної та актуально-оцінної складових.

Ключові слова: артурівський дискурс (АД), прецедентний феномен (ПФ), прецедентне ім'я (ПІ), прецедентний артефакт (ПА), понятійна, образно-оцінна та актуально-оцінна складові.

Об'єктом цієї роботи є методика дослідження прецедентних складових артурівського дискурсу, предметом — прецедентні феномени легенд про короля Артура, зокрема прецедентне ім'я та артефакт, що разом зумовлюють й основну мету розвідки — встановлення методики лінгвоконцептологічного вивчення артурівських ПФ. Відповідно, постають і такі конкретні завдання: визначити структуру ПФ, запропонувати методику вивчення досліджуваних одиниць в АД на основі вже наявних методик.

Методика дослідження прецедентних феноменів (ПФ) полягає в інтерпретації значень конструкцій, що об'єктивують ті чи інші властивості, у виявленні частотних таксономічних характеристик і встановленні на їх основі загальних типологічних ознак досліджуваних феноменів. Саме ознаки прецедентних феноменів формують їхню структуру. В. В. Красних розглядає структуру ПФ як сукупність диференційних ознак (ситуація, зовнішній вигляд, характер) та атрибутів (потенційно можливих індивідуальних представлень і знань про прецедентний феномен) [3, с. 111–112].

Інтерпретація мовних засобів, що використовуються для таксономії окремих фрагментів внутрішнього світу, виступає одним із методів дослідження процесів категоризації суб'єктивної діяльності та відображення цих процесів у мовних структурах. Те, що існує та адаптується в мові, відповідає ментальності народу [2, с. 17].

Методологічним фундаментом дослідження прецедентного імені (ПІ) чи артефакта (ПА) у цьому дослідженні виступає тріада понятійної, образно-оцінної та актуально-оцінної складових досліджуваних феноменів.

Понятійна складова ПФ відбиває відношення між денотатом і референтом — мінімальною ділянкою ментального простору [4, с. 56]. Цей складник прецедентного феномена зазвичай фіксується лексикографічними джерелами і її можна дослідити на основі тлумачних, перекладних або ж культурологічних словників, в той час як асоціативні ряди та атрибути не можливо виявити на їх основі. Це пояснюється тим, що понятійна (змістова) складова прецедентної назви зазвичай збігається зі змістом лексичної одиниці, яка його втілює, тоді як «перцептивна вибудовується над нею у вигляді ореолу, що його важко встановити за допомогою асоціативного психолінгвістичного експерименту» [4, с. 56].

Понятійний субстрат ПФ є фактуальною інформацією — пропозиціональним знанням, яке базується на мовній фіксації (описі, визначеннях, дефініціях) і може

бути згрупованим щонайменше у три категорії: емпіричне / буденне (індуктивне, перцептивне, фактуальне); енциклопедичне (асерторичне, дедуктивне, вивідне) знання та стерео- і прототипні знання [2, с. 17].

Природа понятійного субстрату ПФ полягає в тому, що він, по-перше, відображає свою інформаційну сутність у вигляді набору дефініційних ознак, а по-друге, виступає асоціатом, що пов'язує ПІ чи ПА з ядровою та ближньою периферією лексичного значення слова, тоді як дальня периферія та інтерпретативна зона поєднують досліджувані ПФ з перцептивно-образним адстратом. Детальне вивчення прецедентного феномена проводимо на основі: 1) збору визначень і дефініцій, наведених у тлумачних, перекладних, енциклопедичних, літературознавчих і етнографічних словниках; 2) встановлення основних дефініційних ознак на основі визначень та етимону досліджуваних лексичних одиниць.

Перцептивно-образна складова – це ті знання, образи та асоціації, що викликаються у свідомості у зв'язку з тим чи іншим денотатом [1, с. 169]. Ця складова базується на категорії образності, тобто на здатності мовних одиниць створювати наочно-чуттєві уявлення щодо речей і явищ позамовної дійсності та сприйняття – здатності відчувати. Обидві категорії образності та сприйняття формують своєрідний психо-когнітивний симбіоз, між якими пролягають ще дві проміжні ланки, необхідні для формування концепту, – асоціація та уявлення [4, с. 58]. Однак при аналізі Артурівського дискурсу, адстрат прецедентних феноменів виступає не перцептивно-образною складовою (перцепція відсутня), а образно-оцінною. Відповідно ПФ легенд про короля Артура утворюють у свідомості комуніканта певні образи відповідного референта. Для їх сприйняття не є необхідним бачити чи чути досліджуваний об'єкт, достатньо володіти інформацією про нього, яка формується на основі цілого комплексу асоціацій / уявлень [5, с. 41]. Прецедентна назва наповнює свій зміст деяким інваріантним комплексом уявлень, який є спільним для всіх представників однієї культури і співвідносний із колективним знанням етносу.

Образно-оцінний адстрат ПФ формується за рахунок двох факторів: внутрішньої форми мовних одиниць, асоціацій, закріплених у авторських та фольклорних прецедентних текстах, когнітивно засвоєних прототипах [4, с. 58], тому встановлення образно-оцінної складової прецедентних феноменів у легендах про короля Артура здійснюється в два етапи: семантичного аналізу на основі прецедентного твору Т. Мелорі «Смерть Артура» та англійського дискурсу XV–XVIII ст.: у середньоанглійський період (XV–XVI ст.) та початок періоду формування національної мови (XVI–XVIII ст.). Однак не всі досліджувані артурівські прецедентні феномени можна віднайти у дискурсі XV–XVIII ст., тому для детального аналізу використовувався інший історичний зріз, XIX–XX ст.

Перший етап – вивчення образно-оцінної складової ПФ на основі визначення основного понятійного складу досліджуваного лінгвістичного феномена в ПТ та встановлення образних характеристик цього ПІ / ПА в прецедентному тексті (ПТ). Завдяки інтертекстуальності досліджувані прецедентні феномени передаються з тексту в текст, зберігаючи в собі понятійну основу закладену ПТ, однак набуваючи більшого або меншого ступеня виразності, яскравості та контрастності. Це можна встановити наступним чином: 1) виокремити твори XV–XVIII ст. та XIX–XX ст., які

формують артурівський дискурс; 2) встановити якими мовними засобами представлені досліджувані прецедентні феномени та на їх основі виділити їх основні образні характеристики, які зустрічалися в ПТ та додаткові атрибути, що появляються у пізніших артурівських легендах; 3) класифікувати ознаки за їх полюсною забарвленістю (що є свідченням принципової різниці між самою формою та значенням ПФ).

Актуально-оцінна складова, яка в лінгвістиці більш розпізнана як ціннісний або валоративний епістрат виступає найголовнішою іпостасю ПФ, оскільки враховує ті цінності, що оживають у свідомості людини завдяки її приналежності до того або іншого етно- та лінгвокультурного колективу. Часто таку іпостась називають «тим, що переживається», вони не лише мисляться, але й пропускаються через емоції, стають предметом симпатій та антипатій [5, с. 41]. Актуально-оцінна складова прецедентних феноменів об'єктивується у тексті через сакралізацію певної ділянки життєвого світу людини.

Цінність та значущість прецедентної одиниці, в нашому випадку ПФ визначаються їх місцем в системі конкретної мови, куди входять і їх етимологічні та асоціативні характеристики. Через знаковий код мови ПФ входить у свідомість, обростаючи символічними рисами та створює «глибоко інтеріоризований валоратив кожного члена лінгвокультурного колективу» [4, с. 62]. Однак все це реалізується з урахуванням:

1) етнопсихологічного (сукупність знань, образів та асоціацій, що виникають у свідомості через ту чи іншу асоціацію);

2) соціодискурсивного (сукупність знань, що формують життєвий досвід людини в контексті комунікативної культури суспільства);

3) лінгвокультурного елементів (знання, образи та асоціації, що нашаровуються на поняття через знаковий код мови, а тому й виступають «глибоко інтеорізованим валоративом»).

Актуально-оцінна складова артурівських прецедентних феноменів встановлюється на основі вивченої попередньо образно-оцінної складової, ознаки якої є важливими для сучасної англійської лінгвокультури. Власне дослідження актуально-оцінного прошарку встановлює активність використання ПФ легенд про короля Артура в сучасному англомовному дискурсі і актуалізаційну частоту первинних і вторинних номінантів ПІ і ПА, які розподіляються по жанрах і дискурсах нерівномірно. Цей етап аналізу здійснюється в чотири етапи: 1) встановлюється частота використання артурівських ПФ у сучасному дискурсі Англії; 2) визначається продуктивність використання кожного окремого досліджуваного прецедентного феномену в розмовному, художньому, публіцистичному, науковому та офіційно-діловому дискурсах; 3) виділяються мовні засоби вираження кожного ПФ та на їх основі визначаються основні образні характеристики, що інтертекстуально збереглися з ПТ Т. Мелорі; 4) на їх основі розглядаються ті вторинні номінації, які побудовані за мотивами оцінної образності.

Зводячи три валоративні складові воедино, можна говорити про культурну значущість досліджуваних прецедентних феноменів артурівського дискурсу та про їх роль для сучасного художнього дискурсу.

1. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании : опыт лингвокультурологического анализа : [монография] / С. Г. Воркачев. – Краснодар : Кубан. гос. технол. ун-т., 2002. – 140 с.

2. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж / В. И. Карасик // Язык. Текст. Дискурс : межвуз. науч. альманах / под ред. проф. В. Н. Манаенко. – Ставрополь : Издательство ПЛГУ, 2007. – Вып. 5. – С. 86–89.

3. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія як конституенти нової наукової парадигми // Сфера мови і прагматика мовного спілкування : [міжнарод. сб. науч. трудов. к 65-літтю фак-та РГФ Кубанського гос. університету]. – Краснодар, 2002. – Кн. 1. – 284с.

4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

5. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997.

Kalambet Ya. Methodology of linguoconceptual analysis of Arthurian precedent phenomena

The article deals with the triple structure of Arthurian precedent phenomena and investigation methods of precedent names and artifacts in the Legends about King Arthur with regard to conceptual features, image-evaluation and evaluation-relevant components.

Keywords: Arthurian discourse, precedent phenomenon, the precedent name, precedent artifact, conceptual, figurative and estimated components.

Каламбет Я. И. Методика лингвоконцептологического изучения прецедентных феноменов артуровского дискурса

В статье рассмотрена триадичная структура прецедентных феноменов и предлагается методика исследования артуровских прецедентных имен и артефактов с учетом особенностей понятийной, образно-оценочной и актуально-оценочной составляющих.

Ключевые слова: артуровский дискурс (АД), прецедентный феномен (ПФ), прецедентное имя (ПИ), прецедентный артефакт (ПА), понятийная, образно-оценочная и актуально-оценочная составляющие.

**ТИПОЛОГІЯ Й ФУНКЦІЇ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН
У СУЧАСНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ**

Стаття присвячена дослідженню прецедентних імен у сучасній українській поезії. Розглянуто типологію прецедентних імен та їхні функціональні особливості.

Ключові слова: прецедентність, прецедентні імена, антропоніми, поетичний текст.

Останнім часом у результаті процесу соціалізації мова розглядається не тільки як засіб спілкування, а і як виразник духовного, що акумулює в собі весь досвід людини й забезпечує їй особистісну орієнтацію. Проблема соціалізації людини в мові викликає інтерес до питання про мовну особистість, унаслідок чого з'являється теорія мовної особистості, автором якої є Ю. М. Караулов. У своїх дослідженнях мовознавець уводить у науковий обіг термін «прецедентний текст», визначивши його як «текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей» [4, с. 216].

Продовжуючи дослідження Ю. М. Караулова, учені В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, Д. В. Багаєва створюють теорію прецедентних феноменів, у складі яких виділяють: прецедентний текст, прецедентну ситуацію, прецедентне висловлення і прецедентне ім'я (далі – ПІ). Останнє розглядається як власне ім'я, пов'язане з широко відомим текстом, що відноситься до прецедентних, або з ситуацією, що відома носіям мови й виступає як прецедентна. ПІ має здатність висловлювати смисли, відмінні від прототипового значення, представляти оцінку, виступати культурним знаком. Така багатоаспектність й очевидна перспективність досліджень обумовлює посилення інтересу до феномену ПІ.

Вивченню ПІ присвячені праці багатьох сучасних мовознавців (В. О. Азарової [1], С. Л. Кушнерук [6], О. А. Нахімової [10] та ін.), однак окремих лінгвістичних досліджень функціонування ПІ в сучасних поетичних текстах поки що не існує, що й зумовлює актуальність запропонованої роботи. Отже, вивчення специфіки використання ПІ в поетичних текстах є перспективним та відповідає сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної науки.

Метою нашої статті є аналіз особливостей функціонування ПІ в мові сучасної поезії. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити ПІ, що використовуються в сучасній поезії; розглянути й схарактеризувати різні види ПІ в поетичних текстах; визначити їхню функціональну специфіку. Матеріалом дослідження стали збірки сучасної української поезії: «Дві тонни: антологія поезії двотисячників» [2], «Літпошта» [7], «ЛяляК (Львівська літературна криївка)» [8], «Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років» [9].

Власні назви, що вживаються в сучасних поетичних текстах, складають чисельну групу мовних одиниць і часто виступають носіями екстралінгвістичних значень.

Одночасно з ПІ для номінації онімів ужитих із неденотативним значенням використовуються такі терміни: прецедентний текст (Ю. М. Караулов, Г. Г. Слишкін); конотоніми (В. М. Калінін), інтертекстема (В. М. Мокієнко); ономастичні метафори (І. Е. Ратникова); логоепістема (В. Г. Костомаров, М. Д. Бурвікова); ремінісцентні власні назви (А. А. Фомін); антономазія (Г. Г. Хазагеров); алюзивні власні назви (М. А. Захарова); оніми-концепти (О. Ю. Карпенко). Відсутність загальноприйнятого, з чіткою дефініцією терміна пояснюється концептуальною багатозначністю ключового слова. У нашому дослідженні власні назви аналізуються в межах теорії прецедентності.

За визначенням В. В. Красних, ПІ позначає «певну ознаку, рису характеру або зовнішності, тобто має “термінологічне” значення і є символом певної характеристики, деякого характеру» [5, с. 86–87]. Істотним у цій дефініції є те, що ПІ визначається як «свого роду складний знак, при вживанні якого в комунікації здійснюється апеляція не власне до денотату, а до набору диференційних ознак цього ПІ» [7, с. 82]. До головних ознак ПІ дослідниця В. О. Азарова відносить: збагачення семантики та інтертекстуальності, використання прецедентного імені як культурного знака, що пов'язує різні тексти, епохи та простори [1, с. 11].

Основною класифікації ПІ в лінгвістичних дослідженнях найчастіше виступає понятійна сфера-джерело, до якої належать ПІ у своїх основних значеннях (література, політика, кіно, музика, наука тощо). Подібні класифікації пропонуються багатьма вченими (С. Л. Кушнерук, Г. Г. Слишкін, Р. Л. Смулаковська та ін.). У досліджуваних нами поетичних творах найчастіше джерелом ПІ виступає: 1) художня література (*Фауст, Кай, В. Набоков, Г. Аполінер*), напр.: «пізнього вечора дзвінок у двері навіть знаю хто залазь Євгене Васильовичу мосьє Базаров» [8, с. 76]; 2) біблійні тексти (*Іуда, Єва, Діва Марія, Міріам*), напр.: «гончар має бути Мойсеєм» [7, с. 248]; 3) міфологія (*Сизиф, Пенелопа, Одисей, Ікар*), напр.: «хлопчику, змію, ось і в ікара ікла, усміх ієрофанта, вітер за пазухою» [7, с. 68]; 4) кіномистецтво (*Ф. Фелліні, Джеймс Бонд, Фанфан-Тюльпан*), напр.: «Відбиваючись від маніяків-Крютерів, тікаю від клоунів-ментів...» [8, с. 21]; 5) політика (*Ф. Кастро, Че Гевара, А. Гітлер, К. Маркс*), напр.: «такі як Че гинуть героями а такі як Фідель правлять країною» [7, с. 83]; 6) мистецтво (*С. Ботічеллі, Ф. де Гойя, С. Далі, Ф. Кало*), напр.: «Ти схожий на Сальвадора Далі. Так само хворий на всю голову!» [8, с. 16]; 7) музика (*Й. С. Бах, Ф. Шопен, Р. Вагнер*), напр.: «сотні чортенят зухвало вистукують ратцями шедеври Вагнера» [8, с. 168]; 8) спорт (*М. Тайсон, А. Шевченко, П. Колліна*), напр.: «я би випила чого-небудь із старим Тайсоном» [9, с. 216]; 9) наука (*Т. Едісон, Г. Скворорода, К. Лінней*), напр.: «...записувати що карл лінней таки був правий» [7, с. 106]; 10) економіка, напр.: «Яка це субмарина висадила на порозі дому Мене, самотнього і злого, як Рокфеллера у скруті» [8, с. 222].

Структурування фактичного матеріалу дало змогу виявити, що основною сферою-джерелом ПІ в поетичних текстах є сфера літератури, до якої відносимо художню літературу, біблійні тексти, міфологію. Вужче представленою виступає сфера художнього мистецтва, кіномистецтва та музики. Соціальна сфера (політика, економіка, спорт, наука) є найменш продуктивно вживаною.

Значне місце у студіях В. В. Красних, Г. Г. Слишкіна й інших авторів посідає диференціація прецедентних феноменів за характером прецедентності (залежно від ступеня їхньої універсальності) [5, с. 50–51]. ПІ за цією класифікацією можна поділити на:

1. Соціумно-прецедентні, що відомі будь-якому пересічному представнику того чи іншого соціуму (конфесійного, професійного тощо) і входять до колективного когнітивного простору, напр.: «Це в сімнадцять – виспівують *Марсельєзу*, барикад голосну красу» [8, с. 99] – мається на увазі знаменитий гімн Великої французької революції, що знаний старшим поколінням і мало відомий сучасній молоді.

2. Національно-прецедентні, що відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти та входять до національної когнітивної бази, напр.: «прищиплю клямку до неба і буду на мить *Телесиком*» [7, с. 143].

3. Універсально-прецедентні, що відомі будь-якій пересічній людині та входять до «універсального» когнітивного простору, напр.: «Мовчанням диким кров лякає серце, що тулиться, як *Єва*, до ребра...» [7, с. 238].

Н. А. Кузьміна пропонує протиставляти дві групи прецедентних феноменів. До першої належать так звані «сильні», «перевірені часом» феномени, що існують у національній культурі протягом двох і більше поколінь. Друга група представлена феноменами теперішнього моменту, звертання до яких надзвичайно активне протягом короткого часу (реклама, телесеріали, музичні хіти, політичні гасла тощо). За цією класифікацією представниками першої «сильної» групи може виступати ПІ типу *Дон Кіхот, Робінзон, Пенелопа*, а другу групу ілюструє ПІ типу *Спайдермен, Містер Пропер, Нео*, напр.: «А ти якась неправильна *Пенелопа*» [8, с. 96]; «тож розгойдуйся аж до дзвону в вухах *спайдермен* на тонкій пуповині дитячих страхів» [9, с. 223].

Щодо закономірностей використання ПІ в поетичних текстах доцільно класифікувати їх на: 1) одиничні, не пов'язані з іншим ПІ: «...і страх – ніби *Гойя*, орудує пензлем» [8, с. 159]; 2) подвійні ПІ, що відносяться до однієї сфери-джерела: «марія вішає білизну на тонку шворку голосу *робертіно лоретті* скрушно соловіє *соломія крушельницька*» [2, с. 244]; 3) ПІ, що виступають у складі цілого комплексу ПІ, які відносяться до однієї поняттєвої сфери: «Їхніми іменами називали епохи, Пісні про *Мао*, хохми про реггі *Фіделя*, *Ленінські* кузні й діти, Хороший *Сталін*, російський бог соколів і виховання, *Марксова* справа, *Марксів* підхід, *Марксів* принцип, прапори МММ, Засмаглий портрет *Махна!*» [2, с. 114].

Поширеною є типологія ПІ з погляду класифікації онімів. На цій підставі можна виокремити наступні підгрупи: антропоніми (*А. Шварценеггер, Ромео, Ярило, Ісус*), топоніми (*Атлантида, Вавилон, Чорнобиль, о. Єлени*), ідеоніми («*Мона Ліза*», «*9 вал*», «*Гаррі Поттер*»), напр.: «...про перші морози, про другий *чорнобиль*, про третє пришестя війни...» [7, с. 190]; «Антарктида була *Атлантидою*. Там цвів буюк і рози» [2, с. 219]; «брати Ворнери зняли другого “*Гаррі Поттера*”» [9, с. 19]. Прецедентні антропоніми найбільш продуктивні в сучасній поезії порівняно з іншими типами ПІ.

Питання функціонування прецедентних феноменів розглядалося багатьма вченими й не знайшло остаточного вирішення. У мовознавстві існують різні погляди

на цю проблему, що можна пояснити тим, що функціонування прецедентних феноменів досліджується в різних видах дискурсу (науковому, художньому, медійному, побутовому, політичному): Так, серед основних функцій ПІ мовознавець О. А. Нахімова виділяє моделювальну, прагматичну, естетичну, парольну, ігрову (людичну), евфемістичну та функцію оцінки [10, с. 142–145]. Інші вчені розглядають також референційну (О. А. Філінський), експресивну (Б. В. Гудков), номінативну й персуазивну (Г. Г. Слишкін), комунікативну функції (Ю. О. Гунько), функцію консолідації (Г. Г. Слишкін). Особливості функціонування ПІ безпосередньо пов'язані з типом дискурсу, у якому воно вживається, та зі сферою, до якої належить онім. Аналіз використання ПІ в поетичній мові дав можливість виокремити основні їхні функції, а саме:

1. Оцінна (або близькі до неї кваліфікативна та функція характеристизації), завдяки якій ПІ виступає як оцінний стереотип, виражаючи при цьому емотивну, особистісну й не завжди об'єктивну оцінку. Напр.: «для неї постмодернізм це вірші без розділових знаків цигарки мальборо і кохання з фігурою *Клавдії Шифер...*» [2, с. 160] – ПІ в аналізованому контексті виступає засобом позитивної оцінки й символом краси та жіночої вроди.

2. Прагматична (або подібні до неї аргументативна, персуазивна), що виступає засобом впливу на читача з метою переконання у своїй точці зору, напр.: «Уявна простота життєвих ліній – Для мудреців, *Платонів і Спінозів*» [8, с. 95] – для авторки наведеного уривка лексема «мудреці» не вважається достатньо інформативною, тому для кращої аргументації своєї думки поетеса використовує ще прецедентні антропоніми *Платон* та *Спіноза*.

3. Лудична (або ігрова), яка використовується для мовної гри з читачем, привертаючи його увагу до форми поетичного тексту, напр.: «На цім *голівуді голі вуду* збуджують молоде натхнення» [8, с. 44]; «глобальне потепління *пора ноя*» [2, с. 152]; «Під *ікарусом* сонця я падаю швидше *Ікара*» [2, с. 136].

4. Естетична (або експресивна), що базується на апеляції до певного образу з притаманними йому якостями. ПІ сприймається як засіб естетичної оцінки світу, напр.: «Мое життя змальоване з картини *Ботічеллі*» [2, с. 83] – ПІ апелює до творчості *Сандро Ботічеллі* як до естетично вагомий і значущий.

5. Парольна (або функція консолідації), що використовується для визначення спільності ментально-вербальної бази читача й автора. Читач, розуміючи авторський «пароль», виражений ПІ, стає ніби «своїм», «утаємниченим» й утворює з автором певну групу однодумців [10, с. 143]. Напр.: «А лікарка з бровами *Фріди Кало*» [8, с. 164] – не володіючи інформацією про зовнішність відомої художниці, читач не зможе уявити брови лікарки: вони тонкі й гарні чи густі й навислі.

6. Евфемістична, пов'язана з використанням ПІ для пом'якшення висловлення, напр.: «народився черговий *Гітлер* раніше строку казали що такі діти не живуть...» [2, с. 161] – уживання ПІ в аналізованому уривку допомагає висловити потрібну інформацію в менш різкій формі.

Зазначимо, що різні функції ПІ тісно пов'язані між собою: досить часто одне ПІ виступає з кількома функціями, напр.: «жоден не хотів *Іудою* виявитись» [2, с. 165] –

наведене ПІ виконує в тексті одночасно функцію негативної оцінки й евфемістичну функцію, виражаючи значення «зрадник» у завуальованій формі.

Отже, використання ПІ є важливою ознакою сучасних поетичних текстів. Апелювання до ПІ дозволяє інтелектуалізувати текст через звернення до культурної пам'яті читача, а також виступає засобом розуміння, концептуалізації, уявлення й оцінки дійсності. Проведене дослідження дало можливість виділити основні функції ПІ, що реалізуються в поетичному тексті в тісному взаємозв'язку одна з одною. Типологія ПІ доводить активне їхнє залучення до структури поетичного тексту. Інтерес для подальшого дослідження може представляти класифікація ПІ в інших дискурсах за віковими, професійними й гендерними характеристиками.

Література

1. *Азарова В.* Прецедентное имя в научном освещении / В. Азарова // Лінгвістичні студії. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 21. – С. 8–12.
2. *Дві тонни : антологія поезії двотисячників* / упоряд. Б.-О. Горобчук, О. Романенко. – К. : Вид-во Романенка “Маузер”, 2007. – 304 с.
3. *Захаренко И. В.* Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов [Електронний ресурс] / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – 1997. – № 1. – Режим доступа : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_index.html.
4. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с.
5. *Красных В. В.* Этнопсихолінгвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 283 с.
6. *Кушнерук С. Л.* Сопоставительное исследование прецедентных имен в российской и американской рекламе : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.20 / С. Л. Кушнерук. – Уральский государственный педагогический ун-т. – Екатеринбург, 2006. – 213 с.
7. *Літпошта : (збірка молоді поезії, і не тільки...)* / упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський. – К. : Вид-во Жупанського, 2009. – 317 с.
8. *ЛяЛяК.* (Львівська літературна криївка) : антологія поезії 2000 рр. / упоряд. М. Шунь. – Львів : Піраміда, 2010. – 264 с.
9. *Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років : збірка* / укл. С. Жадан. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 272 с.
10. *Нахимова Е. А.* Прецедентные имена в массовой коммуникации / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург : УрГПУ, 2007. – 207 с.

Koroliova V. V. Typology and functions of precedent names in modern poetic text
The article deals with research of precedent names in modern Ukrainian poetry.
Typology of precedent names and their functional peculiarities are examined.
Key words: a precedent, precedent names, an anthroponym, a poetic text.

Королёва В. В. Типология и функции прецедентных имен в современном поэтическом тексте

Статья посвящена исследованию прецедентных имен в современной украинской поэзии. Рассмотрена типология прецедентных имен и их функциональные особенности.

Ключевые слова: прецедентность, прецедентные имена, антропонимы, поэтический текст.

УДК 811.112.2'24

В. А. Котвицька

ПРО ФОРМИ, ПРИЧИНИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЗМІН ЗНАЧЕНЬ СЛІВ (на матеріалі запозичень з англійської в сучасній німецькій мові)

Стаття присвячена дослідженню форм, причин та результатів змін значень запозичень з англійської в сучасній німецькій мові; подається огляд основних їх класифікацій.

Ключові слова: запозичення, значення, сема, семантичні зміни.

Тема механізму змін значень слів, а тим паче запозичень, є надзвичайно актуальною та досі не достатньо вивченою в сучасній лінгвістичній науці, та й ступінь дослідженості питання англійських запозичень в сучасній німецькій мові є таким, що потребує подальшого розгляду та вивчення, навіть незважаючи на постійний інтерес до проблеми англізації німецької мови.

Наукова новизна роботи полягає у виборі в якості об'єкта дослідження запозичених лексичних одиниць, що змінили своє значення у мові-рецепторі. Новизна дослідження визначається аналізом семантичних змін запозичень з англійської в сучасній німецькій мові, співставленням характеристик функціонування слів в англійській мові та запозичень з англійської в сучасній німецькій мові в результаті інтенсифікації мовних контактів та тенденції до інтернаціоналізації англійської лексики.

Запозичення є основним результатом взаємовпливу мов внаслідок мовних контактів.

Проблеми мовних контактів почали вивчати лінгвісти різних країн з кінця XIX – на початку XX ст. (В. О. Богородицький, Г. Шухардт, А. Мейс, І. О. Бодуен де Куртене, В. Д. Поліванов, Л. В. Щерба). Власне поняття мовних контактів з'явилося у 80-х роках XX ст.

У статті «Проблеми теорії мовних контактів» А. Є. Карлінський дає такі визначення новим тоді поняттям: «Теорія взаємодії мов – це дисципліна, що знаходить ся на стику внутрішньої та зовнішньої лінгвістики. Частина теорії взаємодії мов, що займається вивченням субстанціональних властивостей цих мов, незалежно від того, хто ними користується, називається теорією мовних контактів» [5, с. 5-6].

Взаємодія мов С. В. Семчинський визначає як «особливий процес, що виникає внаслідок співіснування у свідомості окремих мовців двох мовних систем, які можуть взаємоперехреснуватися та переплітатися» [8, с. 20].

Що стосується поняття мовного контакту, то В. Ю. Розенцвейг подає наступне його визначення: «мовний контакт – мовленнєве спілкування між двома мовними колективами» [7, с. 3]. Вайнрайх зазначає, що внаслідок мовних контактів виникають будь-які відхилення від норм будь-якої з мов, що відбуваються у мовленні, в результаті того, що мовці володіють більше, ніж однією мовою [2, с. 5].

Особливим змінам при мовному контакті підлягають лексико-семантичні рівні мови, і, зокрема, основна одиниця цього рівня – слово. Сучасна лінгвістика розглядає слово як складну багаторівневу одиницю. В структурі слова прийнято виділяти семантичний, прагматичний та синтаксичний рівні. Аналіз семантики слова може здійснюватись як на рівні окремого значення багатозначного слова чи семантики (семантемний аналіз), так і на рівні окремих компонентів значення чи сем (семний аналіз). Під семантичним компонентом розуміють частину лексичного значення [9, с. 40].

Лексичне значення слова може бути представлено різними типами: 1) основне значення, найбільш поширене і вживане; 2) інші значення, що викликають полісемію, менш поширені, але не менш важливі; 3) експресивно-емоційні відтінки, пов'язані з тим чи іншим значенням слова.

Структуру лексичного значення складають, за твердженням В. Г. Гака, інтегруюче родове значення (архісема), диференціююче видове (диференціальна сема), потенційні семи, що відображають вторинні властивості предмету, реально існуючі чи приписувані йому колективом [3, с. 119].

Що стосується терміна «сема», то він був введений у вживання В. Скаличкою (1966). Одні лінгвісти розглядають сему як мінімальну неподільну одиницю (Л. О. Новіков 1982, Ж. Д. Соколовська 1979). Інші визначають сему як семантичний множинник (Л. М. Васильєв 1990), семантичну ознаку (Кузнєцов 1971). Треті розглядають сему як деякий комплекс, що включає в себе як подільні, так і неподільні семантичні компоненти (М. В. Нікітін 1983). Комплекс сем і складає лексичне значення слова.

Потенційні семи є несуттєвими, однак, у випадку їх актуалізації (за вторинної номінації слова: Park – Erlebnispark, Wissenschaftspark – авт.) вони можуть послужити основою переносного вживання значення слова, що зрештою може призвести до перерозподілу сем і виникненню нового значення (наприклад, у випадку метафоризації значення) [11, с. 102].

Семантичний процес, за В. Г. Гаком і М. А. Бородіною, може аналізуватися у трьох аспектах:

- форми семантичних змін (розширення, звуження значення, зміна конотації тощо);
- причини семантичних змін (поява багатозначності, лексична і семантична атракція, еліпсис, вплив контексту);
- результати семантичних змін (синонімізація, омонімізація, поява і втрати слів, значень слів) [1, с. 67-68].

Розширення значення являє собою заміну вузького значення ширшим. В роботі В. Г. Гака розширення значення визначається як усунення деяких диференціальних сем, що виражають в значенні слова уточнення ідеографічного, стилістичного чи

емоційного характеру. Звуженням значення є зворотній розширенню процес, який зводиться до включення в семантему деяких компонентів такого характеру.

Прикладом розширення значення є слово *Fan*. Запозичене в німецьку мову з англійської спочатку слово означало *фан, прихильник* (англ. скор. від «*fanatic*» - *fanatischer* (*leidenschaftlicher, begeisterter Anhänger*) і вживалося, коли йшлося про прихильників творчості переважно співаків, гуртів (*Stones-Fans, Beatles-Fans*) або ж прихильників футболу (*Fußballfans*). Зараз зустрічається численна кількість *Fans*. Окрім *Hard-Rock-Fans*, з'явилося *Fan von Adenauer*, також чуємо *Fahrradfans, Opern-Fans, Schokoladen-Fans, Champagner-Fans, Fitneß-Fans* і тисячі інших *Fans*, навіть іронічне *Christus-Fan* [20].

Говорячи про форми семантичних змін, слід обов'язково зазначити, що вперше різновиди смислових змін слів спробував виокремити Г. Пауль у своїй роботі «*Prinzipien der Sprachgeschichte*». Він виділяє такі види змін значень, як звуження об'єму і збагачення змісту, збіднення змісту, пов'язане з розширенням змісту уявлення, перенос назви на основі просторових, часових чи каузальних зв'язків та деякі різновиди змін значень, що не піддаються простому підведенню під один із трьох зазначених вище класів [19, с. 103].

Що стосується результатів семантичних змін, то Е. Бейсанс виділяє три результати семантичних змін: 1) набуття одиниці словником; 2) втрата одиниці; 3) зміна без набуття і без втрати: субституція (заміна однієї реалії іншою) та мутація (перерозподіл значень при збереженні раніше набутих значень).

Леман вважає, що, з лінгвістичної точки зору, значення слова – це сукупність контекстів, в яких воно зустрічається [16, с. 191]. Аналогічним чином визначає значення і Г. Фріц [значення – це сукупність вживань – 13, с. 13]. Зміна значення – це звуження, розширення і зміна контексту (під останньою розуміють зміну культурно-соціальної сфери вживання слова).

Про причини змін значення слова йдеться в роботах Чекаліної, зокрема, вона виділяє наступні причини [10, с. 26]:

- історичні (слова змінюють свої значення в результаті змін, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, з'являються нові предмети та поняття, що потребують найменування);
- соціальні (велика кількість змін значень пояснюється розподілом суспільства на групи за соціальною, професійною, віковою чи іншими ознаками та переходом вживання слів від вузької соціальної групи до широкої і навпаки);
- психологічні (мова є не тільки засобом передачі і отримання раціональної інформації, але й способом вираження емоцій).

Емоції, на думку Шпербера, лежать в основі змін значень слів [17, с. 104]. Початок зміни значення слова він пояснює зміною значення в контексті. Шпербер виділяє дві групи семантичних змін: 1) поширення (одне слово поширюється на визначення інших предметів); 2) притягування (одне слово притягує інші й передає їм своє значення) [18, с. 64].

Емоційна теорія Шпербера знайшла своє відображення в роботах Пізані, Фослера, згодом – в роботах Гіро. В багатьох з них семантичні зміни пояснюються потребою самовираження нації чи індивідуума. Саме психологічними причинами по-

яснюються такі явища, як прагнення до гіперболізації, іронічний спосіб вираження, економія зусиль у мовленні і т.д.

Отже, почуття, емоції відіграють надзвичайно важливу роль у зміні значень слів, оскільки вони є формою відображення дійсності та тісно пов'язані з розумовою діяльністю людини [4, с. 26; 21, с. 72].

К. Балдингер розрізняє п'ять типів причин семантичних змін: лінгвістичні (вплив контексту), культурно-історичні, соціальні (перехід слова із однієї соціальної сфери в іншу), психічні (табу, евфемізми і т.п.) і психологічні (синестезія) [12, с. 27].

Г. Кронассер наводить свою класифікацію, на іншому підґрунті, в результаті чого ті ж причини розташовуються у нього інакше: А. Первинні причини: 1) стимули зовнішнього світу, що чуттєво сприймаються (зникнення, зміна та поява предметів, станів, дій); 2) психічні (табу, зручність, прагнення до ясності, страх, іронія, гнів і т.п.); 3) фізіологічні (синестезія). Б. Вторинні: 1) зсуви синонімів у семантичних полях; 2) зараження в консочіаціях (поняття «консочіація» введено Г. Шпербером). Остання і основна причина зміни значення слова полягає, як вважає Г. Кронассер, у «дивергенції між обмеженим числом слів і нескінченністю явищ» [15, с. 192]. Таким чином, Г. Кронассер встановив нерівнозначність зовнішніх і внутрішніх факторів семантичних змін, визначив ієрархію їх зв'язків.

Говорячи про сучасні тенденції у розвитку діакронічної семантики, слід згадати доволі поширену в зарубіжних дослідженнях «теорію незримі руки» (*unsichtbare Hand* – Keller 1990; Ullmann-Margalit 1978). В даному випадку мається на увазі роль впливових особистостей в поширенні тих чи інших семантичних інновацій.

Крім поняття «причини», слід розрізняти «види» і «способи» семантичних змін. Класифікація видів (типів) семантичних змін ускладнена тим, як справедливо помічає Г. Кронассер, що вона здійснюється на різних підґрунтях. Так, у працях семасіологів XIX – XX ст розрізняють такі принципи класифікацій видів семантичних змін:

- Логічний принцип (розширення і звуження значення у Г. Пауля);
- Аксіологічний принцип (погіршення й покращення значення у Г. Пауля);
- Причини (внутрішні чи зовнішні) зміни значення;
- Ступінь зміни значення (його розвиток від оказіонального до узуального);
- Повнота зміни значення (тотальна чи часткова зміна, як у В. Вундта);
- Свідома чи несвідома зміна значення;
- Реверсивна – нереверсивна зміна значення;
- Трансрегресивна чи реманентна зміна значення (питання у тому, змінює чи не змінює значення сферу чуттєвого сприйняття);
- Універсальна чи партикулярна, «одинична», зміна значення (питання у тому, чи має значення цінність для всіх членів суспільства або для якоїсь його групи) [6, с. 328].

Г. Кронассер підкреслює, що врахувати усі ці принципи в одній схемі неможливо [15, с. 80].

Поглиблення зазначених у статті теоретичних постулатів дасть можливість ґрунтовно проаналізувати семантичні зміни запозичень з англійської в сучасній ні-

мечській мові, переосмислити процеси функціонування зазначених лексичних одиниць у мові-джерелі та в мові-рецепторі.

Література

1. Бородин М. А. К типологии и методике историко-семантических исследований / М. А. Бородин, В. Г. Гак. – Л. : Наука, 1979. – 232 с.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты : Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх. – К. : Изд. Киевского ун-та, 1979. – 263 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки рус. культуры, 1998. – 768 с.
4. Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М. : Изд. Московского ун-та, 1957. – 232 с.
5. Карлинский А. Е. Проблемы теории языковых контактов / Языковые контакты и интерференция / А. Е. Карлинский. – Алма-Ата : КазГУ, 1985. – С. 3–12
6. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
7. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты // Лингвистическая проблематика / В. Ю. Розенцвейг. – Л. : Наука, 1972. – 78 с.
8. Семчинский С. В. Семантическая интерференция языков (на материале славяно-восточнороманских языковых контактов) / С. В. Семчинский. – Автореф. дисс... канд. филол. н. – К., 1973. – 56 с.
9. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд. Воронежского ун-та, 1985. – 170 с.
10. Чекалина Е. М. Язык современной французской прессы (лексико-семант. аспекты) / Е. М. Чекалина. – Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1991. – 167 с.
11. Чекалина Е. М. Лексикология французского языка : [учебн. пособие] / Е. М. Чекалина, Т. М. Ушакова. – СПб. : Изд. Санкт-Петербургского ун-та, 1998. – 236 с.
12. Baldinger K. Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks / K. Baldinger. – Berlin : Akademie-Verlag, 1957. – 40 S.
13. Fritz G. Historische Semantik / G. Fritz. – Stuttgart, Weimar : Metzler, 1998. – 197 S.
14. Keller R. Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache / R. Keller. – Tübingen, 1990. – 218 S.
15. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre / H. Kronasser. – Heidelberg, 1952. – 204 S.
16. Lehmann W. P. Einführung in die historische Linguistik / W. P. Lehmann. – Heidelberg, 1986. – 230 S.
17. Nerlich B. Semantic Theories in Europe, 1830-1930 / from etymology to contextuality / B. Nerlich. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1992. – 359 p.
18. Nerlich B. Polysemy / Trends in Linguistics, Studies and Monographs / B. Nerlich. – Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co, 2003. – 422 p.

19. Paul H. Prinzipien der Sprachgeschichte / H. Paul. – Halle, 1960. – 205 S.
20. Schönfeld E. Alles easy. Ein Wörterbuch des Neudeutschen / E. Schönfeld. – München : Verlag C. H. Beck, 1997. – 175 S.
21. Stöcklein J. Bedeutungswandel der Wörter / J. Stöcklein. – München, 1998. – 79 S.

Kotvytska V. About forms, causes and results of semantic changes of words (on the material of English borrowings in modern German)

The article deals with the forms, causes and results of semantic changes of English borrowings in the modern German language. The overview of the main classifications is given.

Key words: borrowings, meaning, seme, semantic changes.

Котвицкая В. А. Про формы, причины и результаты изменений значений слов (на материале заимствований с английского в современном немецком языке)

Статья посвящена исследованию форм, причин и результатов изменений значений заимствований с английского языка в современном немецком языке; дается обзор их основных классификаций.

Ключевые слова: заимствование, значение, сема, семантические изменения.

УДК 81'1:398.91

З. Г. Коцюба

ПОБУТОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО СЛОВО В ПАРЕМІЯХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ, ГЕРМАНСЬКИХ І РОМАНСЬКИХ МОВ

У статті простежено особливості вербалізації стереотипних національних уявлень про слово в пареміях української, російської, польської, англійської і французької мов, диференційовано універсальні та національно зумовлені характеристики слова в різних культурах.

Ключові слова: паремія, побутова свідомість, національне, універсальне.

Універсальною особливістю людського свідомості є оречевлений підхід до оцінки світу й себе в ньому, що на мовному рівні з найдавніших часів виявляється в кваліфікаціях (здебільшого пейоративного характеру) людей і речей, які їх оточують, через посередництво грошей і золота, а також метафоричне перенесення ознаки коштовності, притаманної лексемі-донору, на особу, її властивості, частини тіла в меліоративно конотованих фразеологізмах, пареміях чи паремізованих висловлюваннях. Систематизація морально-духовних цінностей у паремійних корпусах слов'янських, германських і романських мов (хоч небезпідставною є думка про аб-

солотну універсальність цієї особливості) базується на зіставленні з матеріальними цінностями, що зумовлює існування в кожній із них численної групи прислів'їв і приказок, побудованих за універсальними структурними моделями «Х – це багатство (гроші / золото (срібло) / масток / скарб / цінна річ)»; «Х дорожче (краще) від багатства (грошей / золота)», дослідження специфіки різномовної вербалізації яких дає підстави для визначення національно зумовлених переваг на шкалі універсальних цінностей, спричинених особливостями історико-культурного розвитку націй. Загалом більшість ціннісних концептів, репрезентованих у різномовних пареміях, є так званими глибинними (за термінологією М. Тульової – системонейтральними [12, с. 138]) концептами культури, які мінімально змінюються під впливом глобалізаційних процесів.

Універсальним за формою і суттю є невідоме давнім мовам, але зафіксоване в більшості сучасних паремійних корпусів (див. [19, с. 357]; [18, с. 75]) прислів'я *Слово – срібло, а мовчання – золото* [9, с. 301]; *Молчек – сто рублей; Сказанное слово – серебряное, а не сказанное – золотое* [4, 1, с. 323]; *Mowa srebro, milczenie zioto* [16, 2, с. 476]; *Speech is silver, silence is golden* [21, с. 240]; *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold* [8, с. 169]; *La parole est d'argent, la silence est d'or* [7, с. 62]. Хоч англійські пареміографи вважають назване прислів'я запозиченням із німецької мови, яке вживається в англійському варіанті з 2-ї пол. XIX ст., протиставлення «слово – мовчання» з відповідною оцінною градацією його компонентів реалізується також у власне англійських пареміях *Wise men silent, fools talk; Talking comes by nature, silence by understanding* [21, с. 241]; *Talk is cheap* [17, с. 398]; *Words are but wind* [17, с. 399], що свідчить про налаштованість колективної свідомості носіїв англійської мови на подібну адаптацію.

При універсальній прийнятності протиставлення «слово – мовчання» слово у слов'янському світі має значно більшу вагу і виступає тут, крім слова мовленого, яке в побутовій свідомості, незважаючи на свою вагомість (*Что сказано, то свято* [4, 2, с. 130]; *Siow jak pienikdzy zaŕywaŕ potrzebа* [16, 3, с. 242]), отримує найнижчу оцінку (пор.: *Добре слово коштує не багато* [2, 3, с. 118]; *На торгу за слова ничего не продают* [4, 2, с. 131]; *Siowami nie napeinis worka* [16, 3, с. 240], аналогічно в англійській мові – *A good word costs no more than a bad one; Good words are good cheap* [20, с. 327]), ще в таких іпостасях:

1) слово-домовленість: *Слово лучше задатку; Слово дорожче золота* [9, с. 301]; *Договор (уговор) лучше (дороже) денег; Уговорец – кормилец* [4, 2, с. 128]; *Уговор лучше денег: о чем уговоришься, о том после не бранишься* [6, с. 190]; *Kto siowa nie dotrzymuje, ten siowa niewart* [16, 3, с. 241]; таке трактування слова домінує в колективній свідомості носіїв російської мови, для яких слово-домовленість не лише оцінюється вище від матеріальних цінностей і є їх джерелом, але й кваліфікується як сакралізована реальність, закон, рівноцінний писаному: *Уговорец – святое дело; Полюбовного договора и патриарх не отнимет* [4, 2, с. 128]; *Слово – закон, держись за него, как за кол; Сказано – связано; По сказанному – что по писаному* [6, с. 191]. Про це свідчить також кількісна репрезентативність відповідної тематичної групи в російському паремійному корпусі, яка в добірці І. Ілюстрова оформлена в окрему рубрику «Про домовленості» [6, с. 190–214]. Цією ж особливістю зумовле-

на об'єктивація асоціативно-образної пари «слово-домовленість → огорожа (межа, грань)» у російських пареміях *Поле-то с угородом, а слово-то с уговором; Что выговорено, то выгорожено* [4, 2, с. 128];

2) слово-порада: *Добра порада дорожча від золота* [10, с. 84]; *Добра рада, як готові гроші, а лихая – готове нещастя* [10, с. 85]; *Dobra rada lepsza niŕ pieniŕdze* [19, с. 76]; *Zdrowa rada – gotowa majktnoŕŕ* [16, 3, с. 12]; порада як ідеальна цінність є особливо вартісною для носіїв слов'янських (української і польської) й англійської мов: *Good counsel has no price (is worth good money)* [20, с. 318]; *Good advice is beyond price* [5, с. 246];

3) слово-підтримка (лакуарна для російської колективної свідомості оцінка слова): *Добре слово краще, ніж готові гроші* [9, с. 298]; *Добре слово дорожче багатства; Добре слово стоїть за завдаток* [9, с. 299]; *Dobre siowo lepsze niŕ pieniŕdze; Dobre siowo stoi za datek* [16, 3, с. 236].

Аналіз різномовних паремій дає змогу простежити універсальні якісні характеристики слова в побутових уявленнях носіїв слов'янських, германських і романських мов. Дієслівна, ад'єктивна й адвербіальна сполучуваність створюють картину метафоричного потенціалу слова в народних текстах. Спільною ознакою слова, об'єктивованою в паремійних корпусах європейських мов, є, з одного боку, його персоніфікація, а з другого – уречевлення.

Стани і дії людини є когнітивними донорськими сценаріями, до яких уподібнюється персоніфіковане СЛОВО в прислів'ях і приказках досліджуваних мов, пор.: *Слово біжить, а письмо лежить; Слово може врятувати людину, слово може вбити* [9, с. 301]; *Живое слово дороже мертвой буквы* [4, 1, с. 324]; *Слово слово родит, третье само бежит* [4, 1, с. 325]; *Dobre siowo dobre najdzie miejsce; Jednemu siowo pomoŕe, drugiemu i koc nie zawadzi* [16, 3, с. 236]; *One ill word asks another* [21, с. 64]; *Petit homme abat bien grand chŕne, et douce parole grande ire* [13, с. 393].

Універсальною для європейського проverbs'яльного простору є здатність наділяти СЛОВО ознаками птахів чи тварин: *Ваше слово з крилами; Впустиш слово, то вже не спіймаєш* [9, с. 297]; *Слово вилетить горобцем, а вернется волом* [9, с. 301]; *Слово не воробей: вилетит – не поймает* [4, 1, с. 325]; *Слово за словом на тараканьих ножках ползет* [4, 1, с. 323]; *Siowo jak wrybel, a bodzie jak byk* [16, 3, с. 240]; *Worte haben Flŕgel* [8, с. 251]; *Les paroles sont femelles, et les faits meles* [13, с. 392].

СЛОВО-річ у народних уявленнях виступає суб'єктом дії і поводить себе як річ: його дають, беруть, передають, купують тощо: *Не кидай слова на вітер* [9, с. 300]; *Цей не полізе в кишеню за словом* [9, с. 302]; *Він господар своєму слову: схоче – дасть, не схоче – назад забере* [9, с. 297]; *Слово не стрела, а пуце стрелы* [4, 1, с. 324]; *Siowo raz dane ma byŕ wiernie dotrzymane* [16, 3, с. 241]; *Trzeba u niego siowa krowaŕ* [16, 3, с. 244]; *A kind word is never lost; A word spoken is an arrow let fly* [15, с. 546]; *Wyrter sind auch Schwert* [8, с. 252].

Особливим СЛОВОМ у колективних уявленнях носіїв слов'янських, германських і романських мов є прислів'я. Про ієрархічність взаємозв'язків у триаді «слово – прислів'я – прислів'я про прислів'я» і надбудовний статус прислів'я свідчить також внутрішня форма аналізованих лексем у різних мовах (пор. укр. *при-слів'я*,

при-казка, при-повідка; рос. по-словица; пол. przy-slowie; англ. pro-verb; фр. pro-verbe; ісп. pro-verbio від лат. pro-verbium; нім. Sprich-wort тощо), а також і власне паремійний матеріал: прислів'я – явище вторинне стосовно слова: *К слову йде і прислів'я* [9, с. 303] (прислів'я власне і є народною сентенцією, висловленою при нагоді, тобто *при слові* [11, 9, с. 372]); *A proverb comes not from nothing* [21, с. 216], а прислів'я про прислів'я, відповідно, щодо прислів'я. Однак закономірним є те, що загальна кількість прислів'їв будь-якої мови значно менша, ніж слів, адже *Не всяке слово посьловица* [9, с. 304], а паремій-автохарактеристик суттєво менше, ніж самих паремій. Указана ієрархія (кількісна і якісна) дає підстави вбачати в прислів'ї «слово при слові (при тому, що сказано)», а у вказаному взаємозв'язку – єдність наступності і сумісності.

Спільною ознакою, що поєднує прислів'я, мудрість і правду в досліджуваних паремійних корпусах, є малослів'я. Беззмістовні, «порожні» слова є здебільшого словами брехливими (пор. одне із значень російської лексики *врать* – пустословить, пустобаять, молоть языком [3, с. 259]): *То пустіі слова, бо правди в них нема* [10, с. 187]; *La fraude se cache sous les gññralitñs* [13, с. 220], яких розумна людина уникає: *Добра голова не скаже пустіі слова* [9, с. 229]. «Пусті» слова не можуть бути прислів'ям, яке є втіленням правди: *Білий світ не околиця, пуста мова не посьловица* [9, с. 303]; *Та же речь не поговорка, что была гора да горка, под горою у пригорка* [1, с. 144], адже *Пуста мова не варт доброго слова* [9, с. 294]. Світ прадавній, а також античний, як і загалом світ релігійний, сповнений вірою в те, що слово має життя і силу, до того ж силу дуже особливу, магічну, не знає, що таке «пусті» слова [14, с. 158]. Тому кожне слово в прислів'ях, що відображають особливості побутової свідомості носіїв мови і найдавніші світоглядні засади своїх творців, має свою силу і вагу.

Отже, концепт СЛОВО як компонент протиставлення «слово – мовчання», що реалізується в універсальній логемі «мовчання цінніше від слова», яка отримує ідентичну паремійну вербалізацію в усіх досліджуваних мовах, має вищі кваліфікаційні характеристики й ширше функціонально-сміслові навантаження в прислів'ях слов'янських мов. Колективні уявлення про СЛОВО в пареміях слов'янських, германських і романських мов характеризуються метафоричністю і стереотипізованістю реакцій.

Література

1. Буслаев О. И. Русскія посьловицы и поговорки / О. И. Буслаев // Архивъ историко-юридическихъ свѣдѣній, относящихся до Россіи, издаваемый Н. Калачовымъ. – М. : вЪ Типограф. А. Семена, 1854. – С. 1–176.
2. Галицько-руськї народні приповідки : в 3-х т., 6 вип. / [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко] // Етнографічний збірник. – Львів : Друк. Наук. товариства ім. Шевченка, 1901–1909. – Т. 1–3.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. Даль. – М. : Русский язык, 1981.
4. Даль В. И. Пословицы русского народа : [сборник : в 2-х т.] / В. И. Даль. – М. : Худож. лит., 1984. – Т. 1–2.

5. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник / О. Ю. Дубенко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 416 с.

6. Иллюстровъ І. И. Жизнь русскаго народа въ его посьловицахъ и поговоркахъ: сборникъ русскихъ посьловицъ и поговорокъ / І. И. Иллюстровъ. – Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб. : С.-Петербургская Губернская Типогр., 1910. – 469 с.

7. Критская О. В. Французские посьловицы и поговорки. – М. : Гос. изд-во «Высшая школа», 1963. – 95 с.

8. Кудіна О. Ф. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки / Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 320 с.

9. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1990. – 528 с.

10. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.

11. Словник української мови: в 11-и т. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

12. Тульнова М. А. К типологии концептов в контексте глобализации / М. А. Тульнова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2009. – № 3. – С. 136–144.

13. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes par M. Maloux. – Paris : Librairie Larousse, 2001. – 628 p.

14. Engelking A. Magiczna moc siowa w polskiej kulturze ludowej / A. Engelking // Język a Kultura. T. 1 / Pod. red. J. Anusiewicz i J. Bartmickiego. – Wrocław : Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991. – S. 157–166.

15. Mieder W. The Prentice-Hall Encyclopedia of world proverbs. A Treasury of Wit and Wisdom through the Ages / W. Mieder. – New Jersey : Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1986. – 582 p.

16. Nowa księga przysłów i wyrażec przysłowiowych polskich: w IV t. [red. J. Krzyżanowski]. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1972. – Т. I–III.

17. Proverb wit & wisdom. A treasury of proverbs, parodies, quips, quotes, clichés, catchwords, epigrams and aphorisms [comp. by L. A. Berman; with assist. by D. K. Berman]. – New York: Berkley Publ. Group, 1997. – 522 p.

18. Sitarz M. Yiddish and Polish proverbs. Contrastive Analysis against Cultural Background / Magdalena Sitarz. – Kraków: Polska Academia Umiejętności, 2000. – 161 p.

19. Słownik przysłów z ilustracjami. – Wyd. II, popr. – Warszawa: Harald G, 2000. – 756 s.

20. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd ed. [ed. by F. P. Wilson]. – Oxford: Clarendon Press, 1992. – 930 p.

21. The Penguin Dictionary of Proverbs. 2nd ed. [ed. by R. Fergusson & J. Law]. – Penguin Books, 2000. – 365 p.

Kotsiuba Z. H. Common conceptualization of the word in Slavonic, German, and Romance paroemias

The article is an attempt to trace the peculiarities of verbalization of the stereotypic national conception of the word in Ukrainian, Russian, Polish, English and French

proverbs and sayings, differentiate national and universal characteristics of the word in different cultures.

Key words: paroemia, common consciousness, national, universal.

Коцюба З. Г. Обыденные представления о слове в поговорках славянских, германских и романских языков

В статье прослеживаются особенности вербализации стереотипных национальных представлений о слове в поговорках украинского, русского, польского, английского и французского языков, дифференцируются универсальные и национально обусловленные характеристики слова в разных культурах.

Ключевые слова: поговорка, бытовое сознание, национальное, универсальное.

УДК 811.11

О. В. Ладика

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ *AMERICAN DREAM*

*У статті визначено, що національно-культурна складова лінгвокультурного концепту *AMERICAN DREAM* виявляє себе через американський національний характер та символи, притаманні американському народу.*

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, національна концептосфера, національно-культурна складова, мовна об'єктивація, національний характер.

Розвиток лінгвістики в її лінгвокультурному напрямі зумовлює інтерес до дослідження національної концептосфери. Концептосфера реалізує себе через концепти, в яких відображається матеріальна та духовна культура народу. Враховуючи цей аспект, такі вчені, як Ю. С. Степанов, В. І. Карасік, Г. Г. Слишкін, Т. Б. Крючкова вважають, що структура концепту, окрім поняттєвих елементів, містить ще й культурну інформацію. Це зумовило необхідність проаналізувати лінгвокультурний концепт *AMERICAN DREAM* як багатовимірне словесне утворення, що містить національно-культурну інформацію щодо способу бачення світу американською спільнотою.

Мета статті полягає у встановленні та інтерпретації національно-культурного компоненту концепту *AMERICAN DREAM* в американській лінгвокультурній картині світу. Отже, об'єктом дослідження виступає лінгвокультурний концепт *AMERICAN DREAM*, а предметом – його мовна об'єктивація. Під «мовною об'єктивацією» ми розуміємо механізм регулярного відтворення концепту за допомогою мовних явищ [8, с. 37-38].

Дослідники Волгоградської лінгвокультурологічної школи виокремлюють у семантичній структурі лінгвокультурного концепту три компоненти: понятійний, образний та ціннісний [3, с. 104]. Проте специфіка лінгвокультурного концепту

AMERICAN DREAM змушує розширити компонентний склад його семантичної структури національно-культурним складником [5, с. 197]. Національно-культурний компонент відображає національну специфіку семантики одиниць мови, які в сукупності віддзеркалюють мовну картину світу її носіїв. Йдеться насамперед про національно-історично-культурні чинники, що вказують на виникнення, етапи розвитку та концептуалізацію одиниць мови [5, с. 198].

Національно-специфічна характеристика лінгвокультурного концепту *AMERICAN DREAM* визначається наступними факторами: лінгвокультурною картиною світу, національним менталітетом, американським національним характером, історичними та географічними особливостями.

Лінгвокультурна інтерпретація концепту як ментальної одиниці безпосередньо пов'язана з поняттям «менталітет». Під менталітетом, поняттям культурологічним, ми розуміємо специфічний елемент свідомості, через який знаходить своє вираження духовна культура, система цінностей, особливості світосприйняття та світорозуміння певного етносу [7, с. 86-88].

«Американська мрія», як показує наше спостереження [6], наділена національно-культурними особливостями, які знаходять втілення у такому понятті як «національний характер». Більшість дослідників (Д. М. Паригін, С. М. Арутюнян, Н. А. Єрофєєв) дотримуються наступної точки зору: національний характер – це сукупність рис характеру, властивих тій чи іншій нації, які формуються під впливом культурного й історичного розвитку країни. У національний характер також входить стійкий комплекс специфічних для даної культури цінностей, установок, норм поведінки [1, с. 128].

Домінантними рисами свого національного характеру американці вважають працьовитість і патріотизм, любов до волі, індивідуалізм, незалежність, прогресивність, законопослушність, віру у власну винятковість, соціальну мобільність, оптимізм [2].

«Американська мрія» увібрала в себе різні риси американського національного характеру. Квінтесенцією «американської мрії» вважають уявлення про те, що кожна людина, маючи енергію, здібності, наполегливість та працьовитість, може досягти успіхів у житті й стати багатою.

Яскравими культурними знаками американців є гордість і патріотизм. Справа в тому, що процвітаюча Америка вже давно в інших культурах вважається країною-метафорою майбутнього, і це має своє підґрунтя. Іноземець в США щоденно чує горді фрази: «*This is America!*», «*Only in America!*», «*Made in America.*»

Емоційні відчуття гордості і патріотизму як загальнонаціональні індекси США проявляють себе у вербальних і невербальних символах: *Old Glory* – державний прапор майорить цілий рік навіть на приватних мастиках. Його символ можна побачити на бейсболках, майках, взутті, пластикових пакетах та інших товарах масового вжитку. Звідси і шаноблива номінація – *Old Glory*.

Життя, свобода та пошук щастя (*Life, Liberty and the Pursuit of Happiness*) є основними компонентами «беззаперечних прав» (*unalienable Rights*), гарантованих кожному американцю. «*American Dream*» невід'ємна від згаданих *unalienable Rights*. В історичному ракурсі саме із них і почався пошук безпечного притулку на землі, що

гарантував би людині найнеобхідніші та найцінніші права: *All men are born free and equal, and have certain natural, essential, and unalienable rights* (The Constitution of Massachusetts). Ці права також прописані і в Конституції США і, безсумнівно, несуть в собі сліди ідеалізму.

Важливим компонентом концепту AMERICAN DREAM є свобода (*liberty, freedom*). В американській лінгвокультурі «свобода» є головним ідеалом і одночасно головною цінністю: *America means freedom*. Свобода у американців завжди асоціювалася зі свободою особистого вибору та свободою підприємництва, з безмежною вірою в успіх та удачу.

У свідомості цього народу свобода постає у вигляді наступних ідей: *choice, life, peace, free will, liberty, freedom of speech, freedom from prosecution, pride*. Такі асоціації як: *home, representation of the people, universal liberty, human rights, responsibility, independence* є відображенням того, що американці високо цінують свій індивідуалізм. Свобода у свідомості американського народу асоціюється з демократичними цінностями, правосуддям та незалежністю (*democracy, independence, justice, rights, vote*). Особливої уваги заслуговує свобода у виборі віросповідання: *religious freedom*. Свобода – це також відсутність заборон, наявність грошей, мир і спокій. Для пересічної людини – це, перед усім, відсутність обов'язків та відпочинок (*holidays, leisure, vacation, fun*). Таким чином, у свідомості свобода виступає і як індивідуалістична реалізація потреб і бажань, і як суспільно значима можливість реалізації схвалених або дозволених суспільством потреб і бажань.

На мовному рівні національно-культурна специфіка свободи реалізує себе за допомогою таких метафор: *liberty dwells* (Franklin, B.), *the living breath of liberty* (Faulkner, W.), *freedom lives* (Stevenson, A.). Одним з найтипівіших американських символів є статуя Свободи: *The Statue of Liberty reigns as the American symbol of freedom and democracy*.

Життя (*life*) як елемент *unalienable Rights* безпосередньо асоціюється з прогресом, з рухом уперед і описується як краще, багатше та щасливіше життя: *a better, richer, and happier life for all our citizens* (Adams J. T.); *a better, richer and happier life* (Carpenter, F. I., 6); *have a better way of life, a freer way of life – a more democratic way of life* (Martinez, M.). У межах аналізу концепту AMERICAN DREAM, життя (*life*) як одна з його складових часто пов'язується з комфортом. Цю тезу підтверджують наступні приклади: *to live a satisfying life* (Johnson E.); *to live a life with some decency* (Hochschild, J. L., 16); *a decent and satisfying life* (Little, D.). Крім того, життя успішного американця асоціюється з боротьбою за нього (*a right to life* (Adams, S.)), що безумовно пов'язане з питанням походження та расової приналежності.

Національно-культурний зміст концепту AMERICAN DREAM, зумовлений етнічними стереотипами свідомості, ціннісними орієнтирами, виражається у мовному та асоціативному співвідношенні цього концепту з концептом HAPPINESS: *Each time it (the American Dream) was mentioned, the notion of dream was referred to as a concrete concept that entailed success and happiness* (Johnson, E.). Під пошуком щастя, як необхідного компонента «American Dream», пересічний американець вбачає свій обов'язок, відступитися від якого означає відступитися від клятви, даної як самому собі, так і своїм прашурам, котрі прибули на континент і будували нове щасливе

життя і успішну прогресивну державу: *The dream of America was and is of a place where one is free to choose how to live their life. Life, liberty and the pursuit of happiness* (Comeau, J.).

Орієнтація на успіх є однією з основних складових частин «американської мрії», що представлено в таких номінаціях та метафорах, як *worshipper of success* (Levy, T. A.; Cannan, G.); *the American obsession with success* (Samuelson, R. J.; Barbanell, L.); *American success story* (Chukwu, R. L.; Whittemore, M.; Basu, E.); *success is a journey not a destination* (Ashe, A.). У культурі американської спільноти лунає думка про те, що щастя і успіх кожної окремої людини безпосередньо залежить від її індивідуальних здібностей та спроможності зробити щось для покращення свого життя: *Be assured that every man's success is in proportion to his average ability* (Thoreau, H. D.).

Матеріальна забезпеченість та велика кількість грошей є основними характеристиками успішних американців. Перевагу саме матеріальних цінностей підкреслено у словосполученнях, які вживаються для позначення американського суспільства: *American plutocracy, affluent society, dollar society, property-dominated society* тощо. У Сполучених Штатах гроші завжди асоціювалися з часом, тому метафора *time is money*, яка підкреслює мобільність, практицизм та працьовитість американців, стала логотипом американського життя, а лексичні одиниці *time* та *money* набули ціннісних характеристик [4, с. 8]. Тому, якби американці не поціновували працю, вона для них не самоціль, а швидше засіб отримати матеріальну користь, шлях до багатства і успіху, адже *Money makes the world go round* (Гроші правлять світом), стверджують вони.

Було визначено, що іменник *materialism* сполучується в першу чергу з такими поняттями, як *free markets, free enterprise, multilateral cooperation, economic and material success, affluence, wealth, prosperity*.

В «американській мрії» матеріальні цінності часто зводяться до володіння власним майном (*property, home ownership, housing*). Це твердження демонструють наступні приклади: *American dream of property ownership* (Allison, J.); *part of the American dream is to own your own property* (Bonilla, H.); *ownership of one's home* (Geisst, C. R.). Під поняттям *housing* мається на увазі власний дім, подвір'я, земельна ділянка, автомобіль, невелике господарство: *a house, a yard, a couple of acres, a couple of cars*. Вербальним символом майна в американській культурі стала біла огорожа, *the white picket fence*.

Розглядаючи американця в межах концепту AMERICAN DREAM перед нами постає цілеспрямована, наполеглива людина, що зробила сама себе, «Новий Адам»: *The concept of the self-made man is deeply rooted in the American Dream* (Wikipedia); *the «New Adam,» a new kind of man* (Johnson, E.). Це – трудівник, який за допомогою наполегливої та відданої праці прагне досягнути поставленої мети – «американської мрії». Високі результати не даються легко. Старання праця допоможе стати номером один: *to come out number-one man* (Miller, A.).

Отже, національно-культурний компонент концепту AMERICAN DREAM виявляє себе через американський національний характер та символи, притаманні американському народу (*Old Glory, The Statue of Liberty, New Adam, the white picket fence*). Виявлено, що у складі лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM присутні

конституанти як конкретного, так і абстрактного характеру. Саме другі маркують національно-специфічні особливості сприйняття «американської мрії». Серед них: патріотизм (*patriotism*), орієнтація на успіх (*success orientation*), матеріальне процвітання (*material prosperity*), гідне життя (*high-quality life*), щастя (*happiness*), які базуються на ідеї рівних можливостей для всіх громадян країни (*equal opportunities*), свободи (*liberty, freedom*) і прогресу (*progress*).

Перспективою дослідження вважаємо встановлення польової структури лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM на матеріалі англomовного дискурсу.

Література

1. Абрамова Т. В. Национальная специфика культуры речевого общения в косвенных речевых актах / Т. В. Абрамова // Теоретическая и прикладная лингвистика : [межвуз. сб. науч. трудов]. – Вып. 2. Язык и социальная среда. – Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. – С. 127–135.
2. Баталов Э. Я. Американские ценности в современном мире / Э. Я. Баталов // Историография нового времени стран Европы и Америки. – М. : Прогресс, 1990. – С. 113–117.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Карпова К. С. Вербалізація національно-специфічних концептів американського суспільства XX – початку XXI століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. / К. С. Карпова. – К., 2008. – 17 с.
5. Козловський В. В. Структура лінгвокультурного концепту (на матеріалі німецької мови) / В. В. Козловський // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – Вип. 19. – Кн. 1. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 196–200.
6. Ладика О. В. Концептуалізація поняття «Американська мрія» / О. В. Ладика // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. праць]. – Вип. 23, Ч. 2. – К. : КНУ, 2007. – С. 71–75.
7. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 192 с.
8. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль при обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 224 с.
9. Carpenter F. I. American Literature and the Dream / Frederic I. Carpenter. – N.Y. : Philosophical Library, 1955. – Oct. 1985. – 222 p.
10. Hochschild J. L. Facing Up to the American Dream : Race, Class, and the Soul of the Nation / Jennifer L. Hochschild. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1995. – 412 p.
11. <http://thinkexist.com/>.
12. <http://www.americanandreamquotes.org/>.
13. <http://www.searchquotes.com/>.

Ladyka O. The verbalization of the national-cultural component of semantic structure of the concept AMERICAN DREAM

The author determines that the national-cultural component of the lingvo-cultural concept AMERICAN DREAM reveals through American national character and American symbols.

Key words: lingvo-cultural concept, national sphere of concepts, national-cultural component, verbal representation, national character.

Ладика О. В. Вербалізація національно-культурного компонента семантичної структури концепта AMERICAN DREAM

В статье установлено, что национально-культурная составляющая лингвокультурного концепта AMERICAN DREAM выражается через американский национальный характер и символы, свойственные американскому народу.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, национальная концептосфера, национально-культурная составляющая, объективация, национальный характер.

УДК 81'362:811.411.21+811.161.2

М. Ю. Лихошерстова

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕМПОРАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У СТРУКТУРІ МІКРОПОЛЯ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ (на матеріалі сучасних арабської та української мов)

У статті досліджено лексику з темпоральною семантикою, а саме на позначення майбутнього часу. Визначено її роль та особливості функціонування у структурі функціонально-семантичного мікрополя майбутнього часу.

Ключові слова: майбутній час, мікрополе, ядро, периферія, лексичний засіб.

Час постає у свідомості людини та його мовленнєвій діяльності як сукупність трьох абсолютних часів: теперішнього, минулого і майбутнього. Майбутнє пов'язане з процесом розвитку, ним ми називаємо не просто те, чого ще немає, а те, що ми сподіваємося побачити здійсненим [4, с. 80]. Своєрідність, якою відрізняється майбутній час в концептуальній картині світу, проявляється перш за все у семантиці (мовній і комунікативній) мовних засобів, що його передають [5, с. 65].

Мета нашої статті полягає в аналізі особливостей функціонування лексики на позначення майбутнього часу та її взаємовідношень із іншими конституентами мікрополя майбутнього часу.

Об'єктом дослідження є темпоральна лексика арабської і української мов.

Основним завданням дослідження є визначення ролі та функціональних особливостей вищезгаданої лексики у структурі функціонально-семантичного мікрополя майбутнього часу. У дослідженні ми намагаємося визначити спільні й відмінні риси в арабській і українській мовах у способах і засобах концептуалізації фрагментів екстралінгвальної дійсності, які безпосередньо пов'язані з ідеєю реалізації дії у

площині майбутнього. Наше дослідження побудоване на двоспрямованому функціональному методі, який передбачає виявлення всього набору формальних лексичних засобів, які реалізують дану семантичну категорію, і розкриття їхніх функціональних характеристик.

Хоча темпоральній лексиці й були присвячені праці українських дослідників [1, 2, 3, 8 та ін.], проте вони не повністю розкривають сутність функціональних особливостей досліджуваних одиниць. В українській же арабістиці не проведено жодних спеціальних функціональних досліджень, присвячених особливостям функціонування лексики з темпоральною семантикою. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

В арабській і українській мовах майбутній час представлений достатньо складною системою. Мікрополе (МП) майбутнього часу об'єднує різнорівневі конституенти, що поділяються на ядерні й периферійні. Під час розподілення конститuentів МП навколо ядра ми виходимо із ступеня функціонального навантаження мовних одиниць, ступеня абстракції у вираженні інваріантного значення тих чи інших мовних засобів. Ядро МП майбутнього часу у зіставлюваних мовах представлено прямими граматичними засобами вираження цього поняття.

До периферії МП майбутнього часу в арабській і українській мовах ми відносимо синтаксичну та лексичну темпоральність. У першому випадку значення часу висловлення виступає на синтаксичному рівні, тобто «синтаксичний час – категорія рівня речення зі своїми власними формальними засобами вираження, які включають такі синтаксичні елементи, як засоби зв'язку, порядок слів, і, перш за все, структурну схему речення» [4, с. 66].

У другому випадку темпоральність містить лексичне значення окремих слів – прислівників, прикметників, іменників, сполучників, прийменників, вигуків та сполучень слів / іменних та прислівникових груп від вільних словосполучень до фразеологічних одиниць, що мають різну ступінь ідіоматичності [4, с. 66]. Якщо предикат не має власної часової характеристики, тоді саме лексичні конкретизатори виступають у ролі основної темпоральної належності до однієї із часових площин.

Лексичні конституенти поділяються на непрямі і прямі засоби передачі даного поняття. Перші безпосередньо не виражають часове значення, проте при певному лексичному й граматичному оформленні набувають здатності задавати часову орієнтацію дії, і таким чином брати участь у створенні темпоральної перспективи висловлення, що обумовлено наявністю в їхній семантичній структурі визначеної темпоральної семи [5, с. 54]. Отже, основними лексичними конкретизаторами, індикаторами є:

1. Іменники

Залежно від семантики темпоральні іменники можна поділити на 2 групи. До **першої семантичної групи** можна віднести іменники двох видів:

а) іменники, які у нашій свідомості збігаються із певним, чітко визначеним відрізком часу [8, с. 6]: *секунда* / ثانية / година / ساعة / доба / يوم / тиждень / أسبوع / місяць / شهر / рік / سنة / століття / قرن / весна / ربيع / зима / شتاء / т.д.;

б) іменники, які мають приблизні часові еквіваленти, що можуть змінюватися залежно від пори року, означень, з якими ці іменники вживаються у мовленні, та

навіть національної належності того, хто використовує їх для позначення темпоральних відрізків [8, с. 6]: *день* / يوم / ніч / ليل / *вечір* / مساء / *ранок* / صباح / *світанок* / شروق / Сюди ж відносимо іменники, яким притаманне часове значення, що конкретизується у сполученні з прикметником, числівником або іншим іменником: *епоха*, *ера*, *період*, *час*, наприклад: *майбутня ера* / العصر المقبل /

До **другої семантичної групи** належать іменники, у яких відсутня сема часу, проте у сполученні з прийменниками вони набувають темпорального значення. Ці іменники також діляться на дві відкриті підгрупи [8, с. 6]:

а) назви подій, які відбуваються приблизно в один і той самий час і можуть слугувати часовими орієнтирами: *сніданок* / افطار / *вечеря* / عشاء / *канікули* / عطلة / *молодість* / شباب / *старість* / عجز / شيخوخة та інші;

б) назви місяців і днів тижня: *неділя* / يوم الأحد / *січень* / يناير / كانون الثاني;

в) іменники, які ніколи не мали часової семи в своєму значенні, але вживаючись із темпоральними прийменниками, набувають часових ознак: *після сходу* / بعد / *під час сніданку* / منذ الفطور / *після завершення вистави* / بعد نهاية التمثيل / *шурок* / الشروق

г) імена людей, які у поєднанні зі словами “день”, “епоха”, “період” формують собою так званий “народний календар”: *Епоха Петра*, *за часів Шевченка*.

Основними лексичними конкретизаторами, що мають домінуючу часову сему саме майбутнього, вважаються такі іменники, як *майбутнє* / المستقبل / *перспектива* / افاق /

Такі ж іменники як *весна* / ربيع / *ранок* / صباح / *вечір* / مساء / *січень* / يناير / كانون الثاني мають властивість локалізувати дію у будь-якій часовій площині і тому вони відносяться до далекої периферії кожного з мікрополів і складають “спільний темпоральний фонд” [7, с. 119] функціонально-семантичного поля темпоральності.

2. Прикметники

Відповідно семантиці темпоральні прикметники поділяються на 3 групи [8, с. 7]:

а) прикметники на позначення свята (*страсний тиждень*) та для визначення характерних рис певного часового відрізка (*пізньої весни* / في الربيع المتأخر);

б) порядкові прикметники (*сьома година* / الساعة السابعة) та прикметники, які виражають ідею лінійної послідовності (*останній рік* / السنة الاخيرة);

в) відтемпоральні прикметники, ознакою яких є часова продовженість явища позамовної дійсності: *зимовий* / شتوي / *передвечірній*, *денний* / نهاري /

До складу мікрополя майбутнього часу входять такі прикметники, як *майбутній* / المستقبل / *наступний* / قادم / Їхнє віднесення до мікрополя майбутнього часу пояснюється наявністю семи майбутнього у семантиці даних прикметників.

Темпоральні прикметники не можуть самостійно виконувати функцію локалізаторів дії у сфері неактуальності і взаємодіяти з дієслівними формами, а тому виконують дану функцію у поєднанні з іменниками [7, с. 119].

До далекої периферії ми відносимо такі прикметники, як *місячний* / لـمـنة شهر / *наступний* / قادم، تال / *весняний* / ربيعي та ін. Адже вони можуть вказувати на будь-яку з часових площин залежно від загального темпорального плану, що визначається дієслівною формою.

3. Прислівники

Саме темпоральні прислівники вважаються найбільш спеціалізованими мовними одиницями. Вони наділені функцією конкретизаторів тривалості дії, процесуального стану в їхніх часових вимірах. Сучасна українська літературна мова має досить розвинену систему прислівників із темпоральною семантикою.

За семантикою та функціонуванням вони поділяються на такі групи [8, с. 7]:

а) прислівники, які вказують, коли відбувається явище: *сьогодні / اليوم / вчора / أمس / завтра / غدا*;

б) прислівники, які позначають необмежений час: *навік / إلى الابد / أبدا*;

в) прислівники, які вказують на вихідну межу часу: *віднині / منذ الان / зранку / ليلا / مساء / (пізно ввечері) / صباحا*;

г) прислівники, які позначають кінцеву межу часу: *понині, довіку / إلى الابد / досі, дотепер / حتى الان*.

За ознакою співвіднесеності з часовим орієнтиром розрізняємо співвіднесеність дії з певним моментом часу (*учора / أمس / віднині / منذ الان*) та співвіднесеність дії з часом іншої дії (*одночасно / في وقت واحد / потім / ثم*).

Основними лексичними конкретизаторами, що мають домінуючу часову сему майбутнього, вважаються прислівники *завтра / غدا / післязавтра / بعد / потім / ثم / незабаром / قريباً*.

У нашій статті ми не розглядаємо особливості типології і функціонування дієприслівників, оскільки відомо, що вони не мають часову сему майбутнього.

Завданням нашої розвідки є не лише перелік темпоральної лексики, а скоріше визначення ролі та особливості функціонування вищезгаданої лексики у складі мікрополя майбутнього часу.

А одже, варто наголосити на високій лексикалізації майбутнього часу у зіставлюваних мовах та низькому ступені парадигматизації ядерних елементів. Ядерні конституенти МП майбутнього часу найменш самостійні у вираженні темпоральності й часто потребують підтримки лексичних елементів, що диференційно виражають час. Більш того, існує думка, що в арабській мові дієслово зберігає своє центральне положення у вираженні темпоральних значень лише в МП минулого часу [6, с. 131]. Хоча в арабській мові в МП майбутнього часу роль дієслова більша, аніж в МП теперішнього часу, проте і в цьому випадку дієслово виступає не автономно. Воно використовується майже завжди за участю у висловлюванні іменного темпорального конкретизатора [6, с. 132].

Взагалі в кожному часовому полі об'єм лексичної периферії та її різноманіття пов'язані за законом прямого зв'язку з рівнем парадигматизації відповідних ядерних форм. Найбільш численним в багатьох мовах виявляється лексична периферія саме МП майбутнього часу. Наявність в ньому великої кількості слів і словосполучень на позначення майбутнього часу – це протилежна сторона неповної парадигматизації ядерної форми [4, с. 68].

Якщо в реченні присутні різнорівневі засоби, що виражають те саме значення, то граматичний компонент створює лише певний «фон», тоді як елементи лексики виступають як «специфікатори», які накладаються на цей «фон» [9, с.15]. Лексичні

засоби повторюють граматичне значення, проте це повторення відображає специфіку лексичного рівня, воно ніколи не дублює, а доповнює, уточнює, модифікує граматичне значення [4, с. 95].

Варто наголосити, що своєрідність МП майбутнього часу вищезгаданих мов полягає у відсутності чітких меж між граматичним ядром і лексичною периферією, а в деяких випадках навіть між мікрополлями. Так, в арабській мові ми можемо констатувати про перетин мікрополів теперішнього і майбутнього часів, адже існування дієслівної форми теперішньо-майбутнього вказує на певну «розмитість» границь вищезгаданих часових площин. Вирішальним у даному випадку стає функціонування саме темпоральної лексики, так званих індикаторів часу.

Отже, дослідивши особливості функціонування темпоральної лексики у структурі МП майбутнього часу варто наголосити на високій лексикалізації майбутнього часу у зіставлюваних мовах. Ядерні конституенти МП майбутнього часу найменш самостійні у вираженні темпоральності й потребують підтримки лексичних елементів, що виступають конкретизаторами часу. Важливо вказати на визначальну роль темпоральної лексики саме в арабській мові, адже арабське дієслово зберігає своє центральне положення у вираженні темпоральних значень лише в МП минулого часу.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо в розвідці взаємодії ядерно-периферійних конституентів МП теперішнього й минулого часів та особливості їх реалізації в категоріальній ситуації. Також важливою перспективою вважаємо дослідження специфіки відношень між собою мікрополів минулої, теперішньої й майбутньої часових площин.

Література

1. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження / О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
2. Гнатюк Г. М. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові / Г. М. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1982. – 248 с.
3. Кочерган М. П. Назви часових понять в українській мові : дисс. ... канд. філол. наук / М. П. Кочерган. – К., 1967. – 350 с.
4. Тарасова Е. В. Языковое поле как единица дидактической типологии : [учеб. пособ. для студентов IV – V курсов факультета иностранных языков (английское отделение)] / Е. В. Тарасова. – Харьков : ХГУ, 1991. – 111 с.
5. Тарасова Е. В. Время и темпоральность / Е. В. Тарасова. – Харьков : Основа, 1992. – 136 с.
6. Финкельберг Н. Д. Арабский язык. Курс теории перевода / Н. Д. Финкельберг. – М. : Восток – Запад, 2004. – 232 с.
7. Хитрова И. В. Синтаксические и лексические средства выражения темпоральности в английском языке / И. В. Хитрова // Вопросы гуманитарных наук. – 2008. – № 6. – С. 116–119.
8. Цегельська М. В. Структурна типологія одиниць семантичного поля часу в сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / М. В. Цегельська. – Д., 2000. – 17 с.

9. Шендельс Е. И. О грамматико-лексическом подходе к языку / Е. И. Шендельс // Лингвистика и методика в высшей школе. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1970. – С. 13 – 23.

Lyksherstova M. Peculiarities of temporal lexicon functioning in the structure of future time microfield (on the basis of modern Arabic and Ukrainian languages)

The article outlines lexicon of temporal semantics, namely of the future time. Defined its role and functioning in the structure of functional-semantic microfield of future time.

Keywords: future time, microfield, core, periphery, lexical means.

Лихошерстова М. Ю. Особенности функционирования темпоральной лексики в структуре микрополя будущего времени (на материале современных арабского и украинского языков)

В статье исследуется лексика с темпоральной семантикой, а именно со значением будущего времени. Определяется ее роль и особенности функционирования в структуре функционально-семантического микрополя будущего времени.

Ключевые слова: будущее время, микрополе, ядро, периферия, лексическое средство.

УДК 811.161.2'373.7'374

З. С. Мацюк

МАТЕРІАЛИ ДО ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Окреслено матеріал до Фразеологічного словника Західного Полісся. Проаналізовано фраземи, які не увійшли до «Фразеологічного словника української мови». Характеризовано основні принципи структури словникових статей.

Ключові слова: словник, фразема, словникова стаття, Західне Полісся.

Дослідження української діалектної фразеографії тісно пов'язане з досвідом словникового опрацювання стійких словосполучень. У збірках фольклорних текстів XIX – початку XX ст. простежуємо використання різних систем упорядкування фразеологічних ресурсів, способи тлумачення фразем, принципи побудови словникових статей. Цей період іменовано часом становлення української фразеографії, оскільки відбулося формування та вдосконалення прийомів словникового опису фразеологізмів, що зумовило фразеографічне опрацювання фразеологічних одиниць у спеціально створених працях.

Ареальна фразеологія українських говорів, як і фразеології інших слов'янських мов, перебуває на етапі накопичення та систематизації фактів, опрацювання й

апробації методів дослідження. У кожному говорі (ареалі), крім спільних із літературною мовою, функціонують регіональні фразеологічні одиниці, не зафіксовані загальномовними словниками. До найбільш ретельно задокументованих джерел належать збірники М. Номиса, І. Я. Франка та добірки І. І. Манжури, П. П. Чубинського, М. Ф. Комарова, І. В. Бессараби, Є. І. Желехівського, Д. І. Яворницького, Б. Д. Грінченка та ін.

Однак ареальна фразеологія, незважаючи на низку праць, залишається ще недостатньо вивченою. Наявні дослідження демонструють, що варіювання фразеології в ареальній проєкції можна простежити на кількох рівнях: семантичному, фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному.

Кожне дослідження ґрунтується на достатній кількості зібраного й відповідно систематизованого матеріалу. Важлива інтерпретація фразеологічного значення, відбір матеріалу (міра семантичної цілісності, літературні й діалектні фразеологічні одиниці, призначення словників), принципи тлумачення, пошуки оптимальних дефініцій (вони мають бути точними, чіткими й лаконічними, відповідати правилам визначення понять у формальній логіці), експлікація культурної семантики фразеологізмів, виправдувальні цитати [4, с. 404].

Фразеологія української мови містить багатий історичний матеріал про наш народ, його звичаї, ідеали, мрії та сподівання. Вивчати фразеосистему неможливо без залучення всіх фразем, які побутують в окремих ареалах, що становить динамічну систему, яка розвивається завдяки міжнетнічним зв'язкам, взаємодіє та взаємозапозичує діалектні фразеологічні одиниці, адаптуючи їх до потреб носіїв мови.

Незважаючи на посилений інтерес науковців до ареальної фразеології, матеріали з різних регіонів ще недостатньо зафіксовані й опрацьовані. Зокрема, фразеологічна система Західного Полісся не була предметом комплексного дослідження. Ареальні фразеологічні дослідження засвідчують, що системне вивчення фразеології неможливе без його докладного опису. Лише сформувавши цілісні уявлення про окремі фрагменти ареальної фразеосистеми, їх динаміку й інноваційні процеси, можна простежити специфіку західнополіських фразеологізмів.

Мета дослідження – зафіксувати та лексикографічно передати фразеологічні одиниці із збереженням фонетичних, морфологічних, лексичних дублетів; подати синонімічні ряди та усі зафіксовані варіанти. Поданий фрагмент – частина Фразеологічного словника Західного Полісся.

Словникові статті, подані в алфавітному порядку заголовних слів, в основному іменникових компонентів фразеологічних одиниць мають таку структуру: 1) фразера із зафіксованими варіантами; 2) тлумаченням семантики (у разі декількох значень усі зафіксовано окремо з відповідною нумерацією і паспортизацією); 3) скорочена назва населеного пункту, де її зафіксовано.

Тлумачення усіх фразем подано за першим іменником, а в разі його відсутності – за першим прикметником, дієсловом, займенником, числівником тощо із обов'язковим відсиланням на всі іменники, які присутні у фразеологічній одиниці.

У нашому дослідженні до пропонованого матеріалу увійшли фраземи відомі для вузького загалу, зокрема окремим ареалам, які не зафіксовані у «Фразеологічному словнику української мови».

Ареальна фразеологія відображає спостереження над природними явищами, тваринним і рослинним світом і найбільше — над поведінковими рисами життя людини.

БАБКА: *бабка з бабчена* 'спита жінка' (Звн).

БАЛАКУХИ: *гулува балакухами на бита* 'дурний чоловік' (Злх), див. ГОЛОВА.

БДЖОЛА: *залетіла йак бджула в вулик* жарт. 'дівчина, яка завагітніла в нешлюб'ї' (Яснв), див. ВУЛИК.

БІБЛІОТЕКА: *в бібліотеці роблана* 'розумна жінка' (Лцк).

БЛОХИ: *блоти гнїю навозили* жарт. 'неохайний бородатий чоловік', (Дкв), див. ГНІЙ; *спит і ни чуйе, йак на пузі блох танцює* 'міцний сон' (Плц), див. ПУЗО.

БОРЩ: *борщ ни пири солит* 'безнадійно закохана дівчина' (Брж); *бори вариц а червоций* 'менструація' (Звн).

БОЧКА: *порожн а йак бочка* 'безплідна жінка' (Смд); *пустий йак бочка* 'дурний чоловік' (НРд).

БУДЯКИ: *викинула в буд а ки* 'жінка, яка зробила аборт' (Яснв).

БУЙДА: *п'їшла буйда на колесах* 'жінка, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (Вдр), див. КОЛЕСО.

БУКША: *букиша горит* 'похмілля' (Пст).

ВІДКРИВАЧКА: *йак откривачка* 'жінка, яка не вміє зберігати таємниць, пліткарка' (ВВл).

ВІДЬМА: *в'їд ма хвостата* 'сердита жінка' (Снв).

ВІЛ: *в'їл робив, а муха на рогу сиділа* 'працьовитий чоловік, до якого у спілку набивається ледар' (Зрч), див. МУХА, див. РІГ; *в'їл ду руботи йак в'їл ду карети* 'лінивий чоловік' (Хлп), див. КАРЕТА.

ВОГОНЬ: *йак огон по смолі* 'працьовита жінка' (Зрч), див. СМОЛА.

ВОДКА: *водка капайе* 'менструація' (Клб).

ВРОДА: *сум на на вроду* 'невродлива дівчина/жінка' (Ткт, ВВл).

ГНІЙ: *морда йак торба гноу* 'невродлива людина' (Дхч), див. МОРДА.

ГОЛОВА: *гулува балакухами на бита* 'дурний чоловік' (Злх), див. БАЛАКУХИ.

ГОЛОВЕШКА: *дати головешку* 'отримати відмову у сватанні' (Крп).

ГОРОБЕЦЬ: *накапузив а йак горобец на дощ* 'мовчазний чоловік' (Лбн), див. ДОЩ.

ГРЕЧКА: *йак кузі г'їречку* 'впертий чоловік' (Плн), див. КОЗА.

ГРУБА: *за грубу с'їсти* 'народити позашлюбну дитину' [3, с. 160–172].

ГУСКА: *х'їтра йак Панасова гуска* 'хитра жінка' (Лбш).

ДЕНЬ: *морда — за три дні ни обсериш* 'невродлива дівчина/жінка', згруб. (Мшв), див. МОРДА.

ДОЩ: *накапузив а йак горобец на дощ* 'мовчазний чоловік' (Лбн), див. ГОРОБЕЦЬ.

ДУРНИЙ/ДУРНА: *дурний Андруш об'їв а груш* 'дурний чоловік' (Бтн), див. ГРУШ; *дурнувата Кат а жура вицка* 'дурна жінка' (Клб).

ЖІНКА: *вз'їв ж'їнку з пастухом* 'чоловіка, який одружився на жінці з дитиною' (Дбр), див. ПАСТУХ; *вз'їт ж'їнку на вексил* 'одружитися з жінкою, в якій є позашлюбна дитина' [3], див. ВЕКСИЛЬ.

ЗЕМЛЯ: *йак в суху землу* 'похмілля' (Клб).

ЗІЛЛЯ: *в з'їл а вик'їнула* (Слв) || *векинула в з'їл а* 'жінка, яка зробила аборт' (СтЗг).

ПАЦЬОРКА: *йак пац'орка* 'акуратна дівчина' (Прв).

КАЛИНА: *об'їстиц а червоної калци* 'менструація' (Змш).

КАРЕТА: *в'їл ду руботи йак в'їл ду карети* 'лінивий чоловік' (Хлп), див. ВІЛ, див. ВІН.

КВІТКА: *страшна йак к'їтка з маз'ї* 'невродлива дівчина/жінка' (Брн), див. МАЗЬ.

КИШКА: *немає кишки* 'нещотлива дівчина' (Снв).

КІШКА: *к'їшка плаче* 'менструація' (Дбр).

КІТ: *йак сид'їчий к'їт* 'низький хлопець/чоловік' (Брн).

КОЗА: *ди'їтис а йак куза рогом* 'сердитий чоловік' [1, с. 97], див. РІГ; *забити козу* 'випити небагато' [1, с. 98]; *йак кузі г'їречку* 'впертий чоловік' (Плн), див. ГРЕЧКА.

КОМИН: *вил'їзла йак з комина* 'неохайно вдягнена, брудна дівчина/жінка' (Мрв).

КОПИЦЯ: *ше ни од на купиц а миш ни рудавила* 'про статеві стосунки повного чоловіка з худою жінкою' (Лцк), див. МИШ.

КОРАБЛИК: *в корабликов'ї плавати* 'передчуття смерті' (Вгш).

КОРОВА: *б'їгає йак корова* 'жінка, яка довгий час не може завагітніти' (Змш).

КОЦЮБА: *йак коц'їба за п'їч* 'у сором'язлива дівчина' (Млн), див. ПІЧ.

КРІТ: *тої, що кро ти шукає* 'хропіти' [2, с. 19].

КРОПИВА: *викинула в кропіву* 'жінка, яка зробила аборт' (Пвр, Брд).

КУЛЬБАБА: *залетіла йак суха кулбаба в стр'їху* жарт. 'дівчина, яка завагітніла в нешлюб'ї' (Пвр, Звн), див. СТІХА.

ЛЕЖЕНЬ: *лежен патен тований* 'лінивий чоловік' (Псн).

МАРЛЮЧКА: *какашк'ї чириз марл'очку* 'про тих, хто не може вживати алкогольні напої' (Плп), див. КАКАШКА.

МИШ: *ше ни од на купиц а миш ни рудавила* 'про статеві стосунки повного чоловіка з худою жінкою' (Лцк), див. КОПИЦЯ.

МОРДА: *морда — за три дні ни обсериш*, згруб. 'невродлива дівчина/жінка' (Мшв), див. ДЕНЬ; *к'їрзова морда* 'спитий чоловік' (Вдр).

МАРЦЕПАН: *йак марцепан* 'акуратний хлопець' (Слв).

МИША: *ї миша одної дирк'ї ни тримайц а* 'статеві стосунки' (Квл), див. ДИРКА.

МУХА: *йак муха на мотоцикл'ї* 'спокійна жінка' (Ярс), див. МОТОЦИКЛ; *в'їл робив, а муха на рогу сиділа* 'працьовитий чоловік, до якого у спілку набивається ледар' (Зрч), див. ВІЛ, див. РІГ.

НІС: *нис такий, що по в'їсти в'їдро* 'довгий ніс' (Бхв), див. ВІДРО.

НОСОК: *носок дивиц а в пи'їсок* 'передчуття смерті' (Клн), див. ПІСОК.

ОБРУЧ: *обруч'і полопали* 'породіллю' (Вдр).
ОГІРКИ: *п'ішов до Артема огірк'і стерегти* 'помер' (Лбн).
ОЗЕРО: *зар'іс йак Лубец'ке озеро* 'неголений і непідстрижений чоловік' (Зрч).

ОСА: *худа, йак ву'са пирие йезана* 'худа дівчина/жінка' (Гщ).
ПАВУК: *злов'їла павука* 'дівчина/жінка, яка завагітніла та приховує батька дитини' (Псн); *павука з йїла* 'жінка, яка завагітніла' (Звн).

ПАН: *п'ішов до пана Лопатинського* 'помер' (Тпл).
ПАСТУХ: *вз'ав з пастухом на дошч* 'чоловіка, який одружився на жінці з дитиною' (Мшв), див. ДОЩ; *вз'ав жс'інку з пастухом* 'чоловіка, який одружився на жінці з дитиною' (Дбр), див. ЖІНКА.

ПЕНЬ: *йак гриб на пн'і* 'вродливий хлопець' (Пст), див. ГРИБ.
ПІВЕНЬ: *п'івен' гамбурз'кий* 'перебірливий хлопець, який користується популярністю серед дівчат' (Грдн).

ПІСОК: *бреше, шо п'ісок з потилиц'і сипец'а* 'про обман' (Лбч), див. ПОТИЛИЦЯ; *п'ісок в рукавах* 'лінивий чоловік' (Пст), див. РУКАВ.

ПІЧ: 1) *з печ'і ни зл'їзе* 'про сором'язливу' (Крс); 2) *з печи в пала* 'жінка, яка народила дитину' (Крп, Врк); *йак коц'у ба за п'іч'у* 'сором'язлива дівчина' (Млн), див. КОЦЮБА.

ПОЛЕ: *на поганому пол'і й трава не росте* 'лисий чоловік' (Крп), див. ТРАВА.

ПОСТІЛ: *д'раний постіл* 'неодружений чоловік' (Крп).
ПОСТОРОНКА: *переступила за посто'ронку* 'жінка, яка завагітніла' (Звн).
ПОТИЛИЦЯ: *бреше, шо п'ісок з потилиц'і сипец'а* 'про обман' (Лбч), див. ПІСОК.

ПРИНЦ: *принц на червоному кон'і* 'менструація' (Жрч), див. КІНЬ.
ПРИЦЕП: *бире з прищ'епом* 'чоловік, який одружився на жінці з дитиною' (Мшв, Клн, Хлп).

ПТАШКА: *не зал'отна п'ташка* 'жінка, яка довгий час не може завагітніти' (Гбн).

ПУЗО: *задушив в пуз'і кома'ра* 'наїстися' (Брн), див. КОМАР; *спит'і ни чуйе, йак на пуз'і блох танц'уйе* 'міцний сон' (Плц), див. БЛОХА.

РІГ: *в'їл робив, а муха на ро'зу си'д'їла* 'працьовитий чоловік, до якого у спілку набивається ледар' (Зрч), див. ВІЛ, див. РІГ; *ди'витис'а йак ку'за ро'гом* 'сердитий чоловік' [1, с. 97], див. КОЗА.

РОБІТНИК: *маці йівс'к'ій ро'б'ітник* 'лінивий чоловік' (Квл).
РОБІТНИЦЯ: *ро'б'ітниця'а козлова* 'лінива жінка' [1, с. 119]; *ро'б'ітниця'а маці йовс'ка* 'лінива жінка' [1, с. 119].

РОЗУМ: *б'їдний на розум* 'дурний чоловік' (Плц).
СВИНЯ: *купити сви'ну* 'багато випити' [1, с. 121].

СЕРУН: *в д'їдас'а, йак серун на Великден* 'неохайно вдягнена' (Збр).
СЛИВА: *пересохла слива* 'дівчина, яка не вийшла заміж' (Яснв).
СМІТТЯ: *ви'носити см'іт'а з хати* 'жінка, яка не вміє зберігати таємницю, пліткарка' (Клб), див. ХАТА.

СОБАКА: *собака вкусила* 'менструація' (Тпл).
СТРІХА: *йак солом'їана стр'їха* 'незаміжня дівчина' (Гдм); *залет'їла йак су'ха кул'баба в стр'їху* жарт. 'дівчина, яка завагітніла в нешлюб'ї' (Пвр, Звн), див. КУЛЬБАБА.

СУЧКА: *би сучка йазі ком телепайе* 'вживає нецензурну лексику' (Бр).
ТОРБА: *йак з'ношана торба* 'незаміжня дівчина' (Смл).

ТРАВА: *на поганому пол'і й трава не росте* 'лисий чоловік' (Крп), див. ПОЛЕ.

ТРУБА: *та'ка йак труба* 'нав'їт' слова ни 'вит'агнеш' 'мовчазна жінка' (Тпл).

ЦИБУЛЯ: *на йїстис' ци бул'і* 'отримати відмову у сватанні' (Брд).
ШКВАРКА: *шукайе шкварок в молоц'і* 'дівчина, яка не може визначитися із майбутнім обранцем' (Псн), див. МОЛОКО.

ШЛЯХ: *викинула на шл'аху* 'жінка, яка зробила аборт' (Клн).
Діалектна фразеологія безперервно живить фразеологію літературної мови влучністю змісту, експресивно-емоційною забарвленістю, варіантністю та синонімічністю. Західнополіський мовленнєвий масив становить динамічну цілісну систему, яка активно розвивається під впливом суміжних говорів, що простежено в компонентному складі досліджуваних одиниць і його мотиваційно-семантичному наповненні.

Отже, багатосистемність діалектного мовлення потребує фіксації та укладення територіальних фразеологічних словників. Запропоноване дослідження не вичерпує усіх аспектів аналізованої проблеми. Перспективним убачаємо фіксацію й аналіз фразеологічних одиниць, їх функціонування в мовленні жителів Західного Полісся.

Література

1. Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв'язав / Г. Л. Аркушин – Люблін; Луцьк, 2003. – 178 с.
2. Аркушин Г. Л. Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині / Г. Л. Аркушин – Луцьк; Люблін: Волин. обл. друк., 2005. – 197, [3] с.
3. Громик Ю. В. Фразеологізми поліської говірки села Липно Ківецького району Волинської області / Ю. В. Громик // Волинь–Житомирщина: іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – Житомир: [б.в.], 2002. – № 8. – С. 152–170.
4. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494, [2] с.

Matsyuk Z. S. Materials for the vocabulary of ethnic comparisons in Western Polessia dialects

The paper deals with the phraseological vocabulary of Western Polessia region. A phraseological unit that are absent in the «Ukrainian phraseological vocabulary» were analyzed in the paper under consideration. The main structure principles of the

lexicographic papers were defined. The main principles of lexicographic articles structure are characterized.

Key word: vocabulary, phraselological unit, dictionary entry, Western Polessia.

Мацюк З. С. Материали к фразеологическому словарю Западного Полесья

Очерчено материал к Фразеологическому словарю Западного Полесья. Проанализировано единицы, которые не вошли в «Фразеологический словарь украинского языка». Охарактеризовано основные принципы структуры словарных статей.

Ключевые слова: словарь, фразема, словарная статья, Западное Полесье.

УДК 811.134.2'37

В. Г. Мішкур

КОМПАРАТИВНА ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА ПАРЕМІЙ З АНІМАЛІСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті на матеріалі паремій з анімалістичним компонентом розглядається внутрішня організація іспанської концептосфери «ТВАРИННИЙ СВІТ». Виявляються та моделюються відношення між базовими концептами зазначеної концептосфери, що структуруються компаративним фреймом.

Ключові слова: концепт, концептосфера, фрейм, паремія, анімалізм.

На сьогоднішній день одним із найперспективніших напрямів мовознавства є вивчення взаємозв'язку мови і людини, її світовідчуття, практичної і ментальної діяльності. З цією метою науковці усе частіше звертаються до аналізу паремій, мовних одиниць, що конденсують культуру і психологію народу, його неповторний спосіб мислення. Важливу групу висловлень у пареміологічному фонді кожної мови складають паремії з анімалістичним компонентом (ПАК). Такі прислів'я і приказки відсилають нас до прецедентних текстів (міфів, байок, казок, легенд) і водночас містять у своєму складі компоненти-символи, що свідчить про концентрацію культурної інформації. Окрім поверхневої етнокультурної специфіки, яку наочно демонструють ПАК на вербальному рівні, існують глибинні особливості, які виявляються під час реконструкції концептуального рівня паремії.

Актуальною методикою сучасних лінгвокультурологічних студій є фреймовий аналіз [1, 2, 3, 5], що базується на наявних у свідомості людини когнітивних моделях та концептуальних абстракціях. Згідно з М. Мінським, фрейм є сценарієм, моделлю або структурою даних для презентації стереотипної ситуації, а зв'язка двох понять у мовленнєвому або розумовому акті відбувається у ході заміщення одного фрейму іншими [4, с. 7].

С. А. Жаботинська виділяє п'ять базових фреймів: предметний, акціональний, посесивний, таксономічний і компаративний [1, с. 14].

Метою нашої роботи є вивчення внутрішньої організації іспанської концептосфери «ТВАРИННИЙ СВІТ» на матеріалі ПАК, моделювання відношень між базовими концептами зазначеної концептосфери в межах компаративного фрейму.

Об'єктом дослідження виступають 1700 паремій іспанської мови з анімалістичним компонентом, предметом – внутрішня організація іспанської концептосфери «ТВАРИННИЙ СВІТ».

В основі більшості ПАК лежить порівняння людини з твариною, що є відображенням антропоцентричності наївної картини світу іспанського народу. Різноманітні уявлення про свої зовнішні і внутрішні властивості людина створює, накопичує і переносить у мову за допомогою образу тварини, що є необхідним етапом утвердження її домінуючої позиції. Таким чином, компаративний фрейм представлений у ПАК відношенням ЛЮДИНА-референт є (діє) начебто (подібно до) ТВАРИНА-референт. Наприклад, паремія *A los galgos del rey no se les escapa liebre alguna* (досл.: Від королівських хортів жоден заєць не втече) може бути представлена у вигляді схеми: ЛЮДИНА (представники влади) діє подібно до ТВАРИНИ (королівські хорти); ЛЮДИНА (нікчемна, боязка людина) є наче ТВАРИНА (заєць).

Проектування концептосфери ЛЮДИНА на концептосферу ТВАРИННИЙ СВІТ або мапування області джерела на область мети відбувається у два етапи, які відрізняються за обсягом перехрещення концептів. В основі першого виду порівняння ЛЮДИНИ і ТВАРИНИ лежить співставлення на підставі ознак якості, кількості, способу дії за схемою: А х В подібно до С х D, наприклад, *No hallarbs perfecto esposo, que caballo sin defecto* (досл.: Не знайдеш бездоганного чоловіка, як і коня без недоліку); *Trabajo como mula para comer como pajarito* (досл.: Працюю, як мулиця, щоб поїсти, як пташка). Наведені паремії за своєю синтаксичною структурою є паралелізмами, подібність у яких виражена одиничною ознакою. До складу таких конструкцій зазвичай входить найменування ЛЮДИНИ-референта і ТВАРИНИ-корелята: *La mujer y la sardina, cuanto tbs pequesa tbs fina* (досл.: Жінка і сардина, чим менша, тим витонченіша).

Вищий ступінь наближення досліджуваних концептосфер спостерігається при метафоричній ідентифікації ЛЮДИНИ і ТВАРИНИ за схемою: ЛЮДИНА-референт є ТВАРИНА-корелят: *Entre el leyn y el ratyn no cabe comparaciyn* (досл.: Лева і мишу не можна порівнювати).

Таким чином, у наївній мовній картині світу концептосфера ЛЮДИНА пізнається через «перенесення» концептів з більш простої і зрозумілої концептосфери ТВАРИНИ. Аналіз пареміологічного матеріалу підтверджує, що репертуар областей джерела концептосфери «ТВАРИННИЙ СВІТ» є вужчим за репертуар областей мети концептосфери «ЛЮДИНА».

Області мети концептосфери «ЛЮДИНА» містять фізичні, психічні та соціальні аспекти.

До фізичних належать домени: ВІК (*Los cachorros quieren ensecar a un perro viejo* (досл.: Цуценята хочуть навчити старого собаку), *La vejez del bguila es mejor que la juventud del gorriyn* (досл.: Старість орла краща, ніж молодість горобця)); СТАТЬ (*Perro guzgo y hombre flojo, son dos perros y dos flojos* (досл.: Ненажерливий собака і слабкий чоловік – це два собаки і обидва слабкі)), *La mula y la mujer*,

por halago hacen al mandado (досл.: Віслиця і жінка лестощами віддають накази)); **ФІЗИЧНІ ДОСТОЇНСТВА** (*A la moza y a la mula, por la boca le entra la hermosura* (досл.: Дівчині і мулиці краса входить через рота)), *Al hombre y al oso, lo feo lo hace hermoso* (досл.: Чоловіка і ведмедя потворне робить гарним)); **ФІЗИЧНІ ВАДИ** (*El puerco sarnoso revuelve la pocilga* (досл.: Коростява свиня перегортає свинарник), *Oveja coja no quiere siesta* (досл.: Кульгава вівця не хоче сієсти)); **РОЗМІР** (*A caballo grande, grandes espuelas* (досл.: Великому коню – великі шпори), *La mujer y la sardina, cuanto mbs pequeca mbs fina* (досл.: Жінка і сардина, чим менша, тим витонченіша)); **ФІЗІОЛОГІЧНІ СТАНИ І ПРОЦЕСИ** (*El perro hambriento no teme al leyn* (досл.: Голодний собака не боїться лева), *La vaca que no come cuando el buey, comiу antes o comerb despuys* (досл.: Корова, яка не їсть, коли їсть віл, або їла раніше, або поїсть пізніше)); **ЗВУК** (*Al gallo que canta, le aprietan la garganta* (досл.: Півню, який співає, стискають горло), *Mno, dice el gato, por ver si le diesen algo* (досл.: Мяу, каже кіт, щоб побачити, чи йому щось дадуть)) і **ЗАПАХ** (*Mbs vale oler a asno, que a muerto* (досл.: Краще пахнути віслюком, ніж мерцем), *El perro que come huevo, si no lo come, lo huele* (досл.: Від собаки, що краде яйця, яйцями і пахне)).

До психічних доменів належать **ПОЗИТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ**, **НЕГАТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ**, **ІНТЕЛЕКТ** і **ПОЧУТТЯ**.

У межах області **ПОЗИТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ** виділені такі ознаки: **ніжність**: *El perro y el nico, donde le dan carico* (досл.: Собака і дитина там, де їм дають ласку); **покірливість**: *A la oveja mansa, cada cordero la mama* (досл.: Смирну вівцю кожний баран смоче); **досвідченість**: *Ese es zorra que le han corrido balas* (досл.: Це лисиця, яка бачила кулі); **працьовитість**: *Perro que anda, hueso encuentra* (досл.: Собака, який ходить, знаходить кістку); **сміливість**: *El buey bravo, en la tierra ajena se hace manso* (досл.: Сміливий віл на чужій землі стає смирним); **спритність**: *Conejo rbpido no llega lejos* (досл.: Швидкий кролик не йде далеко); **обережність**: *La rata avisada, no muerde carnada* (досл.: Обережна криса не кусає приманку).

Область **НЕГАТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ** включає ознаки: **балакучість**: *Can que mucho ladra, ruin es para casa* (досл.: Собака, який багато бреше, поганий для дому); **нещирість**: *Bala como oveja y muerde como leyn* (досл.: Мекає як вівця, а кусає, як лев); **корисливість**: *Menea la cola el can, no por ti sino por el pan* (досл.: Собака виляє хвостом не для тебе, а заради хлібу); **неробство**: *A la vulpeja dormida, no le cae nada en la boca* (досл.: Лисиці, яка спить, нічого до рота не падає); **жадібність**: *El avaro es como el cerdo, estb bueno muerto* (досл.: Жадібний, як свиня, хороший, коли мертвий); **невдячність**: *A un burro le hasnap alcalde, y no lo agradezna* (досл.: Віслюка робили алькальдом, а він не дякував); **хитрість**: *Con paciencia y con masa, un elefante se comiу una araca* (досл.: Завдяки спокою і хитрості слон з'їв павука); **легковажність**: *Cuando la vaca es ligera, la ternera va adelante* (досл.: Коли корова легковажна, теличка йде далі); **підлість**: *El lobo de una mala consciencia, como opera piensa* (досл.: Вовк з поганою совістю, коли діє, думає); **неосвіченість**: *El prinncipe iletrado es un burro coronado* (досл.: Неграмотний принц – це коронований віслюк); **боягузтво**: *Hombre bravo contra ovejas y oveja contra bravo* (досл.: Молодець проти овець, а проти молодця – сам як вівця); **впертість**: *De que la mula se atacha, no hay espuelas que la muevan* (досл.: Якщо мулиця упирається, немає шпор, щоб її зруши-

ти); **примітивність**: *Qui sabe el burro del canto del ruiseor* (досл.: Що знає віслюк про спів солов'я); **незграбність**: *Buey lerdo bebe agua turbia* (досл.: Незграбний віл п'є мутну воду); **пасивність**: *Al camaryn que se duerme, se lo lleva la corriente* (досл.: Креветку, яка спить, уносить течія); **цікавість**: *La curiosidad maty al gato* (досл.: Цікавість вбила kota); *Escarby el gallo, y descubriy el cuchillo* (досл.: Копав півень і знайшов ніж).

Усі паремії, що репрезентують область **ІНТЕЛЕКТ**, актуалізують ознаку **дурист**, натомість ознака **розум** у ПАК іспанської мови не виявлена: *Idiota y tozudo, no hay mejor burro* (досл.: Ідіот і впертий, немає кращого віслюка); *Ignorante y burro todo es uno* (досл.: Той, хто нічого не знає, і віслюк – це одне і теж).

Область **ПОЧУТТЯ** містить ознаки: **любов**: *Para la querencia no hay burro flojo* (досл.: Для кохання немає худих віслюків); **щастя**: *El pez busca la profundidad y el hombre, la felicidad* (досл.: Риба шукає глибину, а людина – щастя).

До соціальних належать області **СТОСУНКИ У СІМ'І** (*El buey es esposo de la vaca y el toro es su amante* (досл.: Віл – це чоловік корови, а бик – коханець); *Hombre casado, burro domado* (досл.: Одружений чоловік – приручений віслюк)); **ВІДНОСИНИ МІЖ ЛЮДЬМИ** (*Al perro y al gato no les pongas en el mismo plato* (досл.: Собаці і коту не кладуть в одну тарілку), *Dos bueyes machos no viven en una misma cueva* (досл.: Два вола-самця не живуть в одній печері)); **ПОЛОЖЕННЯ У СУСПІЛЬСТВІ** (*Donde ruge el tigre no rebuzna burro* (досл.: Де реве тигр, не реве віслюк), *La vez del bguila es mejor que la juventud del gorriyn* (досл.: Старість орла краща, ніж молодість горобця)); **ДІЯЛЬНІСТЬ** (*Con capa de letrado anda mucho asno disfrazado* (досл.: У плащі вченого ходить багато переодягнених віслюків), *Un mal orador y un perro chico, andan cien veces el camino* (досл.: Поганий оратор і маленький собака сто разів проходять одну дорогу); **МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАТУС** (*Mbs vale ser perro de rico que santo de pobre* (досл.: Краще бути собакою багатого, ніж святим бідного), *Hijo de pobre y ternero de rico, no mueren* (досл.: Син бідного і теля багатого не вмирають) і **ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ** (*La muerte lo mismo come cordero como carnero* (досл.: Смерть приходить так само до ягняти, як до барана); *Muerto el perro se acaby la rabia* (досл.: Помер собака – скінчилась і його злість).

Більшість ПАК містить інтерпретації концепту **ЛЮДИНА** на підставі двох і більше ознак, що належать як до однієї, так і до різних концептуальних областей. У межах фізичних доменів, наприклад, спостерігаються такі комбінації ознак: **ВІК + СИЛА**: *El gallo viejo con el ala mata* (досл.: Старий півень крилом вбиває); **СТАТЬ + РОЗМІР**: *Gallina, mujer y cabra, mala cosa siendo magra* (досл.: Курка, жінка і коза погані, якщо худі); **СТАТЬ + ФІЗІОЛОГІЧНІ СТАНИ І ПРОЦЕСИ**: *La mujer, hasta que para, y la burra hasta que caiga* (досл.: Жінка – поки не народить, віслиця – поки не впаде).

Фізичні і психічні ознаки поєднуються таким чином: **ФІЗІОЛОГІЧНІ СТАНИ І ПРОЦЕСИ + ПОЗИТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ**: *El perro hambriento no teme al leyn* (досл.: Голодний собака не боїться лева); **ФІЗІОЛОГІЧНІ СТАНИ І ПРОЦЕСИ + ІНТЕЛЕКТ**: *Quien asno naciу, asno muriу* (досл.: Хто вісюком народився, вісюком помер); **СТАТЬ + НЕГАТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ**: *No hay mula con cuernos, ni mujer discreta* (досл.: Не існує ні мулиць з рогами, ні скромних жінок).

Сполучення фізичних і соціальних характеристик виявляється у комбінаціях: СТАТЬ + СТОСУНКИ У СІМ'Ї: *Hombre casado, burro domado* (досл.: Одружений чоловік, приручений віслюк); СТАТЬ+ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ: *En la curtiembre todos los bueyes son vacas* (досл.: На дубильні всі воли – корови); ЗВУК + ДІЯЛЬНІСТЬ: *Gato lloryn no pesca ratyn* (досл.: Плаксивий кіт не ловить мишей); ЗВУК + ПОЛОЖЕННЯ У СУСПІЛЬСТВІ: *Oraciyn de perro no va al cielo* (досл.: Молитва собаки не йде на небо).

Психічні області взаємодіють із соціальними: МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАТУС + ІНТЕЛЕКТ + СТОСУНКИ У СІМ'Ї: *Dame, Dios, marido rico, aunque sea un borrico* (досл.: Дай мені, Боже, багатого чоловіка, навіть якщо він буде віслюком); ПОЛОЖЕННЯ У СУСПІЛЬСТВІ + НЕГАТИВНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ: *Reyes y gatos son bastante ingratos* (досл.: Королі і коти – досить невдячні); СТОСУНКИ У СІМ'Ї + ПОЧУТТЯ: *Coces de yegua, amor es para el rosn* (досл.: Брикання кобили – кохання для шапи).

Отже, проектування концептосфери ЛЮДИНА на концептосферу ТВАРИНИНИЙ СВІТ у компаративному фреймі базуються на когнітивній операції аналогії, завдяки якій стає можливим процес творення концептуальної метафори. У наївній картині світу фізичні, психічні та соціальні ознаки людини пізнаються через «перенесення» концептів з областей джерела більш простої і зрозумілої концептосфери ТВАРИНИНИЙ СВІТ.

Література

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
2. Кривенко Г. Л. Експліцитні та імпліцитні зоосемізми : концептуальний аналіз (на матеріалі англійської та української мов) / Г. Л. Кривенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2005. – Т. 8. – № 1. – С. 66–81.
3. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере словообразования / Е. С. Кубрякова // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 2002. – Т. 61. – № 1. – С. 13–24.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний : [пер. с англ.] / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен. Семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина – М. : Русские словари, 2000. – 425 с.

Mishkur V. G. Comparative frame structure of paremias with animal component

The article reveals the internal organization of the Spanish conceptual sphere „ANIMAL WORLD” on the basis of paremias with animalistic component. The relationship between the basic concepts of this conceptual sphere structured by the comparative frame are discovered and modeled.

Keywords: concept, conceptual sphere, frame, paremia, animalism.

Мишкур В. Г. Компаративная фреймовая структура паремий с анималистическим компонентом

В статье на материале паремий с анималистическим компонентом рассматривается внутренняя организация испанской концептосферы „ЖИВОТНЫЙ МИР”. Выявляются и моделируются отношения между базовыми концептами указанной концептосферы, структурированными компаративным фреймом.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, фрейм, паремия, анимализм.

УДК 811.11:811.93:130.2

А. Г. Ніколенко

МОВНА ОСОБИСТИСТЬ У НОВОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У семантиці кожної мови є відображення як загального, універсального компонента культур, так і своєрідності культури конкретного народу. В результаті аккультурації мовна особистість зазнає глибокі зміни. Формування по-справжньому бікультурної особистості можливе лише при вродженому білінгвізмі або входженні в іншу культуру на дуже ранньому життєвому етапі.

Ключові слова: мовна особистість, бікультурна особистість, міжкультурна комунікація, аккультурація, етноцентризм, етнорелятивизм.

Культура нації представляє одну з форм, способів її адаптації, стратегії та досвіду, що виражаються в певному стилі культури і репрезентують в інформаційно-знаковому полі, ментально-психологічному просторі і матеріальних артефактах [3; 4; 5; 6, с. 22–23; 8; 9; 10; 17; 18; 19]. Кожна з культур виростає із з'єднання універсальї культури, її архетипів, які є в деякому розумінні глобальною матрицею і зберігачем стратегії людського способу буття, та індивідуального «прочитання» матриці, що виражається у вигляді індивідуального національно-етнічного архетипу, або патерну. Конфігурація патернів і архетипів створює стиль (модель) національної культури, який виділяє її із усього різноманіття культур і надає їй оригінальність [12, с. 189].

Взаємовплив мови й культури на сьогоднішній день репрезентує особливий інтерес не тільки в культурологічному, а й у лінгвістичному аспекті. Конкретно-історичний аналіз взаємозв'язку мови, культури та суспільства показує, що мова й культура як продукти історичного розвитку знаходять конкретне соціокультурне значення лише будучи включеними в процес людської діяльності. Крім того, мова є духовне знаряддя створення культурних цінностей, а культура закріплюється за допомогою її як духовне багатство, збагачуючи при цьому і саму мову. Отже, мова як необхідний засіб людського мислення та спілкування є умовою розвитку культури й передачі культурних цінностей від покоління до покоління [1, с. 38].

Взаємодія мови і культури відбувається передусім на рівні лексики [11]. Оскільки найбільш пряме співвідношення між лінгвістичним знаком і реалією, що по-

значається — це значення слова, семантика, а слово — це основна базова одиниця семантики, отже, саме в слові і його значенні концентровано виявляється національно-культурна специфіка цієї мови [13].

У культурі кожного народу є загальнолюдське і етнонаціональне. У семантиці кожної мови є відображення як загального, універсального компонента культур, так і своєрідності культури конкретного народу. Національно-культурний рівень передбачає володіння національно обумовленою специфікою використання мовних засобів. Національно обумовленими є багато мовних стереотипів, тобто звороти і вислови, «жорстко» прикріплені до тієї чи іншої ситуації і варіювані в певних межах. У мові можна виділити групи національно маркованої лексики, що додають етнокультурну своєрідність мовним одиницям. Національна маркованість полягає в природних і культурних реаліях, властивих життю даного народу і не існуючих в житті іншого. Істотним компонентом національно-культурної специфіки для носіїв мови в процесі комунікації є знання конотацій слова — тих стандартних, загальноприйнятих в даному суспільстві асоціацій, які виникають у мовців при проголошенні того чи іншого слова. Такі стандартні асоціації дуже часто бувають обумовлені національно [14, с. 124].

Міжкультурна комунікація в широкому сенсі означає взаємодію між представниками різних мовних спільнот. Таке спілкування припускає, що в мовній та культурній свідомості мовних партнерів поєднуються дві мовні системи, дві картини світу, або, іншими словами, два лінгвокультурних коди. У процесі використання іноземних мов ці дві системи неминуче накладаються одна на одну, що призводить до міжмовної інтерференції. Процес адаптації фрагментів ціннісного досвіду однієї лінгвокультурної спільноти при сприйнятті його носіями деякої іншої культури включає елімінування лакун різних типів. Заповнення лакун являє собою процес розкриття сенсу деякого поняття / слова, що належить незнайомій реципієнту культури. Заповнення (і мовне, і що відноситься до сфери культури в цілому) може бути різної глибини: поверхнєве або більш глибоке, детальне, повне, що залежить від характеру елімінованої лакуни, від типу тексту, в якому лакуна існує, а також від особливостей реципієнта, якому адресований текст. Особливу значимість має процес компенсації лакун в тексті в ході міжкультурного спілкування. Для полегшення розуміння того чи іншого фрагмента чужої культури в текст в тій чи іншій формі вводиться специфічний елемент культури реципієнта. Таким чином, у тексті деякої культури з'являються елементи іншої культури — схожі або близькі до елементів вихідної культури, але не збігаються з ними (можливо також і повне елімінування цих елементів з тексту). Компенсація лакун тягне за собою деяку втрату національної специфіки вихідної культури і обов'язково вводить в текст нові елементи, що належать культурі реципієнта [2, с. 11-12].

Ітеріоризація зовнішніх соціально-культурних процесів, що визначають цілі, завдання і зміст міжкультурної комунікації, обумовлює ті зміни, які відбуваються в особистості як результат адаптації до нового культурно-мовного середовища. З точки зору С. Даля, особистість, що розуміється як відкрита гомеостатична система, через комунікацію активно взаємодіє зі своїм оточенням. У середині власної культури особистість знаходиться в стані рівноваги: образ світу відповідає системі ви-

користовуваних культурно-мовних значень. При зміні оточення і зіткненні з чужою культурою рівновага порушується, викликаючи стан стресу. Виникає необхідність адаптації до системи нових значень, що являє собою процес активної трансформації. Таким чином, особистість відновлює внутрішню рівновагу через пошук відповідності образу світу зміненому оточенню і визначення власної ролі у видозміненому комунікативному контексті [19].

Потрапивши в іншу культуру, не будучи знайомою з соціально-культурними нормами функціонування в чужій країні, людина відчуває себе втраченою, хоча, при цьому вона може мати гарну лінгвістичну підготовку. Всупереч очікуванням, люди, які пристойно розмовляють іноземною мовою, часто відчувають в чужій країні сильний внутрішній розлад, оскільки стоять перед вибором тону і жанру спілкування, вираження своєї культурної ідентичності засобами чужої мови. Відповідно до теорії Л. Фестінджера, виникає так званий когнітивний дисонанс — неприємний стан, при якому особистість починає усвідомлювати невідповідність між власною поведінкою і поведінкою оточуючих. Цей дисонанс змушує індивідуума модифікувати свою поведінку, щоб відновити відповідність своєму оточенню [18, с. 630]. Потрібен час для того, щоб особистість змогла адаптуватися до чужорідного середовища і «намацати» форми і засоби самовираження за допомогою нового культурно-мовного коду. Неусвідомлення своєї чужорідності і культурних відмінностей веде до ізоляції і застою. Проте засвоєння вокабуляру та інші поверхневі зміни не гарантують подальшого розвитку мовної особистості, яка опирається визнанню культурних відмінностей і усвідомленого підходу до їх подолання.

Для успішної акультурації, необхідний високий ступінь інтенсивності міжкультурних контактів, який повинен бути виражений як на кількісному (частота і тривалість контактів), так і на якісному рівні (глибина і насиченість спілкування). Ступінь акультурації особистості залежить від: 1) вихідних установок (бажання або небажання стати органічною частиною нової культури), 2) ступеня включеності в соціальне життя суспільства, 3) державної політики по відношенню до іммігрантів (включаючи мовну політику).

В результаті акультурації мовна особистість зазнає глибокі зміни. М. Беннетт пропонує розвиваючу модель, що передбачає просування від етноцентричних стадій (ізоляції і заперечення чужої культури) до етнорелятивних стадій: 1) прийняття чужої культури через формування шанобливого ставлення до моделей поведінки й ціннісних орієнтирів, 2) адаптації (емпатії та плюралізму), 3) інтеграції. Беннетт вказує на взаємозв'язок і взаємозумовленість когнітивного, поведінкового і афективного аспектів, проте попереджає, що слід з відомою часткою умовності розглядати ці стадії як такі, що йдуть одна за одною одного й того ж процесу [16].

Очевидно, формування по-справжньому бікультурної особистості можливе лише при вродженому білінгвізмі або входження в іншу культуру на дуже ранньому життєвому етапі [20]. Однак, слід враховувати, що якою б талановитою не була людина, вона ніколи не стає стовідсотковим білінгвом, якщо потрапляє в країну після того, як її перша мова вже сформувалася і залишається провідною. «<...> Є така таємниця природи, закон її, за яким тільки тією мовою можна володіти досконало, з якою народився, тобто якою говорить той народ, до якого належите ви», — писав

Ф. М. Достоевський [7, с. 542]. На щастя, міжкультурна трансформація не вимагає обов'язкового повного білінгвізму. Значно більш важливу роль відіграє когнітивна гнучкість, усвідомлення міжкультурних відмінностей і знайомство зі способами їх подолання, при цьому, готовність особистості до міжкультурної комунікації залежить від: 1) стабільності нервової системи, 2) освітнього рівня, 3) особистісних якостей і 4) мовних здібностей.

В одних процес міжкультурної трансформації займає місяці, в інших – роки, у третій він не завершується ніколи. Схильність росіян і українців до самоприниження, дуже критичне ставлення до себе прискорює цей процес. У американців, навпаки, трансформація йде повільно через етноцентризм і впевненість у своїй правоті. Акультурація настає в тому випадку, коли людина більше не відчуває себе стороннім тілом у новій культурі, у неї немає відчуття, що вона чужа, і вона без напруги може висловити власну ідентичність за допомогою нової мови.

Трансформована ідентичність не є частиною конкретної культури, але в той же час і не відірвана від неї, вона живе на кордоні / перехресті культур. При міжкультурному контакті особистості функціонують мов би в просторі «третьої культури», знаходять форми проміжних патернів, що діють на перетині культур [15, с. 27]. Міжкультурній особистості повинні бути властиві: 1) емпатія, 2) знижена ступінь етноцентризму, 3) вміння встановлювати значимі стосунки з «чужими».

Таким чином, для адекватної міжкультурної комунікації необхідне не тільки володіння лінгвістичними навичками, а й уміння думати і відчувати як носії мови, тобто, необхідне формування вторинної мовної особистості. Успіх у вивченні мови значною мірою визначається оволодінням усім культурним багажем, який супроводжує її вживання. Для успіху міжкультурної комунікації необхідно також, щоб міжкультурні особистості формувалися не однобічно, а в обох контактуючих культурах, тобто щоб здійснювався рух культур назустріч одна одній.

Література

1. Дрозд А. Ф. К вопросу о взаимосвязи языка, культуры и общества / А. Ф. Дрозд, Г. И. Ахрименя // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 38–39.

2. Дубинко С. А. Компенсация лакун в процессе межкультурного общения / С. А. Дубиненко // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 11–12.

3. Земская Е. А. О типических особенностях русского языка эмигрантов первой волны и их потомков / Е. А. Земская // Изв. Акад. наук. Сер. лит. и яз. – 1998. – Т. 57. – № 4. – С. 39–47.

4. Ильин И. А. Против России / И. А. Ильин // Хрестоматия по культурологии. – Т. 2. Самосознание русской культуры ; [под ред. В. Т. Пуляева, В. П. Сальникова, С. В. Степашина]. – СПб. : Петрополис : Санкт-Петерб. ун-т МВД России, 2000. – С. 388–389.

5. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с.

6. Маркина Л. В. Барьеры и трудности межкультурной коммуникации / Л. В. Маркина // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2011. – С. 22–23.

7. Русские писатели о языке / [под ред. Б. В. Томашевского и Ю. Д. Левина]. – Л. : Сов. писатель, 1955. – 834 с.

8. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

9. Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний / Дж. Серль // Философия. Логика. Язык. – М. : Прогресс, 1987. – С. 96–126.

10. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Яз. рус. Культуры», 1997. – 824 с.

11. Томахин Г. Д. Теоретические основы лингвострановедения. Дисс... д-ра филол. наук / Г. Д. Томахин. – М., 1984. – 280 с.

12. Усовская Э. А. Культурная память и паттерны культуры / Э. А. Усовская // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 189–190.

13. Чернобров А. А. Лингвокультурология: основа интегрального гуманитарного знания (язык – философия – логика – психология – культура) : [учебн. пособ. для студентов старших курсов гуманитарных факультетов, аспирантов и соискателей. Материалы к спецкурсу] / А. А. Чернобров. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2006. – 221 с.

14. Шевцова В. А. Национально-культурный уровень носителей языка в процессе коммуникации / В. А. Шевцова // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 124–125.

15. Adler P. S. Beyond Cultural Identity : Reflections on Cultural and Multicultural Man / Adler P. S. – Honolulu : East – West Center, 1974.

16. Bennet M. J. Towards Ethnorelativism : A Developmental Model of Intercultural Sensitivity / Bennet M. J. // Education for the Intercultural Experience / ed. by R. M. Paige. U. S. A. : Intercultural Press, 1993. – P. 21–71.

17. Bochner S. Problems in Culture Learning / Bochner S. // Overseas Students in Australia / ed. by S. Bochner, P. Wicks. Sydney: New South Wales University Press, 1972. – P. 33–41.

18. Bootzin R. R. Psychology Today / Bootzin R. R., Bower G. H., Crocker J., Hall E. – New York, etc. : McGraw-Hill, Inc., 1991. – 800 p.

19. Dahl S. Communications and Culture Transformation. Cultural Diversity, Globalization and Cultural Convergence / Dahl S. // Project presented to the European

University, Barcelona. June 1998. Retrieved February 27, 1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stephweb.com/capstone/index.htm> (/1.htm, /2.htm, /3.htm, /4.htm, /5.htm, /6.htm).

20. Wilson B. Trouble in Transylvania : A Cassandra Reilly Mystery / Wilson B. Seattle : Seal Press, 1993. – 277 p.

Nikolenko A.G. Linguistic identity in a Receiving Culture

The semantics of a language is a reflection of a general, universal culture and identity of the particular culture. Linguistic identity undergoes profound changes through acculturation. The formation of a truly bicultural personality is possible only in case of congenital bilingualism or entering another culture at a very early stage of life.

Key words: linguistic identity, bicultural identity, intercultural communication, akultatsiya, etnotsentrizm, etnorelyativizm.

Николенко А. Г. Языковая личность в новом культурном пространстве

В семантике каждого языка есть отражение как общего, универсального компонента культур, так и своеобразия культуры конкретного народа. В результате аккультурации языковая личность претерпевает глубокие изменения. Формирование по-настоящему бикультурной личности возможно только при врожденном билингвизме или вхождении в другую культуру на очень раннем жизненном этапе.

Ключевые слова: языковая личность, бикультурная личность, межкультурная коммуникация, аккультация, этноцентризм, этнорелятивизм.

УДК 81'373.74 : [811.531 + 811.161.2]

В. О. Охріменко

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ У СУЧАСНИХ КОРЕЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Пропоновану статтю присвячено дослідженню фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом у сучасних корейській та українській мовах. Особливу увагу приділено тим явищам і фактам, які складають національну специфіку фразеологічних систем двох мов.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент-зоонім, культурно-національна специфіка.

Пропонована стаття є частиною дослідження фразеологічних одиниць корейської та української мов. Об'єктом нашої подальшої роботи стануть фразеологічні одиниці української та корейської мов як похідні національного менталітету, аналіз ролі фразеологічних одиниць у формуванні національно-мовної картини світу, порівняння виникнення фразеологізмів, уживання слів-символів у фразеології тощо.

У зв'язку з цим одним із аспектів нашої роботи постають фразеологічні одиниці із компонентом-зоонімом у сучасних корейській і українській мовах.

Методологічною основою є етнолінгвістичний підхід, який заснований на визнанні нерозривного зв'язку мови й культури, на основі якого, залежно від аспекту, що досліджується, використовувалися метод компонентного й контрастивного аналізу. Завданням здійснюваного дослідження є визначення особливостей і культурно-національної специфіки фразеологічних одиниць з зоонімічним компонентом у корейській та українській мовах.

Питанню культурно-національної специфіки останніми роками присвячено чимало праць. Проблеми «мова і культура», «фразеологія і культура», «фразеологія в контексті культури», «національна своєрідність фразеологізмів» тощо розглядали Дж. Лакофф та М. Джонсон [4], Н. Арутюнова [1], В. Телія [7] та багато інших учених.

Якщо фразеологія української, російської, англійської та деяких інших європейських мов представлена цілою низкою фундаментальних і значною кількістю дослідницьких праць, то фразеологія корейської мови вивчена на недостатньому рівні. Фразеологізми дуже глибоко проникли в будову корейської мови і настільки тісно пов'язані з елементами різних її рівнів, що брак досліджень фразеологічної системи корейської мови негативно впливає на вивчення інших галузей мови, зокрема лексики, морфології та синтаксису. Найбільш ґрунтовними працями з фразеології корейської мови є роботи С. Жетпісова [3], Пак Сон Гу [5], Чой Юн Хі [8].

Актуальність представленої праці зумовлена посиленням інтересу до фразеології з позицій лінгвокультурологічного підходу, що дозволяє глибше і точніше відобразити змістовний аспект фразеологізмів, простежити джерела їх походження, розглянути питання про фонові знання. Актуальність обраної теми обґрунтовується також необхідністю вивчення фразеологізмів з компонентом-зоонімом з метою підвищення мовної та культурної компетенції в процесі навчання іноземній мові. Тому в цій роботі ми сформулювали вихідні позиції, які стосуються розуміння фразеологічних одиниць з компонентом-зоонімом в корейській та українській мовах.

Метою нашого дослідження є визначити національно-культурну специфіку функціонування фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом у корейській і українській мовах.

Як стає зрозуміло із вступної частини, об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом сучасної корейської і української мов. Предметом дослідження в пропонованій статті є культурно-національний компонент фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом сучасної корейської і української мов.

Як відомо, ще В. фон Гумбольдт [2], а за ним і О. О. Потебня [6] під «народним духом» розуміли менталітет народу. Менталітет передбачає не лише світобачення та світорозуміння народу, але й усю сукупність культурних символів, образів, асоціацій, закріплених у пам'яті поколінь.

Людині, яка вивчає іноземну мову, особливо важко буває зрозуміти жести й вирази обличчя носіїв мови, вловити натяки на соціальні й культурні реалії, витримати правильну дистанцію при розмові. Взаємопов'язане навчання мови й культури передбачає знайомство і з такими виявами національної культури, як фразеологізми.

Фразеологічні одиниці є дуже цікавим матеріалом, де переплітаються мова, культура й етнос і в утворенні смислової структури яких значною мірою беруть участь екстралінгвальні й інтралінгвальні фактори. Останніми роками дослідження фразеологізмів як об'єкта етнолінгвістики й лінгвокультурології стає все більш актуальним.

Особливо важливе значення, на нашу думку, представляють фразеологічні одиниці із компонентом-зоонімом у двох різноструктурних мовах, якими є корейська та українська.

Насамперед варто відзначити, що невелика частина зоонімів, що входять до складу фразеологізмів корейської та української мов має спільне символічне значення. Подібності у вербалізації фразеологізмів можуть бути зумовлені певною схожістю природних умов життя двох народів, включаючи світ тварин, а також однаковим сприйняттям і переосмисленням дійсності. Так, обидва народи асоціюють зайця із лякливістю або навіть боягузтвом людини, наприклад, кор. м.: 토끼 같은 (букв.: «як заєць»); укр. м.: *полохливий як заць, заяча кров*.

Подібність у вербалізації фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом знаходимо у таких фразеологічних одиницях корейської мови – 개미는 크지 않지만 산을 파낸다 (букв.: «мураха невеликий, а гори копає»); 개미처럼 열심히 일을 한다 (букв.: «працювати старанно, як мураха») української мови – *працьовитий як мурашка*, де мурашка порівнюється із працьовитою людиною.

Схожість сприйняття навколишньої дійсності у двох мовах віддзеркалюється у фразеологічних одиницях, внутрішня форма яких містить зоонім *змія*, наприклад, кор. м.: 사람이 아니라 뱀 같은 놈! (букв.: «не людина, а змія!»), 뱀을 품속에 기르다 (букв.: «за пазухою виростити змію»); укр. м.: *змію на грудях пригріти, зміюка підколодна*. Фразеологізми із цим компонентом в обох мовах мають негативну конотацію: вони описують підступну людину, яка шкодить іншим людям своїми вчинками, поведінкою.

Спільність асоціацій спостерігаємо у вербалізації фразеологічних одиниць із компонентом *соловей*, наприклад, кор. м.: 꾀꼬리 같은 목소리로 노래를 부른다 (букв.: «співати солов'їним голосом»); укр. м.: *співати соловейком*.

У корейській і українській фразеологічних картинах світу співпадають за значенням деякі стійкі порівняння, що асоціюються із фізичними характеристиками людини, або із рисами характеру, наприклад, кор. м.: 방이 돼지우리 같다 (букв.: «брудно як у свинарнику»), 돼지처럼 똥똥한다 (букв.: «товстий як свиня»); укр. м.: *жирний як свиня*; кор. м.: 여우처럼 교활한다 (букв.: «хитрий як лисиця»); укр. м.: *хитрий як лис*; кор. м.: 모든 암닭은 제둥지를 자랑한다 (букв.: «кожна курка своє сідало хвалить»); укр. м.: *кожна курка своє сідало хвалить* тощо.

Багато фразеологічних одиниць в корейській і українській мовах із зоонімом *корова* постають як віддзеркалення спостережень за поведінкою та навичками цієї тварини, наприклад, кор. м.: 소걸음으로 걷다 (букв.: «йти як корова»), 소처럼 먹다 (букв.: «їсти як корова»); укр. м.: *дійна корова, як корова язиком злизала*.

Відмінності у вербалізації фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом двох народів можуть бути зумовлені не лише географічними розташуванням, але й особливостями фольклору, фантазією двох народів, цінностями корейської й української культур тощо. Особливе місце у фразеологічних системах двох мов посідають

еталонні порівняння, які віддзеркалюють відмінності у світобаченні двох народів.

Так, про уперту людину в корейській мові скажуть 황소처럼 완고한다 (букв. «впертий як бик»), натомість в українській мові таке порівняння пов'язане із вислюком, наприклад, *упертий як віслик*. Дурість людини у корейській фразеології найчастіше асоціюється із ведмедем, наприклад, 곰처럼 우둔한다 (букв. «дурний як ведмідь»), в українській фразеології – із бараном, наприклад, *як баран в аптеці*. Злість людини в корейській мові найчастіше асоціюється з пітоном, наприклад, 웅이 못 된 이무기 같은 (букв.: «пітон, що не став драконом»), тоді як в українській – із собакою, наприклад, *злий як собака, пошитися у собачу шкуру*. Для носія корейської мови ворона асоціюється із забудькуватою людиною, наприклад, 까마귀 고기를 먹었다 (букв.: «з'їв м'ясо ворони»); в українській мові таке порівняння найчастіше пов'язане з розсіяною, неуважною людиною.

Характеризуючи людину, яка багато вживає алкогольних напоїв корейці порівнюють її із китом, наприклад, 술고래예요 (букв.: «пити як кит»); українці – із конем, наприклад, *як коняка*.

Корейський і український народ по-різному сприймають флегматичну, повільну людину. Так, корейці порівнюють рухи такої людини із личинкою цикади, наприклад, 굼벵이 같다 (букв.: «як личинка цикади») або з равликом, наприклад, 달팽이처럼 느릿느릿한다 (букв.: «повільний як равлик»), натомість український народ порівнює таку людину із черепахою, наприклад, *плентатись як черепаха, йти черепашичим кроком*.

У фразеології корейської мови із зоонімом *жаба* пов'язані асоціації з дурною, неосвіченою людиною, наприклад, 멍꽁이 같다 (букв.: «як жаба пузата»). В українській фразеології з жабою асоціюється холодність людини, причому як у прямому, так і в переносному значенні, наприклад, *холодна як жаба*.

У фразеологічних картинах світу двох народів натрапляємо на велику кількість фразеологічних одиниць із зоонімом *миша*. Найчастіше виникнення фразеологічних одиниць із цим компонентом пов'язане із спостереженням за поведінкою миші в певних ситуаціях, наприклад, кор. м.: 쥐 죽은듯 (букв.: «немов померла миша»), 고양이 앞에 쥐 (букв.: «миша перед кішкою»), 쥐(가)숨듯 (букв.: «ховається немов миша»); 쥐 소금 나르듯 (букв.: «немов миша тягає сіль»); укр. м.: *метушитися як миша в пастці, мишача душа, мишачий хвостик*.

У фразеології корейської мови образ горобця пов'язаний із надмірною балакучістю людини, наприклад, 참새처럼 지저귀다 (букв.: «цвірінькати як горобець»), 참새알을 까먹다 (букв.: «з'їсти яйце горобця»). В українській мові фразеологічні одиниці із компонентом *горобець* означають наявність чогось у незначній кількості, наприклад, *горобцеві по коліна, і горобець у роті не наслідив*, а також досвідченості, наприклад, *стріляний горобець*.

Варто звернути увагу на ще один зоонім у складі фразеологічних одиниць корейської і української мов – це *гусак*. Так фразеологічні одиниці із цим компонентом в корейській мові, як правило, мають значення самотності людини, наприклад, 짝 잃은 기러기 신세가 된다 (букв.: «жити як самотній гусак, що втратив свою пару»). В українській мові фразеологічні одиниці із зоонімом *гусак* віддзеркалюють природну поведінку птаха, наприклад, *як з гусака вода, гусаків драгувати*, а також

можуть символізувати ненадійну, підступну людину, наприклад, *от так гусак*, ну і *гусак*.

У корейській фразеологічній картині світу зоонім *дракон* зустрічається надзвичайно часто. Фразеологічні одиниці із цим компонентом мають позитивну конотацію, наприклад, *웅이 되다* (букв.: «стати драконом») – *стати краще ніж був раніше*, *웅을 타다* (букв.: «осідлати дракона») – *вдало вийти заміж*, *웅문에 둘러서다* (букв.: «увійти до воріт дракона») – *зробити гарну кар'єру, прославитися*. В українській фразеології дракон – це негативний персонаж казок, крилатий змії, проте, нам не пощастило зафіксувати фразеологічних одиниць із цим компонентом.

Важливе місце у фразеології корейської мови посідає тигр. Для корейського народу образ тигра пов'язаний із хоробрістю, безстрашністю, вимогливістю, силою. Про це свідчать такі фразеологічні одиниці: *그분의 성격이 호랑이 같아* (букв.: «в нього характер як у тигра»), *호랑이처럼 싸웠다* (букв.: «він бився як тигр»).

Проведене дослідження фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом у корейській і українській мові дозволило визначити як подібності, так і відмінності у вербалізації вищезгаданих фразеологізмів. Істотні розбіжності, які було зафіксовано у дослідженні, постають як глибокі відмінності цілісного національно-культурного світосприйняття корейського й українського народів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у студіюванні гендерного аспекту фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом в сучасних корейській і українській мовах.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества : Избранные труды по языкознанию : [учеб. пособ.] / Вильгельм фон Гумбольдт. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Жетписов С. Н. Структурно-семантические особенности фразеологизмов корейского языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук / С. Н. Жетписов. – М., 1987. – 19 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф. – М. : УРСС, 2004. – 254 с.
5. Пак Сон Гу. Национальная специфика фразеологизмов русского и корейского языков / Пак Сон Гу // Язык, Сознание, Коммуникация : [сб. ст.] ; [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М. : Диалог-МГУ, 1999. – Вип. 7. – С. 33–48.
6. Потебня А. А. Мысль и язык : Полное собрание трудов / А. А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
7. Телия В. Н. Фразеология в контексте культуры / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 336 с.
8. Чой Юн Хи. Внутренняя форма соматических фразеологических единиц русского языка : в сопоставлении с фразеологическими единицами корейского языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени. канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Чой Юн Хи. – М., 2001. – 21 с.

Okhrimenko V. O. Phraseological units with zoonym component in modern Korean and Ukrainian languages

The submitted paper is dedicated to the study of Phraseological units with zoonym component in modern Korean and Ukrainian languages. A special attention is paid to those phenomena and facts which constitute specificity of Phraseological systems of both languages.

Key words: phraseological unit, zoonym component, cultural and national specificity

Охрименко В. О. Фразеологические единицы с компонентом-зоонимом в современном корейском и украинском языках

Предлагаемая статья посвящена исследованию фразеологических единиц с компонентом-зоонимом в современном корейском и украинском языках. Особое внимание уделяется тем явлениям и фактам, которые составляют национальную специфику фразеологических систем двух языков.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компонент-зооним, культурно-национальная специфика.

УДК 81'373.74 : [811.222.1 + 811.161.2]

М. А. Охріменко

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ «ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ» (на матеріалі перської і української мов)

Статтю присвячено дослідженню специфіки фразеологізмів на позначення емоції зацікавленості. Найбільший інтерес становить семантичний аналіз фразеологізмів перської та української мов, виявлення основних подібностей і відмінностей у вербалізації емоції зацікавленості у фразеологічних картинах світу двох народів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, емоції людини, зацікавленість, фразеосемантичне мікрополе.

Тривалий час роль емоцій у мові недооцінювалася. Так, у лінгвістичній літературі досі немає однозначної відповіді на питання про те, як емоційне життя людини віддзеркалюється у мові та її семантиці, чому в мовленні майже кожне слово може стати емотивним, як пояснити, що нейтральні слова, сполучуючись одне з одним, можуть утворювати емотивні словосполучення.

Фразеологічні одиниці на позначення емоцій людини становлять численну, часто вживану й типову для перської і української мов групу стійких зворотів, які вирізняються розвиненою системою значень, образів і засобів вираження.

На сьогодні кількість досліджень у галузі емотіології української мови порівняно невелика. Так, досліджуються проблеми відображення емоцій у мові [2],

фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення [12], історична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI-XX ст. [3], семантико-когнітивний аспект емотивності художнього тексту [7], квазі-емоційні та квазі-емотивні типи дискурсу [8]. У деяких працях розглядаються особливості фразеологічної номінації явищ внутрішнього життя людини [6], досліджується внутрішня форма назв емоцій в українській мові [13], аналізується семантичне поле назв емоційно-афективних станів у польській мові [1]. Проте нерозв'язаними й дотепер залишаються питання зіставного дослідження емотивної фразеології різносистемних мов.

Актуальність пропонованої студії мотивується браком досліджень специфіки фразеосемантичного мікрополя «Зацікавленість» у кожній із мов, що зіставляються, необхідністю детального аналізу відмінностей і подібностей внутрішніх форм фразеологізмів, а також особливостей відображення емоцій у фразеологічному значенні.

Методологічні передумови пропонованого в цій статті дослідження – метод компонентного аналізу, метою якого є встановлення структури значення як певним чином організованої сукупності елементарних змістових одиниць, а крім того – зіставний метод, використовуваний нами в дослідженні загалом.

Метою статті є встановлення основних подібностей і відмінностей у семантиці фразеологічних одиниць, що виражають емоцію зацікавленості, у сучасних перській і українській мовах з погляду відображення в них особливостей, пов'язаних з культурою і менталітетом двох народів.

Об'єкт дослідження становлять фразеологічні одиниці на позначення емоції зацікавленості в сучасних перській та українській мовах.

Предметом дослідження є семантичні й ідіотетичні особливості фразеосемантичного мікрополя «Зацікавленість» у сучасних перській та українській мовах у зіставному аспекті.

У сучасній лінгвістичній науці польовий підхід до організації лексики, і зокрема фразеології, постає як один з основних принципів систематизації мовних явищ, завдяки якому розкривається взаємозв'язок, взаємозалежність та ієрархічність мовних одиниць [4; 9].

Значну увагу приділяє зацікавленості К. Ізард. Він передбачає наявність певної внутрішньої емоції зацікавленості, що забезпечує селективну мотивацію процесів уваги й сприйняття, а також стимулює і впорядковує пізнавальну діяльність людини [10]. Зацікавленість, як і здивування, має вроджену природу. Фізичний прояв емоції зацікавленості виявляється спочатку брадикардією (зниженням частоти пульсу), а потім збільшенням кількості серцевих скорочень [11, с. 216].

Мікрополе «Зацікавленість» – складник фразеосемантичного поля «Емоції людини». У наших попередніх розвідках фразеосемантичне поле «Емоції людини» ми визначаємо як упорядковану множинність фразеологічних одиниць, об'єднаних семантичною ознакою «відчувати будь-який емоційний стан», «перебувати в будь-якому емоційному стані». Як фразеологічна макросистема, таке поле характеризується автономністю, цілісністю і специфічністю для конкретної мови. В цілому, різні теорії польових досліджень збігаються в тому, що семантичне поле розглядається

як «спосіб відображення дійсності і постає як система, складники якої пов'язані спільним семантичним компонентом і структурно організовані співвідношенням ядро-периферія» [5, с. 45].

Фразеологічні одиниці на позначення зацікавленості складають незначні за обсягом групи як у перській, так і в українській мовах. Усього нам вдалося зафіксувати 26 фразеологічних одиниць в українській мові і 30 – у перській.

Зібраний у ході дослідження матеріал дозволяє виокремити в ядрі цього мікрополя фразеологізм *نو (ن) خط چيزی بودن* – виявляти зацікавленість [ПРС, т. 1, с. 559] – у перській мові і фразеологічну одиницю *вабити до себе* [СФУМ, с. 366] – в українській, які мають архісему «цікавити». Усередині поля виділяємо опозицію з диференційною фазовою семою, що вказує на початкову фазу емоційного стану. Така тенденція спостерігається і в перській, і в українській мовах, наприклад, *پا پی چيزی شدن؛ پا پی شدن در چيزی؛ پا پی شدن* – глибоко вникати у щось, виявляти глибоку зацікавленість до чого-небудь [ПРС, т. 1, с. 254]; укр.: *прокидається / прокинулося серце (душа)* [СФУМ, с. 640], *припасти до смаку* [СФУМ, с. 565]. Варто додати, що в перській акціональній ФО актуалізується, порівняно з українською, також додаткова диференційна сема – інтенсивність.

У досліджуваному мікрополі до периферійної зони ми відносимо стилістично знижені ФО української мови: *роззявляти / роззявити рот (рота)* [СФУМ, с. 609], *тикати (тицяти) свого носа у чужий город* [СФУМ, с. 710], *лупати очима* [СФУМ, с. 356], а також вирази прислівно-приказкового типу перської мови, наприклад, *معركه كردن* – показати усі свої вміння і майстерність, зацікавити усіх [ФРФС, с. 560].

Вербалізація емоції зацікавленості значно різниться для перської і української мов. Так, у перській мові для передачі зацікавленості використовуються фразеологізми, у яких опорним словом стають дієслова руху, наприклад, *پا پی چيزی شدن* – глибоко вникати у щось, виявляти глибоку зацікавленість до чого-небудь [ФРФС 2000, с. 88] (букв. переслідувати щось), *سكه كرد* – викликало всезагальну зацікавленість, мало шалений успіх [ПРС 1970, т. 2, с. 50] (букв. рухатися вперед), *پا پی شدن در چيزی* – глибоко вникати у щось, виявляти глибоку зацікавленість до чого-небудь [ПРС 1970, т. 1, с. 254-255] (букв. переслідувати щось). В українській фразеологічній картині світу зацікавленість може виражатися фразеологізмами, що пов'язані із візуалізацією. Семантика таких фразеологізмів описує людину, яка пильно, з неприхованим інтересом задивляється, розглядає когось або щось, наприклад, *дертати очі* [СФУМ 2008, с. 195], *їсти (наїдати, жерти, пожирати) очима (оком)* [СФУМ 2008, с. 282], *манити (до себе) очі* [СФУМ 2008, с. 366], *не могли відірвати очей* [СФУМ 2008, с. 105], *нависнути / нависати на очі* [СФУМ 2008, с. 416], *обмацувати (мацати, помацати) очима (поглядом, зором)* [СФУМ 2008, с. 453], *очі розгоряються / розгорілися* [СФУМ 2008, с. 488], *пускати/пустити око (погляд)* [СФУМ 2008, с. 585]. Таких фразеологічних одиниць на позначення зацікавленості не було зафіксовано у перській мові.

У перській фразеології емоція зацікавленості асоціюється із болем, наприклад, *سرش درد می کند برای فلان كار* – виявляє живу зацікавленість до чогось, захоплений чимось [ФРФС 2000, с. 359] (букв. його голова болить для чогось). Українці також

широко використовують соматизми у ФО на позначення емоції, проте нам не пощастило зафіксувати жодної, яка була б також пов'язана із неприємними або болісними відчуттями: *ловити слова із рота* [СФУМ 2008, с. 352], *розвішувати / розвішати (розвісити) вуха (уха)* [СФУМ 2008, с. 604], *роззявляти (розкривати) рот (рота)* [СФУМ 2008, с. 609], *з розкритим ротом слухати* [СФУМ 2008, с. 618], *тикати (тицяти) свого носа в чужий город* [СФУМ 2008, с. 710], *не суй носа в чужий город* [Вознюк 2010, с. 63].

Емоція зацікавленості в іранців може асоціюватися із фізіологічними відчуттями людини, наприклад, *مردہ چیری بولن* – *бути дуже зацікавленим, захопленим чимось* [ФРФС 2000, с. 552] (букв. помирати через щось). Подібних фразеологічних одиниць не було зафіксовано в українській мові.

В українській фразеології ми натрапили на ФО, що позначають надмірну, небажану цікавість або ініціативу, наприклад, *сунутися зі своїми козаками на торг* [СФУМ 2008, с. 701], *покопирсатися в душі* [СФУМ 2008, с. 536], *липнути як (мов, ніби) бджоли (мухи) до меду* [СФУМ 2008, с. 335]. Українська фразеологія має ФО, що своєю семантикою описують жіночу зацікавленість або цікавість, наприклад, *то сі те від Єви почало* [Франко, т. 2, с. 117].

Проведене дослідження фразеосемантичного поля "Зацікавленість" дає нам уявлення про національний менталітет, оскільки семантика й внутрішня форма ФО перської і української мов значно різняться. Фразеологізми на позначення зацікавленості визначаються специфічним проявом світогляду іранського і українського народів, який формується внаслідок дії таких чинників, як географічний, історичний, культурний, релігійний тощо.

Загалом подібність емотивних фразеологізмів у двох зіставляваних мовах свідчить про певну спільність асоціативно-образного мислення носіїв різних мов – у нашому випадку, перської і української. Наявність у фразеологічних фондах перської і української мов емотивних ФО, що постають як національно-марковані одиниці, пояснюється індивідуальністю історичного досвіду, самобутністю культури, особливостями психічного складу таких різних і далеких народів, як перський і український. Проте національна своєрідність проаналізованих ФО свідчить не про різне сприйняття дійсності різними етносами, а лише про різноманітні можливості її образного осмислення і відтворення засобами мови.

Увесь цей комплекс проблем, поряд з іншими особливостями фразеологізмів, зокрема дослідження семантичних особливостей одиниць мікрополя «Відраза», є завданням для наших подальших наукових розвідок.

Література

1. Аскерова І. А. Семантичне поле назв емоційно-афективних станів у польській мові : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / І. А. Аскерова. – К., 2006. – 230 с.
2. Башкірова Н. П. Проблеми відображення емоцій у мові / Н. П. Башкірова // Записки з загальної лінгвістики : [зб. наук. пр.] ; [відп. ред. М. І. Зубов]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 6. – С. 13–19.

3. Биценко Т. О. Исторична динаміка експresi вів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI–XX століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. О. Биценко. – Харків, 2004. – 20 с.

4. Бондарко А. В. Поняття «семантическая категория», «функционально-семантическое поле» и «категориальная ситуация» в аспектах сопоставительных исследований / А. В. Бондарко // Методы сопоставительного изучения языков ; [отв. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1988. – С. 12–19.

5. Васильев Л. М. Методы современной лингвистики / Л. М. Васильев. – Уфа : Издательство Башкирского университета, 1997. – 183 с.

6. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) : монографія / М. В. Гамзюк. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 256 с.

7. Гладько С. В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. В. Гладько. – К., 2000. – 20 с.

8. Гнезділова Я. В. Квазі-емоційні та квазі-емотивні типи дискурсу / Я. В. Гнезділова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : Київський національний лінгвістичний університет, 2005. – Вип. 15. – С. 54–60.

9. Зеленецький А. Л. Сравнительная типология основных европейских языков : [учеб. пособ.] / А. Л. Зеленецкий. – М. : Академия, 2004. – 252 с.

10. Изард К. Э. Психология эмоций / Кэррол Э. Изард. – СПб. : Питер, 1999. – 460 с.

11. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2007. – 783 с.

12. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання / А. А. Калита. – К. : Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2001. – 351 с.

13. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / П. О. Селігей. – К., 2001. – 231 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Вознюк – П'ять тисяч прислів'їв та приказок ; [уклад: Леся Вознюк]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 224 с.
2. ПРС – Персидско-русский словарь ; [под ред. Ю. А. Рубинчика]. – М. : Советская энциклопедия, 1970. Т. 1 – 784 с., Т. 2 – 848 с.
3. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови ; [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с.
4. Франко – Франко І. Галицькоруські народні приповідки : Етнографічний збірник ; [авт.-упоряд. І. Я. Франко]. – Львів : Наукове Товариство імені Шевченка, 1901 – (...) Т. 1. – 1901. – Вип. 1 (А–Відати). – 200 с.; Т. 1. – Вип. 2 (Відати–Діти). – 195 с.; Т. 2. – 1097. – Вип. 1 (Діти–Книш). – 300 с.; Т. 2. – Вип. 2

(Кравець–Пять). – С. 301–612; Т. 3. – 1910. – Вип. 1 (Рабунок–Час). – 300 с.; Т. 3. – Вип. 2 (Час–Ячміль). – С. 301–541.

5. ФРФС – Фарси-русский фразеологический словарь ; [сост. Г. С. Голева]. – М. : Издательский Дом «Грааль», 2000. – 648 с.

Okhrimenko M. A. Phraseological field «Concernment» (based on the material of Persian and Ukrainian languages).

The submitted paper is dedicated to the study of specificity of phraseological units, which denominate the emotion of concernment. Semantic analysis of Persian and Ukrainian phraseological units, revelation of the main similarities and differences in the verbalization of concernment emotion in phraseological worldview of two nations is of great interest.

Key words: phraseological unit, human emotions, concernment, phraseological and semantic microfield.

Охрименко М. А. Фразеосемантическое поле «Заинтересованность» (на материале персидского и украинского языков). Предлагаемая статья посвящена исследованию специфики фразеологизмов, которые обозначают эмоцию заинтересованность. Наибольший интерес представляет семантический анализ фразеологизмов персидского и украинского языков, выявление основных сходжестей и различий в вербализации эмоции заинтересованности во фразеологических картинах мира двух народов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, эмоции человека, заинтересованность, фразеосемантическое микрополе.

УДК 81'373:811.111:811.161.2

В. А. Птуха

АНТРОПОЦЕНТРИЧНІ МОДЕЛІ АРТЕФАКТНИХ НОМІНАЦІЙ ОДЯГУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто антропоцентричні моделі артефактних номінацій одягу в англійській та українській мовах. Проведено зіставно-типологічний аналіз виявлених моделей у досліджуваних мовах.

Ключові слова: антропоцентризм, антропоцентрична модель, артефактна номінація.

Сучасна лінгвістика характеризується антропоцентричним спрямуванням наукового дослідження, провідними аспектами якого є категоризація (М. Болдирев, Е. Рош) й концептуалізація (А. Приходько, Й. Стернін) явищ навколишнього світу, а також вербалізацією ментальних структур у різних мовах (А. Вежицька). З огляду на це в антропозорієнтованих студіях актуалізується питання дослідження національно-маркованих мовних одиниць, з-поміж яких на особливу увагу заслуговують

артефактні номінації (далі – АН) одягу. Артефактом називають штучно створений об'єкт, що має певні фізичні характеристики та закодований або символічний зміст (Т. Толчеева). Артефактною номінацією є мовна одиниця, яка характеризується номінативною функцією і вживається для називання предметів матеріального світу, створених людиною. Відкритим на сьогодні залишається питання аналізу мотиваційної основи назв одягу, зокрема виявлення основних антропоцентричних моделей номінацій одягу як в англійській, так і українській мовах. Адже саме антропоніми відображають самотність мовного колективу, породжену умовами життя народу.

Мета статті – виявити та проаналізувати основні антропоцентричні моделі артефактних номінацій одягу в англійській та українській мовах.

Уподібною людиною до вмістища, лексико-семантичні варіанти на її позначення можуть мотивуватися тими чи іншими характеристиками одягу. Через назви одягу можна прослідкувати за поведінкою людини, її характером, проаналізувати відносини між індивідами тощо. Основною асоціативно-образною моделлю АН одягу в обох мовах є *антропоцентрична модель*, яка реалізується не лише в напрямку людина → одяг, а й одяг → людина. Ця модель знаходить своє відображення у таких субмоделях: «одяг – людина як фізичний феномен», «одяг – людина як психоментальний феномен», «одяг – емоційний стан людини», «одяг – поведінка людини», «одяг – відносини між людьми», «одяг – матеріальний стан людини». Якнайкраще антропоморфний характер номінацій одягу відображено у фразеологізмах та пареміях, оскільки саме вони відтворюють у концентрованому вигляді специфіку історичного розвитку певної національно-культурної спільноти [7, с. 216].

Найліпше народній свідомості вдається асоціювати одяг із фізичним станом людини. До цієї субмоделі належать такі АН одягу на позначення спортсменів або певних явищ, пов'язаних зі спортом: англ. *cap* асоціюється з одним із гравців спортивної команди [16], ідіоматичний вираз *hat trick* позначає потрійний успіх у спорті [17, с. 183]; укр. *рукавичка* номінує чемпіона світу з боксу [12, с. 542]. Досить цікавою є етимологія англійського виразу *hat trick*: якщо в крикеті гравець обійшов трьох гравців команди-супротивника, то його обов'язково нагороджували новим спортивним шоломом/капелюхом. Згодом ця традиція поширилася й на інші види спорту [17, с. 183].

Мотиваційною ознакою деяких номінацій антропоцентричної моделі «одяг – людина як фізичний феномен» в англійській мові є військова сфера: англ. *blue coat* «солдат в армії, синій мундир» [16], *boot* жарг. «солдат-новобранець» [там само]. Досить поширеним явищем в англійській мові є використання назв одягу в поєднанні з колоронімом на позначення професії, національності чи військового рангу: *red cap* «англійський солдат», *black coat* «священнослужитель церкви», *blue-coat boy* «учень благородної школи», *black shirt* «солдат німецької армії», *blue jacket* «матрос англійської військової флоту», *black gown* «католицький священнослужитель», *red hat* «звання кардинала», *blue bonnet*, *blue cap* «шотландець», *red tab* «штабний офіцер» [1, с. 40]. Колороніми у цих метоніміях є смислоутворюючими компонентами, завдяки яким відбувається розрізнення семантичних даних ФО (пор. *black coat*, *red coat* – в обох фраземах наявна лексема *coat*). Отже, лексика на позначення кольору є смислорозпізнавальною.

Щодо української мови, то в сучасних словниках (12; 14; 15) подібних номінацій не було виявлено. У цій досліджуваній мові прослідковуються ФО з компонентом одягу на позначення віку людини, зокрема такі, як *шкарбан* «німецька людина похилого віку» [12, с. 846], *без штанів під стіл бігати* ірон. «бути зовсім малим, у дитячому віці» [15]. Інша українська паремія *на нозі сап'ян рипить, а в борщі півник кипить* позначає гарну господиню, де *сап'ян* (вид дорогих жіночих чобіт) асоціюється з українською жінкою-господинею [4, с. 257].

Назви одягу також активно використовуються на позначення людини з невисокими розумовими здібностями в обох мовах. Цей мотив вербалізується у межах антропоцентричної моделі «одяг – людина як психоментальний феномен»: англ. розм. *he is a button short* «у нього в голові не вистачає» [16]; укр. розм. як *драний/дірявий чобіт* «дурень» [15], *валянок* зневажл., молод. «людина з повільною реакцією, дурень» [12, с. 57]. Більш того, одяг може номінувати нестійкий психічний стан людини, наприклад: в українській мові *сорочка* може асоціюватися з психічнохворою людиною у ФО *не в своїй сорочці* «психічнохворий» [15]. Це, ймовірно, пов'язано з використанням сорочки для заспокоєння хворих у закладах для лікування таких людей.

Поведінкові моделі номінацій одягу в англійській та українській мовах реалізуються у двох субмоделях: «одяг – відносини між людьми» та «одяг – характер людини». Відносини між людьми можуть бути гарними, поганими, романтичними (стосунки між хлопцем і дівчиною), діловими (відносини між членами робочого колективу). Гарні відносини між людьми виражаються такими ФО, мотивованими назвами одягу, як *take your hat off to so-so* [17, с. 183], що є повним відповідником українському фразеологізму *скидати шапку перед кимось* [14, с. 197]. Погані відносини виражають такі ФО української мови, як *два чобота пара* «схожі між собою чим-небудь (перев. негат.)», *варті один одного* [14, с. 195] і *лізти з чобітьми в душу* «грубо, безцеремонно втручатися у чийсь справи» [15]. Близькі стосунки чи любовні відносини експлікують такі ФО: англ. *set your cap at someone* «приманювати жінку» [17, с. 63], *be in each other's pockets* «бути нерозлучними друзями» [17, с. 323]; укр. *мінати мов рукавички* «легко розлучатися з кимось, натомість мати когось іншого» [15]. Ситуацію, коли стосунки між людьми псуються, і вони перестають бути друзями, виражає український фразеологізм *поли вріж та тікай* (укр. прислів'я *од ледачого поли вріж та тікай*) «беззастережно полишати стосунки з кимось лихим, недобрим або уникати їх» [15].

Робочі або ділові стосунки виражають такі англійські сталі вирази: *hang on someone's coat-tails* «досягти успіху завдяки дружбі з талановитою людиною» [17, с. 81], *old school ties* «краватка старої школи» (зв'язки, що об'єднують випускників привілейованих навчальних закладів Великобританії) [16], *give someone the boot* розм. «звільнити когось з роботи» [17, с. 48].

Іншою поведінковою моделлю АН одягу в обох зіставляваних мовах є «одяг – характер людини». Манера поведінки та характер особи також можуть бути актуалізовані шляхом уподібнення до предметів одягу та їх функціонування. Зокрема, недостойну поведінку людини відображено в англійській та українській мовах у таких фразеологізмах, як *have the shirt off someone's back* «обманювати, обирати

кого-небудь до сорочки» [17, с. 376], *take somebody by the button* «затримати тривалими розмовами, заговорити кого-небудь» [16], *hit below the belt* «вдарити нижче пояса, везти нечесну гру, поводитися нечесно» [17, с. 35]; *i shanka ne gorit* «той, хто не має совісті, діє безсоромно» [15], *полатати штани / жупан* «сильно побити кого-небудь» [там само], *перевіряти кишені, лазити у чийсь кишені* «красти щось у кого-небудь» [там само]. Людина, яка затаїла образу або тимчасово утримується від вияву власної гордості в українській мові асоціюється з умістищем (кишенею) у сталому виразі *сховати до кишені гонор* [там же].

В англійській мові є ціла низка ідіоматичних виразів з компонентом одягу на позначення інших негативних рис характеру людини:

- 1) нечесність, обман, хитрість: *a wolf in sheep's cloth*, де людина асоціюється з вовком у овечій шкурі, *sly boots* «хитра людина, яка любить плести інтриги» [16];
- 2) пихатість: *stuffed shirt*, де *shirt* (сорочка) асоціюється з пихатою, нікчемною людиною [там само];
- 3) самовпевненість: *too big for one's boots* або *too big for one's breeches* «той, хто дуже себе підносить, самовпевнена людина» [там само];
- 4) скупість: *button up one's pockets* «скупитись на щось» [17, с. 322];
- 5) підлабузництво: *lick someone's boots* розм. «лизати п'яти, підлещуватись до кого-небудь» [17, с. 49];
- 6) марнотратство: *money burns a hole in one's pocket* [16], де говориться про людину, яка витратила всі гроші, незалежно від того, скільки їх вона має (дієслово *to burn* в англійській народній фразеології – це легкий спосіб позбутися чогось; у цьому контексті – витрачати гроші не задумуючись).

В українській мові серед ФО, мотивованих назвами одягу, які передають негативні риси характеру людини, особливо виділяються ті, що пов'язані з мотивом підлабузнення: *ламати шапку* «підлещуватись, принижуючись просити чого-небудь» [14, с. 197], *лизати чоботи / черевики* зневажл. «підлабузнюватись, догоджати комусь, принижуючи власну гідність, підлещуватись» [там само]. Про непристосовану до життя або несамостійну людину народна мудрість говорить: *серпанкова панчоха*, де відповідна поведінка людини асоціюється з панчохою, яка легко рветься. Фразеологізм *триматись за сорочку* також можна розглянути лише в контексті української лінгвокультури: мається на увазі «несамостійний чоловік, який піддається впливу якої-небудь жінки» [15].

Фразеологізми, мотивовані назвами одягу, можуть передавати й позитивні риси характеру людини в англійській мові, наприклад: *treat someone with kid gloves* «лагідно ставитись до кого-небудь» [17, с. 167], *wear one's hat upon one's sleeve* – пор. укр. *душа навстіж* «про відкриту людину» [17, с. 386], *as tough as old boots* «витривала людина» [16], де характер людини асоціюється з міцними чобітьми, які не рвуться. Стриманість, як типова риса англійського етносу, закарбувалась у ФО *pocket an insult* «проковтнути, стерпіти образу» [16]. Англійська народна мудрість асоціює розсудливу людину з яскравим гудзиком у такому компаративному фразеологізмі, як *as bright as a button* [17, с. 60]. В українській мові позитивні риси характеру людини вербалізується у фраземі *останню сорочку скинути/віддати* «поділитись з кимось усім, що маєш» [15].

Проаналізувавши усі групи ФО на позначення характеру людини, можна зробити висновок про те, що в обох мовах переважають сталі вирази на позначення негативних рис характеру людини. Однією з причин цього ми вбачаємо у тому, що люди більш схильні помічати інші негативні риси, погані вчинки, слова, оскільки щось хороше сприймається як належне. ФО мають експресивно-емоційні властивості, тому їх і використовують, щоб найяскравіше, найвиразніше підкреслити риси характеру людини.

Іншою антропоцентричною моделлю є «одяг – емоційний стан людини». Номінації одягу в обох зіставляваних мовах можуть бути засобами вербалізації стану та ситуацій, у яких опиняється особа. Перш за все, варто відзначити, що *сорочка* (*shirt*) в англійській мові використовується на позначення емоційного стану людини у таких ідіоматичних виразах: *keep your shirt on* означає «зберігати спокій, володіти собою» [17, с. 376] *i get one's shirt on* «вийти з себе, втратити самовладання» [там само].

Українська мова використовує ФО з компонентом одягу на позначення таких емоцій, як-от: страх, гнів, досада, відчай. Показовими у цьому плані є фразеологізми *трусити штаньми* «тікати від страху, бути у стані невеликого переляку» [15] та з *переляку очкур луснув*, де назви одягу (*штани*, *очкур*) асоціюються з почуттям страху людини перед чимось [там само]. Сталий вираз *хоч з шапки вбийся* вживається для вираження дуже скрутного становища, відчаю, досади [там само]. Ситуація, коли людина завдає кому-небудь неприємностей, вербалізується у такому фразеологізмі, як *всипати приску за очкур* [4, с. 246]. Мотив «одяг – людина» простежується і в компаративному фразеологізмі *вплутатися як Настя в личаки*, який використовують на позначення біди, гіркої долі людини, де акцентується увага на дівчині, що потрапила в біду. А що може бути гірше для українського селянина, ніж злидні? Хіба що смерть близької людини... [4, с. 223].

Останньою виявленою нами антропоцентричною моделлю АН одягу є «одяг – матеріальний стан людини». Назви одягу в обох зіставляваних мовах можуть виступати вербалізаторами концепту «багатство». Пов'язано це із самою сутністю одягу, який призначений для використання його у певних ситуаціях (наприклад, на свято). До того ж, одяг виконує соціально-видільну функцію: багаті верстви населення шили одяг із дорогих тканин, прикрашали сріблом, золотим шиттям, бісером, вишивкою, мереживом [9, с. 181]. Психології людини притаманне прагнення носити якомога кращий, дорожчий одяг, оскільки він є символом заможності, панства, знаті, натомість бідний одяг асоціюється зі злиднями. Тож таке сприйняття одягу пов'язане з опозицією «дорогий – дешевий», що викликає асоціації «багатий – бідний», «добрий – поганий». Іншим проявом, на нашу думку, може вважатися використання дорожчого одягу як талісмана, що приносить статок, удачу.

Методика концептуального аналізу, що була розроблена в працях провідних представників когнітивної лінгвістики (М. Болдирев, С. Жаботинська, В. Красних, В. Маслова, З. Попова), виділяє в кожному концепті ядрну та периферійну зони. Одяг, на нашу думку, є одним із способів периферійної вербалізації концепту «багатство».

З-поміж великої кількості номінацій одягу в обох досліджуваних мовах особливо вирізняється лексема *pocket / кишеня*, яка входить до складу багатьох ФО та сталих виразів. Вони мають широку сферу застосування, переважно вказуючи

на матеріальний стан людини, характеризуючи багатство та бідність. Показовими в цьому плані є такі ФО, як *deep pockets* та *глибокі кишені*, що означає «джерело значного прибутку, статку, фінансової підтримки; заможна людина». Синонімічне значення передає англійський сталий вираз *in pocket* «мати кошти, бути матеріально забезпеченим, мати певну суму додаткових грошей, що складають прибуток» [17, с. 322]. Поняття «хтось має багато грошей» передається ФО на позначення матеріального стану людини: *big / fat/heavy pocket; туго набитий гаманець, кишеня не сходиться*, де компоненти *big, fat, heavy, набитий, не сходиться* наповнюють вислів більш яскравою образністю для сприйняття багатого людини й асоціюються з розміром та вагою кишені, а також надають експресивності й емоційного відтінку фрагментам дійсності.

Українська ФО *добре на зозулю мати гроші у кишені* має культурологічне пояснення. В її основу лягло відоме слов'янське повір'я, пов'язане з птахами (за слов'янськими віруваннями зозуля віщувала не лише термін життя людини, а й природні явища чи стихійні лиха). Уважалося, що цей птах може спрогнозувати матеріальний статок на цілий рік, якщо слухаючи її кування перший раз навесні, маєш гроші в кишені [13, с. 212]. Подібні семантичні паралелі знаходимо й в інших слов'янських мовах, наприклад: рос. *при первой кукушке брякни деньгами, чтобы водились*.

Мотив заможності людини передають й пареміологічні одиниці на кшталт *який пан, такий і жупан, вбрався в жупан, та й думає, що пан* [13], де *жупан* асоціюється з панством, заможністю.

Із концептом «багатство» опозиційно пов'язане поняття бідності. Неєства грошей, низький соціальний стан також може бути виражено через назви одягу в англійській та українській мовах. У семантичному ряді ФО *not have a penny in one's pockets; i в скрині пусто, i в кишені не густо, копійки нема в кишені, порожня/пуста кишеня, вітер у кишені гуляє, у кишені гуде, у кишені пусто* співвідносні семантично та функціонально й передають бідність.

На скрутне матеріальне становище вказує також двозначна ФО *out of pocket/out of pocket expenses* «недостатня кількість матеріальних засобів; зазнати матеріального краху» [17, с. 323]; *button up one's pockets* «бути скупим, шкодувати гроші; скорочувати витрати, заощаджувати» [там само], де компонент *to button* – це метафоричне перенесення значення «тримати, не давати можливості для витрачання грошей». Серед інших сталих виразів, мотивованих назвами одягу, які вербалізують поняття «бідність», варто виділити такі: *not have a shirt to one's back, live on a shoestring, залишитися без сорочки, вплутатися як Настя в личаки*.

У результаті проведеного аналізу видаються можливими такі висновки: 1) стрижневою ознакою артефактних номінацій одягу в англійській та українській мовах є антропоцентрична модель, яка реалізується у 6 субмоделях («одяг – людина як фізичний феномен», «одяг – людина як психоментальний феномен», «одяг – емоційний стан людини», «одяг – поведінка людини», «одяг – відносини між людьми», «одяг – матеріальний стан людини»); 2) для англійської мови типовим є використання предмета одягу з колоронімом на позначення військового звання чи професії (*red cap, blue jacket*), натомість подібних українських номінацій одягу не було вияв-

лено; 3) ФО з компонентом одягу в обох досліджуваних мовах використовуються на позначення переважно негативних рис характеру людини; 4) артефактні номінації одягу та ФО з компонентом одягу в обох зіставлюваних мовах можуть вживатися на позначення матеріального стану людини, зокрема елемент одягу *posket/кишеня* має значну фразеологічну активність, оскільки позначає важливі для носіїв мови поняття; образ кишені реалізується у складі значної кількості англійських та українських ФО (понад 30) та співвідноситься із матеріальним станом людини.

Література

1. Аркуша О. А. Колороніми в структурі фразеологізмів в англійській мові : магістр. дис. осв.-квал. рівня «Магістр» / О. А. Аркуша. – Херсон, 2002. – 98 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : [курс лекций по английской филологии] / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : ТГУ, 2000. – 123 с.
3. Вежбицкая А. Прототипы и инварианты / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – С. 201–231.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1993. – 592 с.
5. Ермоленко Г. М. Лингвокультуремы тематической группы «одежда» (сопоставительный анализ на материале английского и русского языков) : дисс. канд. филол. наук : 10.02.20 / Г. М. Ермоленко. – Пятигорск, 2008. – 139 с.
6. Красных В. В. Этнопсихология и лингвокультурология : [курс лекций] / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособ.] / В. А. Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2004. – 256 с.
8. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, Й. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
9. Потапенко О. І. Шкільний словник з українознавства / О. І. Потапенко, В. І. Кузьменко. – К. : Український письменник, 1995. – 291 с.
10. Стернин И. А. Оценочность слова в языке и речи / И. О. Стернин // Исследование по семантике. – Уфа : Изд-во Башкирского университета, 1990. – С. 20–28.
11. Толчесва Т. С. Контенсивна типологія сигніфікативних артефактів у різносистемних мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. филол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Т. С. Толчесва. – К., 2010. – 32 с.

Список ілюстративних джерел

12. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
13. Прислів'я, прикмети та повір'я українського народу / [уклад. Н. Кусайкіна]. – Х. : Школа, 2008. – 128 с.
14. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
15. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovedia.org.ua/49/53392-0.html>.
16. ABBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://megalife.com.ua/2007/03/05/abbyy_lingvo_12_2006.html.

17. Chambers Dictionary of Idioms : English-Ukrainian semibilingual. – K. : Bcey-вито, 2002. – 475 с.

18. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinslanguage.com>.

Ptukha V. A. Anthropocentric models of the artefact clothes names in the English and Ukrainian languages

The article deals with the anthropocentric models of the artefact clothes names in the English and Ukrainian languages. It gives contrastive and typological analysis of the defined models in the studied languages.

Key words: anthropocentrism, anthropocentric model artefaktualnaya nomination.

Птуха В. А. Антропоцентрические модели артефактуальных номинаций одежды в английском и украинском языках

В статье рассматриваются антропоцентрические модели артефактуальных номинаций одежды в английском и украинском языках. Проводится сопоставительно-типологический анализ обнаруженных моделей в исследуемых языках.

Ключевые слова: антропоцентризм, антропоцентрическая модель, артефактуальная номинация.

УДК 801.83(7/8)

Л. В. Сазанович

ПЕРСОНАЖІ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛОМОВНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ БАЛАДИ ТА ЇХ СТЕРЕОТИПІЗОВАНІ ПОРТРЕТИ

У статті визначено лінгвокультурологічні особливості усталеної системи персонажів американської англомовної фольклорної балади та з'ясовано, за якою схемою зображено образи стереотипних героїв балади.

Ключові слова: балада, американська англомовна фольклорна культура, персонаж, семантичні ознаки.

В сучасній філологічній науці вже стало аксіомою розуміння того, що будь-яка культура вирізняється особливою етнічно-мовною специфікою. Науковці з великою наснагою намагаються висвітлити різні аспекти унікальності культур [1; 2; 4; 6]. Втім, враховуючи глобальність поставленого завдання, дослідницькі горизонти й досі зістаються майже необмеженими.

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб визначити лінгвокультурологічні особливості усталеної системи персонажів американської англомовної фольклорної балади (ААФБ) та з'ясувати, за якою схемою змальовуються образи стереотипних героїв балади.

Об'єкт дослідження – американська англомова фольклорна культура.

Предмет дослідження – стереотипізована система персонажів американської англомовної фольклорної балади.

Матеріал дослідження становлять тексти 60 анонімних американських англомовних фольклорних балад, що позиціонуються в друкованих збірках як «старі добрі пісні Америки». З метою отримання об'єктивних результатів до аналізу було залучено чотири різновиди ААФБ, що поступово розвивалися у США упродовж XVI – кінця XIX ст.: 1) старі, анонімні, такі, що мали усну трансмісію, «Балади Чайльда»; 2) Балади на Листівках; 3) Блюзові балади Афроамериканців; 4) Сентиментальні Балади (класифікація Р. де Ренвіка – [7]).

Відправною точкою дослідження є універсальна таксономія В. Проппа, за якою персонажі чарівної казки поділяються на сім категорій: 1) антагоніст – шкідник; 2) дарувальник (постачальник); 3) помічник; 4) зниклий персонаж; 5) відправник; 6) реальний герой; 7) псевдогерой [3, с. 79].

Далі, під час структурального аналізу було з'ясовано, що для ААФБ таксономія виглядає інакше (в дужках наведено частотність появи персонажу певного типу в баладних текстах): 1) позитивний герой (57 %); 2) негативний герой (23 %); 3) помічник (7 %); 4) персонаж другого плану (11 %); 5) нейтральний герой (2 %).

Наступним етапом аналізу стало визначення постійних та варіативних ознак кожного з персонажів, а також правил їх комбінування. За аналогією до визначення персонажу як «пучка семантичних ознак», тобто комбінації ознак індивідуального, родинного, станового статусів та локалізації (підхід О. Новік – [101, с. 122]), персонажами ААФБ вважаються такі об'єкти, що беруть участь у дії та можуть виконувати в ній ту чи іншу роль.

Окреслимо семантичний портрет кожного з типових персонажів ААФБ. З точки зору американської англомовної фольклорної культури, ПОЗИТИВНИЙ ПЕРСОНАЖ – це, як правило, головна дійова особа балади, стурбована вирішенням тимчасових труднощів особистого характеру. Позитивному героєві притаманні, в різних комбінаціях, такі властивості:

а) *молодий чоловік / дівчина + схвильований (зневірений, закоханий) + небагатий + має професію (військовий) або родинний статус (наречений, наречена) + сміливий / рішучий + порядний + довірливий + привабливий + відданий + працьовитий + американець*;

б) *чоловік середнього віку / старий + самотній + схвильований (зневірений, закоханий) + втомлений + має професію (військовий) або родинний статус (чоловік, колишній коханий) + мудрий + американець*.

Стосовно НЕГАТИВНОГО ПЕРСОНАЖУ, то відомий парадокс про те, що людина схильна швидко забувати добро, але довго пам'ятає заподіяне зло, проглядається і в ААФБ. На відміну від доволі примітивного та однобокого портрету позитивного персонажа, галерея негативних персонажів, тих, що протидіють герою, вносять розлад у його життя, представлена досить широко. Видається можливим визначити кілька типових комбінацій семантичних ознак, притаманних негативному герою:

а) *молодий чоловік (брат, суперник у коханні, злодій) + жорстокий + неорядний + боягузливий + привабливий + сильний + хитрий / підступний + не американець*;

б) *стара або літня людина (батько, працедавець) + хитрий (підступний) + має титул (статок) + не американець*;

в) *молода дівчина (наречена, жінка, злодійка) + приваблива + підступна + розважна + зрадлива*;

г) *державна + байдужа + підступна*.

Досить цікавою, на нашу думку, видається опозиція «індивідуум – держава». Визначене протистояння не є стрижневим в ААФБ, але досить показовим, і можливо, потенційним у баладах XX–XXI ст. Семантичний аналіз довів, що в таких піснях держава є шкідником, а індивідуум – постраждалим від дій держави.

Так, у баладі «*The Disheartened Ranger*» головний герой відверто висловлює своє незадоволення байдужістю до його проблем державних мужів, які згадують про нього лише під час виборів:

«*Never put in our pockets one-tenth of a dime. / They do not regard us, they will not reward us, / ... / But the election is coming, and they will be drumming / And praising our valor to purchase our votes*» [13, с. 261].

Культурна специфіка менталітету американської англомовної громади відчувається і коли баладний конфлікт вибудовується на підставі опозиції «багатий – бідний». Знову ж відмітимо, що загострення навколо майнових відносин не є типовим для ААФБ, але центральним для пуританської філософії – «бути бідним – соромно». Тому якщо ти бідний, то тобі важко знайти шлюбного партнера («*The Trail to Mexico*» – [13, с. 132], «*Joe Bowers*» – [13, с. 15]) та, взагалі, бідна людина не почуватиметься впевненою в собі («*Just from Dawson*» – [8, с. 439]).

Наприклад, у баладі «*Red River Shore*» батько дівчини відмовляє юнаку, тому що він не може забезпечити його доньку: «*I asked her old father, would he give her to me. / «No, sir, she shan't marry no cowboy,» said he*» [8, с. 412].

Ще одна дистрибуція, на якій важливо зосередити увагу, це протиставлення «американець – не американець». Американці ворогують або мають неприязні стосунки з англійцями («*Brave Paulding and the Spy*» – [17, с. 316]), голландцями («*Shenandoah*» – [8, с. 546]), але найчастіше, з індіанцями («*The Ballad of Sergeant Ross*» – [15, с. 21], «*Sioux Indians*» – [13, с. 56]) та ін. Тобто, навіть в баладі, далекому від політики жанрі, знаходиться місце для пропаганди національних інтересів Америки та суверенності її кордонів: «американець» та «не американець» – це заплеклі антагоністи, втрата життя чи смертельна образа стає ціною такої зустрічі.

Перейдемо до розгляду такого персонажу як ПОМІЧНИК, діяльність якого має безпосередній або опосередкований характер в ААФБ.

Реальна допомога виражається у тому, що сусіди дають притулок маленькій Нелл, організують пошуки бандитів («*Midnight Murder of the Meeks Family*» – [9, с. 40]), друзі солдата беруть на себе відповідальність за його сестру («*The Dying Ranger*» – [13, с. 214]), друзі допомагають герою здобути перемогу на ратному полі («*The Ballad of Sergeant Ross*» – [15, с. 21]) тощо.

Проте помічник також може допомогти герою порадою («*Fair Charlotte*» – [10, с. 181]) чи психологічно підтримати лише героя самим фактом свого існування і доброзичливим ставленням («*The Dying Ranger*» – [13, с. 214]).

В цих випадках можна визначити такі семантичні характеристики помічника:

- а) *сестра* + *молода* + *любляча* + *віддана* + *американка*;
- б) *мати* + *стара* + *мудра*;
- в) *сусіди* / *товариші* / *сусіди* / *товариші по службі* + *щирі* + *віддані*.

Зазначимо, що на відміну від батька, мати в ААФБ майже ніколи не виконує сольної партії, натомість вона: допомагає та втішає: «*Hush up, dear daughter, don't take it so hard*» («*Giles Collins*» – [14, с. 100]);

– радить: «*O, daughter dear, her Mother said / This blanket 'round fold*» («*Fair Charlotte*» – [10, с. 181]); «*... My dear mother, / In tears to me did say, / 'To you they are all strangers; / With me you had better stay*»» («*The Texas Rangers*» – [10, с. 132]).

Важливо зазначити, що постаті ФІГУРАНТІВ, або ПЕРСОНАЖІВ ДРУГОГО ПЛАНУ в ААФБ є навіть більш частотними, аніж помічники.

Пояснюється це тим, що в американській англомовній культурі балада – це «застверджений» етносом певний кодекс настанов з приводу того, що схвалюється цим соціумом, і чого не варто робити, щоб не потрапити у скрутну ситуацію в особистому житті. Сила балади, як відомо, полягає в тому, що, з одного боку, в ній йдеться про особисте життя, з іншого – власні помилки подаються як застереження, як урок іншим членам громади. Балада не існує поза колективом людей. Вона створюється для людей, і саме вустами цих людей у тексті балади висловлюється оцінне ставлення колективу до дій героя та антагоніста.

Тому персонаж другого плану в ААФБ може з'являтися у двох іпостасях: як колектив людей або як розповідач. Проілюструємо цю тезу.

Колективний персонаж другого плану уособлюється в образах:

– випадкових свідків події: «*Some men came riding by, / And, seeing what this woman had done, / They raised a dreadful cry*» («*The Three Butchers*» – [12, с. 179]).

– сусідів: «*She heard the death bell knelling. / And every note, did seem to say / Oh, cruel Barb'ra Allen*» («*Barbara Allen*» – [14, с. 91]);

– «робітників або сослуживців»: «*We laid him down to rest / With his knapsack for a pillow*» – («*The Dying Ranger*» – [13, с. 214]) і т.п.

У тих випадках, коли герой та розповідач – це різні люди, то розповідач виконує роль свідка події, який робить висновки: «*And I was a witness for the fact*» («*Jesse James*» – [16, с. 259]). Варто зазначити, що хоча персонаж другого плану виконує одну з найважливіших в баладі функцій – підбиває підсумки та висловлює оцінне ставлення, – в баладі практично відсутня інформація про нього, лише іноді називається його ім'я: «*The song was made by Billy Gashade*» – («*Jesse James*» – [16, с. 259]). Зрідка може бути надана можливість здогадатися про стан розповідача. Тому накладання терміна «пучок ознак» на характеристику персонажа другого плану є неможливим.

Проаналізувавши частотність появи персонажа певного типу в ААФБ, було з'ясовано, що до кола стереотипних персонажів належать: позитивний персонаж, негативний персонаж, помічник, персонаж другого плану, нейтральний герой, кожному з яких притаманний особлива амальгама семантичних ознак. Також було доведено, що в більш «реалістичній» американській баладі не має місця псевдогерою, чарівному помічнику та постачальнику чарівного засобу. Так само в ААФБ відсут-

ній зниклий персонаж. Помічник, він же радник, є однією із центральних фігур в ААФБ. Персонаж другого плану та нейтральний персонаж зазвичай не має особистісних характеристик, оскільки не бере участі в баладній колізії, він підсумовує наслідки події та висловлює оцінне ставлення.

Література

1. Алещенко Е. И. Этноязыковая картина мира в текстах русского фольклора (на материале народной сказки) : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Е. И. Алещенко ; Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2008. – 42с.
2. Асириян С. С. Гендерные аспекты моделирования образа женщины в американских фольклорных текстах : дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / С. С. Асириян. – Ставрополь, 2011. – 200 с.
3. Пропп В. Я. Морфология сказки / В. Я. Пропп. – 2-е изд. – М. : Наука, 1969. – 168 с.
4. Мищенко М. В. Лингвокультурный типаж «американский ковбой» / М. В. Мищенко // Аксиологическая лингвистика : Лингвокультурный типаж : [сб. научн. тр.]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 166–174.
5. Новик Е. С. Система персонажей русской волшебной сказки / Е. С. Новик // Структура волшебной сказки : [сб. ст.] ; Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т высш. гуманитар. исслед. – М. : РГГУ, 2001. – С. 122–160.
6. Явоненко О. О. Национальная культура в контексте проблемы «иного» та «чужого» (методологический аспект) / О.О. Явоненко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 75 / Другі Кулішеві читання з філософії етнокультури / за ред. проф. В.А. Личковаха / Чернігівський державний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка ; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – С. 10–12.
7. Renwick R. de V. Ballad / Roger de V. Renwick // American Folklore : An Encyclopedia / [ed. by Jan Harold Brunvand]. – New-York & London : Garland Publishers, 1996. – P. 57–61.

Фольклорні джерела

8. American Ballads and Folk Songs / [compl. by A. Lomax; ed. by J. Lomax]. – New-York : Dover, 1994. – 672 p.
9. American Balladry from British Broad-sides: a Guide for Students and Collectors of Traditional Song / [ed. by G. Laws]. – Philadelphia : American Folklore Society, 1957. – 314 p.
10. Ballads and Songs of Indiana / [coll. and ed. by P. Brewster]. – Bloomington : Indiana University of Bloomington, 1940. – 376 p.
11. Christy's Plantation Melodies / [ed. by E. Christy]. – Philadelphia : Fisher and Brothers, 1851. – 71 p.
12. Colonial and Revolution Songbook (American History Through Folksong) / [ed. by Keith and Rusty McNeil]. – California : Wem Records, 1996. – 71 p.
13. Cowboys Songs and Other Frontier Ballads / [coll. by J. Lomax]. – New-York : The Macmillan Company, 1918. – 414 p.

14. English Folk Songs from the Southern Appalachians / [coll. by O. Campbell and C. Sharp]. — New-York ; London : G.P. Putnam's Sons, 1917. — 321 p.
15. Frontier Ballads / [éd. by J. Hanson]. — Chicago : A.C. McClurg & Co., 1910. — 104 p.
16. Our Singing Country. Second Volume of American Ballads and Folk Songs / [ed. by J. Lomax]. — New-York : The Macmillan company, 1949. — 416 p.
17. Songs And Ballads of the American Revolution / [ed. by F. Moore]. — New-York : D. Appleton & Company, 1886. — 388 p.

Sazanovych L.V. Characters of English-American folklore ballad and specifics of their portraying

The article is devoted to the description of lingvocultural peculiarities of the stereotyped system of characters of English-American folklore ballad. Basic patterns of characters' portraying are analyzed.

Key words: ballad, English-American folk culture, character, semantic features.

Сазанович Л. В. Персонажи американской англоязычной фольклорной баллады и их стереотипизованные портреты.

В статье рассматриваются лингвокультурологические особенности устоявшейся системы персонажей американской англоязычной фольклорной баллады, и определяется, какие базовые схемы лежат в основе создания образов стереотипных героев баллады.

Ключевые слова: баллада, американская англоязычная фольклорная культура, персонаж, семантические признаки.

УДК 811.161.2'371

О. В. Слюніна

ПОНЯТТЯ АРХЕТИПНОГО КОНЦЕПТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОПОЕТИКИ

Стаття присвячена проблемам, що стосуються вираження архетипних уявлень у мові. У роботі пропонується визначення архетипного концепту, визначені характерні риси, які вирізняють цей вид концептів із-поміж інших, запропонована методика аналізу такого роду концептів.

Ключові слова: концепт, архетип, архетипний концепт, семантична сфера, семантичне наповнення.

У лінгвістичних пошуках кінця XX — початку XXI століття науковці активно почали послуговуватися терміном *концепт*, бажаючи відійти від структурного аналізу. І одразу ж виникла низка питань: що ж таке цей концепт, які має харак-

терні риси, чим відрізняється від інших мовознавчих термінів, які види концептів існують. Велика кількість із порушених проблем і досі лишається дискусійною. У пропонованій статті метою є окреслення особливостей архетипних концептів. Для чіткого визначення цього роду концептів слід звернутися до аналізу існуючих підходів щодо розгляду концептів та архетипів.

Деякі вчені схильні отождествлювати концепт та поняття, не вбачаючи між ними різниці, адже слово *концепт*, фактично, є калькою з латинської мови — *conceptus* — поняття, однак переважна більшість мовознавців не поділяє такої думки. Надзвичайно оригінально Ю. С. Степанов, за свідченням В. М. Манакіна, на одній із конференцій пояснив відмінність між цими реаліями: «за поняття людина не піде воювати та проливати кров, а за концепт — піде, якщо говорити, наприклад, про такі концепти, як *вітчизна*, *прапор вітчизни* тощо» [9, с. 24]. Таким чином, дослідник маніфестує думку про важливість як суб'єктивного, так і загальнонародного досвіду для інтерпретації концепту — чим багатший національний, класовий, професійний та особистий досвід людини, тим ширше концепт. Ще одним важливим висновком із попередньої цитати є проблема співвідношення концепту та значення слова. Науковець зазначає, що концепт розширює значення, залишаючи простір для додаткових смислових нашарувань, співтворчості, «домислювання», «дофантазування» [9, с. 282]. Яскраво простежується відмінність лексичного значення та концепту при зіставному аналізі. В. М. Манакін наводить приклад із лексемою *сонце*, яка і в російській, і в узбецькій картинах світу має тотожні лексичні значення, однак узбек, який проживає в спекотному кліматі, ніколи не буде ставитися до сонця з ніжністю, як, наприклад, росіянин чи українець. Дослідник робить висновок про спільне лексичне значення, але різний концепт [9, с. 23].

Важливою проблемою є й окреслення структурної організації концепту. Щодо цього в мовознавстві також існує плюралізм думок. Ю. С. Степанов в ієрархічній будові концепту виокремлює три компоненти: 1) основну, актуальну ознаку, за допомогою якої концепт існує в реальному світі; 2) додаткові, «пасивні», «історичні» ознаки, через які концепт набуває актуальності лише для певного кола осіб; 3) внутрішню форму, найбільш заглиблений в історію шар концепту [12 с. 44, 45]. Оскільки різна природа об'єктів та явищ навколишньої дійсності забезпечує різне відображення у свідомості людини: деякі реалії сприймаються як символи, деякі — як образи, а деякі — як поняття, В. І. Карасик пропонує тлумачити концепт як «багатовимірне смислове утворення, в якому виокремлюється ціннісний, образний і поняттєвий шар» [6, с. 91]. Ціннісний компонент вбирає в себе символіку, образний — це сенсорно-перцептивний рівень, який включає зорові, слухові, дотикові, смакові та одоративні характеристики предметів. Поняття ж покликані виконувати структурну функцію, систематизуючи уявлення про реалії дійсності. Отже, основним конституентом поняттєвого компоненту є фактологічна інформація про об'єкт чи явище (переважно цю інформацію можна знайти у словниках, це мовна фіксація концепту з усіма значеннями); образну складову формують уявлення, стереотипи (культурні коди); ціннісний елемент фіксує аксіологічну важливість концепту для певного соціуму чи окремої особистості. Існують й інші погляди на структурну організацію концепту. Найбільш поширеною є польова будова. У структурі концепту

виділяють ядро, приядерну зону та периферію. Згідно з думкою багатьох дослідників (К. Ю. Голобородько, Т. А. Космеда, В. А. Маслова, З. Д. Попова), ядро формує поняттєва складова концепту — словникові значення ключового слова; приядерна зона — це інші лексичні репрезентанти концепту; периферію ж складають асоціативно-образні асоціації, які експлікують індивідуально-образні, суб'єктивні смисли. Як правило, ядро та приядерна зона виражають універсальні, загальні знання, натомість периферія передає індивідуальний досвід. Проте, як зазначають З. Д. Попова та Й. А. Стернін у своїй монографії, «периферійний статус тієї чи іншої концептуальної ознаки зовсім не свідчить про її малозначущість у полі концепту, статус ознаки вказує на ступінь її віддаленості від ядра» [10, с. 60].

У сучасній лінгвістиці остаточно не розв'язано є проблема класифікації концептів — учені розподіляють концепти на групи за різними критеріями. Детальну класифікацію розробили В. Л. Іващенко, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, які говорять про доцільність виокремлення архетипних концептів як окремого виду. Термін *архетип* має грецькі корені — походить від грецьких слів *archē* — архе, початок і *typos* — образ, форма [8, с. 64]. Авторство терміна належить богослову, релігійному мислителю Філону Олександрійському (приблизно 20 р. до н. е. — 40 р. н. е.), який інтерпретував архетип як праобраз, первісну форму для наступних утворень, ідею на противагу матерії [14, с. 42]. Наразі поняття *архетип* входить у терміносистеми багатьох наук: біологію, інформатику, історію, літературу, мову: «Термін у різних системах духовної діяльності має відмінне поняттєве наповнення: у текстології — найдавніше спільне джерело всіх наступних копій, переробок; у лінгвістиці — вихідна форма слова для пізніших утворень; у психології — прадавній візир колективної, збірної підсвідомості, який існує одвічно у свідомості людства» [8, с. 64]. У філософському словнику за редакцією В. І. Шинкарука архетипи колективного несвідомого визначаються як «цеглини, з яких складається колективне несвідоме. Архетипи колективного несвідомого — це пам'ять поколінь, яка сформувалася тоді, коли наші предки переживали схожі події» [15, с. 35]. Своєму поширенню термін *архетип* зобов'язаний К. Г. Юнгу, який у 1919 р. увів термін у науковий обіг. Дослідник визначає архетип як вроджену структуру, що закладена в глибинах колективного несвідомого та викликає несвідому, спонтанну активність людини. Колективне несвідоме розглядається К. Г. Юнгом як певна загальна основа психіки, що є тотальною в усіх людей. Саме в цій загальній основі й містяться архетипи: «У той час як зміст особистісного несвідомого набувається протягом життя індивіда, зміст колективного несвідомого беззмінно становлять архетипи, які присутні в ньому від початку» [16, с. 167]. Психолог таким чином заперечує ідею Дж. Локка, який стверджував, що свідомість немовляти є *tabula rasa*: маленька людина вже має набір певних установок — інстинктів та архетипів. Однею з ознак архетипу К. Г. Юнг називає апіорність: «архетип, звичайно ж, існує апіорно. Можливо, цим пояснюється часто зовсім ірраціональне, але безсумнівне існування певних настроїв та стереотипів. Імовірно, на них також важко вплинути саме через потужний сугестивний ефект, що йде від архетипу. Він зачаровує свідомість, бере її в полон, ніби гіпнолізує» [16, с. 178]. Як вважає психолог, людина, яка жила в сиву давнину, думала й діяла за такими ж принципами, що й ми. Послідовно розвиває ідеї К. Г. Юнга

Е. Нойман, визначаючи колективне несвідоме як структуру, що «є джерелом усього психічного творіння: релігії, обрядовості, організації суспільства, свідомості і, нарешті, мистецтва» [17, с. 154]. Таким чином, в аналітичній психології несвідоме постає творчою основою в людській психіці, а отже, творчість є оживленням архетипу як складника колективного несвідомого. Саме це дає підстави розвитку загальнофілологічного підходу до вивчення архетипів у художній літературі з метою виявлення тих першопочаткових мотивів, які керують фантазією письменника. До основних архетипів відносять архетипи тіні, самоті, аніма (душі) й анімуса (духа), трікстера, першоелементів буття. Архетип не можна розглядати лише як певну сталу структуру, оскільки це спричиняє стереотипізацію. Вічні образи та вічні теми, що є основними мотивами архетипу, можуть набувати в художніх творах індивідуального трактування. Розглядаючи архетипи художнього стилю Т. Г. Шевченка, Н. В. Слухай зазначає: «юнгіанськими архетипами ніяк не охопити багатства міфопоетичних смислів <...> Семантика міфологем Шевченка є набагато ширшою» [11, с. 44–45]. У лінгвістичних розвідках реконструкція архетипів сприяє висвітленню культурного, міфологічного складників. Щодо мовного втілення архетипів Є. А. Барляєва зазначає: «Мовною реалізацією архетипів або символів свідомості є не лише порівняння, але й метафора» [1, с. 27]. Робота Л. І. Белехової репрезентує погляд на архетипи як на когнітивні образи, що «вважаються передконцептуальною основою формування словесних поетичних образів. Вони — передзнання людства» [2, с. 225]. Оскільки архетипи є структурами психіки людини, що нерозривно пов'язані з когнітивною діяльністю індивіда, з одного боку, а також втіленням культурного досвіду, з іншого, то видається доцільним говорити про *архетипний концепт*. Спробуємо на основі проведеного аналізу наявних теорій архетипу та концепту описати особливості, структуру архетипного концепту та методику аналізу архетипних концептів у художній творчості.

Зважаючи на існуючі визначення концепту та архетипу, припускаємо, що архетипні концепти є складними семантичними, смисловими утвореннями, які постають важливими в загальнолюдській культурі, мають значну кількість мовних одиниць для репрезентації, широко представлені в міфологічній, релігійній, художній картинах світу, наявні в золотому фонді фразеології і передбачають численні асоціації та потужний образний шар. Розгляд різних поглядів на концепт та архетип дозволив виявити такі характеристики архетипного концепту. По-перше, архетипний концепт є психоментальним утворенням, яке виконує функцію зберігання, обробки та репрезентації інформації, що міститься в колективному несвідомому. На формування архетипного концепту не впливають національно-культурні та географічні чинники, кліматичні умови, флора та фауна — у своїй основі архетипний концепт має апріорне знання. Архетипними концептами не можуть вважатися національно значимі концепти, адже вони сформовані під впливом досвіду конкретної нації і в інших спільнотах можуть не містити архетипних смислів або ж бути відсутніми. Наприклад, яскраво етнокультурний складник простежується в концептах ТОПОЛЯ, КАЛИНА, СВЯТКИ, КОЗАК, якщо говорити про українську ментальність. Серед етнокультурних концептів Росії варто назвати концепти БЕРЕЗА, МАТРЬОШКА. Для Японії етнокультурний маркер міститимуть концепти САКУРА, ЧАЙНА ЦЕ-

РЕМОНІЯ, КІМОНО. Ці реалії наділені у відповідних мовах етнографічними, етно-історичними, етнокультурними, етнопедагогічними параметрами, функціонують як у народних, так і в авторських контекстах, і мають яскраво виражену етносимволіку. Тому при дослідженні таких концептів доцільніше говорити про етнокультурні, а не архетипні концепти. В. І. Карасик порівнює архетипні концепти з комп'ютерними вірусами та культурними мемами, оскільки основною властивістю і тих, й інших є здатність розповсюджуватися і практично в незмінному вигляді переходити до свідомості інших людей і бути «імунітетом культури» [5, с. 69]. По-друге, архетипний концепт тісно пов'язаний із культурою людського суспільства. Оскільки архетип є первинним стосовно символів та міфологем і становить їхню основу, це дає змогу в семантичній структурі архетипного концепту виокремити культурний складник. По-третє, архетипні концепти постійно відтворюються в мовотворчості майстрів художнього слова, адже однією з основних сфер, де найяскравіше проявляються архетипи, є, як стверджує К. Г. Юнг, художня творчість. Завдяки інтуїтивним пошукам майстрів слова відбувається вихід колективного несвідомого на поверхню. Таким чином, архетипні концепти постають обов'язковими елементами дискурсивних практик та текстотвірної діяльності. Архетипні концепти настільки універсальні, що їх не може уникнути жоден письменник. Ще однією ознакою архетипних концептів є їхня здатність до розвитку, що відбувається саме завдяки введенню в художній контекст, де концепт обростає індивідуально-авторськими смислами, тобто починає експлікувати не лише універсальні знання, а й індивідуальні міркування.

Усі архетипні концепти можуть уважатися універсальними, оскільки, як підкреслює В. Л. Іващенко, «частково або повністю засвідчені в кількох культурах як вічні цінності» [4, с. 61], тобто більшою чи меншою мірою фіксують досвід усієї людської цивілізації. Архетипні концепти є стійкими щодо змін суспільних поглядів, традицій і на семантичному рівні зберігають свої основні ознаки. Смислова структура архетипного концепту позначена амбівалентністю. У структурі архетипного концепту присутні як загальномовні, загальнопоетичні, так й індивідуально-авторські, суб'єктивні смисли. Архетипний концепт не може мати однозначний позитивний чи негативний маркер. Наприклад, в одному архетипному концепті можуть співіснувати антиетичні смисли: *життя – смерть, вогонь – вода, чоловіче – жіноче, добро – зло, божественність – демонічність, активність – пасивність*.

Оскільки архетипні концепти, з одного боку, репрезентують культурний зміст, а з іншого, — є когнітивними структурами свідомості, то при дослідженні концептів такого роду вважаємо за можливе використовувати комплексну методику для більш повного висвітлення різних аспектів архетипного концепту в художніх творах. До основних структурних елементів архетипного концепту відносимо поняттєвий та культурний складники, як це пропонує Ю. С. Степанов [12, с. 41]. Також вважаємо за можливе поєднати польову (яка передбачає ієрархічну будову смислових елементів) та шарову будову. До ядерної зони архетипного концепту відносимо поняттєвий шар як такий, що репрезентує найбільш узагальнену інформацію про об'єкт. Пропонуємо для аналізу ядра архетипного концепту скористатися методикою, яку пропонує Й. А. Стернін, а саме: визначити слова-репрезентанти концепту (ті «основні засоби, якими найчастіше маніфестується концепт у мовленні» [13, с. 61]). На

думку вченого, ядро концепту «найкраще відображає семантика ключового слова (лексеми), що називає концепт» [13, с. 62]. Приядерну частину формує культурний складник, який містить історичний та етимологічний шар, де й виявляються приховані архетипні наповнення концепту. Дослідження цих шарів дозволить виявити ту мотивуючу ознаку, що лежить в основі смислової структури концепту, провести паралелі між сучасними даними та давніми інтерпретаціями. Периферію архетипного концепту становлять індивідуально-авторські інтерпретації, які є, за визначенням Л. А. Лисиченко, ситуативними й такими, що виникають, коли слово вживається в семантичних зв'язках, невласливих йому [7, с. 86–87]. Шари архетипного концепту складають семантичні сфери – сукупність семантичних наповнень, об'єднаних навколо концептуальної ознаки. Художньо-семантичне наповнення розуміємо вслід за К. Ю. Голобородьком як «сукупність узуальних значень і контекстуальних смислів у художньому мовомисленні творчої особистості» [3, с. 51].

Таким чином, при аналізі мовного втілення архетипних концептів у художній творчості пропонуємо використовувати такий алгоритм: по-перше, встановити можливі мовні репрезентанти концепту; по-друге, встановити ядерну частину концепту, його поняттєвий шар через опрацювання тлумачних словників; по-третє, виявити культурний складник, звернувшись до етимологічних даних та опрацювавши етнографічні, міфологічні, релігійні, філософські словники, довідники та інші праці. Наступний етап передбачатиме моделювання основних семантичних сфер архетипного концепту. Надалі проводимо семантико-стилістичний, лінгвопоетичний опис репрезентантів архетипного концепту в мові художніх творів у межах виокремлених семантичних сфер, встановлюючи ядро, приядерну частину та периферію. Отже, методика аналізу архетипних концептів у художніх творах матиме радіальний характер, тобто передбачатиме рух від ядра до периферії із встановленням усіх семантичних сфер та семантичних наповнень.

Література

1. Барляева Е. А. Об использовании архетипов в литературе / Е. А. Барляева // Архетипы, мифологеми, символы в художественной картине мира писателя : [материалы междунар. заоч. науч. конф., 19–24 апр. 2010 г.] / под ред. Г. Г. Исаева. – Астрахань, 2010. – С. 26–29.
2. Белхова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [монографія] / Л. І. Белхова. – Херсон : Айлант, 2008. – 368 с.
3. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся : лінгвокогнітивна інтерпретація : [монографія] / К. Ю. Голобородько. – Х. : Харк. іст.-філол. т-во, 2010. – 527 с.
4. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація / В. Л. Іващенко // Мовознавство. – К., 2004. – № 1. – С. 54–61.
5. Иная ментальность : [монография] / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

7. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л. А. Лисиченко. – Х. : Основа, 2009. – 191 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Академія, 2006. – 752 с.
9. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология : [монография] / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
10. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
11. Слухай Н. В. Архетипи художнього стилю Шевченка / Н. В. Слухай // Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка / Н. В. Слухай, Ю. Л. Мосенкіс. – К., 2006. – С. 43–56.
12. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки рус. культуры, 1997. – 824 с.
13. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 58–65.
14. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-оглы. – [2-е изд.]. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с.
15. Философский энциклопедический словарь / [голов. ред. В. І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
16. Юнг К. Г. Избранное / К. Г. Юнг ; [пер. с нем. Е. Б. Глушак, Г. А. Бутузов, М. А. Собуцкий, О. О. Чистяков ; отв. ред. С. Л. Удовик]. – Минск : Попурри, 1998. – 448 с.
17. Юнг К. Г. Психоанализ и искусство / К. Г. Юнг, Э. Нойманн ; пер. с англ. Д. В. Полтавец. – М. : REFL-book ; К. : Ваклер, 1996. – 304 с. – (Серия «Актуальная психология»).

Sljunina O. V. Archetypical concept in lingual and poetical paradigm

The article is devoted to the problems that deal with the lingual representation of archetypical senses. In the paper the definition of archetypical concept is presented, the main features of such concepts are outlined and the methodology of lingual analysis of the archetypical concepts is proposed.

Key words: concept, archetype, archetypical concept, semantic sphere, semantic filling.

Слюнина Е. В. Понятие архетипного концепта сквозь призму лингвопоэтики

Статья посвящена проблемам, касающимся языкового выражения архетипных представлений. В работе предложено определение архетипного концепта, определены отличительные черты и представлена методика анализа такого рода концептов.

Ключевые слова: концепт, архетип, архетипный концепт, семантическая сфера, семантическое наполнение.

АСОЦІАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТІВ ДОБРО І ЗЛО У НАРОДІВ АЗІЇ І АФРИКИ

У статті на матеріалі асоціативного експерименту описано асоціативний потенціал концептів ДОБРО і ЗЛО, знання концептосфери яких необхідне для адекватного діалогу культур в умовах полінаціонального культурного середовища.

Ключові слова: концепт, лінгвокультурологія, концептосфера.

Вивчення концептів «добро», «зло» є особливо активним, їх дослідженню присвячують дипломні роботи, кандидатські дисертації, розділи монографій [1, с. 171-183]. Це пов'язано з тим, що актуальним для багатьох вчених-гуманітаріїв є прагнення виділити, описати й осмислити основні морально-етичні категорії людського буття пізнати їхню природу, властиві їм трансформації смислів, той образний світ, що прихований у них. Вивчення духовно-культурних концептів здійснюється в різних напрямках і аспектах, серед яких провідне місце посідає наукова галузь, що виникла на перетині кількох наук, – лінгвокультурологія, основним спрямуванням якої є дослідження живих комунікативних процесів у зв'язку з матеріальною, соціальною або духовною культурою певної мовної спільності, що засвідчує її культурно-національний досвід і традиції [1, с. 4]. Лінгвокультурне вивчення загальнолюдських понять, або концептів, зокрема таких, як «добро» і «зло» є доцільним у тому аспекті, що з'ясування їхнього асоціативного потенціалу у студентів-іноземців з різних країн допоможе виявити спільне в розумінні цих загальнолюдських категорій буття, те, що єднає їх з українцями, і відмінне, притаманне певному народові. Таке дослідження є важливим в умовах полікультурного студентського середовища, у якому домінують азійські та африканські студенти-іноземці, та для досягнення взаєморозуміння між студентами-іноземцями та викладачами. Зіставлення (...) концепту як ключового слова духовної культури з реальним значенням, тлумаченням слів дає можливість прослідкувати особливості мислення, світовідчуття людини, народу, особливості формування і розвитку культури [2, с. 98].

На думку Ю. С. Степанова, концепт – основний осередок культури у ментальному світі людини; «жмуток» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань [6, с. 43]. Отож явище культурологічне, і разом з тим психологічне, зумовлене соціолінгвістичними чинниками. У концепті прослідковуються такі визначальні ознаки, як вихідна форма (власне «внутрішня форма» самої назви), концентровано представлена історія; сучасні асоціації, оцінки тощо. В основі концепту лежить колективне несвідоме, архетип, нерідко й міфологема.

У концептуальній сфері перехрещуються й накладаються одна на одну категорії, що охоплюють різноманітні, неодноразові й різноаспектні поняттєві константи, взяті з можливого кола передовсім абстракцій. Серед комплексу таких понять і категорій привертає увагу система, у якій сконцентрувалася сутність як загальнолюдських, так і національно орієнтованих цінностей, – це набір чуттєвих, емоцій-

них, морально-етичних категорій, таких, як «добро, зло, віра, правда, гріх, зрада» тощо [1, с. 8].

Філософи, релігійні діячі, поети писали про неминучість, всесилля й немирушність зла. За словником *зло*: 1. що-небудь погане, недобре, протилежне – добро; 2. нещастя, лихо, горе; 3. почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість [5, с. 597].

Як стверджують філософи різних напрямів, межа між добром і злом відносна, а часом взагалі стерта. За думкою О. П. Блаватської, «зло є лише сліпа сила природи, що опирається; це є реакція, опірність і протилежність; це є зло для одних і добро для інших... Якби зло зникло, то добро зникло б із землі разом із ним» [цит. за 1, с. 172].

Навіть за церковними канонами, «з точки зору того, хто їх розглядає або пізнає досвідом, окремі речі суб'єктивно можуть бути добрими або поганими», отож поняття зла може змінюватися, трансформуватися, зрештою переходити в добро. На перший план висувається ідея вибору.

За морально-етичними нормами зло протистоїть добру. За словником, *добро* – це передусім усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям; благо; протилежне – лихо, зло» [4, с. 323].

Наведені вище міркування дослідників про суб'єктивність категорій добра і зла цілком підтверджує зібраний нами матеріал (зазначимо, що в асоціативному експерименті брали участь студенти з Нігерії, Габону, Китаю, Азербайджану). Проте водночас підтвердилася й універсальність цих категорій для різних народів світу – більшість запропонованих понять, які на наш погляд, належать до концептосфери добра і зла, стійко асоціювалися тільки з добром або тільки зі злом. Студентам було запропоновано визначити як добро або зло такі поняття: гроші, власний будинок, мир, війна, любов, кохання, ревності, розум, дурість, краса, потворність, худий, товстий, їжа, вода, азарт, комп'ютерні ігри, алкоголь, наркотики, хабарництво, діти, Бог, освіта, чоловік, жінка, тепло, холод. Крім того, їм пропонувалося самим доповнити ряд понять, які для них особисто або у їхній країні асоціюються з добром або зі злом. Зазначимо, що поняття *їжа, вода, тепло, холод* були введені, зважаючи на їх актуальність для студентів з Африки, де, як відомо, частою є нестача питної води, а теплий клімат, до якого вони звикли, є причиною поганої й повільної адаптації до кліматичних умов помірних широт. Введення ж поняття *комп'ютерні ігри* стало наслідком спостереження за китайськими студентами, для яких це улюблений і часто єдиний вид дозвілля.

Отже, до понять, які у всіх студентів, що взяли участь в опитуванні, асоціюються з *добром* належать гроші, мир, любов, кохання, розум, краса, худий, їжа, вода, комп'ютерні ігри, Бог, освіта. Вважаємо, що на вибір студентів щодо комп'ютерних ігор та поняття «худий» повпливала насамперед світова «мода» – загальне захоплення комп'ютерними іграми та культ схуднення у Європі (як відомо, у східних культурах, а свого часу й в українській, худі жінки вважалося неспроможними нормально народжувати дітей та важко працювати. Згадаймо Мелашку із твору Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», яка через свою делікатну тілобудову й невисокий зріст не могла навіть як слід вимісити тісто на хліб, за що довгий час була в немилості у свекрухи. Мелашка протиставляється високій та дородній Мотрі, в якій

діло в руках горить). Крім того, у східних культурах існує культ грошей, особливо у народів Азії, де грошима вимірюють усе – усе купується і продається.

Інваріантні концепти характерні для багатьох культур, проте людський фактор виявляє у них свої специфічні риси, що наявні, насамперед, в окремо взятій лінгвоетнічній спільності [3, с. 78]. Однозначно *злом* студенти вважають війну, дурість, потворність. Решта понять асоціюються суб'єктивно чи об'єктивно у одних із добром, у інших – зі злом. Так, більшість студентів вважає добрим мати власний будинок, але один із африканців відносить його до концептосфери поняття «зло» через клопоти, пов'язані з його обслуговуванням – євроремонт, опалення тощо, що мимоволі змушує пригадати стереотипну думку про ледачість представників африканських націй. Крім того, згадка про євроремонт свідчить про соціалізацію студента-третьоккурсника, який вже добре знає, що є престижним і актуальним в оформленні житла для українців і що ремонт у помешканні вимагає значних коштів.

Розділилися студенти у думках про ревності: половина опитуваних вважає їх добром як почуття, що підкреслює кохання, доводить небайдужість закоханих одне до одного; для інших – це деструктивне почуття, що руйнує стосунки. Щодо визначення поняття «товстий», то тут чітко помітні ментальні національні установки для африканців і азербайджанців – це добро, для китайців – зло. Один із африканців, очевидно під впливом згаданої вище моди визначає «товстий» як зло, але в дужках зазначає, що в Африці це добро. Для половини опитуваних азарт асоціюється з іграми і тому названий злом, інші визначають його як рушійну силу для доброї роботи і нових відкриттів (добро).

Для релігійних, віруючих студентів з Нігерії та Азербайджану алкоголь, наркотики і хабарництво є однозначним злом. Один із африканців під впливом соціалізації в українське суспільство називає добром алкоголь як спосіб розслабитися та хабарництво як спосіб швидкого досягнення бажаного результату. Таке саме ставлення до так званих «легких» наркотиків у одного із китайських студентів.

Для африканців і та азербайджанців в силу традиції мати багато дітей для їхніх народів діти – це добро, дехто з африканців навіть вказує конкретну цифру (5). Для перенаселеного Китаю діти є злом, тим більше, якщо зважати, що всі студенти-китайці, які приїхали навчатися до нашого університету – міські мешканці, до того ж атеїсти (в селах, за їх твердженням, ставлення до дітей дещо інше, там за традиціями патріархального релігійного суспільства, яке у провінції ще не повністю викорінене, мати дітей – це добро).

У китайців та азербайджанців однаково добре ставлення до чоловіків і жінок. На думку африканців впливає як матриархат в багатьох племенах (чоловік злий, жінка – добра), так і загалом їх суб'єктивне негативне ставлення до людей як злих, грішних істот (чоловік злий, жінка зла).

Більшість студентів тепло й холодно вважають добром, що свідчить про їх безболісну адаптацію до українського клімату, студенти, які приїхавши в Україну, почали часто хворіти, і тепло і холодно визначають як зло. Отже, тут діє суб'єктивний фактор.

Щодо другої частини питальника, то для азербайджанських студентів добром також вважається почуття власної гідності, честь, повага, етика, культура, сім'я, довіра. Концептосферу зла у них доповнюють цигарки, зброя, невічливість, непо-

вага, брехня, зрада, лицемірство, тобто ставлення до добра і зла для них визначає як віра, дотримання принципів ісламу, так і особиста вихованість, належність до інтелігентної сім'ї. Віруючі африканці злом називають боротьбу між християнами і мусульманами у своїх країнах, що свідчить про дошкульність цих війн для тих, хто розуміє, що всі «ми служимо одному Богу». Актуальним для них також є почуття патріотизму і гордості за свою країну. Для африканських студентів добром є зарплата за місяць (в руслі позитивного ставлення до грошей загалом), демократія, місто (як суб'єктивний фактор, зумовлений позитивним досвідом життя в місті), робота, власне житло. Злом вони називають гомосексуалізм, полігамію, асфальт.

Отже, як свідчить зібраний матеріал існує ряд понять, які викликають позитивні чи негативні асоціації у всіх опитуваних (гроші, любов, війна, мир, їжа, вода, краса тощо) і становлять універсальну концептосферу *добра і зла*. На ставлення до інших понять впливають національні традиції, віра, соціальні чинники та ситуація в державі, що власне і становить національну специфіку розуміння добра і зла (бути товстим у Африці добре, також жінка – добро, бо тут панує матриархат, діти для китайців – зло через перенаселеність країни, для азербайджанців визначальними є поняття честі, поваги і однозначно негативними ті, які у всіх світових релігіях асоціюються з гріхом, – наркотики, алкоголь, цигарки, азартні ігри), або певні суб'єктивні фактори (ступінь соціалізації, адаптація до клімату, виховання тощо).

Література

1. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : [монографія] / В. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
2. Лисицин А. Г. К проблеме концептуального анализа / А. Г. Лисицин // Язык и культура. Третья международная конференция : доклады и тезисы докладов. – К., 1994. – С. 98-100.
3. Лобур Н. В. Культурно-лінгвістичний портрет концепту мудрості в українській мові / Н. В. Лобур // Язык и культура : [материалы шестой Междунар. науч. конф.]. – Т. 2: Культурологический компонент языка. – К. : Collegium, 1998. – С. 78-79.
4. Словник української мови в 11 т. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.
5. Словник української мови в 11 т. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1972. – 744 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Академический Проект, 2001. – 989 с.

Suduk I. I. Associative potential of «The good» and «The evil» as concepts: Asian and African peoples

In this article it is described an associative potential of «the good» and «the evil» concepts based on the materials of the associative experiment, knowledge of sphere of concepts needed for adequate cultures dialogue under multinational student community.

Key words: concept, lingual cultural science, sphere of concept.

Судук И. И. Ассоциативный потенциал концептов ДОБРО и ЗЛО у народов Азии и Африки

В статье на материале ассоциативного эксперимента рассмотрен ассоциативный потенциал концептов ДОБРО и ЗЛО, знание которого необходимо для адекватного диалога культур в условиях полинациональной студенческой среды.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурология, концептосфера.

УДК 811.161

Г. М. Шацька

АСИМИЛЯТИВНІ МОДЕЛІ ТОПОНІМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ОСТРОВАХ ГАЛИЧИНИ

Стаття висвітлює особливості словотвору назв німецьких поселень Галичини та характеризує асимілятивні моделі цих топонімів у ситуації мовного острова.

Ключові слова: топонім, словотвірна модель, композита, мовні контакти.

У процесі дослідження мовних взаємовпливів, які неодмінно супроводжують тривалі міграційні процеси тих чи інших етносів, важлива роль відводиться топонімам. Лінгвістичні функції топонімів завжди включають темпоральний аспект, оскільки вони зберігають фонетичні та словотвірні риси, притаманні конкретній мові в певний історичний момент, і локальний аспект, бо в топонімі фіксується мовна специфіка конкретного географічного простору. Назви населених пунктів ніколи не бувають випадковими чи позбавленими значення [1, с. 67]. Їхнє значення синтезує в собі комплекси екстра- та інтралінгвальних факторів. Не є винятками і назви німецьких колоній Східної Галичини (мається на увазі історичний регіон), які виникли в наслідку третьої міграційної хвилі німецьких поселенців на схід.

Топоніми, що виникли в ареалах німецькомовних островів-колоній у результаті асиміляційних процесів, досліджувалися як у вітчизняному [1], так і у зарубіжному мовознавстві [3, с. 5]. Так, Г. Бельман стверджує, що історичні топонімічні форми є певною ілюстрацією коареального співіснування старших слов'янських і молодших німецьких поселень у результаті колонізації: «Різні доповнення, як от *Polnisch- / Wendisch-, Deutsch-, Klein-, Groÿ-, Alt-, Neu-* та ін., можуть відтворити сусідство слов'янсько-німецьких поселень» [3, с. 3]. Таке сусідство та існування «колоній-вселень» у слов'янські села мотивують паралельне існування подвійних топонімів – «freie Paare» [3, с. 3].

Дослідник запозичень у мові німців-колоністів Галичини Юліус Кремер вивчив і зафіксував іншомовні впливи на пфальцсько-швабський діалект галицьких німців [7], проте не подав характеристики топонімів та мікротопонімів – географічних назв у межах німецькомовних островів.

Однією з останніх публікацій про назви німецьких поселень в Галичині, яка підтверджує існування подвійних слов'янсько-німецьких пар топонімів, є праця Г. Вальтера [9]. Та автор, на жаль, обмежується прикладами паралельних назв, аси-

мільованих варіантів, запозичених слов'янських назв та антропонімів, що лягли в основу низки коменоративних назв.

Наявний фактологічний матеріал німецьких топонімічних дериватів у Галичині 18–20 ст. дає змогу досліджувати його й у етнолінгвістичному аспекті, з урахуванням діалектних особливостей мови-реципієнта, яка існувала в умовах іншомовного оточення, – т.зв. «мовного острова».

Характеристика номінативно-дериваційних процесів у топоніміці німецьких колоній Галичини має первинну актуальність для дослідження екстралінгвістичних та лінгвістичних мотивацій процесу запозичення українізмів у мову німців-колоністів та для демонстрації впливу слов'янських топонімічних форм на словотвір назв колоній. Тому важливим предметом цієї розвідки бачиться класифікація топонімів за структурно-семантичними моделями творення та виявлення їх основних асимілятивних моделей.

Німецькі поселення нового часу (1772–1914) в Галичині утворили мовні острови ексклавно-анклавного типу [5, с. 178]. Топоніми Галичини були чи не найпершою слов'янською (українською та польською) лексикою, з якою безпосередньо зіткнулися придворні чиновники з кайзерівського Відня, а потім і прибулі німці-колоністи, і яка через соціально-історичні передумови підлягала обов'язковому практичному освоєнню колоністами. Адже географічні назви Галичини були першими словесними орієнтирами в абсолютно чужомовному слов'янському світі та першими кроками на шляху до міжмовної взаємодії німецьких поселенців та галичан.

Назви німецьких поселень можна розподілити між трьома групами: а) відойконімі, б) відантропонімі та в) назви-етнонімі. За способом словотвору німецькі відойконімі топоніми демонструють наступні моделі:

1) адаптовані діалектні форми офіційних нормативних німецьких назв. Ці форми відображають фонетичні та лексико-граматичні особливості пфальцьсько-швабського діалекту більшості колоністів. Так, наприклад, у ряді топонімів літературна назва втратила з'єднувальний компонент (*e*)*n*, оскільки кінцевий звук *-n* в парадигмах діалектних дієслів та номенів відсутній, наприклад: *Gassdorf* замість *Gassendorf*, *Laufdorf* від *Laufendorf*, *Wissdorf* замість *Wissendorf*. Сполучення *nn* замінило графему *nd* у *Linnefeld* замість *Lindefeld*. В ряді назв спостерігається зникнення умлаутів: *Kunigsau* перетворилося в *Keenichsau*, а оглушення дзвінкого зімкнено-проривного *g* в позиції ауслаута (в кінці складу) призвело до сміхотворних семантичних змін літературної норми.

2) транслітерації назв сусідніх слов'янських поселень. Такий вид запозичень ще раз підтвердив той факт, що найчастіше запозичуються географічні назви та імена осіб [2, с. 98], які демонструють у новому мовному оточенні асимілятивні моделі, сформовані на різних структурно-семантичних та словотвірних трансформаціях.

Чиста транслітерація слов'янських топонімів у нових назвах німецьких колоній спостерігалася вкрай рідко. Поселенці намагалися адаптувати незвичні назви з незрозумілою їм внутрішньою формою, перетворивши їх на схожі за звучанням німецькі з прозорим, хоча і абсолютно іншим значенням. Так, наприклад, типові для польських та українських назв кінцеві склади *-ow/-iv* відтворилися німецькою формою *-au*, співзвучною з німецьким іменником *Aue* (пічкова долина, луг), який

є дуже частим складником німецьких топонімів: *Berdyczow – Berdikau*, *Goleszow – Goleschau*, *Jatta – Jattau*, *Kadczu – Kadschau*.

Фонетико-графічна адаптація назв галицьких поселень відбувалася у відповідності до особливостей діалектного мовлення колоністів, що засвідчують лексикони з кодифікацією назв колоній та спогади колоністів [6, 9]. Наприклад, нетипова для німців флексія *-a* була змінена на *-e*: *Wolica* отримала форму *Woletze*, *Wola* набула форми *Wole*, *Nowica – Nowice*, *Lublany – Luwjane*, *Wiszenka – Wischinke*, *Smereczna – Schmaretschne*. Проте багатоскладові слов'янські топоніми, що закінчувалися на *-e* у запозиченій формі це закінчення втрачали: *Muzylowice – Muschlowitz*, *Mierzwica – Meerwitz*, *Porzeczce – Poretsch*.

Дещо іншими є варіанти асиміляції, де в запозичених назвах зникали цілі склади: *Drohobycz – Drowitz*, *Mikolajow – Nicklei*, *Bolechów – Bolgoff*, *Ustrzyki – Ostrich*, *Grabowiec – Grawitz*. Іноді ж окремі морфеми або цілі основи композитних топонімів підмінялися схожими за звучанням німецькими іменниками з прозорою внутрішньою формою, яка, проте, не мала нічого спільного з семантикою української основи: *Biegonice – Pechnitz* (*Biego – Pech*), *Kalinów – Kalhof* (*-ow – Hof*), *Kamienbrod – Kannebrot* (*-brod – Brot*), *Troscianiec – Droschtenetz* (*-niec – Netz*), *Kupnowice – Koppelwitz* (*-wice – Witz*), *Nowocielica – Nowerseletz* (*-lica – letz(t)*).

3) композити-гібриди, утворені основокладанням транслітерованого слов'янського топоніма та німецьких означальних назв *Neu-*, *Deutsch-*, або основного компонента *-Kolonie*: *Neu-Kalusz*, *Neu-Horozanna*, *Neu-Mizun*, *Deutsch-Lany*, *Deutsch-Smolín*, *Bandrow-Kolonie*, *Knihinin-Kolonie*.

4) топоніми – переклади слов'янських назв. Їхній аналіз дозволяє виділити наступні форми словотвору:

- композити, утворені від складних слов'янських назв шляхом перекладу складників, наприклад: *Zimna Woda – Kaltwasser*;

- композити, утворені від складних слов'янських назв шляхом перекладу тільки першого слова з використанням в якості основного компонента композити типових для німецьких топонімів іменників *Dorf*, *Berg*, *Au(e)* тощо, наприклад: *Mokra Wies – Nassendorf*, *Nowa Wies – Neudorf*;

- композити, утворені шляхом перекладу простих слов'янських топонімів з додаванням типових складників німецьких географічних назв у функції основного слова, наприклад: *Kiernica – Brunndorf*, *Padew – Fallbrunn*, *Sarny – Rehberg*, *Kamien – Steinau*, *Swierkla – Tannendorf*, *Strzeszyce – Wachendorf*;

- композити, утворені шляхом перекладу суфіксальних та префіксальних форм слов'янських топонімів. При перекладі префіксації спостерігається переклад префікса та основи відповідними німецькими формами: *Podrzeczcie – Unterbach*, *Podberezce – Unterberge*, *Podhajczyki – Unterwalden*. При перекладі суфіксальних топонімів німецькі форми набувають композитної структури, в якій замість суфікса вживається описовий загальний іменник-основа: *Tarnawiec – Dornbach*, *Ksiaznice – Fürstenau*, *Uliczno – Gassendorf*, *Komarow – Gelsendorf*, *Nadziejow – Hoffnungsau*, *Biegonice – Laufendorf*, *Lipowice – Lindenau*, *Kurzyna – Rauchersdorf*, *Sarnyky – Rehendorf*, *Wojtowstwo – Vogtsdorf*, *Dyikowiec – Wildental*, *Roynjatow – Rosenberg*;

• прості назви колоній, утворені шляхом перекладу простих слов'янських топонімів: *Gaj – Hain*.

Проте не всі перекладні форми користувалися популярністю в німецьких колоністів. Дуже часто замість них у вжитку активно з'являлися слов'янські форми, адаптовані до діалекту колоністів. Ті паралельні слов'янські назви німецьких колоній, де в процесі фонетичної асиміляції зникли флексії або оглушилися окремі дзвінки приголосні, все одно вживалися частіше, оскільки відмінності були незначними і запозичені назви служили кращими орієнтирами у спілкуванні з місцевим населенням, ніж офіційні німецькі назви, наприклад: *Uliczno – Gassendorf + Olitschne*, *Komarow – Gelsendorf + Kameroff*, *Nadziejow – Hoffnungsau + Naddjoff*, *Biegonice – Laufendorf + Pechnitz*, *Swierkla – Tannendorf + Schwerklaa*. При адаптації спостерігається явище народної етимології майже в кожному випадку: *Drozdowize – Burgthal + Droschtewitz*, *Siwka – Ugartstal + Schifka*, *Mierzwica – Meerwitz + Wiesenberg*.

Мотиваційним чинником більшої вживаності адаптованих слов'янських топонімів порівняно з офіційними німецькими назвами колоній виступає співзвучність основ чи їхніх морфем з німецькими іменниками (рідше прикметниками), значення котрих служило характеристикою особливостей життя в тій чи іншій колонії: *Biegonice – Pechnitz* (*Pech – невдача, нещастя*), *Komarow – Kameroff* (*Kammer – комага*), *Swierkla – Schwerklaa* (*schwer – важко*).

Дещо особіно від охарактеризованих груп топонімів стоїть значна кількість відантропонімних (комеморативних) назв [1] німецьких колоній, які мали увіковічнити імена видатних осіб, що особливо долучилися до процесу колонізації.

При детальному аналізі словотвору таких топонімів вимальовується виразна відмінність між похідними морфологічними формами назв, зумовлена етнічними коренями вихідних антропонімів: топоніми – деривати від німецьких імен – це або зміна антропонімічної функції імені на топонімічну: *Kranzberg* (*Franz Anton Edler von Kranzberg – губерніяльний радник і референт*), *Dornfeld* (*Anton Edler von Dornfeld – губерніяльний радник*), *Rosenberg* (*Fürst Rosenberg-Orcini – довірена особа кайзера*), *Rottenhan* (*Heinrich Franz Graf von Rottenhan – губерніяльний радник*), *Einsiedel* (*Graf von Einsiedel – член комісії з питань колонізації*) або ж композиція “ім'я + загальний іменник (якісна характеристика номінованого простору)”: *(Brigida) – Brigido* (*Graf Josef von Brigido – губернатор Галичини*) + *Au(e)*, *Ugartstal*, *Ugartsberg – Ugart* (*Alois Ludwig Graf Ugarte – придворний канцлер, таємний кайзерівський радник*) + *Thal* (*Tal*), *Berg*).

А назви колоній, в основу котрих лягли імена тих польських або українських землевласників, які запроваджували на своїх землях приватну колонізацію, демонструють зовсім іншу модель словотвору: антропонім + слов'янські присвійні суфікси *-ow/iv*, *-in/ин*, *-owka/івка*, наприклад: *Mierow*, *Josefow* (землевласник граф *Josef Mier*), *Sygniowka* (землевласник *Sygniow*), *Josefow*, *Hanunin*, *Antonin*, *Stanin* (дому графа), *Bronislawowka*, *Kasimierowka* (дому графа *Miezopotowski*), *Karlowska* (землевласник *Karl Szczynski*), *Slawitz* (землевласник *Slavinski*). Виявлену закономірність ще раз підтверджують назви гірських сіл богемських німців: *Annaberg*, *Felizienthal*, *Karlsdorf* були закладені на землях землевласника Зайфа (*Karl von Seif*) і названі на честь членів його родини, колонія *Leopoldsdorf* названа на честь землевласника

Поппера (*Leopold von Popper*), а колонії *Ludwikowka*, *Teresowka* отримали імена дочок графа Потоцького.

Отже, проведений аналіз демонструє значні впливи слов'янських власних назв Галичини на словотвірний процес іншомовних топонімів – назв німецьких колоній. Оскільки творення німецьких топонімів відбувалося синхронно, а може і з випередженням стосовно закладання поселень, коли ще не йдеться про будь-які екстралінгвальні (культурні, економічні, релігійні тощо) фактори, то можемо твердити, що в даній ситуації мовний контакт випередив позамовний (хоча, зазвичай, перший буває наслідком другого).

Відкритість мови колоністів до запозичення слов'янських власних назв на подальшому етапі колонізації засвідчила її потенційну здатність до запозичення української та польської лексики, що підтвердили пізніші дослідження [7]. Таким чином, німецькомовний топонімічний феномен на території Галичини зафіксував запозичені за різними моделями та асимільовані в мові-реципієнті українські географічні назви. І хоча він проіснував недовгих півтора століття, його наявність демонструє не таку вже й часту можливість для дослідження поведінки українських топонімів у німецькомовному середовищі.

Література

1. Даникьян С. С. К вопросу о происхождении немецких топонимов / С. С. Даникьян // Вопросы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков. – Ростов-на-Дону, 1974. – Вып. 2. – С. 68–74.
2. Языковые ситуации и взаимодействие языков. – К. : Наук. думка, 1989. – 203 с.
3. Bellmann G. Slawoteutonika / Bellmann G. – Berlin-New York : Walter Gruyter, 1971. – 179 S.
4. Bielfeld H. H. Die slawischen Wörter im Deutschen. Ausgewählte Schriften. 1950–1978. – Leipzig, 1982.
5. Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung. Bd. 1–2. – Berlin-New York: Walter de Gruyter, 1982–1983.
6. Kuhn W. Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien. – Münster/Westfalen, 1930. – 244 S.
7. Krömer J. Unser Sprachschatz. Wörterbuch der galizischen Pödlzer und Schwaben. – Stuttgart - Bad Cannstatt, 1979.
8. Metzler W. Die Ortsnamen der deutschen Siedlungen in Galizien. // In: Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch. 1. Aufl. / Zusammengest. von J. Krömer. – Kaiserslauten: Rohr-Druck GmbH, 1965. – S. 82–86.
9. Walter H. Siedlungsentwicklung und Ortsnamengebung östlich der Saale im Zuge der deutschen Ostexpansion und Ostsiedlung // In: Vom Mittelalter zur Neuzeit. – Berlin, 1956. – S. 77–89.

Shatska H. M. Assimilative models of toponyms in the language islands of Halychyna

The paper is devoted to the specifics of word-building of the names of German colonies in Halychyna and characterizes assimilative models of these names in the «language islands» situation.

Key words: toponym, word-formative model, composite, language contacts.

Шацкая Г. Н. Ассимилятивные модели топонимов в немецкоязычных островах Галиции

Статья посвящена особенностям словообразования названий немецких селений Галиции и излагает ассимилятивные модели этих топонимов в ситуации языкового острова.

Ключевые слова: топоним, словообразовательная модель, композита, языковые контакты.

УДК 811.134.2'42:22

А. С. Шевченко

ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ *INIQUIDAD* / БЕЗЗАКОННЯ

Стаття присвячена інтерпретаційному аналізу концепту *INIQUIDAD* / БЕЗЗАКОННЯ у контексті іспаномовного тексту Біблії, у ній представлено складники поняттєвого компоненту його семантичної структури.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, поняттєвий компонент, ядро концепту, смислове наповнення.

У сучасній лінгвістиці відправною точкою для різноманітних досліджень є людина, її спосіб мислення, взаємодія з іншими людьми й об'єктами навколишньої дійсності, продукти її діяльності. Лінгвокультурологія вивчає мову як феномен культури: «Це бачення світу через призму національної мови, коли мова виступає як виразник особливої національної ментальності» [5, с. 8]. Завдяки культурі людина включається не лише у соціальне поле своєї життєдіяльності, але і в систему загальнолюдських форм існування, зумовлених константами всезагальної культури [1, с. 58].

За визначенням В. І. Карасика та Г. Г. Слишкіна, лінгвокультурний концепт є «умовною ментальною одиницею, спрямованою на комплексне вивчення мови, свідомості і культури» [3, с. 77]. Культурні концепти вивчають з точки зору їх ціннісного компоненту – зіставлення відношень до тих чи інших предметів, явищ, ідей, які мають цінність для носіїв культури. Головне у концепті – це «багатомірність і дискретна цілісність смислу, який існує у неперервному культурно-історичному просторі, і тому є схильним до культурної трансляції із однієї предметної області у іншу» [4, с. 19].

Актуальність статті зумовлена дискусійним характером теорій семантичної структури концептів і відсутністю сучасних лінгвокультурологічних досліджень іспаномовної Біблії.

Метою дослідження є реконструкція біблійного концепту *INIQUIDAD* за допомогою дефініційних та концептуальних ознак, які є вербалізаторами його поняттєвого компонента.

Об'єктом дослідження є поняттєвий корпус біблійного концепту *INIQUIDAD*, вербалізованого у віршах книг Старого та Нового Заповітів іспаномовної Біблії версії Reina-Valera 1960 року.

Поняттєвий складник концепту формується фактичною інформацією про реальний чи уявний об'єкт, який слугує основою для утворення концепту. Така фактична інформація є дефініційним ядром. Ядро концепту складають первинні, найбільш яскраві конкретно-образні характеристики, отримані в результаті чуттєвого сприйняття світу, його пізнання. Поняттєвий складник культурного концепту утворюють різнотипові семантичні ознаки: дефініційні / дистинктивні, які відрізняють його від суміжних концептів; есенціальні / сутнісні, що формують його концептуальні «фасети»; імплікативні, які виводяться із дефініційних; енциклопедичні – дефініційно надлишкові та ін. [2, с. 49-50].

Поняттєвий компонент концепту відображає його денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом – мінімально самодостатньою ділянкою ментального простору, своєрідним когнітивним згустком. У цьому сенсі «поняття» і «концепт» корелюють між собою у гіпо-гіперонімічний спосіб: в основі будь-якого концепту лежить поняття – феномен логічного, а тому й національного порядку. Поняття має когнітивно-семантичний характер, бо воно складається із сем, які представляють у мовленні певні когнітивні ознаки, що утворюють зміст концепту. Ці ознаки відрізняються рефлексивним характером: вони відображають певні сторони позамовних об'єктів і явищ. Поняттєвий складник концепту – це значеннєвий мінімум його змісту, який фіксується лексикографічними джерелами [6, с. 56].

Відповідно до лексикографічних джерел поняттєве ядро концепту *INIQUIDAD* визначають такі дефініції: *iniquidad* – це несправедливість, нерівність, злоба, підлість, недостаток, шкода (збиток), ворожість, біда, гріх, несправедливий вчинок [7, р. 361; 8, р. 2752; 9].

У результаті інтерпретаційного аналізу іспаномовної Біблії ми обрали український відповідник *БЕЗЗАКОННЯ*, який найточніше передає зміст біблійного концепту *INIQUIDAD*, а також виявлено додаткове смислове наповнення його поняттєвого складника:

1. Беззаконня, зло, неправедність: *Y confesarón su iniquidad, y la iniquidad de sus padres, por su prevaricaciyn con que prevaricaron contra mñ; y tambiñn porque anduvieron conmigo en oposiciyn (Lev.26:40); Diciendo: bienaventurados aquellos cuyas iniquidades son perdonadas, y cuyos pecados son cubiertos (Rom.4:7).*

2. Жорстокість, насильство: *Porque Jehovb Dios de Israel ha dicho que ñl aborrece el repudio, y al que cubre de iniquidad su vestido, dijo Jehovb de los ejércitos. Guardaos, pues, en vuestro esphritu, y no seáis desleales (Mal.2:16); A causa de la multitud de tus contrataciones fuiste lleno de iniquidad, y pecaste; por lo que yo te eché*

del monte de Dios, y te arrojé de entre las piedras del fuego, oh querubín protector (Ezeq.28:16).

3. **Неправда, кривда:** No ha notado iniquidad en Jacob, ni ha visto perversidad en Israel. Jehová su Dios está con él, y jubilo de rey en él (Núm.23:21); Pero el fundamento de Dios está firme, teniendo este sello: conoce el Secor a los que son suyos; y: apórtese de iniquidad todo aquel que invoca el nombre de Cristo (2 Tim.2:19).

4. **Нечестя:** Jehová no dejará padecer hambre al justo; mas la iniquidad lanzará a los impios (Prov.10:3); Asimismo he dispuesto lugar para mi pueblo Israel, y lo he plantado para que habite en él y no sea más removido; ni los hijos de iniquidad lo consumirán más, como antes (1 Crn.17:9).

5. **Провина:** Que guarda misericordia a millares, que perdona la iniquidad, la rebelión y el pecado, y que de ningún modo tendrá por inocente al malvado; que visita la iniquidad de los padres sobre los hijos y sobre los hijos de los hijos, hasta la tercera y cuarta generación (Éx.34:7); Porque se aumentó la iniquidad de la hija de mi pueblo más que el pecado de Sodoma, que fue destruida en un momento, sin que acamparan contra ella compasnas (Lam.4:6).

6. **Зло, злоба, лихо:** ¡Por qué me haces ver iniquidad, y haces que vea molestia? Destrucción y violencia están delante de mí, y pleito y contienda se levantan (Hab.1:3); ¡Míste, pues, con el salario de su iniquidad adquirir un campo, y cayendo de cabeza, se reventó por la mitad, y todas sus entracas se derramaron (Hech. 1:18).

7. **Гріх:** Mas después de todo lo que nos ha sobrevenido a causa de nuestras malas obras, y a causa de nuestro gran pecado, ya que тв. Dios nuestro, no nos has castigado de acuerdo con nuestras iniquidades, y nos diste un remanente como úste (Esdras 9:13); Porque será propicio a sus injusticias, y nunca más me acordaré de sus pecados y de sus iniquidades (Hebr.8:12).

8. **Переступ:** Porque nuestras rebeliones se han multiplicado delante de ti, y nuestros pecados han atestiguado contra nosotros; porque con nosotros están nuestras iniquidades, y conocemos nuestros pecados (Is.59:12); No dejes que se incline mi corazón a cosa mala, a hacer obras impías con los que hacen iniquidad; y no coma yo de sus deleites (Sal.141:4).

9. **Безправ'я:** ¡No tienen discernimiento todos los que hacen iniquidad, que devoran a mi pueblo como si comiesen pan, y a Jehová no invocan? (Sal.14:4); No me arrebatas juntamente con los malos, y con los que hacen iniquidad, los cuales hablan paz con sus prójimos, pero la maldad está en su corazón (Sal.28:3).

10. **Лукавство:** Aparta de ti la perversidad de la boca, y aleja de ti la iniquidad de los labios (Prov.4:24).

11. **Прокляття:** Los que buscan mi vida arman lazos, y los que procuran mi mal hablan iniquidades, y meditan fraudes todo el día (Sal.38:12).

12. **Кривда, беззаконня як істота:** Así libra de la espada al pobre, de la boca de los impios, y de la mano violenta; pues es esperanza al menesteroso, y la iniquidad cerrará su boca (Job 5:15-16); Prenderán al impio sus propias iniquidades, y retenido será con las cuerdas de su pecado (Prov.5:22).

13. **Беззаконня як основа людських вчинків:** Sus pies corren al mal, se apresuran para derramar la sangre inocente; sus pensamientos, pensamientos de

iniquidad; destrucción y quebrantamiento hay en sus caminos (Is.59:7); ¡Ay del que edifica la ciudad con sangre, y del que funda una ciudad con iniquidad! (Hab.2:12).

14. **Беззаконня, що протиставляється справедливості, істині:** Él es la Roca, cuya obra es perfecta, porque todos sus caminos son rectitud; Dios de verdad, y sin ninguna iniquidad en él; es justo y recto (Deut.32:4); Hablo como humano, por vuestra humana debilidad; que así como para iniquidad presentasteis vuestros miembros para servir a la inmundicia y a la iniquidad, así ahora para santificación presentad vuestros miembros para servir a la justicia (Rom.6:19).

15. **Здійснення беззаконня призводить до негативних наслідків:** Y los que queden de vosotros decaerán en las tierras de vuestros enemigos por su iniquidad; y por la iniquidad de sus padres decaerán con ellos (Lev.26:39); Envió el Hijo del Hombre a sus ángeles, y recogerán de su reino a todos los que sirven de tropiezo, y a los que hacen iniquidad (Mat.13:41).

16. **Беззаконня (провина) як наслідок неправедних вчинків:** Y a los hijos de Israel hablaré, diciendo: cualquiera que maldijere a su Dios, llevará su iniquidad (Lev.24:15); Habéis arado impiedad, y segasteis iniquidad; comeréis fruto de mentira, porque confiaste en tu camino y en la multitud de tus valientes (Os.10:13).

17. **Природа протистоїть беззаконню:** El trueno declara su indignación, y la tempestad proclama su ira contra la iniquidad (Job.36:33); Los cielos descubrirán su iniquidad, y la tierra se levantará contra él (Job 20:27).

18. **Бог прощає беззаконня:** Entonces dijo David a Dios: he pecado gravemente al hacer esto; te ruego que quites la iniquidad de tu siervo, porque he hecho muy locamente (1 Crn. 21:8); Quien se dio a sí mismo por nosotros para redimirnos de toda iniquidad y purificar para sí un pueblo propio, celoso de buenas obras (Tito 2:14) [10].

Таким чином, до поняттєвого компонента семантичної структури концепту INIQUIDAD у межах іспаномовної Біблії належать наступні дефініції: INIQUIDAD – це беззаконня, зло, неправедність, жорстокість, насильство, неправда, кривда, нечестя, провина, лихо, гріх, переступ, безправ'я, лукавство, прокляття. Концепт INIQUIDAD вербалізується як істота та як основа людських вчинків. У Біблії беззаконня протиставляється справедливості, істині; його здійснення призводить до негативних наслідків; беззаконня – це наслідок неправедних вчинків; природа протистоїть беззаконню; Бог прощає беззаконня. Між старозавітними та новозавітними підходами до теми беззаконня немає принципових відмінностей смислового, ціннісного чи нормативного характеру. У першому та другому домінує пафос однозначного, безсумнівного осуду усіх форм беззаконня у житті людей.

Концептуальні ознаки INIQUIDAD, які актуалізуються у Біблії, якісно відрізняються від тих, які притаманні науковій або наївній картині світу, згаданий концепт набуває нового смислового наповнення у межах іспаномовної картини світу.

Перспективами дослідження є представлення та аналіз моделювання образного, ціннісного, національно-культурного та ідейного компонентів семантичної структури концепту INIQUIDAD на матеріалі іспаномовного тексту Біблії.

1. Алефиренко Н. Ф. Культура и языковое сознание / Н. Ф. Алефиренко // Языки и транснациональные проблемы : [материалы I междунар. науч. конф. 22-24 апреля 2004 года] ; [отв. ред. Т. А. Фесенко]. – М.-Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2004. – С. 56-62.
2. Воркачев С. Г. Концепт счастья : понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // Известия РАН. Серия лит-ры и языка. – 2001. – Т. 60. – № 6. – С. 47–58.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Ляпин С. Х. Концептология : к становлению подхода / С. Х. Ляпин // Концепты. – Архангельск, 1997. – Вып. I. – С. 11–35.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. – [4-е изд., стер.] – М. : Академия, 2010. – 208 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Diccionario etimológico latino-español / [ed. por S. Segura Munguna]. – Madrid : Ediciones generales Anaya, 1985. – 1122 p.
8. Diccionario del español actual: [En 2 volúmenes. Vol. II] / [ed. por M. Seco, O. Andrés, G. Ramos]. – Madrid : Aguilar, 1999. – 4638 p.
9. Diccionario de la Real Academia Española [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://buscon.rae.es/drae/html/cabecera.htm>.
10. Santa Biblia. Reina-Valera 1960 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://labibliaweb.com/?cat=122>.

Shevchenko A. S. Notional component of the semantic structure of the concept INIQUIDAD / INIQUITY.

This article is devoted to interpretative analysis of the concept INIQUIDAD / INIQUITY in context of the Spanish Bible text. The constituents of the notional component of its semantic structure are represented in the article.

Key words: linguistic cultural concept, notional component, main body of the concept, sense filling.

Шевченко А. С. Понятийный компонент семантической структуры концепта INIQUIDAD / БЕЗЗАКОНИЕ.

Статья посвящена интерпретационному анализу концепта INIQUIDAD / БЕЗЗАКОНИЕ в контексте испаноязычного текста Библии, в ней представлены составляющие понятийного компонента его семантической структуры.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, понятийный компонент, ядро концепта, смысловое наполнение.

ПРОБЛЕМИ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ,

РОСІЙСЬКОЇ ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

УДК 81'33

А. А. Анятина

**ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ СТРУКТУРЫ И СЕМАНТИКИ
ОБЪЕКТНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ**

В статье рассматриваются особенности структуры объектных словосочетаний в английском и русском языках, а именно проблема взаимосвязи и взаимодействия семантики и структуры словосочетания. Исследуются несоответствия между семантическим характером наблюдаемого явления и морфологическим способом его выражения.

Ключевые слова: дополнение, объект, предикат, объектные отношения, семантические отношения.

Семантические отношения между глаголом и его актантами, прежде всего прямым объектом, очень важны для понимания смысловой стороны предложения. Именно «объект определяет характер действия, направленного на его создание, изменение, уничтожение» [1, с. 75]. Объектные отношения являются одним из наиболее частых отношений, представленных в языке. Тесная связь значения глагола с объектом побудила В. Г. Гака высказать мысль о том, что в индоевропейских языках переходной глагол грамматически согласуется с субъектом, вместе с тем находится в семантическом соответствии с объектом [2, с. 96]. В связи с этим исследования семантики объектных отношений представляют особый интерес.

Исследуя природу категории объектности в языке, следует отметить, что объектность, как правило, находит свое грамматическое выражение на уровне словосочетания. При этом объектные отношения, охватывающие основные сферы деятельности и жизни человека, окружающей его действительности по типу языковой оформленности подпадают под разные части речи. С другой стороны, нужно отметить, что далеко не всегда объект действия совпадает с синтаксической категорией дополнения. В рамках традиционной грамматики объект (дополнение) обычно выделяется на основе разнородных формальных и семантических критериев. При этом дополнением (объектом) обычно считается член предложения, подчиненный глаголу, и стоящий в зависимом от глагола падеже. Если этот член предложения стоит в винительном падеже без предлога, то это прямое дополнение, представля-

ющее собой объект, на который направлено действие. Если этот член предложения стоит в любом косвенном падеже (кроме винительного), то это косвенное дополнение, обозначающее предмет, в той или иной степени подверженный действию.

Недостатком такого подхода является, прежде всего, преувеличение роли формальных признаков. На этот недостаток неоднократно указывалось в лингвистической литературе. Так, Л. В. Щерба, предостерегая от «гипноза морфологических форм» [5, с. 33], выступал против отождествления членов предложения с частями речи. Он указывал, что синтаксические категории могут выражаться и другими средствами вопреки морфологическим формам.

Традиционного определения объектного словосочетания как словосочетания глагола с прямым дополнением оказывается недостаточно, т.к. объект в данном случае является логико-синтаксической категорией и логический объект может не совпадать с грамматическим объектом, т.е. дополнением.

Исследование проблемы взаимосвязи и взаимодействия семантики и структуры словосочетания в нашем случае включало поэтапное исследование грамматической структуры словосочетания, семантики его компонентов, семантики словосочетания в целом с целью построения моделей словосочетаний.

Вначале была сделана попытка выделить основные грамматические конструкции со значением объектности. При этом анализировались объектные словосочетания, выбранные из научно-технических текстов. Однако оказалось, что использование одной из выделенных конструкций не означает, что в словосочетании, имеющем такую форму, обязательно присутствует объектная связь. При этом были выделены:

- несоответствие между синтаксическим характером наблюдаемого явления и морфологическим способом его выражения; указания на форму в смысле падежной флексии недостаточно для формальной классификации объектных отношений;
- несоответствие объемов понятий, т.к. в каждом случае не предполагается совокупность всех значений падежа при любом лексическом наполнении.

Обычно каждый падеж существительного имеет одно основное значение и сложную семантическую периферию. Например, в системе русского языка основное значение винительного падежа – это падеж объекта как такового в его противопоставлении субъекту. Тем не менее наличие существительного в винительном падеже не достаточно для установления объектных отношений. Например, в словосочетаниях типа: «испытывать интерес», «выразить удивление», «сделать приготовления» и т.п. нельзя говорить о наличии объектной связи. Эти глаголы эквивалентны глаголам «интересоваться», «удивляться», «приготовиться» и являются их лексическими синонимами.

В этом же аспекте рассматривал подобные словосочетания и И. И. Мещанинов, указывая, что «ряд глаголов вместе с косвенным или прямым дополнением обычно передают одно цельное понятие» [4, с. 101].

В. В. Бурлакова отмечает, что часто «то, что в языковом материале представлено как «действие+объект» в реальной действительности не имеет этого соотношения» [4, с. 51]. В. Н. Ярцева ссылается на пример, приводимый еще Суитом: в таком предложении как «*He fears this man* – Он боится этого человека» отношения выглядят как бы перевернутыми: подлежащее в именительном падеже обозначает предмет,

подвергающийся воздействию, а имя в винительном падеже – источник воздействия [6, с. 10].

Среди объектных словосочетаний английского и русского языка отдельную группу составляют конструкции, которые имеют структуру «глагол+дополнение», но по сути не обладают отношениями объектности. В русском языке среди выбранных конструкций подобного плана можно выделить:

- 1). Структуры, обладающие единым, слитным значением, например: *положить конец, носить характер, носить отпечаток*.
- 2). Словосочетания, имеющие в своем составе глаголы со значением «быть, являться», например: *быть автором проекта, быть сторонником / противником, выступать сторонником, являться неудачей, служить базой, становиться частью*.
- 3). Устойчивые словосочетания, характерные для научного стиля, например: *заслуживать внимания / изучения / рассмотрения*.
- 4). Глаголы со значением обладания не имеют направленности на объект и, следовательно, не могут быть отнесены к категории объектных: *содержать вещества / примеси, обладать активностью / возможностями / запасами / недостатком / особенностями / свойствами, иметь вид / дело / значение / недостатки / преимущество*.

5). Глаголы, имеющие значение подверженности влиянию, изменению, также не имеют значения направленности на объект: *испытывать недостаток / интерес, заботиться целью, соответствовать значению / требованиям / уровню / условиям, потерпеть поражение / крах / неудачу*.

Некоторые глаголы, комбинируясь с разными по семантике существительными, могут образовывать как объектные структуры, так и словосочетания, не имеющие объектных отношений, например: *составить массу / величину / сущность* (словосочетания, не являющиеся объектными) и *составить схему / таблицу / проект* (словосочетания с объектным значением).

Словосочетания с именем существительным в винительном падеже могут также выражать количественно-временные, количественно-пространственные и собственно количественные отношения. Существительные в таких словосочетаниях называют обычно период времени, меру пространства либо единицы веса и стоимости, например: *пережить зиму, проболеть весь год, пробежать километр, весить тонну, идти версту*.

В английских словосочетаниях конструкции, не имеющие значения объектности, встречались в следующих случаях:

- 1). С глаголами, имеющими значение обладания: *to have a book / money / time / meeting*.
- 2). С глаголами состояния: *to become a teacher / actor, to be a scientist / an author*.
- 3). С устойчивыми словосочетаниями: *to give rise to, to put an end to, to take aim at*.

Таким образом, конкретный анализ тех типов прямого дополнения, которые могут быть обнаружены в разных языках или в различных по структуре предложениях одного языка, должен проводиться с учетом всех факторов, обуславливающих как структурные, так и семантические черты данного элемента предложения.

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 382 с.
2. Бурлакова В. В. Основы структуры словосочетания в современном английском языке / В. В. Бурлакова. – Л. : Наука, 1975. – 128 с.
3. Гак В. Г. К проблеме гносеологических аспектов семантики слова / В. Г. Гак // Вопросы описания семантической системы языка. – Ч. 1. – М., 1971. – С. 95–99.
4. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – Л. : Наука, 1978. – 366 с.
5. Щерба Л. В. О второстепенных членах предложения / Л. В. Щерба // Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – Т. 1. – 182 с.
6. Ярцева В. Н. О синтаксической роли прямого дополнения в языках различных типов / В. Н. Ярцева // Члены предложения в языках различных типов. – Л., 1972. – С. 4–9.

Anutina G.A. problem of the relationship of the structure and semantics of object phrases

The peculiarities of free object phrases in English and in Russian, namely the problem of interrelation and interaction and phrase structure are considered in the article. Lack of correspondence of the syntactical character of the observed phenomenon and morphological means of its expression is studied.

Keywords: supplement, an object, predicate, объектные relationships, semanticheskiye relations.

Анютіна Г. А. Проблема взаємозв'язку структури та семантики об'єктних словосполучень

У статті розглянуто особливості структури вільних об'єктних словосполучень в англійській та російській мовах, а саме проблеми взаємозв'язку та взаємодії семантики та структури словосполучення. Досліджено невідповідність між синтаксичним характером аналізованого явища і морфологічним засобом його вираження.

Ключевые слова: дополнение, объект, предикат, объектные отношения, семантические отношения.

ПРОТОКОЛИ СУДОВИХ ЗАСІДАнь ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ. СТВОРЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНО ТОЧНОГО ПРОТОКОЛУ СУДОВОГО ЗАСІДАння

У статті розглядається місце протоколів судових засідань у судочинстві України. Наведено перелік проблем з укладання протоколів судових засідань, що можуть створити неточності й розбіжності при відображенні реальності, та запропоновано шляхи удосконалення такого протоколу.

Ключові слова: протокол судового засідання, судова справа, екстралінгвальний чинник, аудіозапис.

Протокол судового засідання є основним засобом фіксації перебігу розгляду судової справи (ч. 1 ст. 87 КПК України). Законодавцем визначено протоколювання серед численних засобів (способів, форм) фіксації судового процесу і дій, які в ньому відбуваються, як основний, а інші – як факультативні або допоміжні [1, с. 288], а, отже, на нього в першу чергу опираються при прийнятті рішення, яке стосується правильності та точності ведення судового процесу.

Метою статті є продемонструвати неточності, що виникають при створенні протоколів судових засідань, та запропонувати шляхи їхнього уникнення.

Аналіз протоколів судових засідань засвідчує наявність таких помилок, як відсутність відомостей про обговорення тих чи інших заяв і клопотань учасників судового розгляду; вихід суду до нарадчої кімнати; надання підсудним права звернутися до суду з останнім словом; роз'яснення порядку ознайомлення з протоколом судового засідання і надання на нього зауважень тощо. Усі ці чинники є порушенням законодавства й тягнуть за собою скасування вироку.

Актуальність такого аналізу полягає в тому, що будь-який протокол вважають точним й об'єктивним відображенням комунікативної ситуації в суді, але в переважній більшості проаналізованих судових справ (у 317 з 496) були виявлені певні неточності та невідповідності, то ж відображення дійсності є спотвореним і не може фігурувати у справі як доказ. Окрім цього, у жодному протоколі не було зафіксовано не тільки екстралінгвальні, зокрема паралінгвальні чинники, але й не завжди правильно інтерпретували лінгвальну інформацію, оскільки не було враховано зазначенні екстралінгвальні чинники.

Із розвитком судової лінгвістики в Америці, Німеччині та Великобританії питання точності відображення судового засідання у протоколах стало об'єктом дослідження судових лінгвістів Д. Ідза, Г. Кніфки, М. Култарта, М. Мірона, В. О'Барра, П. Пікета, М. Фаррінгтона, І. Фінегана, Р. Шая, та ін. ще в 80-их роках ХХ ст.

Д. Ідз та П. Пікет запропонували додавати більше лінгвістично вагомої інформації до протоколу судового засідання, зважаючи на цілі його використання [4, с. 241–249; 12, с. 1250–1258]. Д. Ідз та М. Култарт також виявили, що, якщо інформація не дуже важлива для судового розгляду, то її просто вирізають із протоколу. А це в

свою чергу спотворює загальну картину того, що відбувалось у залі суду [7, с. 421-435]. Д. Ідз запропонував свою схему ведення протоколів, яка нагадувала сценарій до п'єси, розбитий на ролі та із словами автора [2, с. 86-97; 3, с. 166-178; 4, с. 250-254].

П. Пікет дійшов висновку, що через обмеження в часі, у протоколах відображають лише узагальнені твердження, повністю упускаючи спосіб висловлення тих тверджень [13, с. 6-10]. А Р. Шай, у свою чергу, порівняв фактичну довжину протоколу і довжину розгорнутого протоколу записаного ним із усіма зауваженнями, та виявив, що втрати інформації подекуди сягали 45% [14, с. 215-234].

Англійський судовий лінгвіст М. Фаррінгтон, опрацьовуючи протоколи судових засідань судів Великої Британії, де полісмени повинні або записувати на касету, або точно й детально записувати вручну судові засідання [8, с. 21-50, 75-121], виявив неправильне розуміння діалектів англійської мови полісменами [5, с. 3-15, 16-55]. У результаті цього, в 10% справ було виявлено непорозуміння тільки з тієї однієї причини [5, с. 199-208, 239-261].

М. Мірон вважає, що будь-який протокол судового засідання, що містить хоча б найдрібніші неточності не може вважатися легітимним і бути використаним як доказ у судах наступної інстанції [9, с. 55-64].

Незважаючи на часозатратність і трудомісткість процесу численного прослуховування кожного запису із зали суду П. Пікет та Р. Шай наполягають на виконанні такої процедури при укладанні кожного протоколу експертом-лінгвістом [13, с. 34; 15, с. 85-106].

В Україні поки ще жоден протокол не було визнано недійсним через невідповідність лінгвістичним нормам чи через неповноту відображення судового процесу. На нашу думку, більш точно було б відображати перебіг судового засідання не суцільним текстом, як це відбувається зараз, а подавати перебіг комунікації у формі діалогу. Отже, для складання протоколів варто фіксувати репліки учасників судового процесу, супроводжуючи їх інформацією про такі паралінгвальні компоненти, як кивання головою чи сміх.

Ми підтримуємо думку Р. Шая про необхідність додавання додаткової роз'яснювальної інформації залежно від мети укладання та функції судового протоколу [16, с. 15-29]. Навіть коли секретар неупереджено ставиться до учасників судового процесу, через рішення, які він ухвалює, записуючи діалог, такий «діалог» не можна вважати семантично незабарвленим, тобто нейтральним, оскільки методи і формат протоколювання залежать від вибору секретаря. Він користуватиметься тим словниковим запасом, який більше притаманний саме йому, а не мовцеві, у такий спосіб вносячи елементи свого ідіостилу до кожного мовного портрету учасника процесу.

Спираючись на твердження М. Мірона та В. О'Барра [10, с. 386-406; 11], можна дійти висновку, що навіть через відсутність паралінгвальної інформації більшість протоколів можна вважати неточними, зважаючи на неправильне відображення лінгвальних та паралінгвальних чинників. Варто розгорнутий протокол вести відповідно до аудіозапису, оскільки в такому випадку існуватиме технічна можливість зафіксувати всі подробиці перебігу комунікації в судовому засіданні. Такий спосіб

протоколювання, що П. Пікет та Р. Шай вважали найближчим до ідеалу, на нашу думку, теж не дає змоги повною мірою уникнути суб'єктивності, наявної і під час прямої процедури протоколювання. Адже існує велика ймовірність пошкоджених записів чи наявності сторонніх шумів, що впливають на сприйняття мовлення. Так, у частині опрацьованих нами аудіозаписів (8), нерозбірливо було чути заперечну частку *ne*, яка впливає на протилежне сприйняття інформації слухачем.

Ще однією проблемою, що впливає на об'єктивне сприйняття протоколів судових засідань як відображення дійсності і судового провадження, є запис свідчень, зізнань, запитань, промов адвокатів та прокурорів і т. ін. із застосуванням норм літературної української мови. Мовлення 80 % учасників судових засідань, як засвідчує проведений аналіз, містить слова, що належать до обценної, лайливої лексики, суржику, росіянізмів, полонізмів тощо. Під час протоколювання згадану лексику заміняли евфемізмами.

Належить виокремити такі екстралінгвальні чинники, які варто врахувати під час протоколювання, як запинання, паузи, передчасні відповіді, інтонаційні характеристики (зокрема підвищення голосу, наголос, наголошення певних слів у реченні, зниження голосу, шепотіння, бурмотіння під ніс), перебивання співрозмовника, накладання висловлювань кількох людей одне на одне, дискурсивні слова (*ує, ум, хм, ааа*), самовиправлення, повторення, зміни швидкості мовлення, зміни тону, зміна напруження, кивання, жести та ін., що на даний момент ніяк не відображаються у протоколах.

Для визначення невідповідностей висловлювань ми прослуховували записи й порівнювали їх із відповідними їм протоколами. Визначали сегменти втраченої інформації й оцінювали її з погляду важливості для справи і впливу на вирок чи подальший перебіг судового засідання. Із 496 судових справ 27 записів були поганої якості чи частково пошкоджені, що робить їх непридатними для опрацювання, а тим більше для використання як джерела доказів. Із решти 469 – 21 запис містив інформацію, що є важливою для суду і якої не було відображено у протоколах, а це становить приблизно 5% опрацьованих судових справ.

Для кращого ілюстрування неточностей судових протоколів і через тривалу практику аудіофіксування судових засідань, у роботі також використовувались доступні широкому загалу записи із судових засідань судів Сполучених Штатів Америки та Великої Британії [5], але для точності результатів власне для української мови, вони не враховувались і не були залучені до висновків.

Зважаючи на це, ми пропонуємо стандартизувати формат протоколу, вносячи до нього крім 16 обов'язкових процесуальних пунктів визначених законодавцем [1, с. 288-289], ще й такі, які б максимально відображали семантику і сприяли неупередженому розслідуванню особи, яка здійснює допит.

Під час нашого дослідження ми запропонували судам врахувати наші зауваження під час укладання протоколу, і вирішили спробувати, чи вони спрацюють. Частина запропонованих рекомендацій виявились простими і практичними для застосування в судах, але інші виявились складними в реалізації для лінгвістів, а також при швидкому занотуванні під час судового засідання. Наприклад, однією з рекомендацій було відображення накладання фрагментів розмови різних осіб, що

відбувались паралельно. Ми запропонували два способи зображення такого паралельного мовлення: перший полягав у фіксуванні часу початку кожної репліки й виділенні фрагментів, що звучали одночасно, а інший, який було одразу відхилено юристами, зображаючи схему діалогу, позначати місця втручання іншого мовця і зображати це як дві гілки діалогу. Натомість рекомендацію фіксувати дискурсивні слова у протоколі юристи оцінили схвально.

На сьогодні головним завданням судових лінгвістів під час дослідження відповідності протоколів судових засідань аудіозаписам є, застосовуючи текстовий аналіз (у поєднанні з іншими видами аналізу, залежно від складності роботи), визначити, чи відмінності між ними можуть мати юридичні наслідки.

Під час аналізу судової взаємодії для зручності використання і за вимогою судді аудіозапис судового засідання розшифровують письмово й подають як доказ. Розгортки аудіозаписів судових засідань полегшують роботу як експертам, так і судам. Можна виокремити кілька методів фіксування судового провадження на письмі. Використання кожного окремого методу залежить від мети складання письмової розгортки аудіозапису.

Процес детального запису судових засідань є досить трудомістким і вимагає не тільки лінгвістичних знань, але є досить часозатратним. Залежно від мети складання детального протоколів судових засідань, з метою економії часу і зусиль, у ньому можна відображати лише окремі паралінгвальні чинники.

Серед головних позначень під час фіксування паралінгвальних чинників у письмовій формі ми виокремили: (.) - **мікропауза** < 0.5 сек (можна порівняти із тривалістю вимови складу); (...) - **коротка пауза** > 0.5сек < 1 сек; (...) - **пауза** > 1сек < 1,5 сек; (2.0) - **довга пауза** - позначається в секундах; // - точка, у якій на дане висловлювання накладається інше; * - показує точки, в яких накладання припиняється; CAPS - сказане досить голосно подовження звуків чи складів; ( ) - неточні частини висловлювання; хх - позначає чутний видих; хх - позначає чутний вдих. Інші позначення: великі літери використовують лише для позначення підвищення голосу, не використовуються для написання власних назв, окрім імен; знаки пунктуації не використовуються, окрім тих випадків, коли вони позначаються зміни інтонації. Приклад застосування позначень:

01 А: д:обр: (...) що ви хочете цим сказати?

02 Б: я не знаю:: (...) ВИ: ме:НЕ: запитували

03 А: .хх що ви: збирались робити ТОГО вечора?

04 Б: того вечора (...) я думала загортати подаруНОК

05 А: це ви: зараз про СУБОТУ чи НЕДІЛЮ?

06 Б: я про ТОЙ вечір

07 А: гм (...)

08 Б: ЩО ЗА НЕПОВАГА ДО СУДУ!!!!!!

09 А: я відповідаю на поставлені ЗАПИТАННЯ.

Лінгвісти, досліджуючи аудіозапис, можуть переслідувати різну мету. Відтворюючи екстралінгвальні чинники, на письмі можна відображати, які саме слова були логічно наголошеними, які слова, фрази, висловлювання вимовлялись із підвищенням голосу, моменти розмови, де накладались висловлювання мовців одне

на одне (учасники судової комунікації розмовляли одночасно), як артикулювались окремі звуки та слова тощо. У таких випадках застосовується так званий **детальний запис**. Якщо потрібно більш загальна розгортка запису, наприклад, розподіл реплік у діалозі між учасника комунікативного акту, то краще застосовувати **розгорнений запис**.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К.: Атіка, 2001. – 208 с.
2. Coulthard M. On beginning the study of forensic texts : Corpus concordance collocation. In M. Hoey (Ed.), Data, description, discourse: Papers on the English language in honour of John McH. Sinclair. – London : Harper Collins, 1993.
3. Coulthard M. The official version: Audience manipulation in police records of interviews with suspects. In C. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), Texts and practices: Readings in critical discourse analysis. – New York : Routledge, 1996.
4. Eades D. Verbatim courtroom transcripts and discourse analysis. – New York : Peter Lang, 1996
5. Farrington J. Analysing for authorship : A guide to the CUSUM technique. – Cardiff, Wales : University of Wales Press, 1996.
6. Federal Bureau of Investigation. (2001). FBI-Anthrax Letters-10/23/01: 2001 Press releases: FBI homepage [Cited 2002, 5August] [Online]. Available from: <<http://www.fbi.gov/pressrel/pressrel01/102301.htm>>.
7. Finegan E. Sociolinguistics and the law. In F. Coulmas (Ed.), The Handbook of sociolinguistics. – Cambridge, MA : Blackwell, 1997.
8. Kniffka H. Recent developments in forensic linguistics. – New York : Peter Lang, 1996.
9. Miron M. Psycholinguistics in the courtroom. In R. Rieber & W. Stewart (Eds.), The Language scientist as expert in the legal setting: Issues in forensic linguistics. – New York : The New York Academy of Sciences, 1990.
10. O'Barr W. The language of the law. In A. Ferguson & S. Heath (Eds.), Language in the USA. – New York : Cambridge University Press, 1981.
11. O'Barr W. Linguistic Evidence : Language, Power, and Strategy in the Courtroom. – Academic Press, 1982.
12. Pickett P. Transcripts for law enforcement : Special requirements // Journal of Forensic Sciences, UFSCA, 1989.
13. Pickett P. Linguistics in the courtroom. FBI Law Enforcement Bulletin, [Cited 2001, 1March] [Online]. Available from: EBSCOhost/Academic Search FullText Elite, 1993.
14. Shuy R. Entrapment and linguistic analysis of tapes // Studies in Language, 8, 1984.
15. Shuy R. Evidence of cooperation in conversation : Topic-type in a solicitation to murder case. In R. Rieber & W. Stewart (Eds.), The Language scientist as expert in the legal setting: Issues in forensic linguistics. – New York : The New York Academy of Sciences, 1990.
16. Shuy R. Language evidence in distinguishing pilot error from product liability. In D. Oaks (Ed.), Linguistics at work : A reader of applications. – San Diego, CA: Harcourt Brace College Publishers, 1998.

Гайдис К. Протоколы судебных заседаний как объект лингвистической экспертизы. Создание лингвистически точного протокола судебного заседания

В статье рассматривается место протоколов судебных заседаний в Украине. Приведено перечень проблем с укладыванием протоколов судебных заседаний, которые могут привести к неточностям или разноречивостям при отображении действительности, и предложено пути усовершенствования такого протокола.

Ключевые слова: протокол судебного заседания, судебное дело, экстралингвальный фактор, аудиозапись.

Haydys Kh. Court records as an object of linguistic expertise. Creating a linguistically accurate record of the hearing

The place of court transcripts in the judicial system of Ukraine is outlined in the article. Some difficulties in making court transcripts, which can cause some misunderstanding and can be bias while depicting reality, were described. The ways of improving such court transcripts were suggested.

Key words: court transcript, legal case, extralingual factor, audio recording.

УДК: 811.161.2'373

Ж. Д. Горіна

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКАРСТВА

З метою забезпечення потреб сучасної лінгводидактики автор обґрунтовує доцільність розмежування теоретичної і практичної лексикографії.

Ключові слова: лінгвокультурологічна лексикографія, комп'ютерна лінгвістика, мультимедійний словник

Українське словникарство, що бере свій початок щонайменше у XIV ст., нагромадило чималий досвід створення словників різного типу і якості та праць як теоретичного, так і прикладного характеру, присвячених питанням лексикографічного опису мови. Українська теоретична і навчальна лексикографія має давню традицію, що позитивно позначилась як на процесах нормалізації мови, так і на вдосконаленні лексикографічної культури її носіїв (П. Й. Горещький, Б. Д. Грінченко, О. М. Демська-Кульницька, С. Я. Єрмоленко, Є. А. Карпіловська, В. В. Німчук, Л. С. Паламарчук, М. М. Пещак, О. О. Тараненко та ін.). Водночас сьогодні вчені висловлюються про важливість реформування вітчизняного поліграфічного словникарства та створення словниково-довідникових джерел нового типу, зокрема наголошуючи на адресній спрямованості лексикографічної продукції та потребі розвитку комп'ютерної і корпусної лексикографії (В. О. Балог, Я. В. Галас, І. С. Гнатюк, А. П. Загітко, О. В. Кровицька, Т. Ю. Кульчицька, Л. М. Полюга, О. І. Потапенко,

О. М. Семеног, О. А. Стишов, Л. В. Струганець, В. А. Широков, В. В. Шляхова). Крім значної словникової спадщини, що підтверджує зокрема пошукова система Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у вітчизняній лексикографії виокремилася словникова видавнича індустрія, яка має виразну комерційну зорієнтованість й адресну спрямованість лексикографічної продукції.

Метою цієї розвідки є аналітичний огляд стану, здобутків і лінгводидактичних перспектив сучасного українського словникарства.

В українському мовознавстві лексикографію традиційно тлумачать як розділ мовознавства, до компетенції якого належить створення словників і опрацювання їхніх теоретичних засад: «Лексикографія (від лат. *lexicós* - «словник», *grápho* - «пишу») – розділ мовознавства, що займається теоретичними проблемами укладання словників, збиранням, упорядкуванням та описом словникового матеріалу» [5, с. 137], що, як бачимо, міцно пов'язано з лексикологією. У межах лексикографії розрізняють теоретичну лексикографію (або теорію лексикографії) та практичне словникарство чи прикладну галузь лексикології. Утім, і до сьогодні точаться дискусії з приводу «за» і «проти» розподілу на теоретичну і практичну лексикографію, «лексикографія – це наука, головним завданням якої є вироблення принципів словникового подання лексики. Але лексикографією також називають і процес створення словників, і сукупність словників, пов'язаних з тією чи тією національною традицією, тим чи тим часовим проміжком <...> тому науку про принципи словникової справи ще називають теоретичною лексикографією, а її застосування – практичною» [8, с. 5].

У радянському мовознавстві першу спробу намітити засади лексикографічної теорії здійснив Л. В. Щерба у своїй доповіді «Опыт общей теории лексикографии», виголошеній на засіданні Відділення літератури і мови АН СРСР [9]. Передовсім учений чітко окреслив коло ключових завдань теоретичної лексикографії: а) типологічні параметри словника; б) природа слова, його значення й уживання, зв'язки з іншими словами тієї самої мови; в) побудова словникової статті, виходячи з семантичного, граматичного і стилістичного аналізу слова [9, с. 265]. Згодом після Л. В. Щерби до проблем лексикографічної теорії звернувся В. В. Виноградов, який значно деталізував коло основних питань теорії лексикографії, передбачивши вихід лексикографії з лона лексикології [2].

Завдання типологічного осмислення словників мови й засад лексикографування кожного окремого слова, висунуті Л. В. Щербою і В. В. Виноградовим, виявились настільки продуктивними, що згодом у російському (В. Г. Гак, П. М. Денисов, В. І. Кодров, В. В. Морковкін, О. О. Реформатський, Д. І. Розенталь), а також українському (Л. А. Булаховський, П. Й. Горещький, В. В. Німчук, Л. С. Паламарчук, Л. М. Полюга, О. О. Тараненко) мовознавстві з'явилося чимало словникових типологій. На сьогодні залежно від лексичного матеріалу, способу його опрацювання й призначення розрізняють енциклопедичні та лінгвістичні словники (загальномовні або філологічні) [5, с. 137]. Енциклопедичні словники дають пояснення не словам, а поняттям, а також подають стислу характеристику предметів, явищ, подій, абстрактних понять, відомості про історичних осіб, діячів науки та культури, трактують факти і явища з різних галузей науки, мистецтва, політики, релігії, містять інформацію про різні

країни, народи, що їх населяють, та мови, якими вони спілкуються. До такого лексикографічного жанру належать енциклопедії, енциклопедичні словники та довідники, термінологічні словники, біографічні словники, а останнім часом лінгвокраїнознавчі словники, словники культури тощо. Такі видання відображають відомості про поняття, а також можуть містити картки, схеми, ілюстрації тощо. Лінгвістичні словники пояснюють лексику під фаховим кутом зору, оскільки об'єктом їхнього розгляду є слово як одиниця мови. Головним завданням цього лексикографічного жанру є пояснення слів, а саме їх значення, походження, написання, вимови.

Зрозуміло, для теорії лексикографії вельми суттєво розмежування лінгвістичних й енциклопедичних словників, але тим не менш у практиці сучасної лексикографії спостерігаємо як загальну енциклопедизацію тлумачних словників, так і появу обріїв нового типу словників – культурологічних. Предметом лексикографічного опису у словниках означеного типу є свій пласт лексики (фонові і безеквівалентні слова, константи або знаки культури, слова-реалії), а поєднує їх те, що вони націлені на розкриття самотніх і значущих аспектів етнокультури народу. У сучасній лінгвокультурологічній лексикографії існує коло проблем, пов'язаних із відображенням у лінгвістичних словниках культурно маркованих одиниць: параметри лексикографічного опису слів з національно культурним компонентом значення, проблема добору адекватних еквівалентів, адресна спрямованість, наявність або відсутність зорово-наочних ілюстрацій, звукового супроводу, анімації, більш-менш докладних коментарів, розробка програмного забезпечення тощо.

З появою перших комп'ютерів відбулися значні зміни в лінгвістичній науці, зокрема і в лексикографії, адже почали з'являтися комп'ютерні словники, які швидко здобули популярності серед різного кола користувачів, сформувалася комп'ютерна і корпусна лексикографія, як галузь корпусної лінгвістики, розширилась теоретична і практична лексикографія. Новим та перспективним напрямом для багатьох науковців стає комп'ютерна та корпусна лексикографія. Комп'ютерна лексикографія – «маргінальна галузь комп'ютерної лінгвістики, що спрямована на розробку комп'ютерних технологій укладання й використання словників різних типів» [4, с. 663]. По-перше, комп'ютери уможливають передрук поліграфічних джерел і збереження необхідної інформації в електронному вигляді на будь-якому електронному носії, по-друге, за їх допомогою можна розширити чи відредагувати необхідну лексикографічну інформацію тощо. Основним призначенням комп'ютерної лексикографії надалі залишається укладання комп'ютерних (електронних) словників, що в останнє десятиліття стали заміником традиційних паперових лексикографічних видань. Звісно, проблемою друкованої поліграфічної продукції є швидке застарівання через обмежену поінформованість користувачів, незначний тираж або недостатню рекламу, тому деякі джерела виходять із ужитку раніше, ніж доходять до адресата. Комп'ютерна лексикографія розробляє власні підходи не тільки до форми, але й до змісту словника. Електронний словник – це особливий лексикографічний об'єкт і його переваги над друкованими виданнями очевидні. Саме використання комп'ютерних технологій дозволяє подолати традиційні суперечності лексикографії: між обсягом словника і зручністю користування ним; між повнотою опису лексичного значення і відповідністю ілюстративного матеріалу словника поточній

мовно-культурній ситуації; між широтою лексикографічної концепції словника й обмеженістю його лексичної бази.

В Україні комп'ютерна лексикографія лише набирає обертів, за 20 років незалежності було створено незначну кількість наукових установ, що працюють над створенням електронних словників, наприклад, Морфемно-словотвірний фонд української мови при відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Ученими цієї установи було створено комп'ютерний «Словник символічних моделей морфемної будови слова», «Словник афіксальних морфем української мови», співробітниця відділу Н. В. Сніжко уклала «Ідеографічний словник іменників української мови», а А. Я. Середницька створила «Ідеографічний словник дієслів переміщення української мови». За допомогою учених Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, який очолює директор – доктор технічних наук, професор В. А. Широков, було укладено першу повномасштабну електронну систему української мови «Словники України», що поєднує п'ять словників – орфографічний, орфоепічний, синонімічний, антонімічний, фразеологічний. Авторами цього електронного джерела є В. А. Широков, І. В. Шевченко, О. Г. Рабулець, О. М. Костишин, М. М. Пешак. Реєстр словника налічує 152 тисячі слів, приблизно 2200 тисяч антонімічних пар, 9200 тисяч синонімічних рядів, 56 тисяч фразеологізмів, а також 3 мільйони похідних слів, що вдало вміщено на одному електронному диску. Словник випущений незначним тиражем, усього в 30 тисяч екземплярів, тому його немає у вільному продажу. Безкоштовно словник розповсюджують по школах та вищих навчальних закладах України. Поки авторами готується друга версія словника, що налічуватиме приблизно 185788 словникових одиниць [6]. Також науковці укладають «Український національний лінгвістичний корпус» [7].

Відомо, що упорядковується «Великий тлумачний словник української мови» або «СЛОВНИК.net», що налічує приблизно 208 000 словникових статей, які інтенсивно поповнюються [1]. У словнику подано активну лексику української літературної мови, терміни, слова історичного фонду, що свого часу належали до широковживаних, найуживаніші архаїзми, найпоширеніші діалектизми, що з'явилися протягом останніх років.

Сучасна лексикографія дедалі частіше користується машинними базами даних, зокрема великими корпусами текстів, у яких комп'ютер за запитом знаходить потрібні слова. На цій підставі виформовується напрям прикладної лінгвістики – корпусна лексикографія, що потлумачено як нову галузь вивчення мови на основі корпусів із постійним використанням комп'ютера для аналізу, зберігання й обробки наявних даних. Провідні закордонні друкерські доми, як Longman, Cambridge, Chambers, Oxford, перевидали свої словники на корпусній основі, відтворивши електронні версії багатьох друкованих видань. Корпусній лексикографії в останні десятиліття приділено чималу увагу (А. С. Герд, С. Гринбаум, Х. Кучера, Дж. Ліч, Ч. Мейер, Дж. Свартвік), про що свідчить і значна кількість укладених корпусів.

Подібна практика в Україні перебуває поки що на початковому етапі розвитку. На сьогодні Українським мовно-інформаційним фондом НАН України укладено Український національний лінгвістичний корпус [7], обсягом 36 000 000 слововжи-

вань, почерпнутих із текстів різних стилів та жанрів, та в тестовому режимі працює Корпус текстів української мови, що відображає тексти художньої літератури від часів Івана Котляревського до сьогодення. Лексикографами відділу лексикології та комп'ютерної лексикографії Інституту української мови НАН України ведеться робота над створенням Національного корпусу української мови з обсягом приблизно 2 500 000 слів. Працівники лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету укладають Паралельний англо-український корпус текстів офіційного стилю, загальним обсягом понад 500 000 слововживань; Корпус текстів з комп'ютерної лінгвістики, обсягом понад 400 000 слововживань. В останньому корпусі використовуватиметься стандартний набір програм морфологічного кодування, здійснюватиметься пошук за словоформою, граматичним кодом тощо. Розпочато роботу над створенням Корпусу українсько-англійської мови, як складової Міжнародного Корпусу Студентської Англійської (International Corpus of Learner English), що складають підкорпуси 19 різних країн, серед яких українсько-англійської, на жаль, допоки не має.

Розвиток комп'ютерних, комунікаційних і мультимедійних технологій дозволив лексикографічній теорії і практиці перейти на новий рівень – рівень комп'ютерної і корпусної лексикографії, про що свідчить і повільне витіснення друкованої словниково-довідникової продукції. Корпусна лексикографія в Україні лише починає розвиватися, неминуче спираючись на досвід і практику закордонних учених. Зацікавленість вітчизняних лексикографів специфікою електронних словників, звернення науковців і методистів-практиків до словників цього типу пояснюється тим, що попри те, що останнім часом створюється значна кількість електронних словників, розвивається всевітня мережа Інтернет, інформація зберігається в електронному вигляді, немає комплексного лінгводидактичного опису електронного і мультимедійного словника, як нового формату подання знань, і можливостей його застосування в навчальних цілях.

Комп'ютерні технології навчання, передусім мультимедіа й Інтернет, дають підстави для створення і забезпечення інтерактивності навчання, моделювання спеціального навчального гіперсередовища, що дозволяє по-новому осмислити й окреслити шляхи формування фахової компетентності майбутніх філологів загалом і окремих її складових зокрема. Оптимізація комп'ютерних технологій дозволила сформуватися таким напрямом прикладного мовознавства, як комп'ютерна і корпусна лінгвістика, що, у свою чергу, послугувало приводом для інновацій у науці про словники. Оцінюючи лексикографічний напрям сучасної лінгвокультурології, відзначимо важливу тенденцію в його розвитку. Оскільки в наш час стирається межа між лексичним значенням слова й екстралінгвістичним знанням про нього, з'являються словники, що поєднують обидва аспекти. Ідеал сучасної лексикографії – універсальний енциклопедично-тлумачний словник з енциклопедичною, етнолінгвістичною і культурознавчою інформацією.

Сумуючи викладене, підкреслимо, що в методичних цілях для формування концептосфери як фрагмента мовної картини світу і форми існування культури в мовній свідомості особистості (за Д. С. Лихачовим) доцільно використовувати навчальні лінгвокультурологічні словники національних концептів, до яких зокрема нале-

жить і розроблений під нашим керівництвом мультимедійний словник «Концепти української культури» [3] Згідно з класифікацією жанрів лексикографічних видань означений лінгвокультурологічний словник є комплексним словником навчального типу, ідеографічним у своїй основі, що репрезентує певний синтез тлумачного й енциклопедичного словників, охоплюючи елементи історико-етимологічної, синонімічної, фразеологічної і символічної інформації. Головне навчальне призначення словника – допомогти в осягненні матеріальної і духовної культури, ментальності українського народу. Через лінгвокультурний концепт як одиницю з національно-культурним значенням виникає унікальний образ рідної мови, формуються тезаурусний і лінгвокогнітивний рівні мовної особистості майбутнього філолога. Звернення до лексикографічної репрезентації лінгвокультурних концептів на матеріалі словникової статті є перспективним напрямом, оскільки електронний корпус такої статті подає повний лексикографічний портрет слова, фокусуючи уявлення, цінності й оцінки української лінгвокультурної спільноти, накопичені протягом багатьох поколінь.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови або «СЛОВНИК.net» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
2. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и Лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
3. Надолинська А. С. Формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей: дис. .... канд. пед. наук: 13.00.02 / А. С. Надолинська. – О., 2012. – 236 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / М. Я. Плущ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. – К. : Вища шк., 1994. – 414 с.
6. Український лінгвістичний портал «Словники України» on-line [Електронний ресурс] / В. А. Широков, І. В. Шевченко, О. Г. Рабулець, О. М. Костишин. – Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
7. Український національний лінгвістичний корпус. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/
8. Шимчук Э. Г. Русская лексикография / Э. Г. Шимчук. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2003. – 320 с.
9. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность /Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – С. 265-304.

Gorina Zh. D. Lingvodidactic perspective of the Ukrainian lexicography

The author explains the distinction between the dictionary making practice and theoretical lexicography for the purposes of modern lingvodidactic.

Key words: lingvocultural lexicography, multimedia dictionary, computer linguistic.

Горина Ж. Д. Лингводидактические перспективы украинской лексикографии
Автор обосновывает целесообразность разграничения теоретической и практической лексикографии с целью обеспечения потребностей современной лингводидактики.

Ключевые слова: лингвокультурологическая лексикография, компьютерная лингвистика, мультимедийный словарь.

УДК 811.161.2'374:004.9

О. В. Зайцева

КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА «GLOSSA» – ЗАСІБ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА АНАЛІЗУ СТИЛЬОВО-СТИЛІСТИЧНИХ РЕМАРОК

У статті висвітлено процедуру створення та принципи роботи комп'ютерної програми «Glossa». Наведені приклади застосування цієї програми. Проведено порівняльний аналіз маркування слів у досліджуваних лексикографічних працях.

Ключові слова: комп'ютерна програма, словник, ремарка, маркування.

Починаючи з другої половини ХХ ст. і до сьогодні, все більше й більше зростає увага до використання інформаційних технологій у лінгвістиці, зокрема у галузі лексикології та лексикографії. В українському мовознавстві досвід залучення комп'ютерних програм для створення словників та опрацювання лінгвістичних даних висвітлено у працях Є. А. Карпіловської, Н. Ф. Клименко, Л. С. Ковтуненко, М. М. Пешак, В. М. Широкова, Л. В. Струганець, В. Г. Волошина, Н. П. Дарчук. Ці праці дають загальне уявлення про основи та розвиток прикладної лінгвістики, засвідчують різнобічність застосування лінгвоінформаційних підходів.

Метою нашого дослідження є аналіз та систематизація стильово-стилістичних ремарок, зафіксованих у словниках української мови, з використанням методики комп'ютерного програмування. *Стильово-стилістичні ремарки* – важливі позначки у словникових статтях, що вказують на сферу функціонування слова, його експресивне чи емоційне забарвлення [1, с. 93]. Ми виокремлюємо власне стильові («розмовне слово», «книжне слово», «поетичне слово») та стилістичні ремарки («вульгарне слово», «іронічне слово», «урочисте слово» тощо).

Одним із основних завдань сучасної комп'ютерної лінгвістики є створення баз даних для пошуку та опрацювання конкретної інформації. Створення автоматизованих систем інформаційного пошуку дозволяє виявляти фактичні відомості за заданими ознаками [2, с. 43]. Однак опис функціонування ремарок у словниках та їх дослідження за допомогою сучасних інформаційних технологій залишається на периферії уваги українських мовознавців. Чи не єдина заторкує цю проблему Л. В. Струганець у своїй праці «Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття». У цій роботі висвітлено використання комп'ютерних технологій для

аналізу лексико-семантичної системи української літературної мови. Авторка створила персональну автоматизовану інформаційну систему «Lingua», яка дозволяє порівняти реєстри загальномовних, перекладних, орфографічних словників української мови. Застосування цієї комп'ютерної програми дає змогу дослідити лексичні норми сучасної української літературної мови у синхронії та діахронії.

Вихідними матеріалами дослідження інформаційної системи «Lingua» є кілька баз даних. Кожній лексемі присвоюється цифровий код. Такими кодами представлені й усі відомості баз даних вихідних матеріалів дослідження, параметри вибірки також задаються цифровими кодами [6, с. 83].

Безперечно, перевагою створеної інформаційної системи «Lingua» є те, що вихідні дані цієї системи відображають багатоаспектне вивчення лексики на основі лексикографічних джерел. Незважаючи на те, що «Lingua» дозволяє порівняти реєстри словників та зміни стилістичного маркування лексем, ця система не орієнтована безпосередньо на вивчення стильово-стилістичних ремарок. Її основу створюють кілька баз даних, які орієнтовані на комплексне дослідження граматичних, семантичних, структурних, стилістичних характеристик слів. Крім того, застосування цифрових кодів для вибірки ремарок та вихідних даних дослідження стилістичних характеристик слів, на нашу думку, не надто практичне для потенційного користувача програмою (наприклад, у базі даних «Стилістична позначка» для ремарки «розмовне» передбачено код 83).

Перед нами постало завдання створити комп'ютерну програму, яка б на основі однієї бази даних давала цілісне уявлення про використання стильово-стилістичних ремарок у словниках та була б зручною у застосуванні для пересічного користувача. Зважаючи на позитивний досвід використання інформаційної системи «Lingua» для дослідження лексичного складу української мови на основі лексикографічних джерел, автором було розроблено власну методику залучення інформаційних технологій для аналізу використання стильово-стилістичних ремарок та маркованих ними слів у словниках української мови. На основі цієї методики аспірантом кафедри інформаційних технологій НаУКМА В'ячеславом Горбурковим було створено комп'ютерну програму «Glossa». Оскільки доцільність використання ремарок неможливо оцінити без їх конкретного застосування до лексики, дослідження ремарок здійснювалось у зв'язку з відповідною лексикою.

Лінгвістичну базу даних програми було створено на основі словників української мови, а саме: «Російсько-українського словника» у 3-х тт. за редакцією А. Кримського (1924–1933), «Російсько-українського словника» у 3-х тт. (1969), «Словника української мови» в 11-ти тт. (1970–1980) – СУМ та «Словника іншомовних слів» за редакцією С. Я. Ермоленко (2006). З огляду на те, що важлива динаміка стилістичного забарвлення слів у діахронному аспекті, ми будемо аналізувати словники різних часових зрізів.

Для зручності інформаційного пошуку та представлення його результатів у вигляді таблиці, кожному словнику було присвоєно кодові назви – РУС24 (Rus24), РУС69 (Rus69), СУМ (SUM), СІО6 (SIS06).

До бази даних програми також було внесено список стильово-стилістичних ремарок. Як відомо, візуалізація ремарок у різних словниках неоднакова. Це чітко про-

стежується у словниках різних років. Так, у «Словнику української мови» в 11-ти томах укладачі дотримувались послідовності у скороченні ремарок – «ірон.», «пестл.», «жарт.». Проте у «Російсько-українському словнику» за редакцією А. Кримського застосовувались паралельно такі стилістичні позначки: «ірон., іронич.», «ласк., ласкат. назв.», «насм. насмеш., насмешл.», тощо. Наприклад: *Белотелый* – (ірон.) білотелесий; *аршинник* – 2) (іронич.) шахрай [4]. Як відомо, комп'ютерні програми дуже чутливі до будь-яких відмінностей у структурі знаків. Для таких програм порізно скорочені слова – вже є різними одиницями. Крім того, у перекладних словниках (РУС24, РУС69) ремарки подаються російською мовою. Тому для зведеної таблиці, яка відтворює маркування слів у різних словниках, було запрограмовано, аби комп'ютерна програма подавала такі ремарки українською мовою.

Отже, щоб уникнути максимальних похибок у процесі порівняльного аналізу маркування слів, було задано такі формули: *арх.* = *архаич.*; *дит.* = *дет.* = *детс.* = *детск.* тощо.

Інструментальна панель програми «Glossa» складається з клавіш «Шукати» і «Зберегти» та полів «Пошук в тексті», «Слово», «Значення слова», «Словники», «Фільтр ремарок» (Див. мал. 1).

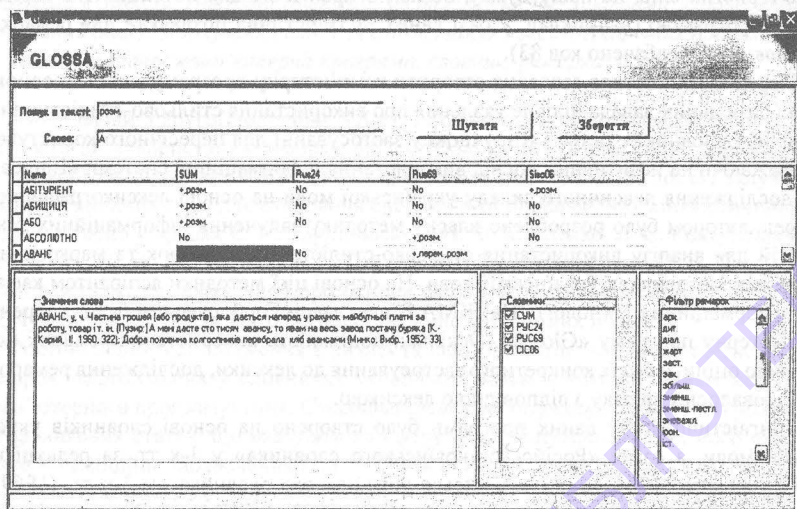

Рис. 1. Інструментальна панель комп'ютерної програми «Glossa»

Клавіша «Шукати» дає змогу пошуку запиту, що вводиться у полі «Пошук в тексті» або «Слово». Якщо потрібно знайти всі слова із заданою ремаркою на окрему літеру, в полі «Пошук в тексті» вводимо ремарку, а в полі «Слово» – пошукову літеру (наприклад, А). Також може бути використаний складний пошук.

Знайдені програмою «Glossa» слова, що марковані за нашим запитом, на екрані репрезентує порівняльна таблиця. В ній наочно представлено слова та їх маркуван-

ня у різних словниках. Слова автоматично розміщено в алфавітному порядку. Під полем з кодовою назвою словника подано інформацію про маркування слова. Якщо слово марковане за нашим запитом, воно позначається знаком «+» (плюс) та відповідною ремаркою або ремарками. Якщо маркування немає, тобто слово є стильово або стилістично нейтральним, цей факт відображає знак «-» (мінус). Проте якщо при слові у реєстрі словника фігурує ремарка, але вона відмінна від тієї, яку ми задали у полі пошуку, то таке слово позначено знаком «-» та ремаркою, з якою воно подано у конкретному словнику. Знак «No» означає, що дане слово не було знайдено у реєстрі словника. Це істотно відрізняє створену нами програму «Glossa» від інформаційної системи «Lingua», у якій дані щодо стилістичної характеристики слів були репрезентовані у вигляді цифрових кодів.

Поле «Словники» відображає кодові назви, які було присвоєно для словників у базі даних. За його допомогою ми можемо вибрати, у якому саме словнику здійснювати пошук. Поле «Значення слова» візуалізує знайдене слово, його тлумачення, маркування та ілюстративний матеріал (відповідно до вибраного словника). Його активуємо натисканням на клітинку з позначками «+» або «-» у порівняльній таблиці результатів пошуку.

Поле «Фільтр ремарок» дає змогу обирати ремарки, що потрапляють до порівняльної таблиці. Клавішу «Зберегти» використовуємо для візуального представлення матеріалів дослідження. За її допомогою порівняльну таблицю відкриваємо у «Microsoft Excel» для подальшого аналізу та опрацювання результатів.

Таким чином, комп'ютерна програма «Glossa» дозволяє отримати максимально точну інформацію про використання стильово-стилістичних ремарок у словниках, а порівняльна таблиця отриманих даних демонструє зміну стилістичного забарвлення слів на синхронному та діахронному зрізі. Це дало змогу порівняти лексикографічні реєстри та систематизувати відомості про використання досліджуваних ремарок у словниках.

У межах даної роботи ми обмежили дослідження слів з ремаркою «розмовне» («розм.») на літери А, Б, В. Марковані таким чином слова ми виявили завдяки запиту в полі «Пошук в тексті» позначки «розм.» та у полі «Слово» літер А, Б, В. У полі «Словники» ми обрали СУМ та РУС69. Отримані результати дають підстави зробити такі висновки:

1. Загальна кількість лексичних одиниць на літери А, Б, В, позначені ремаркою «розм.», у СУМі становлять 1355 слів. Це близько 7% усієї лексики на ці літери.

2. Ремарка «розмовне» може стосуватися як заголовного слова загалом, так і окремого значення, а також кількох значень слова або й фразеологічної одиниці (ремарку «розмовне» щодо фразеологічної одиниці у нашому дослідженні до уваги не беремо). Такі випадки використання ремарки Ф. П. Філін слушно називає стилістичною позицією [5, с. 151]. У реєстрі СУМа на літери А, Б, В нами зафіксовано 1440 стилістичних позицій ремарки «розмовне» (найчастіше ремарка «розмовне» стосується одного значення заголовного слова).

3. Чимало слів, поряд з ремаркою «розмовне», мають й інші ремарки. Такі ремарки називаємо комбінованими. Наприклад: *безбатченко* – 1. *розм., заст.* Нешлюбна дитина. Комбіновані стилістичні ремарки вказують на те, що слово, залеж-

но від мовного вжитку, може набувати то одного, то іншого стилістичного забарвлення, або активізувати обидва одночасно.

4. Ми виявили спільне та відмінне у маркуванні лексики ремаркою «розмовне»: **спільне** у використанні ремарки «розмовне» у різних словниках свідчить про сталість стильового навантаження відповідної лексики в системі мови. Функціонування такої лексики в основному зосереджено в сфері літературного спілкування, а власне: її використання обмежується розмовно-побутовим стилем. Ми підтримуємо думку Н. Я. Дзюбишиної-Мельник та пропонуємо залишити ремарку «розмовне» для теоретичних курсів, а в тлумачних та перекладних словниках замінити ремаркою «розмовно-побутове» (у тих випадках, коли слово вживається у розмовно-побутовому стилі) [3]. Це слова на кшталт: **агука́ти, аліме́нтник, біда́к, багато́тира́жка, базарува́ння, борода́ч, бозна-хто, ви́шняк;**

відмінності в маркуванні можуть свідчити про незадовільність на даному етапі розробленості критеріїв оцінки лексики для маркування. Наприклад: слово **біля́вка** РУС69 виправдано подає без жодних ремарок, а у реєстрі СУМа його подано з ремаркою «розмовне». У СУМі слова **ба́бій, брехня́, бала́нда, виско́тня** марковані ремаркою «розмовне», а РУС69 подає ці слова з ремаркою «простори́чне».

Такий стан речей потребує перегляду зазначених ремарок, з тим, щоб у майбутніх виданнях по можливості уникнути неузгодженості у словниках.

Таким чином, комп'ютерна програма «Glossa» відкриває можливість швидко виявити марковані слова та якісно здійснювати порівняльний аналіз слів на синхронному зрізі мови. В подальшому залучення до бази даних програми словників української мови різного часу дасть змогу простежити динаміку стилістичного забарвлення слів у діяxронії. Одержані, завдяки цій програмі, дані уможливили корекцію ремарок, покликані сприяти нормалізаційним процесам у мові, у тому числі усувати чужорідні елементи.

Література

1. Бурячок А. А. Функціонально-стильова оцінка слів у словнику української мови / А. А. Бурячок // Лексикологія та лексикографія. – К., 1969. – С. 78–95.
2. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика : [навч. посіб.] / В. Г. Волошин. – Суми : Університетська книга, 2004. – 382 с.
3. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Відображення мовної картини світу в сучасному словнику / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Українське мовознавство. – К., 2008. – Вип. 38. – С. 70–84.
4. Російсько-український словник / [ред. А. Кримський та С. Єфремов]. – К. : Держ. вид-во України – УАН, 1924–1933. – Т. 1–3. Електронна версія: (підготував О. Телемко). – К : К.І.С., 2007.
5. Скляревська Г. Н. Лексикографическая стилистика: состояние и проблемы / Г. Н. Скляревская // Словарные категории. – М., 1988. – С. 150–155.
6. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття : [монографія] / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.

Zaitseva O. V. A computer program «GLOSSA» as method of analysis of stylistic labels

The article covered how to create and main principles of the computer program «Glossa». Examples of application of this program are given. A comparative analysis of marked words in the studied lexicographical works have been analyzed.

Key words: computer program, dictionary, linguistic label, marking.

Зайцева О. В. Компьютерная программа «GLOSSA» как средство систематизации и анализа стилистических помет

В статье освещена процедура создания и принципы работы компьютерной программы «Glossa». Приведены примеры применения данной программы. Проведен сравнительный анализ маркировки слов в исследуемых лексикографических трудах.

Ключевые слова: компьютерная программа, словарь, словарная помета, маркирование.

УДК 811.133.1'25

В. Г. Куликова

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню лінгвопрагматичних особливостей перекладу сучасних французьких юридичних текстів. У роботі висвітлюються морфологічні властивості французьких юридичних текстів та способи їх перекладу українською мовою з урахуванням прагматичного потенціалу.

Ключові слова: юридичний текст, прагматичний потенціал, перекладацька трансформація, переклад.

Сучасні ділові стосунки між людьми, організаціями, установами, країнами не можливі без використання юридичних документів. Юридичні тексти є нормативними актами, які регулюють діяльність людини у різних сферах. У сучасному світі міжнародної співпраці та інтернаціональної взаємодії актуальним стає питання правильної інтерпретації юридичних документів різними народами, збільшується вага перекладу як особливого виду міжмовної комунікації і, відповідно, зростають вимоги до перекладача та перекладу.

Одним із завдань сучасного мовознавства є визначення статусу текстів як таких, що реалізують значний вплив на адресата, тобто таких, які мають прагматичний потенціал. Як зазначає І. К. Кобякова, текст – це вербалізована комунікативна подія мовленнєвої діяльності людини [3]. Нехудожні тексти безпосередньо змінюють поведінку людей, впливають на їх розум та прагматизм. До таких текстів належать

і юридичні тексти, які детермінують поведінку адресатів – країн, організацій, установ, громадян, тощо. Саме тому дослідження особливостей перекладу сучасних юридичних текстів є завжди актуальним.

Метою роботи є дослідження в рамках прагматичного підходу способів перекладу українською мовою граматичних особливостей французьких юридичних текстів.

Граматичні особливості перекладу, або граматичні заміни, як називає їх В. Н. Комісаров [4, с. 180] – це такий спосіб перекладу, при якому граматична одиниця оригіналу перетворюється в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням.

Французька та українська мови мають свої морфологічні системи, кожній з яких притаманні свої внутрішні особливості. Відмінність морфологічних систем зумовлює й певні особливості перекладу, а саме розходження в морфологічних категоріях слова, в частинах мови тощо. Так, категорія числа іменника існує і у французькій, і в українській мовах. Однак використання множини та однини іменника значно різниться у цих двох мовах. Отже, при перекладі іменники в однині часто перекладаються іменниками у множині й навпаки. Це стосується насамперед збірних та абстрактних понять. Наприклад: *«instruments» désigne tous objets employés ou destinés à être employés de quelque façon que ce soit...* [9] *«засоби» означає будь-яку власність, яка використовується або може використовуватися будь-яким чином...* [5].

Цікаво, що у французькому юридичному тексті з метою уникнення нагромадження можливе одночасне використання однини і множини одного слова в одному реченні. Українською мовою переклад схожим чином неможливий, тому використовуються інші трансформації, як наприклад, повтор та заміна частини мови: *...des détails relativement à la ou les personne(s) concernée(s), y compris le nom, la date et le lieu de naissance, la nationalité et l'endroit où elle(s) se trouve(nt), et, lorsqu'il s'agit d'une personne morale, son siège...* [9] *...детальні відомості про відповідну особу чи осіб, включаючи прізвище, дату і місце народження, громадянство і місце перебування, а у випадку юридичної особи - її місцезнаходження...* [5].

Дослідження французьких юридичних документів та їх перекладу українською мовою дозволило нам встановити, що найчастіше використовується трансформація $V \leftrightarrow N$. Вона може мати різні варіації. Найбільш розповсюдженим випадком є переклад французького інфінітиву українським віддієслівним іменником: *Déterminés à faire cesser les souffrances...* [10]. *Сповнені рішучості покласти край стражданням...* [6]. Можливий також переклад інфінітиву кількома іменниками або дієсловом із іменником: *Chaque Partie adopte les mesures qui se révèlent nécessaires pour lui permettre d'identifier et de rechercher...* [9]. *Кожна сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення її спроможності встановлювати і висліджувати власність...* [5]. І навпаки, сталий дієслівний вираз, що складається із кількох слів, перекладається одним словом-іменником або іменниковим сполученням, наприклад: *Une Partie ne saurait invoquer le secret bancaire pour refuser de donner effet aux dispositions du présent article* [9]. *Сторони не повинні ухилятися від вжиття заходів згідно з положеннями цієї статті на підставі банківської таємниці* [5].

Слід окремо зупинитися на французьких зворотних дієсловах, оскільки їх переклад українською мовою має ряд особливостей. Звичайно, більша частина зворотних дієслів французькою мовою перекладаються так само зворотними дієсловами українською. Серед інших способів перекладу українською мовою французьких зворотних дієслів виявляємо: - переклад незворотним дієсловом: *Chaque État partie s'efforce d'identifier...* [10]. *Кожна держава-учасниця докладатиме всіх зусиль для того, щоб виявити...* [6]; - переклад із використанням допоміжних дієслів із відтінком модальності в українській мові: *Chaque Partie adopte les mesures législatives et autres qui se révèlent nécessaires pour...* [9]. *Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для...* [5]; - переклад із використанням зворотного займенника *se*, наприклад: *... les Parties se concertent pour...* [9]. *...Сторони проводять консультації між собою з метою...* [5]; - переклад українським іменником, наприклад: *...des détails relativement à la ou les personne(s) concernée(s), y compris le nom, la date et le lieu de naissance, la nationalité et l'endroit où elle(s) se trouve(nt)...* [9] *...детальні відомості про відповідну особу чи осіб, включаючи прізвище, дату і місце народження, громадянство і місце перебування...* [5]; - переклад українським прикметником: *Considérant que l'humanité se doit de donner à l'enfant le meilleur d'elle-même...* [10]. *Беручи до уваги, що людство зобов'язане давати дитині краще, що воно має...* [1]; - опущення зворотного дієслова при перекладі, наприклад: *L'enfant doit bénéficier d'une protection spéciale et se voir accorder des possibilités et des facilités par l'effet de la loi et par d'autres moyens...* [10]. *Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови...* [1].

Ще однією поширеною особливістю перекладу юридичних текстів є перехід французького іменника в український прикметник, і навпаки, коли прикметник французькою мовою може перекладатися українським іменником або, що трапляється рідше, сполученням двох іменників: *Le Comité européen pour les problèmes criminels...* [9]. *Європейський комітет з проблем злочинності...* [5].

Інші перекладацькі трансформації використовуються не так часто, однак вони також присутні у перекладі юридичних текстів. Наприклад, переклад французького іменника українським прислівником, французького прикметника українським дієсловом або прислівником, французького словосполучення прикметника та іменника українським прислівником.

Аналіз юридичних текстів французькою мовою дозволив нам встановити, що трансформації на граматичному рівні відбуваються і з іншими частинами мови, зокрема з дієслівними формами *participe présent*, *participe passé* і *gérondif*. Звичай, *participe présent* перекладається українською мовою дієсловом, рідше – прислівником, прикметником, іменником, або може взагалі опускатися при перекладі: *Les procédures permettant d'obtenir et d'exécuter la confiscation en vertu de l'article 13 sont régies par la loi de la Partie requise* [9]. *Процедури домагання і застосування конфіскації згідно зі статтею 13 регулюються законодавством запитуваної Сторони* [5].

Щодо перекладу *participe passé*, то аналіз матеріалу дозволив встановити, що *participe passé* може перекладатися українським дієприкметником докананого

виду, словосполученням дієприкметник + іменник, дієприслівником, сполученням дієприслівника і дієприкметника, дієсловом або ж прислівником, наприклад: *Convaincus de la nécessité de poursuivre...* [9]. *Будучи переконаними у необхідності проведення...* [5].

Дієслівна форма *gérondif* у французьких юридичних текстах вживається не часто. Було встановлено, що *gérondif* перекладається українською мовою дієприслівником: *Reconnaissant qu'une interdiction totale des mines...* [10]. *Визнаючи, що повна заборона протиніхотних мін...* [6]. Також *gérondif* може перекладатися українським іменником або сполученням двох іменників: *Toute Partie peut dénoncer la présente Convention en adressant une notification au Secrétaire Général du Conseil de l'Europe* [9]. *Будь-яка Сторона може денонсувати цю Конвенцію шляхом перепроводження відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи* [5]. І зовсім неочікуваним став переклад *gérondif* українським прикметником: *En attendant d'obtenir les modifications ou informations demandées...* [9]. *До одержання необхідних виправлень або інформації...* [5].

Система часових форм у французькій мові значно багатша за українську. Дослідження міжнародних юридичних документів дозволяє нам стверджувати, що юридичним текстам характерно переважне вживання часів дійсного способу. Дійсний спосіб означає реальність дії, загальноприйнятність норм, встановлених юридичними текстами. У більшості випадків французький теперішній час перекладається теперішнім і в українській мові. Однак, ми відмітили, що французький теперішній час може також перекладатися українським минулим часом: *...l'acquisition, la détention ou l'utilisation de biens, dont celui qui les acquiert, les détient ou les utilise sait, au moment où il les reçoit, qu'ils constituent des produits...* [9]. *...набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом...* [5]. Майбутні часи *Futur simple* і *Futur antérieur* нечасто зустрічаються в юридичних текстах і перекладається так само майбутнім часом в українській мові, або ж у окремих випадках – теперішнім часом: *Le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe en communiquera copie certifiée conforme à chacun des Etats membres du Conseil de l'Europe...* [9]. *Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі-члену Ради Європи...* [5]. До того ж, *Futur antérieur* може передавати значення ймовірності дії в минулому і перекладається українською мовою минулим часом. У французьких юридичних текстах минулі часи вживаються нечасто. Серед форм минулого часу характерним є вживання *Passé composé*, який зазвичай перекладається минулим часом українською. У судовій справі Міжнародного суду по правам людини нами було виявлено часову форму *Passé simple*, яка вживається лише стосовно визначених рішень суду, оскільки такий час не зустрічається у інших розглянутих нами міжнародних юридичних документах.

Для міжнародних документів, які закріплюють основні права чи норми поведінки, як-то Загальна декларація про права людини [12] або Декларація про права дитини [11], вживання умовного способу не є характерним. Однак, такі часові форми використовуються в інших юридичних документах, зокрема у таких, де в положеннях розглядаються варіанти розгортання певних ситуацій і закріплюють-

ся норми відповідно до цих можливих ситуацій, як наприклад Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [9]. Французький *conditionnel présent* у досліджуваних нами текстах перекладається із використанням українського умовного способу лише у кількох випадках: *...des biens qui pourraient être assimilés à ses instruments* [9]. *...власністю, яку можна було б розглядати як знаряддя вчинення злочину* [5]. У інших випадках відтінок припущення, можливості, властивий французькому *conditionnel*, зазвичай передається при перекладі використанням дієслова *pourrait*: *...la Partie requise considère que la mesure sollicitée irait à l'encontre du principe...* [9]. *...запитувана Сторона вважає, що вжиття заходу, що вимагається, може суперечити принципу...* [5].

Таким чином, аналіз сучасних міжнародних юридичних текстів дав змогу нам встановити їх особливості та визначити низку рекомендацій щодо перекладу французьких юридичних текстів українською мовою. Враховуючи, що основною метою перекладача є збереження прагматичної мети та прагматичного потенціалу тексту оригіналу, при перекладі юридичних текстів потрібно звернути увагу на відтворення граматичних особливостей тексту-оригіналу, адаптуючи їх до норм, характерних мові перекладу. На морфологічному рівні слід зважати на те, що існує невідповідність категорії числа: французька множина перекладається одниною в українській мові й навпаки. Враховуючи відмінності морфологічних систем двох мов, при перекладі вдаються до зміни частин мови, характерним прикладом якої є заміна французького інфінітиву українським віддієслівним іменником та французького іменника українським прикметником, переклад нехарактерних українській мові часових форм *futur antérieur* дієсловом доконаного виду в майбутньому часі та опускання при перекладі способу *subjonctif*.

Література

1. Декларація прав дитини [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.w.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=10264815&cat.
2. Загальна декларація прав людини. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
3. Кобякова І. К. Поверхнева та глибинна структури текстів : типологічні аспекти / І. К. Кобякова // Вісник СумДУ. Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 35–39.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
5. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Ukrainian.pdf>.
6. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995>.
7. Справа Кайсина та інших проти України. Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/187>.
8. Affaire Kaysin et autres c. Ukraine. Cour Européenne des droits de l'homme. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessio>

9. Convention relative au blanchiment, au dépistage, à la saisie et à la confiscation des produits du crime [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Treaties/Word/141.doc>.

10. Convention sur l'interdiction de l'emploi, du stockage, de la production et du transfert des mines antipersonnels et sur leur destruction [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.apminebanconvention.org/fileadmin/pdf/french/MBC/MBC_convention_text/Convention.pdf.

11. Déclaration des droits de l'enfant [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.droitsenfant.com/declaration_droit_enfant.htm.

12. Déclaration universelle des droits de l'homme [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.un.org/fr/documents/udhr/index.shtml>

Kulikova V. G. Grammatical peculiarities of French juridical texts' translation: pragmatic aspect

This paper is deals with linguistic and pragmatic peculiarities of contemporary French juridical texts' translation. The article determines morphological characteristics of French juridical texts and the ways of its translation into Ukrainian consideration the pragmatic potential.

Key words: juridical text, pragmatic potential, transformation, translation.

Куликова В. Г. Грамматические особенности перевода французских юридических текстов: прагматический аспект

Статья посвящена исследованию лингво-прагматических особенностей перевода современных французских юридических текстов. В работе устанавливаются морфологические свойства французских юридических текстов и приемы их перевода на украинский язык с учетом прагматического потенциала.

Ключевые слова: юридический текст, прагматический потенциал, переводческая трансформация, перевод.

**ФРЕЙМ-СЦЕНАРІЙ ЯК ЗАСІБ СЕМАНТИЗАЦІЇ
ТЕХНІЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ
(на прикладі гідротурбінної лексики)**

Стаття присвячена розробленню сценаріїв для опису в електронному словнику вузькогалузевої термінології на позначення процесів та динамічних характеристик гідротурбінного обладнання.

Ключові слова: електронний словник, фрейм, сценарій, семантизація.

У галузевих електронних словниках дослідники використовують різні засоби семантизації терміна: дефініцію, переклад та енциклопедичну довідку. Такі засоби семантизації терміна належать до декларативних, тобто вони відображають сукупність тверджень про щось і можуть бути застосовані для різноаспектної параметризації спеціальної лексики. Розкриття семантики термінів, що позначають технологічні операції (зварювання, лиття, оброблення механічне тощо), технологічні процеси (монтаж частин закладних, монтаж механізмів гідротурбіни) або динамічні характеристики обладнання (напір гідротурбіни, витрата гідротурбіни, розгін) потребує інших засобів і способів лексикографічного опису. На нашу думку, це пояснюється тим, що такі терміни є носіями процедурних знань, тобто містять інформацію про послідовність операцій або дій, які треба виконати.

Отже, актуальним є пошук нових принципів лексикографічної семантизації термінів-носіями процедурних знань. Мета нашої розвідки – запропонувати принципи опису семантики термінів на позначення процесів на прикладі гідротурбінної лексики. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: 1) визначити предметно-понятійні сфери, до яких належать терміни на позначення процесів та технологічних операцій; 2) розробити принципи розкриття семантики зазначених термінів, використовуючи моделі сценаріїв; та 3) створити засоби репрезентації та опису значення досліджуваних термінів у електронному словнику.

Одним із ефективних засобів розкриття семантики, обраних для дослідження термінів, є фреймовий аналіз, який дає змогу виявити когнітивний фон слова. Мовознавці А. Баранов [2], В. Маслова [5], М. Мінський [6], І. Стернін та З. Попова [7] та інші виокремлюють два поняття: «фрейм» та «сценарій» («фрейм-сценарій» або «скрипт»). Фрейм розуміють як певну сукупність знань про предмет, а сценарій – як послідовність дій або розгортання процесу. Так, наприклад, *апарат напрямний, статор гідротурбіни* – це фрейм, а *випробування апарата напрямного заводське й монтаж частин закладних* – це сценарії. Варто зазначити, що в лінгвістичній літературі використовують також терміни «сцена-прототип» (Ч. Філлмор), «схема» (У. Чейф) та «ситуативний сценарій» (Р. Шенк, Л. Бірнбаум). Як стверджує І. Авакова [1], сьогодні для описання процесів або стереотипних ситуацій частіше використовують терміни фрейм та сценарій. Отже, у нашому дослідженні для опису процедурних знань (процесів, операцій, дій тощо), носіями яких є зазначені вище

гідротурбінні терміни, використовуємо термін «фрейм-сценарій» або «сценарій».

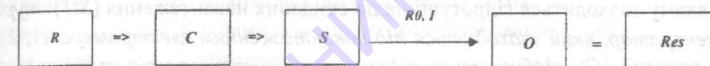
Наша розвідка ґрунтується на таких теоретичних положеннях: 1) сценарій – це послідовність кількох епізодів у часі; це стереотипні епізоди з ознакою руху, розвитку. Фактично це фрейми, які розгортаються у часі й просторі як послідовність окремих епізодів, етапів, елементів [7, с. 119]; 2) процес або дію можна розглядати у трьох аспектах: перший – це спосіб її реалізації, другий – результат дії, а третій – попередні умови, які мають бути виконані для того, щоб дію можна було здійснити [4, с. 214]; 3) будь-яка дія має два складники: декларативний та процедурний; перший описує зміну стану й описує, головним чином, результат цієї зміни, а другий описує процес, який є одночасно розгортанням і способом досягнення результату [4, с. 214]; 4) знання, яке містить фрейм, включає лексичне значення, енциклопедичне, екстралінгвальне, знання ситуації [5, с. 67]; 5) особливістю організації сценарію окремого виду діяльності є наявність у ньому певної сукупності окремих фреймів. Так, сценарій будь-якої технічної галузі не може не включати фреймів, що належать до таких складників, як механізми, процеси, речовини, без яких неможливо виконати цю діяльність [3, с. 67].

Побудові фреймів-сценаріїв передують аналіз дефініцій й екстралінгвальної інформації. Мета аналізу – виявити основні елементи, за якими відбувається описання процесу або дії. За А. Шабаліною [8], такими елементами є: (S) суб'єкт дії, що характеризується активним початком; (P) предикат, що позначає дію; (O) об'єкт, на який спрямовано дію; (I) інструмент, за допомогою якого виконують дію; (R0) процес протікання дії; (R) результат або мета дії; (L) локатив або місце, де відбувається дія; (T) час протікання дії.

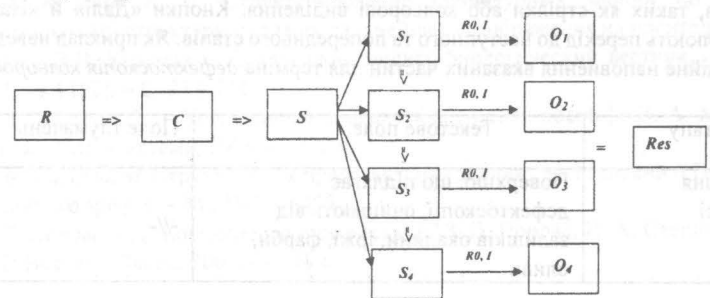
Для аналізу взято терміни, що позначають реалії з галузі: а) виробництва гідротурбін: зварювання дугове, кування, лиття; оброблення механічне та інші; б) випробування гідротурбін: балансування колеса робочого, випробування камери спіральної гідростатичне, складання контрольне та інші; в) монтажу гідротурбін: затягування кріплення термічне, монтаж частин закладних, монтаж механізмів гідротурбін та інші; г) експлуатації гідротурбін: кавітація, режим роботи компенсатора синхронного та інші; г) динамічних характеристик гідротурбін: напір гідротурбіни, кавітація, розгін гідротурбіни.

Проаналізуємо кілька наведених вище термінів кожної досліджуваної групи, а саме: дефектоскопія кольорова, монтаж частин закладних гідротурбіни та розгін гідротурбіни. Перший з названих термінів має таку дефініцію: «вид неруйнівного контролю для виявлення на виливках таких дефектів, як тріщини, включення, пухкості, раковини тощо. Під час цього виду контролю використовують кольорову рідину (пенетрант)» [12]. Ми можемо виділити такі елементи: S – вид неруйнівного контролю, R – для виявлення дефектів; O – виливки; I – кольорова дефектоскопія (пенетрант). Екстралінгвальна інформація [11] про кольорову дефектоскопію включає: 1) попередні умови для виконання процесу (C): контрольована поверхня має бути очищена від залишків окалини, іржі, фарби, оливи; 2) основні етапи виконання процесу (R0): 1 етап полягає у нанесенні рідкого пенетранту, який проникає у поверхневі дефекти; 2 етап – видалення зайвого пенетранту з контрольованої поверхні; 3 етап – нанесення проявника, що містить рідку пігментну рідину; 3) матеріали

для виконання процесу (I): пенетрант (на першому етапі), очисник (на другому етапі), проявник (на третьому етапі); 4) результат процесу (Res): дефекти виявляються у вигляді яскравих чітких червоних ліній на білому фоні. Отже, для семантичної параметризації терміна дефектоскопія кольорова ми маємо всі необхідні елементи. Нижче подано модель фрейму-сценарію:

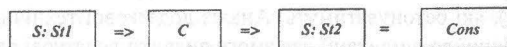

Термін *монтаж частин закладних* має таку дефініцію: «технологічна операція зі складання частин гідротурбіни (відсмоктувальної труби, спіральної камери, статора), які бетонуватимуть» [12]. Подана дефініція містить такі елементи: S – технологічна операція, O – закладні частини гідротурбіни (відсмоктувальна труба, спіральна камера), які бетонуватимуть. Аналіз додаткової технічної літератури [9, 10] та іншої технічної документації дав змогу виявити додаткові елементи, потрібні для побудови моделі сценарію: 1) мета (R): скласти й встановити відсмоктувальну трубу, статор, спіральну камеру й личкування шахти гідротурбіни 2) попередні умови для виконання процесу (C): 1. Перевірити у присутності шеф-інженера комплектність обладнання; 2. Прийняти заходи, що запобігають деформації під час його розпакування; 3. Розконсервувати деталі шляхом промивання з наступним протиранням бавовняною тканиною; 4. Покриття, які важко видалити змиванням, видалити алюмінієвим скребком; 5. Прийняти заходи з охорони безпеки; 3) технологічна операція (S), яка включає сукупність окремих послідовно виконуваних операцій: S₁ – монтаж відсмоктувальної труби; S₂ – монтаж статора; S₃ – монтаж спіральної камери; S₄ – монтаж личкування шахти гідротурбіни; 4) протікання процесу (R0, I) (наприклад S₁ – O₁, монтаж відсмоктувальної труби): 1. Складають коліно відсмоктувальної труби; 2. Встановлюють та фіксують його у проектне положення, для чого використовують розпірки; 3. Встановлюють розкоси усередині коліна, щоб запобігти деформації; 4. Укладають бетон навколо коліна; 5. Встановлюють та фіксують у проектне положення конус відсмоктувальної труби, для чого використовують розпірки; 6. Встановлюють розкоси усередині конуса, щоб запобігти деформації; 7. Укладають бетон навколо конуса. 5) результат: закладні частини встановлено у потрібне положення й забетоновано. Після цього монтують робочі механізми гідротурбіни. Отже, маємо таку схему сценарію:

Наступний сценарій для терміна *розгін гідротурбіни* має певні особливості побудови, оскільки мова буде йти не про технологічний процес, а про ситуацію, у яку потрапляє суб'єкт і яка змінює його стан. Зазначений термін має таке визначення: «Різка підвищення обертів гідротурбіною внаслідок скидання навантаження генератором» [12]. Із додаткового джерела [9] вилучено таку енциклопедичну інформацію: 1) стан, у якому знаходиться гідротурбіна до скидання навантаження (*St1*): *турбіна обертас генератор, який знаходиться під навантаженням електромережі*; 2) виникнення ситуації (*C*): *відбувається відключення генератора від електромережі (скидання навантаження)*; 3) стан, у якому гідротурбіна внаслідок скидання навантаження (*St2*): *гідротурбіна різко набирає обертів*; 4) наслідок ситуації (*Cons*): *страцьовують захисні пристрої, що зупиняють гідротурбіну*. Отже, схема сценарію матиме такий вигляд:

Наведені сценарії є основою для подання екстралінгвальної інформації в електронному галузевому термінологічному словнику, яка доповнює лінгвістичні засоби розкриття семантики терміна. Одним із ефективних засобів представлення екстралінгвальної інформації, яку містять досліджувані терміни, є інтерактивні зображення. Ці зображення передбачено розмістити в енциклопедичній зоні словникової статті:

Текстове поле	Етапи
Поле графіки (анімації)	Етап 1 Етап n
Поле тлумачень	Кнопки «Далі» й «Назад»

У правій частині подано перелік етапів певного процесу, текстове поле містить детальний опис кожного етапу, пояснювальна частина призначена для тлумачення спеціальних слів, які можуть бути незрозумілими для користувача. У графічній частині відбувається візуалізація процесу, від його початку до отримання конкретного результату; для акцентування уваги можливе використання додаткових графічних елементів, таких як стрілки або кольорові виділення. Кнопки «Далі» й «Назад» уможливають перехід до наступного та попереднього етапів. Як приклад наведемо інформаційне наповнення вказаних частин для терміна *дефектоскопія кольорова*:

Назва етапу	Текстове поле	Поле тлумачень
Очищення поверхні	Поверхню, що підлягає дефектоскопії, очищають від залишків окалини, іржі, фарби, оливи	-/-

Нанесення пенетранту	На контрольну поверхню наносять пенетрант пензлем або аерозолем.	Пенетрант – рідина червоного кольору, що проникає у поверхневі дефекти
Видалення зайвого пенетранту	Водою або ганчіркою видаляють зайвий пенетрант з контрольованої поверхні	-/-
Нанесення проявника	На поверхню наносять проявник, що містить білу пігментну рідину, яка сприяє кольоровому виділенню дефектів.	Проявник – рідина, що призначена для виявлення зон з дефектами
Результат дефектоскопії	Наявні дефекти з'являються у вигляді яскравих червоних ліній на білому фоні	-/-

Терміни на позначення технологічних процесів та динамічних характеристик гідротурбін, є носіями як лінгвістичної, так і енциклопедичної інформації. Обидва типи інформації дають змогу побудувати фрейми-сценарії, які слугують основою для створення засобів візуалізації процесу, а саме – анімаційних зображень. Ці зображення візуалізують процес, що сприяє не лише розумінню сутності процесу, а й ефективному засвоєнню лексики виробничої сфери користувачами, які не є спеціалістами у цій сфері.

Література

1. Авакова И. Проблема представления знаний в языке. Понятие фрейма [Электронный ресурс] / И. Авакова. — Режим доступа : gendocs.ru/v20474/?download=20.
2. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 358 с.
3. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования) : [учеб.-метод. пособ.] / Л. В. Ивина. — М. : Академический Проект, 2003. — 304 с.
4. Краснов В. В. Структурирование процедурных знаний по аналогии с ментальными структурами для их дальнейшего отображения на носителях информации / В.В. Краснов // Таврический медико-биологический вестник. — 2010. — Т. 13, № 4 (52). — С. 213–216.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособ.] / В. А. Маслова. — Минск : ТетраСистемс, 2008. — 272 с.
6. Минский М. Структура для представления знания / М. Минский // Психология машинного зрения. — М., 1978. — 403 с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : АСТ: Восток – Запад, 2007. — 314 с.

8. Шабалина А. Н. Основные проблемы организации словарной статьи учебного русско-английского фреймового словаря [Электронный ресурс] / А. Н. Шабалина – Режим доступа : sun.tsu.ru/mminfo/000063105/355/image/355-023.pdf.

Довідкові джерела

9. НЕФТЬ-ГАЗ : электронная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.elek.oglib.ru/bgl/4194/485.html>.

10. Полушкин П. К. Монтаж гидроагрегатов / П. К. Полушкин. – Л. : Энергия, 1971. — 526 с.

11. Цветная дефектоскопия (SHERWIN) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nktd.com.ua/?page_id=615.

12. Словник гідротурбінних термінів «TurboLex» [Электронный ресурс] / сост. Е. Куприянов. – 1 электрон. опт. диск (CD ROM).

Kupriyanov Ye. V. Sceneries as a semantization means of industry-specific terms denoting processes (by the example of hydroturbine vocabulary)

The present article is devoted to the elaboration of sceneries for the description of industry-specific terms denoting processes and dynamic characteristics of hydroturbines, in electronic dictionary.

Keywords: *electronic dictionary, frame, script, semantization.*

Куприянов Е. В. Фрейм-сценарий как средство семантизации технических терминов, обозначающих процессы (на примере гидротурбинной лексики)

Статья посвящена разработке сценариев для описания в электронном словаре узкоспециальной терминологии, обозначающей процессы и динамические характеристики гидротурбин.

Ключевые слова: *электронный словарь, фрейм, сценарий, семантизация.*

УДК 348.013+372.2+491.79

О. А. Кучерява

АСОЦІАТИВНІ ЗАВДАННЯ В СИСТЕМІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТА ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

У статті розкрито зміст і функції асоціативних завдань, їх місце в системі лінгвокультурологічної підготовки студента філологічного факультету, описано та проілюстровано види асоціативних завдань.

Ключові слова: *асоціативні завдання, лінгвокультурологічна підготовка, студент філологічного факультету.*

У Законі України «Про культуру» визначено такі основні засади державної політики у сфері культури, як «сприяння створенню єдиного культурного простору

України, збереженню цілісності культури; створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян тощо» [1]. У розповсюдженні та збереженні культурних цінностей, забезпеченні культурного й духовного розвитку особистості, підвищенні освітньо-культурного рівня громадян важливу роль відіграють і вищі навчальні заклади, про що зазначено в Законі України «Про вищу освіту» [2]. Зокрема, у системі лінгвокультурологічного підходу, сутність якого полягає у впровадженні і збільшенні питомої ваги етнокультурно-рознавчого компоненту в межах дисциплін мовно-літературного циклу.

Проблема формування культуромовної особистості вчителя висвітлена в працях В. Ф. Дороз, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, Г. В. Онкович, П. І. Пентилюк, О. І. Потапенка, О. М. Семеног, Л. В. Скуратівського та інших. У своїх дослідженнях учені-методисти неодноразово наголошували на важливості вивчення української мови в контексті української культури; порушували питання про складники культуромовної особистості вчителя, розкривали теоретико-методичні засади формування лінгвокультурознавчої компетенції. Так, О. М. Семеног зазначає, що формування культуромовної особистості – «це багатовимірний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається поетапно, комплексно, в логічній послідовності, за певних психолого-педагогічних умов, з урахуванням парадигмальних позицій креативної педагогіки, психології та особистісно орієнтованого навчання, на основі використання ефективних методів, прийомів, видів, форм і засобів навчання» [7, с. 33].

Як бачимо, система лінгвокультурологічної підготовки студента філологічного факультету потребує розробки належної методичної бази не лише з опорою на сучасні здобутки лінгвістичної науки (лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики), етнопедагогіки та етнології, а й із застосуванням креативного підходу. Предметом опису в запропонованій розвідці було обрано асоціативні завдання як один із видів лінгвокультурологічних завдань. Мета статті – розкрити зміст та функції асоціативних завдань, їх місце в системі формування культуромовної особистості студента філологічного факультету, описати та проілюструвати види асоціативних завдань на прикладі роботи з художніми творами.

Оскільки сутність лінгвокультурологічних завдань полягає у «поглибленні або розширенні концептосфери учня як мовної/ мовленнєвої особистості» [5, с. 100], в їх основу покладено роботу з лінгвоконцептом. В антропоцентричній лінгводидактиці концепт розглядають як базову одиницю навчання (В. Ф. Дороз, В. І. Кононенко, Л. І. Мацько, Н. Л. Мішатіна, О. І. Потапенко), спираючись на такі його ознаки, як:

- концепт – основа мовної картини світу, а тому виступає «дієвим засобом усвідомленого та багатоаспектного формування у школяра як мовної особистості цілісного уявлення про національну картину світу» [5, с. 19];

- концепт – одиниця національної культури; «те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина (...) сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [8, с. 40];

- концепт має рухомі межі і становить багатовимірну структуру, яка «включає, окрім понятійної основи, соціо-психо-культурну частину, що не стільки осмислю-

ється носіями мови, скільки переживається, вона включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи та конотації, властиві певній культурі» [4, с. 47].

У лінгводидактичному аспекті важливо й те, що концепт виникає у свідомості людини в результаті діяльності, соціалізації, накопичення чуттєвого досвіду. Концепт постійно збагачується культурними смислами та індивідуальними асоціаціями. Важливу роль у формуванні лінгвоконцептів відіграє художня література.

Запровадження у навчальну практику на філологічних факультетах (особливо тих, де студенти здобувають додаткову спеціалізацію – українознавство) лінгвокультурологічних завдань забезпечує добудову відсутніх фрагментів національно-мовної картини світу студента як культуромовної особистості, осмислення та переживання національно-духовних цінностей, закладених у лінгвоконцепт.

Асоціативні завдання спрямовані на виявлення та опрацювання особистого, чуттєвого, досвіду, емоційно-оцінного ставлення до національно-культурної реальності, що досліджується, а також вивчення художньо-образних асоціацій, пов'язаних з тим чи іншим лінгвоконцептом. Лінгвокультурологічні завдання асоціативного типу ґрунтуються на роботі з художніми асоціаціями та асоціаціями, що мають суб'єктивний характер.

Асоціація – це «зв'язок між певними об'єктами чи явищами, що базується на нашому особистому, суб'єктивному, досвіді» [9, с. 189]. Асоціативні зв'язки обумовлюються знаннями людини, а також культурою, до якої вона належить. Невипадково аналіз асоціативного поля посідає одне з центральних місць у лінгвоконцептологічному моделюванні.

Відомо, що Н. Л. Мішатіна, визначаючи засади педагогічної лінгвоконцептології, використовує лексико-семантичні лінгвокультурологічні завдання асоціативного типу як перший асоціативно-інтуїтивний етап у вивченні лінгвоконцепту. Їх мета полягає у виявленні особистого досвіду кожного учня у певній сфері та визначенні смислового обсягу конкретних концептів. Будучи спрямованими на активізацію асоціативних зв'язків, лінгвокультурологічні завдання означеного типу будуються на засадах вільного або зворотного асоціативного експерименту [5].

Автори «Концепції когнітивної методики навчання української мови» серед когнітивно-розвивальних вправ також виділяють асоціативні завдання, «які спонукають учнів до виявлення емоційно-почуттєвого ставлення до тексту й навчального матеріалу, що досліджується на його тлі» [6, с. 8].

Отже, перший тип асоціативних завдань будується на роботі з особистими почуттями, переживаннями, уявленнями студента, дозволяючи активізувати його миттєвий досвід, образне мислення, і таким чином, скласти об'єктивне уявлення про глибину знань та відчуттів, пов'язаних з певним лінгвоконцептом. Наприклад: *Які асоціації у вас викликає образ української ночі? Якими епітетами ви б описали українську ніч?*

Асоціативні завдання означеного типу можуть передбачати вільну інтерпретацію почутого або побаченого, оформлену у вигляді описів, розповідей про свої думки, враження. При цьому як стимул використовують не лише слово, а й зображення. Наприклад:

1. Усно або письмово складіть опис української ночі, відтворюючи власні спо-

стереження, спогади або почуття. Епіграфом-стимулом може слугувати уривок з повісті М. Гоголя «Майська ніч, або утоплена»: «Знаєте ли ви українську ніч? О, ви не знаєте української ночі? Всмотритесь в нее ...».

2. Уважно роздивіться картини А. Куїнджі «Вечір на Україні», «Українська ніч». Опишіть свої відчуття, враження, спогади. Які з викликаних асоціацій пов'язані з культурно-історичними традиціями, уявленнями українського народу? Проаналізуйте їх.

Робота з асоціаціями, що мають суб'єктивний характер, допомагає вибудувати подальшу програму лінгвоконцептологічного моделювання і вибрати відповідні прийоми концептуального аналізу, до яких зокрема належить аналіз концептуального простору художнього твору. Його інтерпретація пов'язана з вивченням художніх асоціацій, що визначають підґрунтя другого типу асоціативних завдань.

Художні, або індивідуально-авторські, асоціації постають «наслідком естетичного освоєння дійсності та розбудови нових естетичних реальностей» [3, с. 130] письменником і беруть участь у творенні літературно-художнього образу. Художні асоціації поділяють на традиційні (фольклорні) та індивідуально-авторські. Побудовані на їх основі асоціативні завдання передбачають опис асоціацій, пов'язаних із творенням художнього образу, вивчення різних типів образності (експресивно-смислових, символічних та ін.), індивідуально-авторської картини світу. Наприклад:

1. Пригадайте поетичні твори та народні пісні за поданими уривками. Які художні асоціації покладено в основу творення образу української ночі? Які з них можна віднести до традиційних, а які – до індивідуально-авторських?

Місяць на небі, зіроньки сяють,
Тихо по морю човен пливе.
В човні дівчина пісню співає,
А козак чує – серденько мре (Нар. пісня).
Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою (Т. Шевченко).

Ой зійди, зійди, ясен місяцю,
Як млиновеє коло,
Ой, вижди, вижди, серце-дівчино,
Та промов до мене (Нар. пісня).
Місяцю ясний, зорі прекрасні,
Ясні очі темної ночі!
Вас я благаю, груди облеґчіте,
Вість принесіте з рідного краю!

(С. Гулак-Артемівський).

2. Прочитайте вірш М. Старицького «Виклик» («Ніч яка, Господи! Місячна, зоряна»). Яка картина української ночі виникає у вашій уяві? Які художні засоби використовує письменник для змалювання української ночі? Які художні асоціації покладено в їх основу? Які з них мають народнопоетичне підґрунтя?

У моделюванні лінгвоконцепту окреме місце посідає когнітивна інтерпретація мовних одиниць, що його репрезентують – синонімів, фразеологізмів, паремій, прецедентних текстів і тропів (метафор, порівнянь). Приміром, постійні порівняння номінують когнітивні ознаки, властиві певному лінгвоконцепту. Їх аналіз, розкриваючи глибину поетичного слова, поетичного мислення письменника, спонукає студентів до пізнання рідної мови та культури, оскільки ґрунтується на виявленні художніх асоціацій, що лежать в їх основі. Наприклад:

1. До поданих слів спочатку доберіть народнопоетичні порівняння, а потім простежте особливості їх інтерпретації та трансформації у творчості українських письменників.

Ніч, як ... Місяць, мов ... Зірочки, як ... Вітер, як ... Роса, як ... Дерева, наче ...

2. Прочитайте вірш П. Сиченка «Українська ніч». З'ясуйте засоби творення образності. Яке місце серед них посідають порівняння? Визначте їх різновид. Які асоціації покладено в їх основу?

Над зеленим гасм
та над бережком
місяць випливає
золотим ріжком.

Посріблив отаву,
віття лугове
та на той бік ставу
човником пливе.

Гей, туман вітрила
підійма навстріч...
Ой, яка ж ти мила,
українська ніч.

Джерелом асоціативних завдань можуть слугувати не лише художні твори, а й музичні та твори образотворчого мистецтва, які завжди викликають особисті, неповторні відчуття та переживання. Наприклад: Чи доводилося вам спостерігати за вечірніми квітами? Роздивіться картину К. Білокур «Квіти увечері». Які образи-відчуття викликає картина (зорові, дотикові, запахові)? Чи вдало дібрано до картини уривок? Охарактеризуйте індивідуально-авторські асоціації, покладені в основу художнього опису. Які б ви дібрали поетичні слова?

– Матіола, ясна панно в довгий сукні з білявого серпанку! Квіти встали, личка повмивали, стоять та й пишуться. Чом же панна не хоче вставати?

– Любе мені світаннячко, а нічка любіша! Чорна ніч, білі зорі, ще біліші метелики. Ніч стелила тонкі шовки, а метелики кликали до танцю. Я спішила до них, ненароком розлила парфуми; цвіркунки грали на своїх скрипочках, і я танцювала по місячному промінню, я танцювала по зоряному промінню. Зорі сміялися, а ми їм присвічували крильцями метеликів і моїм пелюстям – ні, не знаю чарів чарівніших, ніж у літньої ночі-ласкавки! (Зірка Мензатюк. Матіола)

Асоціативні завдання, побудовані на роботі з невербальними артефактами, зачеплюють студента в матеріальний і духовний світ рідної культури, формують уміння читати та розкривати глибину художніх полотен, музичних творів з метою повної інтерпретації лінгвокультурного концепту.

Запропонована система лінгвокультурологічних завдань асоціативного типу становить лише окремий етап лінгвокультурологічного моделювання, допомагаючи зібрати асоціати та визначити їх місце у структурі лінгвоконцепту. При цьому слід брати до уваги, що активізація асоціативних зв'язків, пов'язаних з одним лінгвоконцептом, відтворює додаткові зв'язки, які часто репрезентують близькі за емоційним наповненням лінгвоконцепти, на що можуть бути спрямовані й спеціально дібрані вправи. Подібні завдання розширюють знання та уявлення студентів про концептосферу української культури. Наприклад: Прочитайте вірш Л. Костенко. В одній строфі через образ української ночі письменниця зуміла передати всю гаму та силу почуттів. Які це, на вашу думку, почуття? Як символічно вони позначені у творі? Якими б асоціатами ви доповнили асоціативне поле лінгвоконцепту «Українська ніч»? Розкрийте їх національно-культурне підґрунтя.

На ціле поле в полі цвів ромен.
В садах пливли причілки і веранди.
Стояла ніч, красива, мов Кармен,
Червоні й чорні мірjala троянди.

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що розробка лінгвокультурологічного підходу до мовної освіти й досі залишається одним з важливих питань у мовно-літературній підготовці вчителів-словесників, а використання лінгвокультурологічних завдань створює сприятливі умови для вивчення рідної мови крізь призму рідної культури, розширення уявлень про концептосферу української культури. Відповідно в подальшому плануємо запропонувати комплексну систему лінгвокультурологічних завдань.

Література

1. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособ.] / В. А. Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2007. – 296 с.
5. Мишати́на Н. Л. Методика и технология речевого развития школьников: лингвоконцептоцентрический подход : [монография] / Н. Л. Мишати́на. – СПб. : Наука: «САГА», 2009. – 264 с.
6. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
7. Семенов О. Реалії та перспективи формування культуромовної особистості вчителя / О. Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 9. – С. 31–34.
8. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
9. Фрумкина Р. М. Психолінгвістика : [учеб. пособ.] / Р. М. Фрумкина. – М. : Академія, 2003. – 320 с.

Kucheriava O. A. Associative tasks is in the system of lingvocultural preparation of philological faculty student

In the article the content and functions of associative tasks are considered. The types of associative tasks are described and illustrated. The author presents the possibility of using associative tasks in the system of lingvocultural preparation of philological faculty student.

Key words: associative tasks, lingvocultural preparation, philological faculty student.

Кучерявая О. А. Ассоциативные задания в системе лингвокультурологической подготовки студента филологического факультета

В статье раскрыто сущность и функции ассоциативных заданий, определено их место в системе лингвокультурологической подготовки студента филологического факультета, описано и проиллюстрировано виды ассоциативных заданий.

Ключевые слова: ассоциативные задания, лингвокультурологическая подготовка, студент филологического факультета.

УДК 808.2: 801

І. В. Ласка

ФІЛОСОФІЯ ПЕРЕКЛАДУ АНТУАНА ЛЕМЕТРА

У статті висвітлено ключові проблеми філософії перекладу Антуана Леметра, його погляди на природу сакрального тексту, світське красномовство, вимоги до перекладу, завдання та обов'язки перекладача.

Ключові слова: історія перекладу, філософія перекладу, сакральний текст, світське красномовство, вимоги до перекладу, завдання перекладача.

Зазвичай, коли мова йде про Антуана Леметра та його внесок у розробку теорії перекладу, посиляються на його *Правила перекладу* [3], які є безперечно одним із основоположних текстів для становлення французького перекладознавства. Між тим, питання авторства тексту правил досі остаточно не з'ясоване, а самі вони призначалися для вузького кола учнів Пор-Руаяля і більшість з них мають характер навчальних порад, що стосуються мови і стилю, а не власне перекладу [5, с. 151]. Крім того, поза увагою залишається матеріал передмов до різних видань перекладів Леметра, серед яких найважливішою є *Передмова до Проповідей св. Бернара і св. Августина про Псалом Qui habitat in ajutori*. [2] (Далі *Передмова* – І. Л.). Цей текст, адресований широкому колу читачів, був надрукований 1658 році, незадовго до смерті Леметра, і може розглядатися як його перекладацький заповіт.

Відтак, об'єктом дослідження обрано текст *Передмови*, в якому Антуан Леметр підсумовує своє розуміння перекладу. Предметом розгляду є погляди Антуана Леметра на переклад. Мета дослідження полягає у визначенні основних рис його концепції перекладу. Завдання дослідження передбачають аналіз встановлених Леметром особливостей семантики та красномовства сакрального тексту, виявлення і розгляд метафоричних образів перекладу, використання Леметром, з'ясування кола завдань та обов'язків перекладача сакрального тексту. Актуальність нашої розвідки зумовлена недостатньою розробленістю теоретичних засад перекладознавства, яке для свого становлення мусить засвоїти історичний досвід минулого.

У цій *Передмові* Антуан Леметр вибудовує свою концепцію перекладу в контексті загального розуміння особливої природи сакрального тексту, в якому головним є божественне начало. Для нього святі отці церкви є лише знаряддям Господа Бога,

«священними авторами, рукою яких Господь написав своє слово» [2, с. II-III]. (Тут і далі цитати подаються в нашому перекладі. – І. Л.). Такий текст уже сам по собі є перекладом божих думок на звичайну людську мову, і марно шукати в ньому істини звичайної науки й людського красномовства. Він несе в собі особливий зміст божих істин, які відкриваються не розумові, а серцю. Леметр, на тлі зростаючої популярності картезіанства, наполягає на цьому протиставленні розуму і віри: *Ці святі доктори [отці церкви] проникли в істини християнства не природним світлом свого розуму, а небесним світлом своєї віри, не самою правильністю свого судження, а палкою пристрастю свого серця, не зусиллями і проникливою живістю свого розуму, а спрямуванням і могутнім рухом Божого Духа, не природою, а Божою ласкою* [2, с. II]. В цьому позиція Леметра діаметрально відрізняється від концепції

Антуана Арно, який, визнаючи особливий характер змісту сакральних текстів, все ж вимагав керуватися розумом при їх інтерпретації і перекладі.

Відтак, у творах святих отців церкви слід шукати не світського, а іншого, святого красномовства. Воно здається Леметру цілковито вищим за звичайне, бо навіяне разом із божими істинами і невіддільне від них. Виступаючи проти надмірного оздоблення перекладу зовнішніми прикрасами, Леметр протиставляє такому світському красномовству, що виблискує неначе діаманти, просте і скромне красномовство отців церкви, що подібне на блиск сталі: *Тому воно [красномовство] в їхніх творах більше приховане ніж видиме. І якщо часом видно його блиск, це, як зазначив один письменник, простий і скромний блиск, подібний на блиск чистої відполірованої сталі, а не на сяючий і пишний блиск ограненого діаманта* [2, с. IV]. Метафоричне порівняння блиску справжнього красномовства до простого і скромного блиску відполірованої сталі, а не до сяючих діамантів, протиставляє два несумісних для Леметра світи: світ пишної розкоші і марнославства, де нема місця справжній вірі та почуттям, залишити який він знайшов у собі мужність, і ідеальний світ віри і справжніх істин, який він знайшов у Пор-Руаялі. Метафора відточеного як криця слова передає, в першу чергу, необхідні ознаки перекладу сакрального тексту – його справжність, простоту і ефективність.

На відміну від Арно д'Андії Леметр наголошує не на красі тексту, а на органічній єдності засобів красномовства з сакральним змістом, на їх природності в даному тексті [2, с. V]. У прикрасах, вжитих в перекладах цих святих авторів, не повинно бути нічого низького, а в пишності нічого надмірного. Оздоблення сакрального тексту залежить від предмету мови, від того, чи вирази, що їх вживають самі автори, спонукають до вживання в перекладі відповідних стилістичних засобів [2, с. IX-X]. Ці положення розвивають і конкретизують вимогу передавати прикрасу прикрасою, а фігуру фігурою, висунуту І. Л. де Сасі ще 1647 р. Леметр інтегрує її в контекст свого розуміння особливого красномовства сакрального тексту.

Отже, як ми бачимо, усамітнівшись в Пор-Руаялі та знайшовши в перекладі одне із своїх улюблених занять, Леметр суттєво змінив свої погляди на красномовство. Він пройшов складний шлях від судового красномовства модного адвоката, за яким стояли цілком земні матеріальні інтереси, до справжнього красномовства, яке має на меті досягти не розуму, а серця тих, хто готовий дослухатися, і посіяти в ньому зерна божої істини.

Вибудовуючи свою концепцію перекладу, Леметр використовує низку авторських метафоричних образів, що дозволяють читачеві краще зрозуміти, що таке переклад і в чому полягає праця перекладача. Одним з найбільш яскравих є порівняння роботи перекладача до видобування і обробки золота. Твори святих отців церкви сповнені дорогоцінних істин, та на мові оригіналу вони подібні на золото в копальні: ... красу цього золота видно лише тоді, коли його видобувають з тих місць, де воно утворилося, коли воно розкуте в лист і відполіроване [...] Так відкривають очам найменш зрячим світло, що було сховане, пояснюючи і перекладаючи твори святих Отців [2, с. VIII]. Труд перекладача, який відкриває для людей прекрасні істини, прирівнюється тонкій праці золотаря, який обробляє дорогоцінний метал, відкриваючи його блиск і красу. Ніхто інший з попередників і сучасників Леметра не ставив так високо ювелірне мистецтво перекладу.

Другим знаковим для Леметра метафоричним образом є порівняння праці перекладача до прадавнього і майже магічного ремесла шукача джерел води: *Врейти треба щоб ми змусили потекти і вдарити струменем води, що були зачинені і сховані, виводячи їх на поверхню такими ж чистими, такими ж красивими, такими ж багатими, у водоймах і струмках, як вони були в джерелах* [2, с. X]. Покликання перекладача, подібно до шукача джерел, полягає в тому, щоб з прихованих джерел старовинних текстів, написаних незрозумілою мовою, вдалили потужним струменем прозорі і красиві слова, що несуть істину. Отже першим, хто використав образ *sourcier* в контексті перекладу, задовго до А. Бермана і А. Мешоніка, був Леметр, але його метафора спирається на первинне значення слова – «шукач джерел води».

У Передмові вперше публічно викладено програму дій для перекладача, справжній кодекс професійних правил і моральних зобов'язань, які суттєво доповнюють і поглиблюють уявлення про концепцію перекладу Леметра, сформоване на основі тексту його *Правил перекладу*. Він формулює загальну вимогу до способу перекладу наступними словами: ... *важливо зробити ці переклади в такий спосіб, щоб він був цілком гідним цих святих творів і повністю сумірним з ними* [2, с. VIII]. Перша частина цієї вимоги стосується моральної відповідальності перекладача, а друга його майстерності, вміння дати переклад, що відповідає оригіналові. Характерно, що Леметр не вживає при цьому терміну *fidélité* (вірність), а визначає основну якість перекладу як його сумірність, пропорційну відповідність до оригіналу. Порівняно з *Правилами*, в яких йдеться передусім про вірність і красу перекладу, така зміна у вживанні термінів не випадкова і відображає еволюцію поглядів на завдання перекладу.

Леметр докладно пояснює, що мається на увазі під досконалим перекладом. Перекладач сакральних текстів повинен давати лише цілком точні копії прекрасних оригіналів, що є в його руках. Він має наслідувати геній, характер, піднесеність, шляхетність духу, стиль цих чудових авторів, але передусім він мусить зберегти в перекладі цих книг усю їхню побожність. Леметр відводить перекладачеві важливу релігійно-просвітницьку та виховну місію. Завдання досконалого перекладу, на його думку, полягає в тому, щоб зробити твори отців церкви близькими до читача, пояснювати їх, розвивати божі істини, яким вони навчають [2, с. VIII-IX].

Водночас перекладач не має права приземлювати їх чи послаблювати, щось у них міняти, знижувати їхню вартість, велич і блиск. Тобто він має дати читачеві твір, рівний оригіналові за своїми змістовими, моральними і естетичними якостями. Ось викінчений за всіма правилами риторики текст Леместра: *Il faudroit imiter le genie, le caractere, l'elevation, la noblesse d'esprit, le style de ces admirables Auteurs. Il faudroit conserver dans les traductions de leurs livres toute leur pieté, toute leur onction, tout ce qu'ils ont de saint & d'aimable. Il faudroit les rendre familiers sans les abaisser; les expliquer sans les affoiblir; développer les verités divines qu'ils nous enseignent, sans y faire aucun changement; sans rien diminuer de leur prix, de leur majesté, de leur éclat* [2, с. IX]. Б. Мюнтеано, навівши ці рядки з передмови Леметра, підсумовує їх скептичним коментарем: *Потрібно б, загалом, поєднати цілу купу суперечливих якостей, потрібно б неможливого...* На практиці Леметр буде змушений відступити і навіть обирати між ними [4, с. 157].

Щодо цільової мови Леметр ставить перед перекладачем надзавдання, практично неможливе до виконання: *Треба змусити говорити цих Святих нашою мовою в тому самому дусі і в такий самий спосіб, як вони висловлювались своєю мовою, припасовуючи одну мову до іншої* [2, с. X]. Ця метафора досконалого перекладу як перенесення давнього автора до Франції, де він повинен заговорити по-французьки так само природно, як він говорив на своїй мові, була достатньо популярною серед перекладачів і теоретиків перекладу 17 ст., в Пор-Руаялі і за його межами. Її використовували А. Годо, А. Арно, І.-Л. де Сасі, та ін. Леметр добре розуміє, що мови різняться між собою, і це створює труднощі для перекладу, так що досягти поставленої мети можна лише припасовуючи одну мову до іншої. Фактично, вживаючи дієслово *proportionner* (*une langue à une autre langue*), він говорить про переклад, адаптований саме до цільової мови, що зближує його концепцію з позицією д'Аблянкура.

Якщо поглянути на проблему в іншій, психологічній, площині, то Леметр вимагає від перекладача вжитися в думки автора, повністю ідентифікувати себе з ним: *Треба ввійти в їхні думки і їхні слова. Треба проникнути в них і передати їх за допомогою таких відповідних і таких природних пояснень і з такою вдалою легкістю, щоб здавалося, що ми розуміємо те, що вони думали, так само добре, як вони розуміли це самі, і щоб здавалося, що перекладаючи ми пояснюємо скоріше наші власні думки, а не тлумачимо те, що уявили собі інші* [2, с. X]. У такій ідентифікації перекладача зі «своїм» автором, повного «присвоєння» його думок Леметр бачить передумову адекватного відтворення мовної форми тексту. Лише в цьому випадку перекладач буде здатний віднайти прості і природні відповідники для висловлення думок автора французькою мовою. Легкість і природність вислову набувають у Леметра статусу основних якостей перекладу. Подібною повною ідентифікації перекладача зі своїм автором вимагав пізніше Віктор Гюго, наполягаючи на тому, що перекладач Шекспіра має напитися з тих самих джерел, прочитати ті самі книги, що їх читав Шекспір, засвоїти все, що знав Шекспір, повністю проінтуйся його думками та почуттями. Лише тоді переклад наблизиться до оригіналу [1, с. 28].

Підсумовуючи цей перелік вимог Леметр наполягає на подвійній ідентичності довершеного перекладу, який, з одного боку, повинен бути рівним оригіналові, а

з іншого, виглядати як повноправний новий твір, що подобається читачам: *Треба, щоб наші переклади, для того щоб вони були досконалими, виглядали як інші оригінали і як нові твори і щоб вони викликали у читачів запитання, чи твори, які було перекладено, є такими ж красивими як переклади* [2, с. X]. Він, на думку Леметра, має мало не перевершувати оригінал. Під цією сміливою думкою міг би без сумніву підписатися навіть сам П. д'Аблянкур, натхненник школи перекладів типу *les belles infidèles*.

У цій передмові Леместр не оминув і питань морального обов'язку та відповідальності перекладача. Він будує свою деонтологію перекладу спираючись на засади релігійної моралі. Перекладач, на його переконання, несе в першу чергу моральну відповідальність за свій переклад. Завершуючи *Передмову* Леместр визнає, що перекладач, навіть коли він дуже ретельно дотримувався його порад, все ж залишається далеким від задуманого і мусить покаятися перед Богом і людьми. Єдиною винагородою йому може бути моральне задоволення і спасіння душі: *І якщо той, хто зробив їх [переклади] є щирим і вірним у своєму намірі, якщо він вільний від будь-якого інтересу, якщо він бачить свої недоліки, як повинен їх бачити, вони притягують на нього самого божого благословення і він отримає сам велику користь і спасіння, прагнучи сприяти спасінню інших* [2, с. X-XI]. Як і інші перекладачі Пор-Руаялю, Леместр, в рамках суворой янсеністської моралі, розглядає працю перекладача як самовідречення і подвижницьке служіння Богові й вірі.

В порівнянні з *Правилами перекладу*, більшість з яких стосуються краси і правильності французької мови і мають технічний характер, текст *Передмов* дає ширше уявлення про концепцію перекладу Леметра. Тут Леместр висловлює свої погляди на найважливіші загальні проблеми перекладу, якими переймалися в Пор-Руаялі: на природу сакрального тексту як об'єкта перекладу, його особливе красномовство, органічну єдність в ньому змісту та засобів вираження, вимоги до перекладу, завдання і обов'язки перекладача. Тим самим він закріпив підвалини філософії перекладу сакральних текстів Пор-Руаялю. Розвиток і конкретизація засад філософії перекладу Леметра в працях його однодумців і послідовників А. Арно, І. Л. де Сасі, Р. д'Андії та ін. є перспективним напрямком розвитку студій з історії перекладу у Франції.

Література

1. Hugo V. Préface de la nouvelle traduction des œuvres de Shakespeare / Victor Hugo. Préface // Œuvres complètes de Shakespeare. T. 1. – Paris : Pagnerre, 1865. – PP. 6-31.
2. Lemaistre A. Préface, pp. I-XII / Antoine Lemaistre (trad.) // Les Sermons de S. Bernard sur le Pseaume : Qui habitait in ajutorio. Avec les deux Sermons de S. Augustin sur le mesme Pseaume. – Paris: Ch. Savreux, M. DC. LVIII. – 442 p. (Нумерація сторінок передмови наша. – I.II.).
3. Lemaistre A. Règles de la traduction/ Antoine Lemaistre. Règles // N. Fontaine . Mémoires pour servir à l'histoire de Port-Royal. T. 2. – Utrecht : Aux dépens de la Compagnie, M DCC XXXVI. – PP. 176-178.
4. Muntéano B. Port-Royal et la stylistique de la traduction [Електронний ресурс] / Basil Muntéano // Cahiers de l'Assoc. intern. des études françaises. – 1956. – Vol. 8, № 1,

p. 151–172. – Режим доступу : <http://www.persee.fr>.

5. Zuber R. Les “belles infidèles” et la formation du goût classique / Roger Zuber. – Paris : Albin Michel, 1992. – 521 p.

Laska I. V. Antoine Lemaître's philosophy of translation

The article deals with the philosophy of translation of Antoine Lemaître, his views on the essence of the sacral texts and secular eloquence, the requirements for translation, tasks and responsibilities of an interpreter.

Key words: history of translation, translation philosophy, sacral text, secular eloquence, the requirements for translation, the translator tasks.

Ласка И. В. Философия перевода Антуана Леметра

В статье рассматриваются ключевые проблемы философии перевода Антуана Леметра, его взгляды на сущность сакрального текста, светское красноречие, требования к переводу, задачи и обязанности переводчика.

Ключевые слова: история перевода, философия перевода, сакральный текст, светское красноречие, требования к переводу, задачи переводчика.

УДК 81'373.46

О. М. Легостаева

ПРЕФИКСАЦИЯ ТЕРМИНОВ МЕДИКО-ПРАВОВОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

У статті досліджено словотвірну організацію українських медико-правових термінів, утворених за допомогою префіксації, оскільки такий спосіб словотворення є продуктивним для термінів. Проаналізовано найпродуктивніші моделі творення термінів медичного права.

Ключові слова: українська мова, медико-правова термінологія, термін, префіксація.

Системний підхід до всіх явищ мови виключає випадковий характер з'єднання його одиниць, сполучні потенції словотворчих морфем теж не можуть бути випадковими, не системними. Основним джерелом творення нових термінів, збагачення термінологічного фонду та удосконалення окремих термінологічних систем мови є його внутрішні ресурси.

Словотворчі можливості мови, що стосуються термінологічної лексики, безмежні. Її збагачення відбувається постійно, і особливо важлива роль в цьому належить термінотворенню за допомогою префіксів. Префіксальний словотвір у сучасній українській мові є частиною словотворення, а префікси – дериваційними морфемами.

Метою статті є проаналізувати творення термінів за допомогою префіксів на прикладі української медико-правової термінології.

Актуальність статті зумовлена тим, що в ній вивчено й систематизовано префіксальне творення українських медико-правових термінів, оскільки такий спосіб словотворення є продуктивним як для загальнонавчальної лексики, так і для термінів.

Теоретичні засади лінгвістичного вивчення термінологічної лексики пов'язані з іменами Б. М. Головіна, В. П. Даниленко, Д. С. Лотте, Т. Р. Кияка, О. О. Реформатського, Е. Ф. Скороходька, С. Д. Шелова та ін. Аналізові термінологіки окремих наукових і технічних сфер присвячено розвідки Л. Симоненко (біологічна термінологія), Г. Наконечної, Н. Цимбал (хімічна термінологія), І. Волкової (фізична термінологія), С. Дорошенка (термінологія нафтогазової промисловості), З. Куделько (термінологія ринкових взаємин), І. Козловець (фінансово-кредитна термінологія), Н. Місник (клінічна термінологія), Т. Лепеха (судово-медична термінологія) та ін. Медико-правова термінологія ще не була предметом мовознавчого дослідження. Це відносно нова, досі належно не уніфікована терміногалузь. Ми зробили спробу її системно вивчити.

Питання про особливості префіксації до цього часу ще не вирішені мовознавчою наукою. Серед лінгвістів немає єдиної думки щодо елементів грецького походження (auto-, bio-, hydro-, hyper-, micro-, poly- тощо), які активно беруть участь у сучасному термінотворенні. Одні вважають їх компонентами складних слів-термінів, інші відносять їх, або частину з них, до префіксів, треті називають їх напівпрефіксами, псевдопрефіксами, префіксоїдами або префіксальними елементами [3, с. 7].

Одна з основних особливостей, що відрізняє префіксацію від суфіксації, полягає в тому, що префікси на противагу суфіксам, у низці випадків не мають класифікуючого значення, не вносять будь-яких змін у належність певної основи до певної частини мови. На цю обставину зазвичай і вказується як на специфічну особливість префіксації, приближує її до словоскладання. Однак, незважаючи на це, багато лінгвістів відносять префіксацію все ж до деривації (тобто до словотворення), а не до словоскладання [1, с. 211; 2, с. 21].

Про перетворення слова на префікс можна говорити в тому випадку, коли, приєднуючись до цілого ряду повнозначних слів-термінів, воно служить для вираження ознаки або відносин дуже відстороненого характеру. Так, наприклад, приєднання префікса до слова «керувати» дає нове слово – керування. Префікс належить тільки слову-основі, значення якого він видозмінює, включаючи в неї вираз стійкої, дуже збагаченої ознаки.

Префікс як словотворчий формант зазвичай більш автономний у фонетичному, морфологічному і семантичному відношенні порівняно з суфіксом. Передуючи кореню або основі, він не зливається в єдиний фонетико-морфологічний комплекс з формоутворювальними суфіксами і флексіями. Префіксальні імена залишаються в межах тієї ж частини мови, до якої належать і відповідні слова без префікса.

Таким чином, під префіксом ми розуміємо, за аналогією з суфіксом, зв'язану морфему, що виступає як утворююча одиниця перед кореневою основою. На відміну від суфіксів, префікси в сучасній українській мові виконують виключно словотворчі функції. Префікси, як і суфікси, мають обмежений інвентар. Їх дистрибуція також обмежена. Семантичною особливістю префіксації є те, що префікс узагаль-

нює певну ознаку, властиву ряду предметів і явищ, і виконує виключно функцію засобу перебудови лексичного значення слова. Повнозначне слово може перетворитися на префікс, якщо в результаті багаторазової участі в словоскладанні, як перший компонент складного слова, втрачає своє лексичне значення і починає висловлювати лише ставлення, дуже загальну ознаку.

Отже, префіксація – це один з поширених способів термінотворення. За допомогою префіксів можна легко створювати нові терміни для будь-якої галузі науки й техніки. В системі української медико-правової термінології префіксальний спосіб творення виступає як один із найбільш важливих прийомів побудови коротких термінів. Нами були відібрані всі префіксальні утворення з термінологічними значеннями, які широко використовуються і є продуктивними. До них належать такі префікси: anti-, auto-, counter-, de-, dis-, hydro-, hyper-, hipo-, meta-, macro-, micro-, mini-, mono-, multi-, para-, poly-, post-, pre-, pseudo-, re-, sub-, super-, tele-, thermo-, trans-.

Таким чином, як ми бачимо, основна маса субстантивних термінів утворюється шляхом греко-латинських префіксів. Асиміляція цих префіксів була обумовлена, в першу чергу, потребами формування термінологічної лексики, оскільки для неї ресурси самої мови виявилися недостатніми.

Вельми типовим для специфіки іменної префіксації є префікс *anti-* грецького походження. Anti- може поєднуватися з основами, різними за походженням і за формою. Особливістю anti- є те, що, як і деякі інші префікси, він може перекладати слово-основу в інший граматичний клас, похідні можуть бути не тільки іменниками, але й прикметниками. Anti- надає субстантивним термінам значення заперечення, протилежності або протидії чого-небудь. В українській мові часто відповідає префіксам анти-, проти-: *антипиретики, антиоксиданти, антидоти* [4, с. 29], *протиепідемічні зіходи, протитуберкульозна допомога* [4, с. 388].

Префікс *auto-*, грецького походження. Надає термінам-іменникам значення дії, що здійснюється без сторонньої допомоги, мимоволі або автоматично, і значення технічних пристроїв. Часто відповідає в українській мові компонентам само-, авто-: *самогубство, самострахувальник, само ушкодження* [4, с. 425], *автофонія, автоцистерна* [4, с. 8].

Префікс *de-*, латинського походження. Служить для освіти субстантивних термінів. Надає термінам значення заперечення, протилежності. Часто відповідає в українській мові префіксу де-: *детоксикація, десенсибілізація* [4, с. 121].

Префікс *dis-*, латинського походження. Надає термінам значення заперечення або протилежності, часто відповідає в українській мові префіксам не-, дис-: *дискримінація, дисбактеріоз* [4, с. 122], *диспенсія, дисплазія* [4, с. 124], *невідкладна контрацепція* [4, с. 296], *негативна інформація* [4, с. 297].

Префікс *hydro-*, грецького походження, надає субстантивним термінам значення предметів і явищ, пов'язаних з водою, з водною енергією. Відповідає в українській мові компоненту гідро-: *гідродільність, гідроцефалія, гідросальтінкс* [4, с. 96].

Префікс *hyper-*, грецького походження, надає термінам значення перевищення норми, часто відповідає в українській мові компоненту гіпер-: *гіпертрофія, гіперчутливість* [4, с. 98], *гіперкінез, гіпервітаміноз* [4, с. 96].

Префікс *hypo-*, грецького походження, надає термінам значення зниження, пониження, нестачі, часто відповідає в українській мові компоненту гіпо-: *гіпоксія, гіподинамія, гіпотонія, гіпоплазія* [4, с. 98].

Префікс *meta-*, грецького походження, надає субстантивним термінам значення проміжне становище, рух у просторі або часі, зміну, перетворення, переміщення, звільнення від чогось, часто відповідає в українській мові компоненту мета-: *метастазування* [4, с. 271], *метаморфозис, метаболізм* [4, с. 271].

Префікс *macro-*, грецького походження, надає термінам значення великого розміру або зв'язку з вивченням великих величин. Відповідає в українській мові компоненту макро-: *макродистрофія, макротія, макрогірія, макросматичний* [4, с. 250].

Префікс *micro-*, грецького походження, надає субстантивним термінам значення дуже малої величини, а також значення понять, пов'язаних з малими величинами. Відповідає в українській мові компоненту мікро-: *мікрогамія* [4, с. 276], *мікроеlementи, мікродонт, мікроінфаркт* [4, с. 277], *мікрофлора* [4, с. 278], *мікро шліфування* [4, с. 279].

Префікс *mini-*, латинського походження. Надає субстантивним термінам значення малого розміру, мініатюрності, відповідає в українській мові компоненту міні-: *мінімальна заробітна плата* [4, с. 279].

Префікс *mono-*, грецького походження, надає термінам значення одиничності. Часто відповідає в українській мові компоненту моно-: *моноблепсія* [4, с. 284], *монокард, монопатія, монополія, моноспазм, моноцефал* [4, с. 285].

Префікс *multi-*, латинського походження, надає субстантивним термінам значення багатократності. Відповідає в українській мові компоненту мульти-: *мультисенситивність, мультапара, мультиполікалізм* [4, с. 288].

Префікс *para-*, грецького походження, надає термінам значення близькості до чогось, схожості з чимось. Відповідає в українській мові компоненту пара-: *параклінічні послуги* [4, с. 340].

Префікс *poly-*, грецького походження, надає термінам значення множинності, багатоманітності. Відповідає в українській мові компонентам полі-, багато-: *поліноз, поліотія, поліспленія* [4, с. 366].

Префікс *post-*, латинського походження, надає термінам значення проходження за чим-небудь у тимчасовому або просторовому відношенні, а також значення додатковості або додатковості. Часто відповідає в українській мові компоненту пост-: *поствакцинальні ускладнення, постконтактна профілактика* [4, с. 371].

Префікс *pre-*, надає термінам значення попередності. Часто відповідає в українській мові префіксу перед-: *передчасні пологи* [4, с. 350], *передлежання плаценти* [4, с. 349].

Префікс *pseudo-*, грецького походження, надає субстантивним термінам значення хибності, сумнівності, уявності чого-небудь. Відповідає в українській мові префіксу псевдо-: *псевдокриза, псевдологія, псевдоміопія, псевдоптоз* [4, с. 394].

Префікс *re-*, латинського походження, надає субстантивним термінам значення відновлення або повторності дії, явища. Часто відповідає в українській мові префіксам ре-, пере-: *переробка продукції* [4, с. 350], *перестрашування* [4, с. 351], *репродуктивна система* [4, с. 414].

Префікс *sub-*, латинського походження, надає субстантивним термінам значення знаходження внизу під чим-небудь або в безпосередній близькості від того, що названо, або підпорядкованості, вторинності. Часто відповідає в українській мові префіксам під-, суб-: *підсолонжувачі, підприємство, підстанція* [4, с. 354], *субдослідник* [4, с. 476].

Префікс *super-*, латинського походження, надає субстантивним термінам значення високої або вищої міри якості, посиленого ефекту дії, часто відповідає в українській мові префіксам супер-, над-: *супервізія* [4, с. 480], *надзвичайна ситуація* [4, с. 288].

Префікс *tele-*, грецького походження, надає термінам значення дії на відстані. Відповідає в українській мові компоненту теле-: *телекант, телемедична система надання допомоги* [4, с. 482], *телеметричний консультативний центр станції швидкої допомоги* [4, с. 483].

Префікс *thermo-*, грецького походження, надає субстантивним термінам значення зв'язку з теплою, з температурою, відповідає в українській мові компоненту термо-: *термогіпестезія* [4, с. 485].

Префікс *trans-*, латинського походження, надає субстантивним термінам значення перетворення, зміни або розташування за чим-небудь, часто відповідає в українській мові префіксу транс-: *трансвестит, транссексуал, трансплантація* [4, с. 493].

Отже, дослідження показало, що основна маса термінів утворена за допомогою префіксів грецького та латинського походження. Аналіз показує, що префіксальний спосіб утворення субстантивних термінів виступає як один з прийомів побудови коротких термінів. За допомогою продуктивних префіксів можна легко утворити нові медико-правові терміни.

Перспективу дослідження вбачаємо в поглибленні аналізу морфологічного способу творення медико-правових термінів.

Література

1. *Виноградов В. В.* Граматика російської мови / В. В. Виноградов. — Т. I. — М.: Изд-во АН СРСР, 1952.
2. *Карашук П. М.* Словообразование английского языка / П. М. Карашук. — М.: Высшая школа, 1977. — 303 с.
3. *Козак Л. В.* Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Козак. — Дніпропетровськ, 2002. — 171 с.
4. *Сенюта І. Я.* Медико-правовий тлумачний словник / І. Я. Сенюта. — Л.: вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2010. — 540 с.

Legostaeva O. M. The prefixation terms of medical law terminology

In the article the word formation organization of Ukrainian medical law terms, formed by prefixing as a way of word formation is productive for terms. Analyzed the most productive model creation terms of medical law.

Keywords: Ukrainian, medical law terminology, the term prefixation.

Легостаева О. М. Префиксация терминов медико-правовой терминологии
В статье исследованы словообразования украинских медико-правовых терминов, образованных с помощью префиксации, поскольку такой способ словообразования является продуктивным для терминов. Проанализированы префиксальные модели терминов медицинского права.

Ключевые слова: украинский язык, медико-правовая терминология, термин, префиксация.

УДК 811.161'06'36

С. С. Лук'яненко

АФІКСОПОДІБНІ ФОРМАНТИ ЯК СКЛАДНИК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ БАЗИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ «ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА» (РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД)

Стаття містить аналіз репрезентації дискусійного поняття афіксоподібних формантів у структурі лекційного курсу «Вступ до мовознавства». Простежено еволюцію поглядів на афіксоїди в парадигмі вітчизняного та зарубіжного мовознавства, розглянуто відображення цієї проблеми в підручниках і посібниках 1960-х – початку 1990-х рр., виданих для потреб східнослов'янської вищої школи.

Ключові слова: вступ до мовознавства, навчальна література, лінгвістична термінологія, афіксоподібний формант, афіксоїд, суфіксоїд, префіксоїд.

У процесі підготовки студентів філологічних спеціальностей курс «Вступ до мовознавства» займає особливе місце: ознайомлюючи слухачів з основними поняттями сучасного мовознавства та відповідною термінологією, він виконує функцію базової дисципліни всього лінгвістичного циклу. Таке фундаментальне завдання породжує протиріччя між великою кількістю різноманітної інформації та обмеженими можливостями для її представлення. Особливі труднощі виникають у випадках, коли лінгвістичні поняття та відповідні терміни протягом десятиліть є предметом дискусії, а отже мають неоднозначне трактування. До таких належить поняття *афіксоподібних формантів* (напівафіксів, афіксоїдів, міжнародних (інтернаціональних) терміноелементів тощо).

Застосування тих або інших підходів при вивченні лінгвістичних дисциплін, місце й роль окремих понять у структурі курсів, специфіка розкриття певних тем – ці та подібні питання традиційні представлени в межах *лінгводидактики*, зокрема таких її відгалуженнями, як вивчення рідної/іноземної мов, перекладацька, комп'ютерна лінгводидактика тощо. Однак вважаємо цю проблему швидше «міждисциплінарною», не дотичною лише до одного напрямку: всі теоретичні здобутки будь-якої галузі наукового пізнання світу рано чи пізно повинні ставати надбанням студентської та учнівської аудиторії. В цьому ракурсі вживим етапом стає ґрун-

товний аналіз виникнення та еволюції питання, представлений, переважно, в «науковій» літературі, з його наступною екстраполяцією на відображення у виданнях навчального характеру. Сказане стосується відображення загальнолінгвістичних проблем, методів, підходів у структурі всіх дисциплін філологічного циклу. Однак аналіз публікацій останніх десятиліть свідчить, що чимало напрямків, – крім, рідної та іноземної мов, власне методики їхнього викладання, теорії та практики перекладу тощо, – представлені у цьому контексті недостатньо або не досліджувалися взагалі. Серед нечисленних студій останніх років згадаємо роботи І. Морозової (соціолінгвістичні моделі в курсу «Лінгвокраїнознавство» [25] та А. Ярхо (порівняльно-історичний метод як складова курсу «Вступ до германської філології») [43]. Проблема відображення вказаної проблематики в межах навчального курсу «Вступ до мовознавства» поки що не стала предметом спеціальних розвідок. Отже, вважаємо актуальною спробу аналізу еволюції поняття афіксоподібних формантів та його проекції у структурі зазначеної дисципліни.

Метою розвідки є дослідження статусу афіксоподібних формантів у теоретичній та навчальній літературі в контексті його відображення у виданнях курсу «Вступ до мовознавства». Зазначена мета передбачає вирішення кількох часткових завдань:

- виявити особливості курсу «Вступ до мовознавства» в системі вітчизняної лінгвістичної освіти;
- простежити еволюцію усвідомлення афіксоподібних формантів у парадигмі вітчизняного та зарубіжного мовознавства з кінця XIX до 90-х рр. XX ст.;
- проаналізувати представлення цієї теми в підручниках та посібниках 1960-х – початку 1990-х рр.

Об'єктом дослідження є афіксоподібні форманти в теоретичній та навчальній літературі 1950-х – початку 1990-х рр.

Курс «Вступ до мовознавства» є одним із найважливіх у циклі лінгвістичних дисциплін вищої школи. Наявні труднощі умовно поділяємо на *об'єктивні*, пов'язані зі складністю природної мови й дискусійним характером багатьох понять та термінів, а також *суб'єктивні*, серед яких відзначимо недостатній рівень «вхідних» знань багатьох абітурієнтів та обмежену кількість аудиторних годин. Наслідком такої ситуації, на наш погляд, має бути посилення уваги до різних аспектів *теоретико-методологічної бази* зазначеної дисципліни, у тому числі до *навчально-методичного забезпечення*. Останнє традиційно представлене: 1) підручниками, посібниками, друкованими конспектами лекцій, матеріалами до практичних занять та ін.; 2) спеціальними роботами, стосовними одного з напрямків мовознавства, рівня мовної системи, часткових загальнолінгвістичних проблем тощо. Внаслідок низки чинників основним у структурі навчально-методичного забезпечення стає «підручничовий» напрям. В передмовах проаналізованих підручників та посібників (1960-ті – початок 1990-х рр.) перераховано чимало завдань курсу «Вступ до мовознавства»: від знайомства з різноманітними мовами світу – до конкретизації «шкільних» знань про рівні мовної системи та їхні основні одиниці. Причому лише дехто з авторів побіжно згадує про «обґрунтований відбір» початкових лінгвістичних знань, засвоєння яких необхідне для професійної підготовки філолога» [15, с. 3]. Логічним розвитком зазначеної «багатовекторності» стає: а) нечіткість обсягу поняття «основи лінгвіс-

тичних знань», «початкове лінгвістичне знання» та ін. под. і б) фактична відсутність обґрунтування критеріїв «вибору» чи, точніше, «відбору» матеріалів до навчально-методичної літератури, а також шляхів і обсягів їхнього представлення. Незмінною залишається лише вимога доступного, адаптованого екстракту *всієї сучасної теорії мови*. Зауважимо, що незважаючи на більше ніж столітню традицію викладання курсу «Вступ до мовознавства» у вітчизняних навчальних закладах (а якщо брати до уваги «інтегральну» роботу І. Рижського «Вступ до кола словесності» 1806 р. – то й понад двохсотлітню), зазначене питання не було навіть чітко сформульоване.

Спробуємо проаналізувати ситуацію на прикладі *афіксоподібних формантів* – однієї з актуальних та дискусійних ділянок сучасної лінгвістики. Тема виникнення та розвитку дериваційних та словозмінних формантів чи не вперше з'являється в роботах молодогограматиків і близьких до них представників Казанської лінгвістичної школи у 80-х роках XIX ст. Перебіг та «механізми» перетворення підпорядкованих членів композитів на префікси й суфікси в контексті загальної теорії історичного розвитку мови розглядають Г. Пауль [29, с. 410–413], М. Крушевський [17, с. 106, 141], К. Бругман [16, с. 18], Ж. Вандрієс [6, с. 163–164] та інші науковці [37, с. 157]. В результаті станом на початок 1920-х рр. розуміння зазначеної проблеми виглядало таким чином:

- *першопричиною* формування багатьох суфіксів та префіксів є функціонування колишніх самостійних слів у складі композитів;
- перетворення компонентів складного слова на словотворчий елемент відбувається за певних *додаткових умов*: а) регулярності використання в багатьох лексемах; б) наявності у відповідного компонента абстрактного узагальненого значення або, як варіант, його розвиток із конкретного вже в межах складного слова; в) припинення самостійного використання слова;
- важливим є *психологічний чинник* появи афіксів, зокрема перерозподіл уваги мовця між першим та другим компонентами складного слова;
- об'єктивними *критеріями розмежування* частин складних слів від афіксів виступають: а) утворення за аналогією, неможливі в якості еволюції колишніх словосполучень; б) порівняння з аналогічними компонентами лексем інших мов, що є там чітко вираженими афіксами;
- формується уявлення про *три стани мовного форманта*: самостійне слово – частина складного слова – суфікс;
- *утворення афіксів* не є справою якогось певного доісторичного періоду – це *постійнодіючий процес*.

Щоправда, незважаючи на високий рівень розробки проблеми, дослідники так чітко й не визначили статусу проміжних станів, у яких перебувають колишні кореневі елементи на шляху перетворення на афікси.

У 20-х–30-х рр. XX ст. недосконалість наукової парадигми, яка допускала лише дихотомічну класифікацію дериваційних формантів за принципом «афікс – не-афікс», стає все очевиднішою. Відбувається поступове усвідомлення проміжного класу об'єктів, іменованих «суфігованими елементами» (А. Доза, 1922) [2, с. 4], «формами, що комбінуються» (The Oxford English Dictionary, 1933) [3, с. 11], «на-

півафіксами» (Г. Беккер, 1933) [3, с. 11], «суфікси у становленні» (А. Десницька, 1935) [37, с. 158].

У вітчизняному мовознавстві кореневі (основні) морфеми, що виконують роль афіксів, стають предметом спеціального дослідження з початку 1950-х рр. [11, 21, 38]. Дискусію розпочала монографія М. Степанової (1953), в якій зазначений аспект втілено у вигляді ґрунтовно опрацьованих на матеріалі німецької мови понять *напівафікса (напівпрефікса та напівсуфікса)* та, відповідно, *напівафіксації* як способу словотвору [38, с. 77–79, 135–137, 152–158]. Щоправда, термін «напівафікс» у вітчизняному мовознавстві використовується вже в кінці 1940-х рр. у роботах М. Степанової (1946, германістика) [37, с. 158] та І. Ошаніна (1947, китайістика) [40, с. 89]. В межах русистики поняття *суфігovanого словоелемента* як морфеми перехідного характеру висунуто В. Виноградовим у 1947 р. [42, с. 92]. Однак, за словами Б. Барткова, «введення нового класу формантів виявилось настільки сміливим і несподіваним, що деякі вчені негативно поставилися як до нового поняття, так і до терміна, що його позначає» [3, с. 11]. Від себе додамо, що з огляду на здобутки кінця XIX – першої половини XX ст., йшлося, фактично, лише про термінологічну конкретизацію відомого явища та подальший розвиток відповідної теорії. Зауваження, в основному, зводилися до непослідовного маркування статусу компонентів у різних композитах [21, с. 301; 11, с. 42], відсутності структурних відмінностей стосовно інших складних слів [21, с. 301] та / або чітких, специфічно словотвірних ознак [11, с. 42] тощо. Самі критики (К. Левковська та В. Григор'єв), визнаючи наявність та, навіть, продуктивність цього способу появи афіксів, фактично відмовилися визначити статус «проміжних» випадків [21, с. 302; 11, с. 46–50]. На межі 1950-х–1960-х з подачі М. Шанського в русистичі з'являється синонімічний термін «афіксод» [41, с. 259; 8, с. 275–276], прийнятий згодом більшістю дослідників в якості паралельної або основної назви.

Незважаючи на вищенаведені перипетії, поняття про словотвірні форманти із «проміжними властивостями стосовно афіксів та компонентами складних слів» протягом 1960-х–70-х рр. поступово «набуває права громадянства» в германістиці, англістиці, русистичі, україністиці [3, с. 10–11]. Спостерігаємо формування двох підходів до проблеми афіксоподібних формантів, умовно названих «навчальним» та «науковим». Для першого, представленого переважно підручниками / посібниками [8; 30] та статтями у фахових лінгводидактичних журналах [39], характерне «узуалізоване» розуміння та / або популяризація досліджуваного поняття. Характерною ознакою їхньої узуалізації стає також поява у словнику лінгвістичних термінів (1976) [31].

В межах «наукового» напрямку виділяємо дві різноспрямовані тенденції:

– подальшого розвитку теорії афіксодів, представлену, зокрема, у працях М. Шанського (1968, 1970) [41; 42], В. Цикіна (1979) [40], колективній монографії «Словотвір сучасної української мови» (1979) [34] та ін.;

– критично-компромісного ставлення до новопосталих понять і термінів, яскраво виражену в роботах О. Кубрякової (1964, 1965, 1972) [18; 19; 20].

Аргументація О. Кубрякової не вільна від суперечностей: заявляючи, що «для виділення нового функціонального розряду немає достатніх підстав» [18, с. 7],

дослідниця все ж визнає наявність «словотвірних елементів ... які, будучи пов'язані за своїм походженням з конкретною кореневою морфемою ... набувають з часом інших функцій» [20, с. 40]. Вихід із ситуації вона бачить у тому, щоб «... обмежитися вказівкою на міру відходу цієї морфеми від її самостійного корелята як певного етапу на шляху поступового перетворення на афікс» [20, с. 45–46] або описувати їх «... як особливі типи префіксальних та суфіксальних моделей ...» [19, с. 369]. Таким чином, афіксоподібні форманти й на початку 1970-х рр. продовжують залишатися предметом дискусійного обговорення. Цьому сприяли також заяви прихильників нових одиниць: М. Шанський в 1970-му р. зауважує: «Афіксоїди в російській мові майже не вивчалися ...» [41, с. 261]. Однак така характеристика, на наш погляд, є, швидше, перебільшенням, своєрідним заклик до інтенсифікації роботи у цьому напрямку, що, власне, й було зроблено протягом 1970-х і, особливо, 1980-х рр. В дослідженнях 1970-х рр. з'являються подібні до наведених, але в той же час і дещо відмінні поняття *сегментими (морфосегментими)* [22, с. 31], *препозитивного* або *постпозитивного міжнародного блока* [1, с. 36], *радиксоїда*, який пропонується відрізнити від *напівафікса* [33, с. 52–54] тощо, які свідчать про продовження творчих пошуків. Дискусійним, на думку М. Степанової, залишається питання напівафіксів і в кінці 1970-х рр. [32, с. 147]. Разом з тим, згадана «дискусійність» та плуралізм думок не заважають, наприклад, появі термінів «суфіксоїдність (основ складних слів)», «пре/суфіксоїдні основи» тощо в академічній роботі зі словотвору української мови (1979 р.) [34, с. 320–322]. Знаковою для досліджуваного періоду вважаємо заяву М. Степанової (1968 р.), в якій сказано: «суперечливі моменти стосуються в більшості випадків *термінологічного забезпечення*, оскільки *проміжне положення серед морфем ... «напівафікса» ... визнається всіма*» [36, с. 104–105].

Спробуємо тепер екстраполювати наведені «наукові» та «педагогічні» здобутки на їхнє відображення в навчально-методичних працях курсу «Вступ до мовознавства». «Напівафіксальні» суперечки середини 50-х – середини 60-х рр. стали, ймовірно, серйозним стримуючим чинником: на сторінках літератури 1960-х рр. відповідних понять та термінів не зустрічаємо. В підручнику Р. Будагова знаходимо лише спробу показати історію виникнення дериваційних та словозмінних формантів [5, с. 232–233]. Ситуація поступово змінюється у виданнях 1970-х рр.: з'являється тенденція відображення переходу самостійних слів (їхніх коренів, основ) до афіксів із різною мірою деталізації. Наприклад, у роботі В. Маслова йдеться про «інтернаціональні словотвірчі елементи» та можливість використання будь-якого елемента давньогрецької та латинської мов у названій функції [24, с. 262–263]. Однак, непоодинокими залишаються випадки відсутності будь-яких згадок про афіксоподібні форманти навіть у «базових», «масових» підручниках із грифом Міністерства освіти СРСР або союзних республік.

З початку 1980-х рр. вивчення афіксоподібних формантів виходить на якісно новий рівень: поняття та відповідні терміни знаходять підтримку в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. З'являються спеціалізовані збірники із досить різноплановою «афіксоїдною» номенклатурою: йдеться, про квантитативний метод дослідження афіксальних елементів в германських та слов'янських мовах [2; 3; 26],

критерії виділення напівафіксів у німецькій мові [32], нові словоеlementи американської технічної реклами [14] тощо.

Наведені та подібні чинники сигналізують про початок періоду загального визнання відповідних понять та термінів. Розвиваються напрямки 60-х–70-х рр., з'являються нові підходи, наприклад, *кількісний* у Б. Барткова, в межах якого здійснено перехід до чотирьохкомпонентної класифікації афіксоподібних формантів за рахунок розмежування понять «афіксоїд» (формант, що знаходиться на початковій стадії перетворення на афікс) та «напівафікс» (знаходиться «на половині шляху» між компонентом композита та афіксом)» [2, с. 13]. Настає час ґрунтовних аналітичних оглядів *загальної теорії напівафіксів* [3; 37]. Афіксоїди починають також вивчатися в ракурсі загальної *теорії неології* [12].

Спостерігається активізація в цьому напрямку зусиль українських мовознавців. Наприклад, З. Осипенко вже 1983 року вільно вживає термінів «суфіксоїд», «префіксоїд», «афіксоїд», хоча ще користується синонімічною лексемою «терміоеlement» [28]. К. Городенська конкретизує ознаки, за якими префіксоїди української мови відрізняються від префіксів, констатує наявність двох підходів до вивчення статусу афіксальних елементів (якісний і кількісний), розкриває їхню сутність і переваги останнього, звертає увагу на складність інвентаризації афіксоїдів тощо [10]. Узуподібнюється тричленна класифікація морфем і в «академічних» роботах: О. К. Безпояско та К. Г. Городенська погоджуються з терміном «афіксоїд», детально опрацьовують згадане питання, в тому числі звертаючи увагу на «різний ступінь афіксоїдності» афіксоподібних елементів» [4, с. 23–25]. Своєрідною квінтесенцією ставлення україністики до проблеми афіксоподібних формантів стає робота К. Городенської «Афіксоїди української мови» (1989) [9]. Дослідниця порушує чимало актуальних питань, з-поміж яких згадаємо: два погляди на запозичені та питомі корені в межах якісного підходу до статусу таких дериваційних одиниць (корінь / афіксоїд); ситуацію з мірою афіксоїдності коренів у словотвірній системі української мови, важливість категоріального значення коренів складних слів в процесі їхнього уподібнення, особливості афіксоїдизації коренів із вербальною семантикою тощо.

На початок 1980-х рр. припадає дослідження афіксоїдів фахівцями інших, «неслов'янських» республік, зокрема, воно з'являється у вірменському мовознавстві [23]. Погоджуючись із термінами «афіксоїд», «префіксоїд», «суфіксоїд», Р. Манучарян пропонує називати утворення з афіксоїдами «дериватизованими композитами» [23, с. 124].

Кількісне та якісне зростання студій зазначеної тематики дозволило М. Степановій вже в середині 1980-х рр. виділити *дві основні концепції розвитку теорії напівафіксів*. Суть *першої* полягає у тому, що такі одиниці хоча й визнаються «перехідними», однак розглядаються поряд із афіксами та «включаються ...у відповідні семантичні категорії» [37, с. 161–162]. Прихильники *другої* концепції, за спостереженням дослідниці, намагаються розкрити своєрідність напівафіксів, співставляючи їх із афіксами та компонентами композитів [37, с. 163]. Продовжено й поглиблено традицію вміщення статей-описів у спеціалізованих словниках-довідниках [27].

Плуралізм у визначенні статусу конкретних формантів не заважає популяризації відповідних лінгвістичних понять у навчальній літературі, – аж до використання

терміна «афіксоїд» в якості заголовка одного з пунктів розділу, присвяченого типам морфем [35, с. 17]. Щоправда, в деяких посібниках, наприклад у «Граматичі української мови» (1982) заходимо зауваження стосовно «неодностайності» поглядів на статус таких морфем [7, с. 10].

Незважаючи на очевидні здобутки, змушені констатувати: успіхи «теоретичного» та «навчального» напрямків помітно не вплинули на репрезентацію цієї інформації у підручниках зі «Вступу до мовознавства» 1980-х – початку 1990-х рр. У наявній літературі, представлений, переважно, другими-третіми видання розглянутих вище робіт, зазначеної теми ніби не існує взагалі. Складається дещо парадоксальна ситуація: кілька десятиліть точиться дискусія навколо афіксоподібних елементів, інформацію про них вже можна знайти у виданнях різних форматів – від спеціальних фахових збірників до навчальних підручників/посібників російської та української мов, – а натомість «базовий» пропедевтичний курс не повідомляє про це явище майже нічого. Нелогічність стає ще очевиднішою, якщо згадати, що йдеться про основне призначення дисципліни, яка має допомогти учорашнім абітурієнтам увійти до широкого кола проблем і понять сучасного мовознавства.

Ситуація почала змінюватися на краще лише на початку 1990-х рр., коли в навчально-методичній літературі курсу «Вступ до мовознавства» з'являються відповідні терміни й поняття. Однак і тут стикаємося з особливостями, які не дозволяють говорити про повноцінне відображення теми. Наприклад, у підручнику Ю. Карпенка йдеться тільки про *суфіксоїди*, та й то в контексті процесів *декореляції* [13, с. 153–154]. В. Кочергіна звертає увагу лише на: а) перехід повнозначних морфем до розряду службових з дериваційним значенням [15:78], б) «напівафікси» у в'єтнамській та китайській (неіндоевропейських) мовах [15:119–120]. Така «конспективність» інформації про афіксоподібні елементи викликає подив у контексті вже наявної власної монографії дослідниці «Словотвір санскриту» (1990), в якій, крім іншого, представлено: 1) погляди на проблему відомих санскритологів [16, с. 18, 21–23, 26–28]; 2) терміни «словопрефікси» та «напівафікси» стосовно санскриту [16, с. 26–27, 55]; 3) власні висновки щодо переходу частин складних слів до розряду афіксів у композитах типу «кармадхарая» [16, с. 161].

Таким чином, змушені констатувати: в більшості розглянутих підручників та посібників поняття про афіксоподібні форманти та відповідне термінологічне забезпечення представлені незадовільно. В наявних згадках йдеться, переважно, лише про деякі аспекти «дрейфу» частин складних (складноскорочених) слів в напрямку «повноцінних» афіксів; поодинокими й несистемними є згадки відповідних термінів. Надто повільне реагування на нові, хоча й дискусійні напрацювання світового та вітчизняного мовознавства, вважаємо суттєвим недоліком навчально-методичної літератури курсу «Вступ до мовознавства» радянського періоду (точніше, проаналізованих робіт 1960-х – 1990-х рр.). Впевнені, що адекватне та своєчасне представлення інформації якраз і повинно бути одним із основних способів подолання як суб'єктивних, так і об'єктивних труднощів викладання зазначеної дисципліни. Перспективним у цьому контексті вважаємо аналіз еволюції загальнолінгвістичної проблеми афіксоїдів протягом 1990-х – 2010-х рр. та її представлення у структурі курсу «Вступ до мовознавства».

Література

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка; [под. ред. А. В. Федорова В. В. Акуленко] / В. В. Акуленко. – Х. : Изд-во Харьков. ун-та, 1972. – 215 с.
2. Бартков Б. И. Английские суффиксоиды, полусуффиксоиды, суффиксы и словарь 100 словообразовательных формантов современного английского языка (научный стиль и литературная норма) / Б. И. Бартков // Аффиксоиды, полуаффиксы и аффиксы в научном стиле и литературной норме. – Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1980. – С. 3–62.
3. Бартков Б. И. Дериватография украинского языка и количественный деривативный 100 аффиксов, полуаффиксов и аффиксоидов научного стиля и литературной нормы / Б. И. Бартков // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. – Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. – С. 8–58.
4. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська : [монографія] : АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [відп. ред. Вихованець І. Р.]. – К. : Наукова думка, 1987. – 211 с.
5. Будагов Р. А. Введение в науку о языке : учеб. пос. для студ. филол. спец. ун-тов и пед. ин-тов. – 2-е перер. и доп. изд. / Р. А. Будагов. – М. : Просвещение, 1965. – 492 с.
6. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / Ж. Вандриес ; [под ред. и с предисл. Р. О Шор]. – М. : Госуд. эконом. изд-во, 1937. – 410 с.
7. Вихованець І. Р. Грамматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К. : Рад. школа, 1982. – 208 с.
8. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык, ч. 1 (Лексикология. Фонетика. Словообразование) ; под ред. Е. М. Галкиной-Федорук / Е. Ф. Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 344 с.
9. Городенская Е. Г. Аффиксоиды украинского языка / Е. Г. Городенская // Проблема статуса деривационных формантов. – Владивосток : ДВО АН СССР, 1989. – С. 86–94.
10. Городенська К. Г. Префікси і префіксоїди в українській мові / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1986. – № 1. – С. 36–41.
11. Григорьев В. П. О границах между словосложением и аффиксацией / В. П. Григорьев // Вопросы языкознания. – 1956. – № 4. – С. 38–52.
12. Гринберг И. М. Роль аффиксоидов в образовании неологизмов русского языка / И. М. Гринберг // Проблема статуса деривационных формантов. – Владивосток : ДВО АН СССР, 1989. – С. 94–103.
13. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – 2-ге вид. / Ю. О. Карпенко. – К. ; Одеса : Либідь, 1991. – 280 с.
14. Комолова З. П. Новый словоэлемент лексики американской технической рекламы -troi / З. П. Комолова // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. – Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. – С. 81–87.
15. Кочергина В. А. Введение в языковедение. Основы фонетики-фонологии. Грамматика : учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. / В. А. Кочергина. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 205 с.

16. Кочергина В. А. Словообразование санскрита / В. А. Кочергина. — М. : Изд-во МГУ, 1990. — 280 с.
17. Крушевский Н. В. Очерк науки о языке / Н. В. Крушевский // Изв. и учен. зап. Имп. Казан. ун-та. — Казань, 1883. — Т. XIX. — Январь—Апрель. — 148 с.
18. Кубрякова Е. С. Об относительно связанных (относительно свободных) морфемах языка / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. — 1964. — № 1. — С. 95–100.
19. Кубрякова Е. С. Словообразование / Е. С. Кубрякова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка ; отв. ред. Б. А. Серебренников. — М. : Наука, 1972. — С. 344–393.
20. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1965. — 77 с.
21. Левковская К. А. О префиксации в системе словообразования (на материале неметкого языка) / К. А. Левковская // Вопросы грамматического строя. — М. : Изд-во АН СССР, 1955. — С. 299–321.
22. Максимов В. И. Структура и членение слова / В. И. Максимов. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. — 147 с.
23. Манучарян Р. С. Словообразовательные значения и формы в русском и армянском языках : учеб. пособие для филолог. факультетов вузов / Р. С. Манучарян. — Ер. : Луйс, 1981. — 315 с.
24. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : учеб. пос. для филол. спец. ун-тов / Ю. С. Маслов. — М. : Высш. шк., 1975. — 328 с.
25. Морозова І. І. Соціолінгвістичний підхід до викладання країнознавства / І. І. Морозова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2008. — № 805 : Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — Вип. 54. — С. 95–103.
26. Минина Л. И. Диахроническая и синхроническая продуктивность. Модельная и суммарная частотность суффиксов русского языка / Л. И. Минина, Б. И. Бартков // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 111–135.
27. Немченко В. Н. Основные понятия морфемики в терминах / В. Н. Немченко. — Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1985. — 202 с.
28. Осипенко З. М. Тенденції розвитку структури складних науково-технічних термінів у сучасній російській мові / З. М. Осипенко // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 154–164.
29. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль ; пер. с нем. А. А. Холодович, вступ. ст. С. Д. Кацнельсона. — М. : Изд-во иностр. л-ры, 1960. — 500 с.
30. Потиха З. А. Современное русское словообразование : пособ. для учителя / З. А. Потиха. — М. : Просвещение, 1970. — 384 с.
31. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. — М. : Просвещение, 1976. — 543 с.
32. Салахов Р. А. О критериях выделения полусуффиксов в современном немецком языке / Р. А. Салахов // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 147–156.

33. Сафин Р. А. Статус морфем типа *grapho-* и *-logy* / Р. А. Сафин // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1974. — С. 48–54.
34. Словотвір сучасної української літературної мови / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. — К. : Наукова думка, 1979. — 406 с.
35. Современный русский язык: словообразование / [Г. А. Молочко, А. П. Фомина, Е. С. Хмелевская и др.]. — 2-е изд., перераб. — Мн. : Выш. шк., 1984. — 159 с.
36. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики / М. Д. Степанова. — М. : Высш. шк., 1968. — 200 с.
37. Степанова М. Д. О соотношении словосложения и словопроизводства (проблема «полуаффиксации») / М. Д. Степанова // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. — Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1986. — С. 156–170.
38. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова ; под ред. Т. В. Строевой. — М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз, 1953. — 375 с.
39. Черепанов В. М. О разграничении словосложения и префиксации / В. М. Черепанов // Русский язык в школе. — 1968. — № 5. — С. 99–104.
40. Цыкин В. А. Полуаффиксация в системе китайского словообразования / В. А. Цыкин // Вопросы языкознания. — 1979. — № 5. — С. 80–91.
41. Шанский Н. М. Аффиксоиды в словообразовательной системе современного русского литературного языка / Н. М. Шанский // Исследования по современному русскому языку : сб. ст., посвященный памяти Е. М. Галкиной-Федорук. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. — С. 257–271.
42. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1968. — 309 с.
43. Ярхо А. В. Порівняльно-історичний метод у мовознавстві як складова теоретико-методологічної бази лекційного курсу «Вступ до германської філології» / А. В. Ярхо // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2008. — № 805 : Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — Вип. 54. — С. 167–171.

Lukyanenko S. S. Affixoid Formants as a Component of Theoretical and Methodological Basis of the Course of Lectures "Introduction to Linguistics" (Soviet Period)

Representation of the debatable concept of affixoid formants in the structure of the course of lectures "Introduction to Linguistics" is analysed in the article. Evolution of the opinions about affixoids within the paradigm of national and foreign linguistics was retraced; reflection of this problem in the textbooks and handbooks of 1960s – at the beginning of 1990s, which were issued for the needs of the East Slavonic higher school, is examined.

Key words: introduction to linguistics, educational literature, linguistic terminology, affixoid formant, affixoid, suffixoid, prefixoid.

Лукьяненко С. С. Аффиксоподобные форманты как составляющая теоретико-методологической базы лекционного курса «Введение в языкознание» (советский период)

Статья содержит анализ репрезентации дискуссионного понятия аффиксоподобных формантов в структуре лекционного курса «Введение в языкознание». Мы проследили эволюцию взглядов на аффиксоиды в парадигме отечественного и зарубежного языкознания, рассмотрели отображение этой проблемы в учебниках и учебных пособиях 1960-х – 1990-х гг., изданных для потребностей восточнославянской высшей школы.

Ключевые слова: введение в языкознание, учебная литература, лингвистическая терминология, аффиксоподобный формант, аффиксоид, суффиксоид, префиксоид.

УДК 070:81(477)

О. В. Мороз

УКРАЇНСЬКІ ФАХОВІ ВИДАННЯ З МОВОЗНАВСТВА: ТЕМАТИКА Й КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

У статті розглянуто три фахові видання з мовознавства за період 2009-2011 рр. На основі кількісного та якісного аналізу підраховано кількість публікацій у «Віснику ВНУ», збірниках наукових праць «Нова Філологія» і «Лінгвістика» та загальну кількість публікацій. Визначено вузи з найбільшою кількістю публікацій, проаналізовано географію публікацій та тематику кожного з видань.

Ключові слова: видання, публікація, наукова періодика.

Характерною особливістю сучасної епохи є стрімке збільшення обсягу інформації, яку ми споживаємо щодня. Значну частку у загальному інформаційному потоці складає наукова інформація, тому існує потреба моніторингу, а також кількісного і якісного аналізу цієї інформації. Одним із джерел наукової інформації в Україні та за кордоном є наукова періодика, зокрема наукові вісники університетів/інститутів чи збірники наукових праць. Тому закономірним і актуальним є інтерес до кількісного та якісного аналізу таких видань.

Матеріалом дослідження стали фахові видання ВАК України з мовознавства «Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки», Збірник наукових праць «Нова Філологія» Запорізького національного університету, Збірник наукових праць «Лінгвістика» Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Період дослідження охоплює 2009 – 2011 роки. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу складає 41 випуск.

Для дослідження було укладено перелік вузів України, публікації яких представлені у згаданих виданнях. Перелік налічує 147 вузів державної і приватної форми власності, серед яких зокрема 35 національних університетів, 15 національних

і державних педагогічних університетів, 15 національних і державних технічних університетів.

Завданнями дослідження є: визначити кількість публікацій у кожному з вісників за досліджуваний період і загальну кількість публікацій; визначити вузи із найбільшою кількістю публікацій; простежити географію та динаміку цих публікацій; проаналізувати тематику статей.

Загальна кількість публікацій по роках у проаналізованих виданнях відображена в таблиці 1.

Таблиця 1. Загальна кількість публікацій.

Рік	2009	2010	2011	2009-2011
К-ть публікацій	682	768	693	2139

Розглянемо тепер кількість і динаміку публікацій у кожному з аналізованих видань. Див. таблиці 2, 3, 4.

Таблиця 2. Загальна кількість публікацій у збірнику «Лінгвістика»

Рік	2009	2010	2011	2009-2011
К-ть публікацій	98	147	136	381

Таблиця 3. Загальна кількість публікацій у збірнику «Нова філологія»

Рік	2009	2010	2011	2009-2011
К-ть публікацій	243	290	187	720

Таблиця 4. Загальна кількість публікацій у «Віснику ВНУ»

Рік	2009	2010	2011	2009-2011
К-ть публікацій	341	331	370	1038

Як бачимо з таблиці, найбільша кількість публікацій припадає на 2010 рік у збірниках «Лінгвістика» і «Нова філологія», і на 2011 рік у «Віснику ВНУ».

Варто зауважити, що більшість публікацій припадає на вуз, який є засновником того чи іншого видання. Відповідно, у збірнику «Лінгвістика» найбільшу кількість публікацій має Луганський університет (114 статей), у збірнику «Нова філологія» – ЗНУ (198 статей), у Віснику ВНУ – ВНУ (статей).

Що ж стосується видавничої активності окремих вузів, то у таблиці 5 подано 10 вузів, які мають найбільшу кількість публікацій за аналізований період.

Таблиця 5. Вузи з найбільшою кількістю публікацій

№	Назва вузу	Кількість публікацій			
		2009	2010	2011	Разом
1	Волинський національний університет ім. Л. Українки	111	88	84	283
2	Запорізький національний університет	72	89	52	213

3	Львівський національний університет ім. І. Франка	49	50	36	135
4	Луганський національний університет ім. Шевченка	30	50	38	118
5	Київський національний лінгвістичний університет	26	32	52	110
6	Київський національний університет ім. Шевченка	28	35	25	88
7	Чернівецький національний університет ім. Федьковича	16	38	24	78
8	Національний університет «Львівська Політехніка»	30	13	22	65
9	Одеський національний університет ім. Мечнікова	26	14	24	64
10	Харківський національний університет ім. Каразіна		16	15	48

Як видно, у десятку ввійшли вузи-засновники аналізованих видань. Що ж стосується географії, то як вже згадувалося, найбільше публікуються «вдома». Щодо решти вузів, то ЛНУ імені Франка найбільшу кількість публікацій має у віснику ВНУ (94), 32 у «Новій філології» і 9 у «Лінгвістиці», КНЛУ – 69 у Віснику ВНУ, 33 і 8 у Запоріжжі і Луганську відповідно. ЧНУ імені Ю. Федьковича – 63 у Віснику ВНУ, 9 і 6 у Запоріжжі і Луганську відповідно, НУЛП 34, 30 і 1; ОНУ найбільш активно публікується у Запоріжжі (33), КНУ у Луцьку (49), Запоріжжі (35) і у Луганську (5), ХНУ ім. Каразіна – 22 у Запоріжжі, 14 у Луцьку і 1 у Луганську. Як бачимо, найбільш активно провідні вузи країни публікуються у «Віснику ВНУ», окрім ОНУ і ХНУ, які надають перевагу збірнику «Нова філологія».

Окрім цього, ми проаналізували тематику цих видань. Варто наголосити, що у кожного з проаналізованих вісників є своя специфіка. Найбільшу кількість рубрик має «Вісник ВНУ» (28), далі йдуть «Лінгвістика» (15) і «Нова філологія» (11). Ці рубрики в основному відображають тематику сучасних лінгвістичних досліджень в Україні, і ця тематика загалом є спільною для аналізованих видань. Тематику публікацій ілюструє таблиця 6, у якій подано перелік основних напрямів досліджень.

Таблиця 6. Тематика публікацій.

Нова філологія	Науковий вісник ВНУ	Лінгвістика
Актуальні проблеми лінгвістики тексту і дискурсології	Дискурсознавство + лінгвістика тексту + Текстологія	Текст. Дискурс
Порівняльне перекладознавство+акт.проблеми перекладознавства+МК	Теорія і практика перекладу+проблеми фактового і художнього перекладу	

Зіставне вивчення мовних картин світу+порівняльне мовознавство	Зіставне мовознавство+ типологія мов+контрастивна лінгвістика	
Лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні студії	Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія.	
Методика викладання германських і романських мов	Лінгвістичні та методичні проблеми викладання ПЛ, іноз.мов і перекладу+ лінгвістичні та методичні проблеми викладання іноз. мов у школі та вузі.	Методика
Функціональне та лінгвопрагматичне вивчення мовних одиниць	Прагмалінгвістика+ системні та функціональні х-ки мовних одиниць	
Лінгвокогнітивні дослідження мовних одиниць	Когнітивна лінгвістика: актуалізація концептів+ КЛ: теор. засади дослідження	
	Граматична семантика+лексична семантика	Семантика + Семантика мовних одиниць.
Розвиток словникового складу мов	Словникарство	Діалектна лексикологія + лексикографія

Як бачимо, основна тематика є спільною для усіх трьох видань, однак спостігаються відмінності у назві рубрик, а також окремі рубрики присутні в одних виданнях і відсутні в інших.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що при аналізі джерел наукової інформації оптимальним є поєднання кількісних та якісних підходів, яке забезпечує об'єктивні результати дослідження. Щодо перспектив подальших досліджень, то вони стосуються кількісного розподілу публікацій за рубриками динаміки окремих рубрик. Це дозволить визначити пріоритетні напрями дослідження сучасної лінгвістики.

Література

1. Лінгвістика : зб. наук. праць / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – 2009 (№1–3), 2010 (№1–3), 2011 (№1–3).
2. Нова філологія : зб. наук. праць / Запорізький національний університет. – 2009 (№ 33, 34, 35, 36), 2010 (№ 37, 38, 39, 40), 2011 (№ 41, 42, 43, 44, 46).
3. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009 (№ 5, 6, 16, 17), 2010 (№ 2, 7, 8, 9), 2011 (№ 1, 3, 4, 5, 6).

Moroz O.V. Ukrainian periodicals in linguistics: main topics and quantitative analysis. The article deals with three professional publications on linguistics for the period

2009-2011. The estimated number of publications in the «Journal of VNU,» collections of scientific papers «New Philology» and «Linguistics» and the total number of publications is calculated. Universities with the largest number of publications were detected, the geography of publications and topics of each of the publications were retraced.

Keywords: publishing, publishing, scientific periodicals.

Мороз О.В. Украинские специализированные издания по языкознанию: тематика и количественный анализ публикаций. В статье рассмотрены 3 специализированные издания по языкознанию за период 2009-2011 гг. Подсчитано количество публикаций в «Вестнике ВНУ», сборниках научных трудов «Новая Филология» и «Лингвистика» и общее количество публикаций. Определены вузы с наибольшим количеством публикаций, проанализированно географию публикаций и тематику каждого из изданий.

Ключевые слова: издание, публикация, научная периодика.

УДК 81'253:276.2.32

С. М. Пристай

СПОСОБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНОГО СЛЕНГУ

У статті розглянуто місце політичного сленгу у системі лексики, розкрито особливості перекладу політичного сленгу з української мови на англійську та навпаки. Визначено основні способи перекладу політичного сленгу, серед яких експлікація, компенсація, генералізація, калькування, транскрипція та транслітерація.

Ключові слова: політичний сленг, лексична одиниця, способи перекладу, інтернаціоналізми, запозичення, слова іншомовного походження.

Сленг – це квінтесенція розмовної мови, що пов'язана з життєвими зручностями, а не з науковими законами, граматичними правилами чи філософськими ідеями. Слова і фрази перетворюються на сленг тоді, коли починають вживатись у межах професійних груп, змінюючи свої значення в мові [3, с. 305].

Передумовою для вивчення сленгу в першій половині ХХ століття стали фундаментальні дослідження вченими таких явищ, як просторіччя (В. В. Виноградов), соціальні діалекти (В. М. Жирмунський, Л. П. Якубинський, Є. Д. Поливанов), міське просторіччя (Б. О. Ларін). Вживання сленгу переслідує певну мету: відбиває настрої молодшого покоління мовців, служить засобом дотепів і гумору, подає явище описово, допомагає заволодіти чужою увагою, уникнути кліше, підкреслити додаткову рису явища, полегшити спілкування. При цьому збагачується скарбниця лексичних засобів мови.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що сленг – це суспільна, часто вживана лексика як в англійській, так і в українській мовах. Аналіз цієї лексич-

ної одиниці допоможе перекладачу не допускати помилок при перекладі сленгізмів. Мета дослідження – визначити місце сленгу, зокрема політичного, у системі лексики й з'ясувати особливості та способи перекладу політичного сленгу з української мови на англійську та навпаки. Предметом дослідження є англійський та український політичний сленг, що часто використовується у виступах політиків, у політичних статтях та у мові політтехнологів. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що отримані результати можна використати в процесі вивчення курсу практики перекладу сучасної англійської мови, а також при перекладі політичного сленгу та створенні відповідних фахових словників.

Оскільки сленг є характерною рисою мови будь-якого професійного або соціального класу, визначимо, чи існує таке поняття, як політичний сленг, сфери та форми його використання.

Письменник Віктор Пелевін 3 листопада 2005 р. в інтерв'ю газеті «Вісті» між іншим відзначив: «Говорити на політтехнологічній фені стало у наш час так само модно, як в 1990-х рр. було модно натякати на знайомство з «поняттями». В. Пелевін використовує термін, що містить прикметник, утворений від іменника *політтехнолог*. Англійською мовою цей іменник зазвичай перекладають як «spin doctor», політтехнолог, експерт зі зв'язків з громадськістю. Проте такий переклад не зовсім точний. У політичних системах Великобританії і США «спін-лікар» займається в основному питаннями презентації, тоді як *політтехнолог*, що має таке ж відношення до філософії або ідеології, як і «спін-лікар» зайнятий переважно політичним процесом [2, с. 358].

Розгляд таких матеріалів, як тексти з різних джерел, зокрема статті політичної спрямованості з газет та інтернет-джерел, насправді дозволяє зробити висновок про те, що існує низка слів і виразів, зазвичай використовуваних *політтехнологами* й особами, що коментують хід політичного процесу. Виокремлюємо кілька груп сленгу за походженням.

Першу групу складають слова, які можна віднести до політичних інтернаціоналізмів, вони містять загальноприйняті терміни для найменування певних політичних тенденцій (напр., *ліберал, демократ, націоналіст, екстреміст*), спеціальні терміни, що належать до електорального процесу: *мажоритарний, пропорційний, електорат*.

Зі всіх термінів та сленгізмів, однозначно запозичених з англійської мови, лише близько половини характеризують виключно сферу політики. До таких термінів належать: *імідж, іміджмейкер, лобі, лобіювати, спікер, спічрайтер*. Частина термінів-англіцизмів, що залишилася, була запозичена з таких сфер, як зв'язки з громадськістю і маркетинг: *бренд, піар, позиціонування, презентація, проект, ребрендинг, фокус-група* [7, с. 49].

Труднощі виникають, коли на основі запозиченої лексики в українській мові відбуваються словотворчі процеси, в результаті яких з'являються слова, які хоча і мають іншомовну основу, але вже не можуть розглядатися як запозичення. Прикладом подібного запозичення є слово *піар*, від якого утворені такі іменники як *піармен, піаріст, піарник*, що означають «людина, яка працює у сфері зв'язків з громадськістю, піару».

Важливіше значення мають слова і вирази, що з'явилися в українській мові без якої-небудь сторонньої допомоги. Значна частина таких термінів належить до групи, що складається із слів іншомовного походження, які повністю асимілювалися українською мовою та належать безпосередньо до українського політичного контексту. Цікавим прикладом подібних термінів є словосполучення *вертикаль влади, керована демократія, суверенна демократія, кольорові революції, одномандатник, компромат, Гарант Конституції, суперечка або конфлікт суб'єктів господарювання* тощо [6, с. 24].

Остання група термінів та сленгу складається із запозичень з інших різновидів сленгу. Напр.: дієслово *розкрутити* (обдурити, галасливо рекламувати), що має коріння в кримінальному сленгу, запозичене із жаргону музикантів (як і його англословний еквівалент), а фраза *пілл хаває* (люди з'їдають, що завгодно) запозичена з молодіжного жаргону.

Оскільки поняття «політичний сленг» з'явилося не так давно, відповідно і словників з перекладами політичного сленгу немає. З огляду на це наведемо основні прийоми перекладу політичного сленгу, основні перекладацькі трансформації, що мають місце при перекладі політичного сленгу, коли в перекладача немає відповідного словника і він може спиратись лише на свої знання.

За допомогою експлікації, вважає В. Н. Комісаров, можна передати значення будь-якого безеквівалентного слова в оригіналі, проте недоліком описового перекладу є його громіздкість і багатослівність. Найуспішніше цей спосіб перекладу застосовують у тих випадках, де можна обійтися порівняно коротким поясненням [4, с. 159].

Прикладом англословного політичного сленгу, що перекладається українською мовою цим способом є: *Bafflegab* що використовують у такому контексті: *As the parade to the rostrum continued, the bafflegab glossary expanded: Narrowing Parameters, functions of situational variables, diagnostic-planning activity* (The Wall Street Journal, March 14, 1967). В Оксфордському словнику політичного сленгу «Hatchet Jobs and Hardball: The Oxford Dictionary of Political Slang» Грента Баретта маємо наступне: *Bafflegab - Confusing or unintelligible speech, doublespeak*. Отже, *Bafflegab* – змішана, незрозуміла промова, демагогія. Можна перекласти цей сленг, використовуючи спосіб експлікації, тоді переклад матиме наступний вигляд: *Bafflegab – невизначена промова*.

А можна спробувати знайти у політичному сленгу української мови відповідник, тоді це буде прийом компенсації: *Then the doubledomes in Washington set a deadline «Sayonara»*. James A. Michener. Маємо у цьому прикладі наступне пояснення зі словника «Hatchet Jobs and Hardball: The Oxford Dictionary of Political Slang» Грента Баретта: *Doubledome – A scholar or intellectual, esp. a highly educated person who holds impractical or unrealistic views*. Тобто маємо, що це вчена, інтелектуальна людина, високоосвічена людина, яка дотримується нереальних, даремних переконань. Ми можемо використати при перекладі цього сленгу такий спосіб, як експлікація, але в цьому випадку потрібно цілком погодитись з В. Н. Комісаровим, що недоліком описового перекладу є його громіздкість і багатослівність. Доречніше в цьому разі використати прийом калькування.

Калька – це запозичення шляхом буквального перекладу (часто частинами) слова або звороту з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін. Наш переклад матиме наступний вигляд: *Doubledome – Дводумець*. Але в такому випадку, можливо, не кожен зрозуміє значення цього слова, тому можна замінити це слово на приблизне за значенням, але використане в більш ширших колах, а не лише в політичній мові – *надумана людина*. В такому випадку це буде прийом генералізації.

Отже, одним зі способів перекладу політичного сленгу є також прийом генералізації. Генералізацією В. Н. Комісаров називає заміну одиниці ПМ (перекладацька мова), що має вужче значення, одиницею МП (мова перекладу) з ширшим значенням. Створенню відповідності виражає родові поняття, що містять початкове родові поняття [4, с. 253], напр.: *«Other examples of granfalloon are the Communist Party, the Daughters of the American Revolution, the General Electric Company, the International Order of Odd Fellows – and any nation, anytime, anywhere.* («Cat's Cradle», Kurt Vonnegut). Маємо у тлумачному словнику політичного сленгу наступне: *Granfalloon Any large, amorphous organization without real identity. Coined by Kurt Vonnegut*. Тобто це велика, так би мовити, безформна організація, яка не має своєї реальної індивідуальності, своєрідності. У цьому випадку описовий переклад не є актуальним через обсяг пояснення. Також ми не можемо використати прийом компенсації або генералізації, оскільки не маємо навіть приблизного значення в українській лексиці, тому залишається упровадження нового слова. Це одне з найскладніших завдань перекладача, бо в такому разі перекладач несе велику відповідальність, бо, можливо, впроваджує слово, яке в майбутньому буде використовуватися при перекладі. Тут, на нашу думку, доречніше за все використати прийом транскрипції та транслітерації.

У дослідженому матеріалі цей спосіб перекладу не може часто використовуватись (при перекладі одиниць політичного сленгу українською мовою), оскільки ці прийоми використовують переважно для передачі українською мовою власних імен, а також реалій (транскрипція і транслітерація) і понять, а частіше політичну термінологію, що ще не існує в мові перекладу (калькування) [1, с. 117]. Треба зазначити, що в цьому випадку перекладач обов'язково має надати пояснення до свого перекладу: надати його в дужках або зробити у вигляді примітки у тексті перекладу.

Тож у такому випадку наш переклад матиме наступний вигляд: *Granfalloon – Гренфалун (велика, так би мовити, безформна організація, яка не має своєї реальної індивідуальності, своєрідності)*. І в подальшому перекладі використовувати цю лексему вже без пояснень.

Прикладом використання цього способу у перекладі з української мови на англійську може слугувати політичний сленг, що використовують у своїй лексиці політтехнологи: *Ліманка* – некоректна виборча технологія, вживана кандидатами від партії влади. Суть технології – в незаконному залученні вчительського складу до агітаційної «обробки» виборців (батьків) з примушенням останніх – під страхом подальшого негативного відношення до їх дітей. [5, с. 198]. Переклад з української мови на англійську цієї лексичної одиниці матиме такий вигляд: *Ліманка – Limanka*. При цьому у вигляді виноски потрібно зробити пояснення у тексті, на-

ступного характеру: *Limanka* – *Discourteous electoral technology which is applied by candidates from party. Main point of technology is illegal involving of teacher staff in the agitational processing of body of electors (parents) with compulsion under fear of following negative relation to their children.*

Отже, ми виявили основні аспекти, прийоми та особливості перекладу політичного сленгу: частіше за все використовується спосіб перекладу **експлікація** – описовий спосіб перекладу. Якщо цей прийом не є актуальним через обсяг перекладу, ми використовуємо спосіб **компенсації** або **генералізації**. У деяких випадках також доречно використовувати прийом **калькування**. Також дуже актуальним виявився прийом впровадження нового слова, за допомогою транскрипції та транслітерації, хоча цей прийом перекладу зустрічається не часто. Основною проблемою впровадження нового слова є відповідальність перекладача, оскільки він вводить у систему мови нову лексему, яка в подальшому будуть використовувати.

Література

1. Багмут Й. А. Проблеми перекладу суспільно – політичної літератури українською мовою / Й. А. Багмут. – К. : Наукова думка, 1968. – 189 с.
2. Гнезділова Я. В. Реалізація емотивної функції в публічних промовах політичних діячів США та Великобританії / Я. В. Гнезділова // Мова і культура. – 2003. – № 6. – С. 358–363.
3. Карабан В. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : [навч. посіб.-довідник для студ. вищ. навч. закл. зі спец. «Переклад»/ В. Карабан; Дж. Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
4. Комисаров В. Н. Общая теория перевода / В. Н. Комисаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 368 с.
5. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 278 с.
6. Partridge E. Slang Today and Yesterday / Partridge E. // London : Routledge and Kegan Paul, 1977. – P. 23–25.
7. Spears Richard A. Slang and Euphemism / Spears Richard A. // N.Y. : New American Library, 1982 – P. 45–58.

Prystai S. M. Methods and features of translation of political slang

The article deals with place of political slang in lexicology, features of political slang translation from Ukrainian into English and vice versa are examined. Main ways of political slang translation, including explication, compensation, generalization, tracing, transcription and transliteration are defined.

Key words: political slang, lexical unit, methods of translation, internationalisms, loanwords, words of foreign origin.

Прыстай С. М. Способы и особенности перевода политического сленга

В статье рассмотрено место политического сленга в системе лексики, раскрыты особенности перевода политического сленга с украинского языка на английский и наоборот. Определены основные способы перевода политического сленга,

среди которых экспликация, компенсация, генерализация, калькирование, транскрипция и транслитерация.

Ключевые слова: политический сленг, лексическая единица, способы перевода, интернационализмы, заимствования, слова иноязычного происхождения.

УДК 811.111'255.2:6

А. С. Сахро

ТЕКСТОВИЙ СКЛАДНИК КРЕСЛЕНЬ ЯК ОСОБЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто поняття креслення як особливого елемента науково-технічного перекладу. Визначено основні структурні особливості текстової частини креслення та проаналізовано труднощі перекладу креслень засобами української мови.

Ключові слова: креслення, номенклатура, скорочення, термін.

На сьогоднішній час гостро стоїть проблема перекладу креслень, як серед теоретиків, практиків перекладу, так і споживачів перекладу, зокрема. Цей особливий вид перекладу набуває все більшого значення через невпинне збільшення річних обсягів інформації, якою обмінюється суспільство, розширення контактів на міжнародному рівні та багато інших факторів, в основі яких лежить поняття міжнародного обміну досвідом.

Власне проблема дослідження полягає в недостатньому та несистематичному вивченні текстового складника креслення як особливого елемента науково-технічного перекладу та особливостей його перекладу засобами української мови. На нашу думку, розв'язання поставленого завдання стане рушієм вирішення багатьох прикладних завдань та сприятиме прискоренню якісного обміну науково-технічною інформацією.

У наш час до проблеми перекладу креслень зверталися такі вчені та фахівці в галузі перекладу та перекладознавства як Л. П. Клімзо, Ю. Н. Плахтій, частково питання розглядали Л. А. Пумпянський, Р. Ф. Проніна та ін. Їхні праці присвячено питаннями термінології, а також конвертації, локалізації та якісного перекладу креслень у сучасних умовах розвитку суспільства.

Актуальність дослідження пов'язана з розробкою методичних рекомендацій та вказівок щодо роботи над перекладом креслення, які б містили детальну інформацію щодо особливостей представлення текстового складника креслення загалом та рекомендацій щодо поетапного аналізу та специфіки перекладу креслень із використання автоматизованих систем конвертації зокрема.

Об'єктом дослідження є текстовий складник креслення як особливий елемент науково-технічного перекладу.

Предметом дослідження є лексичні та лексико-граматичні особливості представлення та перекладу текстового складника креслень українською мовою.

Мета дослідження полягає в системному, цілісному вивченні та аналізі текстового складника креслення, а також виявленні основних характеристик та методів його перекладу засобами української мови.

Будь-яка інструкція з монтажу, експлуатації, обслуговування та ремонту обладнання містить креслення загального вигляду з переліком деталей, креслення пристроїв у розібраному вигляді та креслення пристроїв із зазначенням габаритних та приєднувальних розмірів тощо. Саме від точності перекладу подібних креслень залежить правильне функціонування та експлуатація обладнання, техніки або пристроїв, робота яких завжди пов'язана з фінансовими питаннями.

Отже, перш за все, необхідно визначити, що ж таке креслення. Креслення – це головний носій конструкторсько-технологічної інформації в умовах виробництва, що відображає технічну думку та передає інформацію про об'єкт виробничої діяльності [1, с. 5]. Академічний словник української мови (1970-1980) дає наступне визначення цьому поняттю: «Креслення – це умовне графічне зображення якогось об'єкта (машини, споруди тощо), виконане за допомогою креслярських інструментів на папері, кальці тощо» [7].

Відповідно до Л. А. Пумпянського, креслення – це специфічна форма образного, візуального представлення предмета в науково-технічній літературі, особливістю якого є відображений, логічний характер [5, с. 14].

Таким чином, ми дійшли висновку, що креслення як елемент перекладу – це особливий вид конструкторської документації, що містить вимоги щодо виготовлення та застосування виробу, які повинні бути адекватно перекладені засобами іншої мови для здійснення якісного обміну науково-технічною інформацією та задоволення потреб споживача.

Переклад креслень, без сумніву, можна назвати одним з найскладніших видів науково-технічного перекладу. Його складність можна пояснити специфікою та копіткістю виконання, яка полягає у поступовому вилученні та заміщенні текстових фрагментів креслення, підписів та штампів, для здійснення яких необхідні не лише вузькоспеціалізовані фахові навички перекладача, але й навички кваліфікованого дизайнера-верстальника.

Важливим етапом, що передуює здійсненню власне перекладу, на нашу думку, є детальне вивчення об'єкта дослідження. З огляду на це вважаємо за необхідне розглянути особливості представлення текстової інформації на робочому кресленні. Отже, стандартне креслення складається з 5 основних складників:

1. Номер деталі (верхня ліва частина креслення)
2. Виконані редакції (верхня права частина креслення)
3. Штамп (нижня права частина креслення)
4. Вигляд деталей (центр)
5. Примітки і умовні позначення [9].

Номер деталі (Part number), що також може бути перекладено як *позиція, позначення* використовується для проведення замовлення.

Виконані редакції (Revisions) відображають історію внесення змін до документу і містять наступні елементи у встановленій послідовності: літеру редакції (Revision Letter), яка не перекладається і залишається незмінною; позначення або номер конструкторського відділу (DO number); дату (Date); затвердження. (Approved / Approvals)

Штамп (Title block) містить назву й місцезнаходження вузлів; назву креслення (в повному та скороченому вигляді) та ім'я замовника; ідентифікаційний номер (ID number); номер креслення і статус внесення змін; допуски розміру; розмір і масштаб креслення; кількість сторінок; пункт відмови від відповідальності.

Вигляд деталей (Views of parts). Альтернативна назва – Face of Drawing. Зазвичай на кресленні зображено три вигляди: вигляд спереду (Front view), вигляд збоку (Side view), вигляд зверху (Top view).

Примітки й умовні позначення для виконання замовлення (Notes and Ordering Nomenclature) містять: конфігурації замовлення, спеціальні вимоги до упакування і маркірування, характеристики довкілля, електричні і механічні характеристики, тестову документацію, інформацію щодо застосування [9].

Та незважаючи на ясність представлення інформації, яка регламентована пакетом стандартів (ДСТУ 3321-96, ГОСТ-2.107-68, ГОСТ-2.109-68, ГОСТ-2.114-70), у перекладі текстової частини креслень нерідко виникає багато проблем.

Так, Б. Н. Клімзо, один з небагатьох перекладачів, який займається як теорією, так і практикою науково-технічного перекладу, виокремлює наступні проблеми, які можуть виникнути під час перекладу креслень:

1. Відсутність повного комплексу креслень у перекладача, тобто відсутність контексту, на фоні якого можна відстежити чи перевірити значення окремих проблемних одиниць.

Відповідно до Р. Ф. Проніної, характерною рисою будь-якого терміна є його тісний зв'язок з певним поняттям, явищем чи процесом, що пояснює його незалежність від контексту [4, с. 17]. Проте існує низка термінів, значення яких можна зрозуміти лише з вузького контексту. Наприклад, термін *switch* має декілька варіантів перекладу – *вмикач, перемикач, вимикач* або *комутаційний пристрій*. У наведеному прикладі значення суттєво відрізняються та є повністю протилежними, тому виникає загроза використання хибного варіанта перекладу, що може цілком змінити суть оригіналу:

wheel – барабан, диск, зубчате колесо, шестерня, маховик;
finger – штифт, палець (долота), бігунок (зажимного пристрою), стрілка (вимірювального інструменту);
shaft – вал, вісь, рукоятка (інструмента), шпindel, шток;
telescope – складати, сплющувати, накладати одну деталь на іншу.

Подібних прикладів ще можна навести дуже багато, тому єдиним виходом у перекладі може бути заміна подібних одиниць їх відповідниками з більш конкретним значенням, виходячи зі змісту описуваного та призначення деталі.

2. Узагальнення назв окремих деталей, що вимагає неоднократного звернення до креслення для уточнення варіанта перекладу.

Часто задля компресії інформації довгі термінологічні словосполучення скорочують до одиниць, які несуть у собі основне смислове навантаження:

transformer primary winding – primary (первинна обмотка трансформатора);
oil-circuit breaker – breaker (масляний вимикач);
oil- pumping unit - unit – (станок-качалка).

3. Варіативність назв певної деталі чи виробу в межах одного документа.

Наприклад, термінологічне словосполучення *насосна штанга* може звучати англійською як *pumping rod, sucker rod, rod*;

нагнітач – supercharger, injector, blower, booster;

ввідний вимикач – main circuit breaker, incoming breaker [3, с. 64].

4. Наявність незрозумілих скорочень, значення яких відсутні в словниках, в Інтернеті і, які не піддаються логічному поясненню.

У подібній ситуації Б. Н. Клімзо рекомендує звернутися до інженерів замовника з проханням пояснити невідомий термін. Цей запит може виглядати наступним чином:

Part number	Description	Question	Response
Part 7 of Drawing			
21703103	NIPPLE, 1" CLOSED STD PIPE	What is CLOSE?	Close means the pipe nipple threaded from one end to the other.

У такий спосіб отримуємо переклад:

Фітинг, перехідний, трубопровідний, стандартний діаметром 1 дюйм з різьбою по всій довжині [2, с. 240].

5. Суттєва відмінність назв деталей від загальноприйнятих у вітчизняній галузі науки.

Очевидно, що причиною подібної проблеми є розрив у прогресі галузі науки між державами, мовами яких здійснюється переклад. Саме тому часто проблемна назва може бути взагалі відсутньою через відсутність об'єкта перекладу.

Наприклад, труднощі виникають при перекладі назв різьб, номенклатура яких частково збігається з європейською, частково з уніфіковано американсько-канадсько-британською, а частково підпорядковується лише вітчизняним стандартам, між якими існують суттєві відмінності. Зважаючи на це, часто перекладати позначення різьб немає сенсу, через те, що в їх основі лежать різні стандарти [2, с. 245].

Суттєві розбіжності виникають при перекладі різних марок сталі. Велика кількість європейських (EN) та американських (AISI) марок сталі 316LNHMo, 316LHMo, S 31803 (4462) не мають аналогів в Україні (ГОСТ) [8], українські 15X13H2, 15X12 (ГОСТ) не мають аналогів в європейських стандартах, 03X18H10T-У – в американських [6], тому вибір відповідника часто викликає труднощі і нерідко залежить від вимог замовника.

Отже, можна зробити висновок, що переклад креслень є, без сумніву, складним видом науково-технічного перекладу, що вимагає знання основ інженерного про-

ектування, а також обов'язкових конструкторських стандартів. Крім цього, на нашу думку, вміння читати креслення, знання галузевої термінології і системи державних стандартів на оформлення тієї або іншої конструкторської документації, локалізація креслень, що вимагає знань в особливостях побудови креслення в кожній конкретній країні і, звичайно, знання таких програм, як CorelDraw, AdobeIndesign, AdobePhotoshop, Компас, AutoCad є необхідним складником компетенції перекладача науково-технічної документації в сучасних умовах розвитку суспільства.

Подальшим кроком нашого дослідження може стати аналіз нетекстового складника креслення як елемента полікодовості в конструкторській документації галузі нафтогазовидобутку.

Література

1. Антонович Є. А. Креслення / Є. А. Антонович, Я. В. Васишин, В. А. Шпільчак. – Львів : Світ, 2006. – 511 с.
2. Климзо Б. Н. Ремесло технического переводчика. Об английском языке, переводе и переводчиках научно-технической литературы. – 3-е изд. / Б. Н. Климзо. – М. : Р. Валент, 2011. – 488 с.
3. Плахтий Ю. Н. Краткий иллюстрированный словарь конструктора и технолога. Нефтегазодобывающая промышленность / Ю. Н. Плахтий. – М. : Р. Валент, 2011. – 216 с.
4. Пронина Р. Ф. Пособие по переводу английской научно-технической литературы / Р. Ф. Пронина. – М. : Высшая школа, 1973. – 198 с.
5. Пумпянский Л. А. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык / Л. А. Пумпянский. – М.: Наука, 1965. – 304 с.
6. Аналоги сталей в зарубежных стандартах [Электронный ресурс] : Укрминпром. – Режим доступа : <http://uminp.com/spravochnik-stalej-i-splavov/analogi-stalej-v-zarubezhnyx-standartax.html>.
7. Креслення [Електронний ресурс] : СУМ-11 / Словник української мови/ академічний тлумачний словник (1970-1980). – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/kreslennja>.
8. Марки стали [Электронный ресурс]: Сентравис. – Режим доступа : <http://www.centravis.com/ru/products-services/grades/equivalent-grades-west/>.
9. Перевод чертежей [Электронный ресурс] : Перевод чертежей. – Режим доступа : <http://www.englishhelp.ru/translator/articles-for-translator/77-drawing-translation.html>.

Sakhro A. S. Textual component of drawing as a special element of sci-tech translation

The concept of drawing as a special element of sci-tech translation is examined in the article. Main structural features of drawing textual component are defined and problems of English-Ukrainian translation are analyzed in detail.

Keywords: drawing, nomenclature, abbreviation, term.

Saxro A. C. Текстовая составляющая чертежей как особый вид научно-технического перевода

В статье рассмотрено понятие чертежа как особого элемента научно-технического перевода. Определены основные структурные особенности текстовой составляющей чертежа и проанализированы проблемы перевода чертежей средствами украинского языка.

Ключевые слова: чертеж, номенклатура, сокращение, термин.

УДК 811.133.1

А. М. Сердюк

ФУНКЦІОНУВАННЯ АХРОМАТИЧНИХ КОЛЬОРІВ BLANC / NOIR У КАРТИНІ СВІТУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА (на матеріалі роману «L'Empire des anges»)

У статті вивчається функціонування колоративів *blanc* і *noir* в авторській картині світу Бернара Вербера. Виявлено тенденції у розвитку семантики досліджуваних назв ахроматичних кольорів та способах їх перекладу російською мовою.

Ключові слова: колір, кольороназва, колоратив, чорний, білий, ахроматив.

У сучасній лінгвістиці накопичено досить велику кількість праць, присвячених проблемі кольоропозначення на матеріалі різножанрових текстів, фразеологізмів, паремій тощо. Мова має свою кольорову гамму, яка виражає історико-культурний досвід його носіїв.

Саме тому кольороназви є предметом постійних розвідок багатьох вчених, які досліджують їх у різноманітних аспектах: психолінгвістичному (Р. Фрумкіна, Т. Ковальова), етнолінгвістичному (А. Вежбицька, Г. Яворська), етимологічному (В. Горбещ, Т. Козак), зіставному та перекладознавчому (Г. Корбет, І. Ковальська) та ін. У світлі сучасної антропоорієнтованої парадигми лінгвістики усі ці та інші дослідження через бачення людиною довкілля у кольорі видаються нам актуальними. Не зважаючи на наявність солідного матеріалу в мовознавчій науці, актуальність таких досліджень не перестає зростати, особливо на матеріалі художніх текстів сучасної літератури.

На думку Х. Н. Ісмаїлової, головним каналом отримання інформації про світ є зорове сприйняття – сукупність процесів побудови зорового образу навколишнього дійсності, які виступають як форма пізнання навколишнього світу. Зір – головний орієнтир людини у світі. Візуальна інформація є найбільш достовірною та найбільш головною з її видів [2, с. 8]. Тому подібні розвідки сприяють не лише вивченню індивідуально-авторської картини світу та стану мови на сучасному етапі її розвитку, але й допомагають розробленню теорій про сприйняття та інтерпретацію людиною об'єктів навколишнього світу.

Відомо, що за загальноприйнятою класифікацією розрізняють ахроматичні (білий, чорний, проміжний між ними сірий) та хроматичні, тобто спектральні (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий) кольори.

У цьому плані цікавим є вивчення полярих кольорів – білого та чорного. У свідомості французів, як і більшості європейців, білий є кольором світлих об'єктів, чорний – темних. Разом з тим, кольорові відчуття людини є нестабільними: будучи спочатку пов'язаними із певними об'єктами, забарвленими у певний колір, вони можуть розвиватися в інші поняття з аналогічним колірним значенням, набувати різноманітних переносних значень, втрачаючи при цьому, навіть свою колірну сутність. Назви кольорів з розвитком мови можуть набувати нової нестандартної семантики. Особливо яскраво це виявляється в індивідуально-авторських картинах світу. Дослідження функціонування кольороназв дає можливість визначити світогляд письменника як особистості, з одного боку, та як представника свого етносу, з іншого.

Виходячи з цього ми поставили перед собою мету: вивчити функціонування ахромативів *blanc* / *noir* у сучасній французькій мові.

Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити опис фрагменту французької кольорової картини світу; 2) встановити кількісні дані про кольороназви *blanc* / *noir* у їхньому прямому значенні та переносному; 3) встановити аксіологічний потенціал білого/чорного кольорів в авторській картині світу; 4) дослідити способи перекладу російською мовою.

Матеріалом дослідження стали роман Б. Вербера «L'Empire des anges» та його російський переклад. Нами було обрано контексти, що містять досліджувані колоративи. В авторській картині світу вживання цих прикметників є приблизно паритетним: виявлено 42 уривки із *blanc* та 38 – із *noir*.

Встановлено, що кольороназви можуть вживаються письменником у прямому значенні та служать для позначення забарвлення різних об'єктів і предметів.

1. Пріоритет серед них належить портретним характеристикам людини. У цій групі контекстів домінуючим є чорний колір. Цей епітет вживається на позначення кольору: волосся: *Dans ses jupes de mousseline indienne et son caraco perverche, longs cheveux noirs et raides balayant les épaules, Nathalie est la première à se précipiter* [6, с. 184]; – очей: *Visage de lune, longues tresses brunes, yeux noirs en amande, Nathalie Kim est une gamine espiègle de douze ans* [6, с. 152].

Щодо білого, то цей колір мають: тіло людини: *Une blonde rieuse. Avec de bons gros bras blancs pour pétrir la pâte* [6, с. 124]. – зуби: *Toute la famille exhibe de belles dents blanches* [6, с. 203].

2. Досить чисельними є епітети, що описують колір одягу. У цій групі нами зафіксовано рівні позиції між *blanc* / *noir*. Пор.: *Un badge en haut de la blouse blanche précise que l'ange se nomme Tatiana* [6, с. 318]. – *Il est vêtu d'une longue robe blanche et affiche un même air inspiré* [6, с. 377]. – *Les prêtres s'habillent de noir* [6, с. 97]. – *J'ai enfilé le simili-smoking en nylon noir qu'on nous a distribué pour les fêtes* [6, с. 136].

3. Аксесуари у персонажів роману Б. Вербера мають лише чорний колір: *En proie à une folle terreur, je le regarde tirer de sa veste un long lacet noir* [6, с. 300]. – *Petit, gros, chauve, nez en boule soutenant d'épaisses lunettes noires, sauf qu'ici sa cécité ne le gêne plus* [6, с. 158].

4. Будівлі, навпаки, – білий: *Les murs sont blancs* [6, с. 199]. – *Personne n'oserait enfermer un animal pendant des années dans une pièce blanche insonorisée en continuant à le nourrir* [6, с. 200].

5. Також білий колір у письменника мають об'єкти природи (айсберг, зірка, небо), тварина: *L'océan est prêt à recevoir son «île»: un iceberg blanc* [6, с. 157]. – *Le ciel est blanc* [6, с. 246]. – *Un minuscule point blanc, près de la Lune, se déplaça à toute vitesse* [6, с. 441]. – *Un fermier reçoit en cadeau pour son fils un cheval blanc* [6, с. 238].

Однак, 15 контекстів (35,7 %) мають компоненти *blanc* та *noir* із іншими значеннями, вмотивованими відповідно білим та чорним кольорами.

Раса людини. У цій групі зафіксовано опозицію між чорною та білою расами. Пор.: *Et puis les Blancs sont arrivés* [6, с. 57]. – *<...> les cales des navires où s'entassaient les Noirs voués à l'esclavage <...>* [6, с. 399].

В інших випадках кольороніми вживаються спорадично й мають різну семантику. Так, білим кольором вмотивовані наступні поняття: холодна зброя: *Contre une arme blanche, mes jolis poings ne servent à rien* [6, с. 111]; – біле вино: *Je sais que la viande s'accompagne de vin blanc et le poisson de vin rouge* [6, с. 136]; – яєчний білок: *Casser 6 oeufs en séparant les blancs des jaunes* [6, с. 157]; – казковий персонаж – Білосніжка: *Cette idée lui aurait été inspirée par le dessin animé Blanche-Neige* [6, с. 329]; – сивина: *Nathalie Kim rectifia la longue mèche blanche qui lui tombait sur les yeux* [6, с. 442].

В основі інших вторинних найменувань лежить чорний колір: морок, темрява: *Je peux observer mes héros même plongés dans le noir, les distinguer nettement sous une pluie battante* [6, с. 88]; – земля у могилі: *Lorsque j'étais négociant chinois, je suis mort dans un univers noirâtre* [6, с. 76]; – черниця: *Ordre a été donné de pourchasser en France les adorateurs des «vièges noires», les buchers ont partout fleuri pour les sorcières» (beaucoup plus que pour les «sorcières»)* [6, с. 177]; – травма: *Elle dissimule un oeil au beurre noir sous des lunettes de soleil* [6, с. 292].

Нами встановлено випадки, коли *blanc* та *noir* втрачають свою колірну сутність. У картині світу Б. Вербера ці кольори символізують собою потойбічне життя, протиставляючись при цьому одному. Білий – це рай, а чорний – пекло: *Le Paradis, c'est blanc. L'Enfer, c'est noir* [6, с. 429].

В інших випадках *blanc* наділяється семантикою із різним аксіологічним потенціалом: необмежені повноваження (нейтральний): *Encore une fois les stratèges en cravate du quartier général n'interviennent pas et nous laissent carte blanche* [6, с. 215]; – відвертість (меліоративний): *Il me prend par les deux épaules et me déclare de but en blanc: – J'ai une très bonne nouvelle* [6, с. 268]; – царство мертвих (пейоративний): *Et je franchis Moch 6 pour déboucher sur... le Septième Ciel, le territoire blanc* [6, с. 25].

Щодо *noir*, то він, втративши значення кольору, має у письменника лише негативне значення. Пор.: астрофізичний об'єкт – чорна діра: *Serait-ce une règle commune à toutes les galaxies: un trou noir qui sert d'axe et fait tourner la masse des étoiles qui l'étoffe?* [6, с. 341]; – зло: *Si nous perdons cette bataille et si ces âmes errantes découvrent Rouge, leurs idées noires se répandront comme des virus dans l'Univers* [6, с. 396]; – занепалий янгол, демон: *Tiens bon, Michael, m'encourage Raoul, en me débarrassant d'un ange déchu noiraud agglutiné à mon dos* [6, с. 397 – 398].

Що стосується способів перекладу, то проведене дослідження дає нам можливість розділити усі контексти на три групи.

У більшості випадків інтерпретація кольоронімів є тотожною.

Пор.: *Une blonde rieuse. Avec de bons gros bras blancs pour pétrir la pâte* [6, с. 124]. – *Смешливая блондинка. С добрыми пухлыми белыми руками, чтобы месить тесто* [1, с. 120].

Des Noirs américains de Los Angeles, m'indique Edmond Wells [6, с. 47]. – *Черные американцы из Лос-Анжелеса, – говорит Эдмонд Уэллс* [1, с. 120].

Lorsque j'étais négociant chinois, je suis mort dans un univers noirâtre [6, с. 76]. – *Когда я был китайским неготиантом, я умер в черном пространстве* [1, с. 72].

До другої групи контекстів можна віднести переклади, у яких перекладач вживає вже не кольороніми, а слова, що за своєю семантикою, все ж, залишаються близькими до *blanc* та *noir*.

Так, французькому *blanc* може відповідати російський корелят *седой*: *Le cheveu blanc, la poitrine immense, elle parle avec un fort accent* [6, с. 287]. – *У нее седые волосы и огромная грудь, она говорит с сильным акцентом* [1, с. 285].

Цей же прикметник в результаті субстантивації набуває значення *білок*: *Batte les blancs en neige avec 80 g de sucre et une pincée de sel* [6, с. 157]. – *Взбейте белки с 80 граммами сахара и щепоткой соли* [1, с. 154].

Аналогічно, субстантивоване *noir* має значення *морок, темрява*: *Je peux observer mes héros même plongés dans le noir, les distinguer nettement sous une pluie battante* [6, с. 88]. – *Я могу видеть моих героев в полной темноте, четко различать их под проливным дождем* [1, с. 85].

До третьої групи увійшли контексти, у яких кольороніми в результаті перекладу взагалі втрачаються. Так, фр. *arme blanche* (букв. біла зброя) має значення *сталева (холодна) зброя* [4]. В перекладі вжито інше слово без кольорового епітету: *Contre une arme blanche, mes jolis poings ne servent à rien* [6, с. 111]. – *Против ножа мои кулаки бессильны* [1, с. 108].

В іншому випадку фр. *beurre noir* (букв. чорне масло) означає *соус* [5]. В авторській інтерпретації цей вираз вжито у метафоричному значенні, а у російському перекладі вжито лексему, відповідну цій метафорі, але із іншою колірною семантикою: *Elle dissimule un oeil au beurre noir sous des lunettes de soleil* [6, с. 292]. – *Чтобы скрыть синяк под глазом, она надела солнцезащитные очки* [1, с. 290].

Хоча в російській мові є запозичення *карт-бланш*, перекладач розтлумачує цей вираз, виходячи із його семантики: *Encore une fois les stratèges en cravate du quartier général n'interviennent pas et nous laissent carte blanche* [6, с. 215]. – *В который раз мыловые стратеги из главного штаба не вмешиваются и дают нам полную свободу действий* [1, с. 214].

Аналогічно, в іншому контексті також не вживається при перекладі колірне слово *blanc*, але зміст думки письменника при цьому зберігається: *Il me prend par les deux épaules et me déclare de but en blanc: – J'ai une très bonne nouvelle* [6, с. 268]. – *Он берет меня за плечи и говорит без обиняков: – У меня очень хорошая новость* [1, с. 265].

Б. Вербер, використовуючи вираз *idées noires*, вкладає у нього символічне значення, яке уособлює собою зло. У російській мові в ідентичному за формою словосполученні *черные мысли* колоратив має інше значення: *«перен. Мрачный, безотрадный, тяжелый. Черные мысли. Черные дни мрачного прошлого»* [3, с. 765].

Тому буквальний переклад цього словосполучення, на наш погляд, не є доцільним, оскільки він не передає думку письменника: <...> *leurs idées noires se répandront comme des virus dans l'Univers* [6, с. 396]. – <...> *их черные мысли распространятся во вселенной как вирус* [1, с. 394].

Таким чином, найбільш точним та адекватним переклад є у тих контекстах, де кольоронами вживаються у своєму прямому значенні. У сучасній французькій картині світу білий та чорний кольори є її важливими складниками. У мові Бернара Вербера спостерігається тенденція до зміни кольорового значення *blanc* і *noir* та до втрати їхньої колірної сутності. І білий, і чорний кольори у французькій мові є амбівалентним. Вони можуть мати нейтральне значення (білі стіни; біле вино; сивина; чорна раса; чорні окуляри; чорні шнурки), позитивне (білі руки матері; Білосніжка; лікарка у білому, яка у свідомості героя отожднюється із ангелом; Рай; щирість; чорні очі; чорне волосся; чорний смокінг) і негативне (біла кімната у психіатричній клініці; царство мертвих; біла раса з точки зору індіанця; холодна зброя; пекло; демон; зло; могила).

Перспектива нашого дослідження полягає у подальшому вивченні кольорового фрагменту світу Б. Вербера та способах його перекладу іншими мовами.

Література

1. Вербер Б. Империя ангелов : [роман] / Бернар Вербер ; [пер. с фр. А. Агафонов.] – М. : ГЕЛЕОС : РИПОЛ классик, 2009. – 448 с.
2. Исмагилова Х. Н. Функционально-когнитивная сфера «видеть/смотреть» в русском и башкирском языках : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Х. Н. Исмагилова. – Башкирский гос. ун-т, 2006. – 22 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка ; под ред. Н. Ю. Шведовой / Ожегов С. И. – М. : Русский язык, 1986. – С. 797 (Ок. 57 000 слов).
4. Larousse : Dictionnaire de français [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/arme%20blanche>
5. Larousse : Dictionnaire de français [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/beurre%20noir>
6. Werber B. L'Empire des anges : [roman] / Bernard Werber. – Paris : Editions Albin Michel S.A., 2000. – 444 p.

Serdyuk A. M. Functioning of achromatic colours blanc/noir in bernar verber's linguistic model of the world (on the material of the novel «L'Empire des anges»).

The article deals with functioning of colouratives blanc and noir in author's linguistic model of the world of Bernar Werber. There have been determined the tendencies in semantic development of studied names of achromatic colours and the ways of their translation into Russian.

Key words: colour, colour name, colourative, black, white, achromative.

Сердюк А.М. Функционирование ахроматических цветов blanc / noir в картине мира Бернара Вербера (на материале романа «L'Empire des anges»).

В статье изучается функционирование колоративов blanc и noir в авторской картине мира Бернара Вербера. Определены тенденции в развитии семантики исследуемых названий ахроматических цветов и способах их перевода на русский язык.

Ключевые слова: цвет, цветоназвание, колоратив, черный, белый, ахроматив.

УДК 372.881.111.1:37.02

І. О. Сімкова

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто підходи до формування у студентів немовних спеціальностей іншомовної комунікативної компетенції. Описано компоненти іншомовної комунікативної компетенції. Виділено п'ять основних характеристик комунікативного навчання іноземної мови для професійного спілкування.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетенція, студенти немовних спеціальностей, характеристики комунікативного навчання.

Модернізація вищої професійної освіти, зміни освітньої парадигми та входження України у Європейський освітній простір зумовлюють пошук таких підходів і методів навчання студентів немовних спеціальностей (НС) іноземної мови для професійного спілкування (ІМПС), які б призводили майбутніх фахівців до ефективної міжкультурної комунікації. Завдяки якій студенти могли б будувати конструктивні відносини з іноземними партнерами в контексті своєї професійної діяльності, усвідомлено пізнавати соціум, толерантно відноситися до інших культур, розуміти інший спосіб поведінки та бачити спільне і різне в існуючих культурах.

Сьогодні навчання студентів НС характеризується трьома ознаками – оволодінням основною (і нерідко додатковою) спеціальностями, комп'ютерною й іншою необхідною технікою, а також першою, другою або третьою іноземною мовою (ІМ), що й актуалізує нове соціальне замовлення на підготовку висококваліфікованих фахівців в різних вищих навчальних закладах (ВНЗ) нашої країни.

За таких умов звернення до проблеми формування комунікативної компетенції у студентів НС засобами ІМПС (з урахуванням можливостей створення оптимальних комунікативно спрямованих технологій і автентичних навчальних засобів) є не лише актуальним, але й необхідним з багатьох причин. Підвищення ефективності навчання ІМПС студентів НС повинно відбуватися з урахуванням результатів досліджень у галузі суміжних наук (педагогіки, психології, психолінгвістики, лінгвістики, лінгводидактики). Однак, на нашу думку, центральне місце в цьому процесі варто відвести педагогіці, лінгвістиці й методиці навчання студентів НС.

Метою статті є дослідити сучасні підходи до формування іншомовної комунікативної компетенції (ІКК) у студентів НС.

На ідеї гуманізації, інтенсифікації, активізації, комунікативності й професіоналізації у викладанні ІМПС для студентів НС вплинули динамічний розвиток суспільних і науково-технічних зв'язків, економічних відносин у країнах Європи на початку ХХІ століття. В області освіти і культури ці ідеї розробляються Радою з питань культурного співробітництва країн Європи, до якої входить і Україна. Вони також описані в Програмі з англійської мови для професійного спілкування (АМПС), в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (ЗЕР), в результатах роботи групи супроводу Болонського процесу (BFUG) та групи промоутерів Болонського процесу в Україні (National Team of Bologna Promoters).

Необхідність формування ІКК у процесі навчання ІМПС відзначається багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами і методистами, особливо в останні десятиліття (Л. Е. Алексеева; Н. І. Алмазова; Л. А. Анісімова; Н. У. Баграмова; Л. Я. Багряна; Н. Г. Валеева; А. Вотерс; Р. С. Гуревич; Т. Дадлі-Еванс; Л. І. Девіна; Е. І. Калмикова; Л. С. Каменська; І. В. Коломієць; Л. Л. Лагутіна; Р. П. Мільруд; Е. В. Мусницька; Г. П. Савченко; М. Сент-Джон; О. Б. Тарнопольський; В. Ф. Тенишева; Т. Хатчінсон; Дж. Шейлз; Л. В. Юхненко).

Відзначаючи теоретичну і практичну значимість досліджень вказаних вище фахівців, необхідно відзначити, що проблема формування ІКК у студентів НС засобами ІМПС на основі інтеграції відомих методів і прийомів комунікативного навчання в рамках гуманістичної педагогіки залишається однією з мало розроблених, особливо в області теорії й методики навчання іншомовної усної й письмової комунікації.

Ідея формування ІКК майбутнього фахівця є не просто відображенням сучасних світових освітніх тенденцій. Розширення комунікативного діапазону фахівця сприяє усвідомленню ним змісту іншомовного професійного контексту, необхідного для ефективного рішення професійних завдань.

У нашій статті ми слідом за О. М. Солововой вважаємо, що комунікативна компетенція – це вміння успішно вирішувати завдання, взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого і опосередкованого контактів [3]. На жаль, у педагогіці до сьогодні не існує єдиної усталеної структури компетенції. Так, наприклад одні вчені виділяють такі чинники, що формують ІКК як мовленнєва та мовна компетенції, дискурсивна, соціокультурна, соціолінгвістична та стратегічна компетенції. Інші об'єднують мовний і мовленнєвий компоненти у лінгвістичну компетенцію, виокремлюючи ще соціокультурну, стратегічну та професійну компетенції.

Ми визначаємо структуру ІКК студентів НС як єдність семи компонентів: 1) мовленнєвої; 2) мовної; 3) соціолінгвістичної; 4) соціокультурної; 5) стратегічної; 6) дискурсивної та соціальної компетенцій.

Мовна компетенція передбачає знання лексики, граматичних, фонетичних та орфографічних правил, а також навички по їх застосуванню. Мовленнєва компетенція передбачає сформованість у студентів мовленнєвих умінь, які поділяють на продуктивні (умінні говорити та писати) та рецептивні (уміння аудіювання та читання). Мовна і мовленнєва компетенція – нероздільні, адже уміння говорити (мовленнєва

компетенція) базується на граматичних, лексичних та фонетичних знаннях та навичках (мовна компетенція). Уміння писати вимагає знань з граматики, лексики, орфографії та сформованості відповідних навичок. Аудіювання та читання потребують навичок підсвідомого розпізнання граматичних форм мовлення, навички розуміння слів та словосполучень (у звуковій або графічній формі) [2; 4].

Соціолінгвістична компетенція – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою та таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту ілюктивного акту комунікації; (ілюктивний акт – втілення у висловлюванні, породжуваному в ході мовлення, певної комунікативної мети; цілеспрямованість; функція впливу на співрозмовника) [5].

Соціокультурна компетенція є також однією із важливих показників готовності студента до міжкультурної комунікації. Т. М. Колодько визначає соціокультурну компетенцію як «інтегративну освіту, яке включає: країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, уміння та навички співвідносити мовні засоби з метою та умовами спілкування; вміння організовувати мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; вміння використовувати мовні засоби відповідно до національно обумовлених особливостей їх вживання» [1]. Даний вид компетенції передбачає володіння знаннями про національно-культурні реалії зарубіжних країн, про норми мовленнєвої і невербальної поведінки носіїв мови та уміння використовувати ці знання у процесі спілкування.

Стратегічна компетенція – здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього вірну стратегію дискурсу, якщо комунікації загрожує розрив через шум, недостатню компетенцію та ін., а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації.

Дискурсивна компетенція – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби когезії [6].

Соціальна компетенція базується на системі особистісних психологічних особливостей, моральних цінностей і установок особистості, володіння цією компетенцією дозволяє індивіду успішно взаємодіяти з суспільством і продуктивно виконувати різні соціальні ролі.

Розгляд структури ІКК свідчить про те, що її формування повинно будуватися на засадах системного підходу, який передбачає дослідження комунікативної компетенції як системи, визначення її внутрішніх якостей, зв'язків і відношень. У межах такого підходу ІКК, як будь-який системний об'єкт, допускає поділ на численні мікросистеми, у залежності від конкретних завдань. Більшість методистів схиляються до думки, що у формуванні ІКК найбільш суттєвими є лінгвістична, соціолінгвістична та стратегічна компетенції.

Вагому роль у формуванні ІКК у студентів НС відіграє вибір методики або підходу до навчання ІМПС. Більшість обраних методик мають прагматичний підхід, за умови їх використання зменшується роль фундаментальності знань. Програми з ІМПС створюються таким чином, щоб в найкоротші терміни підготувати студента до використання ІМ в повсякденному житті. За таких умов окремі дослідники виділяють п'ять основних характеристик комунікативного навчання ІМПС: акцент на

навчання комунікації через реальне іншомовне спілкування; введення в навчання професійно орієнтованих матеріалів; надання студентам можливості сфокусувати увагу не лише на ІМ, але й на процесі навчання; залучення особистого досвіду та пов'язування академічного вивчення мови з реальною ситуацією комунікації [7].

Спроба об'єднання проблематики філософських, педагогічних і психологічних досліджень про сутність і форми навчання ІМПС в єдине ціле – дозволяє визначити сучасні підходи до формування ІКК у майбутніх фахівців – студентів НС в комунікативному освітньому просторі з гуманістичних позицій, а саме: навчання у формі діалогу; опора на рідну мову, наукові знання, усвідомлювані й неусвідомлювані психічні процеси, образне й абстрактне мислення, емоції і почуття, практичний досвід спілкування, інтереси і мовленнєві вчинки; співробітництво; розвиток, саморозвиток, самоосвіта, самопізнання й удосконалювання творчих здібностей, духовності й моральних якостей особистості.

На підставі викладеного вище ми дійшли висновків, що формування ІКК у студентів НС вимагає постановки специфічних цілей для вдосконалення ІКК, що передбачає створення конкретних психолого-педагогічних умов та застосування професійно орієнтованих методик навчання.

Подальшими розвідками у цьому напрямку можуть бути більш детальні дослідження структурних компонентів та особливостей формування ІКК у студентів НС.

Література

1. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. М. Колодько. – К., 2005. – 20 с.
2. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб. : Питер, 2007. – 432 с.
3. Соловова Е. Н. Компоненты профессиональной компетенции учителя / Соловова Е. Н. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://distant.ioso.ru/seminary/13-03-08/compro.ppt>.
4. Hutchinson T. English for Specific Purposes. A learning-centred approach / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 183 p.
5. Lustig M. W. Intercultural Competence : Interpersonal communication across cultures / M. W. Lustig, J. Koester. – USA : Harper Collins College publishers, 1996. – 399 p.
6. Kerbrat-Orecchioni C. Les Actes De Langage Dans Le Discours. – Théories Et Fonctionnement / C. Kerbrat-Orecchioni. – Lyon : PPS, 2005. – 200 p.
7. Nunan D. The self-directed teacher: managing the learning process / D. Nunan, C. Lamb. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 150 p.

Simkova I.O. Modern approaches to forming of the foreign communicative competence to the students of non-language specialties

The article analyses modern approaches used to form the foreign communicative competence to the students of non-language specialties. The components of foreign

communicative competence are described. The five main characteristics of communicative learning of the foreign language for specific purposes are defined.

Keywords: foreign language communicative competence, students of non-language majors, the characteristics of communicative teaching.

Симкова И. О. Современные подходы к формированию иноязычной коммуникативной компетенции у студентов неязыковых специальностей.

В статье рассматриваются подходы к формированию у студентов неязыковых специальностей иноязычной коммуникативной компетенции. Описаны компоненты иноязычной коммуникативной компетенции. Выделено пять основных характеристик коммуникативного обучения иностранному языку для профессионального общения.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетенция, студенты неязыковых специальностей, характеристики коммуникативного обучения.

УДК 81.33: 811.111: 61

Л. В. Стегніцька

ВАРІАТИВНІСТЬ ТРАНСКОДУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ АНГЛІЙСЬКИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ-ЕПОНІМІВ МООВОЮ-РЕЦИПІЄНТОМ

У статті висвітлено способи перекладу та трансформацій англійських медичних термінів-епонімів українською мовою. Англійські терміни-епоніми транслітеруються та транскрибуються згідно з українським правописом, проте окремі терміни відтворюються згідно з фонетичними та графічними правилами в мові-продукенті. Причиною варіативності відтворення цих термінів є як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори.

Ключові слова: медичні терміни-епоніми, мова-продукент, мова-реципієнт, варіативність.

Численні дослідження термінів-епонімів не тільки з боку лінгвістів, перекладачів, але й медиків доводять, що епонімічні одиниці набули поширення та міцно вкорінились в медичну термінологію і є показником наукового стилю, що забезпечує ефективність професійної міжкультурної комунікації [3; 4; 5; 7; 9]. Сучасна медицина як фундаментальна галузь наукового знання і водночас одна з найважливіших для суспільства сфер практичної діяльності людини потребує точної, системно оформленої, адекватної модерному часу термінології.

Науково-технічна термінологія – широкий пласт лексики, що активно взаємодіє з іншими прошарками словникового запасу мови, насамперед із загальновживаною лексикою, та інтенсивно розвивається. Вивчення закономірностей утворення термі-

нологічної лексики, її структури й семантики є одним з важливих завдань сучасної лінгвістики, в т. ч. й перекладознавства [1, с. 37]. Зростаючий інтерес до питань асиміляції іншомовної лексики на різних рівнях (фонетичному, граматичному тощо), проблеми перекладу та трансформацій англійської медичної термінології, зокрема термінів-епонімів, актуальні на часі. Будь-яка нова епонімічна одиниця проникає у мову разом з новим винаходом і пристосовується до структури та правил функціонування лексичної системи мови-реципієнта. Кожна система має свої особливі типи сполучуваності мовних одиниць і саме в цьому проявляється власне специфіка мови.

Мета нашого дослідження – прослідкувати варіативність транскодування англійських термінів-епонімів українською мовою, порівняти та проаналізувати фонетичні та орфографічні зміни, які відбуваються при перекладі. Об'єктом дослідження слугує англійська медична терміносистема з опорою на Англо-Український ілюстрований медичний словник Дорланда [10] та електронний медичний словник [11]. Предмет дослідження – англійські терміни-епоніми та особливості їхнього відтворення українською мовою. Загальна кількість досліджених термінів-епонімів склала 350 лексичних одиниць.

Під термінами-епонімами ми розуміємо позначення явища (наприклад, *хвороби*), поняття, структури або методу за іменем людини, яка вперше виявила або описала їх. Більшість дослідників [1; 4; 5] вважають, що власна назва у терміні-епонімі не завжди має чітке денотативне значення, а конотативне значення у нього практично відсутнє. Ми припускаємо, що деякі терміни з прізвищевим компонентом все ж носять відносно негативний відтінок. Як приклад розглянемо наступні епонімічні одиниці. Такий термін, як проба Реберга *Rehberg's test* [10, с. 2344] (тест визначення функції нирок, який базується на екскреції креатиніну) не є соціально значимим і не викликає жодних емоцій. Інший приклад – реакція Манту *test Mantoux* [10, с. 2340] (різновид внутрішньошкірної туберкулінової проби) соціально-актуалізований і його можна вважати емоційно-нейтральним. Термін реакція Вассермана (РВ) *Wassermann test (RW)* [10, с. 2351] все ж викликає занепокоєння і власна назва надає терміну частково негативну конотацію.

Як бачимо, обов'язковим складником терміна-епоніма є власна назва. Власні назви (оніми) – це індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів. Загальні назви – носії понять, а власні назви включають усю відому мовцєві інформацію про свої денотати, без певних узагальнень, і тому пов'язані з поняттями лише тією мірою, якою вказують на різновид об'єктів, до яких належать їх денотати. Можна констатувати, що загальні назви об'єднують, узагальнюють однорідні об'єкти, а власні назви, навпаки, їх розрізняють, диференціюють. Тобто загальні назви виконують генералізуючу функцію, а власні назви – диференційну. Власні назви з'являються тоді, коли індивідуальне розрізнення набуває суспільної значущості [8, с. 423]. Саме власна назва, яка наявна в терміні-епонімі, виділяє предмет чи феномен з класу подібних і надає нового значення. Отже, об'єкт позначений власною назвою, завжди визначений та конкретний.

Загальна мета термінознавства – турбота про те, щоб процес утворення та вживання термінологічних найменувань зробити більш керованим, сприяти раціоналізації професійного спілкування, взаєморозумінню фахівців. Побудова та стандарти-

зація нових термінів – це мовна інтерференція. По-перше, то є штучне втручання в природний розвиток мови, насамперед – у її лексику, з внесенням туди відповідних змін, нововведень. По-друге, це така ж сама штучна селекція форм і варіантів з метою вибору найбільш вдалого та затвердження його як стандарту [6, с. 6].

Основною метою стандартизації науково-технічної термінології в Україні є встановлення однозначної та несуперечливої термінології у всіх видах документації та літератури, створення умов для ідентифікації в мові міжнародних стандартів, забезпечення взаєморозуміння між фахівцями. У зв'язку з цим особливого значення на сучасному етапі розвитку української термінології набуває робота з уніфікації, суть якої полягає в досягненні співвіднесення наукових і технічних понять, виражених термінами різних національних мов. При цьому тільки участь лінгвістів, які володіють декількома мовами і необхідними навичками, може забезпечити відповідність терміна встановленим міжнародним нормам [2].

Міжнародним органом, що координує та спрямовує роботу із стандартизації в усьому світі, є міжнародна організація із стандартизації (ICO). Основну термінологічну роботу проводить Технічний комітет № 37 «Термінологія, принципи і координація». Стандартизація термінів здійснюється національними комітетами для своїх мов. Уже є понад 8 тис. стандартів у 59 країнах 32 мовами. Надалі передбачається об'єднати всі термінології, розроблені в окремих комітетах ICO, у єдиному технічному словнику [2]. Існують правила транслітерації, котрі фіксуються міжнародним стандартом ISO 9:1995 Information and documentation–Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters–Slavic and non-Slavic languages, встановленим Міжнародною організацією стандартизації (International Organization for Standardization – ISO). Дослідження відібраних нами англійських термінів-епонімів на предмет перекладу їх українською мовою дозволило виділити такі варіанти транскодування та трансформації.

Деякі прізвища, які є складовою медичного терміна, відтворюються графічно із збереженням усіх букв та подвоєння: *Allen's test* – Аллена проба [10, с. 2329], *Brenner tumour* – Бреннера пухлина [10, с. 320], *Adams clasp* – Адамса кламер [10, с. 473]. Окремі прізвища-терміни транскрибуються (часто без збереження подвоєння в кінці слова), тобто відтворюються на фонетичному рівні, як-от: *Black's classification* – Блека класифікація [10, с. 473], *Baumann's angle* – Баумана кут [10, с. 114], *Alder-Reilly anomaly* – Альдера – Рейлі аномалія [10, с. 123]. Та більшість епонімічних одиниць піддаються як орфографічній, так і фонетичній трансформації, *Meynert's commissure* – Майнерта спайка [10, с. 502], тобто адаптовуються до мови-реципієнта.

Саме варіативність транскодування власної назви в терміні-епонімі може призвести до помилок у розумінні й до виникнення двох або більше варіантів однієї іноземної власної назви. Наприклад: термін *Allis' sign* має двояке написання українською мовою. У словнику Дорланда пропонується *Елліса симптом* [10, с. 2119], а електронний ресурс [11] – *Алліса симптом* (*Allis' sign* [al'is]). При помилковому використанні або пропущенні хоча б одного елементу в наступних термінах з власною назвою *Елліс* (як складової терміна), кардинально змінюється його значення. Наведемо кілька прикладів:

Ellis syndrome – **Елліса синдром** (Henry Havelock Ellis, 1859–1939, English psychologist) – це форма сексуальної перверсії (урофілія) [11];

Allis' sign – **Елліса симптом** (Oscar Huntington Allis, 1836–1931, American surgeon) – ослаблення фасції між гребенем клубової кістки і великим вертлюгом: ознака перелому шийки стегнової кістки [10, с. 2119];

Ellis – van Creveld (EVC) syndrome – **Елліса–ван–Кревельда синдром** (Richard White Bernhard Ellis, 1902 – 1966, English paediatrician; **Simon van Creveld**, 1894 – 1971, Dutch paediatrician) – хондроектодермальна дисплазія; [11]; [10, с. 2270].

Маючи справу з перекладом медичних термінів, які вимагають точності та однозначності, ми погоджуємось з думкою, що перекладач повинен хоча б частково орієнтуватися в тематиці текстів, які перекладаються, що набувається також із досвідом його роботи. Крім того, у тексті перекладу потрібно уникати хибно орієнтуючих термінів, якщо в певній терміносистемі є їхні синоніми з більш мотивованою внутрішньою формою [1, с. 55]. При перекладі схожих термінів, зокрема з компонентами **синдром** та **симптом**, вважаємо неприпустимим okazийний вибір транскодування. Незважаючи на те, що ці лексичні одиниці в українській мові схожі за звучанням, вони інформативно різні. У такому випадку більш доречним є використання синонімів або описового методу. Хоч синонімія вважається негативним явищем у термінологічній матриці, все ж вона існує. І саме частота вживання термінологічної одиниці визначає, яким терміном користуватися, а якого уникати.

Ще більше труднощі виникає при транскодуванні епонімів, до складу яких входять прізвища французького походження, які в основному транскрибуються, як-от: **Chopart's amputation** – Шопара ампутація [10, с. 454], **Charcot's cirrhosis** – Шарко цирроз [10, с. 469], **Ollier's disease** – Оллея хвороба [10, с. 682]. Проте навіть транскрибування графічно по-різному відтворюється в українському варіанті, наприклад: **Le Fort's amputation** – Лефора ампутація (злиття двох складників прізвища), **Gilles de la Tourette's disease** – Жіль де ла Туретта хвороба ([la] – пом'якшується у французькій мові, при перекладі українською мовою цього не вказано, крім того спостерігається відтворення кожна складова прізвища). Знаходимо двояку транслітерацію прізвища навіть у межах одного словника: **Potts anastomosis** – Потта анастомоз [10, с. 98] та **Potts operation** – Поттса операція [10, с. 1643].

Незрозумілим також видається неперманентне вживання присвійного відмінка в англійському однопрізвищевому терміні, як-от: **Batten disease** – Баттена хвороба [10, с. 670], але **David's disease** – Давіда хвороба [10, с. 673], **Glenn anastomosis** – Гленна анастомоз [10, с. 98], але **Braun's anastomosis** – Брауна анастомоз [10, с. 97].

Якщо ж термін складається з двох або більше прізвищевих компонентів, присвійний відмінок не використовується: **Aran-Duchenne disease** – Арана–Дюшена хвороба [10, с. 669], **Charco-Marie-Tooth** – Шарко–Марі–Тута хвороба [10, с. 671].

Припускаємо, що вживання присвійного відмінка в англійському варіанті не впливає на переклад і тільки викликає плутанину із його вживанням. Можливо, є доцільним не використовувати його в англійських медичних термінах-епонімах, хоч це й суперечить граматичним правилам даної мови.

Аналіз перекладних варіантів термінів-епонімів показав, що не всі терміни однаково транскодуються з мови-продуцента. Більшість із них адаптуються та

приспосовуються до мови-реципієнта та мають антропоцентричний характер, тобто корегуються медиками та лінгвістами. Вони видозмінюються та зазнають транспозиції. При підборі українських епонімічних відповідників слід враховувати фактор поширеності терміна, його милозвучність та частоту вживання або ж використати вмотивований та більш точний синонім.

Перспективним вважаємо дослідження, фіксацію та упорядкування найбільш вживаних варіантів перекладу епонімічних одиниць з англійської на українську мову з подальшим їх використанням при укладанні двомовного словника.

Література

1. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : [підручник] / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Курносова Н. О. Проблеми стандартизації та уніфікації науково-технічної термінології / Курносова Н. О., Курносова Р. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/3657/1/05_knontt.pdf.
3. Матяшин И. М. Симптомы и синдромы в хирургии (эпонимы). / И. М. Матяшин, А. А. Ольшанецкий, А. М. Глузман. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Здоров'я, 1982. – 184 с.
4. Микульчик Р. Б. Будова складних і складених епонімів української фізичної термінології / Р. Микульчик // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2007. – № 593. – С. 53–56.
5. Михайлишин Б. П. З історії термінів-епонімів / Б. П. Михайлишин // Мовознавство. – 1994. – № 4–5. – С. 45–50.
6. Панько Т. І. Українське термінознавство : [підручник] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
7. Топоров Г. Н. Эпонимические термины в клинической анатомии человека : словарь / Г. Н. Топоров. – К. : Вища школа, 1988. – 160 с.
8. Шапочка К. Особливості перекладу власних назв у романі Дена Брауна «Код да Вінчі» / Катерина Шапочка / Науковий Вісник Херсонського Державного Університету серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць. – Херсон : Видавництво ХДУ. – 2010. – Вип. 10. – С. 421–424.
9. Яворський О. Г. 806 клінічних епонімічних синдромів із симптомним та авторським показниками / О. Г. Яворський. – Л. : Камула, 2006. – 304 с.
10. Англо-український ілюстрований медичний словник Дорланда. У двох томах. – Львів : Наутилус, 2002. – 2688 с.
11. <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com>

Stegnitska L. V. Variations of transformation and transcoding of English medical eponymic terms by means of recipient language

This article deals with ways of translation and transformation of medical eponymic terms from English into Ukrainian. English eponyms are transliterated and transcribed according to Ukrainian language rules, but some terms are reproduced according to the phonetic and graphic rules of the source language. The reason of such variations of the above mentioned terms are linguistic and extralinguistic factors.

Стегницкая Л. В. Вариативность транскодирования и трансформаций медицинских терминов-эпонимов языком-реципиентом

В статье рассмотрены способы перевода и трансформаций английских медицинских терминов-эпонимов на украинский язык. Английские термины-эпонимы транслитерируются и транскрибируются согласно правил украинской орфографии. Однако некоторые термины воспроизводятся согласно фонетическим и графическим правилам языка-производителя. Причиной вариативности воспроизведения являются как лингвистические, так и экстралингвистические факторы.

Ключевые слова: медицинские термины-эпонимы, язык-производитель, язык-реципиент, вариативность.

УДК 811.161.2

Л. В. Струганець

**КУРС «КУЛЬТУРА МОВИ»
НА ФІЛОЛОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИШУ
(особливості викладання за кредитно-трансферною системою)**

У статті на основі власного педагогічного досвіду проаналізовано особливості викладання за кредитно-трансферною системою фундаментальної дисципліни «Культура мови». Схарактеризовано змістові модулі курсу, представлено організацію навчальної діяльності.

Ключові слова: культура мови, учитель-словесник, кредитно-трансферна система навчання, змістовий модуль.

Духовна культура соціуму визначається насамперед станом функціонування мови в усіх сферах суспільної діяльності. С. Єрмоленко наголошує на тому, що «найповажніша й найвідповідальніша роль у культивуванні літературної мови з її усталеними стандартними нормами належить педагогові, зокрема педагогові-словеснику» [1, с. 93]. У системі професійної підготовки фахівців на філологічних факультетах педагогічних вишів України велике значення має мовна освіта майбутнього педагога, що органічно продовжує його формування як національною мовної особистості, розширює мовну компетенцію майбутнього спеціаліста у професійній сфері. Звертається увага на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості, що разом утворюють осердя, навколо якого об'єднуються знання, уміння, навички, і стають константами діяльності суб'єкта як неповторної індивідуальності. У зв'язку з цим цілком закономірним у блоці мовознавчих дисциплін є викладання курсу «Культура мови».

У сучасній лінгводидактиці особливостям мовної освіти майбутніх педагогів присвячено чимало робіт. Це праці О. Біляєва, В. Мельничайка, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Семенова, Н. Голуб, Т. Симоненко, Н. Остапенко, К. Климової та ін. Проте актуальною залишається проблема комплексної культуромовної підготовки учи-

телів-філологів у динамічному освітньому середовищі. Тому мета нашої розвідки полягає в аналізі особливостей викладання за кредитно-трансферною системою курсу «Культура мови» на філологічному факультеті педагогічного вишу – у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (ТПНУ).

«Культура мови» – обов'язкова фундаментальна дисципліна у системі підготовки вчителя-словесника. Усього на опрацювання курсу відводиться 2,5 ЄКТС кред., тобто 90 год.; із них 44 год. – аудиторні заняття (12 год. – практичні заняття і 12 год. – лабораторні заняття), 46 год. – самостійна та індивідуальна робота студентів. Вид підсумкового контролю – залік.

У розробленій нами навчальній програмі з дисципліни [2, с. 4] сформульовано мету курсу – забезпечити засвоєння теоретичних знань і вироблення стійких практичних навичок із культури української мови; підвищити рівень мовнокомунікативної компетенції майбутніх учителів, сформувати висококультурну національно-мовну особистість педагога. Визначено також і завдання дисципліни. Студенти повинні:

- досконало оволодіти нормами української літературної мови;
- виробити навички користування словниками різних типів, граматиками, довідниками, лазерними дисками, Інтернет-ресурсами, які сприятимуть удосконаленню мовної культури майбутнього фахівця;
- розвинути мовнокомунікативну компетенцію, потрібну у професійному спілкуванні: оволодіти комунікативними якостями літературної мови, технікою мовлення, мовним етикетом, майстерністю публічного виступу; навчитися використовувати лінгвальні засоби в усному і писемному мовленні з урахуванням умов і завдань комунікації;
- продукувати різноманітні мовні факти відповідно до вимог жанрово-ситуаційних різновидів певного стилю;
- удосконалити лінгвістичну компетенцію: засвоїти термінологічний апарат культури мови як самостійної лінгвістичної дисципліни.

У програмі, укладеній відповідно до вимог кредитно-трансферної системи організації навчання у вищій школі, сформульовано змістові модулі курсу, представлено розподіл годин на вивчення тем (див. табл. 1).

Викладаючи матеріал першого змістового модуля «Норми сучасної української літературної мови», на лекційних заняттях звертаємо увагу на діалектичний взаємозв'язок між мовою і культурою, на розвиток вчення про культуру мови у різних лінгвістичних центрах, на культуромовні проблеми у наукових студіях українських культурних діячів, на сучасне трактування терміна «культура мови». Аналізуємо дефініцію поняття «норма літературної мови», розглядаємо ознаки та відомі типології мовної норми, критерії літературної норми, співвідношення понять «нормування» і «кодифікація».

На практичних і лабораторних заняттях найбільше часу відводимо на те, щоб майбутні філологи досконало оволоділи усіма типами норм української літературної мови. Наведемо план одного із лабораторних занять.

Таблиця 1

Орієнтовна структура залікового кредиту із дисципліни «Культура мови»

Тема	Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
Змістовий модуль 1. Норми сучасної української літературної мови					
1. Культура мови як самостійна лінгвістична дисципліна	2	4			Робота з лексикографічними джерелами Редагування тексту
2. Літературна норма – категоріальне поняття культури мови	6		6	9	
3. Комп'ютерні технології у кодифікаційній практиці	2		2	3	
Змістовий модуль 2. Комунікативні компетенції мовної особистості					
4. Комунікативні якості літературної мови	2	4		3	Бібліографічний опис та анотування літератури
5. Мовна особистість. Комунікативні компетенції. Культуромовна діяльність	4	2		2	
6. Соціальний аспект культури мови	2	2		2	Аналіз мовної ситуації
7. Мовна майстерність	2		4	4	
Усього годин	20	12	12	23	23

Лабораторне заняття № 4

ГРАМАТИЧНІ (СЛОВОВІРНІ, МОРФОЛОГІЧНІ І СИНТАКСИЧНІ) НОРМИ

1. Словотвірні норми. Творення іменників на позначення назв жителів певного населеного пункту. Творення присвійних прикметників. Творення прикметникових форм від різних географічних назв. Творення назв осіб за моделлю «людина, яка займається чимось». Тенденції сучасного словотворення.

2. Морфологічні норми. Норма й основні морфологічні категорії: рід, число, відмінок, ступені порівняння, особа. Творення відмінкових форм іменників. Творення ступенів порівняння прикметників. Непрямі відмінки числівників. Творення особових форм дієслів.

3. Синтаксичні норми. Синтаксична нормативність мовлення. Особливості координації присудка з підметом, узгодження власних назв населених пунктів, держав, географічних об'єктів тощо із загальними. Побудова словосполучень: складні

випадки керування іменників, прикметників, дієслів. Переклад прийменникових конструкцій російської мови українською. Попередження помилок у побудові простих речень: порядок слів у реченні, вживання однорідних членів, дієприкметникових та дієприслівникових зворотів. Типові недоліки, пов'язані з побудовою складних речень.

Для підготовки майбутнього вчителя-словесника важливо спроектувати класифікацію норм на шкільну типологію помилок (згідно з вимогами профільного міністерства). Класифікацію помилок подаємо за такими джерелами:

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення шкільних дисциплін у новому 2003 / 2004 навчальному році // Інформаційний збірник МОН України. – 2003. – № 13 – 14.

2. Українська мова. Зовнішнє оцінювання: Навчальний посібник із підготовки до зовнішнього оцінювання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Український центр оцінювання якості, 2007. – 50 с.

Тому до домінуючих вправ на лабораторних заняттях належать завдання на редагування, як-от:

Виправити помилки у реченнях. Визначити, які норми порушено. Встановити вид помилки.

У кімнаті нова тюль.

Зразок виконання.

У реченні вжито іменник *тюль* у невідповідній формі роду (*тюль* – ч. р.). Порушено морфологічну норму. Це граматична помилка (виділяється у школі позначкою Г).

У перший змістовий модуль навчальної програми нами уведено (на відміну від інших авторських програм) тематичний блок «Комп'ютерні технології у кодифікаційній практиці». На студіювання цієї теми передбачено одне лекційне та одне лабораторне заняття. На лекції передусім обговорюємо

ключові питання: науковий доробок у галузі комп'ютерної лексикографії; тезауруси в мережі Інтернет; організація ресурсів національної словникової бази; діяльність Українського мовно-інформаційного фонду НАН України; «Український електронний словник» як інтегрована лексикографічна система; лінгвістичні портали в мережі Інтернет; розвиток корпусної лінгвістики. На лабораторному занятті детально аналізуємо структурні елементи «Українського лінгвістичного порталу» (<http://www.ulif.org.ua>); сайтів <http://www.mova.info>; <http://www.novamova.com.ua>; <http://www.slovyk.net> та ін. Така інформація – надійне джерело для системного і систематичного вдосконалення мовної культури майбутніх педагогів.

Опрацюючи другий змістовий модуль «Комунікативні компетенції мовної особистості», акцентуємо на інтегруванні понять власне культуромовних, особистісних і соціальних, оскільки культура мови передбачає мовне виховання індивідуумів, дослідження соціальної мотивації мовної поведінки у контексті діяльності соціуму. На заняттях активно оперуємо поняттями «мовна особистість», «мовна свідомість», «мовна самосвідомість», «володіння мовою», «мовнокомунікативна компетенція», «культування літературної мови», «мовна освіта», «мовне виховання»,

«мовна ситуація», «мовна політика», «мовна стійкість» та ін. Завдання для самостійної роботи студентів – організувати «круглий стіл» на одну із запропонованих тем: «Стан і статус української мови в державі», «Українська мова і вища школа», «Українська мова і мас-медіа».

Тема «Мовна майстерність» дає широкий діапазон для педагогічної творчості викладача. Окрім аналізу теоретичних питань, на лабораторному занятті практикуємо перегляд відеозаписів публічних виступів відомих особистостей (учителів, науковців, культурних діячів та ін.). Особливе враження справляє на молодь відома промова Стіва Джобса (із синхронним перекладом українською мовою) перед випускниками Стенфордського університету 2005 року. Майбутні педагоги коментують засоби вираження публічного виступу. Наступний етап роботи на лабораторному занятті – виголошення студентами заздалегідь підготовлених промов (без використання допоміжних матеріалів) та обговорення виступів за розробленими викладачем критеріями.

Обов'язковий складник сучасного начального процесу у виші – наукова робота студентів. У курсі «Культура мови» передбачено виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ), зокрема таких: бібліографічний опис та анотування літератури із проблем культури мови; аналіз мовної ситуації у населеному пункті, в регіоні, у державі, у різних сферах функціонування соціуму; робота з лексикографічними джерелами, з Інтернет-ресурсами; редагування запропонованого викладачем тексту.

Підсумковий тест інтегрує різні види роботи з культури мови. Це перевірка знань основних теоретичних положень і практичних умінь, необхідних у професійній діяльності, передусім – навичок редагування.

Під час оцінювальних процедур в умовах кредитно-трансферної системи організації навчання повинні переважати методи, які дають змогу максимально уникати суб'єктивного впливу викладача на об'єктивність оцінки. У ТНПУ розроблено модель розподілу балів для рейтингового оцінювання успішності студентів. У табл. 2 наведено систему оцінювання із дисципліни «Культура мови».

Таблиця 2

Розподіл балів, що присвоюються студентам, із дисципліни «Культура мови»

Модуль 1 (поточний контроль)							Модуль 2 (ІНДЗ)	Модуль 3 (підсумковий тест)	Сума
Змістовий модуль I				Змістовий модуль II				20	100
30				30					
T1	T2	T3	МКР	T4	T5	T6	T7		
5	10	5	10	10	5	5	10		

У таблиці використано такі умовні скорочення: Т – це тема змістового модуля; МКР – модульна контрольна робота, ІНДЗ – індивідуальне навчально-дослідне завдання.

У Положенні ТНПУ про систему оцінювання навчальних досягнень студентів за 100-бальною шкалою ЄКТС зазначено, що диференційованому підходу до семестрового оцінювання повинні відповідати адекватні методи контролю. Передбачено засоби контролю трьох рівнів складності: низький (1-ий) рівень – застосовуються стандартизовані тести на впізнавання (вибір) правильної відповіді із кількох запропонованих; достатній (2-ий) рівень – застосовуються тести складнішої конструкції або проводяться письмові контрольні роботи, які вимагають не тільки відтворення засвоєної інформації, а й застосування набутих знань у розв'язанні типових завдань за відомими правилами; високий (3-ій) рівень – застосовуються комплексні завдання проектного (пошуково-дослідницького) типу у поєднанні з діалогом студента і викладача, під час виконання яких виявляються компетенції високого порядку, здатність студента застосовувати набуті знання у нестандартних ситуаціях, обґрунтовувати і захищати свої ідеї [3, с. 5]. Наприклад, із дисципліни «Культура мови» стандартизовані тести програмованого типу відповідають 1-му рівню складності завдань, редагування тексту – 2-му рівню, а проведення «круглих столів», виголошення промов – 3-му рівню.

Загалом вважаємо, що поєднання традиційних та інноваційних методик на основі інформаційних технологій із викладацькою майстерністю на заняттях із культури мови сприяють формуванню висококваліфікованих фахівців. Водночас переконані, що представлена розвідка не охоплює всіх аспектів культуромовної підготовки майбутніх філологів. Необхідно розширити застосування комплексної комп'ютерної діагностики знань студентів для самооцінки рівня теоретичних знань і практичних умінь, для визначення індивідуального рейтингу в групі, для підвищення зацікавленості у студіюванні навчального матеріалу.

Література

1. Єрмоленко С. Культура мови і мовні ідеали суспільства / С. Єрмоленко // Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. – Вип. 18. – Рівне : РДГУ, 2010. – С. 90 – 93.
2. Культура мови : програма навчального курсу для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України / [уклад. Л. Струганець]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2007. – 28 с.
3. Положення про систему оцінювання навчальних досягнень студентів за 100-бальною шкалою ЄКТС. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. – 12 с.

Struhanets L. V. The Course «Language Culture» at the Philological Department of Pedagogical University (peculiarities of teaching according to credit-transference system)

The article deals with the peculiarities of teaching of the fundamental course «Language culture» on the basis of own experience according to credit-transference system. Content modules of the course and educational process organization are characterized.

Key words: language culture, language teacher, credit-transference system of education, content module.

Струганец Л. В. Курс «Культура языка» на филологическом факультете университета (особенности преподавания по кредитно-трансферной системе)

В статье на базе личного педагогического опыта проанализированы особенности преподавания по кредитно-трансферной системе фундаментальной дисциплины «Культура языка». Охарактеризованы содержательные модули курса, представлена организация учебной деятельности.

Ключевые слова: культура языка, учитель-словесник, кредитно-трансферная система обучения, содержательный модуль.

УДК 81'255.4:811.112.2+811.161.2

М. Р. Ткачівська

ЕТНОМОВНИЙ КОМПОНЕНТ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА «ДВНАДЦЯТЬ ОБРУЧІВ»

Статтю присвячено дослідженню особливостей відтворення семантико-стилістичних функцій етнографічних реалій у романі Ю. Андруховича «Дванадцять обручів» засобами німецької мови. Проаналізовано вплив традиційних способів перекладу реалій на рівень відтворення їх етномовної семантики.

Ключові слова: реалія, смислова структура, денотативна сема, конотативна сема, етномовний компонент.

Ріка мови глибша, ніж поверхня повсякденних розмов, де ти береш «до рук» тільки ті слова, які лежать на поверхні. Це аж ніяк не стосується мови художньої літератури, де за щораз наштотуєшся на нові глибини, запропоновані автором для розвінчування цікавості читача та для представлення свого індивідуального малюнку мови, що складає мозаїку портрета письма митця. Мова Ю. Андруховича, відомого в Україні та за кордоном письменника-постмодерніста, настільки барвиста і переповнена великою кількістю реалій, що це складає неабиякі труднощі для перекладу. Найбільше перекладів творів Ю. Андруховича здійснила Сабіна Штьор, виважений і досвідчений перекладач, за освітою – славіст, в недавньому минулому – співробітник амбасад ФРН в Києві. Сабіна Штьор не на відстані освоїла реалії української культури, а мала можливість акумулювати у собі здобуті знання, досвід і відчуття для реального і майже досконалого відтворення творів письменників-модерністів німецькою мовою.

Труднощі, які виникають при перекладі етнографічних реалій, часто пов'язані не стільки із розбіжностями у менталітетах, скільки із вивченням історії культури мови-оригіналу та національно-специфічними особливостями міжмовної та міжкультурної комунікації. Подолання таких труднощів залежить не тільки від вправності та досвіду перекладача, а від кропіткої праці із довідковими статтями та лексикографічними джерелами.

Останнім часом все більше творів української літератури перекладаються на різні мови і стають доступними для іншомовних читачів. Вони відкривають їм особливості української культури, історії та ментальності. При цьому на перекладний текст переноситься закодована національно-культурна інформація, маловідома для читача. До такої інформації належать українські етнографічні реалії: українська травестія, національне вбрання, побутові речі, традиції та ін. Незважаючи на досягнення лінгвістів у цій галузі, в сучасному перекладознавстві ще недостатньо праць, присвячених відтворенню українських реалій засобами німецької мови. У творах Ю. Андруховича знаходимо цілий ряд етнореалій, які потребують при відтворенні на німецьку мову особливо делікатного підходу. Вміння донести до іншомовного читача «чужу» культуру, не підмінюючи її своєю, вміння створити для нього малюнок світу автора, не переобтяжуючи його перманентним гортанням коментаря, належить до відповідальних завдань перекладача.

Мета статті полягає у виявленні особливостей відтворення етномовної семантики реалій у романі Ю. Андруховича «Дванадцять обручів» при їх перекладі на німецьку мову. Об'єкт дослідження передбачає аналіз лексем на позначення побуту та одягу та ін., репрезентованих у романі. Вони часто становлять суттєву трудність для перекладача, пов'язану із відсутністю в носіїв цільової мови позначуваного референта та неможливістю віднайти у ній повні чи часткові відповідники. При цьому слід враховувати не тільки денотативну функцію лексичної одиниці, але й конотації, що носять національний та історичний характер, який не має права бути нейтралізований або наближений до цільової мови, оскільки це може призвести до підміни реалій, що є небажаним і навіть недопустимим рішенням досвідченого перекладача. Мова йде про явище неперекладності, пов'язане з відтворенням етномовного компонента, осмислення якого тісно пов'язано з вивченням семантичної структури лексичної одиниці, в основі якого, як зазначає П. Содомора, лежить метод компонентного аналізу, який передбачає розкладання слова на мінімальні семантичні складники. Йдеться про конотації, що ґрунтуються на асоціаціях, образних уявленнях, які у свідомості носіїв мови пов'язуються з об'єктом, що позначений цією лексемою [7, с.6], яка несе певну культурну інформацію.

Перекладу реалій, в тому числі українських, присвятили свої дослідження такі вчені як Р. П. Зорівчак, Д. Дюрішін, Л. К. Латишев, І. Леві, Е. Маркштайн, М. Новикова, В. Коллер, А. Попович, О. І. Чердиченко, С. Влахов та С. Флорін, П. Содомора.

Розглядаючи відтворення етнографічних реалій у німецькомовному перекладі роману Ю. Андруховича, наштотуємося на ряд труднощів, з якими зустрічається перекладач. Це, перш за все, стосується гуцульської діалектної лексики. Темі гуцульської говірки присвятили свої дослідження М. В. Бігусяк, В. В. Грещук, П. Ю. Гриценко, Я. Закревська, М. П. Лесюк та ін. До кінця 2012 року прикарпатськими вченими планується видати словник «Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові».

Серед представлених у романі гуцульських діалектичних реалій слід відзначити реалії на позначення предметів побуту, одягу, їжі, музичних інструментів і т.ін.

Розглядаючи гуцульські реалії побуту, у романі «Дванадцять обручів» зустрічаємо слово **ліжник**, яке створює для перекладача деякі труднощі.

При відтворенні цієї реалії перекладач вдається до засобів цільової мови та без додаткового коментаря послуговується способом гіперонімічного перейменування, пропонуючи німецький відповідник *Wolldecke*, який функціонально відтворює реалію. На денотативному рівні не виникає сумнівів правильності перекладу, оскільки *ліжник* – це і є шерстяне покривало. Проте втрачається етномовний компонент і залишається тільки предметне співвіднесення лексичної одиниці: *ліжник* – невід’ємна реалія гуцульського побуту, яка є носієм ознаки «довга фарбована овеча вовна», «ткати», «візерунки», «гуцульський промисел». Семантичний континуум реалії *ліжник* охоплює широкий ряд конотацій, що ґрунтуються на образній уяві, яка у свідомості носіїв мови пов’язується з об’єктом, позначеним цією лексемою, і не викликає подібних асоціацій у читача цільової мови при уяві об’єкта *Wolldecke*. Локалізація реалії за допомогою означення «aus Kosiw» не цілком компенсує етнічний компонент, хоча є підсилювальним елементом і чіткішим виразником її ознаки. (Порівняй: укр. «Повернувшись до Відня на початку літа, Карл-Йозеф Цумбруннен привіз дерев’яного лакованого орла, пару косівських ліжників...» [1, с. 17] – нім. «Als er im Frühsommer nach Wien zurückkehrte, brachte Karl-Josef Zumbrennen einen lackierten Holzadler mit, ein paar Wolldecken aus Kosiw...» [8, с. 12]. Привезений паном Цумбрунненом до Відня гуцульський сувенір – дерев’яний лакований орел (*lackierter Holzadler*) є також елементом гуцульського промислу й невід’ємним атрибутом серванту або шафи у гуцульській вітальні. У цільового читача вона не викликає образності та оцінності, бо є надто ситуативною, не несе важливого контекстуального навантаження, не містить компонента національної унікальності, тобто не слугує носієм особливих національних рис. Крім того, не несе ніякого додаткового смислового навантаження і належить до промислу горян, перевага яких на сьогоднішній день надається різьбленим скринькам. Для порівняння візьмемо промисел німецьких горян, результатом якого стали німецькі етнореалії *Schwarzwalder Uhren*, *Weihnachtsfiguren aus Erzgebirge* та ін.

Як елемент повсякденного гуцульського побуту, так і як символічним гуцульським атрибутом є побутова реалія *monipeць* (мовою опришків «бартка» із дещо іншою конотативною семою на позначення бойової сокирки) Топірець – сокира на довгому держаку, прикрашена інкрустацією, різьбленням і т.ін. [3, с.248], вважається допоміжним засобом для пересування в горах, що зумовило наявність довгого держака. Крім того, *monipeць* також був символом бойової доблесті і засобом оборони в опришків [6, с. 1021] і не призначений для важкої домашньої роботи. Реалія є відомою як гуцульський сувенір на рівні із інкрустованими чи різьбленими тарілками, булавками та ін. (Порівняй: укр. «...але залишки наскладаних ним раритетів у вигляді всіляких інкрустованих шкатул, *monipeців* і розібраної кахляної печі...» [1, с. 88] – нім. «...doch die Überreste der von ihm angehäuften Raritäten -- verzierte Schatullen, Beilen und ein zerlegter Kachelofen...» [8, с. 78]. При перекладі відбувається елімінація національно-культурної специфіки. Лексеми «*monipeць*» та *n, Beil* збігаються на денотативному, та мають суттєві розбіжності на конотативному рівні. Лексема *n, Beil* (сокира, топір) в українському побуті позначає предмет побутового вжитку для рубання дерева, дров та ін.. Така ознака відсутня у реалії *monipeць*. Крім того, при відтворенні лексеми «*monipeць*» втрачається демінутивний суфікс –ець і,

відповідно, ознака «предмет невеликих розмірів» (топірець – сокирка, сокирчина). Таким чином, переклад лексеми «*monipeць*» як *n, Beil* при може заплутати німецькомовного читача і наштотувати йому на думку, що у Карпатах живуть народи, які ходять із *сокирами*. Для збереження етномовного компоненту реалію «*monipeць*» можна було б відтворити як *huzulisches (kleines) Handbeil*, або запропонувати вкінці книжки загальний коментар для гуцульських та інших маловідомих українських реалій, в яких при перекладі міг би втратитися етнокомпонент.

Елементи гуцульського одягу не завжди мають свої відповідники на інших територіях України. Деякі з них мають спільні позначення, але відрізняються покромом та різними деталями, які не тільки не завжди відомі для цільового читача, але й для носія мови. У тексті зустрічаються й виключно гуцульські одиниці одягу, переклад яких не наявний у лексикографічних джерелах. Значні полегшення для перекладача складає опис автором вбрання у тексті-оригіналі, наприклад, деталізація зовнішнього вигляду *кресані* (чоловічого фетрового капелюха з прикрасами), що, зрештою, і полегшує візуалізацію цільовому читачу. (Порівняй: укр. «...були там також якісь *тáрелі* – різьблені, металеві та керамічні ..., *кресані*...» [1, с. 70] – нім. «...es gab dort auch Teller, geschnitzte, aus Metall und Keramik..., *Schlapphüte*...» [8, с.61]. «Вибір... *прпав* на екзотично-ефектних, з кольоровим *пíр'ям* у *капелюхах* ... *гуцулів*» [1, с. 96] – нім. «...die Wahl ...war ohne Zögern auf exotisch-effektvollen Huzulen mit ihren *buntgefiederten Hüten*...» [8, с. 85]. При такій деталізації не втрачаються етнічно зумовлені особливості реалії, які не містить лексема *Schlapphüte*, відтворена способом уподібнення.

Деякі проблеми у перекладача виникають при відтворенні реалії на позначення одного з предметів жіночого одягу – *плахти*, представленої у різних лексикографічних джерелах по-різному, залежно від території проживання українців. У романі І. С. Нечуй-Левицького «Кайдашева сім'я» плахтою називали різновид спідниці, яка виготовлялася зі зшитих наполовину полотнищ барвистої клітчастої вовняної тканини. У поляків, лужичан, словаків плахта – головна і наплічна накидка з полотна. Перекладач, вдаючись до способу генералізації, використовує надто узагальнюючий відповідник – *n, Kleid*, що не відповідає денотативному компоненту реалії. При цьому поза увагою залишається семантична структура лексичної одиниці, де втрачається етнічний компонент, проте зберігається ритмомелодика тексту (порівняй: «...лише *багрова плахта* сонця кров у них роз'являє» [1, с. 180] – нім. «...das *Purpurkleid* der Sonne nur das reizt ihr Blut...» [8, с. 165]. Такий спосіб перекладу є оправданим, оскільки йдеться про уривок з поезії Б.-І.Антонича і метафоризацію зображення сонячної корони, тому генералізація при відтворенні реалії «*плахта*» на лексему *n, Kleid*, конвертація якої на лексему *m, Wickelrock* могла б применшити метафоризацію поезії.

При відтворенні реалії містично-тасмнічного світу гуцулів «*мольфар*» перекладач вдається до комбінованої реномінації, в якій транскрипція дозволяє зберегти сему «чужинність», а додаткове пояснення *m, Zauberer* відтворює денотативний та конотативний компоненти смислової структури реалії. (Порівняй: укр. «...*подвижник красназвства й етнографії* був *насправді мольфаром*» [1, с. 86] – нім. «*Streiter für Heimatkunde und Ethnographie in Wirklichkeit ein Molfar, ein böser Zauberer*» [8,

с. 77]. Проте впровадження ще одного пояснювального елемента *böse* не цілком виправдовує конотацію лексеми *мольфар*. Українська художня література представляє мольфарів не тільки як чаклунів, але й тих, які розганяли хмари й лікували травами людей (Наприклад, роман "Тіні забутих предків" М.Коцюбинського). Крім того, "білі мольфари" є спорідненими з козаками-характерниками. Альтернативним перекладом міг би слугувати пояснювальний елемент "*huzulischer Zauberer*", який вказує на локалізацію реалії чи належність її до певної етнічної групи, а не тільки бути виразником категоріальної ознаки денотата, що диференціюється за його відношенням до магії (*Zauberer*). Проте актуалізована в тексті перекладу конотативна сема «злий», яка не є обов'язковим елементом етномовного компоненту реалії *мольфар*, прив'язує відтворену реалію до характеристики героя твору. Тому в перекладі не просто надається перевага референтній ознаці реалії, а контекстуальному співвіднесенню.

Отже, досліджений нами матеріал демонструє труднощі, з якими зустрічається перекладач при відтворенні українських реалій. Вдаючись до різних способів трансляційного перейменування, вибір перекладача не завжди сприяє відтворенню етномовного компонента, і, відповідно, українського національного колориту. Застосовані перекладачем способи уподібнення, комбінованої реномінації та дескриптивної перифрази, забезпечують високий ступінь експліцитності, та все ж не є найдосконалішими щодо відтворення локальної інформації реалій першотвору. Проте майстерність перекладача не піддається сумніву, оскільки відтворити етнореалії, зокрема гуцульську діалектну лексику, потребує чималих зусиль.

Література

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Ю. Андрухович. – Львів : Критика, 2003. – 323 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе. Реалии / С. Влахов, С. Флорин. Мастерство перевода // Сб. Статей. 1969. – М. : Сов. писатель, 1970. – С. 432-456.
3. Грещук В. В. «Репрезентовані групи гуцульських діалектних слів у коломийках» / В. В. Грещук // Лінгвістичні студії. – Вип. 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/>.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Л., 1989. – 210 с.
5. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / Р. Т. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
6. Котляр М. Довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульницький. – К. : Перун, 1996. – 1294 с.
7. Содомора П. А. Побутові реалії Гомерової «Одіссеї» у перекладі (на матеріалі українських перекладів поеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / П. А. Содомора. – К., 2007. – 20 с.
8. Andruchowitsch J. Zwölf Ringe. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2005. – 305 S.

Tkachivska M. The Ethnolinguistic Component of Ukrainian Realia in the German Translation of Yu. Andrukhovych's Novel «The Twelve Rings»

The article is devoted to the study of the special features of reproducing the semantic-stylistic functions of the ethnographic realia in Yu. Andrukhovych's novel "The Twelve Rings" by means of the German language. The influence of the traditional ways of realia translation on the level of their ethnolinguistic semantics reproduction is analyzed there.

Key words: realia, semantic structure, denotative seme, connotative seme, ethnolinguistic component.

Ткачівська М. Р. Етноязыковой компонент украинских реалий в немецком переводе романа Ю. Андруховича «Двенадцать обручей»

Статья посвящена исследованию особенностей воспроизведения семантико-стилистических функций этнографических реалий в романе Ю. Андруховича «Двенадцать обручей» средствами немецкого языка. Проанализировано влияние традиционных способов перевода реалий на уровень воспроизведения их этноязыковой семантики.

Ключевые слова: реалия, смысловая структура, денотативная сема, коннотативная сема, этноязыковой компонент.

УДК 81'255.4:811.112.2+811.161.2

В. В. Ткачівський

ПЕРЕКЛАД АНТРОПОНІМІВ У ТВОРІ ВОЛЬФГАНГА ШИВЕЛЬБУША «СМАКИ РАЮ»

У статті досліджуються особливості відтворення антропонімів засобами української мови.

Ключові слова: антропоніми, переклад, транскрипція, транслітерація.

Ім'я людини невіддільне від часу. На відміну від зовнішності воно переважно залишається незмінним протягом усього життя. Ім'я – це генетичний код народу, порушення якого є неприпустимим. Тому перекладач повинен бути особливо уважним, переносячи цей код з однієї мови в іншу, ідентифікуючи імена як мозаїку пізнавальних знаків народу, а не підміну середовища з рідною мовою спілкування.

Незважаючи на наявність подібних імен у різних мовах, чоловік, названий Іваном, ніколи не буде Яном, Джоном, Жаном, Йоганном чи Гансом.

Проблему перекладу власних назв досліджували М. Б. Аристов, В. С. Виноградов, Є. М. Верещагін і В. М. Костомаров, Л. В. Щербат та багато інших науковців. Однак вона й досі залишається актуальною, оскільки в різних мовах змінюються правила написання. Прикладом цього можуть бути правила транслітерації українських прізвищ, прийняті постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року [4].

Як правило, імена з мов з однаковою графікою переносяться з оригіналу в переклад, а з різними графіками, наприклад, латиницею і кирилицею – транскрибуються. Однак навіть механічне перенесення із мови в мову з однаковими графічними системами може призвести до спотворення імен, оскільки співвідношення «буква–звук» внаслідок фонетичних відмінностей у більшості мов не є ідентичним. Наприклад, у французькій мові німець Моцарт (Mozart) і англієць Шеперд (Shepherd) прочитаються як Мозар та Шефер.

При перекладі власної назви потрібно знати, чи часом уже не існує утвердження транскрипція цього слова в мові перекладу. Якщо так, то така транскрипція використовується навіть тоді, коли вона не відповідає сучасним вимогам. Переклад певних імен залежить від них самих, від традицій та контексту. Бувають випадки, коли контекст просто таки вимагає, щоб власна назва була перекладена, а не транслітерована, оскільки несе в собі важливу інформацію, як наприклад, іронічні імена героїв творів Ю. Андруховича.

Матеріалом нашого дослідження служить переклад Юрком Прохаськом німецькомовного твору Вольфганга Шивельбуша «Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft: Eine Geschichte der Genußmittel». Вивчення, зіставлення з оригіналом та аналіз оригіналу твору і його перекладу дали змогу виділити основні проблеми, з якими зіткнувся перекладач. До однієї з таких проблем належить і відтворення антропонімів.

Основними методами перекладу власних назв вважаються транслітерація і транскрипція. Крім того, склалися певні традиції та особливості відтворення власних назв, нехтувати якими перекладач не має права.

Транскрибування імен та прізвищ посідає основне місце. Саме цим способом перекладач послуговується при перекладі, наприклад, нім. «...schreibt im Jahre 1551 *Johann Brettschneider*» [3, с. 32] – укр. «...пише 1551 року *Йоган Бретшнайдер*» [2, с. 35], нім. «Das Gemälde „Die Kaffeeriecher“ von *Katzenstein*...» [3, с. 88] – укр. «Полотно *Кацештайна* «Винюхувач кави...» [2, с. 90].

Як стверджує Р. Зорівчак, наслідування оригінального звучання назв є своєрідним виявом поваги до народу [1]. Ймовірно, саме цим принципом перекладач керувався при відтворенні імен *Jakob*, *Matthäus* чи *Abraham*, завдяки чому ті не перетворилися на звичні для українського вуха *Яків*, *Матвій* (або *Мат(ф)ей*) та *Авраам* і залишаються *Якобом*, *Матеусом* і *Абрагамом*. Порівняй: нім. «...der jesuitische Prediger und Schriftsteller *Jakob Balde*...» [3, с. 108]. – укр. «...проповідник-єзуїт і письменник *Якоб* Бальде...» [2, с. 111], нім. «Titelblatt von *Matthäus Friedrichs* «Wider den Saufteufel» [3, с. 42]. – укр. «Титульний аркуш книжки «Проти пияцького чорта» *Матеуса* Фридриха» [2, с. 46], нім. «*Abraham Schnapphuhn*: Teegesellschaft» [3, с. 79]. – укр. «*Абрагам* Шнапгун «Чайне товариство» [2, с. 83].

Поряд із важливістю передачі оригінального звучання назв слід згадати і те, що імена *Яків*, *Матвій*/Мат(ф)ей та *Авраам* асоціюються з біблійними особами – апостолом Матеєм, праотцем (або апостолом) Яковом та патріархом Авраамом. Саме тому спосіб передачі Ю. Прохаськом цих імен на українську мову як *Якоб*, *Матеус* і *Абрагам* в даному випадку вважаємо правильним і доречним.

Транслітерація – поширений у перекладознавстві спосіб передачі власних назв, який допомагає зберегти національну забарвленість антропонімів, наприклад, *HEGEL* - ГЕГЕЛЬ, *VIKTOR ADLER* - ВІКТОР АДЛЕР (порівняй: «*Bekanntlich thematisiert Diderot in diesem Roman das Verhältnis von Herr und Knecht*, wovon Hegel sich später anregen ließ» [3, с. 157]. – «Як відомо, у цьому романі Дидро тематизує стосунки пана і хлопа, що згодом слугувало поштовхом для Гегеля» [2, с. 148] чи «Der österreichische Sozialist Viktor Adler, Verfechter der Abstinenz...» [3, с. 171]. – «Австрійський соціаліст Віктор Адлер, борець за абстиненцію...» [2, с. 173]).

Слід зазначити, що перекладач в усіх випадках транслітерує іншомовну графему „g“ українською „г“, незважаючи на існуючі норми. Автор праці *WOLFGANG SCHIVELBUSCH* постає як *Вольфганг Шивельбуш*, *LICHTENBERG*, цитата якого подана як епіграф – *Ліхтенберг*, *RUDOLF GELPKE* - *Рудольф Гельпке*.

Для відтворення деяких власних назв перекладач застосовує спосіб уподібнення до української мови: *CHODOWIECKI* — Даниєль *Ходовецький*, *Karl KAUTSKY* — *Карл Каутський* (порівняй: нім. „*Man geht so weit, wie dieser Stich von Chodowiecki zeigt*...» [3, с. 31] - укр. «Ця мода заходить так далеко, що, як бачимо з гравюри Даниєля Ходовецького...» [2, с. 34]; нім. „...*auf diese Formel hat Karl Kautsky die Alkoholpolitik der Sozialdemokraten ... gebracht*» [3, с. 176] – укр. «... так формулював алкогольну політику соціал-демократів ... *Карл Каутський*» [2, с. 176]).

Суфікси «-ски» та «-ську», характерні для польської мови, перекладач змінює на «-цький» і «-ський», що є звичним для українського читача.

Серед перекладів німецькомовних власних назв привертають увагу окремі випадки, наприклад, *CHRISTINA* - *Кристіна*, *CHRISTIAN* - *Християн*, *ADRIEN* - *Адріян* (порівняй: нім. „*Christina Spellman, der Frühstücksfreundin* « [3, с. 10] – укр. «Кристині Шпельман, моєї сніданкової приятельці» [2, с. 8]). У цьому прикладі внаслідок відтворення імені *CHRISTINA* як *Кристіна*, де перекладач німецьке «l» замінює українським «и», бачимо максимальне наближення до українського імені Христіна. Але мабуть для того, щоб все-таки зберегти якийсь елемент оригінального забарвлення імені, перекладач передає *CH* українським *к*, оскільки *CHRISTINA* в оригіналі має звучання [kris'ti:na].

Цікавим є спосіб відтворення імені *CHRISTIAN* - *Християн* (порівняй: нім. „*Zwanzig Jahre später ... sieht der Hotelier Christian Gottlieb Förster eine Chance für den Ersatzkaffee*“ [3, с. 89] – укр. «Двадцять років по тому ... власник готелю *Християн* Готліб Ферстер дістає нагоду випробувати кавовий замініник» [2, с. 92]). Тут перекладач, на відміну від передачі імені *CHRISTINA*, в якому він зберіг оригінальне [к], буквосполучення *CH*, яке відтворюється звуком [к], передає українським *х*. Бачимо, що перекладач не дотримується чіткої позиції при відтворенні цих імен, інакше *CHRISTIAN* мало б бути відтворене як *Кристіян*. Передачею імені *CHRISTIAN* - *Християн* відбулося якнайближче уподібнення його звучання до українського. Більше того, відтворення імені у такий спосіб можна вважати повним перекладом на українську мову, адже ім'я *CHRISTIAN* походить з латинської мови – *Christianus* – і означає „християнин“. Проте в українській мові такого чоловічого імені, як Християн чи Християнин, немає. Можливо, перекладач мав намір зберегти значення імені, викликаючи цим в українського читача таке ж сприйняття як і в читача німецького.

Крім того, у відтворенні імені *CHRISTIAN* бачимо, що перекладач через відсутність в українській мові збігу звуків [ia] вдається до старого правопису, передаючи їх як *ия* - *Християн*, чим надає власній назві особливого, українського звучання.

Це ж стосується імені *ADRIEN* (порівняй: нім. «*Der Raum, den man ... auf dem Gemälde „Der Geschmack“ von Adrien von Ostade sieht...*» [3, с. 207] – «*Приміщення, що його бачимо на ... полотні „Смак“ Адріана ван Остаде...*» [2, с. 206]), оскільки воно є факультативною формою до *ADRIAN* (лат. *Nadrianus* = «житель міста Адрії»). Зважаючи на це, *іє* в імені *ADRIEN* перекладач передав українським *ія* – *Адріян*.

У цих випадках перекладач використовує морфологічне пристосування власних назв мови-джерела до антропонімічної системи мови-реципієнта. У такий спосіб йому вдається максимально спростити сприйняття читачем мови-реципієнта іншомовних власних назв та надати йому мелодійності. Але при цьому дуже важливо визначити, до якої міри можна змінювати антропоніми мови-джерела, уподібнюючи їх до мови-сприймача. Слід уникати крайнощів, щоб при відтворенні чужомовних імен не спотворити їхню національну забарвленість.

Поряд із відтворенням перекладачем антропонімів переважно за допомогою транскрипції та транслітерації ми натрапили і на відтворення деяких антропонімів, відтворених за допомогою поєднання цих двох способів, тобто коли ім'я транскрибоване, а прізвище – транслітероване чи навпаки.

Змішаним способом перекладач відтворює ім'я американського просвітителя, громадського діяча та вченого *БЕНДЖАМІНА ФРАНКЛІНА* (1706 —1790 pp.). В тексті згадується і його відомий вислів «Час - це гроші». Пор.: нім. «*Da diese Zeit, mit Benjamin Franklin zu sprechen, Geld ist...*» [3, с. 52]. і укр. «*А оскільки час - це гроші, якщо процитувати Бенджаміна Франкліна...*» [2, с.56]. Бачимо, що ім'я Бенджамін – транскрибоване, а прізвище – транслітероване.

Двома способами перекладач відтворює *HAROLD ROOTH* – *Гаролд Рут*, *ROBERT DIGHTON* – *Роберт Дайтон*. Пор.: нім. «*Der englische Literaturhistoriker Harold Rooth beschreibt diesen Vorgang...*» [3, с. 72] і укр. «*Англійський історик літератури Гаролд Рут описує наслідки цього процесу...*» [2, с. 71]; нім. «*Diese Abbildung eines Punch-trinkenden und rauchenden Clubs von Robert Dighton...*» [3, с. 140] і укр. «*... для цього зображення клубу, де п'ють пунш і курять, Роберт Дайтон, його автор...*» [2, с. 139]. В цьому випадку обидва імена транслітеровані, а прізвища – транскрибовані. Щодо відтворення *Rooth* як *Рут*, треба сказати, що в українській мові немає звуку, який повністю відповідав би такому, що передається буквами *th* в англійській, тому використовується максимально наближений варіант.

Таким же чином були відтворені такі антропоніми, як *HUMPHREY BOGART* і *MARGARET MEAD*: нім. «*Eine Zigarette ... in den Mundwinkel schieben wie Humphrey Bogart, das sind Rauch-Rituale der 30er und 40er Jahre unseres Jahrhunderts.*» [3, с. 199] – укр. «*... пересувати Ті [сигарету] в кутик уст, як Гемфрі Богарт, – ось у чому полягають курецькі ритуали 30-х і 40-х років XX століття*» [2, с. 199]; нім. «*... Margaret Mead, die inzwischen verstorbene First Lady der amerikanischen Anthropologie...*» [3, с. 237]. – укр. «*... Маргарет Мід, нині вже покійна перша леді американської антропології...*» [2, с.238]. У першому випадку ім'я Гемфрі транскрибоване, а прізвище

Богарт – транслітероване, в другому ж навпаки – ім'я *МАРГАРЕТ* транслітероване, прізвище *Мід* – транскрибоване.

Одним зі способів перекладу власних назв є традиційний. Такий переклад склався внаслідок міжкультурних зв'язків між народами. У перекладі Ю.Прохаська він стосується здебільшого відомих історичних осіб, в т.ч. таких першовідкривачів, як *COLUMBUS* – *Христофор Колумб*, *VASCO DA GAMA* – *Васко да Гама* (порівняй: «*Columbus und Vasco da Gama sind nur die ... erfolgreichen Heroen dieser Suche*» [3, с. 21-22] – «*Серед них лише Христофор Колумб і Васко да Гама були успішними героями пошуків...*» [2, с. 22]).

Ім'я засновника ісламу – *MOHAMMED* – перекладач відтворив закріпленим в українській мові *МАГОМЕТ*. Пор.: нім. «*Nach der Legende wurde Mohammed mit Kaffe von einer krankhaften Schlafsucht kuriert*» [3, с.25] укр. «*За легендою, Магомет вилікував кавою свою хворобливу сонливість*» [2, с. 28]. Нагадаємо, що існує ще один паралельний варіант цього імені – *МУХАМЕД*.

Серед інших імен відомих людей, які перекладач відтворив традиційним способом, виділяємо імена двох давньогрецьких скульпторів – *PHIDIAS*-*Фідій*, *PRAXITELES*-*Пракситель* та бога рослинності, родючості, вологи (у давньогрецькій міфології) – *DIONYSOS* - *Діоніс*. Пор.: нім. «*De Quincey schreibt 1822 übers Opium: „Aus den Tiefen der Dunkelheit ...führst du Städte und Tempel auf, schöner als die Werke des Phidias und Praxiteles ...“*» [3, с. 221] укр. «*1822 року де Квінсі так пише про опій: «Із глибин темряви ... ти зводиш міста і храми, прекрасніші від Фідієвих чи Праксительових витворів ...»*» [2, с. 221]; нім. «*Mächtigeres ... erfahren wir aus den Mythen, in denen Dionysos ... mit seinem Gefolge von Satyrn ... erscheint*» [3, с. 235] укр. «*Потужніші ... речі довідуємося з міфів, у яких Діоніс зі своїм почтом сатирів ... влаштовує бенкети*» [2, с.235].

Таким способом перекладач користується і для передачі імен королів, наприклад, *RICHARD I.* - *Ричард I*, *HEINRICH VIII.* - *Генрих VIII*, *ELISABETH CHARLOTTE VON ORLEANS* - *Єлизавета-Шарлота Орлеанська*, *LUDWIG XIV.* - *Людовик XIV* (пор.: «*Als der König von Schottland im Jahre 1194 seinem Kollegen Richard I. einen Besuch abstattet...*» [3, с. 15] – «*Коли 1194 року король Шотландії відвідав монарха Англії Ричарда I...*» [2, с. 13]; «*...der Hofdichter Heinrichs VIII*» [3, с. 36] – «*придворний поет Генриха VIII*» [2, с. 40].

Здійснений аналіз показує, що перекладач при відтворенні антропонімів послуговується переважно методом транскрипції та транслітерації. Оскільки дотепер не визначений спільний погляд між вченими з приводу написання німецьких прізвищ, Ю.Прохасько користується правом обирати спосіб донесення оригінального твору до читача, що здебільшого йому вдається.

Для відтворення деяких власних назв перекладач застосовує спосіб уподібнення до української мови та *змішаний спосіб*, коли ім'я транскрибується, а прізвище транслітерується чи навпаки.

Література

1. *Зорівчак Р. П.* Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

2. Вольфганг Шивельбуш. Смаки раю. Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів. 3 нім. перекл. Юрко Прохасько / Шивельбуш Вольфганг. – К. : Критика, 2007. – 255 с.

3. Wolfgang Schivelbusch. Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel/Schivelbusch Wolfgang.– Frankfurt am Main : Fischer-Verlag. – 247 S.

4. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею//Постанова КМУ від 27.01.2010 № 55. – [Електронний ресурс]. – Джерело доступу: zakon.rada.gov.ua/go/55-2010-p.

TkachivskyV. The Translation of Anthroponyms in Wolfgang Shivelbusch's Work «Tastes of Paradise»

The article studies the peculiarities of antrponyms reproduction by means of the Ukrainian language.

Key words: antroponyms, translation, transcription, transliteration.

Ткачивский В. В. Перевод антропонимов в произведении Вольфганга Шивельбуша «Вкусы рая»

В статье исследуются особенности воспроизведения антропонимов средствами украинского языка.

Ключевые слова: антропонимы, перевод, транскрипция, транслитерация.

УДК 811.161.2'243'342-26:378.016

Г. Д. Швець

СИСТЕМА РОБОТИ НАД ХУДОЖНІМ ТЕКСТОМ В ІНОЗЕМНІЙ АУДИТОРІЇ

(на матеріалі оповідання Лесі Українки «Чашка»)

У статті запропоновано систему роботи над художнім текстом у процесі вивчення української мови як іноземної. Проаналізовано критерії вибору і характер адаптації художнього твору, спрямованість дотекстових та післятекстових завдань.

Ключові слова: українська мова як іноземна, художній текст, адаптація, комунікативно-мовленнєві уміння.

Проблема використання художнього тексту (ХТ) у процесі навчання іноземців української мови перебуває у центрі уваги сучасної української лінгводидактики, про що свідчать дослідження О. Антонів, А. Буднік, Л. Васильєвої, С. Єрмоленко, М. Єлісової, З. Мацюк, І. Процик, С. Шевченко. Вивчаються потенціал ХТ для розвитку читальних умінь, система лінгвокраїнознавчої роботи з ХТ, можливості

певного жанру художньої літератури для використання в іноземній аудиторії. Актуальність запропонованої статті визначається необхідністю розробки комплексної системи роботи над ХТ у процесі вивчення української мови як іноземної. Мета розвідки – обґрунтувати засади цієї системи, проаналізувати тип і характер завдань до ХТ для студентів-інофонів.

Першим кроком у створенні системи роботи над ХТ є вибір твору. Методичні фактори, які його визначають, – це рівень розвитку читальської компетенції учнів та мета використання ХТ: різним буде виглядати список творів, відібраних для вивчення студентами підготовчого факультету для розвитку їхньої читальської компетенції, та перелік творів для розвитку навичок лінгвостилістичного та літературознавчого аналізу у старшокурників-філологів. Однак при відборі ХТ для іноземних студентів будь-якого рівня необхідно думати, в першу чергу, про успішне сприйняття твору потенційним читачем, що визначається не лише доступністю тексту, а і його співзвучністю інтересам, мотивам і прагненням аудиторії. Результати анкетування, проведеного серед іншомовних студентів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дозволили окреслити коло читальських інтересів та мотиваційну сферу сучасного іноземного студента-перекладача (філолога). Було з'ясовано, що студентів у художній літературі приваблює вирішення героями життєвих проблем та опис їхніх почуттів; вони надають перевагу сюжетним епічним творам про кохання, життя звичайних людей, історичні події; хочуть більше дізнатися про культуру й менталітет народу-носія мови. З урахуванням цих інтересів та принципу методичної доцільності відповідно до визначеної нами основної мети використання ХТ в навчальному процесі (розвиток читальської компетенції та комунікативно-мовленнєвих умінь), визначаємо провідними принципами відбору ХТ для читання в іноземній аудиторії такі:

1) врахування особливостей іншомовної аудиторії (твір повинен мати оптимальний обсяг для вивчення на занятті, бути цікавим для молоді й доступним за лексико-граматичним наповненням);

2) потенціал тексту для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь (можливість створення діалогів, монологів, полілогів, рольових ігор, проведення дискусії за матеріалом твору тощо) [Див.: 5, с. 4].

Ці два чинники важливі при відборі ХТ для іноземних студентів різних спеціальностей будь-якого етапу навчання. Вибираючи ХТ для іншомовного контингенту середнього та завершального етапу навчання, а також для опрацювання студентами-філологами, важливо враховувати ще й такі моменти:

1) соціокультурний потенціал твору (знайомство з українською культурою: традиціями, звичаями, історією тощо);

2) естетична цінність художнього тексту [Див.: 5, с. 4].

Проаналізуємо, наскільки оповідання Лесі Українки «Чашка» відповідає висунутих критеріям. Твір невеликий (три сторінки), тож може бути опрацьований на уроці чи студентом самостійно; доступний для читання іноземцем середнього етапу навчання; зосереджений на почуттях героїв у вирішенні ними життєвих проблем; тема твору цікава для молоді (юнацькі почуття). Оповідання має великий потенціал для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь іноземців, оскільки відзначається

простою сюжету, наявністю діалогів і внутрішніх монологів, порушує дискусійні проблеми (кохання, вибір супутника життя). Відповідає оповідання «Чашка» й останнім двом названим вище критеріям (соціокультурний потенціал та естетична цінність ХТ).

Наступним етапом розробки системи роботи над ХТ є адаптація літературного твору і створення навчального художнього тексту (за визначенням Л. Журавльової та М. Зінов'євої, «Навчальний художній текст – це методично опрацьований, відповідно до мовленнєвої та комунікативної компетенції студентів, оригінал літературного твору» [2, с. 17]). Не заглиблюючись у теоретичні аспекти проблеми адаптації (див. роботи І. Насталовської, Т. Печериці), пояснимо адаптаційну стратегію в конкретному випадку. Як ми зазначали, оповідання Лесі Українки за лексико-граматичним наповненням у цілому доступне для іноземця середнього етапу навчання, тож очевидно, що варто застосувати слабку адаптацію (відповідно до запропонованої А. Васильєвою системи рівнів адаптації: сильна, середня, слабка й умовна [Див.: 1]). По-перше, здійснюємо структурну адаптацію: ділимо твір на три частини (візуально – з допомогою пропущеного рядка). В автора був подібний поділ на дві частини за хронологічним принципом: у першій – події в День народження панни Надії, коли їй виповнюється 21 рік, у другій – події через рік, у день двадцятидвохліття. Ми виділяємо початок твору із внутрішнім монологом дівчини в окрему частину. Це допоможе студентові аналізувати й порівнювати почуття героїв: у першій – Наді, яка схвилювано чекає свята і з радістю думає про друга Василька, у другій – закоханого панича Василька, який вибирає їй подарунок і страждає через неможливість поспілкуватися з панною на святі, у третій – Наді, яка готується до заручин із полковником Трубацьким і абсолютно забула про Василя та його подарунок. Для забезпечення кращої орієнтації читача в логіці розвитку подій і почуттів героїв також викремлюємо кілька абзаців, які письменницею не були виділені. По-друге, вносимо мінімальні зміни в лексико-граматичну тканину твору: замінюємо застарілі форми (*се, сі, магазинер, вийшов на місто*) на сучасні, російські імена (*Надежда, Надічка*) на українські, вилучаємо або замінюємо на синоніми неактуальну лексику (*лакей, галузка, пуделочко, гірлянда, рубіновий, доховувати, примовити, конечно, поважніше*). Зауважимо, що оповідання «Чашка» ми пропонуємо для майбутніх філологів, тож залишаємо стилістично марковані лексеми (*хутко, журливий, смутний, свічадо, вбиратися* тощо). Таким чином, у процесі адаптації оповідання Лесі Українки були внесені мінімальні зміни у структуру та лексико-граматичну організацію твору.

Для створення системи завдань до ХТ потрібно провести його лінгводидактичний аналіз, оскільки цікавий для іноземних студентів та адаптований відповідно до рівня їхньої читачької компетенції твір стане оптимальним навчальним матеріалом лише за умови всебічного вивчення викладачем різних аспектів ХТ, важливих для його опрацювання в іншомовній аудиторії [Див.: 4]. Виділяємо такі аспекти: лінгвокраїнознавчий (соціокультурний), лексико-граматичний, проблемно-тематичний, лінгвостилістичний, комунікативний.

Проаналізуємо соціокультурний потенціал ХТ для створення лінгвокраїнознавчого коментаря та завдань. Автор твору – відома українська письменниця, тож перед вивченням оповідання пропонуємо мінімальний історико-літературний ко-

ментар про постать Лесі Українки. У ньому доцільно акцентувати увагу на незвичайних, яскравих моментах особистості і творчої долі, які є актуальними для читача-студента: висока освіта, яку Леся отримала вдома, знання близько десяти іноземних мов, створення дев'ятнадцятилітньою дівчиною підручника зі стародавньої історії східних народів тощо. Також твір дає цікавий матеріал для роботи над формами імен в українській мові. Оскільки в тексті є різні варіанти одного імені (*Надія, Надя, Надічка*), варто запропонувати студентам завдання (визначити за контекстом, від чого залежить використання певного варіанта) і коментар про офіційні та неофіційні форми імен в українській мові, імена зі зменшено-пестливими суфіксами. Можна подати список найбільш уживаних українських імен та їхні варіанти. В основі сюжету оповідання – події в день іменин Віри, Надії, Любові та Софії. Зважаючи на те, що останнім часом українці повертаються до традиції відзначати іменини, пропонуємо коментар про це свято. Для успішного читання ХТ про події минулого обов'язково потрібно ввести іноземців в історико-культурний контекст. У нашому випадку це повинен бути коментар про погляди на суспільну роль жінки в ХІХ ст., він допоможе читачеві зрозуміти хвилювання матері героїні про «критичний вік» дочки, прагнення Надії знайти забезпеченого супутника життя. Такі коментарі й завдання доцільно пропонувати на дотекстовому етапі роботи з ХТ.

Лексико-граматичний аналіз ХТ проводиться з метою визначення лексико-тематичних груп та типових граматичних конструкцій, для роботи з якими будуть розроблені дотекстові й післятекстові завдання. Коло основних лексико-тематичних груп оповідання «Чашка» досить широке: «день народження» (*іменинник, іменинниця, гість, привітання, букет, подарунок*); «магазин» (*продавець, вітрина, посуда, чашка, ювелірний магазин, прикраса, брошка, коштувати*); «настрій» (*веселий, смутний, журливий, веселість, усміхатися*), «характер» (*серйозний, впевнений, неспокійний, делікатний, сентиментальний, іронічний*); «зовнішність» (*високий, огрядний*) «вираження емоцій» (*вибухи ох, ах, Боже правий*) тощо. Граматичний матеріал тексту може бути основою для актуалізації знань із таких тем, як родовий відмінок іменників у множині (*іменин, іменинниць, подарунків, візитів, гостей*), творення і вживання присвійних прикметників (*мамин подарунок, мамині слова, Надина веселість*), творення і вживання дієприслівників (*вбираючись, промовивши, схиливши*), морфемна будова слова і його лексичне значення (*рік – торік – торішній, іменини – іменинник – іменинниця; дивитися – роздивлятися – придивлятися – вдивлятися; сміх – усміх – усміхатися – сміятися*), творення слів із зменшено-пестливими суфіксами (*Надічка, Василько, хуленько, гарненька, близенько, малесенька, скриньочка, рукавець, столик, смутненька, шухлядка, брівки, садок, доріжка*). Використовуючи актуальні для іноземців лексико-тематичні групи й типові граматичні конструкції тексту, розроблюємо завдання. На дотекстовому етапі це завдання на семантизацію слів за допомогою словника, внутрішньої форми слова, контексту; завдання на добір синонімів та антонімів, узгодження іменників з прикметниками (на матеріалі нових слів), визначення у словах зменшено-пестливих суфіксів тощо. Мета післятекстових завдань цієї групи – створити можливість для використання лексико-граматичних форм і конструкцій, типових для оповідання «Чашка», в усному та письмовому мовленні студентів. Так, пропонуємо утворити присвійні при-

кметники від назв осіб-героїв твору (Надя, Василь, мама, полковник), узгодити їх з іменниками і ввести у речення; визначити суфікси дієприслівників, додати до них залежні слова, які відповідають дієприслівникам за логікою тексту, ввести утворені дієприслівникові звороти в речення; поставити запропоновані слова з тексту у форму родового відмінка множини і ввести їх у речення. Зазначимо, що лексика і тема запропонованих речень обмежена матеріалом ХТ: повторення лексики з опорою на сюжетну організацію тексту забезпечує мимовільне запам'ятовування лексичних одиниць, а контекстуальна зумовленість вживання граматичних конструкцій робить завдання більш комунікативними. Ефективним лексико-граматичним завданням є переказ уривку твору зі зміною особи або часо-видових форм дієслів. Так, пропонуємо переказати середню частину оповідання (про вибір Василем подарунка і про іменини Надії) від першої особи (від імені панича Василя).

Лінгводидактичний аналіз проблемно-тематичної організації твору потрібен для розробки післятекстових завдань, спрямованих на перевірку розуміння сюжету твору, його головної думки, характеру героїв. Серед завдань такого типу є багато традиційних, усталених у методиці: запитання до тексту, тести, завдання погодитися з твердженнями чи заперечити їх, закінчити речення за змістом твору, скласти план або модифікувати його. Ці й подібні завдання перевіряють розуміння сюжету твору. Вважаємо, обов'язково, особливо на середньому та просунутому етапі навчання, потрібні завдання, які допомагають іноземцям зрозуміти характер героїв, головну думку твору, визначитися зі своїм ставленням до проблеми ХТ. Це можуть бути запитання чи твердження про характер героїв, ідею твору, проблему, серед яких студент повинен обрати правильне і обґрунтувати власну думку. Так, наприклад, даємо завдання вибрати правильну, на думку читача, відповідь на запитання «Про що розповідає оповідання «Чашка»?» і пояснити свій вибір або запропонувати власну відповідь та обґрунтувати її. Серед запропонованих варіантів відповіді такі: про іменини панни Надії; про те, як вибирати подарунок; про те, як часто люди не цінують щирі почуття; про те, як гроші (кошти) чоловіка визначають вибір жінки; про те, як часто забуваються друзі дитячих літ; про те, як жінки люблять дорогі подарунки; про те, що жінки вибирають сильних і впевнених чоловіків, а не романтичних і неспівликих.

У групі іноземних студентів-філологів (можливо, й інших спеціальностей, залежно від інтересів студентів та рівня їхніх умінь) необхідно пропонувати завдання, спрямовані на формування й розвиток навичок лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. У нашому випадку варто звернути увагу на засоби, з допомогою яких автор передає хвилювання героїв: вигуки, повтори, окличні речення, метафори (*розбилась веселість Надина, Василько аж зів'яв*).

Завдання на розвиток комунікативних умінь і навичок завершують систему роботи з художнім текстом. Після того, як прокоментовано певні історико-культурні та лінгвокраїнознавчі моменти, прочитано твір і з'ясовано його структуру, характер героїв, ідею, опрацьовано типові лексико-граматичні конструкції, зацентовано увагу на важливих стилістичних засобах, можна працювати над розвитком навичок невідомого мовлення, що, власне, є стратегічною метою використання ХТ в іноземній аудиторії. У цьому аспекті нам імпонує точка зору дослідника Є. Ма-

трона: він наголошує, що художній твір створює другу реальність, яка дає можливість на її основі створити третю – читачку (це і стимулює продукування учнями власних думок) [Див.: 3]. Пропонуємо студентам розіграти діалоги (як реальні за сюжетом твору, так і уявні): матері й дочки (привітання з Днем народження); Василя і продавця ювелірного магазину; Василя і продавця магазину посуду; панни Надії і подруги, яка хоче знати, як пройшли іменини. Зазначимо, що безпосередньо в тексті є дві репліки лише одного із діалогів (Василя і продавця ювелірного магазину). Створити інші допоможуть запропоновані вирази чи план діалогу, опора на текст твору і, головне, уява студентів. Для розвитку навичок усного монологічного мовлення ефективні завдання на відтворення внутрішнього монологу героїв (Наді – роздуми в першій частині про її повноліття, мамине привітання, гостей, панича Василька; Василя – роздуми у другій частині про його почуття до Надії та створення розповіді (продавця ювелірного магазину своєму другові про дивного покупця, який просив брошку, але не купив її; свою власну розповідь про рік, що минув між подіями другої та третьої частин оповідання). Для колективної роботи пропонуємо розіграти сцену іменин із вигаданими героями за планом (прихід гостей, подарунків, привітання і побажання, вдячні слова іменинниці і т. ін.). Цікаво буде провести розмову групи з героїнею твору. Студенти можуть запитати в дівчини, яка гратиме роль Надії, усе, що їх цікавить, головне – те, на що немає відповіді у творі: чи подобався їй Василь, чому вона забула про нього та його подарунок, чому обрала полковника Трубацького, як бачить своє майбутнє з ним тощо. У групі сильного рівня можна організувати дискусію про ставлення студентів до вибору панни Надії, що спонукає молодь до висловлення власних думок із таких важливих питань, як кохання, вибір супутника життя, шлюб.

Таким чином, запропонована нами система роботи над ХТ в іноземній аудиторії організована в чотирьох напрямках: завдання, спрямовані на подолання труднощів лінгвокраїнознавчого характеру (дотекстовий етап); лексико-граматичні вправи (дотекстові та післятекстові); завдання, спрямовані на формування й розвиток навичок лінгвостилістичного аналізу тексту (для студентів-філологів, до чи після читання ХТ, залежно від конкретного матеріалу); завдання, спрямовані на перевірку розуміння сюжету твору, його головної думки, характеру героїв (післятекстові); завдання, спрямовані на розвиток навичок діалогічного й монологічного мовлення (завершальний етап). Розроблену систему завдань реалізовано в посібнику «Читаймо українською» [5], який став результатом нашої спільної роботи з магістрантами Ю. Торчинською та А. Літвінчук у межах спецкурсу «Художній текст у системі навчання української мови як іноземної».

Література

1. Васильева А. Н. Русская художественная литература в иностранной аудитории как предмет изучения и как материал при обучении языку / А. Н. Васильева. – М. : Издательство Московского университета, 1972. – 29 с.
2. Журавлева Л. С. Обучение чтению (на материале художественных текстов) / Л. С. Журавлева, М. Д. Зиновьева. – М. : Русский язык, 1988. – 152 с.
3. Матрон Е. Д. Художественное произведение на уроках иностранного языка / Е. Д. Матрон. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 296 с.

4. Швець Г. Д. Лінгводидактичний аналіз художнього тексту для роботи в іноземній аудиторії / Г. Д. Швець // Українське мовознавство. – 2011. – Вип. 41 (1). – С. 300–302.

5. Швець Г. Д. Читаймо українською : навчальний посібник з української мови для іноземних студентів / Г. Д. Швець, Ю. О. Торчинська, А. О. Літвінчук / за ред. Г. Д. Швець. – К. : Фенікс, 2012. – 112 с.

Shvets H. The system of the work with the literary text in a foreign audience (based on the short story «The cup» by Lesya Ukrainka)

The article analyses the system of the work with the literary text in the process of learning Ukrainian as a foreign language. It sets the criteria for the selection and a type of the adaptation of the fiction work, a pattern of the pre-reading and after-reading exercises.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, literary text, adaptation, communicative and speech skills.*

Швец А. Д. Система работы над художественным текстом в иностранной аудитории (на материале рассказа Леси Украинки «Чашка»)

В статье предложена система работы над художественным текстом при изучении украинского языка как иностранного. Проанализированы критерии выбора и характер адаптации художественного произведения, направленность дотекстовых и послетекстовых заданий.

Ключевые слова: *украинский язык как иностранный, художественный текст, адаптация, коммуникативно-речевые умения.*

УДК 81'322.2

О. О. Шипнівська

ПРЕДСТАВЛЕННЯ СЛОВОТВІРНОЇ МОДЕЛІ В ЗНАННЕОРІЄНТОВАНІЙ СИСТЕМІ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто визначення словотвірної моделі на основі принципу аналогії відповідно до засад побудови знаннеорієнтованої системи машинного перекладу. Подано теоретичні передумови встановлення словотвірного значення моделі.

Ключові слова: *словотвірна модель, словотвірне значення, принцип аналогії, знаннеорієнтована система машинного перекладу.*

До загальних проблем словотвірного модуля системи автоматичного розпізнавання лексем входить процес синтезу-аналізу нових та наявних в мові та мовленні слів [1; 7; 10]. Незважаючи на неодноразову практичну реалізацію задачі, розробни-

ки по-різному бачать методи її вирішення [1; 2; 7; 10]. Різноманітність лінгвістичних явищ та необхідність побудови ефективного лінгвістичного процесора передбачає пошук нових шляхів розв'язання проблеми.

У статті пропонуємо методику визначення словотвірної моделі на основі методу аналогії [1]. Як джерело формування повного списку моделей розглядаємо базу даних словотвірних афіксів. У контексті запропонованого підходу як один із способів ідентифікації невідомих для системи слів розглянемо можливість визначення словотвірного значення за словотвірною моделлю. Робота виконується в рамках проекту зі створення знаннеорієнтованої системи машинного перекладу.

Сучасні досягнення в царині як теоретичного, так і практичного словотвору, базуючись на методах морфемного та словотвірного аналізів, на солідному фактичному матеріалі конкретних мов, слугують фундаментом для розробки дієвого модуля розпізнавання слів [2; 3; 4; 5; 10]. Так, зокрема і для української мови поруч із традиційними морфемними, словотвірними, гніздовими словниками, розроблено морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницьку та інформаційно-довідкову систему [2]. Одиницею опису цієї бази стало слово, яке вручну було поділене на морфеми. Розробниками бази були створені словники морфем української мови з показниками продуктивності. На основі бази було сформовано список моделей морфемної структури слів та побудовано морфемну модель словотворення української мови [2].

Незважаючи на це, у разі вирішення практичних завдань щодо словотвірного аналізу важко напряму застосувати отримані результати для побудови адекватного модуля словотвірного аналізу та синтезу. По-перше, виникає проблема, що стосується обсягу словника, а, відповідно, і повного списку моделей. По-друге, існують певні неточності щодо продуктивності і регулярності моделей. Як правило, для визначення продуктивності дослідники залучають словниковий матеріал, який на момент аналізу не може бути достатньо повним стосовно синхронного періоду мови. Істотно не поліпшує ситуацію і визначення регулярності моделей та її частотних характеристик. Як демонструє дослідницький матеріал, поза увагою науковців залишаються лексеми, ймовірність вживання яких мала, хоча саме вони в тексті можуть нести головне семантичне навантаження. Зокрема, це стосується нових термінів в науковій, науково-популярній літературі та в публіцистичних жанрах. По-третє, всі наявні бази, як електронні, так і паперові, орієнтовані передусім на слово – лінгвістичну одиницю, що має конкретне лексичне значення, відповідно, аналізуються і синтезуються слова, що існують у мові, а сама система представляє пасивну граматику (за термінологією Л. В. Щерби). Натомість активна граMATика передбачає аналіз не відомих для системи слів.

Виходячи із практичних завдань розроблення знаннеорієнтованої системи машинного перекладу, що спрямована на вилучення закодованих в текстовій інформації знань про предметну галузь, запропонована модель словотвору повинна перш за все оптимізувати побудову електронних перекладних словників. Структура моделі містить словник суфіксальних та префіксальних афіксів. Вирішення завдань щодо побудови таких словників і зумовило створення відповідної бази даних. У статті ми з'ясуємо деякі теоретичні передумови дослідження і, оскільки робота має практич-

не спрямування, розглянемо процедуру виділення моделей словотворення, можливість їх застосування у системі.

Опис та пояснення процесів створення, використання та сприйняття похідних слів в словотворі сприяли напрацюванню відповідної теоретичної бази та головних понять словотвору [3; 5; 6; 8]. Як перед мовцями, так і перед розробниками лінгвістичного процесора постає завдання визначення словотвірного значення слова завдяки певним механізмам.

Наша робота зорієнтована на встановлення закономірностей перетворень простих одиниць в складні та виявлення механізмів їх обмежень. Серед понять словотвору актуальними для нас є: словотвірний афікс, словотвірна модель, словотвірний тип та словотвірна категорія. Базова одиниця запропонованої праці – словотвірна модель – структурно-семантична словотворча схема, що поєднує визначену групу слів, для яких можливо встановити однозначне співвідношення словотвірного форманта і твірної основи. У нашому випадку словотвірний формант – структурна одиниця, що виконує дериваційну функцію. За своєю формою словотвірний формант може співвідноситися з одиницею, що виділяють при традиційному словотвірному аналізі, а також може бути виділена суто формально. Твірна основа може також мати суто формальний характер і не відповідати вимогам традиційного словотвірного аналізу.

Визначені під час дослідження словотвірні моделі підпорядковані словотвірним типам та словотвірним категоріям. Під словотвірним типом розуміємо формально-семантичну схему побудови похідних слів, мотивованих твірними певної частини мови, за допомогою форманта з одним і тим же значенням. Словотвірну категорію розглядаємо як сукупність похідних слів, які мають спільне словотвірне значення і використовують той самий спосіб словотворення. Лексико-граматичне співвідношення між формально виділеними словотвірним формантом і твірною основою – це категоріальне словотвірне значення, притаманне всій словотвірній моделі, і, відповідно, лексемі, що входить до цієї словотвірної моделі.

Для моделювання як аналізу, так і синтезу словотвірного процесу важливим є поняття про системний характер словотвірного значення як «результату взаємодії категоріального значення форманта та лексико-граматичного значення твірної основи слова» [6]. Так, Є. С. Кубрякова, відзначаючи регламентований та модельований характер семантики похідного слова, вказує на значущість для побудови значення невої структури похідного слова не тільки його мотивуючого слова й афікса, але й тієї моделі, за якою ця структура організована [4, 15-16]. Важливим щодо наших практичних завдань є висновок дослідниці щодо входження слова в певну формулу мотивації, що повторюється для всієї серії однотипних утворень, що має «власну, задану структуру» та думка про те, що «на певному рівні абстракції похідне слово і його дефініція можуть розглядатися як семантично тотожні одиниці [4].

У рамках розроблюваної нами системи найбільш прийнятним, на нашу думку, є моделювання словотвірного процесу за методом аналогії. Механізм словотвірного процесу такого типу полягає у відтворенні готового в мові зразка: «слово, створене за аналогією, семантично будується так само, як і його прототип», а тому його семантична структура обмежена визначеним значенням [4, 25-29]. У словотворенні за

аналогією лежить знання словотвірної моделі як низки однотипних структурно-семантичних утворень, об'єднаних одним афіксом, схемою побудови похідних одного типу, а також розумінням одного і того ж лексичного зразка.

Важливим для створення модуля автоматичного словотвірного аналізу є питання мотивованості. У контексті розроблюваної системи, найбільш прийнятним, на нашу думку, є підхід, що відображає саме інтуїцію лінгвіста, а, отже, і носія мови. За таким підходом, мотивоване слово сприймається як таке, що усвідомлюється як утворене від іншого, наявного в мові слова на певному синхронному відрізку, а мотивація – відношення між словами, одне із яких усвідомлюється як мотивуюче (твірне), а інше – мотивоване (похідне), причому питання про дійсну генетичну похідність і про хронологію в цьому випадку не є важливим» [8, с. 10].

Для нашої роботи актуальним є важливе питання закономірностей сполучуваності мотивуючого слова та словотвірного форманта. Обмеження полягають у тому, що мотивуючі слова мають властивості, які сприяють утворенню мотивованих слів тільки від саме цих мотивуючих і зашкоджують утворенню від інших. Обмеження, які можна пояснити властивостями мотивуючого, є вихідними. Існують обмеження, обумовлені можливостями ймовірного мотивованого, або обмеження, орієнтовані на результат: у лексиконі є слова, формально тотожні можливим новоутворенням [8, с. 116-130].

Розглянемо принципи визначення словотвірної моделі за методом аналогії на прикладі іменника української мови. Для формування списку продуктивних моделей був використаний морфологічно розмічений корпус текстів. На основі інверсійного словника та завдяки розробленій пошуковій системі АРМ-лінгвіста визначалися регулярні моделі суфіксального словотворення [8]. Для формування словника суфіксів ми пропонуємо розроблену базу даних.

Так, база суфіксів іменників, розроблена для сучасної української мови, містить 556 моделей, охоплюючи близько 50 % досліджуваного матеріалу. Крім того, 146 моделей є неоднозначними, тобто можуть мати більше, ніж одне словотвірне значення у діапазоні від 1 до 8 одиниць. Для виявлених моделей було встановлено 236 словотвірних формантів, за допомогою яких і функціонують визначені моделі. Як один із структурних компонентів були виділені і словотвірні типи – 134. У таблиці 1 подано формат бази даних суфіксів, розробленої для української мови.

База даних суфіксів сучасної української мови (фрагмент)

Поле 2	Поле 3	Поле 4	Поле 5	Поле 6	Поле 7	Поле 8	Поле 9
Афікс_1	Афікс_2	Гр._ зн_1	Гр._ зн_2	Сл._ тип	Сл._ мод.	Обме- ження	Приклади
ння	ти	іс	дн	одрд			оспівування
ість	ий	іж	п	вс			радість, веселість
ння	ти	іс	дд	одрд			командування
ка	а	іж	іж	змп			садибка, шубка

ниця	ник	іжі	ічі	ож	різни-	веслувальниця,
ація	увати	іж	дн	одрд	ця	основоположниця
					ситу-	апробація, моти-
					ація,	вація
					пунк-	
					туація	

База даних містить інформацію про план вираження та план змісту словотвірної моделі, а саме: словотвірний формант мотивованого слова (поле 2), афікс, який необхідно додати для одержання пошукового слова (поле 3), інформацію про лексико-граматичне значення похідного слова (поле 4), про граматичне значення твірного слова (поле 5), інформацію про словотвірний тип, модель словотворення (відповідно поля 6, 7), виявлені дані про обмеження (поле 8).

Розглянемо процедуру визначення словотвірної моделі, словотвірного значення. Так, наприклад, обрана словотвірна категорія «діяч» реалізується моделями словотвірного типу «діяч», де твірна основа – дієслово недоконаного виду (54 моделі). Найрегулярнішими тут є моделі із словотвірним формантами *-ач*, *-альник*, *-атор*, *-итель*, *-дник*, *-івник*, з твірними основами дієслів недоконаного виду на *-ати*, *-ати*, *-увати*, *-ити*, *-дувати*, *-увати* (відповідно). Словотвірне значення саме цих моделей сформоване так: «особа діяча, виконавець дії». Процедура визначення моделі включає: виділення словотвірного форманта, визначення твірної основи, визначення словотвірного форманта для твірної основи, що дає змогу однозначно утворити лексему. Для визначення словотвірного форманта необхідною передумовою є лексико-граматична інформація досліджуваної лексики, що як план змісту представлена у базі даних.

Застосований лінгвістом-аналітиком операційний підхід до визначення словотвірного форманта та твірної основи моделі накладає певні вихідні лінгвістичні обмеження. Так, для розглянутої вище моделі типу «діяч» із словотвірним формантом *-ач* важливою є інформація про лексико-граматичні властивості аналізованого слова – іменник, чоловічий рід, однина, істота, лексико-граматична інформація про твірну основу – дієслово, недоконаний вид. Якщо ж, наприклад, усунути один із компонентів плану змісту, скажімо, «істота», то ця модель не відповідатиме словотвірному значенню «особа діяча, виконавець дії», оскільки до неї входить слово, що можуть позначати предмети (*передавач*).

У моделях типу «діяч» зі словотвірним значенням «особа діяча, носія ознаки», утворених від прикметників, вихідним обмеженням стає саме інформація про твірну основу – прикметник. Наприклад, у моделі із словотвірним формантом *-ник* (*каверзник*, *підлабузник*). Таку ж обмежувальну силу має і довжина словотвірного форманта як мотивованого, так і мотивуючого слова. Наприклад, словотвірні моделі із формантом *-ець*: *-ець*, де формант твірної основи *-ний* (*правдомовець*, *співомовець*), *-вець*, з формантом твірної основи *-вий* (*сміливець*, *вродливець*). Значення твірної основи «дієслово недоконаного виду» та «дієслово доконаного виду» та відповідні форманти – *-ант*, *-унт* (для дієслів недоконаного виду), *-ун*, *-ант*, *-ент* (для дієслів доконаного виду) – уможливають встановлення іншого словотвірного значення

для лексем типу «інформант, конкурент, опонент, *стрибун*» – «особа діяча, носія процесуальної ознаки за дієсловом». Вихідне обмеження моделей «особа діяча, виконавець дії», що визначає значення твірного слова – іменник чоловічого роду, неістота, у поєднанні із компонентами словотвірної моделі (словотвірним формантом твірного та мотивованого слова) дозволяє розширити словотвірне значення – «особа діяча, виконавець дії, що стосується поняття (з вказівкою на поняття)». Для аналізованого нами типу обмеження, зорієнтовані на результат не є поширеними. Так, лише у моделі зі значенням «діяч, носій ознаки» із словотвірним формантом *-овик* (*строковик*, *бойовик*) система не допускає лексем: *більшовик*, *меншовик*.

Отже, обраний формальний підхід визначення словотвірної моделі дозволяє об'єктивувати процес словотворення, оптимізувати обсяг перекладного словника, застосувати наявні в лінгвістиці знання щодо досліджуваних процесів та відкрити нові можливості у вивченні словотвору на синхронному рівні.

Література

1. Белоногов Г. Г. Метод аналогии в компьютерной лингвистике / Белоногов Г. Г., Зеленков Ю. Г., Новоселов А. Б., Хорошилов Ал-др, А., Хорошилов Ал-сей. А. // НТИ. Сер. 2. Информ. процессы и системы. – 2000. – № 1 – С. 21–30.
2. Клименко Н. Ф. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С. 41–50.
3. Ковалик І. Вчення про словотвір / І. Ковалик. – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 82 с.
4. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Кубрякова Е. С. – М., 2008. – 208 с.
5. Словотвір сучасної української літературної мови / За ред. М. А. Жовтобрюха. – К., 1979. – 404 с.
6. Степанова М. Д. Вопросы моделирования в словообразовании и условия реализации моделей / Степанова М. Д. // Вопросы языкознания. – 1975. – № 4. – С. 24–37.
7. Тагабилева М. Г. Словообразовательная разметка Национального корпуса русского языка: задачи и методы / Тагабилева М. Г., Березуцкая Ю. Н. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/dialog2010/materials/pdf/73.pdf>.
8. Улуханов И. С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка / Улуханов И. С. – М.: Узд-ий центр «Азбуковник», 2005. – 314 с.
9. Шипнівська О. О. Місце словотворення в розвитку сучасного українського лексикону / Шипнівська О. О. // Мовознавство. – 2012. – № 1. – С. 55–64.
10. Erjavec T. Machine learning of morphosyntactic structure: lemmatizing unknown Slovene words / Erjavec T., Džeroski S. // Applied artificial intelligence. – Vol. 18. – 2004. – P. 17–41.

Shypnivska O. The presentation of the derivation pattern in the knowledge-based machine translation system

In the paper the identification of the derivation pattern by the use of the analogy principle according to the knowledge-based machine translation system is considered. The theoretical principles of the determination of the derivation meaning of patterns are described.

Keywords: derivation pattern, derivation meaning, the principle of analogy, the knowledge-based machine translation system.

Шинновская О. А. Представление словообразовательной модели в знаниеориентированной системе машинного перевода

В статье рассмотрено определения словообразовательной модели по принципу аналогии согласно разработке знаниеориентированной системы машинного перевода. Представлено теоретические предпосылки извлечения словообразовательного значения.

Ключевые слова: словообразовательная модель, словообразовательное значение, принцип аналогии, знаниеориентированная система машинного перевода.

УДК 81'253:801.8.367

І. Ю. Штангурська

ГРАМАТИЧНІ ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті виявлено й досліджено лексичні та граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою, проаналізовано причини їх виникнення та запропоновано можливі прийоми перекладу з метою досягнення адекватності.

Ключові слова: переклад, перекладознавство, науково-технічна література, лексичні та граматичні труднощі, перекладач, текст, прийоми перекладу.

Переклад, як і більшість явищ у природі, у житті та діяльності суспільства, є багатогранним об'єктом вивчення. Питання перекладу можуть розглядатися з різних точок зору – історико-культурної, літературознавчої, мовознавчої, психологічної. У запропонованій статті розглянуто морфологічні та синтаксичні проблеми перекладу науково-технічної літератури, проаналізовано можливі помилки під час передачі граматичних явищ науково-технічної літератури та з'ясовано причини їх виникнення.

Поштовхом до вибору теми стали можливі перекладацькі помилки, зумовлені розбіжностями в складі мовленнєвих стилів двох різних мов [3, с. 274]. Ці розбіжності викликають певні практичні труднощі під час перекладу, проте не означають неможливості знайти функціональний відповідник.

Актуальність та необхідність такого дослідження зумовлюється тим, що норми писемної наукової мови з часом змінюються, чиниться значний вплив розмовно-

го жанру, тяжіння до економії, стислості висловлювання. З цієї метою вживаються слова, що замінюють цілі речення або словосполучення, відповідники яких не існують в українській мові. Проте, головну небезпеку, що впливає із вживання таких економічних форм, науковці вбачають у тому, що в таких структурах розпливчатими стають семантичні розбіжності, зникає враження власного ставлення [6, с. 39]. Під час перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою виникають труднощі, пов'язані зі значними розбіжностями в структурі обох мов, адже як формально, так і за змістом лексичні й граматичні системи мови перекладу та вихідної мови не збігаються.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити лексичні й граматичні труднощі, з якими найчастіше зустрічається перекладач науково-технічної літератури, здійснити їх докладний перекладознавчий аналіз і встановити закономірності та особливості застосування своєрідностей вихідної мови та мови перекладу.

Об'єктом дослідження є синтаксичні конструкції та морфологічні елементи, що піддаються певним трансформаціям під час перекладу з німецької мови українською, та їхні українські відповідники.

Предметом дослідження є трансформації синтаксичних конструкцій та морфологічних елементів німецької підмови науки та знаходження їхніх відповідників в українській мові.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що: а) здійснено класифікацію граматичних труднощів перекладу науково-технічної літератури; б) розкриті спільні та відмінні риси підмов науки і техніки німецької та української мов з урахуванням розмовного стилю; в) систематизовано прийоми перекладу певних граматичних явищ.

Характерною ознакою науково-технічної літератури є точність і стислість вираження думки, з одного боку, і чітка логічна послідовність та повнота висловлювання, з іншого. Цим зумовлюється певний характер граматичних засобів, типових для цього виду літератури.

Переклад – це, насамперед, міжтекстовий, інтеркультурний процес, оскільки між вихідним текстом і текстом перекладу існують культурно, історично, ментально обумовлені варіації. Вирішальним під час перекладу є врахування жанрово-стилістичної системи словесного твору, розгляд його як функціональної єдності, виду матеріалу, що перекладається, тому що те, що є прийнятним для спеціального тексту, є водночас неможливим для науково-популярного.

Грамматичними труднощами перекладу є сукупність морфологічних та синтаксичних явищ вихідної мови, що не мають прямих відповідників у цільовій мові й потребують спеціальних мовних, перекладацьких і фахових навичок перекладача. Вони потрібні для здійснення необхідних перекладацьких трансформацій з метою досягнення адекватності в перекладі.

Розглядаючи приклади перекладацьких трансформацій, не можна не погодитися з А. В. Федоровим у тому, що поділ труднощів перекладу на граматичні та лексичні є досить умовний, бо в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним, і спосіб передачі в перекладі граматичних форм і конструкцій часто залежить від їх лексичного наповнення [3, с. 270]. Як правило, в таких випадках еквівалент доби-

рається за загальним функціональним змістом. Наприклад: «*Aber da seit Adam und Eva zwar technische Fortschritte stattfanden, doch keinerlei moralische*» [4, с. 7]. – Хоча з часів Адама та Єви технічний прогрес й заявив про себе, цього не можна сказати про моральний.

Німецька й українська мова різняться між собою не тільки в мовно-системному, а й у мовленнєвому плані, в плані мовленнєвих традицій та особливостей вживання лексичних одиниць і граматичних форм. Отже, переклад принципово не може копіювати оригінал, він може лише відтворити його зміст засобами іншої мови. До граматичних особливостей, що впливають на морфологічно-категорійні трансформації під час перекладу публіцистичних текстів, відносяться такі: 1) розбіжності в будові мови як наборі певних граматичних категорій та форм: німецькі артиклі, наприклад, як категорія означеності/неозначеності, що визначають новизну інформації, невідомі українській мові; 2) відмінні функціональні характеристики, наприклад, різні форми однини та множини; 3) відмінне частотне навантаження активного та пасивного стану, дійсного та умовного способів, інфінітивних конструкцій тощо; 4) використання лексичних засобів для вираження граматичних категорій, коли при використанні німецького плюсквамперфекта в українському реченні з'являються «раніше, перед тим, до того»; 5) відмінна сполучуваність слів тощо [2, с. 41].

Характерні особливості науково-технічної літератури спостерігаються на рівнях лексики, граматики, прагматики та стилістичних ознак. Важливо наголосити, що хоча ці всі ознаки й наявні в будь-якій мові, проте вони не відповідають однозначно одні одним, а у кожній окремій мові виражаються своєрідно. Ця своєрідність має як кількісний, так і якісний характер. Якісна своєрідність виражається в тому, що у різних мовах для передачі тих самих відношень або характеристик вживаються неідентичні засоби мови, іноді лексичні засоби передаються граматичними й навпаки, а кількісна оригінальність виражається у різній частотності вживання тих чи інших лексичних, граматичних і стилістичних засобів.

У низці випадків максимально наближений до оригіналу варіант перекладу може виявитися неприйнятним через порушення норм української мови. Для того, щоб правильно передати зміст німецького висловлювання, необхідно підібрати оптимальні синтаксичні й семантичні структури, адже за своєю суттю зміст речення не є простою сумою значень окремих слів чи словосполучень, а інтегруючим продуктом лексичних структурних і синтаксичних властивостей своїх компонентів.

Граматичні відповідники між мовами з різними граматичними будовами у більшості випадків є лише функціональними й залежать від чинників, що можуть постійно змінюватися. Але навіть тоді, коли знайдено оптимальну структуру речення в перекладі з урахуванням усіх чинників, то виникає важлива проблема вибору найвдалішого порядку слів у реченні. Під час перекладу українською мовою це найчастіше стилістична проблема, що потребує ретельного розгляду як у стилістичному, так і в екстралінгвістичному планах. Функціональний принцип передачі синтаксичних конструкцій у перекладі базується на визначальній ролі функції речення в семантичному і експресивно-стилістичному плані. На підтвердження цієї думки пропонуємо наступний приклад: „*Nach jahrhundertelangem zivilisatorischem Ringen fordern wir endlich „Raus mit dem Krieg aus der Geschichte“. Und das, nur das,*

scheint mir auf eine Evolution hinzuweisen, in der sich der Mensch nun langsam auch sozial von der Bestie zu unterscheiden beginnt“ [5, с. 11]. Для того, щоб зробити зміст цього фрагменту зрозумілим, відповідним нормам цільової мови, важливо встановити не лише те, що каже автор, а й що він при цьому має на увазі. Врахування цього прагматичного компонента в процесі перекладу як окремого висловлювання, так і тексту стає ключовим для здійснення перекладу. З врахуванням «національної мовної картини світу» та зумовленої цією обставиною специфікою структурної будови німецького речення, переклад звучить таким чином: *Після боротьби цивілізованого людства, яка триває століття, ми вимагаємо нарешті вилучити із історії війни. Це, і тільки це є свідченням еволюції, завдяки якій людина, хоча й повільно, починає відрізнятися від звіра як істота соціальна.*

Хоча перекладацькі труднощі в галузі будь-якого функціонального стилю за своєю суттю типові, успіх адекватного перекладу залежить завжди від фонових знань перекладача, рівень яких зумовлюється, в першу чергу, його знайомством з оригіналом як фреймом, тобто розумінням типових ситуацій, закладених в оригінал [1, с. 400]. При цьому слід підкреслити роль, яку виконує та чи інша категорія мовних засобів (термінів, фразеології, характерної для відповідного жанру, синтаксичних конструкцій, що переважають у ньому, образних й емоційно забарвлених засобів лексики та граматики) у зв'язку з загальним характером змісту висловлювання. Фразеологія та загальна проблема різної сполучуваності слів у різних мовах надзвичайно суттєві як для практики, так і для теорії перекладу.

Питання про норму сполучуваності слів тієї чи іншої мови – питання все ще нове й до цього часу відносно мало вивчене. Поряд із великою кількістю беззаперечних випадків, коли буває абсолютно ясно, що те чи інше сполучення слів, що виникло в результаті перекладу, допустимо, що воно має прецеденти в оригінальних текстах або що воно, навпаки, недопустимо, неприйнятно, – існує також значна кількість випадків, коли сполучення є сумнівним. При цьому з'ясовується, що подібне питання можна поставити до цілого ряду сполучень, які ніби відходять від норми в межах того чи іншого тексту, що напрошується заміна їх більш усталеними виразами і що, тим самим, межа між тими та іншими є рухливою, хиткою. Хоча, здавалося, можливості змінного сполучення слів не можна передбачити, і вони за своєю суттю безмежні, проте вони все ж таки обмежуються нормою сполучуваності певної мови та загальним характером системи функціонального стилю, в якому вони вживаються.

Особливо яскраво це дається взнаки під час перекладу науково-технічних текстів. Наприклад: «*Auch der Blick auf die Forschungsgelder ist ernüchternd*» [4, с. 17]. – *Один погляд на гроші, відпущені на дослідження, протверджує.* Переклад відступає від дослівної точності (як у виборі лексики, так і за граматичним оформленням), але пропонує варіант, беззаперечний з точки зору сполучуваності слів цільової мови. Однак, розбіжності в німецькій та українській мовах сполучуваності окремих слів, які відповідають одне одному за словниковим змістом, не є перешкодою для повноцінного перекладу: вихід із положення досягається або шляхом заміни слова, яке не вживається з іншим, наприклад: «серйозна небезпека» замість буквального перекладу «важка небезпека» для німецького виразу «schwere Gefahr»

або шляхом граматичної перебудови: «Durch Ausnutzung und Koordination von konventionellen und modernen Produktionsverfahren kann das schlüsselfertige Haus trotz Typenstandardisierung den individuellen Käuferwünschen angepasst werden» [5, с. 22]. – Завдяки застосовуванню та координації традиційних та сучасних способів виробництва завершений будинок, незважаючи на стандартизацію типів, може бути виконаний згідно з побажанням покупця. Німецький прикметник «schlüsselfertig», що складається з двох основ: іменника «Schlüssel» «ключ» і прикметника «fertig» «завершений», перекладено за допомогою лише одного українського прикметника. Таким чином, було адекватно передано смисл повідомлення й реалізовано економію мовлення, адже «завершений будинок» припускає той факт, що в ньому можна жити, тобто будинок «під ключ», що й було вилучено під час перекладу.

Отже, відбір лексичних та граматичних відповідників у перекладі науково-технічних текстів здійснюється з урахуванням наступних тенденцій:

1) пошук оптимального варіанту вираження, що відповідає завданням форми викладу й змісту стилю науково-технічної літератури;

2) прагнення авторів до досягнення «краси» та повноти стилю, різноманітності форми вираження завдяки залученню лексичних та граматичних синонімів тощо.

Таким чином, у статті виявлено та досліджено лексичні і граматичні труднощі, що виникають під час перекладу науково-технічних текстів з німецької мови українською, проаналізовано причини їх виникнення та запропоновано можливі прийоми перекладу з метою досягнення адекватності.

Серед напрямів подальших наукових пошуків доцільно зазначити глибше проведення досліджень інших труднощів перекладу науково-технічних текстів, пошук інших відповідників конкретних німецьких лексичних та граматичних явищ в українській мові та висвітлення відповідних прийомів перекладу.

Література

1. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Огуй О. Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу / Огуй О. Д. – Чернівці : Рута, 2004. – 256 с.
3. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / Федоров А. В. – М. : ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. – 416 с.
4. Der Spiegel. – № 26. – Juni 2003. – S. 4-22.
5. Die Zeit. – № 11. – Mai 2005. – S. 10-29.
6. Glück H. Gegenwartsdeutsch / Glück H., Sauer W. – Stuttgart : Metzler, 1997. – 200 S.

Shtangurska I. Yu. Grammatical difficulties of translation of German scientific and technical texts into Ukrainian

The article deals with lexical and grammatical difficulties of translation of German scientific and technical texts into Ukrainian, analysis of their origin. Probable ways of translation in order to achieve validity are suggested.

Keywords: translation, translation studies, scientific and technical literature, lexical and grammatical difficulties, translator, text, ways of translation.

Штангурская И. Ю. Грамматические трудности перевода немецких научно-технических текстов украинском языке

В статье обнаружены и исследованы лексические и грамматические трудности перевода немецких научно-технических текстов украинским языком, проанализированы причины их возникновения и предложены возможные приёмы перевода с целью достижения адекватности.

Ключевые слова: перевод, переводоведение, научнотехническая литература, лексические и грамматические трудности, переводчик, текст, приёмы перевода.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, РЕКЛАМНИХ ТА PR-ТЕКСТІВ

УДК 81'42

С. Г. Борзенко, Л. В. Бабасва, Л. Й. Цьох

РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ У СТВОРЕННІ ТЕКСТІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу та синтезу метафоричних моделей, що концептуалізують політичну ситуацію, яка склалася за останні 7 років в Україні: помаранчева революція, газова суперечка, економічна криза, президентські вибори, політичне сьогодення.

Ключові слова: концептуальна метафора, політична метафора, метафорична модель, концепт, концептосфера.

Одним із засобів створення текстів засобів масової інформації стала концептуальна метафора. Завдяки концептуальній метафорі віддзеркалюється достатньо об'єктивна картина національної свідомості, традиційні риси народної ментальності і все нове, що приносить сучасна епоха.

Особливе місце в теорії концептуальної метафори посідає політична метафора. А. М. Баранов у своїх працях класифікує політичну метафору за фреймовим принципом і виокремлює слоти: метафори гастрономічні, обмежувальні, математичні, медичні, метафори речей, хвороби, рослин, гри, смерті, війни, природи, шляху, танцю, співу, будови та інші [2].

А. П. Чудінов також вказує на джерела політичної метафори: антропоморфна метафора (хвороба, секс, родина) й метафора природи (тваринний світ, світ рослин), соціальна метафора (злочин, війна, театр, гра, спорт), артефакт і метафора (дім, механізм) [7].

Мета нашого дослідження полягає в аналізі та синтезі метафоричних моделей, що концептуалізують об'єктивну дійсність. Нас цікавить як створювалися й створюються нові знання про політичну ситуацію, що склалася за останні 7 років в Україні: помаранчева революція, газова суперечка, економічна криза, президентські вибори, політичне сьогодення. У метафорах, які відтворюють атмосферу помаранчевої революції, домінують концепти «Влада» і «Майдан», у метафорах пов'язаних з газовою політикою, – концепт «Київ» і «Кремль»; з президентськими виборами – концепт «Суспільство»; з політичним сьогоденням – концепти «Криза» і «Євразійський Союз».

Аналізуючи концептуальну метафору в текстах засобів масової інформації, ми спиралися на дослідження Дж. Лакоффа, М. Джонсона, А. М. Баранова, А. П. Чу-

дінова та інших лінгвістів. Були використані матеріали газет «Дзеркало тижня», «День», «Факти», «Голос України» «2000», «Товариш», «Народна», «Україна і час», «Аргументы и факты», «Експрес», «Газета по-українськи» тощо. Досліджуючи політичну метафору, ми керувалися вченням Д. Лихачова й В. Маслової про концептосферу [4; 5]. Вчення Лихачова постулює, що концепти, які залежать одне від одного, створюють цілісні утворення, які визначаються як концептосфери. В. Маслова стверджує, що в структурі концептосфери міститься ядро (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепта), приядерна зона (інші лексичні репрезентації важливого концепта, його синоніми тощо) і периферія (асоціативно-образні репрезентації). Досліджуючи газетні тексти, до периферії ми віднесли метафоричні моделі, які показують високий ступінь абстракції, створюють емоційну сферу, вказують на рухливість периферії.

Концепт «Влада», домінуючий у текстах, що відтворюють події «помаранчевої» революції, утворює концептосферу. Ядро цієї концептосфери має ту саму назву. Приядерна зона містить лексичні репрезентації ядра: Віктор Андрійович, Верховна Рада, парламент, уряд, президент, кабмін, голова держави, державна машина, помаранчева команда, народні депутати, прем'єр-міністр, «Наша Україна», «Регіони», помаранчева диктатура, механізм управління, лідер БЮТ, вищі крісла, гілки влади. Периферію цієї концептосфери створюють метафоричні моделі, які можна розподілити за основними слотами: персоніфікація та метафора війни. Слот «персоніфікація» містить такі метафори: «Влада закриває видання», «Влада не повинна воювати з вітчизняним бізнесом – це б'є по економіці та інвестиційному клімату», «Нова влада чинить тиск на ЗМІ», «Влада повинна пережити ту ломку, яка сьогодні в неї відбувається», «Влада переслідує одну мету – загнати країну в американську кабалу», «Влада не спромоглася зайнятися склеюванням країни», «Влада псує людей».

Дж. Лакофф у 7-му розділі книги «Метафори, якими ми живемо» стверджує, що персоніфікація є загальною категорією, яка охоплює широке коло метафор, кожна з яких базується на специфічній властивості людини або на способі сприймання [3].

Слот «метафора війни» насичений метафорами такого змісту: «Обидві помаранчеві команди догризаять одна одну», «Черговий розкол у рядах «наших» може остаточно поховати перевиборчі надії помаранчевих», «Тоді піраньї (малі помаранчеві угруповання) покусають поки ще виблискуючі боки бютівського рейтингу», «Наша Україна одчайдушно бореться за свій рейтинг» та інші.

Концептосфера «Майдан» складається з ядра з такою ж самою назвою. Цей концепт не має приядерної зони, він інакше лексично не репрезентується, збагачується і розвивається завдяки концептуальній метафорі: «Майдан самотній», «Майдан ділити ніхто не хоче», «Майдан збирати не варто», «Той, хто творив майдан і підживлював його бойовий дух, зазнав поразки». Майже всі метафоричні моделі концепту «Майдан» утворюють один слот «персоніфікація». Концепт «Майдан» закріплюється у свідомості більше як руйнівна сила (зруйновані мрії, сподівання, бажання простих людей, «Зірки Майдану» не можуть ніяк поділити перемогу, здобуту на Майдані) ніж творча (переміг, реалізовано найголовнішу ідею, довірив, створив).

У текстах, пов'язаних з газовою політикою, домінує концепт «Київ і Кремль». Цей концепт утворює концептосферу, ядро якої має назву «Газова суперечка». При-

ядерна зона представлена такими лексичними репрезентаціями ядра як «Кремль», «Росія», «позиція України», «офіційна Росія», «Нафтогаз», «Газпром». Метафори тут також утворюють досить потужний слот «персоніфікація»: «Україна є найбільшим транспортером газу, а Росія – виробником. І якби вони об'єднали свої зусилля на ринку, то змогли б легко заткнути за пояс як європейців, так і Туркменістан»; «Зупинити ціни, на жаль, не вдалося»; «Той, хто хоче стати прем'єром чи президентом і домовитися з Росією про дешевий газ, говорить неправду. Насправді він торгуватиме державним суверенітетом України»; «Україні слід підняти власне енергетичне золото»; «Російсько-українські газові домовленості є занадто хиткими»; «За газовою атакою з боку Росії будуть також нафтова та ядерна атаки»; «Газова війна фактично призвела до політичної кризи».

У текстах, що відтворюють атмосферу передвиборчої кампанії, домінує концепт «суспільство». Концептосфера цього концепту складається із ядра «вибори», приядерної зони, яка утворює синонімічні ряди: «представники народу», «народна хвиля», «люди», «населення України», «східняки», «західники», «електорат», «виборці» тощо; «еліта», «нові обличчя», «опозиція», «В. Ф. Янукович», «Ю. В. Тимошенко». Визначальними метафорами концептосфери суспільство вважаємо: «На ворожо налаштованих до влади територіях...», «Нині позицію Тимошенко сприймає навіть електорат в західній Україні», «12-13 % населення країни досі не визначило своїх уподобань», «Соціологи замірюють зріз... народної довіри/недовіри до різноманітних політичних сил», «Наше суспільство переросло свою політичну еліту», «Високий відсоток зневірених в Україні».

У передвиборчих виступах В. Ф. Януковича і Ю. В. Тимошенко концептуальна метафора руйнується і набуває характерних рис штампів: «виробляти інтелектуальні рішення», «побудувати дієву економіку й реальний інвестиційний клімат», «випали з конкурентного простору», «пройшли достатньо напружений шлях спільної роботи», «бізнес відчув зміни», «наше бажання бачити сильну Україну», «Україна повинна відстояти унікальну європейську ідентичність», «Україна сповідує усі правильні стратегії» та інші. Штампи, як відомо, це стерті від частого невмотивованого вживання висловлювання, які втратили свою інформативність. Штампована мова кандидатів у президенти сіє недовіру в суспільстві до їхніх гасел, запевнень, обіцянок, демонструє байдужість до життєвого рівня народу.

На сьогоднішній день дуже гостро стоять питання виходу України із затяжної економічної кризи і вступу держави в Євразійський Союз. Криза і Євразійський Союз – домінантні концепти політичного сьогодення. Концепт «Євразійський Союз» структурується метафоричними моделями такого змісту: «Однією з тез кандидата в президенти Путіна є побудова Євразійського Союзу. Путін переконаний, що Україна має бути зацікавленою в інтеграції з Росією», «Відмова України від пропозицій Росії вступити в Євразійський Союз стане для президента Януковича, Партії регіонів початком кінця», «Метою Москви є зробити все, щоб Україна збереглася в єдиному економічному, релігійному, культурно-історичному просторі з Росією», «Ідея зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного союзу з Росією підтримується більшою частиною наших співвітчизників».

Зміст концепту «Криза» структурують такі метафори: «Україна опинилась у край складній соціально-економічній та політичній ситуації», «І хоч влізання в нові борги, м'яко кажучи, не найкращий вихід, іншого наша влада просто не бачить», «Влада знайшла спосіб розрахуватися з боргами – влізти по вуха в нові».

Дослідження текстів засобів масової інформації показали, що найбільша кількість метафоричних моделей пов'язана з концептом «Влада», адже ж основну роль відігравала і відіграє влада в усіх політичних ситуаціях, що склалися в Україні протягом 7 років.

Корпус даних, достатній для дослідження емоційно-оцінних характеристик концепту, свідчить, що репрезентанти концепту з позитивною оцінкою становлять 5,7 %, з нейтральною – 12,7 %, з негативною – 81,9 % (див. Рис. 1).

Концепт "Влада"

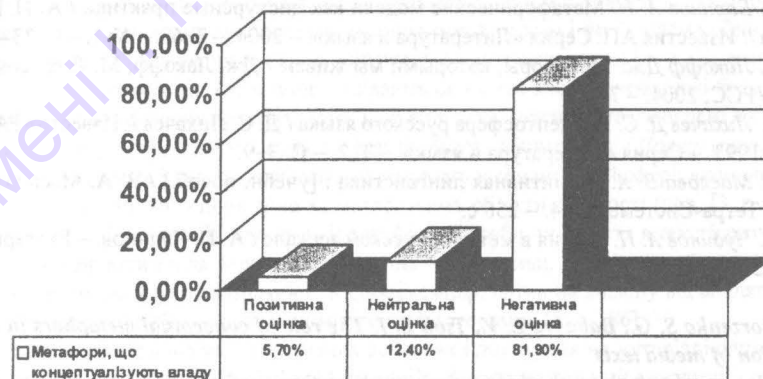

Рис. 1.

Діаграма показує, що в метафорах, пов'язаних з концептом «Влада», зосередилася переважно негативна оцінка будь-яких провладних сил.

Аналіз метафор у текстах, що досліджуються, дозволяє стверджувати, що негативна забарвленість більшості метафоричних моделей наявна переважно в дієсловах і дієслівних словосполученнях. Вони віддзеркалюють усю драматичність політичної та економічної ситуації в Україні, що склалася за останніх 7 років. Вважаємо за потрібне подати перелік цих дієслівних словосполучень: влада псує людей, поховати передвиборчі надії, Майдан збирати не варто, Майдан зазнав поразки, зірки Майдану зрадили, влада говорить неправду, торгувати державним суверенітетом, використати «газовий кулак», постійно ворогувати, розмовляти мовою шантажу, тримають за горло, не визначило своїх уподобань (виборці), його (виборця) голос нічого не змінить, тотально поливати брудом політичних опонентів, створити образ ворога, поховати більшу частину української економіки, влада закриває видання,

воює з вітчизняним бізнесом (влада), не спромоглася склеїти країну (влада), обливають поміями парламент, виборця оточили «біг морди», розстріляти парламент, влада чинить тиск на ЗМІ, влізти по вуха в нові борги, не дотримуватися демократичних принципів, зіштовхнутися з елітою (суспільство), загнати країну в американську кабалу, зберегти теперішню невизначеність та багато інших. Майже в усіх метафоричних моделях, які структурують смисли концептів «Влада», «Майдан», «Суспільство», «Київ і Кремль», «Криза», «Євразійський Союз», концентрується усвідомлення кризової ситуації в Україні. Метафори створюють образ війни, жорстокості, агресивності, суперництва, лицедійства і блюзнірства сучасної епохи.

Складається враження, що політична криза, яка виникла перед помаранчевою революцією ще більше загострилась економічною кризою, загострюється з кожним днем, і до подолання цієї кризи ще дуже далеко.

Література

1. Баранов А. Н. Метафорические модели как дискурсные практики / А. Н. Баранов // Известия АП. Серия «Литература и язык». – 2004. – Т. 63. – № 1. – С. 33–43.
2. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М.: УРСС, 2004. – 792 с.
3. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия РАН. – М., 1993. – Серия «Литература и язык». – Т. 2. – С. 3–9.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учебн. пособ.] / В. А. Маслова. – Мн.: Тетра-Системс, 2004. – 256 с.
5. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2001. – 238 с.

Borzenko S. G., Babaeva L. V., Tsoh L. I. The role of conceptual metaphors in the creation of media texts

The article deals with the analysis and synthesis of the metaphorical models conceptualizing political situation of the last 7 years in Ukraine: the Orange Revolution, the gas dispute, the economic crisis, the presidential elections, the present political situation.

Key words: conceptual metaphor, political metaphor, metaphorical model, concept, conceptual sphere.

Борзенко С. Г., Бабаева Л. В., Цох Л. И. Роль концептуальной метафоры в создании текстов средств массовой информации

Статья посвящена анализу и синтезу метафорических моделей, которые концептуализируют политическую ситуацию, сложившуюся за последние 7 лет в Украине: оранжевая революция, газовый конфликт, экономический кризис, президентские выборы, современная политическая ситуация.

Ключевые слова: концептуальная метафора, политическая метафора, метафорическая модель, концепт, концептосфера.

NOMINA PROPRIA В НІМЕЦЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУРСАХ

У статті зіставляються колокації онімів у німецькому й українському інформаційних зовнішньополітичних дискурсах. У результаті аналізу сучасних провідних газет встановлено певні особливості вживання антропонімів у зазначених лінгвокультурах.

Ключові слова: антропоніми, топоніми, інформаційний дискурс, німецька преса, українська преса.

Власні назви виступають базовими носіями референції в інформаційному потоці на сторінках сучасних масмедіа. Адже будь-яке повідомлення має містити окрім складової «що сталося» такі дейктичні координати як *хто* і *де*. У масмедійних інформаційних текстах це, як правило, виражається антропонімами і топонімами.

Оніми на відміну від апелятивів посідають особливе місце в лексиконі будь-якої мови. Основна їх функція полягає в тому, щоб виділити, ідентифікувати окремі об'єкти реальної чи нереальної дійсності, як-от: *Берлін, Ангела Меркель, Гарі Потер* тощо. Різницю між власними і загальними назвами вбачають у семантичній сфері: якщо перші ідентифікують, то другі понятійно характеризують об'єкти дійсності (пор. [3, с. 377; 15, с. 13; 12, с. 31 та інші]). Функцію ідентифікації особи чи об'єкта в тексті, ситуації можуть виконувати після першого згадування й апелятиви, перефрази або інші текстові маркери. Як влучно зазначив Г. Кальверкемпер, оніми на відміну від апелятивів можна вважати «найбільш економними ідентифікаторами» [8, с. 386].

Власні назви досліджували в різних аспектах і дискурсах на матеріалі однієї чи декількох мов (пор. [6; 7; 9; 13; 14; 11 та інші]). Досить детальний критичний огляд праць, в яких проаналізовано власні назви в газетно-публіцистичному дискурсі, здійснив Г. Ленк [9]. Основний недолік багатьох подібних студій автор справедливо вбачає в тому, що оніми досліджували без врахування жанрової ознаки тексту. Г. Ленк [9, с. 58] дійшов висновку, що при аналізі власних назв слід враховувати не лише тематику, а й вид тексту. Адже останні впливають на використання тієї чи іншої форми власного імені та його оточення. Саме цим обумовлена актуальність нашого дослідження.

Нас цікавить питання, чи існують лінгвокультурні розбіжності при вживанні антропонімів і топонімів в інформаційному жанрі німецького і українського газетного зовнішньополітичного дискурсу. Матеріалом дослідження слугували сучасні провідні щоденні газети Німеччини і України за 2007-2012 рр.

Слідом за Г. Люгером [10] ми розрізняємо в газетному дискурсі такі інформаційні жанри, як коротке повідомлення, інформаційна стаття, кореспонденція, які і стали об'єктом нашої студії. В інформаційних жанрах автор повинен об'єктивно інформувати читача про події, ситуації, уникаючи при цьому власних думок і оцінок. Цим вони відрізняються від аналітичних газетних жанрів, де на передній план

виступає інтерпретація, коментар, пояснення актуальної ситуації, проблеми тощо, тобто тут більше простежується перзуазивна функція тексту.

При розподілі власних імен ми врахували класифікацію Г. Ленка [9, с. 388-390], оскільки вона створена на достатньому емпіричному матеріалі німецького і фінського газетних дискурсів. Але через те, що в центрі уваги дослідження Г. Ленка були лише заголовки коментарів і некрологи, виявилось, що цією класифікацією можна скористатися лише частково при аналізі інформаційних текстів. Це ще раз підтверджує тезу про те, що для кожного жанру притаманні особливості вживання онімів. У результаті аналізу інформаційних текстів ми встановили такі можливі колокації антропонімів у газетному зовнішньополітичному дискурсі:

1. Прізвище, коли зазначається лише прізвище референта: *Merkel, Schäuble, Erdogan, Саркозі, Путін, Голь*.

2. Означення + ім'я [-/+ прізвище], коли перед онімом вживають означення, виражене переважно прикметником: *der parteilose Mario Monti, der 43-jährige Fidan; стійка Габріель, 41-річний Масімов*.

3. Ім'я + прізвище, коли використовують ім'я і прізвище референта: *Angela Merkel, Bashar al-Assad, Nicolas Sarkozy, Юлія Тимошенко, Володимир Путін*.

4. Офіційний титул + прізвище, наприклад: *Bundeskanzlerin Merkel, президент Янукович*.

5. Офіційний титул + ім'я + прізвище, наприклад, *US-Präsident Barack Obama, канцлер Ангела Меркель, президент Віктор Янукович*.

6. Офіційний титул + ім'я + прізвище + (партійна приналежність), наприклад, *Außenminister Guido Westerwelle (FDP)*.

7. Військове звання + ім'я + прізвище, наприклад, *Vize-Admiral Mark Fox, адмірал Уільям Фаллон*.

8. Звертання + прізвище, коли використовують форми звертання *пан, пані, Herr, Frau* тощо, наприклад, *Herr Beck, Frau Merkel, фрау Меркель, пан Лавров*.

9. Посада + ім'я + прізвище, коли перед власним іменем наводять посаду у ролі прикладки, наприклад, *DGB-Vizechef Ingrid Sehrbrock*.

10. Власне ім'я як прикладка. Ім'я і прізвище виступають як прикладка в постпозиції, на що вказують артикль основного іменника або кома: *Israels Botschafter in Bangkok, Itzik Schaham; комісія Путін-Ющенко*.

11. Дериваційна конструкція. Це переважно різнокомпонентні композити з власним ім'ям. Як правило, це okazionalizmi, що часом можуть перейти до групи слів активного вживання. Наприклад, *Schäuble-Buch, das Assad-Regime, das Nach-Gaddafi-Libyen, Erdogan-Regierung*.

Референцію на конкретні суб'єкти в інформаційних текстах можна виражати, окрім онімів, апелятивами, дефініційним описом і займенниками (пор. [6, с. 149; 4 та ін.]). Ознакою оцінки або впливу на читача можна вважати певну субституцію офіційної власної назви (пор. [5, с. 88]). Так, для антропонімів розрізняють такі субституції: 1) скорочення імені: *B. B.* замість *B. B. Путін*; 2) перифраза імені апелятивом: *Sparkanzlerin* для *A. Merkel*; 3) перифраза імені іншим власним іменем: «церковний Горбачов» замість *Олексія* [14, с. 164].

На відміну від німецького узусу український має теоретично більше можливостей на позначення певної особи завдяки використанню імені по батькові. Але, як показав проведений аналіз, в українських зовнішньополітичних інформаційних текстах таких колокацій не зафіксовано. У німецькомовному узусі ім'я по батькові не поширене. Використання тієї чи іншої форми власної назви: *ім'я, ім'я + по батькові, ім'я + по батькові + прізвище, ім'я + прізвище* тощо, може свідчити про відношення до особи (пор. [1, с. 141]). Вживання тієї чи іншої форми власного імені залежить від сфери комунікації насамперед від форми спілкування: усна чи писемна комунікація, а також ситуації.

Аналіз німецьких інформаційних текстів зовнішньополітичної тематики виявив такі частотні варіанти реалізації антропонімічної референції:

1. Прізвище, наприклад: *Schäuble, Niebel, Merkel*.

Це найчастотніша форма антропонімічної референції в інформаційних текстах. Її використовують переважно після першого повного згадування в самому тексті, або в заголовку за умови, якщо зазначена особа відома широкому колу читачів. К. Генгст [7, с. 189], проаналізувавши оніми в заголовках, зазначає, що коротка форма антропоніма може мати такі ознаки, як (1) неофіційність, (2) наближеність до читача і (3) оцінка. На нашу думку, саме стислість зумовлює частотність цього дейктичного антропонімічного маркера як в заголовках, так і в самому тексті.

2. Ім'я + прізвище, наприклад: *Wolfgang Schäuble, Dirk Niebel, Angela Merkel*. Така розгорнута форма антропонімічної референції в німецькому зовнішньополітичному дискурсі трапляється рідше за попередню, оскільки ім'я можна вважати інформаційно зайвим з огляду на те, що в контексті повідомлення читачеві й так зрозуміло, хто є референтом.

3. Офіційна посада + ім'я + прізвище, як-от: *Finanzminister Wolfgang Schäuble, Präsident Baschar al-Assad, Vize-Premier Bülent Arinc*. Такі складні словосполучення трапляються на початку інформаційної статті, коли вводять тему повідомлення. Читач отримує повну офіційну інформацію про особу, наприклад, *Polens Regierungschef Donald Tusk*. Антропонім представлений переважно ім'ям і прізвищем. У позиції виступають офіційні титули, посади тощо, наприклад: *Außenminister, Bundeskanzlerin, Präsident, Ministerpräsident* тощо. Варто зазначити, що артикль перед офіційною посадою використовують лише при наявності атрибута. У притилежному випадку загальна назва виступає як ядерне слово, а антропонім як експлікативна прикладка (пор. [2, с. 987]). Такі форми притаманні для антропонімів на позначення маловідомих осіб, де для читача важлива посада референта, а не власне ім'я, як-от: *die Pressesprecherin Kristina Potuptschik*.

Особливість референції німецьких антропонімів полягає в тому, що після прізвища наводиться в дужках також політична приналежність зазначеної особи, як-от: *Bundeskanzlerin Angela Merkel (CDU), Finanzminister Wolfgang Schäuble (CDU), Deutschlands Entwicklungshilfeminister Dirk Niebel (FDP)* тощо. Така референція притаманна виключно для німецьких посадовців, хоча діячі інших країн теж належать до різних партій у своїй країні.

4. Ім'я + прізвище + [.] + посада. Наприклад, *Caleb McCarray, Kuba-Koordinator im US-Außenministerium*. У таких колокаціях антропонім виступає ядром словоспо-

лучення, а орфографічно виокремлена посада – прикладкою.

5. Посада + [.] + ім'я + (звання) + прізвище. Наприклад, *der Parlamentarische Geschäftsführer der SPD-Bundestagsfraktion, Thomas Oppermann; der Chef der im Kongo kämpfenden Miliz FDLR, Ignace Murwanashyaka* тощо. У таких колокаціях вже антропонім виступає як прикладка. Він орфографічно виокремлюється комою. Основне слово детермінує артикль або займенник.

6. Посада (звання) + ім'я + прізвище + [.] + прикладка. Наприклад, *der syrische Armeedeserteur Oberleutnant Hussein Harmush, der Gründer der aufständischen Freien Syrischen Armee*. Такі антропонімічні колокації надають німецькомовному зовнішньополітичному дискурсу риси номінального стилю. Сучасні журналісти, правда, не зловживають ними, адже за використання саме таких словосполучень мова преси завжди зазнавала критики.

Решта референційних маркерів для антропонімів, як-от: апелятив, наприклад, *Präsident* тощо; займенникові маркери, як-от: *він, який*; описова референція, наприклад, *der 44-jährige Republikaner* тощо трапляються в німецькому зовнішньополітичному дискурсі не так часто, як в українському. Це зумовлено, очевидно, домінуванням різноманітних антропонімічних референцій у поєднанні з прізвищем. У цьому можна вбачати прагнення журналістів уникати непорозуміння при сприйманні інформації, адже часом займенники ускладнюють читачені однозначне розуміння інформації.

Аналіз українських інформаційних текстів виявив такі частотні варіанти реалізації антропонімічної референції: 1) прізвище, наприклад: *Яценюк, Назарбаєв, Штойбер*; 2) ім'я + прізвище, наприклад: *Володимир Путін, Ангела Меркель*; 3) ініціал імені + прізвище, наприклад: *В. Путін, А. Яценюк*.

Нами не зафіксовано в інформаційних текстах використання імені по батькові в повному чи скороченому вигляді. Очевидно, така форма не характерна для сучасних інформаційних жанрів. Серед цих форм домінує за частотою варіант *прізвище* або *ініціал імені + прізвище*. Адже ці форми референції можна вважати найбільш економічними.

4. Офіційна посада + ім'я + прізвище, як-от: *міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк, голова МЗС Сергій Лавров, президент Росії Дмитрій Медведєв*. Такі складні словосполучення трапляються на початку інформаційної статті при введенні референта. Антропонім представлений завжди ім'ям і прізвищем. У позиції виступають офіційні титули, посади тощо, як-от: *голова МЗС, президент США, верховний представник Євросоюзу* тощо.

Решта референційних маркерів антропонімів представлена виключно текстовими маркерами, як-от:

5. Апелятив, коли загальне ім'я виступає контекстуальним синонімом, наприклад *президент, міністр* тощо.

6. Описова референція, наприклад, *президент Росії, російський президент, президент РФ, перша особа, глава МЗС України, український міністр* тощо.

7. Займенникові референтні маркери: *він, який* тощо.

Зазначені в пунктах 5-7 контекстуальні маркери частіше трапляються в об'ємних інформаційних текстах, коли автор намагається стилістично урізноманітнити ан-

тропонімічну референцію. У інформаційних статтях журналісти намагаються дотримуватися такого принципу дейктичної референції: на початку викладу матеріалу наводиться повна ідентифікація антропоніма, а потім референцію здійснюють переважно через прізвище, або перераховані текстові маркери (5-7). У заголовковому блоці (надзаголовок, заголовок, підзаголовок) використовують, насамперед, антропоніми, виражені лише прізвищем, що зумовлено мовною економією.

Топоніми утворюють поруч з антропонімами другу важливу групу референційних об'єктів інформаційних газетних текстів. Аналіз вживання топонімів у німецькому й українському зовнішньополітичному інформаційному дискурсі не виявив суттєвих розбіжностей між ними. В обох лінгвокультурах спостерігається подібність використання топонімічної референції. Це зумовлено тематикою цієї інформаційної царини: актуальні події у світі. Найчастотнішими топонімами є назви провідних розвинутих країн, як-от: *die USA, China, Russland, Frankreich, Hmetchina, Italiya, Ispaniya* тощо, або тих країн, де відбуваються певні політичні, соціальні події, як-от: *Griechenland, der Irak, Somalia, Ägypten, Pociya, Kirgizistan, Iran* тощо. Постійним атрибутом інформаційних текстів є також назви міст, наприклад, *Paris, Washington, Moskau, Varшава, Pekin, Seul* та інші як у прямому, так і в метонімічному значенні при зазначенні уряду країни. Розбіжності спостерігаються лише в кількості топонімів. Адже німецькі видання, використовуючи дані різних інформагентств, ширше інформують свою аудиторію про події у світі, ніж українські, які й досі переважно повідомляють про події в країнах пострадянського простору. Така диспропорція зумовлена, насамперед, прагматичними і екстралігвістичними чинниками, а саме політичними й економічними.

Підсумовуючи проведений аналіз вживання антропонімів і топонімів у сучасному німецькому й українському зовнішньополітичному дискурсах, можна зазначити таке. Якщо при топонімічній референції спостерігається подібність вживання географічних назв у двох лінгвокультурах, то при антропонімічній референції при майже однаковому наборі колокацій простежуються певні особливості в німецькій і українській лінгвокультурах: для німецької притаманні розгорнуті атропоніми з прикладками, а для української – вживання їх текстових маркерів.

Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо зіставлення інших видів власних назв в інформаційному зовнішньополітичному дискурсі зазначених лінгвокультур.

Література

1. Шмелев Д. Н. Современный русский язык / Шмелев Д. Н. – М. : Просвещение, 1977. – 335 с.
2. Duden. Die Grammatik. – Mannheim [u.a.] : Dudenverlag, 2009. – 1343 S.
3. Fleischer W. Zum Verhältnis von Name und Appellativum im Deutschen / W. Fleischer // Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig. – 13. – S. 369–378.
4. Jäger G. Eigennamen und Eigennamenparaphrase / G. Jäger // Beiträge zur Onomastik. – Berlin, 1984. – S. 171–177.
5. Gläser R. Substitution von Eigennamen in britischen und amerikanischen Presse-texten / R. Gläser // Studia Onomastica VI, Beiheft 13/14. – 1990. – S. 87–95.

6. Gyger M. Namen-Funktion im historischen Wandel: Beobachtungen zum Gebrauch von Personennamen in Presstexten aus den Jahren 1865 bis 1981 / Mathilde Gyger. – Heidelberg : Winter, 1991. – 244 S.

7. Hengst K. Eigennamen in Medien – dargestellt an Beispielen aus der deutscher und russischer Presse / Karlheinz Hengst, Natalija Vladimirovna Vasil'eva // Namenforschung und Namendidaktik / Kurt Franz, Albrecht Greule (Hrsg.). Baltmannsweiler : Schneider-Verl. Hohengehren, 1999. – S. 186–207.

8. Kalverkämper H. Textlinguistik der Eigennamen / Hartwig Kalverkämper. – Stuttgart : Klett-Cotta, 1978. – 454 S.

9. Lenk H. E. H. Personennamen im Vergleich : Die Gebrauchsformen von Anthroponymen in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Finnland / H. E. H. Lenk. – Hildesheim, Zürich, New York : Georg Olms Verlag, 2002. – 490 S.

10. Lüger H.-H. Pressesprache / H.-H. Lüger. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 169 S.

11. Naumann H. Eigennamen als Textkonstituenten / Horst Naumann // Namen in Sprache und Gesellschaft / Andrea Rendler, Silvio Brendler (Hrsg.). – Hamburg : Baar, 2011. – S. 156–167

12. Nübling D. Namen : Eine Einführung in die Onomastik / Damaris Nübling, Fabian Fahlbusch, Rita Heuser. – Tübingen : Narr, 2012. – 367 S.

13. Paulikat F. Eigennamen in Presstexten. Studien zu Formen und Funktionen des Eigennamengebrauchs in der französischen Pressesprache / Frank Paulikat. – Frankfurt / M., Berlin [u.a.] : Lang, 2001. – 252 S.

14. Probst L. Eigennamen in publizistischen Texten und ihr Stellenwert bei der Vermittlung des Russischen / L. Probst // Der Text in Forschung und Lehre / Wolfgang Gladrow und Irene Dehmel (Hrsg.). – Frankfurt a.M. u.a. : Peter Lang, 1997. – S. 162–168.

15. Reformatskij A. A. Zur Stellung der Onomastik innerhalb der Linguistik / A. A. Reformatskij // Sowjetische Namenforschung / Ernst Eichler, Wolfgang Fleischer, A.V. Superanskaja (Hrsg.). – Berlin : Akademie-Verlag, 1975. – S. 11–32.

Kiyko Y. Y. *Nomina propria in German and Ukrainian information foreign policy discourses*

The article deals with the comparative analysis of German and Ukrainian nomina propria collocations in information foreign policy discourses. As a result of the analysis of modern quality daily newspapers some features of anthroponyms in linguacultures are revealed.

Key words: anthroponomy, place names, information discourse, the German press, the Ukrainian press.

Кийко Ю. Е. *Nomina propria в немецком и украинском информационных внешнеполитических дискурсах*

В статье сравниваются коллокации онимов в немецком и украинском информационных внешнеполитических дискурсах. В результате анализа современных передовых газет выявлены некоторые особенности употребления антропонимов в обеих лингвокультурах.

Ключевые слова: антропонимы, топонимы, информационный дискурс, немецкая пресса, украинская пресса.

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

(на материале украинно-, русско- и англоязычных коротких журнальных статей)

В статье рассматриваются особенности использования прецедентных текстов в публицистическом дискурсе. Выявлены случаи эксплицитного и имплицитного включения претекста с учетом трансформаций, к которым прибегает продуцент украинно-, русско- и англоязычных коротких журнальных статей.

Ключевые слова: прецедентный текст, эксплицитный, имплицитный, трансформация, публицистический дискурс.

Актуальность выбранной темы обусловлена повышенным интересом языковедов к изучению тех функционально-стилевых текстовых подсистем, которые приобретают особую социальную значимость в современном обществе. Первостепенное значение в этом плане имеют публицистические тексты, поскольку именно они репрезентируют когнитивные стереотипы представителей определенной этнолингвистической общности: «Среднестатистический мыслительный уровень личности общества частично, если не во многом, формируется через средства массовой коммуникации» [1, с. 202].

Публицистический текст является продуктом медиадискурса – феномена, который реализуется в диалектическом единстве языковых и медийных признаков и обрывается в результате взаимодействия политических, экономических и культурных факторов [4].

К инвариантным свойствам текстов рассматриваемого типа относятся: 1) синтез информативной и воздействующей функций; 2) коммуникативная общезначимость, общедоступность; 3) специальный отбор используемых языковых средств, определяемый их социально-оценочными качествами и возможностями в плане эффективного воздействия на массовую аудиторию; 4) стандартизованность средств выражения.

Одной из характерных особенностей публицистического дискурса является активное применение элементов предшествующих текстов, в терминологии Ю. Н. Караулова [3], – прецедентных текстов (далее – ПТ).

ПТ выступают для реципиента когнитивными стереотипами, под которыми понимаются наиболее стандартные представления, связанные с употреблением тех или иных цитат, крылатых выражений, названий, имен, знакомых носителям данного языка и характерных для данного этнокультурного дискурса. При этом использование интертекстуальных ссылок основывается на общности апперцепционной базы и культурного опыта реципиента и продуцента текста. Если данный опыт не совпадает, то желаемый эффект может быть не достигнут. Отсутствие у реципиента текста необходимых знаний истории и филологии приводит к игнорированию им

элементов претекста и сводит процесс чтения просто к поверхностному восприятию информации.

ПТ являются знаками предшествующей или современной культуры, при применении которых продуцент публицистического текста использует в качестве критериев оценки культурные приоритеты, что означает подключение к осмыслению референциальной ситуации более широкого спектра оценок: между референциальной ситуацией и ее представлением в тексте оказывается посредник – «интертекстуальный коррелят» [2].

Цель данной статьи – рассмотреть особенности использования прецедентных текстов в публицистическом дискурсе и определить способы их включения в медиатекст.

Материалом исследования послужили короткие статьи из журналов на украинском, русском и английском языках. Причина обращения к текстам малого объема следующая: «эти тексты обозримы и наблюдаемы в самых мелких их деталях» [5, с. 76].

Анализ экспериментального материала показывает, что включение ПТ в статью может осуществляться как **эксплицитным**, так и **имплицитным** способом.

В случае использования ПТ в эксплицитном виде фрагменты предшествующего текста представлены в статье вербально:

Як корабель назвати, так він і попливе [Політика і культура, 2001, № 42] (цитата из «Приключений капитана Врунгеля»);

Свой среди чужих [Эхо планеты, 2002, № 14] (редукция названия кинофильма «Свой среди чужих, чужой среди своих»);

While the commands are dubbed in French, the trainers are pure American, from their fluffy hair to their fuchsia tights. "French audiences are used to that," says Ferrari. "After all, it's just like 'Baywatch'" [Newsweek, 2002, № 16] (название американского сериала «Baywatch»).

При таком способе включения ПТ в статью четкая граница «своего» и «чужого» текста может теряться, как, например, в случае квазичитации, характеризующей отсутствием графического маркирования включенного отрезка и точного указания на источник цитаты в виде ссылки в тексте, сноски или примечания.

Как видим, использование претекста создает двуплановость сообщения, поскольку ПТ являются своего рода сигналом, вызывающим целый комплекс ассоциативных представлений. Прагматический эффект этого приема строится на столкновении объема информации, стоящего за определенным ПТ, и конкретной референциальной ситуацией.

В рассматриваемых статьях в качестве ПТ функционируют названия художественных произведений, кинофильмов, стихотворные и прозаические цитаты, библейские выражения. При этом отличительной чертой ПТ в статьях всех трех лингвокультур является их узнаваемость, что является следствием установки на понятные и близкие массовому реципиенту ассоциации.

В некоторых случаях включаемые в статью ПТ подвергаются **трансформациям**. По нашим данным, наиболее частый вид трансформации – замена ключевого слова на слова, связанные с содержанием статьи, представляющие суть сообщения.

Например:

«Укрзалізниці» і неба мало, і землі [Політика і культура, 2001, № 38] (трансформированная цитата из песни «Ах, эта свадьба»);

У хорватов длинные руки [Эхо планеты, 2002, № 17] (квазичитата из «Двенадцати стульев» Ильфа и Петрова, использованная в качестве заголовка статьи, посвященной угрозам мафиозных группировок, контролирующих футбольный тотализатор на территории Хорватии, в адрес экс-тренера сборной Великобритании по футболу);

Return of the 'Wild Ones' [Newsweek, 2002, № 14] (трансформация названия фильма с участием Марлона Брандо «The Wild One»).

Более сложным случаем включения ПТ в статью является использование эксплицитно лишь маркера претекста, который соотносит содержание текста с прецедентным фактом, историческим или литературным. При таком способе включения ПТ наблюдается эффект «растворенного присутствия» [6, с. 58], что можно проиллюстрировать примерами из трех указанных языков:

Плющ між двома в'язанками сіна

... Серцем він в одному списку з Віктором Ющенком, однак членство в НДП зобов'язує бути в рядах блоку «За єдину Україну». Олії у вогонь підлив і лідер НДП Валерій Лустойченко, заявивши, що якщо Плющ вирішить йти на вибори з Ющенком, то йому доведеться вийти з НДП. Чим ускладнив і без того нелегкий вибір спікера. Свого часу Буріданів віслюк, який вибирав між двома смачними в'язанками сіна, закінчив зле – помер з голоду. Іванові Плющу вибрати між двома блоками ще важче... [Політика і культура, 2001, № 45];

Метят в Геростраты

33 года датчанин Юрген Нэш молчал как рыба и вот раскололся: в ночь на 24 апреля 1964 года он, а не кто другой, отпилил голову знаменитой Русалочке, украшающей копенгагенский порт с 1913 года... [Эхо планеты, 2002, № 16];

Pyrrhic Win?

It should have been no contest. On one side of the court: McDonald's, a \$30 billion-a-year corporation. On the other: a pair of environmentalists blaming the company for a slew of offenses, including ruining rain forests and third World starvation. Before the three-year libel case was settled, McDonald's had spent some \$16 million. The company won only a point victory – and \$98 – but took a PR beating. Defendants Dave Morris and Helen Steel repeatedly bashed the company, and McDonald's appeared to many to be trying too hard to gag its critics. Says London PR specialist Quentin Bell: «McDonald's may have won the battle but lost the war» [Newsweek, 2002, № 44];

При рассмотрении особенностей имплицитного использования ПТ в коротких журнальных статьях на трех языках обращает на себя внимание тот факт, что данные образования ориентированы на минимум историко-филологических знаний реципиента. Иначе говоря, от реципиента не требуется по-настоящему глубокого знания мифологии, произведений классиков и современников, библии и других достижений мировой культуры и цивилизации. Используемые аллюзии, однако, создают у реципиента иллюзию «принадлежности» к образованным слоям общества, что льстит его тщеславию.

Примечательно, что даже в тех случаях, когда российские статьи посвящены событиям зарубежной жизни, для адекватного описания референциальной ситуации, относящейся к инокультурным реалиям, продуцент текста предпочитает использовать интертекстуальные ссылки на русскоязычные художественные произведения или отечественные исторические личности, т.е. обращается к национальным или советским стереотипам. Например:

Иранский Мичурин

Иранский селекционер Мехрали Алиджани получил урожай помидоров, выращенных на картофельном кусте. ...В интервью газете «Иран» Алиджани сообщил, что теперь он попытается получить устойчивый гибрид, для чего собирается опылять цветы картофеля пыльцой томатов.

Удачливый селекционер пока еще не дал имени своему детищу. Как известно, персонаж романа о солдате Чонкине нарек аналогичное чудо «ПУКС», что означало «Путь к социализму»... [Эхо планеты, 2002, № 11].

Необходимо отметить, что частота встречаемости и способ включения ПТ зависят от типа текста и его инвариантных характеристик. Так, если в научном дискурсе в случае включения «чужого» текста обязательным является четкое указание на авторство, а в художественных произведениях изобилуют случаи игры с ПТ и доминирует имплицитный способ ссылки на претекст, то в публицистическом тексте удельный вес ПТ ограничивается такой его дискурсивной характеристикой, как общедоступность. Установкой не только на передачу фактуальной информации, но и на выполнение «развлекательной» функции (ПТ используются продуцентом текста с целью снижения банальности в способах подачи информации) определяется способ включения в статью ПТ.

Таким образом, включение в публицистический дискурс элементов претекста (в эксплицитном / имплицитном, неизменном / трансформированном виде), которые выступают в качестве прецедентных текстов-стимулов, активизирует в сознании и национально-специфичной концептуальной картине мира реципиента определенные представления, связанные с теми или иными цитатами, названиями, именами и т. п. При этом автор статьи манипулирует прецедентными феноменами в расчете на появление у читателя желательных ассоциаций.

Литература

1. Дмитриева О. Л. Массовая коммуникация, массовое сознание, массовые «болезни» языка / О. Л. Дмитриева // Горбаневский М. В., Караулов Ю. Н., Шаклеин В. М. Не говори шершавым языком: О нарушениях норм литературной речи в электронных и печатных СМИ. – М., 2000. – С. 202–208.
2. Жолковский А. К. Блуждающие сны: Из истории русского модернизма / А. К. Жолковский. – М.: Советский писатель, 1992. – 432 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – 2-е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 264 с.
4. Крапива Ю. В. Дискурсивные особенности публицистического текста / Ю. В. Крапива // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2005. – № 666. – С. 133–137.

5. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е. С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Т.1. – М., 2001. – С. 72–81.

6. Отье-Ревю Ж. Явная и конститутивная неоднородность: к проблеме другого в дискурсе / Ж. Отье-Ревю // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса: [пер. с фр. и португ.] / общ. ред. и вступ. ст. П. Серию; предисл. Ю. С. Степанова. – М.: Прогресс, 1999. – С. 54–94.

Krapiva Yu. V. Precedent Texts in Publicistic Discourse (on the Material of the Short Magazine Articles in Ukrainian, Russian and English).

The paper in question highlights peculiar features of precedent texts using in publicistic discourse. In the course of this study the explicit and implicit ways of the pretext using are determined; the transformations of the precedent texts by the producer of the short magazine articles in Ukrainian, Russian and English are considered.

Key words: precedent text, explicit, implicit, transformation, publicistic discourse.

Крапива Ю. В. Прецедентні тексти в публіцистичному дискурсі (на матеріалі українсько-, російсько- й англійських коротких журнальних статей).

У статті розглянуто особливості використання прецедентних текстів у публіцистичному дискурсі. Виявлено випадки експліцитного й імпліцитного залучення претексту, урахувавши трансформації, до яких вдається продуцент українсько-, російсько- й англійських коротких журнальних статей.

Ключові слова: прецедентний текст, експліцитний, імпліцитний, трансформація, публіцистичний дискурс.

УДК 811.111'42

Г. Т. Крижанівська

СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ТЕКСТІВ ЖАНРУ

«ІНТЕРВ'Ю-МОНОЛОГ»

(на матеріалі сучасних англійських жіночих журналів)

У статті аналізується структурна модель інтерв'ю-монологів та її роль у реалізації їхньої комунікативно-прагматичної спрямованості. Досліджуються структурно-семантичні та прагматичні особливості текстових блоків текстів цього жанру.

Ключові слова: інтерв'ю-монолог, жанр, текст, структура, текстовий блок, комунікативно-прагматична мета.

Комунікативно-прагматичний вектор сучасної наукової лінгвістичної парадигми зосереджує основний дослідницький інтерес на різнобічному висвітленні особливостей використання мови в різних комунікативних ситуаціях. Важливою постає

проблема аналізу різноманітних жанрів [2; 9; 10; 13] як найефективніших механізмів інтерпретації у розгляді ситуацій використання мови. Особливої уваги заслуговують розвідки у сфері засобів масової інформації, оскільки останні є потужними інструментами впливу на громадську думку, вироблення та прийняття рішень. Цікавим у цьому аспекті видається дослідження сучасних жіночих журналів, які, зважаючи на їхній наклад та популярність, є вагомими засобами формування уподобань, світогляду, цінностей та естетичних смаків сучасної жінки (див., наприклад, [1; 3; 11; 14]). Метою статті є дослідити особливості структури, семантики та прагматики текстів такого поширеного на сторінках сучасних англомовних жіночих журналів жанру, як «інтерв'ю-монолог» (далі – ІМ).

В основі інтерв'ю-монологу лежить одне запитання журналіста до жінки, яка представлена як така, що існує реально, на потенційно цікаву для жіночої аудиторії тему. Відповідь жінки подано у формі розповіді, яка ґрунтується на основі її власного досвіду. Теми ІМ характеризуються злободенністю й приватністю, що зумовлює популярність жанру – можливість зазирнути у приватний світ інших завжди привабливе та інтригує. Комунікативна мета ІМ полягає у тому, щоб запропонувати, на прикладі досвіду жінки, з'ясування важливої життєвої проблеми та сформуванати належне ставлення до зображеної ситуації. Популярність цього жанру уможливорює його функціонування як потенційного засобу пропагування та формування образу сучасної жінки на сторінках жіночих часописів. Зупинимося на структурно-семантичних та прагматичних особливостях його текстів.

ІМ як продукт мовленнєвої діяльності має свою типову структурну модель, яка забезпечує реалізацію його комунікативно-функціональної спрямованості. Вона містить заголовок, вріз та основний текст, а її смислова структура відтворює структурну організацію усної розповіді, запропоновану В. Лабовим [12], тобто містить такі повторювані епізоди, як «резюме», «інтродукція», «ускладнення», «розв'язка», «оцінка» та «кода». Назви цих повторюваних епізодів використовуватимемо на позначення структурних елементів – текстових блоків (у термінах А. Мецлера [7, с. 48-49]) – інтерв'ю-монологів: «резюме», репрезентованого заголовком та врізом; «інтродукції», «ускладнення», «розв'язки», «оцінки» та «коди», які складають основний текст ІМ.

Заголовок ІМ реалізується синтаксичною моделлю, конститутивними рисами якої є конструкції поширеного двоскладного та складного речень: *I'm living with cancer, not dying from it* [25]; *Cancer stole my sex life but it won't get me* [15]. Вони спрямовані на таке представлення інформації, яке дає змогу читачам легко та швидко зорієнтуватися щодо основного змісту розповіді. Це уможливорює функціонування заголовку як «резюме» у смисловій структурі ІМ.

Модель поширеного речення акцентує увагу на деталі, задає певний ракурс у представленні події, робить її близькою саме для жіночої аудиторії, адже деталізованість є однією з рис жіночого мовлення. Це свідчить про антропоцентричність заголовків ІМ, їхню здатність формувати власну аудиторію та впливати на неї. Наприклад, у заголовку *I used to be a heroin addict prostitute* [21] означення *heroin addict* іменника *prostitute* вказує на причину аморальної поведінки жінки, імплікуючи думку про те, що під впливом наркотику жінка схильна до такої поведінки. Атрибутивна

конструкція *heroin addict* викликає у свідомості читачів низку асоціацій, пов'язаних із реабілітаційними центрами, групами довіри, що функціонують у західному суспільстві. Це дещо пом'якшує пейоративну маркованість іменника *prostitute*, знімає можливе негативне ставлення читачок до жінки – виникає почуття жалю, співчуття, бажання допомогти, що зближує аудиторію з нею, формує довірливу, приятельську атмосферу спілкування.

Взаємозв'язок суб'єктивного та егоцентричного в потенціалі жанру реалізується у таких детермінантних особливостях його заголовків, як використання експресивної конструкції «пряма мова» та наявність займенника першої особи однини. Семантико-стилістичний аналіз засвідчив важливу роль алюзій (*I was a teenage Lolita* [20]), метафор (*I escaped uncle Saddam's clutches* [24]), слів із сильним асоціативним полем (*My eye infection turned out to be cancer* [23]), прийомів протиставлення та заперечення (*Was I a girl or a boy?* [16]; *I don't want kids – don't hate me* [19]), а також квантифікативних одиниць (*I'm a mother first, disabled second* [18]) у реалізації ідеологічного потенціалу заголовків ІМ. Вони акцентують на пріоритетах та цінностях сучасної жіночої аудиторії [4, с. 67-72]. Зміст заголовків співвідноситься з орієнтирами на приватність, внаслідок чого формується притаманна жанру невимущена атмосфера приятельського спілкування.

Наступним елементом структурної моделі текстів ІМ є вріз. Вріз – журналістський термін, покликаний позначити елемент публіцистичного тексту, який розташований відразу під заголовком, і обов'язковий для усіх матеріалів, довгих за 100 рядків, оскільки коротко інформує про суть публікації [5, с. 72]. У ІМ він представлений одним-двома реченнями, які інформують про що йтиме мова у розповіді, а тому виконує подвійну роль «резюме» та «інтродукції» у смисловій структурі жанру. Функціональна спрямованість врізу зорієнтована на підтримку та доповнення змісту заголовка:

(заголовок) *I'm a survivor of maternal abuse*

(вріз) *Constance Briscoe overcame the horrors of her childhood to become one of Britain's first black female judges. Katy Regan hears her inspirational story* [17].

Наведений заголовок привертає увагу своєю подієвістю. Зустріч із жертвами різноманітних катастроф, політичних, культурних, а також сексуальних переслідувань не дивина у наш час, тоді як спілкування з жертвою материнського знушання, та ще й у потенційно жіночій аудиторії, безумовно провокує хвилю найрізноманітніших запитань та емоцій. Конкретизуючи інформацію заголовка, вріз, однак, зберігає інтригу. Повідомлення про те, що жертвою була жінка, посада й позиція якої аж ніяк не узгоджуються зі статусом жертви, підтверджує сенсаційність інформації. Аксіологічне звучання заголовка, що реалізується у використанні іменника *abuse*, підтримується врізом за рахунок наявності слова *horrors*.

Вріз інформує про комунікативну ситуацію жанру: повідомляє основну інформацію: «хто», «кому», «коли», «що» та «як». Така функціональна спрямованість врізу дає змогу йому виконувати роль «інтродукції» у структурі ІМ. Він вводить необхідну інформацію про героїню розповіді (її ім'я, прізвище, вік, іноді професію, місце проживання, імена дітей, чоловіка, тривалість шлюбу / стосунків тощо), що дає уявлення про її соціальний статус. Соціальний дейксис героїні – стаття, серед-

ньостатистичність способу життя, активність соціальної позиції – провокує виникнення в аудиторії відчуття єдності з нею. Так формується приятельська атмосфера спілкування жанру: *Emily Borau is just 23, yet has already lost her father, Peter, 51, and her sisters, Izzy, 17, and Anna 21, all of whom took their own lives. Here, she talks to Clare Campbell about how she's found the strength to move on* [22]. Деталізованість викладу – ім'я, прізвище, вік героїні та її родичів – сприяє формуванню дружньої ситуації спілкування, адже що більше ми знаємо про людей, то ближчими вони для нас стають. Ці деталі також акцентують на реальності проблеми, її гостроті (інформація про вік вказує на те, що з цієї проблемою стикаються люди різного віку).

Вріз – єдиний елемент смислової структури ІМ, де інформація подана не від першої особи. Він вводить у контекст особу автора – журналістки, яка знайома з героїнею і знає про її проблему. Вона виконує роль «посередниці» – представляє жінку читачкам журналу. Роль «посередниці» в контексті ІМ не випадкова. Логічно, що свої потаємні думки та подробиці особистого життя люди не звіряють незнайомим, а лише тим, кому довіряють, поважають, на чию підтримку розраховують. Саме таку роль беруть на себе жіночі часописи, об'єктивізуючись у конкретній особі: *At just 28, Sarah-Jayne Taylor is one of Britain's youngest surrogate mothers. Here, she tells Cosmo why having babies for other people is the greatest gift of all* [22]; *Single mothers by choice are a hot topic for debate. Arnelle Kendall, 44, tells Shona Sibary why she decided to have her daughter, Shaelah, on her own* [17]. Скорочена розмовна форма назви журналу *Cosmopolitan – Cosmo*, ім'я та прізвище журналістки – *Shona Sibary*, яка репрезентує видання *Woman & Home*, вказують на те, що жіночі журнали беруть на себе роль «приятельок», які завжди готові вислухати та допомогти. Використання у врізі дієслова чи іменника, які називають мовленнєву дію як таку, що виключає домінування тієї чи іншої сторони у спілкуванні (наприклад, *tell, talk, reveal, relive*), підкреслює рівноправні статусні позиції комунікантів у ситуації жанру. Використання прислівників *here* або *now*, дієслів мовлення *to tell, to reveal, to relive*, вжитих у третій особі однини теперішнього часу, зближує адресата та адресанта у часі. Ці лексичні одиниці вказують на те, що комунікативний акт має місце тут і зараз. Це привертає увагу, залучає до спілкування.

Отже, функціональна спрямованість врізу зорієнтована на підтримку та доповнення прагматики заголовка, що реалізується в особливостях його структурно-семантичної організації. Деталізованість його викладу, введення інформації про особу автора та використання особових займенників множини слугують формуванню симетричних відносин між адресатом та адресантом. Автоцентричність врізу зумовлено його насиченістю емотивно-оцінною лексикою, експресивністю синтаксичних конструкцій та викладом від третьої особи, судження та оцінка якої мають важливе значення для читачок жіночих журналів.

У дослідженні прагматики функціонально-зумовлених семантичних особливостей текстових блоків основного тексту ІМ фокусуємо увагу на зв'язках та відношеннях речень (див. детальніше А. Мамаліга [6], О. Рефоровська [8]), завдяки яким формується смислова цілісність кожного блоку. Текстовий блок «інтродукція» передбачає таку характеристику місця, часу, обставин та головних дійових осіб, яка відображає інтереси, акцентує на спільному досвіді й цінностях жінки – суб'єкта

розповіді, та аудиторії жіночих журналів. Синтаксична організація «інтродукції» спрямована на пояснення, розширення, коментування інформації основних речень цього блоку, що надає йому інформаційної насиченості: Основне речення *I'd had a miserable few years since my father died of cancer in September 2000.* Коментування *My mum and I had nursed him at our home in Penarth, near Cardiff, for 13 months. I'd given up my job as a makeup artist to go back to University and do a psychology degree, which left me short of money. I was also single and all my friends were getting married and starting families. I felt lonely at a different place in my life to everyone around me* [17].

Основне речення повідомляє про те, що жінка дає негативну оцінку певному періоду свого життя, а наступні речення, через сукупність своїх смислів, аргументують цю оцінку. Незважаючи на різноплановість обставин, про які йдеться у кожному окремому реченні, вони пов'язані тісним паралельним та тематичним зв'язком. Деталізованість викладу, повторення сполучника *and*, прийом протиставлення *to be single – to be married* сприяють накопиченню інформації про героїню, а спільний досвід, на який орієнтовано цю інформацію, сприяє виникненню у читачів ідентичних чи подібних до тих, що відчуває героїня, емоцій. Таке залучення до емоційної співучасті стає важливою передумовою для адекватної оцінки усіх наступних дій цієї жінки.

«Ускладнення» дає характеристику основних конфліктних подій та стосунків, що розкривають головну проблематику текстів ІМ, з експліцитною драматичною тональністю. Синтаксична побудова цього текстового блоку характеризується відношеннями інтелектуально-емоційного реагування і передбачає радше акцентуацію, аніж презентацію інформації: Основне речення *By the time I got home, I was a mess.* Інтел-емоц. супровід *To have your gender questioned is barbaric. There's no worse insult for a woman than to be told that the nation thinks she's a man* [17].

Основне речення вказує на емоційний стан збентеження та шоку у героїні, а наступні аргументують його. Інфінітивна форма підмета *to have*, експресивність та експліцитність аксіологічного потенціалу порівняльної конструкції *no worse than* відображає емоційну основу аргументації. Присвійний займенник *your* та неозначений артикль перед іменником *woman* характеризують ситуацію як таку, в якій може опинитися будь-яка жінка, що слугує залученню читачів до емоційної співучасті. Паралельний зв'язок цих речень стосовно основного реалізується у пейоративному забарвленні слів *insult, barbaric*, яке співвідноситься з іменником *mess*, інтенсифікуючи його негативно-оцінний ореол. Так моделюється ситуація «охоплення емоціями» з метою переконання, реалізуючи аргументативний потенціал цього блоку. Безпосереднє переживання, характер та сила емоцій, які відчуває жінка – суб'єкт розповіді, передаються аудиторії і стають чи не єдиним, проте достатнім аргументом для винесення оцінного судження.

Функціональна спрямованість текстового блоку «розв'язка» ґрунтується на його тісному зв'язку з попередніми блоками, що маніфестується крізь різноманітні засоби тематичного зв'язку. Синтаксична конструкція цього текстового блоку спрямована на введення інформації про міркування, асоціації, почуття жінки – суб'єкта розповіді, стосовно розв'язання проблеми: Основне речення *After about three months, I decided it was time to pull myself together.* Розширення *I wouldn't let this beat me. So, one*

night, I opened a bottle of wine with my mum and considered my options. I decided I could either emigrate, or get myself looking fabulous and show the nation the real Lisa that was hidden inside [17].

Часова постпозиція подій, викладених у поданому фрагменті цього текстового блоку стосовно попередніх реалізується у фразі *after about three months*. Це орієнтує щодо періоду часу, який минув від конфліктної ситуації, а позиція цієї фрази на початку речення наголошує, що саме наслідки проблеми спонукають жінку до її вирішення. Тематичний зв'язок «розв'язки» з «ускладненням» реалізується у наявності займенника *this*. Складання інформації в один смисл здійснюється через односпрямованість предикативних конструкцій, виражених дієсловами розумової діяльності *to consider, to decide*, що вказує на раціональний підхід до вирішення проблеми.

Текстовий блок «оцінка» несе інформацію про думки та почуття героїні ІМ стосовно викладеної у попередніх блоках ситуації. Важливою особливістю його мовної організації є поєднання часових категорій теперішнього та минулого та приєднувальні конструкції, які, підтверджуючи повідомлення основного речення, зміщують акцент із суб'єктивного на об'єктивне у формуванні оцінної спрямованості висловлювань: Основне речення *It wasn't easy, but gradually I took control and, six years on, I'm winning*. Аргументування *I do some work for Welsh radio. I feel like I've turned my life around* [16]. Аксіологічний потенціал «оцінки» спрямовано на маніфестацію активної позиції жінки у сучасному суспільстві, що конструє її образ як сильною, цілеспрямованою, спроможною з'ясувати проблеми особистості.

Текстовий блок «кода» – останній елемент смислової структури ІМ – надає розповіді логічної завершеності й відіграє важливу роль у інтерпретації викладеної інформації. Особливістю його структурно-семантичної організації є використання особових, неозначених, означальних займенників, інфінітивних конструкцій у ролі підмета, викладу інформації у Present Indefinite: *You never know what's round the corner – a reminder for us all to enjoy everyday to the full* [23]; *I hope that by talking about the emotional aftermath of suicide, I can help others find a different path out of their desperation* [19], спрямованих акцентувати загальний характер представленої ситуації. Прагматика блоку реалізується крізь його паралельний зв'язок із заголовком, що сприяє цілісності текстів ІМ.

Отже, композиційно-структурний рівень інтерв'ю-монологу будується відповідно до чіткої моделі, з цілком незначними змінами у структурі тексту, зумовленими існуванням вторинного адресанта у його комунікативно-когнітивному просторі. Характерною особливістю цієї моделі є наявність експліцитно ідентифікованих текстових блоків. У межах кожного текстового блоку речення функціонують як елементарні іллокутивні елементи, спрямовані на вираження мотивів, інтенцій, ментальних та емоційних актів мовця, під впливом яких в аудиторії формується належне розуміння та оцінка ситуації. Наявність усіх зазначених блоків, їхня одноманітність, повторення та чітка послідовність вказують на високу передбачуваність структури текстів ІМ, яка діє як маніпулятивний механізм, спрямований на формування в аудиторії певних очікувань, навіювання виразного комунікативного смислу: демонструвати образ сучасної жінки – стиль її життя, моральні орієнтири, бажані

форми соціальних взаємовідносин. Завдяки цьому відбувається кристалізація та орієнтація світогляду аудиторії.

З огляду на проведені дослідження та його результати, перспективними видаються дослідження структурно-семантичних та прагматичних особливостей текстів інших жанрів, реклами сучасних жіночих журналів, питання їхніх комунікативних стратегій.

Література

1. Альперина С. И. Адаптация женских иностранных изданий к российскому медиарынку (на примере журналов «Космополитэн» и «Элль») : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика» / С. И. Альперина. – М., 2003. – 24 с.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 263 с.
3. Демченко В. Д. Феномен жіночого глянцевого часопису: особливості читачького сприйняття / В. Д. Демченко // Наукові записки Інституту журналістики. – 2002. – № 8. – С. 9–13.
4. Крижанівська Г. Т. Комунікативно-прагматичні та семантико-стилістичні особливості медіа-жанру «інтерв'ю-монолог» (на матеріалі сучасних англomовних жіночих журналів) : дис. на здобуття наук. ступеня. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Г. Т. Крижанівська. – Львів, 2011. – 212 с.
5. Гід журналіста : збірка навчальних матеріалів, складених за французькою методикою вдосконалення працівників ЗМІ / [упоряд. й адапт. А. Лазарева]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 1998. – 96 с.
6. Мамалыга А. И. Структура газетного текста / А. И. Мамалыга. – К. : КНЛУ, 1983. – 130 с.
7. Мецлер А. А. Прагматика коммуникативных единиц / А. А. Мецлер. – Кишинев : Штиинца, 1990. – 102 с.
8. Реферовская Е. А. Лингвистические исследования структуры текста / Е. А. Реферовская. – М. : Наука, 1983. – 213 с.
9. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1997. – С. 88–99.
10. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с.
11. Caldas-Coulthard C. 'Women who pay for sex and enjoy it': Transgression versus morality in women's magazines / Carmen Rosa Caldas-Coulthard // Text and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis / [eds. C. Caldas-Coulthard, M. Coulthard]. – N. Y. : Routledge, 1996. – P. 250–270.
12. Labov W. Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience / William Labov, Joshua Waletzky // Essays on the Verbal and Visual Arts / [ed. J. Helm]. – Seattle : University of Washington Press, 1967. – P. 12–44.
13. Swales J. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / John Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.
14. Teso-Craviotto del M. Words that matter: Lexical choice and gender ideologies in

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Cosmopolitan. – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – December. – 320 p.
17. Cosmopolitan. – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – February. – 330 p.
18. Cosmopolitan. – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – October. – 345 p.
19. Marie Claire – L. : National Magazine Co. Ltd., 2008. – July. – 290 p.
20. Marie Claire – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – January. – 340 p.
21. Marie Claire – L. : National Magazine Co. Ltd., 2010. – June. – 330 p.
22. Marie Claire – L. : National Magazine Co. Ltd., 2010. – July – 342 p.
23. Marie Claire – L. : National Magazine Co. Ltd., 2010. – September. – 338 p.
24. SHE – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – February. – 260 p.
25. Woman & Home – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – May. – 248 p.
26. Woman & Home – L. : National Magazine Co. Ltd., 2009. – October. – 280 p.

Kryzhaniv's'ka H. T. Structure, semantics and pragmatics of interview-monologue genre (based on modern English women's magazines)

The article investigates the structural model of interview-monologue genre and its role in maintaining the communicative and pragmatic goal of the genre. The attention is drawn to structural, semantic and pragmatic features of its text blocks.

Key words: interview-monologue, genre, text, structure, text block, communicative and pragmatic goal.

Крыжанівська Г. Т. Структура, семантика і прагматика текстів жанра «інтерв'ю-монолог» (на матеріалі сучасних англоязычних жіночих журналів)

В статье анализируется структурная модель интервью-монологов и ее роль в реализации его коммуникативно-прагматической установки. Исследуются структурно-семантические и прагматические особенности текстовых блоков этого жанра.

Ключевые слова: интервью-монолог, жанр, текст, структура, текстовый блок, коммуникативно-прагматическая установка.

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В МАС-МЕДІЙНОМУ ІНТЕРВ'Ю

Статтю присвячено дослідженню діалогічної взаємодії адресанта й адресата в газетному тексті інтерв'ю. Виокремлено та проаналізовано типи комунікативної взаємодії, залежно від актуалізованого чинника, описано засоби та форми їх вираження в цьому жанровому різновиді.

Ключові слова: інтерв'ю, діалогічна взаємодія, адресант, адресат.

У газетному тексті діалог виконує текстотвірну роль, організуючи такий жанровий різновид, як інтерв'ю. Для якого характерна питально-відповідна форма та структура з окремих діалогічних єдностей. На думку К. Серажим, інтерв'ю має бути економним та змістовним, переважно «передається у формі діалогу: запитання репортера й відповіді інтерв'юваної особи. Перший визначає коло питань, другий розкриває суть питань, дає на них вичерпну відповідь» [5, с. 291], висвітлення комунікативної взаємодії між журналістом-інтерв'юєром та респондентом увиразнює актуальність нашого дослідження. Специфіка інтерв'ю полягає в тому, що «стратегію його розгортання визначає не одна людина, а два і більше» [6, с. 23]. Крім того, для газетного діалогу релевантний «погляд третього» [1, с. 125], який є пасивним учасником – таким «третім» у газетному тексті виступають читачі.

Метою нашої розвідки є виокремлення та аналіз типів комунікативної взаємодії в газетному діалозі, що зумовило розв'язання таких завдань: розглянути інтерв'ю як засіб реалізації категорії діалогічності в газетному тексті; виявити форми та засоби вираження типів взаємодії комунікантів в газетному діалозі. Об'єктом дослідження є мова текстів інтерв'ю сучасних українських видань. Матеріалом дослідження є статті газет «Дзеркало тижня» (ДТ), «День» (Д), Кримська світлиця (КС), Поступ (П), «Сільські вісті» (СВ), «Чорноморські новини» (ЧН), «Україна молода» (УМ).

Газетні інтерв'ю залежно від переваги одного з комунікантів поділяємо на адресатно домінантні та адресантно домінантні. Адресатно домінантні тексти підпорядковані співрозмовникові, а адресант лише скеровує інтерв'ю. Домінантна роль адресата посилюється ввічливими звертаннями, використанням імені та по батькові, його позитивними характеристиками, а журналіст має тільки надати можливість співрозмовникові висловитися, напр., інтерв'ю з поетом і видавцем І. Малковичем:

– Пане Іване, з яким настроєм нині думаєте про свої видавничі справи? Адже не тільки в Україні, а й у цілому світі книжці прогнозують не кращі часи? Це так?

– Справді, видавнича справа у світі йде на спад. Цей бізнес переживає не кращі часи. Навіть багато західних великих видавництв – закриваються... Я нещодавно був в Америці – і навіть там, уявіть, закриваються найбільші книгарні! Яка причина? Зараз багато книжок уже адаптовано в електронній версії. І це проблема для видавців... (ДТ. № 24. 2011).

У цьому тексті внутрішня діалогічність представлена не лише як взаємодія мовця й адресата, а й як дискусійність адресатного мовлення: співрозмовник не тільки відповідає на питання, а й формулює власні, відповідає на них, створює подвійну діалогічність тексту.

В інтерв'ю визначають лексичні та граматичні засоби вираження діалогічності. Граматичні – займенники *ви, ти* і дієслова 2-ої особи однини, але семантичний центр тексту утворює саме співрозмовник та його думки.

Іноді для полегшення комунікативної діяльності реального читача, який не завжди добре обізнаний з життям і творчістю текстового адресата, на початку матеріалу наводять необхідні відомості, тоді інтерв'ю стає ще стислішим і конкретнішим, напр.: *Штонда – міжнародна знаменитість. Народний артист України виступає не тільки в Києві, а й у Москві (на сцені Большого), а також у Празі, Роттердамі, Осло, Мальмі, Антверпені, Копенгагені, інших містах. Його справедливо називають одним із найкращих басів сучасної опери. (...)*

– *Тарасе, а ви не намагалися підрахувати кількість оперних басових партій, які виконали за час своєї діяльності?...* (ДТ. № 26.2011).

Мовець лише ініціює розмову, скеровує діалог але залишається «поза кадром», саме тому автор газетних інтерв'ю не завжди персоніфікований, його уособлює редакція відповідного газетного видання, напр.:

У розпал виборчої кампанії ПОСТУП звернувся до відомого політика, політехнолога, народного депутата України IV скликання Володимира Цибулька з проханням прояснити ситуацію з місцевими виборами, а також дати оцінку нинішній політичній ситуації в державі.

– *Пане Володимире, яка специфіка сьогоднішнього виборчого процесу?*

– *Тотальна партизанія! Вона мені нагадує горбачовську війну з алкоголізмом! Як відомо – переміг алкоголізм! А внаслідок такої тотальної партизанії розвалиться нинішня «керівна і спрямовуюча» Партія регіонів. Тому що партія бізнесменів явищем тривалим не може бути, хоча й тимчасовим явищем подібні проекти є не повсюдними...* (П. 23.09.2010).

У наведеному фрагменті мовець зазначений як видання «Поступ», а конкретний журналіст, який був співрозмовником, не названий. Крім того, питання максимально узагальнені, виконують лише допоміжну функцію. Складається враження, що в цілісний монолог політика вставили необхідні діалогічні маркери, щоб створити ефект живої розмови. Актуалізація мовлення адресата посилюється і через його експресивність, на відміну від мовця, в тексті це передається через конструкції експресивного синтаксису.

Актуалізація чинника адресата відбувається і тоді, коли співрозмовник «ховається» за своєю професійною маскою, напр., інтерв'ю із заслуженим артистом України Ю. Берлінським побудовано як розмова з Дідом Морозом:

Дід Мороз із 30-річним стажем погодився розкрити кілька професійних секретів.

– *Ми лише помічники, далекі родичі справжнього Діда Мороза, і ми йому допомагаємо, адже він не може скрізь устигнути, – з усмішкою розповідає Юрій Григорович...*

– *А як же сотні «Морозів» у дитсадочках та школах напередодні свята?...* (СВ. № 153.2010).

Це інтерв'ю навіть починається з репліки співрозмовника, яка задає напрям комунікативної взаємодії. Адресат одразу починає грати роль Діда Мороза, від імені якого веде розмову, тому автор матеріалу змушений підлаштовуватися до нього. Запитання автора уточнювальні, сприймаються як допоміжні у монологічному мовленні співрозмовника, тому відчувається лише «ефект присутності» журналіста, основна його функція – максимально точно відтворення мовлення адресата. В якому наявні елементи вираження суб'єктивної модальності (вставні синтаксичні конструкції, модальні словосполучення), тоді як мовлення автора сухе, чітке, відповідає стандартам газетного стилю без елементів художньо-публіцистичного.

Крайнім виявом домінування адресата вважаємо монологічне подання інформації, отриманої в результаті діалогічної взаємодії. У такому разі запитання автора еліміновано, а співрозмовник – єдиний суб'єкт мовлення, напр., зустріч одеської журналістки з російською актрисою Т. Васильєвою:

Про Одесу реально. Це одне з моїх найулюбленіших міст. Відвідую його щонайменше раз у два роки. Серед моїх кращих друзів є одесити... Одеса – особливе місто, з надзвичайно приємною атмосферою...

Про міфічну Одесу. Головне, що тут є місця, де мешкали великі люди, на кшталт Бабеля. І добре, що ці місця не перетворилися на порох. Адже вони створюють особливу атмосферу в місті. (...)

Про творчі плани. Сказати, що я зайнята якимись цікавими мені зйомками, не можу. В кіно мене майже не запрошують, в основному пропонують ролі в серіалах... (ЧН. № 96-97. 2010).

Виклад ідеться від 1-ої особи, тому має форму не інтерв'ю, а монологічного мовлення, хоч на початку кожного змістового фрагмента окреслено його тему, яку можна було б сформулювати і як питальне речення. Обрана форма вдала тоді, коли інтерв'ю не має цілісного характеру або автор розмовляє з адресатом не один, а разом з іншими журналістами, напр., на прес-конференції, тому і запитання не пов'язані між собою однією темою. Таке подання є варіантом журналістської переробки діалогічної взаємодії.

Адресантно домінантні тексти передбачають активну позицію автора, який виражає свої думки, позиції, міркування на протигагу підпорядкованій ролі адресата. Напр., інтерв'ю починається з розлогого авторського коментаря, який нагадує вступну частину. Автор вступає в діалог й уявну дискусію з читачем, певною мірою нав'язуючи свою позицію, він не лише скеровує хід розмови, а задає її вектор так, як вважає доцільно і цікаво він особисто: *І отут я у всьому зрозумію незадоволених читачів, які бурчатимуть на форумах: та не про те запитував, роз'язавши рота в готелі «Україна», слухаючи містичні монологи Едварда Станіславовича! Тому що, не сумніваюся, до драматурга й історика-медіума (котрий регулярно викликає з астралу грізні тіні і привида минулого) в кожного може виникнути сто тисяч своїх запитань... Але тут уже, пробачте: запитував лише про те, що цікавило – особисто мене* (ДТ. № 15. 2011). Такий виклад характерний для художньо-публіцистичного мовлення, коли авторська позиція є сильною. На мовному рівні такий

підхід виражається за допомогою домінування двоскладних та означено-особових речень, у яких суб'єкт відповідає мовцю, тому представлений граматичними формами займенника я та дієслівними формами; також використано вставлені синтаксичні конструкції й особистісні звернення до реального читача.

К. Серажим стверджує, що елементи дискусійності й висловлення власних думок характерні виключно для вітчизняного досвіду інтерв'ю, тоді як в зарубіжній практиці «місію журналіста вбачають тільки в тому, щоб ставити запитання» [4, с. 290]. Ця позиція притаманна аналітичним виданням і тим, що належать до так званої «якісної преси» [3, с. 233], у яких авторська точка зору, навіть якщо вона не збігається з редакційною, висловлюється в матеріалах різних жанрів, напр., інтерв'ю з політехнологом Є. Головахою:

— Є така думка: якщо десь відбувається революція, значить, за неї хтось заплатить. Зазвичай таку думку висловлюють істеричні журналісти на московських каналах. Набагато рідше трапляється, щоб про фінансування революцій говорили серйозні політики, але в Україні минулого тижня це сталося. Голова парламентської фракції Партії регіонів Олександр Єфремов, перебуваючи на своїй малій батьківщині в Луганській області, заявив на місцевому телебаченні, що в Україні за рахунок західного капіталу готується революція «а-ля Північна Африка». Як вам така теорія змови?

— Теорія змови — це доволі типова картина. Передбачаючи можливі протестні акції, завжди краще сказати, що вони є не спонтанним проявом невдоволеності, а чийось злим наміром, бажано зі сторони. (Д. № 70. 2011).

В авторській репліці, що ініціює розмову, питання подано в кінці і є конкретним та стислим, тоді як попередня частина-репліка досить велика за обсягом і має потужне семантичне навантаження. Автор поступово вводить співрозмовника в теми розмови, але одночасно й формулює власне ставлення до обговорюваної проблеми за допомогою експресивної та оцінної лексики. Автор описує певну проблемну ситуацію дійсності, що мала місце в минулому, і, коментуючи її в оцінному ключі, підводить свого співрозмовника до потрібного напрямку розмови. Через це вже з репліки журналіста стає зрозумілим загальний зміст відповіді, тому що представлене явище вже отримало оцінку як «теорія змови», і співрозмовник має або підтвердити це або спростувати. Співрозмовник відштовхується від висловлених у журналістському запитанні оцінок, тому розмова триває в такому напрямі, що потрібен журналісту.

У журналістській практиці можливе перетворення реального діалогу на авторський монолог, напр.: *За годину розмови пані Яніна не встигла розповісти всього, що знає про дендропарк, бо за довгі роки роботи у ньому назбиралося ой як багато інформації. «Моя донька каже про мене іншим людям так: коли мама помиратиме, скажіть їй, що треба їхати у дендропарк, — вона встане і поїде», — перше, що сказала Яніна Яківна. Уже 20 років, як жінка відійшла від своєї справи (1990 року вона відмовилася від керування парком, бо захворіла її мама), але у разі потреби готова їхати туди, не вагаючись ні хвилини. Кажу «їхати», бо як розповіла Яніна Яківна, уже не може долати самотужки такі великі відстані* (Д. № 37. 2011).

По суті, перед нами оброблене інтерв'ю, що подано як журналістський матеріал іншого жанру, але тут яскраво виражено внутрішньотекстову діалогічність як по-

стійну цитацію і посилання на думку адресата мовлення. Домінування мовця полягає у наданні переваги авторським коментарям, актуалізації авторської точки зору та підпорядкуванні адресатного мовлення як допоміжного, ілюстративного, що лише підтверджує думки автора.

Такий спосіб характерний саме для адресантно домінантного типу, коли текст репрезентує імпліцитну діалогічність, яка виявляється через перехресні посилання та цитування різних джерел, напр.: *Адміністрація Президента України «вказала» голові Одеської обласної державної адміністрації Едуарду Матвійчуку на неприпустимість порушення законодавства України, яке регламентує діяльність засобів масової інформації. Як передає ІА «Контекст-Причорномор'я», про це йдеться у листі заступника голови Адміністрації Президента України Олега Рафальського на ім'я головного редактора агентства Олександра Осташика. У листі також зазначається: «Шановний Олександр Сергійовичу! На ваш запит щодо врегулювання ситуації, яка склалася у взаємовідносинах інформаційного агентства «Контекст-Причорномор'я» і Одеської обласної державної адміністрації через відмову в акредитації представника агентства, повідомляємо наступне...* (КС. № 45. 2010). У цьому фрагменті повною мірою маніфестована категорія діалогічності: автор зазначає всі джерела інформації, суб'єктів мовлення, їхні комунікативні позиції і передає як непряме мовлення ці думки, цитуючи їх. Адресантно домінантний тип діалогічності взаємодії може бути реалізований з маніпулятивною метою, оскільки передбачає вибіркове подання інформації, отриманої в результаті комунікативної взаємодії. Така вибіркковість уможливорює селекцію та викривлення інформації [2, с. 55], що є основними прийомами мовленнєвої маніпуляції.

Отже, категорія діалогічності найчастіше виявляється в газетному інтерв'ю, яке ілюструє вияв внутрішньотекстової діалогічності: обидва комуніканти реальні суб'єкти мовлення в газетному тексті перетворюються на внутрішньотекстових суб'єктів. Відзначимо, що для газетного інтерв'ю характерні несиметричні відношення адресанта й адресата.

Література

1. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : теорія і практикум : [наук.-навч. посіб.] / А. П. Загнітко. — Донецьк : Юго-Восток, 2007. — 313 с.
2. Копнина Г. А. Речевое манипулирование : [учеб. пособ.] / Г. А. Копнина. — М. : Флинта, 2008. — 176 с.
3. Потятиник Б. Патогенний текст / Б. Потятиник, М. Лозинський. — Львів : Місіонер, 1996. — 296 с.
4. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія] / К. С. Серажим. — К. : КНУ, 2002. — 392 с.
5. Серажим К. С. Текстознавство : [підручник] / К. С. Серажим. — К. : Київський університет, 2008. — 527 с.
6. Филиппов К. А. Лингвистика текста : [курс лекций] / К. А. Филиппов. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. — 331 с.

Назаренко О. Н. Диалогическое взаимодействие в масс-медийном интервью

Статья посвящена исследованию диалогического взаимодействия адресанта и адресата в газетном тексте интервью. Выделены и проанализированы типы коммуникативного взаимодействия, в зависимости от актуализированного фактора, описано средства и формы их выражения в этой жанровой разновидности.

Ключевые слова: интервью, диалогическое взаимодействие, адресант, адресат.

Nazarenko O. M. Dialogic interaction in mas-media interview

The article is devoted to research of dialogic interaction of sender and addressee in newspaper text of interview. The types of communicative co-operation are selected and analysed, depending on an actualization factor, facilities and forms of their expression are described in this genre variety.

Key words: interview, dialogic interaction, sender, addressee.

УДК 811.161.1'42:7.038.6

М. С. Перепелица

ТРАНСФОРМАЦИЯ В ЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННЫХ СМИ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ ПОСТМОДЕРНИЗМА

В статье рассматриваются различные подходы к определению явления трансформации в современном языкознании, определяются причины широкого распространения различного рода трансформаций в текстах современных СМИ как проявления постмодернистской культуры.

Ключевые слова: трансформация, язык СМИ, постмодернизм.

Развитие лингвистических исследований на современном этапе отличается множественностью направлений и концепций изучения языка, при этом общепризнанной доминирующей парадигмой является антропоцентрическая, в русле которой язык изучается с позиции его носителя – человека, который формирует язык и формируется языком. Антропоцентризм как особый принцип исследования заключается в том, что научные объекты изучаются, прежде всего, по их роли для человека, по их назначению в его жизнедеятельности, по их функциям для развития человеческой личности и ее усовершенствования [11, с. 212].

Переход во второй половине XX в. к принципу антропоцентризма совпал с проявлением интереса лингвистов к языку СМИ, тексты которых по своей сути являются текстами «от человека» (журналиста) и «для человека» (читателя, слушателя, зрителя). Одним из первых начали изучать язык прессы [8; 9; 15; 17; 22]. Позднее, со стремительным развитием других средств массовой информации и появлением медиаобусловленных систем (рекламы и PR), в центре внимания исследователей

оказываются языковые особенности телевидения [10; 14; 21], радио [2], рекламы [6; 20], PR- [20] и Интернет-текстов [7]. Изучение специфики языка СМИ [4; 5; 12; 19 и др.] предполагает определение его как «устойчивой внутриязыковой системы, характеризующейся вполне определенным набором лингвостилистических свойств и признаков» [5, с. 19]. Такое активное развитие изучения языка СМИ стало основой появления новой отрасли современного языкознания – медиалингвистики, в рамках которой сегодня происходит комплексное изучение языка средств массовой информации.

Как отмечает С. И. Сметанина, одним из явлений, под воздействием которого развивается модель журналистского текста, является обращение к приемам постмодернистского письма, а методологией исследования современности журналистикой конца XX века часто становится поэтика и стилистика постмодернизма [23, с. 80]. Это не случайно, поскольку постмодернизм является «мировоззренческой концепцией, отражающей интеллектуальное и эмоциональное восприятие эпохи» [23, с. 81], доминирующим ментальным направлением современности, а его дискурс – «субстанцией, сближающей язык и реальность» [16, с. 30].

Такие общепризнанные принципы постмодернистского дискурса, как игровое начало, карнавализация, интертекстуальность, прецедентность, установка на эпатаж, иронический модус высказывания, полисемантика [16] являются основой и причиной создания различного рода лингвистических трансформаций не только в художественных, но и в текстах современных средств массовой информации. Так, в современную эпоху постмодернизма внимание к языку, к пределам его возможностей становится ориентированным не на норму, а на изменение [16, с. 45]. Журналисты начинают экспериментировать с языком, или, другими словами, играть. Практически все исследователи рассматривают игровой принцип как один из главных принципов создания текстов постмодернистского дискурса, который и определяет создание и динамичное развитие различного рода трансформаций. Явление языковой игры, так активно обсуждаемое лингвистами, является по своей природе трансформацией: играют с нормами, узусами языка, преобразовывают и обрабатывают их, ведь сегодня люди в большей степени «заинтересованы не в истине, а в том, чтобы кто-то играл на их ощущениях» [9, с. 72].

Понятие трансформации не является новым для лингвистики. Основу лингвистических трансформаций заложил в своих работах З. Хэррис, а позже их развил Н. Хомский, предложил рассматривать синтаксис языка в виде двух систем: базовой (порождающей глубинные структуры) и трансформационной (порождающей поверхностные структуры). В теории перевода активно разрабатывается проблема переводческих трансформаций в работах Л. С. Бархударова, В. Н. Комиссарова, А. Д. Швейцер, Я. И. Рецкер, Л. К. Лагышева, Р. К. Миньяр-Белоручева, Е. А. Селивановой и др. Так, например, Л. С. Бархударов полагает, что сам перевод является определенным видом трансформации, а именно межязыковой трансформацией. Под термином «трансформация» (или «преобразование») ученый понимает определенные отношения между двумя языковыми или речевыми единицами, из которых одна является исходной, а вторая создается на основе первой [1, с. 6]. В. Н. Мигирин рассматривает трансформацию как синхронные преобразования одних кон-

струкций в другие, осуществленные исследователем с заранее установленным алгоритмом [18, с. 10] и называет переходность в области частей речи (такой процесс является транспозицией) морфологической трансформацией, а переходность в области членов предложения, сопровождающуюся трансформацией и в области частей речи, – морфолого-синтаксической.

Особо активно лингвистами рассматриваются процессы трансформации фразеологизмов и прецедентных текстов в языке СМИ. Исследуя различные способы преобразования фразеологизмов на страницах газет, Т. С. Гусейнова понимает трансформацию как «любое отклонение от общепринятой нормы, закреплённой в лингвистической литературе, а также импровизированное изменение в экспрессивно-стилистических целях» [3, с. 7].

Анализируя язык постмодернистских текстов, Е. Н. Лучинская рассматривает различные приемы трансформации, называя трансформы (результаты трансформации) маркерами – «актуализированные языковые средства текстообразования, которые своей необычностью, из-за принадлежности к постмодернистскому дискурсу привлекают внимание читателя и исследователя» [16, с. 66]. Исследовательница выделяет стилистические, лексико-семантические (каламбур, авторские неологизмы и окказионализмы, оксюморон), фонетические и интонационные (фонетические игры, аллитерации), графические, лексико-синтаксические маркеры и орфографические, пунктуационные аномалии.

На сегодняшний день учеными не выработан единый подход к процессам лингвистической трансформации как широкому и важному явлению. Исходя из представлений лингвистов о процессах трансформации на различных языковых уровнях, мы предлагаем свое понимание трансформации как общелингвистического явления, находящего свою реализацию в текстах современных СМИ. Лингвистическая трансформация – намеренное изменение узальной (нормативной) языковой единицы или структуры с определенной прагматической целью, заданной автором (выражение авторского «я», ирония, привлечение внимания реципиента, воздействие или манипуляция и т.п.).

Как отмечает Н. А. Кузьмина, адресат текстов СМИ хочет от автора, с одной стороны, чтобы сложную информацию сводили к простому (узальному), с другой стороны, «чтобы его (читателя, слушателя, зрителя) уважали, доверяли его интеллекту, предоставляли возможность самому делать выводы из сообщенных фактов, и именно этот двойной эффект дает трансформация» [13]. Лингвистическая трансформация по сути является некой манипуляцией сознанием объектов масс-медийного дискурса. Иными словами, с одной стороны, автор при помощи трансформации привлекает адресата в процесс изменения, интерпретации и деконструкции узуса, а с другой – автор трансформанта имплицитно направляет сознание объекта на нужный лад, указывая, в каком ракурсе и с каких позиций воспринимать информацию.

В современном мире акцент ставится на переходные состояния, трансформации, на процессы становления и исчезновения, на дискурс, на «текст в движении» [16, с. 22], потому функционирование различного рода окказиональных трансформов (некоторые ученые называют их аномалиями, абсурдами, гибридами и др.) в текстах СМИ становится, как ни парадоксально, нормой.

Литература

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Бернштейн С. И. Язык радио / С. И. Бернштейн. – М. : Наука, 1977. – 47 с.
3. Гусейнова Т. С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.01 – «Русский язык» / Т. С. Гусейнова. – Махачкала, 1997. – 188 с.
4. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов / Т. Г. Добросклонская. – М. : URSS, 2005. – 286 с.
5. Добросклонская Т. Г. Язык средств массовой информации: [учебное пособие] / Т. Г. Добросклонская. – М. : КДУ, 2012. – 116 с.
6. Зирка В. В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект: [монография] / В. В. Зирка. – Днепропетровск : ДНУ, 2004. – 294 с.
7. Компанцева Л. Ф. Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингвокультурологические аспекты: [монография] / Л. Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2008. – 528 с.
8. Костомаров В. Г. Некоторые особенности языка печати как средства массовой коммуникации. (На материале современной русской газеты): автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра филол. наук / В. Г. Костомаров. – М., 1969. – 38 с.
9. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. – М. : МГУ, 1971. – 267 с.
10. Кривенко Б. В. Экранная речь / Б. В. Кривенко // Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды. – М. : Моск. ун-т, 1980. – С. 237–256.
11. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М. : РГГУ, 1995. – С. 144–238.
12. Кудрявцева Л. А. Современный масс-медийный дискурс: экспрессия – воздействие – манипуляция / Л. А. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, А. А. Черненко и др. // Czlowski. Swiadomosc. Komunikacja. Internet. – Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2004. – С. 106–116.
13. Кузьмина Н. А. Интертекстуальность и прецедентность как базовые когнитивные категории медиадискурса [Электронный ресурс] / Н. А. Кузьмина // Электронный научный журнал Факультета журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова. – 2011. – Вып. № 1. – Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/node/755>
14. Лаптева О. А. Живая русская речь с телеэкрана. Разговорный пласт телевизионной речи в нормативном аспекте / О. А. Лаптева. – Изд. 5-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 520 с.
15. Лысакова И. П. Тип газеты и стиль публикации / И. П. Лысакова. – СПб., 1989. – 182 с.
16. Лучинская Е. Н. Постмодернистский дискурс: семиологический и лингвокультурологический аспекты интерпретации / Е. Н. Лучинская. – Краснодар : Кубанский ун-т, 2002. – 197 с.
17. Майданова Л. М. Структура и композиция газетного текста: Средства выразительного письма / Л. М. Майданова. – Красноярск, 1978. – 178 с.

18. Мигирин В. Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке : [учебн. пособ. для студ.] / В. Н. Мигирин. – Бельцы, 1971. – 199 с.

19. Петрова Н. Е. Язык современных СМИ: средства речевой агрессии: [учебное пособие] / Н. Е. Петрова, Л. В. Рацибурская. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 160 с.

20. Реклама та PR у масовоінформаційному просторі / Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, Н. В. Кутуза та ін.; за заг.ред. О. В. Александрова. – Одеса : Астропринт, 2009. – 400 с.

21. Светаева С. В. Телевизионная речь / С. В. Светаева // Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды. – М. : Моск. ун-т, 1980. – С. 179–237.

22. Солганик Г. Я. Лексика газеты: функциональный аспект / Г. Я. Солганик. – М., 1981. – 112 с.

23. Сметанина С. И. Медиатекст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века): [монография] / С. И. Сметанина. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 383 с.

Perepelytsia M. S. Transformation in the language of the mass media as a quality of the postmodern culture

In the article various approaches to definition of the phenomenon of transformation in modern linguistics are considered, the reasons of different wide circulation of transformations in texts of modern mass media as manifestations of postmodern culture are defined.

Key-words: transformation, language of the mass media, postmodernism.

Перепелиця М. С. Трансформація в мові сучасних ЗМІ як вияв культури постмодернізму

У статті розглядаються різні підходи до визначення явища трансформації в сучасному мовознавстві, окреслені причини широкого поширення різного роду трансформацій в текстах сучасних ЗМІ як прояву культури постмодернізму.

Ключові слова: трансформація, мова ЗМІ, постмодернізм.

УДК 811.161.2-81'373

А. П. Романченко

ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті охарактеризовано трансформовані фразеологізми, поділено їх на групи, запропоновано власну класифікацію видозмінених стійких сполук.

Ключові слова: фразеологізм, трансформація, засоби масової інформації, стилістичний прийом.

Питання видозміни фразеологічних одиниць давно привертає увагу багатьох мовознавців (С. Александрова, М. Бабкін, В. Білоноженко, І. Гнатюк, Т. Євтушина, Ю. Кохан, Н. Неровня, О. Пономарів, В. Ужченко, Н. Щербань, Л. Щербачук). Більшість праць стосується фразеологічного розмаїття художніх творів. Рідше дослідники звертаються до творів публіцистичного стилю, вивчаючи функціонування фразеологізмів у певному газетному контексті (А. Григораш, М. Воронова, В. Мокиєнко, Ю. Прадід, Н. Скиба, А. Смерчко, О. Стишов). Об'єктом спостереження мовознавців також стають фразеологічні одиниці, які вивчають як елементи інтертексту [6; 10] чи як національно-прецедентні феномени [4].

Метою цієї статті є встановлення прийомів трансформації фразеологічних одиниць, визначення їх можливих комбінацій у засобах масової інформації початку ХХІ століття. Об'єктом дослідження послужили фразеологічні одиниці, зібрані на сторінках преси (газети «Сільські вісті» (далі СВ) та «Україна молода» (далі УМ)) і вибрані з телепередач (новини на каналах «1+1», «Інтер», «СТБ», «НТН», а також зібрані автором під час прямих трансляцій чемпіонату Європи з футболу 2012 р., далі ПТФ).

У сучасному публіцистичному мовленні яскраво виявляється внутрішня суперечність мови: динамізм і консервативність, прагнення до поєднання інформативності й експресивності. Фразеологічні одиниці здатні забезпечити цей чарівний симбіоз. Порівнявши два комунікативних типи в межах телепростору, зазначимо їх особливості. Тип «Новини» – це інформація про події з елементами аналізу й коментування. Це підготовлене мовлення, якому протиставляється спонтанне, непередбачене мовлення – комунікативний тип «Репортаж». «Репортаж» – пряма трансляція події, у нашому випадку – спортивної.

На сучасному етапі розвитку фразеології не існує єдиної класифікації прийомів видозміни стійких сполук. Так, В. Д. Ужченко, зазначаючи, що класифікація прийомів стилістичного використання фразеологізмів становить певну трудність, називає три групи їх [8, с. 96; 9, с. 144]: 1) прийоми, пов'язані зі зміною компонентного складу фразеологізмів; 2) прийоми, пов'язані з контекстним обігруванням фразеологізму чи його частини; 3) прийоми, пов'язані із загальним образом фразеологізму.

А. М. Григораш вважає, що видозмінені фразеологізми умовно можна об'єднати у дві великі групи: фразеологічні одиниці, які зазнали різноманітних смислових змін (внутрішня форма їх залишається недоторканою, а переосмислення стійких сполук відбувається в певному контексті), фразеологічні одиниці, оказіональні зміни яких пов'язані з видозміною їх складу [1, с. 198].

Погоджуючись із думкою В. Д. Ужченка про те, що прийоми стилістичного використання фразеологічних одиниць «не виступають ізольовано, а накладаються один на одного, збігаються окремими сторонами, характеризуються синкретичністю» [9, с. 144], пропонуємо поділити трансформовані фразеологізми, на такі групи: 1) фразеологічні одиниці, видозміни яких стосуються їх компонентного складу; 2) фразеологічні одиниці, у яких відбуваються зміни в семантичній площині; 3) фразеологічні одиниці, які зазнали і семантичного переосмислення, і структурних змін.

До першої групи уналежнюємо фразеологічні одиниці, які видозмінилися внаслідок субституції одних компонентів іншими, наприклад: *Доки грім не вдарить, у*

Раді не перехрестяться (Інтер, 17 травня 2009); Він сьогодні і швець, і жнець, і на дуді може пограти (ПТФ, 10 червня 2012); Седина в бороду – мешок через плечо (про Діда Мороза – НТН, 24 грудня 2008); Бюджет преткновень (Інтер, 22 грудня 2008). У межах цієї видозміни розрізняємо синонімічну, антонімічну, онімічну, паронімічну, контекстуально зумовлену заміну одного або кількох компонентів загальнонародного фразеологізму.

Заміна одного компонента фразеологізму на інший може здійснюватися за рахунок загальнономовних синонімів (керуватись літерою закону (ПТФ, 10 червня 2012)), затримати на гарячому (СВ, 17 лютого 2005)). Проте можливі субститути – контекстуальні синоніми та слова іншої тематичної групи, поява яких зумовлена контекстом: Дешевий сир тільки в ... Інтернеті (1+1, 16 лютого 2011); Дві сторони однієї олімпіади (Інтер, 27 лютого 2011); Зробили Івана Дем'янюка катом-відбувайлом (1+1, 14 квітня 2011); Поперед батька в ... плей-оф (УМ, 16 грудня 2005); Серпом по боржниках (1+1, 20 грудня 2010); Сімейний кодекс України стражам порядку не писаний (СВ, 10 липня 2009); За покликом поля (СВ, 4 серпня 2009); Істина в картоплі? (СВ, 20 серпня 2009); У групи очі великі (Інтер, 17 травня 2009); З миру по нитці – морякам на викуп (1+1, 19 жовтня 2009); Путівка в півфінал (ПТФ, 30 червня 2012); Скасувати не можна залишити (1+1, 20 жовтня 2009); Лука Модріч не з тої ноги встав (ПТФ, 10 червня 2012); Война войною, а Розжество по расписанию (Інтер, 6 січня 2009). Усі зафіксовані трансформовані фразеологізми не втратили первинної семантики, а набули яскраво вираженої додаткової експресії. Контекст є основною сферою фразеологічної експресії, як основної, так і додаткової [2, с. 111].

Антонімічні заміни в засобах масової інформації трапляються порівняно рідко, напр.: Перший млинець виявився зовсім не глечким (УМ, 6 жовтня 2005); Історія з пам'ятником Леніну – з цієї ж опери (СВ, 3 липня 2009). Вони ґрунтуються на загальнономовній чи контекстуальній антонімії та наявності / відсутності частки *не*.

Досить цікавими є випадки заміни апелятива контекстуально зумовленим онімом, напр.: Від любові до ненависті один «Візир» (прилад, який фіксує порушення ПДР, СТБ, 6 квітня 2009); Що у всіх у голові, то у Шуфріча на язичі (у гумористичній передачі, СТБ, 2 жовтня 2008); Пацан сказав – Пацан зробив (Юрій Пацан – художник, СВ, 3 липня 2009); Горобець високого польоту (Мариса Горобець – учасниця конкурсу «Miss Tourism International-2004» (СВ, 25 січня 2005); Феміда ля комедія (Інтер, 15 грудня 2008).

У зібраному матеріалі наявні фразеологічні одиниці, у яких автори медійних текстів як засіб оновлення, відсвіження сталого вислову використовують паронімічні заміни, напр.: Лободина пісня (С.Лобода – учасниця пісенного конкурсу «Євробачення», СТБ, 14 травня 2009); освітні вогні (СТБ, 15 жовтня 2010).

Розширення та скорочення компонентного складу фразеологізму являють собою стилістичний прийом першої групи. Журналісти досить часто видозмінюють стійкі сполуки, включаючи до їх структури додаткові елементи. Нововведені слова, ускладнюючи традиційну форму фразеологізму, посилюють його експресивність [8, с. 96]. Стале словосполучення може поширюватися прикметником-означенням, іменником-додатком із залежними словами або без них, прислівником-обставиною, напр.: Справжню бурю в склянці води викликало положення проекту про те, що

президент може тримати руку не тільки на Конституції України, а й на «Пересопницькому Євангелії» (СВ, 16 грудня 2004); Учителю підвіся, спопелив нас з Андрієм осудливим поглядом (СВ, 16 грудня 2004); Все це, як відомо, робиться для того, щоб замести сліди злодіянь збанкрутілих політиків (СВ, 17 лютого 2005); Герезжа наживав кудись п'ятами (СВ, 11 лютого 2005); Всі минулі роки незалежності влада боягузливо ховала голову в пісок (СВ, 11 лютого 2005); Тут уже час назвати і призєрів цього злодійського забігу на довгу дистанцію (СВ, 7 вересня 2007); А це, на його думку, якраз і може завадити Януковичу отримати омріяну перемогу (СВ, 3 липня 2009); ... в обласному управлінні лісового і мисливського господарства ... метали блискавки і гримів грім (СВ, 10 липня 2009); ... які у вас є конкретні підстави кидати такий важкий камінь у город моїх волинських колег? (СВ, 14 липня 2009); І скільки словесних тумаків дістала вона за це... (СВ, 16 липня 2009); Як їм не соромно сидіти на шії свого народу (СВ, 16 липня 2009); Недовго музика грала на грецьких трибунах (ПТФ, 22 червня 2012); ... не нюхав пороху великих битв (ПТФ, 19 червня 2012). Унаслідок розширення компонентного складу конкретизується весь фразеологізм, зростає його смислове й емоційне навантаження.

Під скороченням компонентного складу (еліпсисом) фразеологічної одиниці розуміють процес усичення одного чи більше її елементів. Розлога форма загальновідомої фразеологічної одиниці скорочується шляхом опускання деяких її складників, при цьому залишається цілком зрозумілою. Наведемо приклади: Вода в ступі (заголовок, СВ, 7 серпня 2009); Життя прожити (назва рубрики, СВ, 11 серпня 2009); І швець, і жнець... (заголовок, СВ, 6 серпня 2009). При фразеологічному скороченні «опускається відоме – такі компоненти беруться до уваги, але не згадуються, а в розширеному фразеологізмі додається те, що увиразнює, уточнює фразеологізм у конкретній ситуації, робить висловлення яскравішим, точнішим» [5, с. 66].

До другої групи уналежнюємо фразеологічні одиниці, які зазнали певних семантичних змін у контексті. Це смислове обігрування цілого фразеологізму чи його частини. При таких переосмисленнях «склад компонентів не змінюється, структура не руйнується, але з'являється можливість бодай мисленої дефразеологізації словосполучки, а сфера дії усталеного виразу поширюється на все його більше чи менше оточення» [8, с. 99-100]. Наприклад: Відважних селян, що таким ось чином впрягалися у воза і перли його з усіх сил, вітали бурхливими оплесками ... (СВ, 10 липня 2009); З кулаками і вилами накинута на хлопця-сироту сільський голова, будучи «під мухою» (СВ, 16 липня 2009). А.М. Григораш зауважує, що індивідуально-авторські прийоми перетворення фразеологізмів зі зміною їх семантики базуються на властивостях фразеологічного оточення [3, с. 55].

Третю групу становлять такі фразеологізми, які виникли внаслідок додавання другої частини, є контамінованими утвореннями або пов'язані з загальним образом сталого вислову. Залежно від ступеня семантичного переосмислення і формальних змін пропонуємо розрізняти два типи прийомів.

1. Прийоми, що пов'язані з частковими змінами в семантиці і серйозними змінами в компонентному складі фразеологізму. Це додавання другої частини до сталого вислову, яка являє собою іронічний або саркастичний коментар автора чи продовження думки, напр.: Комар носа не підточить, бо неправда стала способом

державного управління (СВ, 7 грудня 2004); Чиновники при падінні не розбиваються. У них завжди м'яка посадка – з одного крісла в інше (СВ, 3 липня 2009); Ще зовсім недавно ... нас було 52 мільйони – нині 45 з гаком. І як цей смертельний невідворотний, страшно вкорочується на очах (СВ, 10 липня 2009); Як добре жити сьогоднішнім днем, знаючи, що завтра теж з'явиться така можливість (СВ, 7 вересня 2007); Не вбий, не кради ... – виходить, ніде працювати? (СВ, 7 вересня 2007). На нашу думку, сюди варто віднести і фразеологічний натяк, котрий В.Д. Ужченко характеризує як таке стилістичне використання фразеологічної одиниці, за якого зберігається загальний (підкреслення наше) зміст фразеологічної одиниці, однак структурно вона не представлена тим чи іншим варіантом [8, с.102]. Наведено приклади: Полтавська міськрада повелася як отой, що в церкві зазвичай лоба розбиває: заснувала власну відзнаку – «Полтавська битва. 300 років» (СВ, 3 липня 2009); Де посіси – чи збереш? (УМ, 29 вересня 2005); Фермерам, може, навіть підказали, що краще завчасу підслати соломки, ніж потім боляче впасти (СВ, 10 липня 2009). Основними особливостями фразеологічного натяку вважаємо наявність уламків сталого вислову.

Фразеологічний натяк, очевидно, є настільки оригінальним за своєю природою, що його важко кваліфікувати: чи віднести його до структурно-семантичних трансформацій разом із субституцією, розширенням, звуженням компонентного складу, як це робить Н. Скиба [7] (у нас це зміни, які стосуються компонентного складу), чи вважати його таким, що становить собою окрему групу, враховуючи його специфічність, як В.Ужченко [8; 9], чи зараховувати його до третьої групи, як це зробили ми. На користь першого свідчить той факт, що внутрішня форма фразеологізму, його семантика все ж зберігається, наявні відмінності в компонентному складі. У цій статті пропонуємо уналежнювати згаданий прийом трансформації фразеологічних одиниць до третьої групи на тій підставі, що наявні не тільки формальні зміни, а й зміни смислового характеру, оскільки залежно від контексту фразеологізм, його семантика певним чином обігрується автором, а загальний образ фразеологізму, його ідея – це не сам фразеологізм зі своїм значенням.

2. Прийоми, які а) пов'язані з частковими змінами і в семантиці, і в компонентному складі; б) пов'язані зі значними семантичними і структурними змінами. На рівні семантики йдеться про часткове накладання фразеологізмів, за якого значення кожного з них тією чи іншою мірою зберігається, та повне накладання фразеологізмів, у результаті чого виникає фразеологічна одиниця з іншим значенням. До таких прийомів видозміни зараховуємо контамінацію. Дослідники вважають, що вона являє собою продуктивний процес і накреслює напрями розвитку фразеології [9, с. 153]. Наведено приклади, зафіксовані нами в засобах масової інформації: *Що-правда, свинарство таки знайшло вихід із глухого кута...* (СВ, 16 липня 2009); *Хто вчиться на чужих помилках, перепліне своїх «учителів»* (СВ, 7 вересня 2007); *Вчорайнім днем ситий не будеш* (СВ, 28 липня 2009); *Ті, що лижуть п'яти, найкраще знають, де ахіллесова* (СВ, 10 липня 2009). Ці висловлення ілюструють різні типи контамінації: а) поєднуються дві фразеологічні одиниці без спільних елементів; б) поєднуються фразеологічні одиниці зі спільним елементом.

Нерідко журналісти мають «улюблені» фразеологічні одиниці, які часто творчо опрацьовують, напр.: *Не такий страшний грип, як ... минулого року* (1+1, 3 січня 2011); *Не такий страшний «ЄЦ» («Єдиний центр»), як його малоють* (Інтер, 17 травня 2008); *Не такий страшний закон, як беззаконня* (СВ, 10 липня 2009); *Не так страшна Англія, як її малоють* (ПТФ, 19 червня 2012); *І швець, і жнець...* (СВ, 16 серпня 2009); *... і швець, і жнець, і на дуді може пограти* (ПТФ, 10 червня 2012); *Не єдиним Крістіану...* (1+1, 30 червня 2012); *Не єдиним футболом...* (1+1, 16 червня 2012); *Посіси вітер – пожнеш бурю* (СВ, 13 жовтня 2005); *Що посіси – чи збереш?* (УМ, 29 вересня 2005).

Наявні способи авторського перетворення фразеологізмів реалізуються не тільки в чистому вигляді. У зібраному матеріалі наявні випадки комбінації кількох прийомів видозміни, як у межах однієї групи, так і між групами, напр.: *І ти, Буте, і Рибаків з тобою* (субституція і розширення); *Брежнєв помер, але тіло його живе!* (субституція та додавання другої частини).

У наступних розвідках зупинимося на комбінованих прийомах трансформації фразеологічних одиниць, звернемо увагу на стилістичні функції таких фразеологізмів у сучасному медіатексті.

Література

1. Григораш А. М. Систематизація прийомів авторської інтерпретації фразеологічних одиниць / А. М. Григораш // Система і структура східнослов'янських мов : [міжкафедральний зб. наук. пр.] – К. : УДПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – С. 194–199.
2. Григораш А. М. Творче перетворення фразеологічних одиниць у сучасній журналістиці як вияв української ментальності / А. М. Григораш // Записки з українського мовознавства : [зб. наук. пр.] / відп. ред. О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 2003. – Вип. 12. – С. 106–112.
3. Григораш А. М. Фразеологическое окружение как необходимое условие переносного употребления устойчивых сочетаний в современной публицистике (на материале прессы Украины 1990-х годов) / А. М. Григораш // Мова : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Д. С. Іщенко. – Одеса : Астропринт, 2002. – № 7. – С. 54–57.
4. Назаренко О. Національно-прецедентні феномени українського когнітивного простору в дискурсі мас-медіа / О. Назаренко // Мовознавчий вісник : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2010. – Вип. 10. – С. 176–179.
5. Неровня Н. М. Як змінюється фразеологізм / Н. М. Неровня // Культура слова : [республіканський міжвідомчий зб.] – К. : Наук. думка, 1985. – Вип. 29. – С. 64–67.
6. Рябініна О. Джерела породження інтертекстуальності в дискурсі преси / О. Рябініна // Вісник Прикарпатського національного ун-ту ім. В.Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII. – С. 689–692.
7. Скиба Н. Г. Активні фразеотворча процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Скиба Н. Г. – К., 2005. – 17 с.

8. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі : [посіб. для вчителя] / Ужченко В. Д. – К. : Рад. школа, 1990. – 175 с.

9. Ужченко В. Д. Українська фразеологія : [навч. посіб. для філол. факультетів ун-тів] / Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. – Х.: Основа, 1990. – 167 с.

10. Шевчук М. Дискурсивні характеристики публіцистичного тексту українськомовної періодици (на основі матеріалів газети «Україна молода») / М. Шевчук // Вісник Прикарпатського національного ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV-XVIII. – С. 683–687.

Romanchenko A. P. The individual author's interpretation of the phraseological units in mass-media

In article the transformed phraseological units are analysed, they are divided into groups, it is offered author's classification of these phraseological units.

Key words: phraseological units, transformation, mass-media, stylistic usage.

Романченко А. П. Индивидуально-авторская интерпретация фразеологических единиц в средствах массовой информации

В статье охарактеризованы и поделены на группы трансформированные фразеологизмы, предложена собственная классификация таких единиц.

Ключевые слова: фразеологические единицы, трансформация, средства массовой информации, стилистический прием.

УДК 811.161.2'367.623

Д. В. Рязанцева

РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ: АКСІОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ У ФОКУСІ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ

У статті репрезентовано теоретичний опис аксіологічних функцій прикметників у рекламному тексті. Аналізується ненормативне використання форм елатива, компаратива, суперлатива та їхній «прагматичний заряд», що актуалізується в дискурсивній практиці сучасних мовців.

Ключові слова: аксіологія, елатив, компаратив, суперлатив, рекламний текст, прагматика.

У сучасній лінгвістиці все більшу увагу зарубіжних і вітчизняних мовознавців привертають функціональні та прагматичні особливості мови, що експлікуються в комунікативному процесі, який відкриває можливості для вивчення нових аспектів категорії оцінки.

Оцінка – наслідок співвіднесення поняття зі своїм, чи – частіше – загальноприйнятим досвідом аксіологізації світу. Категорія оцінки є, як відомо, передусім

наслідком граматикалізації ментальної філософської категорії, однак вона є складною і багатогранною категорією, саме тому її вивчення в логіко-семантичному та психологічному аспектах дає поштовх і для мовознавчих досліджень [див.: 9].

Сутність лінгвофілософської категорії оцінки та характер її мовної презентації вивчали вітчизняні та зарубіжні мовознавці, зокрема такі, як: Н. Арутюнова, І. Беляєва, О. Бессонова, А. Бурячок, Т. Вільчинська, О. Вольф, Г. Золотова, В. Іващенко, І. Кононенко, Т. Космеда, В. Лопатін, Т. Маркелова, В. Никитевич, І. Онищенко, О. Петрищева, С. Проскуркіна, М. Ретунська, О. Селіванова, О. Семенюк, Ж. Соколовська, О. Столярова, О. Халіман, Б. Хричиков, В. Шинкарук, І. Шкіцька та ін.

Цікавою, але майже не вивченою проблемою в прагмалінгвістичному аспекті є природа оцінки, що виражається словами різних частин мови, а також функції граматичних одиниць як засобів вираження оцінних значень із урахуванням їх прагматичних характеристик, що і зумовлює актуальність досліджень у цьому ракурсі.

Мета цієї наукової розвідки – подати теоретичний опис аксіологічних функцій прикметників у рекламному тексті, проаналізувати ненормативне використання форм компаратива, суперлатива та елатива та «прагматичний заряд» таких форм.

Теоретичною базою дослідження стали праці учених, які досліджують питання прагмалінгвістики, лінгвоаксіології та мовної репрезентації знань (Ф. Бацевич, Т. Космеда), а також аналізують мовні засоби реклами (Ю. Булик, В. Зірка, Л. Амірі, С. Ільєсова).

Ціннісна картина світу як організований феномен, на думку Ю. Булика, є об'єктом маніпуляцій, що передбачають управління діяльністю людини [3, с. 19]. Зважаючи на мовні особливості рекламного дискурсу, його вважають чи не найяскравішим відображенням названого процесу.

Прагматичний аспект аналізу рекламних текстів безпосередньо пов'язаний із дослідженням своєрідності їх організації (вибір граматичних та лексичних одиниць, стилістичних прийомів, використання елементів різних знакових систем), а також налаштований на вивчення конкретних вербальних реакцій з боку партнерів із комунікації.

Функція психологічного впливу, як уважає Л. М'яснянікіна, є «найважливішою функцією рекламного тексту, тому оцінно забарвлені засоби є важливим чинником його організації» [10, с. 155]. Як відомо, «слово з семантикою оцінки – це така лексична одиниця, яка має оцінну семантику, що зумовлена ідеологічними чи психологічними чинниками і може набувати позитивного або негативного значення в процесі свого функціонування» [9, с. 225].

Прагматична спрямованість оцінки в рекламі визначається прагненням переконати адресата в справедливості висловлюваних суджень. Прагматичний вплив у цьому разі має «рекомендаційний» характер. Наслідком такого впливу є виникнення опосередкованого або «цитатного» оцінного судження в адресата [Див.: 2].

О. Потебня вказував на те, що мета слова (тексту), – змусити оцінювати його зміст, створити відповідний суб'єктивний настрій [12, с. 94]. У сучасних рекламних текстах їх творці як креативні мовні особистості зреалізують ці постулати на практиці для моделювання позитивної оцінки з метою відповідної характеристики певної продукції, що рекламується.

Для створення ефективного рекламного тексту його автори скеровують багато зусиль на моделювання рекламних образів, залучаючи розмаїття лексико-синтаксичних, словотвірних, і морфологічних образотворчих засобів.

Процес створення рекламного тексту розпочинається, як відомо, з пошуку ідеї, за допомогою якої розрекламовується товар або послуга. Після затвердження певного варіанта репрезентації логічно виокремлюються деякі концептуальні характеристики, при цьому «парадигма рекламних констант обов'язково містить прикметникові ідентифікатори, роль яких полягає не лише в «демонстрації» властивостей товару, а часто в емотивній сенсibiлізації повідомлення, що ґрунтується на позитивній стереотиповості їх семантики» [7, с. 54]. Прикметники допомагають створити ту неповторну тональність рекламного звернення, яка дає змогу передати якості й переваги рекламованого предмета та різноманітні відтінки оцінної семантики.

Особливої уваги заслуговують порівняння, утворені за допомогою прикметників, що активно репрезентуються в рекламному тексті. Як уважають дослідники (Ю. Булик, В. Зірка, Л. Амірі), некоректні з огляду на логіку порівняння є поверхневими проявами одного глибинного явища – маніпуляцій із класом порівняння й параметрами порівняння. Відсутність реальних характеристик товару, що вигідно виділяють його серед інших товарів-конкурентів, змушує рекламистів використовувати особливі мовні прийоми, що дають змогу актуалізувати у свідомості адресата такий клас порівняння й такі параметри порівняння, на тлі яких рекламована марка виглядає найбільш вигаршно. При цьому конкуруючі марки, що становлять природний клас порівняння, повністю ігноруються.

Розглянемо зазначену тезу на прикладі рекламної кампанії торгової марки «Олейна Вітамінна». Для реклами цієї продукції було використано вдалий слоган – «Найолійніша олія». Слоган створено за допомогою додавання префікса *най-*, що є словотвірним засобом творення простої форми найвищого ступеня порівняння до прикметника «олійний», який ужито в значенні «поживний», «соковитий» (це позитивні властивості олії).

Отже, було створено ненормативну мовну одиницю у формі найвищого ступеня порівняння. Такий слоган указує на те, що в однієї з порівнюваних речей певна ознака виражена найбільшою мірою, тобто в цьому разі – «Олейна» – *найолійніша серед олій* (краща за інші за властивостями), проте виробник не вказує серед яких саме олій виокремлюється ця, а отже, використання форми суперлатива¹ [5, с. 134] є прийомом мовного маніпулювання для створення «надпозитивної» оцінки товару, що рекламується.

Спостерігаємо використання порівнянь й у рекламі товарів інших компаній, напр.: *Паста «Чума» – найпомідорніша томатна паста*. (Телереклама 2003 року) [11, с. 201]; *найпомідорніший спонсор* (з телереклами); *Ретельно добирає-*

¹ У цій науковій студії послугуватимемося традиційним в українському мовознавстві визначенням компаративу як вищого ступеня порівняння прикметників / прислівників, що виражає більший або менший ступінь вияву ознаки порівняно із ступенем нейтральним, суперлативу як найвищого ступеня порівняння прикметників, що виражає найбільший ступінь вияву ознаки порівняно з нейтральним ступенем, елативу як грамеми найвищого ступеня порівняння, що означає безвідносно до порівняння абсолютну, крайню, граничну міру вияву ознаки.

мо найкращі помідори для найтоматніших соусів (Телереклама) [8, с. 176]; *Най-апелєсиновіший препарат від температури та нежитю* (Реклама в Харківському метрополітені) [11, с. 58]; *До зустрічі на найдомашнішому каналі – СТБ*. (СТБ: Прогноз погоди, 09.03.09); *Українське радіо – найдомашніше радіо Слобожанщини* (радіореклама); «*Фейрі «Лісові ягоди» – найягідніші ягоди* (телереклама).

У сучасному рекламному дискурсі простежуємо й зростання кількості випадків утворення оказіональних форм компаратива, суперлатива та елатива за рахунок утворення їх від вихідних основ прикметників, що позбавлені значення якості, або вихідних основ інших частин мови, напр.: *У вдосконаленій цукерці, зробленій за новою рецептурою, тепер набагато більше какао-продуктів, що робить її смак ще «шоколаднішим»*, – гурмани це відразу відчують [http://www.wz.lviv.ua/articles/74000]; *Найхрумкіший смак – шоколадно-вафельний батончик «Сієста»* (з телереклами); *Нова суперчетвірка – найбамбінніший мікс екзотичних фруктів: лічі, фейхоа, маракуйя, гранат* [http://morozyvo.com/?utm_source=vkontakte.ru&utm_medium=context&utm_campaign=gercules]; *«Піранії» На Новому каналі – найзубастіші мисливці за скандалами!* (Новий канал, 22/04/2012); *Гаррі Поттер – наймістичніший та найнебезпечніший* (Новий канал, 19/12/2011); *Сьогодні наше найтанцювальніше шоу – Танці з зірками-2 (1+1: Танці з зірками-2, 29/04/07) [11, с. 89]; Найекстремальніший у новому шоу «Найекстремальніший» по буднях о 20.30 на MTV Україна! (MTV Україна, 13/05/2011); Ми представляємо найнезвичайніші джерела відновлюваної енергії* [http://www.eco-live.com.ua/sciense-popular]; *Найексклюзивніші новини на нашому каналі (1+1: TCH, 16.02.09); Маска Electric EG 2 ANDREAS WIIG – найтоповіша маска в лінійці Electric* [http://goods.marketgid.com/cat/1605/0/?brand=electric]; *На славетній трасі Нюрбургринг компанія Bentley закінчує передсерійні тести новенького Continental GT Super Sports. Цей автомобіль – найзарядженіший за всю історію бренду* [http://moemesto.ru/icwinner/tags/халява/].

Це пояснюється тим, що творці реклами прагнуть змоделювати таку мовну одиницю, що могла би максимально репрезентувати значення якості для того, щоб показати переваги рекламованого товару та досягти максимальної інтенсифікації вираження позитивної оцінки в рекламному повідомленні.

Л. М'яснянкіна наголошує, що актуалізація уваги – перша ланка в ланцюгу механізму психологічного впливу реклами [10, с. 156]. Саме увага супроводжує такі психічні процеси, як сприйняття та усвідомлення реципієнтом рекламної інформації та стає своєрідним фільтром, що відсіває непотрібні повідомлення, тому рекламодавці прагнуть привернути увагу потенційних покупців, утворюючи ненормативні одиниці для досягнення своїх комунікативних цілей, адже згідно із правилами сучасної української мови всі відносні прикметники позначають постійні, незмінні ознаки предметів, тому не можуть бути дериваційною базою ступеньованих форм (так само, як і присвійні та порядкові прикметники). Проте в мові реклами, телебачення та ЗМІ мовленнєвий матеріал репрезентується, передусім із огляду на вираження категорій емотивності, оцінки, характеризується високою інформативністю, тому через порушення норми, крім експресії, з'являється й оцінка, що, вочевидь, і є метою творців тексту: «діяльність автора художнього тексту може супроводжуватися постійним порушенням відомих максим мовленнєвої діяльності» [1, с. 121]. З цієї думкою погоджуються автори монографії «Мовна гра у комунікативному

просторі ЗМІ та реклами» С. Ільясова та Л. Амірі, які уважають, що рекламодавці свідомо порушують правила функціонування мовних одиниць, експериментують із мовою, для створення виразно позитивної оцінки, експресивності та креативності рекламних текстів [6, с. 49-50].

Отже, реклама як складний багатоаспектний феномен привертає увагу не тільки маркетологів, які безпосередньо створюють теорію рекламної діяльності, але також фахівців у галузі психології, культурології, етики, естетики і – не в останню чергу – лінгвістики.

Функція впливу – найважливіша функція рекламного тексту, тому оцінно-барвлені засоби є важливим чинником його організації. Для створення відповідного ефекту в різних комунікативних ситуаціях автори рекламних текстів залучають низку особливостей мовних одиниць, зокрема закріплюють й оцінний потенціал прикметників та їх граматичних категорій, що дає змогу передати якості й переваги рекламованого предмета та привернути увагу покупців.

У сучасній рекламі спостерігаємо використання форм компаратива, суперлатива та елатива як засобів мовного маніпулювання, що може призвести до некоректності: позитивної оцінки одних товарів та негативної оцінки інших. Це вимагає чіткого вирішення на законодавчому рівні.

Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних із використанням ненормативних форм прикметників як засобу виникнення прагматичної інформації. Недослідженими залишаються питання щодо сполучуваності прикметників, їх функціонування в текстах різних жанрів та стилів, що викликає необхідність подальшого вивчення виокремленої проблеми.

Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
3. Булик Ю. В. Негативна оцінка в рекламному тексті // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2010. – Т. 23 (62). – № 2. – Ч. 1. – С. 19–24.
4. Булик Ю. В. Рекламний текст в параметрах аксіологічної прагмалінгвістики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. В. Булик. – Х., 2009. – 20 с.
5. Вихованець І. Р. У світі граматики. / І. Р. Вихованець. – К. : Рад. школа, 1987. – 192 с.
6. Ільясова С. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 296 с.
7. Ковалевська Т. Ю. Реклама як маніпулятивний дискурс // Актуальные проблемы вербальной коммуникации : язык и общество : [сб. науч. докл. / Л. А. Кудрявцева]. – К., 2004. – С. 51–56.
8. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.

9. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : [монографія] / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.

10. М'ясняніна Л. І. Оцінність як лінгвістична категорія й особливості її прояву у рекламному тексті // Теле- та радіожурналістика. – 2009. – Вип. 8. – С. 155–160.

11. Нелюба А. М. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : словник / А. М. Нелюба – Х. : Майдан, 2007. – 144 с.

12. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.

Riazantseva D. V. The Text of the Advertisement: axiological function of adjectives in the focus of the pragmalinguistics

The article presents a theoretical description of the axiological functions of the adjectives in the advertisement texts. The usage of the non-normative forms of the degrees of comparison, as well as their pragmatic potential that is updated in the discursive practice of the modern participants of language communication has been analyzed in this article.

Key words: axiology; relative, superlative, comparative forms of the adjectives; the advertisement text, pragmatics.

Рязанцева Д. В. Рекламный текст: аксиологическая функция имен прилагательных в фокусе прагмалингвистики

В статье представлено теоретическое описание аксиологических функций имен прилагательных в рекламном тексте. Анализируется ненормативное использование форм элатива, компаратива, суперлатива, а также их «прагматическая заряженность», что актуализируется в дискурсивной практике современных участников языковой коммуникации.

Ключевые слова: аксиология, компаратив, элатив, суперлатив, рекламный текст, прагматика.

УДК 81'22'27

Т. П. Семенюк

ФЕНОМЕН ЗОБРАЖЕННЯ В СИСТЕМІ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПИСЬМОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ

В статті систематизуються невербальні засоби письмової комунікації, розглядається взаємодія зображувальних елементів з вербальним текстом на матеріалі німецькомовних періодичних видань та титульних сторінок книг.

Ключові слова: невербальні засоби, зображувальні елементи, іконічний знак, зображення.

У центрі досліджень багатьох лінгвістів знаходяться семіотично ускладнені утворення, так звані дво- та полікодові тексти, в структуруванні яких разом з вер-

бальними використовуються також невербальні засоби. Іншокодові включення у вербальний текст є предметом дослідження таких учених у галузі лінгвістики, як І. В. Вашуніна, А. Д. Белова, Б. А. Плотніков, С. С. Данилюк, Л. Т. Кияк-Редькович, А. Т. Томчаковський та ін.

Стосовно письмового тексту невербальні засоби визначаються О. Є. Анісімовою як засоби, що існують поряд з графемною системою мови й порушують «прозорість» графічної субстанції мовного вираження. До цього поля входять: графічна сегментація тексту і його розміщення на папері, довжина рядка, шрифт, колір, курсив, типографічні знаки, графічні символи, допоміжні знаки (наприклад: №, %, +), іконічні засоби (малюнок, фотографія, карикатура, рисунок, таблиця, схема, креслення і т. ін.), незвична орфографія слів і розміщення пунктуаційних знаків, формат паперу, ширина полів, а також інші засоби, набір яких не є чітко фіксованим і може варіюватися залежно від типу конкретного тексту [1, с. 7].

Серед невербальних засобів писемної комунікації особливе місце належить **іконічним елементам**, які, на думку О. Є. Анісімової, «утворюють домінанту поля паралінгвістичних засобів тексту» [1, с. 8], виступають як самостійний носій інформації та є самодостатніми для розкриття змісту повідомлення, на відміну від інших елементів невербального оформлення

Вперше термін «іконічний» (icon) був введений американським філософом і логіком Ч. С. Пірсом, який свого часу поділяв знаки на знаки-ікони, знаки-символи та знаки-індекси. З точки зору Ч. С. Пірса, іконічний знак – це знак, який має низку особливостей, притаманних позначуваному об'єкту. Відношення між знаком та об'єктом – це відношення подібності [3, с. 76].

Ч. С. Пірс виокремлює наступні різновиди іконічних знаків: образи (або зображення), метафори, діаграми, схеми, креслення [3, с. 77].

За ступенем візуалізації Б. А. Плотніков розрізняє 3 класи невербальних знаків у писемних текстах: *натуралістичні* (фотографії, малюнки з натури, креслення, схеми), *художні* (картини, малюнки з естетичною цінністю), *художньо – символічні* (карикатури, гротески), *символічні* (знаки – формули) [4, с. 59].

У. Остермайер виділяє ілюстративні зображення, які можна підпорядкувати опозиції «реалістичний – схематичний», «конкретний – абстрактний» (фото, портрети, малюнки, ескізи), логічні зображення (графіки, діаграми) та змішані форми (комікси, інформаційні графіки, метафоричні зображення) [5, с. 5].

Як носії певної інформації (семантичної, експресивної), зображувальні засоби сприяють розв'язанню цілої низки завдань, передусім вони привертають увагу адресата, надають тексту інформаційності, візуалізуючи певні елементи повідомлення, та естетичної значущості. Крім того, орієнтація на наочність допомагає читачеві прискорювати процеси переробки складної інформації, сприяє логічному мисленню та кращому засвоєванню поданої інформації.

Проаналізувавши низку періодичних видань та титульних сторінок книжок німецької літератури, ми відзначили перевагу натуралістичних і реалістичних зображувальних засобів, а саме зображень. Між вербальною та зображувальною частинами текстів встановлюються різні кореляції.

Л. В. Головіна сформулювала три види кореляції тексту та зображення:

- 1) паралельний: зміст тексту та малюнок повністю збігаються;
- 2) доповнювальний (комплементарний): іконічна інформація частково перекриває або доповнює вербальний текст і навпаки;
- 3) інтерпретативний: текст та зображення не пов'язані один з одним за змістом [2, с. 55].

І. Райсмани розрізняє такі види відношень між зображенням і текстом:

1. Надмірність (Redundanz): інформації повністю перетинаються, засоби вербальної та невербальної семіотичних систем зображують той самий факт.
2. Доповнення (Ergänzung): інформація, подана іконічно, доповнює вербальний текст, не перетинаючись при цьому. Загальне ж розуміння полікодового тексту відбувається через сприйняття і тексту, і зображення.
3. Невідповідність (Diskrepanz): інформація у тексті не перетинається із інформацією на зображенні, оскільки йдеться про різні концепти та про зв'язок на асоціативній основі [6, с. 394].

О. Є. Анісімова виділяє два види зв'язку між іконічними та вербальними компонентами – відношення взаємодоповнення та взаємозалежності [1, с. 12].

У нашій роботі ми продемонструємо три види кореляцій між іконічним та вербальним кодом повідомлення: взаємодоповнення, взаємозалежності (О. Є. Анісімова) та взаємоневідповідності (І. Райсманн).

У відношенні **взаємодоповнення** зображення зрозуміле без слів і може існувати самостійно. Зображення виступає яскравим, поживавленим, динамічним відображенням тексту, тоді як текст слугує певним логічним підсумком або заголовком до картинки. Вербальний коментар описує зображення, дублюючи його інформацію та виконує додаткову, вторинну функцію і навпаки. Для демонстрації цього виду відношень між іконічними та вербальними компонентами візьмемо книгу Маргарити Успенської і Гельмута Бьорнера «Brieftauben» (див.: *рис. 1*) та обкладинку журналу «Stern» – Die verhungerten Kinder von Biafra (див.: *рис. 2*).

Рис. 1.

Рис. 2.

В обох випадках зображення зрозумілі без слів і доповнюють вербальні оформлення книги та журналу. Фотографії голубів та виснажених голодом дітей (як іконічні елементи) заповнюють собою весь простір титульної сторінки книги та журналу й без сумніву покликані привернути увагу адресата. Обидва елементи іконічності у вербальних повідомленнях є самодостатніми та зрозумілими й надають текстам ще більшої інформативності, експресивності (див. *рис. 2*) та узагальнювального ефекту.

У відношенні **взаємозалежності** зображення доповнює повідомлення і залежить від вербального коментаря, який визначає його інтерпретацію. Без коментаря суть зображення незрозуміла або може бути неправильно інтерпретована. Часто вербальне повідомлення визначається іконічними засобами, які роз'яснюють його зміст, вносять певні корективи. Проілюструємо такий вид відношень на прикладі книг Моніки Гефінг «Luna, Duxi und Daisy» (див.: *рис. 3*) та Ханни Гьотце «Kinder brauchen Mütter» (див.: *рис. 4*).

Рис. 3

Рис. 4

Якщо розглядати іконічні елементи в обох випадках, фотографію собак та дівчинку, яка із сумом в очах дивиться у вікно, поза контекстом, то зміст і суть повідомлень не є до кінця зрозумілими та очевидними. Необхідним є звернення до вербальних коментарів «Luna, Duxi und Daisy. Rehabilitationshunde mit besonderen Fähigkeiten» (див.: *рис. 3*) та «Die Risiken der Krippenbetreuung – was die Kinder wirklich stark macht» (див.: *рис. 4*), які інтерпретують зображення. З вербальних коментарів внизу сторінок, які написані маленьким шрифтом, проте несуть чи не основну інформацію, стає зрозумілим призначення собак та предметів поруч з ними (собаки допомагають хворим з обмеженими можливостями відновити своє здоров'я), а також яким стає зображення дівчинки, яка дивиться крізь вікно дитячого садочка у слід мамі. З іншого боку, не варто недооцінювати важливість зображення. Саме фотографія тварин (див.: *рис. 3*) відразу інтерпретує власні назви Луна, Дуксі та Дейзі та вносить роз'яснення, на які адресат витратив би свій час, намагаючись зрозуміти, що чи кого має на увазі автор книги.

Третій тип відношень між зображенням та вербальним текстом – це відношення **взаємневідповідності**, при якому між змістом вербальної та іконічної частини має прямих точок дотику, оскільки вони позначають різні концепти. Така кореляція встановлюється на асоціативній основі та сприяє перш за все естетизації повідомлення. Для підтвердження наших слів звернемо увагу на *рисуюнок 5*.

Рис. 5

Зображення квітки, зокрема соняшника, ніяким чином не фігурує у плані змісту вербального оформлення повідомлення «Herzlich willkommen. Wir sind gerne für Sie da», проте надає йому яскравості та лаконічності у плані вираження, привертаючи при цьому увагу адресата. Соняшник як символ Сонця, тепла асоціюється з привітністю, гостинністю й успішно корелює з вербальним повідомленням.

Проаналізувавши зображувальні засоби писемної комунікації та встановивши характер кореляції вербальних та зображувальних елементів, ми дійшли до висновку, що іншодає включення беруть активну участь в організації повідомлень, виконуючи при цьому різні функціональні навантаження, та є перспективними для подальших наших досліджень.

Література

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособ. для студ. фак. иностр. яз. Вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Академия, 2003. – 128 с.
2. Головина Л. В. Креолизованный текст : закономерности построения // Речевое общение : цели, мотивы, средства. – М., 1985. – С. 45–88.
3. Пирс Ч. С. Начала прагматизма ; [пер. с англ. В. В. Кирющенко, М. В. Колопятина] – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ; Алет, 2000 – 352 с.
4. Плотников Б. А. Авербальные формы письменного текста и их содержание // Б. А. Плотников. О форме и содержании в языке. – Минск : Вышэйшая школа, 1989. – С. 59–60.
5. Ostermeier Uwe. Lernen mit Text und Bild. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lwm.krmc.de/www/de/mitarbeiter/>

6. Reismann I. Bild im Text – Text im Bild. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unileipzig.de/~fix/Konferenzen/KonferenzenInhaltsverzeichnisBildUndText.pdf>

Semenyuk T. P. The phenomenon of the visual image in the system of non – verbal means of written message

The article is devoted to the systematization of non – verbal means of written communication and the interaction of visual elements with the verbal text in german periodical issues and book – covers.

Key words: non – verbal means, descriptive elements, iconic sign, visual image.

Семенюк Т. П. Феномен изображения в системе невербальных средств письменного сообщения

В статье систематизируются невербальные средства письменной коммуникации, рассматривается связь изобразительных элементов с вербальным текстом на материале немецкоязычных периодических изданий и титульных страниц книг.

Ключевые слова: невербальные средства, изобразительные элементы, иконический знак, изображение.

УДК: 811. 111' 38:070

Д. В. Станко

ВНУТРІШНЬОМОВНЕ ТА ПОЗАМОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті йдеться про політичний дискурс як особливий тип комунікації, у якій асоціативна природа емоційності сприяє реалізації комунікативної мети адресанта. Проаналізовано основні особливості внутрішньомовного та позамовного вираження емоційності в сучасному англomовному політичному дискурсі.

Ключові слова: політичний дискурс, комунікація, модус, адресант, адресат.

Когнітивно-дискурсивна парадигма зумовлює переорієнтацію сучасних лінгвістичних досліджень на людину, нові вимоги передбачають вивчення мови не тільки з позицій її структурованості, а й у контексті реальної комунікації. Дискурсивна парадигма пропонує досліджувати дискурс як вияв особистості людини та її вплив на комунікативний процес. Зважаючи на значну кількість дефініцій поняття «дискурс», у статті послугуватимемося тлумаченням К. С. Серажим, котра визначає його як складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища [5, с.13].

Сучасний стан розвитку лінгвістики характеризується посиленням інтересом до механізмів лінгвальної репрезентації об'єктів позамовної дійсності, зокрема емоцій і почуттів комунікантів. Так емоційні стани були об'єктом досліджень Е. Л. Носенко, історична динаміка експресивів негативної емоційності описана Т. О. Биценко, імпліцитні смисли відображені у працях Г. П. Грайс, А. І. Шаповал [4, 1, 4, 7].

Мета статті – окреслення внутрішньомовних та позамовних особливостей вияву емоційності у спілкуванні на політичні теми, розгляд експліцитного та імпліцитного вираження емоційного змісту в політичному дискурсі.

Матеріалом для дослідження обрано статті та дебати політичного змісту, які опубліковані у виданнях сучасної англomовної політичної преси, оскільки саме вони відображають безпосередню міжособистісну комунікацію, а через неї – опосередковано – спілкування з читачем (глядачем), тобто реципієнтом.

Спілкування як діяльність, як соціально-комунікативна взаємодія людей, у результаті якої мова як система систем перетворюється у знаряддя передачі думок і обміну інформацією з метою досягнення комунікативних та позакомунікативних цілей, а синтаксичні одиниці (речення) – у мовленнєві реалізації (висловлювання), породжує низку прагматичних виявів семантики [3, с. 121]. Застосування комунікативно-прагматичного підходу до емоційно забарвлених синтаксичних одиниць уможливило висвітлення питання про нові комунікативні вияви семантики та функцій речень в англomовному політичному дискурсі.

Сучасні дослідження структурних, семантичних, прагматичних і комунікативних особливостей речення тісно пов'язані з поняттями диктуму й модусу, які трактуються по-різному. Диференціація модусу, за В. Г. Гаком, здійснюється через виділення в реченні модусних категорій. До них дослідник зараховує відповідність предикації дійсності (ствердження / заперечення й модальність), комунікативну настанову, інформативну настанову, структуру акту мовлення (особа, дейксис), умови акту мовлення, емотивність тощо. [2, с. 19-26]. В. Д. Шинкарук розглядає диктум і модус як два основні рівні у змістовій організації речення: об'єктивний, що віддзеркалює явища дійсності, та суб'єктивний, що вказує на ставлення мовця до відображуваної у реченні дійсності [6, с. 5]. Безпосередньо модусні значення виражають експліцитні категорії, коли значення передаються за допомогою лексичних засобів; опосередковано – імпліцитні, значення яких можна визначити тільки за допомогою presupпозицій та з контексту висловлювання [8, с. 19].

Як свідчить матеріал дослідження, для оформлення висловлювання в політичному спілкуванні присутнім є соціально важливий вибір засобів вираження або приховування емоційності, що зумовлюється не тільки мовними, а й позамовними чинниками.

З метою аналізу особливостей вираження емоційності у сучасному англomовному політичному дискурсі, що служить об'єктом дослідження, у статті основна увага зосереджується на таких соціальних категоріях модусу, як: найменування осіб, директиви та категорія ввічливості. Основним критерієм їх виділення є протиставлення позицій адресантів та їх інтенцій у процесі спілкування, спрямованих на адресата. Саме ці категорії модусу віддзеркалюють різні соціальні взаємини між учасниками спілкування та особами, які не беруть участі в комунікації, що увиразнює

експресію емоційності у політичних текстах. Розрізняємо два типи суб'єктивного ставлення: суб'єктивність «в інтересах мовця» і суб'єктивність «в інтересах адресата».

Оскільки основними детермінантами мовленнєвої поведінки є відправник інформації та ті, хто її отримує, саме від їхньої соціальної позиції у суспільстві (соціального стану, соціального статусу, соціальної ролі) залежить вибір структури «того чи іншого соціально значущого різновиду чи різновидів висловлювання». Речення є тим природним середовищем, у якому здійснюється нова функція найменувань, так як референтом речення є сама позамовна дійсність. Особове значення властиве всім реченням як чинник «персоналізації», до сфери якої залучаються найрізноманітніші внутрішньомовні й позамовні показники. Утворюючи речення, висловлювання, адресант орієнтується на адресата, зіставляє свій соціальний статус зі статусом адресата, оскільки кожне речення, висловлювання повинне бути комусь адресоване і сприйняте. Без сумніву, якщо висловлювання є одиницями, на які реагує співбесідник, то «вони повинні включати в себе елементи, зорієнтовані на ті або інші характеристики співбесідників» [6, с. 28].

Найменування осіб, указуючи на соціальні взаємини між особами, репрезентуючи їх у висловлюванні, служать засобом вираження емоційності у політичному дискурсі. Щоб отримати позитивний результат комунікації, політики будують висловлювання так, щоб керувати комунікативною поведінкою адресата й фіксувати його увагу на потрібних для адресанта елементах змісту залежно від їх актуального членування для досягнення своєї мети у спілкуванні. Адресованість мовлення віддзеркалює суб'єктивну модальну оцінку адресанта, яка часто у політичних текстах засобів масової інформації емоційно забарвлена. Оцінне ставлення може стосуватися 1-ої особи – адресанта, 2-ої особи – адресата, 3-ої особи чи осіб, які безпосередньо не беруть участі у спілкуванні.

Вираження соціального статусу особи може бути мимовільним, вимушеним або обдуманим, навмисним. Спілкуючись, адресант позасвідомо або навмисно висловлює в мовних одиницях своє або адресатове соціальне походження, стать, вік, рівень освіти й культури, вид занять, тобто належність до певної соціальної групи, соціального прошарку суспільства. Наприклад, у висловлюванні «*I'm pretty encouraged by the field we have*», – he said. «*We've got a pretty conservative field of candidates*» (The CBS News. 08/10/2011) емоційне ставлення адресанта передається лексико-семантичними одиницями *pretty conservative field of candidates*, які засвідчують належність адресата до певної політичної партії та передають радість мовця.

Емоційність виражається безпосередньо або опосередковано. У процесі безпосереднього вираження адресантом надається перевага спеціальним словам, які стають знаковим віддзеркаленням соціального статусу адресата, як-от: *The same goes for the wider role of the «Giant from Bosphorus»: as it approaches the world predominantly with its «Islamic» face, Turkey's influence is felt mostly between Sarajevo and Baku* (Global Politician. 09/05/2011), де метою адресанта є підкреслення високого статусу адресата, важливості його участі в певних політичних подіях. На відміну від тексту, в якому адресант, висловлюючи свою зневагу до політичного конкурента, навмисно характеризує адресата як пастора, а не як політика: *At an event in Iowa, where Perry*

flew after his speech, the Texas Republican rejected the pastor's comments, and responded negatively when asked if he agreed with Jeffress' characterization of Mormonism. «No», – Perry said. And, «No, I've already answered that back there. I told him no». Nevertheless, Perry's association with the pastor could prove politically damaging (The CBS News. 09/10/2011). Такого типу коментарі поширені в політичному дискурсі і в основному вживаються з метою викликати негативні емоції, ставлення в адресатів як третіх осіб (виборців) щодо конкурента мовця. Реєстр обох комунікативних ситуацій офіційний, а взаємини перебувають на лінії нерівний / рівному. Прикладом опосередкованого вираження емоційності постає весь фрагмент дискурсу. Висловлювання *Instead, the governor delivered a much more personal speech about his Christian faith and his view that «God uses broken people to reach a broken world»* (The New York Times. 14/09/2011) приховує лінію соціальних взаємин нерівний / рівному, характеризує політичного діяча як щирого, віруючого людину, яка варта поваги й довіри.

Соціальний статус особи ґрунтується на основних і додаткових способах вираження, а саме: на варіативності засобів репрезентації категорії статусу та підключенні до експресії статусу інших значень. Так, у реченні *He said on Wednesday he didn't see himself as having left the Republican party. Rather, he said, «the Republican party has left me»* (The CBS News. 28/12/2011), озвучуючи свою приналежність до певного соціального статусу, автор намагається передати невдоволення з приводу політичних колізій щодо його особи та викликати співчуття в учасників комунікації.

Як відомо, лінгвальне вираження нерівності виявляється через інтонацію, яка служить засобом передачі комунікативно важливих відтінків значення, об'єктивно-суб'єктивних відношень у мовленні. Інтонація, підкреслюючи семантичний бік, центральне значення фрази, переходить із плану вираження в план змісту, стає одним з елементів семантики речення. Для вираження емоційного змісту семантика речення широко використовує такі інтонаційні риси, як маркованість інтонаційних форм, за допомогою яких передаються позамовні ознаки мовця.

Залежно від емоційного стану адресанта, його ставлення до адресата мовлення синтаксична конструкція висловлюється наказовою або спонукальною, категоричною або ввічливою, прохальною інтонацією. В англomовному політичному дискурсі спонукальна або наказова інтонація із спадаючо-висхідним тоном використовується адресантом, соціальне становище якого є вищим від того, кому адресується мовлення. У висловлюванні *You know, I hope that after all the recent experiences our close partners and friends must learn that you can't torpedo existing contracts – even if you don't like them, like when our colleagues and partners, the president of Ukraine or the Ukrainian Prime Minister say that a contract is unfair and bad and they won't honour it. It is completely unacceptable. All agreements, as long as they are not refuted in court or abandoned by the parties, must be carried out* (Euronews. 08/09/2011) статус президента надає право адресантові наказувати, спонукати до дії. Спонукальна інтонація передається за допомогою конструкцій з модальним словом *must*, які водночас засвідчують упевненість і рішучість адресанта.

Інтонаційна ввічливість, прохальна інтонація визначається семантикою емоційного висловлювання й зумовлюється реквестивними, ін'юнктивними актами, різними намірами адресанта – одержати нову інформацію, висловити своє ставлення

до певних подій, дещо уточнити тощо. Як відомо, ввічливість може реалізуватись у різних комунікативних типах і видах речень, якими особа інтонаційно виражає ствердження, запитання, прохання, спонукання до чогось. Прагматичні пресупозиції адресата змушують адресанта дотримуватися правил мовленнєвої поведінки для мовця, використовувати відповідні формули етикету: *But I just want to follow up, Mr. Speaker.... Congresswoman Bachman, do you have anything to say about what Governor Perry just said. You're a mom...* (The Washingtonpost. 12/09/2011).

Для вираження люб'язності, доброзичливого ставлення мовець використовує звертання, повага до адресата підкреслюється додаванням до найменування адресата пошанної прономінативної форми, наприклад, *Herman Cain: ...Another market driven idea, allow association health plans...* (Applause). Moderator: *Thank you, Mr. Cain* (The Washingtonpost. 12/09/2011). Через звертання адресант не тільки передає свої емоції, а й апелює до свідомості адресата, часто навіюючи почуття родинної близькості, партнерства, як-от: *Then came a day of reckoning, during the second semester of his sophomore year at Texas A&M University, when he went to see the dean of the veterinary school. His advice: switch to an easier major. «He said, 'Son, I'm looking at your transcript», Mr. Perry said. «You want to be an animal science major»* (The New York Times. 14/09/2011).

У сучасному англомовному політичному дискурсі емоційність репрезентується і на граматичному рівні й базується на категорії модальності.

Семантична сутність категорії способу дієслова як складової модальності полягає у протиставленні реальних дій ірреальним модальним діям. Звертаючись до умовного способу, адресант намагається послабити апелятивність, спонукати адресата до виконання потенційної або бажаної для себе дії. Умовний спосіб у висловленні стає засобом пом'якшення впливу на адресата й у політичному дискурсі віддзеркалює жаль *It is better if a monetary union is preceded by a political one (consider the examples of the USA, the USSR, the UK, and Germany)* (The Global Politician. 25/11/2011); упевненість *«If they read the book, and not the serialisation, they will see it is a rounded, balanced account of one of the great achieving Labour governments, but they will see in the book, what you would expect from me, a measured account by some who does pull his punches»* (The Guardian. 15/07/2011); сумнів *French Foreign Minister Alain Juppe during his visit to Moscow, if I understand correctly, appealed to Russia asking Moscow to support EU sanctions against Syria. What is Russia's policy on that?* (Euronews. 08/09/2011).

Ще одним виразником емоційності постає мовчання, яке є невід'ємною частиною політичної комунікації та невербальних засобів. На письмі воно позначається графічними знаками, а в усному й писемному мовленні — лексичними номінаціями вербалізаторами [19, с. 210]. Загалом в англомовному політичному дискурсі мовчання позначається трьома крапками та тире або ж лексичними маркерами силенціального ефекту: *I think this left a scar... that I hoped I could remedy, and help him operate in a different way* (The Guardian. 15/07/2011).

Таким чином, найменування осіб, директиви, формули ввічливості як різновиди категорій модусу в сучасному англомовному політичному дискурсі є виразниками емоційності, завдяки якій адресант впливає на адресата мовленням, реалізуючи свої

комунікативні наміри. Стосунки між адресантами характеризуються офіційністю, субординативністю, реєстр спілкування офіційний. Позиції партнерів спілкування визначаються рольовим статусом — рівний/рівному, рівний/нерівному. Заохочуючи учасників комунікативної ситуації до виконання певних дій, адресант використовує особливі форми звертань, мовчання, інтонаційний вплив, послуговується формулами етикету та умовним способом. На емоційність політичного дискурсу впливають прагматичні, когнітивні та соціокультурні чинники. Питання внутрішньомовних та позамовних особливостей вираження емоційності у політичному тексті відкриває нові перспективи подальших студій у галузі прагматики.

Література

1. Биценко Т. О. Історична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI–XX ст. : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. О. Биценко. — Харків, 2004. — 20 с.
2. Гак В. Г. О категориях модуса предложения / В. Г. Гак // Предложение и текст в семантическом аспекте. — Калинин, 1978. — 164 с.
3. Гуйванюк Н. Семантика і прагматика комунікативних одиниць у драматургічному тексті / Н. Гуйванюк // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (Мовознавство). — Вип. XXI–XXII. — Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. — С. 121–125.
4. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь : [монография] / Э. Л. Носенко. — К. : Вища школа, 1981. — 194 с.
5. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектура, варіативність : [монография] / К. С. Серажим. — К. : Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. — 392 с.
6. Телеки М. М. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру : монография / М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук. — К. ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. — 176 с.
7. Шаповал А. І. Імплікатурне вираження емоційного змісту в англомовному емотивному дискурсі / А. І. Шаповал // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур. — 2007. — Т. 2. — С. 143–145.
8. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монография] / В. Д. Шинкарук. — Чернівці : Рута, 2002. — 271 с.
9. Grice H. P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics / H. P. Grice. — N.Y. : Academic Press, 1975. — Vol. 3 : Speech Acts. — P. 41–52.

Stanko D. V. Intralingual and extralinguistic expression of emotionality in modern English political discourse

The article deals with the political discourse as a special type of communication in which the associative nature of emotionality promotes speaker's communicative goals realization. Main peculiarities of intralingual and extralinguistic expression of emotionality in modern English political discourse are analysed in the article.

Key words: political discourse, communication, modus, speaker, recipient.

Станко Д. В. Внутрязыковые и внеязыковые выражения эмоциональности в современном английском политическом дискурсе.

В статье рассматривается политический дискурс как особый тип коммуникации, ассоциативная природа эмоциональности которого способствует реализации коммуникативной цели адресанта. Проанализировано основные особенности внутрязыкового и внеязыкового выражения эмоциональности в современном английском политическом дискурсе.

Ключевые слова: политический дискурс, коммуникация, модус, адресант, адресат.

УДК 811.161.2'42:004.738.5

Р. А. Трифонов

РОЛЬ МЕТАМОВИ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ГЛАМУР

На матеріалі інтернет-медіа та форумів розглянуто мовленнєві фрагменти, у яких мовці експлікують властивості слова «гламур» як імені концепту, висловлюють своє ставлення до мовного знака, його номінативних можливостей і функціонування в дискурсі.

Ключові слова: метамова, мовна особистість, оцінка, концепт, семантичне освоєння запозичень.

Концепт, досліджуваний у цій статті, без сумніву, належить до визначальних концептів сучасності, він вирізняється частотою апеляцій до нього в різних типах дискурсу, зокрема (й передусім) у дискурсі мас-медіа. На вагоме місце концепту ГЛАМУР в актуальній картині світу вказують і численні контексти, у яких ідеться про його символічну репрезентативність для сьогоденної дійсності. Наприклад, О. Вергеліс у статті про культуру України, написаній з нагоди 20-річчя незалежності як полемічний текст на тлі численних ювілейних рапортів про «культурні здобутки», починає пункт перший (із 20-ти, відповідно до дати) так: «*Остання декада незалежності – у сфері умовно прекрасного – триумф всепереможного гламуру. Він опановує всі напрями. Долає будь-який опір*» [Дзеркало тижня. – 2011. – № 31]. Таких висловлень можна добрати чимало, їхні мовні ознаки будуть подібними: тяжіння до узагальнення, ствердження виняткової суспільно-культурної ролі гламуру (як стилю, наряду, способу світосприйняття), наявність тих ознак ментальної структури, які бездоганно відповідають класичній дефініції концепту від Ю. Степанова, де йдеться про те, що концепти переживаються, стають приводом для симпатій, антипатій і зіткнень. Показові й мовні засоби, що супроводжують вербалізацію концепту в О. Вергеліса й у подібних висловленнях: іменники та прикметники з семантикою максимальної реалізації явища, ознаки; промовисті займенники *всі* і *будь-який*. Можна пригадати й те, що в Росії широка спільнота, координована М. Епштейном, яка відстежує актуальні явища в мові, визнала гламур «словом року-2007» [див.

<http://gramma.ru> та ін.]; наступного ж 2008 року доктор соціологічних наук Д. Іванов стверджував: «Гламур виявляє себе всюди і розпізнається однаково і в речах, і в людях, і в їхніх обличчях та одязі, і в їхніх душах та думках» [7]. Усе це репрезентує варту уваги дискурсивну тенденцію.

Тож концепт цілком закономірно привертає увагу дослідників. У західному світі вже існує монографічна робота – ціла історія гламуру [17], у якій автор простежує явище з кінця XVIII ст. (саме там він бачить джерела) до сьогодення. Цитуючи С. Гандла та інших авторів, різнобічно розглядає соціально-естетичні ознаки явища Г. Дуглас, який наголошує на сучасній множинності гламурів («the many glammers of the postmetropolis») [16].

В українській науці також ідеться про соціально-естетичний вимір гламуру в координатах часу й умов. Т. Гундорова пише: «За поняттям “гламур” сьогодні міцно закріпився образ красивого життя, яке не лише зачаровує своїм блиском і розкішшю, а й шокує екстравагантністю. На пострадянському просторі гламур – це і образ-саморепрезентація нової еліти, і універсальний культ розкоші, моди, екзотичного і еротичного способу життя, рекламований мас-медіа. При цьому гламур забарвлений на пострадянському просторі в тони посттравматичної ностальгії за якоюсь аристократичною величиною. Він несе відсвіт задоволення від того, що минулися хаотичні й бідні 90-ті роки, сигналізує про причетність до західного глобалізованого світу» [6]. Надзвичайно широкий спектр значень, закладених у лексему гламур, показує Р. Безугла [1; 2] (хоч авторка подекуди систематизує в одному переліку різнопланові й різномірні складники концепту). Дослідниця стверджує: «Випадки використання нового терміна реєструються тільки з 1997 р., а приблизно з 2004 р. слово “гламур” стало популярним в повсякденній українській мові (це пов'язують з тим, що 2004 р. виходить перший номер журналу “Glamour”, який легітимізував використання даного неологізму в російській та українських мовах)» [1, с. 3]. І ця авторка, й інші дослідники відзначають цікаву й несподівану для нефахівців етимологічну рису слова – його походження від латинського *grammatica* [1, с. 1–2; 8, с. 24; 4, с. 1–2]. У дослідженнях відзначають також неабияку словотвірну активність лексеми гламур в українській та російській мовах [8, с. 24; 3, с. 75–76; 4, с. 4–5]. І. Казимирова дослідила асоціативне поле імені концепту [8]. Важливу роль концепту в картині світу відзначають також В. Новиков, Л. Попко, Л. Смунова, К. Точилов [9, с. 29–30; 11; 14; 15]. Слово гламур та одиниці його словотвірного гнізда привертають увагу і в контексті вивчення ширших проблем: так, І. Окунева розглядає ці мовні засоби серед репрезентантів концепту КРАСА [10], а Л. Селіверстова – як один зі складників, що належить до лінгвокультурного типу «зірка Голлівуду» [13].

Цілком очевидно для носія сучасної мови є здатність лексеми гламур передавати оцінку, навіть тенденція оцінного складника до контекстуального домінування. Також привертає увагу те, що ця оцінка амбівалентна. Скажімо, Т. Пристайко показує, що слово гламур є носієм особливо експресивної позитивної оцінки в рекламі високотехнологічних пристроїв [12], а Ю. Гарюнова демонструє його вже як знак зниженої естетичної оцінки в кінокритиці [5, с. 36]. Це явище дало підставу Р. Безуглій, котра спирається на теоретичні побудови В. Карасика, кваліфікувати ГЛАМУР як епіномний концепт [2, с. 84], тобто один із тих, які мають редукований

предметний і гіпертрофований емоційно-оцінний зміст, для яких «характерна різка зміна смислів у різних типах дискурсу». «Епіномні концепти досить часто несуть різне змістове наповнення в свідомості представників різних соціальних груп, відрізняються високою дифузійністю» [там само].

Тож нині встановлено низку ознак ГЛАМУРУ як специфічного концепту. Проте розглянуті вище його властивості визначають іще одну важливу рису, яка супроводжує вербалізацію концепту, звернення до нього в дискурсі: високу частоту метамовного коментування. Ідеться про те, що мовці не лише говорять про гламур як явище, але й висловлюються про сам мовний знак, котрий його називає. Цей аспект іще не досліджено, тож мета пропонованої статті – виявлення ролі метамовних коментарів в апеляції української мовної особистості до концепту ГЛАМУР.

І. Численними є метамовні фрагменти, у яких мовці наголошують на різноманітних етимологічних, історичних, семантичних та стилістичних властивостях слова. Коментарі такого типу часто доволі об'єктивні: «Зародившись у надрах моди, слово гламур обросло власною семантикою і на сьогодні завойовує нові й нові сфери впливу» [http://use.at.ua, 15.03.2009]. Тут осмислення явища і слова мовною свідомістю в повсякденному контексті найбільшою мірою наближається до фахової лінгвістичної рефлексії.

Коментарі цього різновиду (нейтрально-описового) мають кілька важливих ознак. Серед них:

1. Регулярна констатація семантичної широти й невизначеності поняття: «Дуже часто під цим терміном розуміють абсолютно різні речі – і бездоганну, трохи сувору елегантність, і кричущу екстравагантність» [http://lifetips.org.ua, 27.03.2012].

2. Наявність у контекстах лексем і конструкцій, що називають певні соціальні групи, спільноти людей: «Слово “гламур” перекладається з англійської як “блиск”, “розкіш”. І хоч його ще немає в тлумачних словниках, всі знають це слово, навіть ті, хто далекий від світу моди» [там само].

3. Використання прецедентних імен, які дозволяють перейти з семантичного на когнітивний рівень і унаочнити зміст концепту: «Що об'єднує Мерилін Монро, Грету Гарбо, Фреді Меркюрі і, скажімо, Михайла Поплавського, Ірину Білик і Ольгу Сумську? Ні. В жодному разі не належність до якого-небудь з жанрів мистецтва. Одне слово. І слово це – гламур» [http://gk-press.if.ua, 08.07.2010].

Спільною рисою наведених вище прикладів є те, що мовець активно не втручається в інтерпретацію поняття, подає його ніби збоку, як спостерігач.

II. Але дуже поширені й коментарі інакші: ті, в яких мовна особистість активно виявляє свою позицію. Ці твердження є оцінними, часто ця оцінність пряма: «Дурне слово “гламур” поступово входить у нашу свідомість і є критерієм досконалості, популярності. А по суті – пуста моральна, культурна і духовна» [http://virchi.pp.net.ua, 08.06.2008]. Тут також спостерігаються характерні прийоми, які корелюють із трьома виділеними вище.

1. Так, замість нейтрального опису широти значення можемо виокремити оцінне наголошення на деформованості семантики (і концептуального змісту) слова гламур у сучасних дискурсивних практиках: «зараз поняття гламур є дуже деформованим навідину від свого оригінального тлумачення. чуючи слово гламур у всіх відразу ви-

никає асоціація із нинішніми псевдо-RnB, намальованими чіксами і т.д., що само по собі викликає огиду. Насправді, саме значення слова – “чари”, “зачарований”. Воно має асоціюватись із шармом та привабливістю» [http://rock.lviv.ua, 28.09.2009]. Дослідження показало, що це надзвичайно поширений вид метамовних коментарів. У зв'язку з цим масо також твердження про неадекватність слова як номінативного знака й добір власної номінації для референта, виразно оцінної, дисфемістичної: «Ну, аналіз гламуру в мене короткий: в Україні його немає. Чому свистопляска вульгарності отримала назву “гламур”, для мене загадка» [http://ua.glavred.info, 26.10.2007]. Також потужне прагматичне навантаження несе опис іншої номінативної ситуації, де знак проєктується на абсолютно невідповідний референт: «Слово “гламур” стало настільки популярним, що тепер навіть у забитому селі можна зустріти корову з кличкою “гламурна”» [http://protruskavets.org.ua, 02.03.2011].

У багатьох прикладах можна зустріти апеляції до специфічно українського розуміння гламуру – маркування тієї ж таки викривленості фрагмента в національній картині світу: «Слово гламур прийшло в Україну декілька років тому і стало показником не професійності чи харизми людини, а всього-на-всього зовнішнього вигляду і стилю життя. В країні, де більшість населення походить родом або з села, або з міських комуналок, гламур став міркою швидкої слави чи швидко зароблених грошей» [http://gk-press.if.ua, 08.07.2010]. Основним рівнем у втіленні такої рефлексії є, звичайно, лексичний (наголошення на значенні слова й особливостях його вживання), але своєрідного символічного значення може набувати навіть фонетика національної мови: «М'яке фрикативне “г”, український фірмовий звук, над яким так люблять посміятися росіяни, дає нам деякі додаткові виразні можливості. Він гарантовано спровокує будь-яке неукраїнське слово, робить його простонародним і трішки наївним. Гламур по-українськи починається саме з цього звуку» [там само].

Нейтральну констатацію широкозначності в оцінну площину переводить цілковите розмиття семантики, і тоді мовець визначає гламур як симулякр, заперечуючи можливість дати дефініцію, прояснити значення, а отже, адекватно вживати слово в серйозній комунікації. З інтерв'ю з лідером гурту «ТІК» Віктором Бронюком: «[Журналіст:] – “ТІК” – гурт гламурний? [Бронюк:] – А що це таке гламур? От говорять “це гламурно”, це “не гламурно”, а що це таке – сказати не можуть. Це як совість, ніхто її не бачив, але всі про неї говорять» [www.doba.cv.ua, 27.11.2008]. І хоча формально такі твердження подібні до тих, у яких мовець відсторонено описує використання лексем у мовній спільноті, проте насправді він ставить регулярну дискурсивну практику цієї спільноти (говорять) під сумнів, заперечує усталену категоризацію і цим позиціонує себе в дискурсі. Зрештою, оцінний компонент тут і в тому, що слово-симулякр є комунікативно й когнітивно непридатним, що й акцентується в мовленні особистості.

2. Інший прийом побудови оцінного метамовного судження (що корелює з п. 2 в частині I) – це не просто виділення соціогрупи, для вживання якої характерне слово гламур, а наголошення певних соціально-естетичних рис цієї групи і різке відмежування від неї. Андрій Кузьменко так пояснив власну сатиричну пісню «Гламур»: «“Гламур” – це відповідь таким “діячам” шоу-бізнеса, як Андре Тан, наприклад.

² В усіх прикладах зберігаємо стилістику й написання оригіналу.

На питання, що таке гламур, він відповів: "Ну, Кузьма, гламур – это я. А ты вот – отстой". Люди його типу знайшли собі таке слово мудре, щоб кидати простим людям мішуру в очі, і таким чином загородити себе китайською стіною і винести себе в касту *зверх-людей*. Так званих людей *богеми*. Але так не є, тому що вони просто напросто нічого не добилися на поприщі якихось приземлених професій і вирішили податися у шоу-бізнес, бо там можна бути ніким, а стати – всім» [http://zhzh.info, 13.06.2007]. Або: «Зараз в моді «файне наше Галицьке слово» – гламур! А хто мені пояснить що воно насправді означає? Мабуть, мало хто..... Та і сам я не знаю!)) А тепер подумайте! Навіщо так хизуватися тим словом, якщо більшість не знає з чого і звідки воно виплило, і що за собою несе.... **Шановні дівчата! Всі хто називає себе ГЛАМУРНИМИ! Не думайте, якщо ви себе так возвеличили, то ви одразу стали вище всіх..... Я б вам порадив краще розуму набратись і гордість свою попустити трішки**» [http://in-chat.com.ua, 30.05.2007]. Легко помітити, що останньому прикладі поєднано дві ознаки, на які спирається метамовна рефлексія про гламур (відповідні вербальні структури виділено).

В усіх цих випадках (п. 2) ідеться про світоглядні аспекти, а з огляду на тісний зв'язок їх із мовною одиницею вони стають дискурсивними і слугують дискурсивному позиціонуванню. Мовець окреслює свій дискурс і дискурс чужих, при цьому варто звернути увагу, що він може по-різному комунікативно поводитись: цілковито відмежовувати себе від чужих (Андрій Кузьменко); вести діалог із чужим з метою скоригувати його погляди та вербальну поведінку (звернення до гламурних дівчат); нарешті, звернутися до партнера по комунікації з метою залучити його до свого дискурсу, а не чужого: «Нікому ніколи не кажи слово "гламур". Його вбили ось ці дурнуваті куцострижені білявки із жулькою в зубах, маасковським акцентом та відвертою порнушністю намальованих колгоспниць у китайських "дольчеабанах"» [http://blog.melnik-ua.com, 26.08.2008].

3. Прецедентні імена можуть використовуватись і в оцінних метамовних висловах, виконуючи ту саму когнітивну функцію, але інакше: якщо в нейтральних судженнях вони просто несуть інформацію, відсилають до певних знань, то в оцінних репрезентують «правильний» фрагмент знань проти «неправильного»: «гламур... це не слово з словника... і не розжево блискучі барбі... гламур це Одрі Хепберн це Кока [sic!] Шанель... це Грета Гарбо...» [http://war.usuef.forum24.ru].

Наступні пункти моєї класифікації оцінних метамовних засобів, на відміну від попередніх, прямо не корелюють із пунктами з частини I статті, але є так само важливими й характерними.

4. Зіставлення семантики слова гламур або лексем із його словотвірною гніздою з іншими з метою прояснити точну концептуалізацію й заперечити хибну. Фрагмент із комунікації на форумі: «**ruzik: нате самий гламурний аватар у мене, і фотка своя!!! Spine: Олег! гламурний – это не значит голубой!... сколько раз тебе уже повторяют? ruzik: потрудись і переклади з французької слово гламур!!! потім може додасться трохи розуму: а ти коли називаєш когось голубим отримуєш мабуть велике задоволення. може ти просто стидася свого гейського Я і переводиш на когось іншого. я не голубий!**» [http://cybportal.univ.kiev.ua, 09.01.2007]. У цьому прикладі семантика двох лексем розмежована досить чітко для обох мовців, їхня

концептуалізація збігається, розходження маємо лише в оцінці позамовної реальності (аватарки) та в номінативній доречності слова гламурний. А от в іншому веб-діалозі виникає дуже цікава ситуація, коли мовленнєве зближення двох лексем співрозмовник сприймає як їх мовну синонімізацію і висловлює своє позитивне ставлення до цього: «**читадтці: Простенько і немного гламурненько. Спасибо. Каши Сальцова: alleluia. ваш коментар – це ознака, того що слово "гламур" стало синонімом "не-вибагливості"**». Ну нареши!» [http://blogs.telekritika.ua, 22.12.2009]. Це також дискурсивне позиціонування: виникла ситуація є для мовця бажаною і свідчить про його ціннісні пріоритети, що наочно втілюються на ґрунті синтагм і лексико-семантичних відносин.

5. Сценарії. В принципі, у когнітивному аспекті вербалізація сценаріїв виконує ті самі функції, що й уживання прецедентних імен, але в досліджуваному матеріалі апеляцію до сценаріїв виявлено тільки в оцінних контекстах, наприклад: «**Вегас [назва клубу] і слово "гламур" – це для мене дико. Який гламур може бути, коли 15 річні дівчатка випивши бутылку пива ходять п'яними і кричать які вони гламурні. І підчепивши якогось дурачка старшого, стараються це більше це доказати. Та це ж смішно**» [http://forum.te.ua, 14.03.2009].

6. Ще одну групу оцінних метамовних коментарів складають вислови, у яких домінує суто емоційний компонент. Як правило, тут вербалізуються негативні емоції: «**Не знаю, як вас, але мене дістало гламурне слово "гламур"**» [http://frikilivejournal.com, 27.10.2006]; «**А мені і слово Гламур не подобається, від цього слова бювати хочеться**» [http://cds.if.ua]; «**не треба зациклюватись на цьому мега слові.. мені наприклад воно взагалі не подобається у використанні... ізжога в мене від нього**» [http://gazeta.univ.kiev.ua, 14.03.2008]; «**В мене на слово "гламур" алергія**» [www.for.lviv.ua, 10.10.2007]. Тенденція до використання фізіологічних метафор дуже показова (слово є негативним подразником мовної особистості подібно до тих реалій, що можуть бути подразниками людини як істоти фізичної). Негативна оцінка іррадіюється на слово, безперечно, від негативної оцінки реалій, концепту і прецедентних феноменів, із ним пов'язаних: «**Слово гламур просто не виношу. Завжди асоціація з баришнями занадто обвішаними біжутерією і на шпильках у яких в житті лише дві проблеми: що вдягти і як нафарбуватись**» [http://prytvor.kiev.ua, 07.12.2006]; «**пафосне слово «гламур» вже давно у багатьох нормальних людей викликає тільки зневажливий напад сміху і образ Сергія Зверева в голові**» [http://valko.net.ua, 12.08.2010]. Асоціації, хоч і втілюються вербально, ведуть усе ж до позамовних реалій – образів зі споглядального досвіду. Проте існує й мовний аспект, який детермінує саме емоційну форму висловлювання і посилює негатив, – це частота й поширеність уживання власне слова в певних дискурсах. Інколи це також експлікується: «**Включи телевизор. Відкрий журнал (бажано не "Садівник" чи "Сільський вісник", хоча...).** Вийди на вулицю і послухай розмови людей. Нащо? Прислухайся, вчитайся або вдивися яке поняття вони найчастіше вживають. Не сумнівайся, що це буде слово гламур. Гламур зараз оточує нас з усіх боків. Проникає у кожен міліметр матерії життя. Пронизує кожну навіть найменшу клітинку організму. ЗАМАХАЛО!!! Замахало все що пов'язане з цим словом, а таких об'єктів дуууу-уже багато» [http://mortopeimon.blog.ru, 24.03.2008]. Експансія слова гламур може

супроводжуватися творенням індивідуальних образів, що стають також складниками метамовного рівня висловлювання і мовної свідомості: «Схоже, багатозначне й ароматне, як імпортна жуйка, слово "гламур" так стрімко завойовує простори нашої солов'їної, що без нього вже не обходиться не те що кожна презентація, а й власне презентований об'єкт» [http://forum.lvivport.com].

Здійснений аналіз показує, що властивості концепту ГЛАМУР у сучасну добу активізують метамовну рефлексію в апеляції до нього. Як у самому цьому концепті емоційно-оцінний складник часто переважає поняттєвий, так і в метамові питома вага рефлексивів нейтрально-описового різновиду невелика порівняно з тими, які експлікують оцінки та емоції носія мови. Крім того, уживання імені концепту — слова *гламур* — виразно маркує дискурс, до якого належить мовець або той, про кого говориться. Тож і метамовна рефлексія оцінно-емоційного типу здебільшого слугує дискурсивному позиціонуванню мовця.

Література

1. Безугла Р. І. Гламур : етимологія терміна та специфіка його використання / Р. І. Безугла // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : [зб. наук. пр.] [Електронний ресурс]. — К. : Міленіум, 2011. — Вип. XXVII. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/api/2011_27/3.pdf.
2. Безугла Р. І. Концепт «гламур» у науковому та публіцистичному дискурсах / Р. І. Безугла // Культура і сучасність : альманах [Електронний ресурс]. — К. : Міленіум, 2011. — № 2. — С. 81–86. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/kis/2011_2/17.pdf.
3. Блюменталь И. Трансформации некоторых англицизмов в современной русскоязычной прессе / Ия Блюменталь // Acta Neophilologica VIII. — Olsztyn, 2006. — С. 71–77.
4. Буряковская В. А. Концепт «гламур» в массовом развлекательном нарративе / В. А. Буряковская // Грани познания : электронный научно-образовательный журнал ВГПУ. — 2011. — № 3 (13), декабрь. — Режим доступа : <http://grani.vspu.ru/files/publics/1325061545.pdf>.
5. Гарюнова Ю. О. Мовні засоби вираження іронії в кінокритичних текстах / Ю. О. Гарюнова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2011. — № 936 : Сер. Філологія. — Вип. 61. — С. 33–37.
6. Гундорова Т. «Сільський гламур» і глобалізаційний кіч / Т. Гундорова // Дзеркало тижня. — 2010. — № 26 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dt.ua>.
7. Иванов Д. Глэм-капитализм / Д. Иванов [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/article21195.htm>.
8. Казими́рова І. А. Асоціативна аура концепту «гламур» / І. А. Казими́рова // Мова і культура. — К. : Вид. дім Д. Бураго, 2009. — Вип. 11. — Т. X (122). — С. 23–27.
9. Новиков В. Словарь модных слов / В. Новиков. — М. : Зебра Е, 2005. — 158 с.
10. Окунева И. О. Концепт «красота» в русском и английском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / И. О. Окунева. — М., 2009. — 24 с.

11. Попко Л. П. Концепт «гламур» в языковой картине мира и его языковое выражение / Л. П. Попко // Концепты та концептосфери : колективна монографія. — Дніпропетровськ : Пороги, 2009. — С. 102–117.

12. Пристайко Т. С. О стильном iPod'e замолвите слово... (оценочная лексика в рекламе высокотехнологической продукции) / Т. С. Пристайко // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. «Мовознавство». — 2010. — Вип. 16 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2010_16/article/43.pdf.

13. Селиверстова Л. П. Лингвокультурный типаж «звезда Голливуда» : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Л. П. Селиверстова. — Волгоград, 2007. — 19 с.

14. Смурова Л. И. Гламур — актуальный лингвокультурный концепт современного общества потребления / Л. И. Смурова // Держава та регіони. Сер. Гуманітарні науки. — 2010. — № 1–2. — С. 25–31.

15. Точилев К. Ю. Гламур как эстетический феномен: генезис и исторические модификации : автореф. дис. ... канд. филос. наук / К. Ю. Точилев. — М., 2011. — 23 с.

16. Douglas G. What is Glamour? / Gordon Douglas // mu.dot : magazine for urban documentation — opinion — theory [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.monu.org>.

17. Gundle S. Glamour : A History / Stephen Gundle. — N. Y. : Oxford Univ. Press, 2008. — 464 p.

Tryfonov R. A. Role of Metalanguage in the Verbalization of Concept ГЛАМУР (glamour)

The speech fragments under consideration explicate the properties of word "гламур" (glamour) as a concept name or show the speakers' attitude to this language sign, its nominative possibilities and functioning in the discourse. The materials are taken from internet media and forums.

Key words: metalanguage, language personality, evaluation, concept, semantic assimilation of adoptions.

Трифонов Р. А. Роль метаязыка в вербализации концепта ГЛАМУР

На материале интернет-медиа и форумов рассмотрены речевые фрагменты, в которых субъекты высказываний эксплицируют свойства слова «гламур» как имени концепта, передают свое отношение к языковому знаку, его номинативным возможностям и функционированию в дискурсе.

Ключевые слова: метаязык, языковая личность, оценка, концепт, семантическое освоение заимствований.

РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ: МОВНО-ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ

У статті аналізується мовно-графічний комплекс, який використовується в процесі укладання та оформлення рекламного тексту. Саме такий комплекс формує повноцінну рекламу.

Ключові слова: рекламний текст, мовний складник, графічні особливості, укладання, оформлення.

Реклама є невід'ємним елементом комунікативного простору, яка активно впроваджує в суспільну практику певні цінності та пріоритети.

Текст як одна із форм реалізації комунікативної функції мови за складом і структурою може набувати різноманітних конфігурацій; все залежить від ситуації реалізації та функцій, які покладені на текст. Сьогодні багато пишуть про рекламний текст як самостійний та повноцінний тип тексту, який має важливе значення для просування продуктів чи послуг.

Рекламний текст – це особливий вид тексту, це носій і виразник інформації, яку передає автор. Проте власне рекламні тексти не довговічні, адже постійне оновлення – необхідна умова виконання ними їхніх основних функцій (зацікавлення, новизна, інформативність).

Досліджують функціонування рекламних текстів і їх складників П. Володимирський, О. Феоданов, Х. Кафтанджієв, О. Олексюк, В. Шевченко та ін.

За О. Проніною, рекламний текст має три складники: синтактику – характеризує відношення одного знаку до інших; семантику – характеризує відношення знака до значення та прагматику – характеризує відношення знака до змісту [4]. Тобто рекламний текст пов'язаний жорсткою послідовністю елементів, це формула із чотирьох послідовних елементів: увага, інтерес, бажання мати товар, купівля [4]. Також це проявляється в особливій організації граматичних і лексичних одиниць, стилістичних прийомів, друкованого матеріалу, у використанні елементів різних знакових систем.

Класично рекламний текст створюють на основі двох тенденцій: стислість, лаконічність вираження та виразність, ємність інформації. Важливо зберегти початкову свіжість інформації, донести її «вибуховий» потенціал, зосередивши текст у декількох легких для засвоєння та простих для запам'ятовування словах [4].

Повноцінною реклама може бути в тому випадку, коли словесна форма та візуальні елементи поєднані грамотно, доповнюють одне одного та створюють гармонійну картинку. До візуального оформлення можна віднести тло, ілюстрації, також важливим є шрифт, розташування абзаців у повідомленні, не менш важливим є успішно підібрана кольорова гама реклами в цілому [1]. Мова друкованої реклами перебуває у взаємодії, у співвідношенні із зоровим рядом, чим і визначається її своєрідність.

У той час, коли мова у повідомленні вимагає лаконічності, точності, ефектності, виразності, переконливості та результативності, то для графічного оформлення характерні інші особливості. Наприклад, при виборі шрифту необхідно враховувати чотири умови: читабельність, доречність, гармонійність і зовнішній вигляд, акцент [1]. На це впливають стиль шрифту, кегль, накреслення, довжина рядка та навіть колір. У сукупності це все має важливе значення, адже впливає на перше враження у споживача ще до прочитання рекламного тексту, а тому має бути привабливим і виразним.

Ми проводили дослідження рекламних текстів і їх мовно-графічних особливостей укладання на базі друкованої реклами у журналах. Усі рекламні повідомлення одного формату (А 4), проте різні за оформленням, цільовим призначенням та рекламованим товаром.

Рекламу губної помади «Peggy Sage» представляє слоган – «Істинно французька якість», який подано зверху великими червоними буквами. Прикметник «французька» вказує не тільки на походження косметики, це ще й ознака престижу та ексклюзивності. Слово «істинно» якнайкраще підкреслює та доповнює це речення, створюючи ефект довіри та правдивості. Нижче меншим кеглем репліка «Безкоштовні семінари на тему «Сам собі візажист». Це просте речення має великий вплив на свідомість покупця. Адже зрозуміло, що можна прийти на семінар та протестувати косметичку. Такий елемент відкритості та доступності приваблює. У лівому верхньому кутку подано торговельний знак; навпроти, у нижньому – інформація «Ексклюзивний дистриб'ютор в Україні компанія «Fashion Kosmetic». Прикметник «ексклюзивний» вказує на унікальність цього товару в Україні, чим і підвищує бажання мати його. У нижньому правому кутку подається інформація про контактний телефон, адреса інтернет- та брендового магазинів, також вказано, що доставка по Києву безкоштовна. Це так звана стилістично нейтральна інформація [3]. Реклама виконана у двох кольорах: чорному та червоному. Власне червоним виконані шрифти та частина ілюстрацій. Воно розміщене на шляхетному чорному тлі й це поєднання виглядає дуже яскраво та виразно. Червоний колір у цьому випадку створює не тільки акцент, а ще й символізує пристрасть і задоволення [2, с. 284-287]. Білі краплі у зображенні торговельного знака та адреса (білий шрифт) додають рекламі легкості. У сукупності кольорова гама успішна й має позитивний вплив на споживача.

Реклама студії танцю «Foresight». Оформлення виконано у фіолетово-рожевих тонах. Основний текст реклами розташований вверху, вирівнювання по центру. «Балет Форсайт та Олександр Леценко оголошують набір в студію танцю! Запрошуємо усіх, хто готовий вивчати різноманітні стилі сучасної хореографії, розвиватися та працювати над собою! Набір проходить в групі аматорського та професійного рівня з перспективою подальшої співпраці з балетом». На початку тексту вжито ім'я відомого хореографа, що зацікавлює та заохочує дочитати повідомлення до кінця. Запрошення «усіх, хто готовий» звучить по-новому, зазвичай вживається «хто хоче». І ця «готовність» спрацьовує, адже це звучить як виклик «Чи готовий ти вивчати?» і заманює клієнтів. Контекстуальні синоніми «вивчати, розвиватися та працювати над собою» не тільки емоційно увиразнюють текст, а переконливо і всебічно характеризують, що можна отримати в цій студії. Згадка про «перспективу

подальшої співпраці» підсилюють бажання скористатися послугою. Далі подаються контактні телефони, інтернет-адреса та перелік англomовних назв стилів танців. Поєднання фіолетового та рожевого не тільки приємне для сприйняття, воно несе в собі коливання між чуттєвістю, імпульсивністю та екстравагантністю, а це самі ті ознаки, які характерні для танцю. Обрано цікавий шрифт – кожна літера складається із маленьких крапочок. Це виглядає дуже ефектно; рекламне повідомлення гармонійне та грамотно оформлене.

Реклама телепрограми «Хто зверху?». На білому фоні зображено ведучих шоу та зазначено їхні імена. Ольга Фреймут та Сергій Притула відомі люди, тому напис імен додатково привертає увагу публіки. У правому верхньому куті розміщено емблему телеканалу, який транслюватиме шоу, а у лівому верхньому куті текст: «Прем'єра з 10 березня щосуботи 22:00». Імєнник «прем'єра» виконує не тільки номінативну функцію, а й вказує на новизну шоу. Нижня частина повідомлення занята назвою програми. Кожне слово, в тому числі і знак питання, поміщений у прямокутник різного кольору: рожевого, голубого, червоного. Два перші позначають чоловіче та жіноче начало, червоний – акцентує увагу на знаку питання. Вкраплення зеленого у шрифтове оформлення позначає спокій та статичність, додає контрасту.

Реклама відбіркового туру «Нова хвиля». Оформлення – у блакитних тонах, на задньому плані видніється хвиля. Основний текст розміщений по центру: «Український відбірковий тур міжнародних конкурсів молодих виконавців. 16 квітня 2012 року». Це стилістично нейтральна інформація, вона повідомляє про назву конкурсу та дату його проведення. Нижче розміщено текст: «В цьому році всім бажаним надана унікальна можливість – стати свідком сходження нових зірок. Для цього потрібно придбати квиток на Національний відбірковий тур в касі концерт-холу Freedom або звернутися за телефонами...». Прикметник «унікальна» підсилює позитивну характеристику тексту, а частина фрази «сходження нових зірок» дає можливість стояти біля викотів чогось нового. Обов'язковими в такій рекламі є назви партнерів (емблеми) і спонсорів. В цьому випадку емблеми подано горизонтальними рядами зверху та знизу повідомлення. Є багато відтінків синього, що означають спокій, прохолоду, колір води, що чудово підходить до назви конкурсу [2, с. 284-287].

Реклама туші «Lash Extension Effect» від Max Factor. Зображена гарна дівчина із виразними очима та довгими війми. Праворуч написано: «Нова туш Lash Extension Effect. Неймовірна довжина вій, навіть у куточках очей! Найдовша щіточка Max Factor надає вій професійного нарощування». Прикметники «неймовірна» та «найдовша» не тільки підсилюють оцінну функцію, але й виділяють провідні риси товару [3]. Згадка про професіоналізм налаштовує споживача на довіру й на досягнення обіцяного результату, адже до справи причетні професіонали. Нижче подається зображення упаковки туші, а в правому нижньому кутку – емблема компанії та її слоган «Професіонали рекомендують». Це речення логічно завершує рекламне повідомлення, підкреслюючи участь професіоналів. У шрифтовому оформленні поєднані білий і фіолетовий кольори. Це комбінація яскравості та звабливості [2, с. 287]. Чорний колір – фоновий. Він підкреслює та додає яскравості двом згаданим кольорам; такий тандем створює відчуття престижу та ідеальності.

Реклама шоу «Королева балу. II сезон». Оформлена у фіолетових, рожевих та золотих кольорах. Зверху величезними золотими буквами написано назва «Королева балу», трохи лівіше додано «II сезон». Знизу подано інформацію про канал, на якому буде «йти» шоу та текст «з 9 червня. Класна війна за корону!». Епітет «класна» до іменника «війна» пом'якшує негативну семантику іменника і, водночас, показує, що буде весело, підкреслюючи сюжет шоу. Фіолетовий, як основний колір, тут позиціонується як колір благородності, як і букви золотого відтінку (асоціація із короною). Рожевий – полегшує сприйняття фіолетового й додає в повідомлення трохи дівочості. Всі ці елементи разом створюють ефект вишуканості та аристократизму.

Реклама шампуню «Herbal Essences». Реклама оформлена в коралово-зелених тонах. По вертикалі зображено дівчину в польоті з об'ємною зачіскою, навколо неї квіти на нектарини. У верхньому правому куті зображено торгівельний знак та гасло компанії «Поринь у насолоду з головою». Дуже вдалий слоган власне для виробників шампуню, оскільки через метафору розуміється догляд за волоссям. Ближче до низу, по центру, у прямокутниках коралового кольору подано такі слова: «Закони гравітації скасовано! Волосся, підйом! Шампунь та бальзам-ополіскувач Об'єм!». Перші два речення окличні, додають експресії. Через метафору можна зрозуміти, що мова йде про об'ємну форму, якої набирає волосся. У нижньому лівому кутку зображені власне шампунь і бальзам-ополіскувач, а праворуч подано таку інформацію: «З екстрактами рожевої коралової квітки і білого нектарина. Підніми волосся на нову висоту!». Заклик про «нову висоту» підсилює сприйняття якості товару та характеризує його можливості. Зелений, як колір природний та натуральний, використаний, щоб рекламований продукт теж асоціювався з природою. Кораловий – притягує погляд, випромінює тепло. Таке поєднання чудово підходить для рекламованого продукту й робить повідомлення успішним.

Реклама засобів для догляду за обличчям «Біокон». Повідомлення ніби розділене умовною лінією на дві частини; у правій – зображено двох підлітків, ліва – більш інформативна. Зверху подано назву компанії, нижче – серію, але чомусь російською мовою «Проблемная кожа». Червоним виділено слово «інновація», це вказує на новизну товару. Акцент зроблено і на хімічний елемент Ag, ліворуч дописано «+ захист шкіри іонами срібла». В цьому випадку срібло як благородний метал виступає надійним захисником. Трохи нижче подано текст: «Серія засобів для спеціального догляду за проблемною шкірою підлітків та дорослих. Профілактика вугрів, прищів та чорних цяток. Рецептури розроблені лікарями». Прикметники «спеціального», «проблемною» характеризують конкретну ситуацію, пасивно описують ознаки. Згадка про «рецептури розроблені лікарями» підвищує довіру до препарату. І наприкінці подано вдалий слоган: «Проблемна шкіра тепер не проблема!». Вживання тавтології виправдане, адже саме так підкреслюється дія препарату. В оформленні використано червоний, синій та оранжевий кольори. Червоний – робить акцент на певні слова, оранжевий – несе в собі сигнал, попередження, синій – означає чистоту. Такий поступальний ланцюжок складає схему розв'язання поставленої в рекламі проблеми – ефект від застосування товару.

Реклама шоу «Україна чудес». Колірна гама повідомлення – чорно-оранжева. На яскраво-оранжевій кулі золотими літерами написана назва програми. Праворуч

подано канал, на якому буде транслюватися передача. У центрі зображено трьох ведучих. Нижче підпис: «Прем'єра у січні на Новому каналі». І далі: «Те, що ми робимо – називайте, як заманеться. Головне – вас здивувати! Брати Сафроні». У такому формулюванні подано вказівку на дію і результат. Така відвертість приваблює. Дієслово «здивувати» не тільки емоційно виразний текст, воно ще й апелює до підсвідомості, яка уявляє ті дива, які будуть продемонстровані. Вказівка на авторів теж позитивно впливає на сприйняття тексту, адже це – відомі ілюзійністи, що підсилює ефект реклами. Помаранчевий колір привертає увагу, з цією метою його й використано в оформленні [2, с. 285]. Чорний колір слугує чудовим контрастом, підкреслюючи інтенсивність оранжевого. В результаті отримано яскравий текст та яскравому тлі як прелюдію до див та чудес.

Як показує практика, друкована реклама оточує нас всюди. Це її перевага. Для досягнення її початкової мети – стимулювання попиту – потрібно використовувати всі доступні засоби грамотно, логічно, гармонійно.

Проаналізувавши мовно-графічне оформлення низки рекламних текстів, можемо стверджувати, що для успішної реклами важлива гармонія та відповідність усіх складників. Для створення необхідного впливу на споживача, рекламисти використовують увесь арсенал доступних засобів. Це, перш за все, мова – словесні конструкції, які при грамотній побудові зацікавлюють, поживляють та емоційно забарвлюють повідомлення; це і креативне оформлення та розміщення слів та абзаців; це і вдалий підбір кольорів.

Література

1. Виноградова М. Графічне шрифтове оформлення реклами / М. Виноградова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fishka-plus.com.ua/blog/grafichne-shryftove-oformlennja-reklamy.html>

2. Владимирська А. Реклама : навч. посіб. / А. Владимирська, П. Владимирський. – К. : Кондор, 2006. – 334 с.

3. Фурдуй М. Мовні засоби вираження рекламних текстів [Електронний ресурс] / М. Фурдуй. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Philolo-gia/36345.doc.htm

4. Циганкова З. М. Лексико-семантичні особливості відтворення рекламного тексту (на мат. англійської та української мов) [Електронний ресурс] / З. М. Циганкова – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Philolo-gia/36345.doc.htm.

Chornenkyy Ya. Ya, Bilets A. V., Berko A. N. Advertising text language-graphics features conclusion and design

The article analyzes the linguistic and graphic set used in the process of signing and execution of advertising text. It is this complex forms a valuable advertising.

Keywords: Advertising text language component, image features, styling, design.

Чорненко Я. Я., Билец О. В., Берко А. Н. Рекламный текст: языково-графические особенности уложения и оформления

В статье анализируется языковой и графический комплекс, который используется в процессе уложения и оформления рекламного текста. Именно такой комплекс формирует полноценную рекламу.

Ключевые слова: рекламный текст, языковая составляющая, графические особенности, уложение, оформление.

УДК 81'366

О. А. Щепка

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ КОМПАРАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто компаративні конструкції, репрезентовані в рекламних текстах, з'ясовано їх структуру, проаналізовано і охарактеризовано прагматичні функції.

Ключові слова: компаративна конструкція, рекламний текст, прагматична функція.

Прагматична парадигма у другій половині ХХ ст. і дотепер є домінантою парадигмального простору мовознавства. Визначальний принцип цієї парадигми – положення про те, що мова є інструментом, засобом, механізмом для реалізації певних цілей і намірів. Підвалини прагматики були закладені у працях американського логіка і семіотики Ч. Пірса, який ще в 70-і роки ХІХ ст. виклав концепцію прагматизму, розглядаючи мислення й мову як пізнавальні знаряддя пристосування індивіда до середовища з метою досягнення ним успіху. Лінгвістичну ж базу прагматиці надав американський філософ Ч. Моррис, який наприкінці 30-х років ХХ ст. увів термін «прагматика». Семіотичний вектор прагматики у другій половині ХХ ст. був доповнений комунікативною орієнтацією теорії мовленнєвих актів, яка сформувалася в межах лінгвістичної філософії під впливом неопозитивізму Л. Вітгенштейна, Дж. Мура, Б. Рассела, Дж. Остіна та ін. Сучасні розвідки прагматики виходять далеко за межі лінгвістичної теорії й охоплюють такі напрями, як соціопрагматика, когнітивна прагматика, функціональна прагматика, лінгвістична прагматика [5, с. 484-485].

Рекламу як малоформатний текст досліджували І. Р. Гальперін, А. Ф. Папіна, Г. Г. Москальчук, В. П. Белянін та ін. До феномену порівняння звертались у своїх роботах О. В. Бондарко, О. В. Гулига, І. К. Кучеренко та ін. У сучасному українському мовознавстві окремі питання прагмалінгвістики вирішують І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, Т. В. Радзівська, Т. А. Космеда та ін. Серед нечисленних досліджень реклами українськими лінгвістами можна назвати аналіз рекламних текстів в аспекті їх прагмалінгвістичної організації, проведений Ю. В. Сильвестровим, Н. С. Лисою, Ю. Б. Корневою та ін. Водночас на сьогодні відсутні дослідження прагматичного вектора компаративних конструкцій, репрезентованих у рекламних

текстах. Необхідність з'ясувати прагматичні функції порівняльних конструкцій у рекламних текстах і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи – дослідити прагматичні функції компаративних конструкцій на матеріалі текстів комерційної реклами.

Матеріалом дослідження стали рекламні тексти періодичних видань України. Корпус суцільної вибірки – 270 рекламних текстів. До досліджуваного фактичного матеріалу увійшли рекламні тексти, що репрезентують компаративну семантику за словами різних мовних рівнів, пор.: *Кава «Галка»: гірка та солодка, як саме життя (конструкції з підрядним порівняльним). Барбовал допомагає заснути швидше та спати довше (конструкції з формами вищого ступеня порівняння). Чорний шоколад «КОРОНА» з родзинками, 100 г. Поєднання улюбленого чорного шоколаду «КОРОНА» з родзинками, виготовленими з найсмачнішого відбірного каліфорнійського винограду (конструкції з формами найвищого ступеня порівняння). Екстрачорний шоколад «КОРОНА», 100 г. Вміст какао-продуктів - 60%. Насичений шоколадний смак. Унікальна текстура - шоколад дуже легко тане у роті (префікси; екстрачорний; інтенсифікатори ступеня вияву ознаки: дуже) і т. п.*

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави для ствердження, що в текстах комерційної реклами переважають одночленні компаративні конструкції на кшталт: *Роликовий гель NIVEA VISAGE. Шкіра навколо очей більш гладенька, обличчя виглядає молодшим.* Конструкції такого типу становлять 75 % досліджуваного матеріалу. Конструкції з підрядними порівняльними – 18 %, 12 % у рекламних текстах становлять конструкції з інтенсифікаторами ступеня вияву ознаки, з префіксами-реалізаторами надмірної інтенсивності ознаки).

Мета кожного рекламодавця – сформувати в адресата позитивне ставлення до товару, а головне – намір придбати цей товар. Саме тому професійний укладач рекламних текстів створює повідомлення, розраховані на свідомість і підсвідомість адресата. Маючи в арсеналі велику кількість мовних засобів, автор рекламного тексту обирає лише ті, які несуть у собі усі необхідні рекламодавцеві асоціації, викликають в адресата необхідну для автора реклами дію. Актуальним на сьогодні є вивчення механізмів впливу реклами на аудиторію та її можливостей заохочувати до дій, що забезпечується реалізацією в рекламному тексті категорії порівняння як універсального засобу мовленнєворозумової діяльності, який впливає на процес пізнання в будь-якій лінгвокультурі, реалізуючи цей вплив своїми специфічними формами.

Рекламний текст інтерпретується як мовленнєва діяльність, як мовленнєвий акт, позначений безпосередньо орієнтацією на адресата [6, с. 15]. Оскільки передумовою мовленнєвих актів виступають: 1) наявність двох осіб-партнерів по комунікації: мовця (адресанта) та слухача (адресата), які виступають у певних соціальних ролях; 2) наявність спільного фонду знань і 3) наявність певного предмета мовленнєвої комунікації [7, с. 227], інтерпретація деякими лінгвістами рекламного повідомлення як мовленнєвого акту виявляється правомірною, тому що рекламна комунікація завжди здійснюється за наявності рекламодавця (адресанта) та аудиторії, на яку розраховане рекламне повідомлення (адресата), що володіють спільним фондом знань, мають конкретно визначений предмет комунікації (об'єкт рекламу-

вання). При інтерпретації рекламного тексту як мовленнєвого акту в центрі уваги опиняється розробка ілюкутивної сили рекламного повідомлення як втілення у висловленні, породжуваному в ході мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, а зокрема її основного компонента – ілюкутивної мети висловлення, що надає останньому конкретної спрямованості.

Компаративні рекламні мовленнєві акти ґрунтуються на імплікації: експліцитно передається один зміст, а імпліцитно закладається інший. Зважаючи на вчення Дж. Сьорлія щодо поділу мовленнєвих актів на прямі та непрямі, а також на визначення прямих і непрямих мовленнєвих актів, запропоновані Й. Мейбауером, компаративні рекламних мовленнєві акти відносимо до непрямих мовленнєвих актів, тобто таких, в яких ілюкутивний тип не збігається з ілюкутивною силою: мовець передає інший зміст, ніж той, який він реально позначає. Оскільки компаративні висловлення вважаємо непрямыми мовленнєвими актами, то необхідно чітко розмежовувати в таких актах ілюкуцію та ілюкутивну силу. Пор.: *Ультрам'який шампунь для щоденного застосування. Спеціальна формула шампуню очищує волосся і шкіру голови, пошкоджених і вразливих унаслідок застосування звичайних шампунів та мила.* Цей рекламний текст репрезентує імпліцитне порівняння. Ілюкутивна сила спрямована на формування в адресата думки про те, що пропонований шампунь значно кращий за інший, що пошкоджує волосся.

Варто наголосити на превалюванні в рекламних текстах конструкцій з редукованим порівнянням. У таких конструкціях порушується комунікативний постулат кількості, висловлювання містить менше інформації, ніж потрібно, оскільки відсутній другий член порівняння (об'єкт). Компаратив посідає позицію предиката, основа порівняння не уточнюється. Порівняння в рекламних текстах має тенденцію до компресії [4, с. 22]: *Elseve з Нутрі-керамідами. Додасть Вашому волосся більше сили, більше об'єму. Ніжний смак молочного шоколаду «КОРОНА» виізно підкреслює технологія аерації, яка надає шоколаду більш виразний та ще ніжніший смак. Водночас, читаючи рекламу, споживач сподівається узнати, чим пропонована марка товару відрізняється від конкурентів. Саме тому адресат сприймає подібні рекламні ствердження «у більш сильному смислі, ніж має бути».* Це один з розповсюджених рекламних прийомів. З одного боку, адресат усвідомлює наявність порівняння у рекламному тексті, а з іншого – таке порівняння дає можливість рекламістам, по-перше, приховати порівняння нового товару зі старим, по-друге, товару, що рекламується з продукцією конкурента. Саме останню інтерпретацію сприймає адресат / споживач, чи необхідно адресанту-рекламодавцю. Такі редуковані порівняння використовуються для ствердження переваги з метою відхилення від істини.

Використання конструкцій з редукованим компаративом у рекламі дозволяють дійти висновку, що це один з найефективніших способів комунікативної організації інформації про товар. Одночленні компаративи дають можливість адресанту / рекламодавцю маніпулювати процесами сприйняття і мислення адресата / споживача. Часто конструкції такого типу провокують адресата / споживача на побудову помилкового, вигідного адресанту / рекламодавцю, умовисновку про товар, що рекламується. Водночас варто зазначити, що поява помилкових умовисновків зумов-

лена не тільки способом організації інформації, а й особливостями сприйняття цієї інформації реципієнтом. Адресант і адресат у процесі рекламної комунікації – нерівноправні партнери. Адресант/рекламодавець усе знає про товар, тоді як адресат / споживач – майже нічого. За умови опосередкованого спілкування (через писемний текст), яке виключає можливості уточнення інформації, адресат змушений інтерпретувати повідомлення, зважаючи на свої знання, досвід, а також на своє індивідуальне сприйняття реклами. За результатами дослідження Ю. К. Пирогової, можна виділити такі психологічні особливості сприйняття рекламної інформації споживачем: 1) схильність споживача розуміти повідомлення; 2) переважно емоційне, а не раціональне сприйняття повідомлення; 3) очікування, що реклама має розхвалити товар, показати, чим він кращий за конкурентний; 4) схильність мислити поняттям товарної категорії.

Компаративні конструкції, що аналізуються у цій статті, не є маніпуляторними за своїм походженням – вони дозволяють маніпулювати лише в конкретній ситуації, залежно від того, які умовисновки зробить адресат / споживач. У лінгвістичній літературі існує дві точки зору на проблему семантичної репрезентації конструкцій з редукованим компаративом. Так, згідно з позицією В. В. Виноградова, І. А. Фалєва та ін., «за умови узагальненого, абсолютного використання вищого ступеня порівняння кількість ознаки сприймається як максимально висока» [1, с. 211]. А. С. Нікуліна, Ю. Л. Воротніков вважають, що форма безпосередньо компаративу виражає предикат порівняння і всі одночленні компаративні конструкції є еліптованими варіантами конструкцій двочленних: у будь-якому випадку безвідносного застосування компаративу при ньому може бути реконструйований опущений об'єкт порівняння [2, с. 155]. Наприклад, *Шампунь проти лупи POWER. Формула з інноваційною системою Ligid Glear, ефективно бореться з лупою. Додатково збагачена з екстрактом бамбуку, який робить волосся сильнішим від коренів до кінчиків*. У запропонованому рекламному тексті одночленний компаратив адресат / споживач може інтерпретувати по-різному: а) після використання шампуню волосся стане сильним (адресат / споживач сприймає цю конструкцію як репрезентацію найвищого ступеня вияву ознаки щодо норми); б) після використання шампуню волосся стане сильнішим, ніж раніше (адресат / споживач сприймає цю конструкцію як еліптований варіант двочленного компаративного висловлення з об'єктом порівняння, що може відновлюватись). Проте, незважаючи на різну інтерпретацію, іллокуція буде зреалізована: це якісний шампунь, його варто купити, хоча можливість неоднозначного розуміння семантики конструкції з редукованим компаративом може спровокувати адресата на побудову умовисновку про результат використання рекламної продукції, який не завжди відповідає реальній дійсності.

Компаративні конструкції в рекламних текстах, за результатами нашого дослідження, можуть бути представлені репрезентативами. Репрезентативи, або асертиви, покладають на мовця відповідальність за істинність висловлювання, являють собою повідомлення різного ступеня істинності про стан справ, наприклад: *Milka – найніжніший шоколад. Найсвіжіші новини від Київстар! Найкраща якість зв'язку!* Також компаративні конструкції в українському рекламному тексті можуть бути

оформлені як директивний мовленнєвий акт. Це тип мовленнєвих актів має «імперативну» іллокутивну спрямованість, тобто намагається змусити адресата виконати певну дію і таким чином здійснює функцію регуляції його поведінки. До них належать питання, що можуть спонукати адресата до здійснення репрезентативного мовленнєвого акту, та команди, що змушують адресата виконати певний акт мовного або позовового характеру [7, с. 229]: *Що краще? Спитай у носа!; Нам краще бути разом!; Молодших братів не вибирають, змінити кращу подругу неможливо, майбутню свекруху не переробити, але можеш змінитися сама!; Сир від «Веселої Корівки» зберігає все найкраще, що є в молоці, – для здорового, природного харчування. Чи може хтось розуміти молоко краще, ніж Весела Корівка? Це так чудово – потішити свою родину та друзів чимось справді смачним.*

З-поміж порівняльних конструкцій, виявлених нами в рекламних текстах, рідко зустрічаються такі, що оформлюються репрезентативними мовленнєвими актами. Констатація існування певного товару чи послуги, навіть із вказівкою на їхні переваги, не може гарантувати потрібну рекламодавцю реакцію споживачів на рекламне повідомлення (купити товар або скористатися послугою). Реклама розрахована на максимальний вплив, оскільки являє собою пряму пропаганду певної продукції й послуг. Вона повинна викликати у споживача інтерес до відповідної продукції, бажання мати саме цей товар.

Отже, компаративні конструкції в рекламних текстах виконують прагматичні функції, спрямовані на забезпечення надійності, тривалості та ефективності процесу комунікації. Метою використання компаративних конструкцій у текстах реклами є бажання залучити людину у свою структуру значень, спонукати її до участі у декодуванні лінгвістичних знаків, забезпечити їй задоволення від декодування.

Література

1. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 614 с.
2. Воротников Ю. Л. Степени качества в современном русском языке / Ю. Л. Воротников. – М. : Азбуковник, 1999. – 278 с.
3. Никулин А. С. Степени сравнения в современном русском языке / А. С. Никулин. – М. ; Л. : Издательство Академии наук СССР, 1937. – 92 с.
4. Пирогова Ю. К. Рекламный текст: лингвистика и семиотика / Ю. К. Пирогова, А. Н. Баранов, П. Б. Паршин. – М. : Изд. дом Гребенникова, 2000. – 270 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Сильвестров Ю. В. Семантико-стилістичні та прагматичні особливості російського рекламного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Російська мова» / Ю. В. Сильвестров. – К., 1996. – 25 с.
7. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.

Shchepka O. Pragmatic functions of comparative constructions in advertising texts
The article deals with the comparative design presented in advertising texts, found out their structure, made an analysis and characteristic of the pragmatic functions.
Key words: comparative construction, advertising text, pragmatic function.

Щенка О.А. Прагматические функции компаративных конструкций в рекламных текстах

В статье рассмотрены представленные в рекламных текстах компаративные конструкции, выяснена их структура, сделан анализ и дана характеристика прагматическим функциям.

Ключевые слова: компаративная конструкция, рекламный текст, прагматическая функция.

Наукове видання

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ЗБІРНИК

ВИПУСК XVII
Частина 1

Макет і комп'ютерне верстування: *Є.М. Нестеренко*

Підписано до друку 08.10.2012 р.

Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 29,55. Ум.-друк. арк. 24,53. Наклад 300 прим. Зам. № 1207.

Видавничий дім Дмитра Бураго

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

ДК № 2212 від 13.06.2005 р.

Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-38-28;

e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

www.burago.com.ua

Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41